

Güneşin Krallığı

Tarih yeniden yazılmalı...

BÖLÜM I

FERHAT B. ODABAŞI

EKİN BASIM YAYIN

GÜNEŞİN KRALLIĞI
-I-

BATTAL ODABAŞI

EKİN BASIM YAYIN

Güneşin Krallığı –I -

Ekin Basım Yayın

Tarih Araştırma

II. Baskı

Mart 2016

Kapak Tasarım

Pınar IRAK

Dizgi ve Mizanpaj

Ekin Basım Yayın

Baskı ve Cilt

Ceylan Matbaası
Mahteme Mah. Davutpaşa Cad.
Güven İş Merkezi B Blok No: 318
Tel: (0212) 613 10 79

©EKİN BASIM YAYIN

Sertifika No: 33049

Adres
Merkez: Yeni mah. Hürriyet cad. N0: 35 Çaycuma/ZONGULDAK

Şube: Tepebaşı mah. Şenyurt cad. 644. Sk. No: 30 Kızıltepe /MARDİN

Telefon
Merkez: 0 372 615 92 21
Şube: 0 482 312 18 88

Mail: ekinyayincilik@hotmail.com
www.kitapgunesim.com

© Ekin Basım Yayın (Bu eserin telif hakları Ekin Basım Yayın'a aittir.)

İsbn: 978-605-83615-0-8

GÜNEŞİN KRALLIĞI
-I-

BATTAL ODABAŞI

EKİN BASIM YAYIN

Güneşin Krallığı- I-

İçindekiler

Tarihte Büyük Bulmacanın Kayıp Parçası: Kurdiler Ve Genel Tarihi	9
1.Dünya Savaşı Ve Lozan Süreci	20
Tarihte Nesnellikten Öte Sebep Sonuç İlişkisi Önemlidir	39
Tarih Anlayışı Üzerine Düşünceler	42
İlk İttifaklaşma Ve Yeniden Sümer Birliği-Uygarlığını Yaratma	44
Tarih Yeniden Yazılmalı Mıdır?	52
Bu Ürünleri Yaratanlar Ve Bilimin Tavrı	55
Kurti Coğrafyası: İndo Zagros İle Zagros-Kengi(:Khurdi) Coğrafi Kültürün Bir Sentezidir.	63
Irk Temeli Ve Khurdiler	75
Köken Biliminde Dil Mi, Tarih Mi Önemlidir, Nasıl Bir Yöntem?	84
Khurdilerde Yöntem Bilim	86
Aşiretçilikten Uygarlığa Perspektif Sorunu	93
Birinci Bölüm	109
İnsanın Yeryüzüne Yayılımı Ve Ateş Devriminin Yaratıcı İnsanı: Homo Erectus	114
Paleotik Dönem Ve Yaratıcı-Tasarımcı İnsan: Homo Sapiens	120
İnsanın İlk Somuttan Soyuta Gidişindeki Çaba: Resim, Müzik; İletişim	124
Doğa Devrimi; Neolitik Çağ Ve Sınıflı Toplumun Oluşumu	134
Zagros Çalışmaları Özet	140
Neolitik Dönem Ve İlk Tarım Kültür Merkezi: Zagros (İlk Olimpus tanrıların Evi)	146
İlkel-Köleci Feodal Devrime Doğru	164
Kalkolitik Çağ (5300-3000)	171
Yerleşim Yerlerinin Şekillenmesi	173
Kahramanlık Çağının Başlangıcı: Sınıflı Toplum	175
İndo-Zagros(Çoban=Mil/Miletos) Yönelimi	189
Yazı Ve Tunç Dönemi-Köleci Toplum Ve Aşiretçilik	195
İkinci Bölüm	
Kurti-Zagros Ve Çevre Bölgesi'nin Tarih Öncesi, Coğrafi Durum Ve Akrabalık İlişkileri	197
Tarihin İlk Uygarlaşma Döneminde Bölgenin Yer İsimleri	201

Üçüncü Bölüm

Kengi (Sümer)Ler 227
Kavimleşmeyi Ortaya Çıkaran Karakteristik Unsurlar 234
Samilerin Gelişi 242
Tufan Efsanesi 256
Gılgameş Destanı 271
Elamlar 283
Sami Boyların Ortaya Çıkışı Ve Zagros Halkları İle İlişkileri 293
Samilerin Mezopotamya İktidarı: Akatlar 299
Guti(Cuti-Cudi) 306
Samilerin İlerleyişi Ve Guti Önderliğinde, Konfederatif Kurdi Birliği 308
Kengi Rönesansı: Gudea Dönemi 312
Konfederatif Demokratik Yönetim Yerine Devşirme Sistem 323
Samilerin Kahramanı Utu-Hegal 330
Orijin Sami-Amur İktidarı; Kavimleşmenin Kökeni: Babil 334
Kavimleşmenin İlk Görünümü: Kurdi-Sami Ayrışımı 338
Hz. İbrahim (A.Bra'm) 345
Mısır'ın, Keyan Soyundan Gelen:Horti (Hiksos/Keyani:Khani)Ler
Tarafından İşgali Ve Sünnet 351
Hiksoslar-H(X)Ortiler 362
Güneşin (Khan (Keya)) Kralları 366
Melez Krallık: Asur(Aşur)Lular 369
Kardunajlar-Kassular 372
Kasit İktidarı 377

Dördüncü Bölüm

Mittani-Kurti Konfedarasyonu 387
Khurdilerin, Uygarlığa Katkıları 389
Güneşin Krallığı Nes(Hatti-Hitit)Ler 400
Kadeş Savaşında Mittani(Maiteni)Ler 415
Yükseliş Dönemi Ve Mitanni-Hatti Ortak Konfederasyonu 421
Mitanni Kurti Devletinin Yıkılışı 442
Kurtilerde Hikâyecilik (Stran) Geleneği Ve Din 451

ÖN SÖZ

Bu çalışmada katkılarını esirgemeyen tüm emektar arkadaşlara; eski yazı çalışmalarında, orijin (Osmanlıca) yazımların çözümlenmesinde günlerce kütüphaneden çıkmadan çalışan tarih bölümünde lisans ve lisansüstü çalışması yapan öğrencilerime,

Kaynak bakımından cömertliklerini esirgemeyen, el yazma eserlerin bulunduğu (Amed, Antep ve Ankara) kütüphanesinde görevli arkadaşlara,

Zeki mi zeki ve adeta dil bankası olan; tam sekiz dili incelikleriyle bilen, özellikle Cambridge ve Oxford yayınlarının 'History of Ancident" adlı eserlerin ve diğer yabancı (özellikle Fransızca ve Almanca) kaynak eserlerin tercümesinde katkı sunan Yabancı dil bölüm öğrenci(leri)me,

Eski tarih ve kültür konusunda, resimlerin derlenmesinde katkılarını esirgemeyen, her bakımdan yeni bilgileri günü gününe yıllar geçse de aynı hevesle derleyen, düzenleyen, özgün araştırma ve fotoğraflarıyla çalışmamı destekleyen Arkeoloji bölümünde lisansüstü çalışma yapan öğrencime,

Ve gerek psikolojik ve gerekse de görüş ve düşünceleriyle katkı sunan tüm dostlarıma teşekkürü borç bilirim.

Saygılarımla...

"Dayeke Delal a Mın: Sako ile Xortlara[1]"

TARİHTE BÜYÜK BULMACANIN KAYIP PARÇASI: KURDİLER ve Genel Tarihi

Ulusal Giysiler İçinde: Gudea (Xudea) ve Oğlu Ningirsu

Giriş

Tarih insanlığın var oluşundan günümüze değin yaşanan, olay ve olguların bütününü ifade eden diyalekt süreçtir. Bir bilim disiplinidir. Yüzyıllarca, alanla ilgili kişiler arasında tartış-

[1] Kitabı canım Anama adarken, "Muhteşem Kadın; Anam Sako'ya" başlığıyla adamıştım. Değerli fikirlerini eksik etmeyen Şair Ömer F. Hatipoğlu ve Turhan Torun kardeşim, bu haksızlık değil mi, diye sorduğunda, onlara hak verdim. Biliyorum ki, tüm analar muhteşemdir. Bugünün tüm güzellikleri, Khurdi erkeğinin değil, analarının ürünüdür ve en kutsal kitaplara geçecek kadar onurlu ve muhteşemdir. Bu başlığı değiştiriyor: Tüm emekçi dünya kadınlarına ve onlar kadar güzel bir DuMil Khurdi kadınına; "Dayeke delal Sako'ya" adıyorum.

ma yaratmış güçlü bir disiplindir. Kimisi onu tekerrür eden ve kendini tekrarlayan kısır süreç olarak görürken, kimileriyse onu, geri dönülmez ve sürekli değişip, gelişen diyalekt yapı olarak ele almakta. Veya bazı aydınlar, onu sosyolojinin alt bir disiplin dalı olarak ele alıp işlerken (başta A.Comte), kimileriyse onu başlı başına bir bilim dalı olarak görmekteler (günümüz yaklaşımları). Çünkü tekrar etmeyen ve sınanabilir özelliği olmayan disiplin alanı: gözlenemez, ölçülemez. Dolayısıyla tarihteki olaylarda laboratuvar ortamında yeniden gözlenemeyeceğine, tekrarlanamayacağına göre bilim özellikli olamaz. Belki tarih bilim yöntemi uygulanması nedeniyle bilimsel bir disiplin olarak algılanması bakımından, diğer bilimlere nazaran daha özgün konuma sahiptir. Ama biz, bu tartışmanın içinde veya dışında olmayacağız, konumuz da bu tartışmayı devam ettirmek olmadığından uzun uzadıya bu konuyu işlemeyeceğiz. Daha çok onun içeriğiyle, insanlığa, halklara kattığı anlamlar, değerleri ve sebep sonuç ilişkisi çerçevesinde ele alacağız. Bu çalışmada yöntem bilim olarak sebep sonuç ilişkisi; Bacon ve Marksist yöntem bilim yöntemi esas alınmış olup nitel bir çalışmadır. Bir anlamda sadece dil-kültür ilişkisinden çok tarih/diyalekt araştırma bilim yöntemi kullanılmıştır.

Kurdiler için tarih, neyi ifade ediyorsa onun (daha çok "Khurdilerin tarihi") üzerinde duracağız[2]. Bir bakıma tarihin

[2] Bu çalışmamızda "Kürt" yerine Khurdi/Kurdi ünlülüğünü kulanmamızın nedeni, Osmanlı ve İran son dönem ve Cumhuriyet ile birlikte (tıpkı "Alevi" diye bir ünlülük olmamasına rağmen) bu tanımın çıkmasındandır. "Kürt" diye belirtilen millet adı da ötekinin verdiği ünlülükle kendimizi tanımlamak olduğu içindir ki "Kürt" ünlülüğünü kullanmadık. Kurdiler asla kendilerine "Kürt" demezler. Kurdi derler. Bu sebeple Kurdi kavramını daha çok kullanacağız. Tıpkı eskiden Kızılbaşların kendilerine "Alevi" dememeleri gibi (Kızılbaş(ZereTakke-Ferhat Mezburan-Erdebil Pirleri)lar: Günümüzde özet olarak Kızılbaşlar, Kurdi, Bektaşiler: Turki ve Nusayriler: Arabi'dir). Bu anlamda Kızılbaşlara özel bir anlam ve yükümlülük düşüyor. Kızılbaş(Ferhat mezburan)lar tarihi bilinçle hareket etme iradesini göstermelidirler. Horasan'dan AzerbaiJan'a oradan Mareş Melatiya ve Sivas'a kadar son vatan topraklarında nasıl iktidar ve benliklerini kaybettiklerini sorgulamalı. Horasan'da Dersim de öz yurdum anlayışıyla devşinmenin ve Kızılbaşlığın yok edicisi Osmanlı resmi ideolojisi Bektaşiliği özlerine yaklaştırmamalılar. Unutmasınlar ki Alevilik özellikle ortaya atılmış bir kavramdır. Hatta bu durum öylesine acınası bir hal aldı ki, her Kurdi araştırmacı kendi deyimleri olan "Kurdi" yerine, başkalarının tanımı olan Kürt kavramını tarihte aramaya koyuldu (düşünür Öcalan'ın, "Ulusal sorun" üzerine yazdığı gibi, kendimizin varlığını kanıtlamaktan çok ve bu türden gereksiz basit tartışmalardan çok özgürlüğe yönelmek," düsturundan hareketle, biz de, "Kürt" kavramının kökenine inmemiz demek basit, sığ Avrupa merkez ideolojisinin kuyruğuna takılmamız anlamındaydı. Bunu Avrupa Merkez ideolojisi ile onlarla aynı merkez ideolojisine hizmet etmekte rahatsızlık

Kurdiler özelindeki içeriği ve bu tarihe bakış açıları üzerinde de duracağız. Tarihe bakış açısı, daha çok onun içeriğiyle ilgili süreçleri ifade eder. Bu bakış, Troçki'nin deyimiyle: "çuvalı ayakta tutan" şeyin bizzat kendisidir. Her toplum geçmişte yarattıklarıyla övünüp yerinir. Tarihi, halkların belleği, onların bilinçaltlarını oluşturan yaratılarının bütünü olarak tanımlayabiliriz. İnsanlık/uygarlaşma tarihi ve bölgesel tarih. Bu çalışmada genel anlamda insanlık tarihi incelenmiş olup, bölgesel anlamda Zagros ve çevresi uygarlığı esas alınmıştır.

Geçmiş insanlığın birikim ve belleğidir. Bu özellik sadece insana özgü diyen insan kültür alıntıcıdır. Hayvandan ayrılan en önemli özelliği de budur. Kuşkusuz bu belleğe en çok sahip olanda Kurdilerdir. Çünkü diğer tüm Anadolu(yetmiş iki buçuk millet) ve Balkan halkının büyükçe bölümü asimle edilmiştir. Dolayısıyla Mezopotamya ve Natola halklarından bir tek Kurdiler antik dönem belleği taşımaktadır. Bir insanın geçmişi nasıl karanlık ve bilinmez olduğunda, kişiliğinde (bilinçaltından kaynaklı), yoğun depresyon, karmaşık aşağılık psikolojisi hâkim olursa, bir halkta tarihini bilmediğinde kimlik kazanamaz, kazansa bile karmaşık aşağılık duygusunu; bilincinden tenine ve ardından hücresine kadar yaşar(Türkiye'de yaşayan Balkan, Arabi, Kafkas, Laz vs halklar ve dini azınlıklar gibi). Tarih bir anlamda aitlik hissiyatıdır. Psikoloji bilimi (Maslow ve diğer hümansit düşünürler de bu düşünceyi destekler) "ait olamayan kendini gerçekleştiremez " derler. Bu aitlik iki türlüdür yerel aitlik (kendi olma: benlik saygısı, ailesi, çevresi ve halkı) ve evrensel aitliktir. Çünkü öteki insana ait olan, bütün insanlığı tem-

duymayan yerli egemen araştırma çevreleri de özellikle bu yöntemi bilinçli kullanmaktadırlar. Fransızların, Hattilere Hitti (Tevrat'ta geçtiği adıyla) demesinden sonra tüm kaynaklarda Hitti veya Hitit(Türkler bir ara "Eti" diye bir şey ürettiler. Oysa bu halk kendilerine "Hatti" demekteydi. Keza Tevratta, "Huri" geçmesi aynı ünlülüğün kullanılmasına neden oldu. Oysa bu halk kendi ülkelerine: "Khuri(Xuri), yaşayanlarına Kurdi" diyorlardı. Veya Asur tabletlerinde geçen, "Uratri(Urartu)" özellikle kullanılır. Oysa bu halk kendi yazıtlarında, ülkelerine "Biani", yaşayan halkına ise "Xaldi" diyorlardı. Ronalıların, Avrupaya kadar ulaşmış Kurdilere, "Etrüks" veya Mısırlıların keza ülkesine gelen Kurdilere "Hiksos" demeleri üzerine, aynı ünlülük kullanıldı. Oysa gerek Etrüsk ve gerekse de Hiksoslar, kendilerini KHan/Keyan ve "Tarhun(TeSup)" ünlülüğüyla tanımlamışlardı. Bu yazım gayet bilinçli üretilen bir sistemin/düşüncenin üretisiydi. Bu sebeple kendimiz tanımlarken veya yazarken başkasının dilinde değil kendi dilimiz ve gözümüzle tanımlamamız önemlidir. "Jiyan be Kurdi."

sil eden "J" Afrika (Homo Sapiens) genetiğini de bilmek durumundayız.

Madem tarih bir anlamda, bellek ve kişiliktir. Bir baraj gibi kendinde biriktirdiği ve aktarılanların toplamıdır. Öyleyse, kıskanılmalı ve geliştirilmelidir. O halkı, komşusundan, bir diğerinden ayıran ve kendine özgü orijin yapısını var eden, geçmişten bu güne kadar getirdikleri, kendilerine has özelliklerini barındıran, eskinin birikimi ve yaratılarının(maddi manevi) toplamı veya bütününü ifade ettiğinden, ona sahip kültür toplulukları veya halk için çok fazla anlamlıdır, denilebilir.

Bu bağlamda, tarihin adlandırılmasının(Kurdiler için yaşadıkları gerçekliğe baktığımızda) ne kadar önemli olduğunu daha iyi görebiliriz. Kafasında sınırı, adı tam anlamıyla oturmamış, olgunlaşma evresine varamamış hatta daha ileri gidersek, emperyalistlerin bastonlarla sınırını çizdiği Afrika'daki bir kişiden de (ulusallaşma bağlamında)[3] geri düşmüş bir toplum için; geçmişi, belleği, tarihteki yaratım ve değerleri her şeyden daha önemli olsa gerek. Bu acı gerçekliğin yanında, aynı zamanda onu tanımlayan ve sahiplenmek isteyen kocalarının, efendilerinin olması da başka bir olumsuz koşuldur. Patriyel toplum yapısında erkek kadınla evlendiğinde onun tüm değerlerini ve birikimin ya yok sayar veya kendine benzeterek izin verdiği ölçüde kullanmasını sağlar(ister severim ister döverim ister ...). Ben buna "**A Diz**" sendromu diyorum. Bir anlamda hırsızlama, çalma ile ilgili kavramdır. Ekonomi de Marks buna, "**Primitif Akümülasyon** (Zora dayalı servet edinme, Kendisine ait olmayan serveti devşirme)." Psiklojide Paranoid/psikotik (kişilk bozukluğu) durumdur. Ülkeyi kaybetme, ülkeden sürülme, son durağımız, başka Türkiye yok, herkes düşman gibi, bir prsikolojik bozukluğu da getirebilir. Erkeğin aldatılma psikozuna denk bir durumdur.

Heredot tarihinde Farsilere seslenirken, Aryan kökenli Medlerin onlara "Parsek" dediğini yazar. "Siz onların; dilini,

---

[3] 'A diz': Dumil dilindedir. A.Dizd'de denir. Afrika'yı örnek vermemdeki yaklaşım bir eksiklik olarak görülebilir ama dünya coğrafyasında en son ulusallaşma eğiliminin ortaya çıktığı alan ve yer olması ve hatta bu gün dahi bu sıkıntıları içeren özelliklere sahip olması hasebiyle bu coğrafyaya atıfta bulundum. Bizim de yaptığımız çalışma A.dizlerin toplamıdır. Bizden çalınıp anlatılan ve baş üstü duran yalanların, ayaklarıüzerine durdurulmasıdır.

kültürünü olduğu gibi kopyaladınız... Hatta savaş kararı alırken dahi şarap içerek sarhoş olarak aldığınız kararlar bile Med geleneğidir," diye yazar. Farsi Kültürünün "A Diz" olduğundan söz eder.

Keza günümüz yüzyılının Farsi düşünür Ali Şeriati(2011) ise, Yunan medeniyetinin, oraya göçen Mezopotamya halkının(Kurdilerin) oluşturduğu bir uygarlık olduğunu ve bu medeniyetin Mısır ve Sami kültüründen de beslendiğine değinerek: ***"Çok ilginçtir, hiçbir zaman Dicle ve Fırat arasındaki yörede Beynen Nehreyn'den Batı söz etmiyor. Çünkü bundan söz ederse geliştirdiği bütün nazariye(tez) bir anda boşa çıkacaktır[4]****. Oysa bütüncü bir gelişme seyri vardır. Daha önce dediğimiz gibi Yunan medeniyetinin kaynağı Kürtlere dayanır[5]. Kürtler iki nehir arasında yaşamaktadır. Mezopotamya, dünyanın kültür, medeniyet ve felsefenin merkeziydi. Riyazî bilimlerin ilk gelişme gösterdiği yer bu iki nehir arası bölgedir."* Turaniler de Khurdi kültürünü alıp 8. Ve 12. yüzyıl sonrasında onlarla beraber büyüyüp gelişmiştiler. Khurdi göçebe kavimler (özellikle DuMil[6]: Zaza (Zerdüşti (Safavi İsmail ile beraber) ve özellikle Zerdüştlükten Hanefiliğe geçenler) kendilerini Horasani ve devşirilen kimlikler olarak görmüşler.

Buradaki "A Diz" olgusu çok farklıdır. Turanilerin, Arap coğrafyasını tarumar etmeleri üzerine, Arapların buna isyan edip bölgeden çıkarılmalarını istemeleri, halifenin harekete

---

[4] Türk tarihi de aynı mantık üzerine oturtulmuş ve bu anlayış genişçe bir kitleye eğitim sistemiyle şırınga da edilmiştir. Hergün aynada kendine bakan kişinin, çekik gözlü sarı ırktan görmesi gibi (bknz. Oğuz Atay, Tutunamayanlar; bu konuyla ilgili dalga geçer). Tarih kitaplarında anlatılanlar da ise, Sanki bu topraklar bir tür tarlaydı ve bomboş olan bu topraklara Ortaasya'dan gelip yerleştiler, burada modife olup esmer, sarışın veya farklı bir genetiğe dönüştüler. Hatta sentezleme dahi burada batı Kurdi/Hatti'de değil, Zerdüşt doğuda olmuştu. Yani Horasandı. Horasan'da Afgan, Kurdi, Farsi ve Araplarla kaynaşmışlardı. Sentezlenme süreci; bir anlamda sarı ırktan esmer ırka geçiş yeri Horasan bölgesiydi. 1400 yılında bu güçlü sentez başlamıştı (bknz. Timur tarihi). Kurdi ve Hristiyan Kurdi ülkesi Rumilerde ise kent egemeni olarak şehirlerde medereseler aracılığıyla devşirme sürecini gerçekleştirmiş, medreselerinde Türkçe dersi de koymuşlardı. Anadolu sentezleme değil Balkanlar gibi devşirme yeriydi.

[5] http://www.ilkehaber.com/haber/ali-seriati-yunan-medeniyetinin-kaynagi-kurtlere-dayanir-24187.htm

[6] Dumil adlandırmamız genel bir tanımlamadır. Minorosky, Mac Kenzie, M.V. Bruinessen, M.Ş. Fırat, Dımili olarak adlandırarak, ortak görüş olarak, Hazar bölgesi insanı olduklarını Deylami (Gilan) bölgesinden gelerek Van'ın güneyine yerleştiğini belirtirler (khurdileri temel almadan). Kurdi tarihini bilmediklerinden bu çıkarımı yapmışlardı. DuMil veya MeliDu, öteki Mil anlamındadır. İleriki bölümlerde detaylı açıklanacaktır.

geçmesine sebep olmuştu. Halifenin bunları yenerek İsfahan'a yerleştirmeleri, göçebe olan bu toplumun Nizam-ı mülk ve buna benzer Farsi/Kurdi kökenli (Khurdi Horasan erenleri denilen) önderler hasebiyle batıya ortak yönelmelerini sağlamışlardı. Khurdiler, gerek Hristiyanlık ve gerekse de İslam döneminde devlet yönetimini alan Farsilerin etkisinde kalmış, batıda Bizans iktidarı doğuda ise İran iktidar güçleri altında ezilip asimle edilmişlerdi. 2.Med(Part) dönemi sonrasında egemenlik alanlarını kaybedip merkezileşmeden uzaklaşarak, dağlı ve göçebe konuma girmişlerdi. Hristiyan kültür ile Sasani egemenliğindeki Farsi Zerdüştlüğün etkisinde kalarak kent ve çevresindeki bölgelerde asimle olmuşlardı. Dağlı ve kırsal bölgelerde yaşayanlar ise ne yazıkki kendi içinde küçük devlet denilen aşiret sistemine dönerek küçük devletlerinde yaşamayı tercih etmişlerdi. Bu dönemde kentlerde Kurdi kültürü neredeyse yok olmak üzereydi. Antik uygarlığın temsilcileri adeta İspanyol saldırıları sonucu uygarlık kentlerini bırakarak kırsal alana göçen Amerika yerli halkın benzer gerçekliğni yaşamıştı. Kırsal alan ise ağırlıklı kısmen Hristiyanlaşmış (Rumi), büyük oranda Hatti-Zerdüşt sentezi bir din anlayışı içinde yaşıyorlardı (Şeyh Safavi ve Şeyh Adi döneminde dahi bu güçlü kültürün dirayeti sayesinde koyu İslami gelenekte yetişen bu din âlimlerinin dahi sentezlemeye gitmesine neden olmuştu. Cumhuriyet devri hükmeti son kale Sivas ve Dersimi yakarak ve tehcirle bu orjinliği ortadan kaldırmıştı). İktidar/Kentten kopan medeniyetten de kopar anlayışı temelinde, gelişmelerden kopuk yaşıyorlardı. Bu anlamda medeniyetten ve gelişimden nasibini almamış, göçebe, savaşçı kavimler, Turanilerin harici haraketinin içinde olanlarla ortak konfedere birlikler kurdular. Bu konfederatif birlikler sayesinde islam dönemindeZedüşt/maniaist DuMil aşirlerini harici hareket içinde görüyoruz. Safavi Kurdileri Akkoyunlu ve İlhanlı saraylarında saygıyla karşılanırken, Osmanlı ile Sunni Kurdi beylerin ise düşmanı olmuşlardı. İşte bu gerçeklik Horasan'dan Azerbai-Jan'a kadar olan bölgenin devşirilmesi sonucunu getirecekti. Tarih sahnesinde DuMiller Türkmen adıyla anılacaktı (günümüzde Dumillerin Türkmen olma sevdası hala bakidir. Ulusal bilinçten uzak yaşamayı, "etnisite dildir" gerçeğinden uzak, dini gericiliğin bataklığına bir Sünni Kurdi kadar saplanmış Kızılbaşla karşılaşmak hala mümkündür).

Keza Sünni Kurdiler ise Osmanlı ve Karakoyunlarla aynı şeyi yaptılar. Başta büyük savaşlar yaşamalarına rağmen, uzun vadede ortak din öngörüsüyle ortaklaştılar. Karakoyunlu/Milan; Aran/Selçuklu; Zengi/ Eyyubi, Osmanlı/Germiyan/İdris-i Bitlisi birlikteliği bu konfederasyonlara örnekleridir[7]. Bu sebeple Khurdiler ile Turaniler arasında iktidar devrinde savaşlar çıkmamıştır. Selçuklu beyliği/Dımışık (Arap) ittifakı nedeniyle, Eyyubilerle çatışma olmuşsa da, Eyyubi kralları isteseler bu beyliği çok rahatlıkla tarihten silebilecek güce sahipken bunu yapmamışlardı. Bu anlamda Eyyubi bölümü özellikle okunmalıdır. Osmanlı döneminde Yavuz/İdris-i Bitlis Sünni itifakı yine bir tür Türk/Kurdi ittifakıdır. Kızılbaş Safavilerin Sunni Kurdileri egemenliği altına alması Sunni Kurdi egemenlerin, bellekle-rinde büyük bir travmadır (bknz. Şerefhan ile İdrsi-i Bitlisi mektuplarına). Karşısındaki Safavi/Şii Türkmen/İlhanlı/Akkoyunlu) ittifakı da Kurdi ve Türk konfedere birliğidir. Bu ittifakı bozan sebep Sened-i İttifak denilen, ortak siyasi anlaşmanın Kurdileri içermemesi üzerine başlayan kavgalardı[8]. Bu senet ile

---

[7] Turan düşüncesi, Fransiz ihtilaliyle Osmanlı aydınlarini da etkisine alan milliyetçiliğin devamıdır. Özellikle bu dönemde Anzan kazılarının yapılması ve ilk uygarlık eserlerinin Kuzey doğu Hindistan bölgesinde (MÖ.1000 lere takabül eden) eserlerin bulunmasıyla, OrtaAsya'dan her yöne ve yere oklar çekilmişti. Aslında, bu düşünce Bolşevik devrimi sonrasında İngilizler tarafından Osmanlı aydınlarına satılmış projeydi. Sonraki dönem, Yahudi ve Alman düşünür ve siyasetçiler tarafından da muteber olarak ele alındı. Özellikle Bolşevik devrimi sonrasında Sosyalizmin daha güneylere inmemesi ve İslam/Halife bağlılığıyla kendi kontrollerinde halkların yönetilmelerini sağlamak amacıyla oluşturulmuştu. Daha sonra bu durum ABD tarafında "Yeşil kuşak projesine" dönüştürüldü. Soğuk savaşın bitimiyle birlikte, popülerliğini kaybetmiştir. Daha çok enerji kontrol projesi içinde alt proje durumuna dönüşmüştür.

[8] Osmanlıda 2. Mahmut dönemi, 2.Beyazıt dönemi kadar önemlidir. Osmanlı devleti II. Mahmutla yeniden şekillenmiş, devlet yapısı Beyazıt dönemi gibi tamamiyle Nakşiliğe geçiş yapılmış, Bektaşilik Yeniçerilikle birlikte tavsiye edilmişti. Beyazit'in inşa ettiği devşirme sistemi terk edilip, elde olanların Nakşilikle devlete bağlanma projesi benimsenmişti. Aynı paralel de, Kurdi siyasi beylikleri ve özerk yönetimi de tasfiye edilerek, şeyhlik ve Nakşibendilik güçlendirilmişti (Beyazit ve 2.Mahmut dönemi günümüz Türkiye sağ hareketinin ruhudur. Reformist ve dindar damardır). Toplumsal damara ulaşmakta başarılı olan bu hareket, kentli ve siyasal egemen yapıyı (devşirme veya öteki siyasi hareketleri Kemalizm bunun karşısındaki devşirme/yeniçeri/Bektaşi hareketini temsil eder) tavsiye etmeyi amaçlayarak din endeksli bir siyaseti esas alır. 2. Mahmut Beyazit devamı olarak, Kurdilerin siyasi özerk yönetimini ortadan kaldırmıştı. Keza batıda ise Bektaşiliği kaldırarak onların dergah ve tekkelerini Nakşilerin şeyhlerine vermişti. Kurdilerin arasında Nakşiliğin yayılması bu dönemde olmuştu(Zazaların Mecusi/Kızılbaşlıktan hanifiliğe geçişi de bu dönemdedir. Şeyh Sait'in (muhtemelen) büyük babası Pir Ali buna önder olmuştur. Devşirme merkezi Elazığı özellikle Palu'dur). Ağa, beg ve büyük mirlerin siyasal egemenlikleri zayıflatılmıştı. Bu ince siyaset tutmuştu. Bu egemenlerin elinde büyük acılar çeken

gayri müslümerle anlaşmalar yapılmış, Müslümanlar kendilerinden sayılmış, Nakişbendilik güçlendirimiş, devşirme siyasetini üreten Bektaşilik terk edilmiştir (Taki Cumhuriyet kuruluş dönemine kadar). Buna itirazı olan Kurdi aşirler ayaklanınca Osmanlı yönetimiyle karşı karşıya gelinmiş ve o gün bu gündür bu çatımalar devam etmektedir. Kendi ülkesini paylaşan bir halk kendi ülkesinde yabancı duruma, azınlık konumuna geçişin hakikatiyle yüzleşmiştir. Bu anlamda iki halk atalarının izinden giderek oluşan bu büyük birliği yeniden inşa edebilme gücüne sahiptir. Bu anlamda çatışmayıp birlikte yaşam koşullarının tarihsel sürecini tüm gerçeğiyle görme ve inceleme cesaretine sahip olurlarsa bunu daha bilinçli inşa edebileceklerdir. Bu anlamda oyunun olmadığı Zengi/Eyyubi; Aran / Selçuklu ve Osmanlı/Germiyan ilişkisi ve Misak-ı Milli hukuku incelenmelidir. Yeni bir Sened-i İtifak ortaya çıkarsa veya Mebusan Meclis kararı ile onu izleyen BMM kararı, samimiyetle uygulanırsa uzun bin yılların önü tekrardan açılabilir[9].

Kurdiler (Hristiyan, Kızılbaş vs.) hızla Nakşiliğe geçtiler. Hatta Kurdistanda Kurdiler arasındaki en güçlü damar olan Kadrilik dahi nerdeyse yok olmaya yüz tutmuştu (Kadirilik neredeyse Kurdilikle özdeş görülürdü. Başta Arvasi ailesi olmak üzere; bu aile Türkçülüğe de büyük hizmet edip, Serhat bölgesi Kurdilerin Türklüğe yönelmesinde önemli görev üstlenecektiler). Xalidilik kolu Kurdi coğrafyanın en etkin kolu olmuştu. Padişaha yakın olup onun güvenine sığınanlar (birey, aile, küçük aşirler) merkezi hükmetle daha çok bütünleşmişlerdi. Merkezi hükmet Nakşilere(özellikle Halidi) dergah, vakıf, maaş hatta hediyeler gönderilerek bağlılıkları sağlanmış, onlara devlet görev ve yetkileri verilerek dokunulmazlıkları sağlanmıştı. Bölgedeki şeyhler zamanla büyük mirler kadar güçlenip hatta onlardan daha güçlü hale geldiler. Bu sahipsizlerin sahibi olma durumu Timur'un anlattığı, Horasan bölgesindeki zalim feodal Kurdi efendiler tarafından ezilen Kızılbaş Kurdilerin gönüllü olarak Turanilerle bütünleşip onlarla kaynaşma sürecinin benzeri bir durumdu. Özellikle Hz.Mevlana denilen Mevlana Xalid tüm Kurdistan'ın günümüz Seroğu kadar güçlü biri olmuştu. Osmanlı bu devrimin karşılığını alarak, tüm Kurdilerin bağlılığını sağlamış, Türki veya devşirme tabasından daha güçlü direniş gösteren bir halka sahip olmuştu (İran'dan Botan'a ordan Serhat'a kadar olan bölgede tek sözü geçenler artık bu dergaha bağlı olan şeyhlerdi). 2.Mahmut döneminden sonra siyasi ilişkiler begler hatta onlardan daha büyük Mirler tarafından değil dini önderler ile kurulmuştu (Günümüzdeki AKP gibi sağ siyaset bu geleneğin devamıdır) (Bknz. Yüksel, M(2011), Kürdistan'da Değişim Sürreci; Kodman, B.(1987) Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası; Jwaideh, W.(1999) Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi; Marufoğlu, S.(1998) Osmanlı Döneminde Kuzey Irak; Ağar, H. Nakşibendilik).

[9] Günümüz Türk/Kurdi ilişkisi: devlet katında karı-koca, İslami hareket açısından Şeyh-Mürit (Tabi-Teba), Sol ilişkide Kurdi önderliğin başarısıyla eşitler modeline dönüşmüştür (Oysa 1960-92 arası abi-kardeş ilişkisiydi). Hatta Kurdiler biraz daha ağabeylerini aşarak kendileri abi rolüne girmiş durumdalar. Bu anlamda Kurdi sol yapılanma daha gerçekçi ve daha çözüme yakın duran bir ilişkidir. Bu anlamda Anadolu solu denilen kavram kompleksiz uygar geleceğe doğru emin ve güçlü adımlarla

Tekrar konumuza dönersek, bu konfedere birlik Arap coğrafyasında iktidar, batıda ise yerleşme / konaklama üzerine hareket etmişlerdi. Tarihi anlamda Khurdi ve Dumiller ile ortak kader ve tarih anlayışını oluşturmanın asıl sebebi, talancı ve yağmacı ekonomi ile beslenmeleriydi (Sunni tarihçi Şerefhan'da Kurdilerin talancı ekonomisinden sözeder, annesi de Turani kökendendi). Roma (Grek kültürü) iktidarı döneminde batı Kurdiler tümüyle asimle olmuş, ada kültürü (Batı Kurdi: Helas)/ medeniyeti denilen kültür içinde yaşamayı tercih ederek doğu kültüründen uzaklaşmıştılar. Orta ve Doğu Kurdi ülkesi ise, Bizans ve İranlılar arasında savaşlara sahne oldu. Kurdilerin Orta ve Batısındaki şehir merkezlerindeki egemenler Romalılarla ortaklaşırken, doğusu ise İranlılarla ittifak kurmayı tercih etmişti. İslamiyet sonrasında, bu dağınıklığı önce İslam güçleri sonraysa, Turaniler değerlendirmişti. Turani kültürü "A Diz" dir, tümüyle Khurdiler ve dominant olarak Farsi kültüründen beslenmedir. Osmanlılar ise saray kültürünü Germiyanlardan sonradan Bizanstan öğrenmiştiler. Selçuklu/Tacikler, Farsi coğrafyanın yakınında ve kent kültürünü Farsi temeller üzerine oturtarak nasıl ki, yaşayış olarak Farsi, düşünüş olarak Türk doğu iktidarını kurdularsa, keza Osmanlı Bizans şehir yaşantısı ve kültürünü alıp Türk olarak yorumlamaya çalışmıştı. Bu anlamda da batıcı ve daha rasyoneldi.

Kuzey ve doğu Kurdi vatanı (Aran krallığı bölgesi: Hanefiliğe geçen Zerdüştiler/Harici hareketi (Genceli şair Nizami gibi aydınlar da dâhil) uzun süreç içinde Turanilerle birlikte hareket edip zamanla onlarla gönülülük temelinde kaynaştılar. Halaçlar, Avşar, Germiyan hatta Milanlı (badıllı-Şadıllı, İshaki, Karakeçili vs) gibi aşiretler sayılabilir. **Bu anlamda Türkmen denilenlerin çoğu devşirilen Kurdilerden başkası değillerdi.** Ama esmer halleri tamamiyle Horasani yani Aran krallığıydı. Kurdiler, yiğit kavimlerin ünvanını almaktan onur duyan bir kavimdi (özellikle doğu/Milanlar). Hatti/Hitit imparatorluğundan beri bu halk herkese hoşgörü ve kabul ile yaklaşmıştı. Kanımca bu geçiş coğrafyasında yer alamaları hasebiyle, oldukça fazla kültür

yürümeye hazırdır. Sol hareket ve ortaklık bu modeli özelde Sümer/ Mezopotamya genelde ise insanlığa (Latin Amerika yerli destekli sol hükmet iktidarları gibi) model olma yolunda ilerleyebilir. Kurdi İslami harekette bu anlamda sol birikimin değerleriyle beslenmeye başlasada hala dış etkilerden bağımsız hatta özerk bir yapıdan bile uzaktır.

ve milletle karşılaşmalarında kaynaklı olsa gerekti. Kuzeyde İskitlerle, Batıda Friglerle sentezlenmişlerdi. (NikoMede= Medli Niko dahi, frigyalıların da efendisi olmakla övünmüş, Spartalılar öz be öz Kurdilerdi, savaşçılardı ve batı Kurdi kültürünü tercih etmiştiler. Komajinli Kaleniko/Mitirdat kendini keza ata kültürlerinden birini Helas diğer tarafını Zerdüşti görüyordu. Batı uygarlık (oryantalist/Avrupa merkez ideoloğlarının) tarihçilerinin Kurdilerin bu kültürünü yok ve ayrı sayması nedeniyle bizlerin de zihni bulanmış ve ayrışmıştır. Bu sebeple Hırsitiyanlığa ilk geçen krallığın Urfa, İslamiyet döneminde en fazla ünlülük alıp kendini peygamber soylu gösterme isteği keza Kurdilerde oldukça fazladır. Bu dönemde Turanilerle birlikte hareket ve yaşam onlarla ünlülük alma sevdası yine baskın bir durumdur. Göçebe ve savaşçı olan DuMil/Horasan erenleri (Zaza)leriydi. Dumiller, bu coğrafyanın savaşçıları olarak tarih yazarken, bu defa göçebe savaşçılar olarak tekrar eski sınırlarına doğru genişlemişlerdi. Çin/Turan Mongoloit tipinin evrilip bizlere (Anadolu denilen Khurdilere bu denli) benzemesinde ana etken yine Zazalar olmuştu (Asur/Sparta/Komejin/ Kapadokiya/Keyani: Etrüskler gibi). Yapılan ırki ve antropolojik çalışmalarada, Kurdi ile Türkmenler arasında fark bulunmamasının sebebi de bundan olsa gerekti.

Batı tarihçileri tarihi bir bütün olarak ele alma gayretinden çok, onları hücrelerine kadar ayrıştırma, fantezi kimlik oluşturma istemleri Kurdilerin yaşadığı bu gerçekliği ayrıca olumsuz etkileyen düşünsel yaklaşımdı.

Tüm bu nedenlerden dolayı Kurdiler, kendi tarihlerine her zaman başkalarının penceresinden bakmak zorunda kalmışlardı. Bunun sebebi Milliyet tarihinin İslam/Hristiyan; Farsi/Helen karşıtlığı üzerine inşa eden modern tarihçilerin Avrupa merkezdir ideolojisini benimsemelerinden kaynaklanmasıydı. Bu anlayışta Kurdilerin millet anlayışını kaybettikleri 1850 (bu dönemi doğuran 1789 Fransız Milliyetçilik devrimin)'den sonra tarih ve sosyolojide atılımların olmamasıdır. Ulus sınırlarının ortaya çıkması sonrasında tarihçiliğin gelişmesi bu sonuca neden olmuştur. Bilim disiplinleri devletin yazıcıları tarafından görevlendirilen görevliler tarafından yazılır. Kısacası Kengi/Sümerler döneminden bu yana maaşlı memurlar tarafında kayıt edilir. Ne yazıkki Kurdi tarihi pas geçilmiştir. Bu gerçeklik hala devam

etmektedir. Kuşkusuz 19.yy. sonu ile 20.yy. başlarında ulusal mücadele tarihi bir bütün olarak alındığında farklı tarih yazımı ortaya çıkacaktır.

Örneğin, Türkiye Serhat bölgesi ve gerekse de İran (Rojhilat) bölgesinde Kurdilerin Rus ve Ermeniler karşısında direniş ve savaşları başarıyla sonuçlanmıştı. Bu savaşlarda (Sadece Serhat ve İran bölgesinde) 300 bin üstünde Kurdi şehit düşmüştü. Galibiyet sonrasi kendi yönetimlerini kurmak yerine, Tebriz'in anahtarı halifeye götürülmüş, yönetim Osmanlı askerlerine devredilmişti. Keza Güney Kurdistanda kara savaşlarında İngilizler ile onları destekleyen Hristiyanlar yenilmişti. Kuzey Kurdistan ile günümüz Rojava bölgesinde ise, Fransızlar ve Ermeniler savaşı kaybetmişlerdi (Urfa, Antep, Maraş efsanesi kadar Süleymaniye, Musul, Arbil, Arraf(Kirkük) efsanesi de vardı). Bu düşmanlar karşısında da kayıplar büyüktü. İleride Kurdi yakın tarihçiler dönemi incelediklerinde gerçekliği göreceklerdir. Oysa ne İran'da tek kurşun atılmıştı, Ne de Türkler (Yunanlılar haricinde). Hatta egemenleriyle, işgalcilerle kol kolaydılar. Kazananlar işbirlikçi ve diplomasi yürütenler olmuştu. Buda tarihin farklı penceresinden (kendi gözünden)bakmaktır.

Kurdilerin tarih gözüyle bakmak, nasılki Türkler Araplar bizi sattı, düşüncesi hâkimse, Kurdilerde Türkler bizi sattı, düşüncesiyle bakılmaktadır. Ortak senet olan Misak-ı Milli (Wilson ilkeleri esas alınarak verilmiş) kararını yine kendileri ret etmişlerdi. O kararda her millet kendi kaderini tayin hakkına sahipti. Tarihsel gerçeklikte bunu kanıtlamaktadır. Serhat ve İran kurdistanında verilen 300 binden fazla kayıp, Musul'dan, Mareş bölgesinde verilen onbinlerce kayıp ele alındığında büyük bedeller verilmişti. Bu dönemi Kurdiler iki bölümde ele almalılar. Birinci dönem Mebusan Meclisi ve onun etkisi ve paralelinde kurulan Hilafet tarafı sivil iktidar BMM. İkinci dönem ise Kemalistlerin Kurduğu ordu egemenliği ve taraftarlığının temsilcisi TBMM olarak ele alınmalı. TBMM, 1960, 70 ve 80 ihtilali benzeri bir ordu darbesi sonucu oluşan meclisti. Darbe geleneğide bu dönemde başlamış, bu dönemden esinlenmiştir. Misakı Milli düşüncesi Türk ve Kurdiler esas olmak üzere Anadolu halklarının ruhuydu, ortak konfedere birlikti. İkincisi ise batı ile anlaşma yapmış Mustafa Kemal'in eseriydi. Daha küçük ve tek tipleştirici cumhuriyetti. Bu durum Napolyun döneminden daha kötüydü.

Napolyon büyütmeye çabalamış ve yenilmişti. Oysa bu anlaşmaya varılmış hazır savaştı. Bu savaş yedi düvele değil, Yunanlılara karşı verilmiş, ama batı desteğiyle Yunanlılardan alınmıştı[10]. Yedi düvele karşı savaşanlar kuşkusuz Kurdilerdi. Kahramanca savaşmış ama onu taçlandıramamıştılar. Sykes-Picot anlaşmasından Rusya çekilince batılı emperyal ülkeler, Mekke emiri ile Bağdat emirinin benzeri bir anlaşmayı M.Kemal ve İran hükmetiyle yapmıştılar. Üstelik bu anlaşmalarını Kurdi sopasını göstererek yapmışlardı. Çünkü ne İranlılar, Ne Araplar ve nede Türkler, İngiliz veya Fransızlarla savaşmamıştı. Savaşanlar Kurdilerdi. Tümü Kurdiler önünde yenilmişti. Ama Kurdiler kendileri namına değil başkasının (Halife) adına ve ününe savaşmışlardı. Sadece Lozan görüşmelerini dahi okumak bunu kanıtlamak için yeterliydi.

1.Dünya Savaşı ve Lozan Süreci

Kasr-ı Şirin anlaşması (16 Mayıs 1639), Turani hükümdarların Kurdileri bölme amacı taşıyan ilk anlaşmasıydı. Bölen siyasetinin ilk kabulü ve meyvesiydi. Bu anlaşma gereği: Basra, Bağdat ve sünni Kurdistan Osmanlıya bırakılacak, Revan ise Safavilerin olacaktı. Bu ilk bölücü anlaşma ile birinci aşama gerçekleşmiş oluyordu. Sykes-Picot anlaşması ikinci bölendi. Lozan sadece birkaç perdelik tiyatroydu.

1. Dünya savaşına Amerika'nın katılımı yorgun Alman devletini daha çok yormuştu. Almanya'nın yenilgisiyle ittifakta olan devletler de savaştan yenilgiyle çekildiler. Osmanlı eskisi gibi olmayacaktı. İngiltere başbaşkanı **Asquit,** dönemi şöyle tanımlıyordu: "Yüzyıllardan beri geri kalmışlığı ile bilinen siyasal bir rejimi de ortadan kaldırmış bulunuyoruz. Bu da Avrupa'daki Osmanlı imparatorluğu'dur. Bu yaşlı ve hasta adam ölüm yatağında yaptıklarına pişman olmak için yeterince vakit bulacaktır. Ümit edelim ki, bu günler milletler topluluğu içinde kötülüğü temsil eden bir millet olarak onun son günleri olsun. Bu ölünün mezar taşı üzerine ne yazılırsa yazılsın, o hiçbir zaman yeniden doğmayacaktır..."

---

[10] Siyasi görüntüye bakıldığında bu savaşın izleri görülebilir. Kemalizmin yer edindiği siyasi coğrafya, daha çok Yunan korkusunun salındığı Ege ve Trakyadır. Bunun sebebi de Balkanlardan büyük göçle bu bölgenin dolmasıydı.

Sykes-Picot anlaşmasıyla Kurdistan parçalanmıştı. Mondros ile Türkler kısa vadede İçanadolu'ya hapsedilmek isteniyordu. Bu anlaşmalar, İngilizlerin projesiydi. Bu projeye önce Fransızlar ardından Ruslar ve İtalyanlar katılmıştı. 17 Ekim devrimiyle yenidünya tarihi yazılıyordu. Ve bu devrim emperyallerin düzenini bozma adına ilkel yeni lokal-işbirlikçi emperyallerin yeniden peydahlamasına neden olacaktı[11]. Lenin doğu halklarının kurtuluşu için mücadele verileceğini, emperyalizmi bu anlaşma ile teşhir ediyordu. Ne yazıkki, bu teşhirin merkezindeki halkların mücadelesini desteklemeyerek, onların egemenleri olan İran ve Türkiye (Kemalizmle) işbirliğine girmeyi tercih etmişti. (Osmanlı yanlısı tarihçiler başta Kadir Mısıroğlu(1973) olmak üzere, (Lozanı, İmparatorluğun yağma sofrası olarak" değerlendirir), Amasya genelgesinin son maddesinin, "Bolşevik" olduğunu söyler. İşte Bolşevizm emperyalleri böylesine rahatsız etmişti. Emperyal ülkeler de bölge ülkelerinden bir çember yaratma ihtiyacı hisettiler. Önceden Sykes-Picot anlaşmasına dâhil ettikleri, Mekke emiri Şerif Hüseyin[12] ile onun

---

[11] Kürt kralı Berzenci (1923) Sovyet konsolosluğuna iletilmek üzere yazdığı mektupta, "Kürt halkı ingiltereden hak talebinde bulunmuştur. Fakat onlar oldukça vahşi bir biçimde top, uçak ve süvarileriyle halkıma saldırıyor. Birçok yerleşim yerimizi talan etti. Bizim için netleşen bir şey varki oda, Sovyet devleti dışında bize yardım edecek hiç kimsenin bulunmadığıdır. Onun içinde sizden hükmetimizi tanımanızı istiyoruz. Yine düşmanı korkutmak için silaha ihtiyacımız var." Bu sonraki dönemde de büyük Kürt önderi Barzani'nin yazdığı mektuplar sesizlikle karşılanıp cevap dahi verilmeyecekti.

[12] Y.T.Kurat(1976), "Osmanlı İmpt. Paylaşılması" adlı eserinde şöyle yazar: Şerif Hüseyin, Suriye'deki idamları bahane ederek, Hicaz'da (5 Haz.1916) Arap isyanını başlatır. Musul-Bağdat ve Hindistan yayını oluşturmanın hayati olduğunu bilen İngilizler, Şerif Hüseyin'in birçok istemini kabul etmiştir. Öyleki Kilikya'ya kadar olan bölgeyi istemesini dahi Fransızları bahane ederek red etmiş ama kendi alanındaki bölgeler için kabul etmiştiler. 1917 devrimi, İngilizleri ve diğer emperyal devletleri böylesine korkutup sarsmıştı. Bu anlamda bölgesel devletlerle işbirliği yapmak olmazsa olmaz koşul olmuştu. Sykes Picot anlaşması, San Remo(1920) ile, Mandacılık ile yeni bir anlaşmaya (özüne dokunmadan) dönüşmüştü. Osmanlılara (dolayısıyla M.Kemal'e) gözdağı vermek için Kurdilerle ilgili şöyle bir karar alınmıştı. "İngiltere, Fransa ve İtalya üyelerinden mütcşekkil olmak üzere İstanbul'a (Dersaadet'te) intikat edecek olan komisyon, Kürt unsurunun ekseriyeti ihtiva etmek eylemekte olduğu havalinin muhtariyet-i mahalliyesini ihzar eyliyecektir. İşbu muahedenaminin mevki-i mer'iyete vazı tarihinden bir sene sonra Kürtler taleb-i İstiklal hususunda Cemiyet-i Akvam'a müracat eder ve cemiyet-i Müşarrünileyha da bu talebi is'afa müsait bulursa, Türkiye bu havali üzerinde haiz olduğu hukuk ve tasarrufundan feragat etmeyi taahhüt eder (bknz. K.Özalp(1988), Milli Mücadele). Wilson kararlarını da göz önünc alarak alınan bu karar Misak-ı Milli andıyla paraleldi. Fakat bu kararın Misak-ı Milli andından sonra alınması Osmanlı hükmeti üzerinde dolayısıyla Anadolu Meclisi üzerinde demoklesin kılıcı gibi kullanılacaktı. Türkler tüm bu gerçekliğin farkında olarak, Kurdilerin hareketini desteklemek yerine, durumdan uzaklaşmayı ve kendi elinde olanı korumayı

yedeği ve alternatifi yapay devlet Irak'ın Bağdat eğemeni Faysal'ın yanına, Pervez ailesi ile Kemalistleri de ekleyeceklerdi. Çünkü Lenin'in yenidünya teorisi "Kapitalist Emperyalizm" çıkışını, Ermeni Taşnaklar (ki enternasyonele üye olarak bu kararı desteklediler), İran, Almanya, Osmanlı (doğuda direniş hareketi oluşturma, bknz. **Kazım Karabekir**(1960) İstiklal Harbi Hatıratına) ve Tahran durumdan yararlanmak için harekete geçtiler. Ayrıca Wilson'un yayımladığı 14 prensipte[13] gerek Alman ve Türkleri heyecanlandıran bir başka karar olmuştu. Bu kararlar bir tür plebisiti dayatıyordu. Özünde karar şunu diyordu, "Milliyetler esasına göre devlet"ler oluşacaktı. Kim nerde çoğunluksa oylarla kendi kaderini belirleyecekti. İşte bu iki durum yeni ortamı şekillendiriyordu. Gerek Alman ülkesi ve gerekse de Türklerin çoğunluk (ki İslam nüfusu esastı) olduğu yerlere yabancı güçler giremeyecekti. İngilizleri ve diğer emperyalleri de bağlayan bu karar gereği, Alman ve Türklerin çoğunluk olduğu bölgeler Alman ve Türklerin egemenliğinde olacaktı. Osmanlı Mebusan Meclisi acilen toplanarak, gizli otorumda, her milletin kendi kaderini seçmesini esas alan Mill-i andı karara bağladılar. Öyle de oldu, İngiliz ve İtalyanlar ile Yunanlılar bu karar gereği kendi yönetim alanlarına çekilmek durumunda kaldılar. Ama bu

---

amaçlayacaktı. Kemalizm emperyal ülkelerle anlaşıp bu maddelerin geçerli olmaması için çaba gösterecek Ankara ve Lozan ile Kuzey Kurdistanı şekillendirecekti. Bu anlaşma ile sadece Osmanlıya sopa gösterilmemiş, Rusya'ya da havuç verilmişti. Keza Özalp eserinde, Bolşevizm ideolojisinden kaynaklı enerjisini İslam coğrafyasına veren Ruslara, Anadoluda haklarının devam etmesi ve etkisinin devamı için, Ermenistan'ın da kurulması kararının verildiği, bu ülkenin de Ruslara bırakılarak bu anlaşmaya taraf olmasının sağlandığını yazar. SSCB bu anlaşmayı tanımadığını açıklasa da, paralelinde Kemalizmle ilişkiye geçerek, Havzan görüşmelerinde taraf yaratmaya çalışıp, Arap hareketini mandacılıktan ve efendilerinden kurtarmaya çabalar. Başarısız olunca da, anlaşmada kendi payına düşen Ermenistan bölümünü yönetimine alır. Doğuda ise, Ermenistan devletinin kurulmasına taraf olur. Kurdilerle ilgili alınan hiçbir karar hayata geçirilmediği gibi, sadece bölge egemen ülkeleri için denge unsuru ve iç problem olarak kalması için buzdolabına konulmuştu.

[13] Türk nüfusu tartışmalı olan Ardahan, Kars ve Batum ile Balkan bölgesi ile Hatay seçim sürecine sokulması için anlaşma imzalanmış. Fakat SSCB, yeni Cumhuriyeti yanına çekmek için kendisi anlaşmıştı. Dolayısıyla Kurdilere ait hiçbir bölgede Ne San Remo nede Wilson ilkeleri nede cemiyet-i Akvam ve Misak-ı Milli kararları uygulamaya sokulmamıştı. Lozan anlaşması sürecinde Türk delegasyonu İslam ve gayri Müslim diye plebist yapılmasını önerirken, İngilizler Türkmen ve Kurdilerin tarihsel kökenden Türk olmadıklarını delillerle savunmuş, bu anlamda bu bölge halklarının cehaletinden dolayı seçime gidemeyeceklerini savunmuşlardı. Çünkü Araplara, Mısır eliyle yönetici yetiştirmişlerdi. Keza Mekke Emirlik ailesi de yöneticiliğe uygundu. Ama Kurdilerde böylesi bir çalışma yapılmamıştı.

sevindirici karar, aynı zamanda Lozan'da Türkleri vuracaktı. İngiliz, Fransız ve İtalyanlar bu karar paralelinde hareket edip, yeni Türk hükmetiyle uzlaşmaya karar verdiler. Ve öyle de yaptılar[14].

Mudanya ateşkes anlaşması ile Büyük Millet Meclisi (BMM) Trakya'nın boşalmasını bekleyip, San Remo anlaşmasının devamı olacak, Lozan'a hazırlanıyordu. Herkesin heyecanla beklediği şey, Misak-ı Milliydi. Bu bir tür Türk-Kürt federasyonuydu (BMM adıda bu sebeple düşünülmüştü). Meclis 14 maddelik bir karar aldı ve bu kararda İngiliz ve Fransızların elinde bulunan bölgelerinde, BMM'ye katılması isteniyordu. Çünkü bu meclis Osmanlı ruhunu taşımaya devam ediyordu. İsmet İnönü ve Rıza Nur (Sinop Milletvekili) öncüllüğünde heyet oluşturulmuştu (ordu anlaşmış, siyasiler ise İngilizlerle olan anlaşmadan bi haberdiler). BMM, Lozan'a giderken kuşkusuz, zaferle gidiyordu. İngiliz, Fransız ve Ruslar (Ermeni, Nusayri ve diğer Hristiyan destekli yerli halklar ile Araplarla ortak hareket ederek) Kurdilerle savaşmış ve yenilmişlerdi. Gerek Fransızlar ve gerekse de İngilizlerin Kurdilerle ilişkileri iyi gitmiyordu. İngilizler Musul ve ötesi olan bölgeyi (Süleymaniye, Kerkük, Erbil vs) kendi varlığı için olmazsa olmaz bir koşul olarak görüyordu. Kurdiler ise Emperyallerle savaştıklarının tam bilincinde değillerdi. Kendi aralarında birlik oluşturup ortak savunma gücü kurmak yerine 2.Beyazıt ve 2.Mahmut sonrasi Nakşi şeyhliğinin getirdiği gericiliğin parçalanmışlığı ve duygusal halife bağlılığıyla mücadeleye giriyorlardı. Rus cephesi ayrı, Fransız ve İngiilz cephesinde ayrı savaşıyorlardı. Rusların yenilgisi hekesi şaşırtmıştı, Fransız ve İngilizlerin de yenilgisi keza şaşkınlıkla karşılanmıştı. Ruslar yenilince Halifeye bölgenin anahtarı iletilmiş ve Osmanlı ordusu tarhinde ilkkez Tebrize girerek genişleme siyaseti izlemişti. Keza Musul ve Süleymaniye'de de yenilgiye uğrayan İngilizler geri çekilince, Musul'un anahtarını halifeye vermek üzere yola çıkan Kurdiler, İngiliz istihbaratı tarafından infaz edilmişlerdi.

---

[14] Bu ülkelerde bunun karşılığını verecek, Kemalizm Bolşevizmi düşman belirleyecek ve Bolşevikleri, Karadenizde boğdurup, parti temsilcilerini tutuklayarak onlarca yıl hapislerde yatırıp, işkencelerden geçireceklerdi. Emperyallere karşı bölge bölge savaşan halife gönüllüsü Kurdiler ise, paylarına düşeni alacak, Sykes-Picot anlaşması gereği olan, yeni bölge egemenleri tarafından acımasızca bastırılıp asimle edileceklerdi.

İngilizler, Musul'un boşaltılmasını istediklerinde A.İhsan paşa bunu red etmiş, ama İstanbuldan gelen emir üzerine, Nusaybine çekilmek zorunda kalmıştı.

İngilizler ise Kurdilerle girdikleri şiddetli çatışmalar sonrasında büyük kayıplar vererek geri çekilmek zorunda kalmışlardı. Özellikle Revandız bölgesindeki kayıpları büyüktü. Musul'un güneyine doğru (18 mil) çekildiler. Süleymaniye direnişiyle yeniden kayıplar verip Süleymaniyey'yi boşalttılar. Bu dönemli ilgili olarak, Başbakanlık **Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğünün** Yayını olan, "Musul-Kerkük ile ilgili Arşiv Belgeleri" adlı eser incelendiğinde, Türk tarafından Van ve Diyarbekir valilerinin istihbarat ve istem mektuplarından gerçeklikler anlaşılmaktadır (89 ve 97 numara arası belgeler).

"İmadiyeliler İngilizlerin tazyikatına tahammül edemeyerek me'mur-ı siyasiyi ve muavinini ve bir alay kumandanıyla dört nefer askerini katl ve esliha ve cebhane anbarlarını zapt ve tevzi mütebaki kuvvetlerini Duhok'a kadar tard ve takip etmiştir. Cemiyet-i Muhammediye namına Pervari mal müdiri Mehmet Salih 17 Temmuz sene 35 (1919) mektubunda bu vakayı iblağ ve İmadiyel, lerin livayı Osmani altında yaşamak istediklerinden kaim-i makam ve mümkün olamadığı takdirde asker veya hiç olmazsa bir tek nefer jandarma gönderilmesini rica ve Devlet-i Aliyyece hareketleri tasvip edilmezse Çölemerik (Hakkâri) hududuna nakl edeceklerini beyan ediyor. Devlet-i Aliyyenin böyle vakayia rızası olmayacağını bildireceğim ve rahat durmalarını nasihat edeceğim. 23 Temmuz 1919 Van Valisi Haydar. Tüm olanları özetleyen bir telgraf, Kurdiler İngilizlerle baş etmişler fakat Osmanlıdan istedikleri yardımı alamayacaklarını bilmeyerek ve öz yönetim veya kurtuluş mücadelesine girmeden.

Türk tarihçiler Şeyh Mahmut Berzenciyi İngiliz işbirlikçisi olarak ilan edip, tarihi çarpıtsalar da, İstanbul Hükmeti İçişleri Bakanlığına Erzurum valiliğinden yazılan bir telgraf bu savlarını çürütmeye yeterde artan bir içerikteydi.

"1.kıt'at-ı Osmaniye Süleymaniye mıntıkasından çekildikten sonra Şeyh o havalide istiklalini ilan etmiş ve teşkilat yapmış, İngilzilerin Kerkük'te bulunan memurları Şeyh Mahmut'un ahvalinden ve teşkilatından haberdar olduktan sonra Sü-

leymaniye'ye giderek, hükmetimizin sizin istikbaliyetinizi tebrik ettiğinin ve sulh konferansında tamamiyet ve hâkimiyet-i mülkiyenizin temin edeceğinin tebliğine memurum, demiş ve görüşmüş, bir müddet sonra Bağdat hâkimi ve Irak ıntıkası kumandanı memurları tayyare ile Süleymaniye'ye gelmiş ve şeyh Mahmut ile görüşerek Süleymaniye'de bir hâkim-i siyasi bir maliye memuru bulunmak ve ebediyen nakz-ı ahd etmemek şartıyla teşkilat ve tensikatına ve hukuk ve şeref-i millilerine müdahale ve tecavüzatta bulunulmayacağı müstakil tanınacağı kararlaştırılmış. Süleymaniye'ye bu memurlar gelidkten sonra şeraite riayet edilmemiş, Şeyh Mahmut aleyhine ihtilal çıkartmak ve Şeyh Mahmut'un kesr-i nüfuzuna çalışmak fikir ve mesleğinin takibine başlanmış, Süleymaniye'de İngiliz bayrağı çekilmiş, kaza ve nahiyelere İngiliz memurları gönderilmiş, bu muamelelere Şeyh Mahmut tahammül edemeyerek hazırlıkta bulunmuş ve 26 Mayıs 35(1919)'de İngiliz memur ve askerleri aleyhine hareket ederek bunları esir etmiş, Süleymaniye'deki esirleri kurtarmak üzere gönderilen İngiliz kuvvetini Nasluca'da mağlup etmiş, otomobil, mitralyöz, silah, cebehane, erzak, külliyetli olarak iğtinam etmiş, badehu Kerkük'e doğru ilerleyerek cem haldeki İngiliz Kuvvetini muhasara ve mağlup etmiş, bundan sonra Kerkük etrafındaki muharebe kesb-i şiddet etmiş. İngilizlerin mütemadiyen kuvvetlerinin artması ve yevmiye 12 tayyare ve top ve mitralyözle icra ettikleri şiddetli ateşlere cebhanelerinin bitmesi hasebiyle mukavemet edemeyerek 18 Haziran 35'te Şeyh Mahmut kuvvetini tezyid içun İran hududuna çekilmiş olduğundan İngilizler Süleymaniye'ye tekrar girerler. Şeyh Mahmut'un üçyüz pare köyünü tahrip ve yağma ederler ve Şeyh Mahmut isminde Süleymaniyeli diğer Müslümanı şehit ederler. **Bu muharebede Şeyh Mahmut İngilizlerden 150 otomobil, 4 bin tüfenk, 12 mitralyöz, 500 katana ve ester, 37 yük gümüş pare, 40 ruble iğtinam etmiş, 2500 telefat verdirmiş[15].**"

[15] Meclis Kurdilerin cengâverce savaşından haberdardı. Bu nedenle Fransız ve İngiliz halkının I.Dünya savaşından yoruldukları için yeni ölümleri ve savaşı kaldıramayacaklarını savunmuşlardı. Bunda da haklıydılar, çünkü işgalciler Mebusan Meclisiyle (Osmanlıyla) anlaşamayınca, M.Kemal ve orduya müracat edip anlaşmışlardı. Lozan bu sebeple M.Kemalin mimarı olduğu anlaşma olarak gösterilmiştir (Y.Küçük'ün "hazır savaş" dediği şeydi).

Sonraki dönemlerde çekilen telgraflarda da, Barzan, Zibar, Şirvan, Urfa vs. bölgelerinde" gerek İngilizlere ve gerekse de Fransız ve onlarla işbirliği yapan Arap, Hristiyan ve Ermeni güçlerine büyük kayıplar verdirildiği, acilen ordu, olmazsa silah yardımı istemelerine rağmen hiçbirşey yapılmamıştı.

Diyarbekir Valisi Faik Ali'de, "Musul havalisinde kıyamın günden güne arttığını, Musul'da ahalinin dağlara doğru **çekildiğini, İngilizlerin karadan ilerleyemedikleri ve bu sebeple sürekli uçaklarla bombardman yaptıklarını" İngilizlerin yenildiğini İslam esaslarını bilen Halife memurlarını istediklerini, kendilerine yönetim mekanizmasını yürütecek yeterlilikte kimsenin olmadığını telgrafla bildirmiş**ler.

İngilizler Şeyh Mahmut Berzenci'nin önderliğindeki Kurdi hareketin savaşçılığı karşısından ne yapacaklarını bilemediler. Ona alternatif olarak yine bir şeyhi çıkardılar. **Seyit Taha** adındaki bu adam, Bağdat'a giderek İngilizlerle anlaştı. San Remo konferans kararları gereği bölgeye özgürlük verileceğine (tıpkı Osmanlının piyonu şeyh Said-i Kurdi önderliğindeki ekibin Meşrutiyetin uzun zaman sonrası Kurdilere hakkının verileceği propağandasını yapmak için bölgeye gönderilmeleri gibi) inandırılarak, bölgede, böl ve yönet politikası yürütmüşlerdi.

Türk cephesinde de farklı bir şey yoktu. Urfa'dan Tebriz'e kadar Kurdilerin istemi silah ve yöneticiydi. Doğu ve El-cezire komutanları çektiği telgraflarda bölgenin İngiliz ve Fransızların elinden alınmasının kolay olduğuna inandırmaya çalışıyorlardı. Fakat Fevzi paşa(7 Eylül 1922) telgrafında, Doğu ve El-Cezire kumandanlarına şöyle diyordu. "Musulu elde etmenin tek yolu silahlı mukavemetten geçer," Türk tarihçilerinin Kurdistana asker gönderilmemesinin sebebini ise, batıda Yunanlılara karşı verilen savaşın zorluğuna değinerek açıklamaya çalışırlar. Kısacası M.Kemal ve arkadaşları İngiliz, Fransız veya İtalyanlarla savaşmayı asla düşünmemişlerdi. Oysa İngilizler ve Fransızlar cephede yaşadıkları kayıplar sebebiyle, büyük bir zorluk içindeydiler. BMM'den gelecek silahlı bir gücün işlerini ne kadar zorlaştıracaklarının farkındaydılar. Gerek Fransız ve gerekse de İngilizler büyük savaştan çıkmış olduklarından, yaşadıkları kayıpları, savaştan yorgun düşmüş halklarına açıklamakta oldukça zorlanacaklardı. 1920 San Remo kararlarını ihlal etmişlerdi,

hatta yapılan anlaşmanın gereği olan halkların oyuna başvurmayı düşünmedikleri gibi, yine anlaşma gereği, bölge halkı istemediği zaman işgalci güçler o bölgeyi işgal edemeyeceği gibi, ordan çekilmek zorundaydılar. Ama İngilizler biliyorduki, Musul ve ve Süleymaniye alınmadan, Hindistan Bağdat hattı kurulamayacaktı. Bu durum sadece petrol ile açıklanamazdı, olay jeopolitik siyasetiydi. Bunu Osmanlı kadroları da anlamıştı. İleride M.Kemal'in son noktayı koyacağı gerçeklikte buydu. "İngilizlerle savaşamayız."

Gerek Wilson İlkerleri, gerekse Sovyet Sosyalist devletinin kurulması ve anti-emperyalist mücadele isteği, doğuda ve güneydeki Kurdilerin isyan ve savaşları, büyük bir motivasyon oluşturmuştu. Osmanlı ordusunun Kurdiler sayesinde Tebriz'e girmeleri, güney Kurdistandaki İngliz ve Fransızları hezimeti Osmanlı meclisini heyecanlandırmıştı. İşte Misak-ı Milli kararı böylesi bir iklimde alınmıştı. Şeref Bey Meclis-i Mebusan'ın gizli oturumunda milli andı okudu (28 Ocak 1920):

Madde.1. Osmanlı devleti'nin, 30 Ekim 1918 tarihli ateşkes antlaşmasının imzalandığı sırada düşman ordularının **işgali altında kalan bölgelerin kaderi o yörede oturan halkın iradesiyle belli olacaktır** (Wilson İlkerleri ve Cemiyet-i Akvam kararları). Mezkûr mütareke hattı içinde ve dışında, dini, soyu ve amaçları bir olan ve birbirlerine karşı saygı ve fedakârlık duyguları taşıyan, toplumsal yapısı itibariyle çevresi ile uyum içinde olan çoğunluğun oturduğu bölgelerin tümü, fiilen ve hükmen ve hiçbir surette vatanın ayrılmaz bir parçasıdır[16].

İlk madde de dahi halkların kendi kaderini tayin hakkına saygı duyduğunu belirterek, sonraki maddelerinde Ardahan, Batum vs bölgelerin yeniden referanduma götürülmesini, boğaz güvenliğinin diğer ülkelere açık hale getirilmesini vs. benimser. Milletin oyu ile buraya gelen, devletin ve milletin namusunu ve dinini savunma ve muhafaza etmede birleşen arkadaşlarımın 28

[16] Bu dönemde (1920-21) Avrupa'da gazetelerde çıkan yazılarda karar eleştirilmekte. Milli And ile yetinilmeyeceği, Ortadoğuda meydana gelen ayaklanmalar ile Toros ötesinin isteyecekleri, hatta Londra konferansından önceki hali bile tanımayıp, Balkan öncesi sınırları isteyecekleri yazılıp çizilir. Bu durum Avrupa'nın çaresizliğini de götürür. Ama M.Kemal hareketi ile yapılan anlaşma tüm her şeyi değiştirecekti. Bu anlaşma Misakı Milli'nin ortadan kaldırılması, Osmanlı ruhunun bitirilmesi anlamına geliyordu.

Ocak 1920 tarihli ahd-i milli'yi kabul suretiyle gösterdikleri iman ve inancı Yüce Allah da kabul edecek ve bizleri başarıya ulaştıracaktır." Bu çıkış Emperyal devletleri ürkütmüş olacakki, onlar da San Remo'da toplanarak, yeniden karar alıp, Kürt sopasını Osmanlıya gösterdiler (18-27 Nisan 1920). Ruslara da Ermeni kartını sundular. Şerif Paşa ile Ermeni Nubar Paşanın ortaya çıkışı da rastlantı değildi. 1920 yılında bu çıkış ile birlikte, Mebusan Meclisindeki Kurdi mebuslar bizim temsilcimiz değildir diye, başta Diyarbekir ve Erzurum Kürt illeri olmak üzere telgraf yağmuruna tutmuşardı. "Kürtler ve Türkler birbirinin öz kardeşi ve din kardeşidir. Her iki toplum için vatan birdir. Kürtler vatanlarının kurtuluşu için her zaman ilk safta kanlarını akıtmışlar.... Osmanlı ve İslam alameninden ayrılmak hiçbir zaman hayalimizden geçmez..." Sonra Siverek (benim büyük dedeminde imzasının olduğu) telgraf okundu. Sonra Van-Hakkâri ve Silvan bölgesi temsilcilerinin telgrafları okundu. Herkes Wilson prensiplerinin Kurdistan içinde uygulanmasını isteyen Şerif paşanın temsilcileri olmadığını söylüyordu. "Misak-ı Millide Türk ile Kürt birdir, denilerek Şerif paşa red edildi[17]." Elbette Şerif paşa Osmanlıya bir gözdağıydı. Bölgeyle hiçbir bağı olmayan adam Ermeniler aracılığıyla bilerek getirilmiş, gerekirse yeni Mekke Şerifi gibi, cezire-Botan emiri de yaratırız mealinden tehdit edilmişti. Mebusan meclisinde yer alan Kurdi mebusların beklediği Milli anda yönelik bir oyundu, San Remo'da.

Türk tarihçiler, Şerif paşa ihanetinin, şeyh Sait ihanetiyle noktalandığını ve Musul'u kaybettikleri hikâyesini anlatırlar. Oysa görülecekki, Musul vilayeti ve sancakları (yani Güney Kurdistan) Cumhuriyetin kadroları tarafından yapılan gizli anlaşmalarla zaten verilmişti. Anadolu da kalmanın bedeli, Güney Kurdistan bölgesinden vazgeçmekti. Ver Güney Kurdistanı, al boğaz ve Tarkya, Akdeniz ile Ege'yi siyasetiydi. Yine masada olan Kurdistandı. Kazım Karabekir, Kurdi meselesini Ermeni sorunu ola-

[17] Kuşkusuz Empcıyaller Kurdi sorunu yaratmak ve canlı tutmak için paşayı kullanmışlardı. Bir anlamda Mebusan meclisinin aldığı, "kendi kaderini tayin hakkı" kararını, pratiğe geçiririz. Nasılki, Mekke şerifini veya Irakta Faysal yönetimini yarattıysak, burda da Şerif paşa gibilerde elimizde vardır. Ermeniler ise, ne yazıkki, Kurdistan kurulursa, bu bölgeyi elllerinden almak kolay olur mantığıyla hareket etmişlerdi. Samimiyeti olmayan bir çabaydı. Şerif paşanın da bölgede nüfuzu ve gücü yoktu.

rak ele alır. Emperyalistlerin, Kurdileri kullanarak bölgede bağımsız olacaklarını ve zamanla Ermenilerin bölgede hâkimiyet sağlayacağını savunur. Musul meselesinde ise M.Kemal ve kendisinin, Kurdistan bölgesi için böyle bir riske atılmanın bedelinin ağır olacağını, o muhitin de sonuç itibariyle Kürtlerden oluştuğu, bu sepeble ortak siyasetin zararlı olabileceğini söyler. Böylece Misalen gelmiş olan İtalyanlarla gerçek savaşın çıkabileceğini, Yunanlıların İstanbula inerek bir daha çıkmamak üzere yerleşebileceğini yazar (bknz. **Karabekir(2004),** Kürt Meselesi).

İngiliz ve Fransızlar bununla da kalmadılar, Şeyh Mahmut Berzenci'nin Osmanlı hükmetiyle ilişki içinde olduğunu görünce ürktüler. Mebusan meclisi Kurdilerden destek alarak, doğuda savaşı derinleştirecek, yeni bir kurtuluş senaryosu yazılacaktı. Kazım Karabekir hatıratında, Padişah ile toplandığını ve kendisinin Erzuruma giderek önce bu kongreyi kuracağını ve M.Kemal'in kendi arkadaşı olması hasebiyle görevlendirilebileceğini belirtir. M.Kemal böylece padişahla karşılaşır ve görev alarak Anadoluya geçer. Osmanlı halife temsilcisi olarak Kurdi şeyhlere; Hristiyan Ermeni ve Rum devletinin kurulacağından, beglere ise elbetteki **Misak-ı Milli kararı gereği** tüm özgürlüklerine sahip olacağına dair, mektuplar yazıp, desteklerini ister. İşte tam bu esnada İngilizler Berzenci'nin karşısına işbirlikçi şeyhlerle çıkar. Ardından, Osmanlı hükmeti yerine M.Kemal ile görüşme yapmak üzere heyet gönderir. M.Kemal ise, Havzanda Rus Albayından, Lenin'in desteğini gösteren mektup ve para istemektedir. İstedikleri SSCB hükmeti tarafından sağlanır. Hemen ardından İngilizlerle anlaşınca, Bolşevik projesinden vazgeçer. İngilizlerin Irak bölgesi yüksek komseri **Sir Percy Cox** yenilgiler üstüne Kurdi Şeyh Seyit Taha ile görüştükten sonra, **General Towshend'**i Ankara'ya gönderir. General Townshend Ankara hükmetiyle anlaşmaya vardı[18]. Sonuçlara bakıldığında, Generalin göürşmesinden sonra mevkidaşı General Fevzi'nin, Doğu ve el-Cezire komutanlığına çektiği mesajda,

[18] Bu gizli anlaşma metnine ulaşılamadı. İçeriğini sadece M.Kemal ve arkadaşları biliyordu. Meclis isc bihaberdi. Bu belgenin açıklanması elzemdir. Veya İngiltere kütüphanelerinde çalışmakta fayda var. Düşünür Öcalan'ın, zamanla M.Kemal'in İttihat ve Terakkiden koparak, İngiliz siyasetinin etkisine girmesi ve İngilizlerin onu yönlendirmesinden (kuşatmasından) sözetmektedir. Kurdi provakasyonların yapılması ve ayaklanma adına bastırılması, ayrıca asimlasyon süreci, tüm bu olanlara dünyanın sessiz kalması, Öcalan'ın tezini güçlendiren verilerdir.

Kurdi hareketine destek olunmaması istenmiş, Yunanlılar önünde büyük zaferler kazanılmaya başlanmıştı (bknz. Musul-Kerkük ile İlgili Arşiv Belgeleri). **Kadir Mısıroğlu**, İngilizler eliyle M.Kemal hareketine silah gönderildiğini, askerlerin giydirilip cepheye sürüldüğünü, büyük lojistik gücün ortaya çıktığını savunur. Milli and'dan vazgeçilmişti. Oysa Urfa'dan, Musul ve Süleymaniye'ye kadar Emperyalistler kentlerden çıkarılmış, Musul vergileri dahi Ankara'ya gönderilmişti. Emperyal ülkeler batıcı bir hükmet ile karşılaşacaklarını biliyorlardı. 1.Meclis ile 2.Meclis bu anlamda farklıdır. Birinci meclis Osmanlı ve self determinasyon ruhu iken, TBMM faşit diktacı bir rejimin adı olacaktı. Lozan anlaşması ise tam bir göstermelik oyun olacaktı. BMM'deki oturumlarda her oturum Misak-ı Milli ruhu ile açılır, herkesin hüriyetini alacağı konuşulurdu. Lozan ile ilgili haberler çok yakından takip edilir. Musul ve çevresi yani güney Kurdistan sınırlara dâhil edilip edilmeyeceği beklenirdi. Çünkü çetin halk savaşları yapılmış büyük acılar yaşanmıştı.

Lozan bu iklimde yapılmıştı. İsviçre'nin Lozan şehri Kurdistan'ın kaderini son belirleyen yerdi (20 Kasım 1922). Onca çaba sonrası M.Kemal'in tek bir sözüyle her şey bitirilecekti. Lozanda taraflar: ABD, İngiltere, Fransa, Japonya, İtalya, Yunanistan, Romanya, Türkiye ve Sırp-Hırvat-Sloven krallığı'ydı. Lozan'ın ana konusu, Güney Kurdistandı. Açılışta Türk-Yunan savaşı ve bunun bitimi ile birlikte hakların görüşülmesi üzerine, barışçıl bir dünya savsatalarıyla başlandı. Boğazlar konusu önemli bir mesele olarak ele alınmadı. Daha çok ana konu Kurdistandı. Fransız baş delegesi **Barrere, Doğu meselesinin sadece bölge ulusların değil dünyanın meselesi olduğunu, dolayısıyla dünyayı ilgilendiren en önemli konunun bu olduğu için, adil (paylaşım için) hareket edilmesi gerektiğini söyleyerek açılışa katkıda bulundu**. Doğu Trakya alınmış, batı Trakya'da referandum kabul edilmişti (bu Yunanlılara verilen rüşvetti. Trakya bölgesi Müdafa-i Hukuk cemiyeti bunu satış olarak değerlendirdi ve mecliste büyük tartışmalar yaşandı). Araplar ise, İskenderun ve Hatay için bastırıyor, Emperyallerde ara formül bulmaya çalışıyorlardı. Ama asıl konu Musul özelinde Kurdistan'dı. BMM, Misak-ı Milli'de belirttiği sınırı istiyordu. İsmet İnönü'ye, Süleymaniye, Kerkük ve Musul bölgeleri

istenecektir... Gerekirse Menfaat çerçevesinde İngilizlere imtiyaz tanınabilir." Yani sadece imtiyazlar verilerek bölge alınabilir, diye yetki veriyordu. Ama buda heyetin meclise sorarak onay alması ile mümkündü. İsmet İnönü Lord Curuzon ile görüşmesinde bunu açıklayınca Curuzon bunu kesin ve net dille red etmişti.

İnönü'de heyeti ikna edebilmek için etnik delilerle ilgili çalışmalar yaptırarak öyle gitmişti. Osmanlının elinde oldukça net bilgiler olduğunu düşünüyordu. "Bölgede yerleşik nüfusun 503 bin olduğu, 170 binin ise göçebe olduğu belirtilmişti. Türkler ve Kürtlerin aynı grup olduğu Arap nüfusunun ise oldukça düşük olduğu anlatılmıştı. Ayrıca Kürtlerin (Anzan kazısı etkisinde yazılmış, Encyclopedia Britannica'yı kaynak göstererek), Turani bir halk olduğunu savunmuştu. "zaten Anadolu'yu tanıyanlar bilirler ki, gerek töre, gerek gelenek ve görenek bakımından Kürtler hiçbir yönden Türklerden farklı değildir. Ayrı diller konuşmakla birlikte bu iki halk, soy, inanç ve görenek bakımından tek bir bütünü meydana getirmektedir." Tarihsel olarakta temelsiz anlamda, Musul'un (İngilizlerin Arap dediği) güney doğu kesiminin "Tataristan" diye adlandırıldığını belirterek, vad-i Tatar olarak adlandırmıştır."

Curuzon ise bu fikre katılmakla birlikte göçerleri Arap nüfus içine katmış buna rağmen Kurdilerin Musul nüfusunun büyük bölümünü oluşturuduğunu oda kabul etmiştir. Fakat Kurdiler ile çok küçük azınlık olan Türkmenlerin Türk olmadığını tarihi deliler ışığında aydınlatmaya çalışmış, heyeti ikna etmiştir. Coğrafi anlamda Türk heyetinin dillendirdiği, Musul, Süleymaniye ve Kerkük'ün Arap coğrafyasından farklı, daha çok Antep, Urfa ve Mardin coğrafyasının devamı olduğu fikrine ise, İngiliz Etnoğrafya uzmanları katılmışlardı. İsmet İnönü öne sürdüğü tezine (gerek coğrafi ve gerekse kültürel ortaklaşa olan bu coğrafyanın ayrılmaması gerektiğine) ise katılmamıştır. Çünkü Musul, Bağdat'a, 70 Km uzaklıktaydı. İleride Irak yönetimi tehlike içinde olabilirdi. Bağdat'ın düşmesi İngiliz kolonizasyon(mandasın)unun iflası, anlamına gelirdi. **Seha Meray**(2001), Lozan anlaşmasını anlattığı eserinde, İsmet inönü'nün tezini şöyle özetlemişti:

1.Süleymaniye ve Kerkük'te Arap nüfusu çok azdır.

2. Musul merkez sancağında 137.000 Türk ve Kürt'e karşılık yalnız 28.000 Arap vardır (bu nüfusun %90'nı Kürttür).

3. Bütün Musul vilayetinde 410.790 Türk ve Kürt'e karşılık 31.000 Müslüman olmayan nüfus vardır. Arap olanlar ise, Dicle'nin sağ bölümünde Kürt çoğunluğun içinde yaşamaktadır. Aslında bu Araplar'da özünde Türktür. Zamanla Araplarla iletişim içinde olduğundan Araplaşmıştır (nerdeyse %10'u dahi Türk olmayan bir coğrafyayı, %100 Türk olarak göstermeye çalışmaktadır). İsmet İnönü'nün sunduğu demoğrafik tablo şöyledir:

- Süleymaniye; 62.800 Kürt, 32.960 Türk, 7.210 Arap (top.103bin)

-Kerkük; 97.000 Kürt, 79.000 Türk, 8000 Arap (top.184.bin)

-Musul; 104.000 Kürt, 35000 Türk, 28000 Arap, 18.000 Yezidi, 31.000 Gayrimüslüm (top.503 bin). İnönü göçebeleri Türk nüfusuna dâhil edip, ayrıca Türk nüfusunu şişirmeye çalışırken, İngilizler ise Arap nüfusunu şişirmeye çalışarak demoğrafik çizelge çıkarmışlardı.

Lord Curzon ise tam tersine Arap nüfusun önemli bir gerçeklik olduğunu, Irak hükmetinin kurulduğunu, artık yeni bir Arap devletinin olduğunu belirterek, Faysal yönetimine saygı duyulmasını istemiştir. Türkmenlerin ve Kürtlerin Türk olmadığını savunarak, Arap nüfusunu esas almıştı. Arap nüfusun dominant olmasa da etkinliği olduğunu, bölgeyi yönetebileceğini savunmuş, bu sebeple Musuldaki Arap nüfusu oldukça fazla göstermek zorunda kalmıştı. Onun verdiği istatistik ise şöyledir:

- Süleymaniye; 152.000 Kürt, 1000 Türk, 0 Arap, 62.225 Hristiyan, 1000 Yahudi (top.217.125 (yazar 155bin olarak vermiş)

-Kerkük; 45.000 Kürt, 35.000 Türk, 10.000 Arap, 600 Hristiyan, 1400 Yahudi (top.92.bin)

-Musul; 179.000 Kürt, 14.895 Türk, 170.663 Arap, 57.425 Hristiyan, 9.665 Yahudi (top.432.468; Yezidilere yer vermemişler).

- Erbil; 70000 Kürt, 15.000 Türk, 5100 Arap, 4100 Hristiyan, 4800 Yahudi (Top. 106.bin).

Musul'un geleceğini tartışan BMM, özellikle doğu ve güneydoğu milletvekilleri, ağlayıp sızlayarak izliyor merakla sonucu bekleşiyorlardı. Oysa gerek Rıza nur ve gerekse de Kazım Karabekir hatıratlarında, İngiliz temsilcinin gelmesiyle yapılan anlaşma gereği Fevzi paşanın çektiği mesaj zaten Muslu'un İngilizlere bırakıldığını gösteriyordu. Hatta Rıza nur hatıratında, İnönü'nün "şu Musul'dan vazgeçelim" dediğini kendisi ile heyetin buna şiddetle karşı çıktıkları için sesiz kaldığını söyler (bknz. **Rıza nur**(1991), Lozan Hatıraları[19]). Türk heyeti olayı sadece petrol olarak algılarlar, büyük projeyi göremezler. Bu sebeple petrolde imtiyaz vererek Musul'u belki alabiliriz diye yaklaşırlar ama İngilizlerin planı çok daha uzun vadeliydi. Ortadoğu şekillendirip, uzun yıllar Arap dünyasını parçalayarak sömürmeyi ve Bağdat-Hindistan hattında kesin egemenlikle, SSCB'nin güneye inmesinin önünü almayı planlamışlardı. Ayrıca, kurdileri ise yarattıkları yapay manda(veya kontrollü) devletlerin siyasetinde demoklesin kılıcı gibi kullanarak, denge durumu oluşturmayı düşünüyorlardı. Ki Ankara anlaşması imzasında dahi "Kürt sorununuzu çözün. Kendi içinde sorununu çözemeyen bir ülkenin başka ülkelerin ilişkisine karışmayacaklarını" hatırlatmaları da bu öngörüyü kanıtlayan delildir. İngilizlere göre Musul bütün Ortadoğuy'du. Böylesi bir alan ne Türklere nede Kürtlere bırakılamazdı. Musul yeni Ortadoğu'nun kader kenti, Kurdiler ise sürekli meşgul oldukları sorun olacaktı. Arapların da (Sunni-Şii) kesişim veya ayrışım yeri olacaktı. Bu anlamda Kurdiler demoğrafik olarak üstün, siyaset olarak etken, askeri olarak başarılı olsalar da, İngilizler güç siyasetini esas alıyorlardı. Güçlü olanlar Araplar ve Türklerdi, siyaseti de onlarla yapcaklardı. Osmanlı ile Kurdiler, yani Misak-ı Milli kaybetmişti.

BMM'de yapılan konuşmalar da benzer minvaldeydi. İzmit milletvekili Sırrı Bellioğlu şöyle diyordu: "Curzon beyanatında,

---

[19] Anlaşılan İngilizler ile M.Kemal'in yaptığı anlaşmadan sadece meclisin askeri kanadı (ordu)kurmay kadrosu haberdardı. Dr.Rıza Nur, Lozan'a giderken ve meclis konuşmalarından durumdan önce haberdar olmadığı anlaşılmaktadır. Ziya Gökalp'e, Kurdi halkı ile ilgili rapor istemesi de bu durumu ne kadar ciddiye aldığını göstermektedir. Kürtler hakkında yapılan bu çalışma yine Gökalp tarafından bizzat Lozan heyetinin önemli kurmayı Rıza Nur'a sunulmuştu (Kürt Aşiretleri Üzerine Tetkikler). 2 bölümden oluşan 99 sayfalık bu rapor Lozanda Türk tarafının savunmasının esası ve Türk-Kürt ortaklık tezinin omurgası olacaktı.

"Musul ve havalisinin ekseriyeti ahalisi Kürttür diyor. Ona demek lazımdır ki zaten bizim davamızda budur. Biz Musul'u halkı Kürt olduğu için istiyoruz. Burası Kürt ve Türk anavatanı olduğundan bize verilmesi lazımdır demeli. Onlar burası Arap vatanı demiş olsalardı o vakit zemin-i münakaşa(tartışma) teşkil ederdi.", Kürt kökenli Bitlis Milletvekili, Yusuf Ziya, Genç Mebusu Hamdi bey, Muş Mebusu Osman Kadri gibi, kişiler de; "Musul halkı Kürttürse, Kürtlerin büyük bölümü bu bölgededir. Öyleyse bize derhal verilmesi gerekir," minvalinden sözlerle Sırrı beyi desteklemişlerdi. Lazistan Mebusu Dr.Abidin bey'de dindaş soydaşlar olarak, Revandıza kadar olan bölgenin alınması gerektiğini belirterek, Araplarla doğal sınırın bu olduğunu söyler.

Lord Curuzon'un Lozan'da Kürt vekillerin halkın gerçek temsilcileri olmadığı konusundaki çıkışına, Bitlis Mebusu Ziya efendi (25 Ocak 1923) şöyle cevaplar. "Biz Kürdistan'ın hakiki vekilleriyiz. Senden ve senin siyasetinden Musul'u istiyoruz ve alacağız. Petrol kuyularındaki İngiliz siyasetinin yanına kanlı kuyular hazırlayacak olanlar yine o Kürtlerdir. Eğer haklarımızı vermezlerse o beğenmediği Kürtlerin elleriyle Hafredeceğiz kuyularda İngiliz siyasetini boğacağız."

İnönü ise, her şeyde mutabık kalındığını bir tek Musul meselesinin hal olmadığını meclise telgrafla bilridirir. Sırrı bey Mısır, Suriye ve Irakı İngilizlere mi bırakıyoruz, çıkışına Rauf bey, "bu Misak-ı Milli'de de vardır. Bizden ayrılacak olan milletlerin mukadderatı, içinde yaşayan halkın ittihaz (kendi kaderini tayin hakkı) edeceği kararla sabit olacaktır. Biz bunu kabul ettikten sonra hiçbir murahhasımız bunu tağyir edemez. (1923).

Misak-i Milli'de Wilson İlkelerini kurtuluş olarak algılayan Mebusan Meclisi ve onun kısmen devamı 1. Meclis, halkların kendi kaderini tayin hakkında yapabileceği hiçbirşey yoktu. Kürtler ise, Osmanlı ve 1.meclisle ortak ruh kurınuş ve ayrılmayı düşünmemiştiler. Ulusal birlik siyaseti geliştirmemişlerdi. Lozan hezimet olacak, yeni meclisi M.Kemal kuracak ve Misak-ı Milli ve Osmanlı tarihin arşivine konulacaktı. Kurdiler ise Osmanlı/halifeye bağlılıklarını ve Türklerle ortak kader planını ağır bir bedelle ödeyeceklerdi. Lozan sonrası inşa edilecek olan 2.Meclis TBMMM olarak açılacak ve ilk işi Lozanı uygulaya-

rak, Kürt hareketini provake ederek, yapay ayaklanmalarla, Kürtleri ötekileştirip, ulusal devlet yaratmaya çalışacaktı.

Herkes Musul'un elden çıkarılacağını anlıyor ve kahroluyordu. Gizli oturumda M.Kemal söz aldı (27 Şubat 1923). "**Musul'u vermemekte ısrar edersek muharebeye dâhil oluruz. Efendiler, Misak-ı Milli'de hudut meselesi birinci maddenin daire-i şumulündedir. Miask-ı Milli şu hat bu hat diye hiçbir vakit de hudut çizmemiştir. O hududu çizen şey milletin menfaati ve Heyet-i Celilenin isabet-i nazarıdır. Yoksa haritası mevcut bir hudut yoktur.**" M.Kemal gazetelere verdiği demecin tam tersini konuşmuştu. İzmit mebusu Sırrı Efendi başta olmak üzere meclis çalkalandı.

"Vardır efendim, Misak-ı Milli'de hudut vardır."

M.Kemal: "siz Misak-ı Milliyi anlamamışsınız.

Sırrı bey: "Paşa hazretleri ben mingayri haddin Misak-ı Milli'nin muharirlerindenim." Mecliste çoğu kişi ayaklanınca,

M.Kemal hemen geri adım atarak, Musul meselesini muharebeye girmemek için bir yıl sonraya erteleyelim bakalım o zaman neler olacak gibi geçiştirmek istediyse de, 1. Meclisi, Meclisi Mebusan devamı gibi bir tavırla, itirazlar yükselince, "eger istersek Musulu bugün dahi alabiliriz. Fakat orada harp cephesi açmış oluruz," diye kapatır. Hafta sonu yapılan kuluslerde tepkinin yükseleceğini gören M.Kemal, meclisin açıldığı gün (1 Mart), meclisin açılış konuşmasını yaparak: "Memleketin cenubi şarki hududunun Misak-ı Milli dâhilinde temini için silaha müracaat ihtimali düşünülerek icaben tedabir-i askeriye ittihaz edilmiştir." Yani doğu sınırına asker kaydırılarak sanki Musul'a harekât yapılacağı izlanimiyle meclisin heyecanı düşürülmeye çalışılmıştı. Mecliste "yaşasın ordu" diye bağırmıştı. Oysa buda bir hileydi. Böyle bir şey yapılmamıştı.

Beklenen şey oldu ve Lozan'da karar Cemiyet-i Akvama bırakıldı. Meclis tekrar çalkalandı. Hüseyin Avni kürsüden, "Cemiyet-i Akvam dediğiniz yer İngiliz şurasından başka bir şey değildir... Kimse kimseyi kandırmasın, milletle alay etmeyin... Acizliğimiz varsa resmen verelim (onurlu davranalım)... Kıbrısı verdiniz bir daha alabildiniz mi? Musulu niye versinler... Kürdistan Ermenistan kuracaklar, Kürdistanın lisanı (medeniyeti) yoktur. Oraya Ermenileri hâkim kılmak istiyorlar.

Esas niyetleri Ermenistanı teşkil etmektir... Ermeni harsı hâkim olacaktır. Yarın onlara Ermeniler Hükmet kuracaktır. Eger oraya İngilizler hâkim olursa Kürdün münevveranı bize gelecektir. Acizler orada, İngiliz boyunduruğunda kalacaklardır. Biçareleri orada körü körüne öldürtemezsiniz! İngiltere'nin cazip parası onun cehline hâkim olacaktır.

Netice itibariyle yine Ermenistan ortaya çıkar Efendiler! Ben bu tehlikeden korkarım.

Bugün Heyet-i Vekil bizden İngilizlere taviz alıyor. Taviz vermek lazım gelirse, Meclis kararıyla sulh içinde verilir. Ben bu milleti aldatamam. Musul'u satıyorlar diye bağıracağım."

İzmit Mebusu Sırrı Efendi ise, can alıcı noktayı vurgulayarak konuştu: " Musul ve mülhaktı, baştanbaşa Türk ve Kürtlerle meskûn bir yerdir. Bu nokta-i nazardan davamız meşrudur. Bu itibarla mademki Arap ekseriyetle meskûn olan kıtanın haricinde kalıyor, hiçbir tefsire girmeksizin diyeceğim ki Musul mülhakatiyle beraber Türkiye'nin ecza-yı mütemmimesindendir (tamamlayandır). **Bunun hilafına (aleyhine) hareket Misak-ı Milli'yi iptal manasını tazammun eder manasına gelir."**

Meclis ikiye bölünmüştü; Misak-ı Milli taraftarı olanlar Kurdi milletvekilleri ile Hüseyin Avni, Sırrı bey, Yusuf Ziya ve karşısında, M.Kemal ve ekibi (İsmet, Fevzi). Bu dönemden sonra meclis ikiye bölünecekti: ordu taraftarları ile millet taraftarları. Misak-ı Millinin son figüranları da tarih sahnesinden çekilecekti. İnönü mecliste yaptığı konuşmada (21 Şubat) M.Kemal ve Fevzi paşayı destekleyerek, "karşımızda sadece İngilizler değil, Fransız ve diğer ülkeler de var," Misak-ı Milliciler ise, İngilizler ve Fransızlar yeterince kayıp verdiler, yeni bir savaşı kaldıramazlar, savaşamazlar. Musul'a girelim diyorlardı. Kürt kökenli Yusuf Ziya: "Musul'un nısfından fazlası Kürttür. Kürdün tarihinde bir kıymeti bir ehemmiyeti vardır. Arkadaşlar, bir insanı ikiye bölmek, veyahut herhangi bir parçasını ayırmak nasıl mümkün değilse Musul'u Türkiye'den ayırmak da öylece mümkün değildir.... Sesimi tarih dinliyor: Arkadaşlar. Ben Kürdüm. Fakat Türkiye'nin tealisini, Türkiyenin şerefini, Türkiye'nin terrakisini temenni eden Kürtlerdenim. Esbabı ise lisanım, bana şeref veren lisanım, okur-yazar olmalığımdır. Bu ise kendi kavmim olan Kürtlerin değil, Türklerindir... İngilizler

almışlar ellerine şırıngayı, zehir aşılıyorlar. Buna müsaade etmeyin." Bu minnetli, dilenen son ses karşılıksız kaldı (Mebusan Meclisinin aldığı Misak-ı Milli, Wilson ilkeleri, 1917 devrim rüzgârı ve Cemiyet-i Akvam kararları değerlendirilemeyerek bir ulusun geleceği karartıldı. Aldatılan, zamana bırakılarak tükenen fırsatlar kayboldu. Oysa yapmaları gereken yobaz Nakşi şeyh ve ağa zihniyetini atıp, ulusal birliği sağlamak, ortak karar ile hareket ederek yek vücut ve karar olarak emperyallerin karşısına dikilmekti.

Sonuç olarak Musul verildi, ileriki yıla Cemiyet-i, Akvam'n kararına bırakılması kararı alındı (170 kabul, 20 red). Seçimlerin yenilenmesi karar alınarak, yeni melcisin oluşumu planlandı ve öylede oldu. Artık meclisin yeni adı TBMM'ydi. Yani Kürtlere yer yoktu. Oyalama, sürece yayma ve zamanla tüketme ve tükenme stratejisiydi. Arap, Kafkas ve Balkan halkları bu Osmanlı oyununa gelmemişlerdi. Bir tek Kurdiler gerek Mebusan Meclisine ve gerekse de BMM'ye temsilci göndererek, Wilson ilkelerini kabul etmemişler, Türklerle ortak kader çizmeyi tercih etmişlerdi. M.Kemal'in halife adına çektiği telgraflara ve görüşmeler inanarak, Miaskı Milinin uygulacağına, hilafete inanmışlardı. İstihbaratçı Binbaşı Noel'i dahi kovmuş ama aldatılmışlardı. Tarihi sürecin çarpıtılmasıyla, yazılan resmi tarihte ise, İngiliz ve Fransız emperyalizmine karşı duran, büyük anti-emperyalist (sol zevzekliği ve boş argümanı) M.Kemal'i satan, emperyalistlerle işbirliği yapan halk konumuna düşmüşlerdi.

İngiliz oyunu tutmuştu. İti ite kırdırma dedikleri projeydi. Bu durumdan en çok zararlı çıkan Kürtler ve namuslu aydın Osmanlı savunucuları olmuştu. Kontrollü bir coğrafya, demoğrafi ve ekonomi, batı emperyalizmin işine geliyordu.

Bu tarihe kadar özellikle Mebusan Meclisi kararları ile batı basını, "çok oluyorlar, nerdeyse balkan savaşları öncesi sınırları istiyorlar," "sınır çekilmeli hadleri bildirilmeli" gibi başlıklar kullanırken, Lozan sonrası, "Büyük Türkiye kurtarıcısı, büyük delegasyon, büyük komutan, çağdaş ve modern ülkenin mimarı, Türk milliyetçilerinin büyük zaferi," gibisinden başlıklarla, övgüler diziliyordu. Lozan kaybı telafi edilmek için, emperyallerinde desteğiyle yeni ulusal proje hayata koyuldu. İkinci meclis

açılmış açılış konuşmasını geçici başkan A.Şeref yapmıştı. TBBM'yi "Türkiye'nin düzenini kuracak" meclis diye tanımlıyordu. Kurucu ruh olarak yeni meclis görevine başlamıştı. Lozan, M.Kemal'in eseri olarak taktim edilip kabul edildi.

Mersin mebusu ise muhalif bir konuşma yaparak: "Lozan anlaşması şanlı bir imparatorluğu tavsiye ediyor. Mısır'dan, Sudan'dan, Kıbrıs'tan, Adalar'dan, Tarblusgarp'tan ve bütün kıtalar üzerindeki haklardan vazgeçildiğini anlatıyor... **Hani her millet kendi kaderine hâkim olacaktı** (Misak-ı Milli andını ve Wilson prensiplerini esas alarak) Neden bu anlaşmada Manda'dan söz ediyor?[20]"

İngiltere'nin Irak yüksek komseri Sir Percey Cox artık temsilciydi. İstanbulda görüşme yapıldı. İngilizler alt düzeyde temsil ile artık bu sürecin bittiğini göstermiş oluyorlardı. Türkler de temsilcileriyle bu durumu onayladıklarını ama Musul petrolünden pay istediklerini dile getiriyorlardı. İngilizler, "Irak artık ayrı bir ülkedir, Musul'da ona bağlıdır," diyerek geçiştiriyorlardı.

3 Eylül 1925 tarihinde yapılan görüşme 16 Aralık 1925'te bitmişti. 19 Eylül 1925 tarihinde La Haye Adalet divanında görüşülüp karara bağlandı. Savunmada ise, "Yunan saldırısında topraklarımızı savunamayız, Karabekir'in deyişiyle, hatta İtalyanların MİSAL olarak yaptıkları işgalin, gerçeğe dönüşebileceği ve Türkiye'nin bu gerçekliklerle karşılaşabileceği, ayrıca İstanbul ile Boğazlar İtilaf devletlerinin egemenliği altındaydı, bu yüzden Lozan'da geri adım atıldı," bu anlaşmayı kabul ettik. Dolayısıyla sonradan Kürtleri suçlamak için içeride üretilen, Berzenci, Şeyh Sait isyanı gibi safsatalar boş temelli çıkarımlardı. Bu ayaklanmalar daha çok provakasyondu, bir tür yeni düşman üretmek içindi. Yedi düvele gerçekten savaşanlar ve onurları için tüm emperyallerle siper siper savaşanlar Kurdilerdi. Bu sayfayı örtmek için yalan ve sonradan yazılma tarih vesikaları için Lozanı Kürtler yüzünden kaybettik savları yayıldı. Bu büyük yalan ve cehalete herkesi inandırdılar. Sivas Koçgiri, Ağrı, Zilan, Sason, Seyit Rıza ve Şeyh Sait vs. provakasyonlar acımasızca bastırlıdı. Dünyadan tek bir protesto gelmedi. Tüm Kurdi liderler

[20] Günümüzde de yeni bir tarihsel fırsat ele geçirilmiştir. Kurdilerin yapması gerek tüm yaşananlardan ders alarak parçasal siyaset değil, ortak kader birliği, ortak karar almalarıdır. Yani Ulusal meclisi oluşturmalarıdır. Aksi taktirde emperyal oyun, zamana yay ve sorunu ötele politikasıyla kaybetmeleri mümkündür."

öldürülerek, Kurdilere gözdağı verildi. Misak-ı Milli andı unutturularak, Kurdilerin üzerine beton döküldüğü sanıldı. Oysa süreç hiçte öyle gelişmedi.

5 Haziran 1926 tarihinde Ankara anlaşması yapıldı. İngilizler, "kendi içinizdeki Kürt problemine zaman ayırın ve çözün" diye nasihat ediyordu. Alacağınız ise büyük hak değil sadece 300 bin ile 800 bin strelin verebileceklerini" belirtirken, Türkler milli hissiyatımızla oynamayın, biz para pul derdinde değiliz" diye çıkş yaptılar. İngilizler "Türkiş petroleum kompaniden'e" 10 yıl süreli %10 petrol geliri vermek istediler. Türkler ise 25 yıl süreli yüzde on isteyip aldılar veya bunun karşılığı olarak 500 bin İngiliz sterlini almayı da düşünebileceklerini söylediler. Alınan kararlar mecliste görüşülüp, sınır onaylandı. Son anlaşma da yürülüğe girdi ve Türkiye 25 yıl %10 yerine, peşin 500 bin alıp olayı kapattılar. Kurdi ayaklanmalar sadece petrol oranını ve tazminatı etkilemekten başka bir şey değildi. Pazarlık payları azalmıştı.

Kurdileri asimle edip, yok etmek, Bolşevik tehlikesini de önlemek için İngilizlerin tavsiyesiyle bölgesel anlaşmalar yapıldı. **Sadabat paktı** ilk hamleydi (10 Temmuz 1937). Bu anlaşma Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında yapılmıştı.

SSCB'nin etki alanı genişledikçe Türkiye'nin önemi de artıyordu. Mısır devlet başkanı Cemal Abdül Nasır, Nasırizm adı altında Baas (Arap sosyalist) hareketinin iktidara gelmesini sağlamıştı. Sovyet yanlısı bir rejim kurmuştu. İngilizler ve ABD artık Türkiye ile yakından ilgileniyor ve destekliyorlardı. Gerek Kurdi sorunu ve gereksede sosyalist etki nedeniyle, Bağdat paktı kurulması elzem olmuştu. M.Kemal'den sonra, Adnan Menderes 24 Şubat 1955 yılında Bağdat paktı anlaşmasını imzaladı. Ardından İsrail'in kuruluşunu ilk tanıyan devlet oldu.

Tarihte Nesnellikten Öte Sebep Sonuç İlişkisi Önemlidir

Tarihte nesnellik denilen şeyden çok nerden baktığın gerçeği ile sebep-sonuç ilişkisi önemlidir. Bu diğer bilimlerde de öyledir. Nesnel olmaktan çok gerçekliği tespit etmek, hakikatlerle görmek esas olmalıdır. Sosyolojiden kopan tarih disiplini, bu bilimin babası İbn-İ Haldun'un mukkadimesi ile tarih yazımının babası Heredot dahi görmezden gelinmiştir. Heredot, ta-

rihi Kurdilerden başlatırken, İbn-i Haldun, üç Milletin tarihte dünyanın en geniş alanlarına yayılıp, hükmetiğini yazar. Bu milletleri; Türk, Kürt ve Arap olarakta isimlendirir.

Her egemen tarih yazımı, alt kimliği yazmaya koyulmuştu. Afrika, Ortadoğu ve Asya tarihini yazanlar efendilerdi. İngilizler Hindistan'ın, Fransızların Cezayir tarihini yazmaları bu yaklaşımı açıklayıcı örneklerdir. Fakat bir Arap, Farisi veya Türk; Kurdi tarihini yazarken, batılı çalışıcıların yöntem bilim biçimini dahi kullanmamışlardır. Ürettikleri eserler ise nesnelliğe biraz da olsa yaklaşmadığı gibi komedi-dram 3.sınıf gösteri yazıları gibidir. Türk tarihçiler (güya bilim adamları): "Dağda karların çıkardığı kart kurt sesinden dolayı, Kürt denilmiştir[21]" safsatasını yutturmaya çalışacak kadar "çılgınlaşmış"lar. Sümerler Türk'tür üzerine tez kabul eden (Muazzez İlmiye Çığ) bir üniversite ne kadar ciddiye alınır veya bundan sonra bu alanda çalışan insanlara ne kadar saygı duyulabilir. Bırakın milattan önceyi, Milattan sonra binli yılları inceleyelim; Orta Asya'da doğru dürüst mimari alanda tek eser yokken, bu kültür insanlarının uygarlık yarattığı safsatasına nasıl inanılması beklenebilir. Günümüzden 1200 yıl öncesi (İslamiyetten 100 yıl sonrası) Orta Asya'da dikili olan Orhun yazıtları (Çinliler tarafından yazılmıştır) gibi basit, sıradan bir dikitin ondan beş bin yıl önce Kengi/Sümer(Hatti/Khurdi uygarlık yazıtları ve Göbeklitepe (11 bin yıl önce) önünde ne kadar sönük olduğunu düşünün, bu geri kültürün veya ürünsüzlüğün aşağılık kompleksine kapılarak; Farsiler ve Avrupalılar gibi Mezopotamya Kurdi kültürünü sahiplenmek Bir "A Diz" Sendromundan başka ne olabilir ki. Zenginliği olmayan hırsızlık yapar. Kısacası egemenler tarih yazarken kendilerini ve istediği insanı-kültürü ölçüt alarak yazmaya başlarlar. Egemen olan tarihi yazar anlayışı temel önermedir[22].

---

[21] Bruinessen başta olmak üzere oryantalistler, Kürt adının geçtiği bir devletin olmadığını söyleyerek bu sözcük (kendi yaratımları) üzerinden gitmişlerdi. Oysa ilerki bölümlerde detaylandıracağımız, Kurdilerin kendilerine Kürt demediklerini, Kurdi dediklerini ve düşünür Öcalan'ın Kürt-Kurdi sözcüğünün Sümerlerden beri geldiği çıkarımı tamamiyle doğrdudur. Kurdi denildiğinde, daha doğru bir kavram (epistomolojik ve ontolojik olarak) olduğu görülecektir.

[22] Tarihi çarpıtmalara örnekleri vereceğiz. Örneğin, Selçuklu Zamanında Türkiye adlı eserin sahibi O.Turan(1973), Selçuklu ordusunun büyükçe bölümünün Etrak ve Ekrattan oluştuğunu göstermemek adına, (Alaadiin Keykubat ordusunun): Meşhet ve meydanı Türk, Rum, Harzem, Gürci, Frenk, Rus, Kıpçak ve Kürtlerde oluştuğunu yazar.

Uygarlık ile toprak arasındaki bağ da önemlidir. Çünkü uygarlık birikimlerin sonucu ortaya çıkan değer ve emeklerin sonucudur. Kuşkusuz insanlığın bıraktıkları toprağın derinliğidir. Bugün arkeoloji alanında yapılan çalışmalara bakıldığında Avrupa'da en derin toprak çalışmaları İtalya'da yapılmaktadır. İtalya'daki bu çalışmalar üç katmanlıdır. Roma'ya gittiğinizde görülecektirki Hristiyanlık ve altında biraz daha derinden Roma uygarlığı vardı. Biraz daha kuzeye doğru gittiğinizde Siena, Folransa da, Keyanilerin etkisiyle üç katmana çıkmaktadır. En derinde olan Etrüsk yani Tarhun uygarlığıdır. Bu uygarlıkta ArZawe/Karya uygarlığının devamı olan Kurdi kültürüydü. Ama Kurdistana geldiğinizde Hatti/KaNes, KarGameş, Tela (Viranşehir), Ceylanpınar ile TurAbidin ve Hısnakeyf'e kadar bütün bölümlerdeki Kurdi uygarlık kentleri tam 18 kattır. En üst katmanda Roma bulunur. Ama onun altında tam 17 kat daha vardı. Aslında ordaki insanlar her daim ordaydılar. Evet, gerçek olan derinlik burda yatmaktadır. Tıpkı bir kraliyetin veya burjuvajinin soyluluğu nasılki geçmişindeki derinliğe ve biriktirdiklerine bakılarak anlaşılıyorsa, uygarlık birikimi de böyle birşeydir. OrtaAsya'da tek katman, biraz daha altındaki Çin (Minh kültürü) ve Hindistan (İndus kültürü) daha derin iki katmanlıdır. 18 katmanlı bir uygarlık tüm boyutuyla, diğer uygarlık hamlelerinin elbetteki doğurucusu ve yaratıcısı olacaktır. Bu uygarlık çabasının doğuşunu sağlayan bir halk nasıl olurda bu konuma düşerdi. Günümüz Hintlilerini veya Arapları da ele aldığımızda farklı sonuçlar elde etmediğimizi görürüz. Sümerlerin güney uygarlığına katkıda bulunana Sami Akade, Babil ve Hamburabbi ile İslamiyette Endülüs uygarlığını yaratan Arapların günümüz İslami Arapları ile ne ilişkisi vardır. Dönemin uygarlık ve dilleri üzerinde büyük etkiye sahip olan bu halk, Osmanlı ve sonrasında İngiliz, Fransız ve İtalya sömürgeciliğinin belasını yaşayarak sığlaşıp tükenmişlerdi. Sami uygarlık yeryüzünden adeta silinmiş, Kengi/Supardo döneminde çöllerden kuzeye

---

Oysa Selçuklu tarihçisi Yazıcızade Ali, Selçuklu hükümdarı Giyaseddin'in Antalya ve Alanya'nın fethini gereçekleştirirken veya ordusunu anlatırken: "ne denli Etrak ve Ekrad leşkeri varsa saltanat dergâhı hazır olalar," "Ol memleketin sahraları ve bişeleri Eğdir'den Yürük (Yörük denilince ağırlıklı Torosta Kurdi ve Arabiler düşünülürdü) eviyle ve Kürd'den ve Araptan doldu... veya Ekrat ve Etrak beylerini desteğe çağırın... Diye yazar. Sırf orda Türk ve Kurdi kelimesini birlikte kullanmamak için herkesi araya doldurur. İşte bu Kurdi hazımsızlığı adeta oto sansür gibi işlemekteydi.

amansız bir istekle çıkmak isteyen ilkel bedevi Samilerine dönüşmüşlerdi. Oysa Ne Arapalar o Araptılar nede uygarlıkları o idi. İçi boşaltılan ve unutturulan değer ve kültürler ardında hiçbirşey bırakmadan unutulabiliyorddu. Keza Hindistan ve İnka-Maya uygarlığı da Latin Amerikalı yerliler tarafından unutulmuştu. Yaşananların özeti sömürü ilişkisinin sonucuydu. Sömürü sadece ekonomik değildir, toplumların kültürü, bireylerin kişilikleri de bu sömürüde yitirilip kaybedilebiliyordu. Ben buna bilinç kaybının sonucu oluşan sığlaşma olarak tanımlıyorum. Böylece zamanla üreten değil taklit eden kültürler olarak geri kültürü temsil eder hale geliyorlardı.

Kişiliğini bir başkasına bakarak öğrenmeye çalışan ezilmiş kültür mensubuysa; nasıl sürekli değişir ve acı çekerse, öyle değişip öyle yorgun düşmektedir. Bu durum Lafonten hikâyeciliğindeki, kurbağanın ineğe benzemesi gibi bir durumdur. Oysa İnek inektir, kurbağa da kurbağa. Elbette ki günümüzdeki bu acı, emperyalistlerin geçmişteki haksız bölüşüm politikalarının sonucudur. Dönemin emperyalist güçleri, Khurdileri, bu acımasız ve zor kaderi yaşamaya mahkûm ederken, onun yerli uzantılarıysa, coğrafyasızlık, beyinlerinde sınır çizgileri olmayan, sınırı gibi kendisi de yitik türden halk oluşturmaya çalışmışlardı. Bu gerçeklik ise günümüzde artık, gittikçe su yüzüne çıkan ada büyüklüğünde durmaktadır. Yeraltına çekilen sular sonucu ortaya çıkan koca adalar gibi...

Bu bağlamda, burada ele alacağımız ve tüm unsurlarıyla inceleyeceğimiz Khurdi tarihinin, çok önemli bir çalışma olduğunu, tarihi misyonunun büyüklüğünü biliyoruz. Ve bizler, bu anlayışı en iyi tanımlayan gerçekliğin, bizzat Marks'ın dediği bir özdeyişten hareket ederek betimliyoruz. Marks, felsefede, Hegel'in diyalektik anlayışını, baş aşağı duran heykele benzeterek, "Artı değer dışında bir şey bulmadım... Hegel'in baş aşağı duran anlayışını, ayakları üzerine oturttum" der.

Bizler de, Khurdilerin tarihi adına bir şey bulmadık, sadece baş aşağı duran tarih anlayışını ayakları üzerine oturtmaya çalıştık.

Tarih Anlayışı Üzerine Düşünceler

Tarih, insanlığın bilinci olduğuna göre, her birey, toplum, sınıf veya halk için, *nerede* yanlış yaptıklarını, nerelerde daha

soylu ve başarılı ürünler ile sahnede olduklarını, uygarlıktaki yerleri ve yaratımları gibi kişilik kazandırıcı kazanımların sorgusu için gerekliliktir. Geçmişte yaşadıkları pratiklerden ve eylemlerden, çıkaracakları sonuçlar ve dersler için önemli çabaların-süreçlerin (maddi-manevi) yaratımlarının toplamı, kısacası bir diğerinden kendini farklılaştıran, farklılaştırdığı kadar ortaklaştıran-benzeştiren her şeyin süreci-toplamı olarak ele alınmalıdır. Tarih, yaratılan değerlerin kollektif bilincidir. Değerlerin taşıyıcı belleğidir. Bu ötekilerden farklılaşma veya birleşme, benzeşme incelenmesi gereken önemli bir alandır.

Tarih bilinci geçmişin geleceğe ışığı, ders veren örnek ve öğretilerin bilincidir. Günümüz dünyasında yaşadığımız gerçeklikler ve yeni ittifaklaşmalara ihtiyaç vardır. Elbette ki bu önermemiz, tarih yeniden tekerrür ediyor anlamında bir çıkarım değildir. Asla böylesine mantığın tarafı da değiliz, olamayız da. Ama tarihte skolastizmin olduğu gerçeğini de bilmeliyiz. Yani, bir anlamda tarihte kilitlenme vardır ve bu çıkarım önemli gerçekliktir. Kurdi tarihinin özeti, aslında bu gerçeğin toplamında yatıyor. Dolayısıyla, Kurdi coğrafyası ve tarihi, cennet diye tasvir edilen bir toprağa, köyün en güzel kadınına saldırırcasına her yerden akınların yapıldığı talanın tarihidir. Ve öyküsünde, bu kızı korumak için sürekli bedeller ödeyen insanların kahramanlık hikâyeleri vardır. Ki bu hikâyeler, birçok (Firdevs'i de dâhil) kişi tarafından çalınıp, kendi adları konularak, yeniden yazılmıştır. İşte depremlerin tarihi neyse veya sonuçları, Kurdilerin tarihi de odur. Proto/Antik Kurdi örgütlenme yapısı, içinde aşiret ağalarının ve beylerinin sürekli çatıştığı ama dışarıdan gelenlere karşıysa güçlü savaşlar veren (Karker, Maiteni-Hatti, Kasit-Guti, Maiteni- Khurdi, Truva, Mitirdat, Aran/Part birliği gibi) konfederatif birlikler ortaya çıkmış ve ortak savunma içine girmişlerdi. Bu ortak savunma sonucundan yüzyıllar geçse de (Selahhadine karşı bile) başarılı olmuşlardı. Öyleyse öncel ve olmazsa olmaz koşul Kurdilerin kendi içinde itifaklaşması. Yani büyük çekirdek/iç birliğin gerekliliğidir. Bu sürece devşirilen bilinçaltında hala izleri olan yakın dönem devşirmelerin de olması, özellikle dumil, Ezdani, Kızılbaş/Alevilerin yer alması hatta Lurlar, Belluciler gibi ata kavimlerinde konfedere yapılanma sürecinde duyarlılaştırılmaları önemlidir.

Depremler vardır hayatın ve yaşamın esasını belirleyen, toplumsal veya bireysel anlamda, kişilikleri tahrip edip veya onu sağlam temellere oturtan. Depremler sonrası yıkım sadece toplumsal değil, insan psikolojisine de etkide bulunmakta, onun da değişimini başkalaşmasını sağlamaktadır. Yıkımlardan sonra, yani depremlerden sonra gelişim değişim mutlaka vardır. Ama bu gelişim her zaman ileriye doğru olmaz. Bu bağlamda, başta Ecevit'in yaptığı, "İran ihtilali de bir devrimdir," çıkarımı gerçekçidir. Bazen değişimler veya başkalaşımlar yozlaşma ve bitimi de getirebilir. Ama bu yıkımlar veya bitimler kuşkusuz son değildir. Onun altında, yeni bir sıyrılmayı, yaratımı, yani iyiye doğru başka türden şeyi doğurabilmektedir. Lenin'in "fırtına öncesi sessizlik" diye tanımladığı durumdur. Dönem yıpranıp, gericileştikçe, tutuculaşıp tükenir. Ağacın içini yiyen, kendi kurdu olur. Bu yiyiş, dışarıdan küçük bir etkiyle darbelendiğinde çöker. Meydana gelen yıkım, daha ileri: üretim, toplum ve insan şeklinde yeniden filizlenebilir. "Adeta küllerinden, çürümelerinden yeniden yeşeren veya doğan varlık gibi" çeşitlenerek, tekrardan güzele, daha iyiye doğru büyüyebilir.

İLK İttifaklaşma ve Yeniden Sümer Birliği-Uygarlığını Yaratma

Asıl olan, her dönüşümün-toplumsal değişimin, yeni oluşan yetenekler ve anlayışlar temelinde, kendi insanını da yaratmasıdır. Yaratılan bireysel yeteneğin ise, toplumcu-kollektivist bilinçle dönüştürülmesidir. Yeteneklerin yaratımı, başkalaşıma dönüştüğünde, kabullenmişlik doğar ki bu da büyük başarıdır. Doğada bile; arıların, karıncaların kollektivist bilinci, kraliçe arı veya kraliçe karıncanın yarattığı ürünün bütün içindeki organizasyonla varolma başarısı ve onun, zaman içinde içgüdülerle gelişen sürecinin toplamıdır. İşte bu kazanımlar önemli bir kaygı yaratıp, davranımda edimleri oluşturur. Hatta süreç içinde, davranışsal edimden doğal tepkiye (Klasik koşullanmaya) dönüşür. İşte oluşan ve gelişen bu durum bir tür kurumsallaşmanın, diğer anlamda kabullenmişliğin sonucunu doğurur. Yani, insan-toplum geliştirdiği bu yeteneklerini, tepki-örgütlenmeye dönüştürmüşe o toplum ve içinde yaşayan bireyler, onu (yaratımları) özünde taşıyorsa, tarih veya gelişme, o ulus veya top-

lum için kilitlenmez (no out way), mutlaka çıkış vardır ve olacaktır. **En büyük ordular toplumsal bilince sahip ve örgütlenmiş bir yapı/halkla baş edemez.**

Bir başka önemli nokta ise, o ulusun ittifaklaşmadaki yetenekleri ve ortaklaşmanın gerekliliğidir. Tarih oluşumunun ilk dönemlerinde, toplumsal ve sınıfsal ayrışımda doğa büyük öneme sahipti. Dolayısıyla coğrafi koşullar, kültürel ve sosyal yaşamın belirlenmesinde önemli bir faktördü. Şöyle ki, **Kurdilerin ilk uygarlığa başlangıç ve kavim kültürünün oluşmasının coğrafi merkezi Zagroslar olduğunu ve oradan doğu ile batı istikametine doğru yayılıp geliştiğini göreceğiz.** Bu dönemdeki, ilk Khurdi gerçekliği, insanın henüz doğaya tam anlamıyla hâkim olma gücünün ve yeteneğinin olmaması nedeniyle, üretim ve sınıf temelli ayrışıma da kaynaklık etmiştir. Coğrafi gerçeklik insanı belirleyen en önemli etkendi. Dağlı(Mil) ve ovalı(Zilan) kavramının oluşumu bu dönemdedir. Khurdilerin meşhur destanı GılGameş ve Dumuzi ile benzer TeSup (Komia'ya Hikâyesi)'de bu temelde anlatılmıştı. Dağlı ve ovalıların birleşimini ve ilk kavimleşmenin oluşumunu, tarihteki ittifaklaşmanın motifini meydana getiren önemli Khurdi hikâyeleridir (Hatti/Neş; Maiteni/Khurdi gibi). İlk ittifaklaşma, Khurdilerde, dağlı ve ovalılar arasında olmuştu. Şerefhan'da, Khurdilerin atalarının dağlı ve ovalıların birleşmesiyle oluştuğunu yazar (Anadolu'nun her yerinde hala dağlı ovalı ayrışımı bundandır). Öyleyse insanlığın ilk kimlikleşmesi, bir diğerinden farklılaşıp ortak kültür oluşturma yeteneği, doğa ile mücadelesi ve ona paralel gelişen yetenek ve yaratımlar sonucu oluşmuştur, denilebilir. Yani alt yapı üst yapı ilişkisinden bağımsız bir durumu nitelemektedir. Bu bağlamda kültür ve dil; keza alt yapı üzerine oluşturulmuş yaratım değildir. Alt yapı üst yapı ilişkiler onu sadece biçimlendirme geliştirme gücüne etki etmişlerdi. Bir tür motor işlevi görmüşlerdi.

İlk ittifaklaşma (Gutilerin inişi ve öncesi) sonucunda, İndo-Zagros kültürünün önce Kengi (Sümer)'ye, sonrada daha batıya taşınmasına neden olmuştu. Zagros'tan doğuya doğru inen Khurdilerin kolu daha çok İndus ve sonrası Hint kültüründen etkilenmiş/etkilemiş ve öyle biçimlenmiştiler. Bu sebepten olsa gerek, ölü yakma geleneği doğuda mevcutken, batıda gömü kültürü gelişmişti. M.Ö dört binler ile hatta bin beş yüzlere kadar

bu geleneğin devam ettiğini biliyoruz. Medyadaki büyük peygamber Zerdüşt'ün çıkışıyla birlikte İndo-Zagros Khurdilerinin geç devletleşme ve (tarıma geçme) uygarlaşması bakımından önemli bir dindi. Bu inancın gereği sonucunda, ölü yakma geleneği yasaklanarak ortadan kalkmıştı. Tarihte bu anlayışın temsilci olarak, Guti, Nes, Kasit, Mai-Teni, ilk dönem Medya gibi İndo-Zagros Kurdilerin, bu geleneğe bağlı olduklarını biliyoruz (Tevrat'ta, Abram dahi İshak'ı yakmaya çalışıyordu). Diğeriyse, Ön-Kurti dediğimiz, Zagros'tan batıya doğru, Dicle (İdiglat-Arzan. ta), Fırat (FurHatti= (Hattiler; Mala derler)), Halıs (Kızılırmak); gibi ırmakların kenarına bir tespih gibi dizilerek tutunan, bu ırmakların, dar ve küçük kıyılarında tarım kültürü gelişmişti. Bu bölge daha sonra ada kültürüne doğru açılmış önce Kıbrıs (Alaşiyare) ardından Girit üzerinden Yunan ve Xellas ülkesine yani Atina ve Balkanlara kadar yayılmıştı. Helas Pontus denilen ortak deniz aşılarak Makedon bölgesine yerleşme ve toprak/tarım kültürü Mezopotamya dan getirilmişti. Bu bölgeler gerek tarıma ve gerekse de madenciliğe Mezopotamyadan 1000-1200 yıl sonra geçmişlerdir. İkinci yönelim TuruWa savaşları sonrası Keyani (Khan/Etrüsk)lerin Latin ülkesi (İtalya) ne geçiş dönemiydi. Bu uygarlık bölümü Komiadan Helas ve Pontus coğrafya ötesine kadar; ölü gömme Hocker denilen, dizleri karın içine doğru çekik (anne karnındaki pozisyonda), toprağa gömme adedinin olduğu bölgelerdi. Elbette gömü kültürü sınıflar arası farklılıkta gösteriyordu. Zerdüşt öncesi dönemde Hatti ülkesinde (KaNes(Kaniş) ve Hattu(şaş) bölgelerinde yapılan kazılarda, Kurdilerin kralları (güneşin oğulları) yakılırken, halktan kişiler ise gömülüyordu. Gömmeden önce, dağın başında (Avesta'da da yazdığı gibi) et kemikten sıyrılıncaya kadar bekletilip, ardından evin altında gömülüyordu. Kadınlar ise tıpkı Elamdaki gibi, küplerin içine konularak (tümü hocker tarzda)evin altındaki mezara konuyordu. Batı tarım gömü kültürü Med döneminde doğu çobanlara da sirayet etmişti. Onlarda (Zerdüşt'ün emriyle) ölülerini önce dağbaşında etleri kemiklerinden ayrışana kadar bekletip ardından gömüyorlardı. Keza bu dönemde Hatti-Kurdi bölgesinde Güneşin oğulları olan krallar ise, mağaralarda/kaya mezarlarına gömülme âdetine göre defnediliyorlardı. Keza bu adette gerek Xaldi ve gerekse de Medlerde aynı şekilde uygulanıyordu. Dinsel kült olarak "Ana/Ma"

figürü esastır. Ana tanrıça tapınması Xurri (Khurti)lerde önemli belirleyiciydi. Ana erkil toplumsal yapı esastı. Anaya da "Ma" (MaDai, MaiTeni gibi) diye seslenmişlerdi. Bunların temsilcileriyse; Xurti(Khurti), Hatti, Kengi, Sup, ileriki dönemler, Komuh (Veya Koma/Kapadokiya) gibi Khurdilerdi.

Dağlı ve ölüsünü yakan çoban (İndo-Zagros: esmer, kemer burunlu)Kurtiler ile Ovalıların (batı: Hatti/Komia: beyaz başak tenli, geniş yüz, tarım kültürünün) ittifaklaşma öyküsü, en somut haliyle GılGameş'te anlatılmaktadır. **Sami kökenli Utu Hegal'in iktidara oturup, Kurti kavmini alt etmesiyle, ileride de göreceğimiz gibi, GılGameş adlı kahraman, Samilerde Utu-Hegal olarak isimlendirilecekti.** Güney Mezopotamya zaten Halıs (Kızılırmak) üstü (Hatti-Hitit-Pala-Ar Zawe-LuGa gibi) kuzey ve kuzey batı kültürlerini de aynı eksende biçimlendirmişti. Bu anlamda kültürel etkide dominant olan yapı güney Mezopotamya Khurri (Khurdi) kültürü olduğu yazılmakta. **Ova krallığının izini sürmek istiyorsak Khurdilerin eseri olan Kral yolunu izlememiz yeterlidir. Bu kültür ArZawe (günümüz Ege'si)Sard (Başkent)'dan Musul'a (daha doğrusu Bağdat kuzeyine; hürmüzü de içeren), ordan Filistin güneyine (Güney batı Suriye) ve ordan da Hindistan'a kadar olan bölgeyi içeriyordu. İşte bu coğrafyanın adı Khurdistandır.**

İlk olarak çölde baskın olup kuzeye doğru çıkan Samilerin gücü arttıkça güç dengeleri değişmişti. Gittikçe çöken dengelere ve güçlere (Sami, Khurdi dengesi ve mücadelesi içinde) ayak uyduramayan, Elamlı(Farsiler de içindedir)lar da Kurti kavimleriyle ortak hareket etmişti. Başta, Lur, sonradan ise, MaiTeni ve Kasitlerle ittifaklaşmıştılar. Kurtilerin en büyük ittifakı yine de her zaman kendi içlerindeki çoban ve ovalı kültürün dayanışmasıyla olmuştu. Hatta ileriki bölümlerde de göreceğimiz gibi bu halk, bir ayakları dağda olduğu için Khurti (Xurti) diye kendilerini adlandırmışlardı. **Bu isimliliğin anlamı, bugünkü Khurdi dilinde, "Kur": çocuk, "ti" ise aitlik anlamı vermektedir. Yani, "dağın çocukları"dır. Khur veya Tur** (ki bazen Arapçadaki (Sami dil etkisiyle) Dhur veya Dur diye de geçmektedir)= **dağ**; **Xurti (Khurti), "dağların çocuğu"** anlamına gelmektedir. Hatta dağda yaşayan kavmin çocukları olarak, Xurti adı, Kurti kabilelerinin arasında asker, sonra da yiğit anlamında

(Xurti, Xorti, Xord, (Farsilerde) Gord) kullanılacaktı. Yunan kaynakları; Gord, Xort, Tevrat; Horiti, Mısırlılar; Hiksos/ Keyani(Khan), Latin Kaynakları: Keyani (Khan) / Hort / Etrüsk olarak adlandırmışlardı. **Khurdi-Hatti Mitolojisindeyse ülkelerine Hatti/Komia, dağda yaşayanlarına "Sar" in çocukları diye adlandırmışlardı.** Bu nedenden olsa gerek; dağlar Kurtilerin yaşamında çok önemlidir. Dağ ve Khur (Xur)-Kur kavramı ile özdeşleştirilmeleri de bundandı. Sonuç olarak bu birlik ve değer üretme süreci kültürel kaynaşmayı sağlayarak Sümer uygarlığını yaratmıştı. Asıl olanda bu uygarlık hamlesini çağdaş, eşitlikçi ve demokratik bir temelde günümüzde de gerçekeştirmeye çalışmaktır. **Bu büyük proje Sümer (Sami, Akade; Kengi, Khurdi ve Elam, İran sentezi) uygarlığının yeniden yaratım çabası olmalıdır. Bu bir ütopya gibi görünebilir, geçmişte olmuştu tekrardan olması mümkündür. Yeterki melezleşmenin** güzel bir şey olduğuna inanalım. Uygralığın ise melezlerin hediyesi olduğu gerçeğini bilelim.

Kurtilerin tarihinde ittifaklaşmanın en fazla hisedildiği bir başka dönem, Asur işgal dönemiydi. Kendi içlerinde, Ortadoğu halklarından, kuzeye kadar birçok kavim ile ortaklaşmışlardı. Ermenilerin atası Muşkilerden, Palestina, Habeş ve Mısırı da içine alacak geniş bir coğrafya'da Kurtiler, Asur işgalcilerine karşı farklı milettelerle de bir araya gelip birlik oluşturmuşlardı. Ama önce iç birlikteliklerini sağlamakla bunu sağlamışlardı. Birliği sağlamayan gücün kendi içinde bütün olmayanın bir başka bütünle savaşması hatta uzun süreli bir arada olması mümkün değildir. Bu diğerinin de uygarlaşmasına engeldir[23].

Roma ile Hristiyanlaşma dönemi ve İslamiyet döneminde bu ittifaklaşmanın etkin olduğu bir dönem olmuştu. Bu dönemde Farisilerin gücünü dengelemek için, Roma ile Kurdıs Veselyus (Khurdi Krallığı=Partlar) ittifaklaşıp yaşamasına destek vermişlerdi[24]. Keza Turanilerle ittifaklaşıp ana vatana doğru ye-

[23] Günümüzde Kurdi sorunu Türkiyenin de uygarlaşıp gelişmesinin en büyük engeli olması gibi. Kuşkusuz burada kendi içinde birlik sağlayamayan bizlerin en büyük eleştiriyi önce kendisine yapması gerekmektedir

[24] Günümüzde, Amerika gücünün yeni ittifakta Khurdileri de belirlemesini biraz da bu dönemdeki gerçekliğe benzetiyorum. Doğudan Turani kavim (Tacik, Tatar, Kıpçak, Hun, Moğol ve devşirme Türkmen)ler sokulmaya çalışıyor. Güneyde Farsilerin güçlü bir iktidar mücadelesi vardı. Arap kavimleri ise, sürekli kuzeye Khurdilerin içlerine girme, verimli topraklara sokulma çabası her dönemde olduğu kadar devam ediyordu.

niden genişlemişlerdi. Ki en son, Zengiler/Eyyubi ve Osmanlı/Germiyan/İdris-i Bitlisi ile ittifaklaşması gib örnekler vardır. Bugünde ittifaklaşma ihtiyaçtır. Bu bağlamda, kendi başına etrafında oldukça güçlü ve kuralsız yönetimlerin olduğu bir ortamda, farklı (çıkarları olan) güçlerle ittifaklaşma kaçınılmazdı. Bunun iki ayağı olabilir. Birincisi, Avrupa Merkez ideolojisine karşı, ki bu ideoloji var olan statükonun devam etmesi tarafrdır. Bu durum çıkarlarınadır. Bu anlayışın karşısında yeni dinamik güçler yerel ve uluslararası güçler de mevcuttur. Öteki ayağı ise, Batı ile daha bütünleşme içinde olmaya çabalayan, bin dört yüz kusur yıldır içinde olup, bu çabada emek gösteren Türk temelinde tüm çevre kültür kardeşleriyle ittifaklaşmadır. Uygarlığa daha yakın olma ve medenileşme sürecine, anlamlı adımlar atmak, Ortadoğulaşmanın gericiliğinden kurtulmak için, Türk ve Kurdi yapısının ortaklaşmasının tarihi ve konjoktürel değeri vardır. Bir başlarına büyük güçle ittifaklaşmalara girmek ikisinin de kötü durumla karşılaşmasına neden olabilir. Ancak birlikte hareket etmeleri, denge politikasını sağlayacaktır.

Bu nedenle, Türk ve Kurdi kardeşliğini ve birlikteliğini, diğer halkların kardeşliği kadar önemli, hatta onlardan daha gerekli olarak görüyorum. Her koşulda, karşılıklı olarak sürekli birlikteliği konuşarak, çıkarlarımızın birbirleriyle örtüştüğü şeyleri tartışarak, yeni bir sürece, eşitlerin aynı masada oturduğu sürece açılmak durumundayız. Yine bizler, dostlar olarak birbirimizi eleştireceğiz ki doğru noktalar, ortak-kolektivist bilinçlerin oluşmasını sağlayabilelim. Çocuklarımız daha güçlü kardeşlik temelinde, birbirleriyle güçlü dostluk ve birliktelikler kurabilsinler. Tarihi kilitlemek sadece zalimlere yarar ve zalimce uygulamalara. Oysa amacımız, karanlıklara ışık olmak değil midir? Bu sebeple bu çalışma sadece hakikatleri aramak üzerine kuruludur. **Bunu gerçekleştirmek için geçmişimiz ve günümüzde örnekler olduğu gibi, büyük ihtimalle yarınlarımızda da oldukça fazla örnekler olacaktır. Birliktelik için, gerekçeler vardır ve olacaktır. Güzellik ve yaratımlar insanların emeği üzerinde yükselir, gelecek ise uygarlaşma içindir. Çünkü hayat ve var olma, uygarlaşma temelinde olmalıdır.**

Bu bağlamda Part krallığının bu güçlere karşı ayakta durması, dışarıdan bölge ile ilgili çıkarı olan başka güçle ittifaklaşarak ayakta kalmak için Romayla ortaklaştı. Hatta Hristiyanlığı dahi kabul etti. İşte bu yüzden durumu benzeşik görüyorum.

Uygarlaşma ise kültürlerin birleşimi, kavşağı ve sentezidir yani, ortak ürünlerdir. Birbirimizi anlamak, her zaman daha ileriye ve güzele gitmek durumundayız. Sadece yapmamız gereken, bir aynadan bakarak, birbirimize benzeyen yönlerimizle sevmeyi, ayrışan yönlerimize ise, aynada gülmeyi öğrenmek zorunda olduğumuz gerçeğini bilmemizdir. Duvarlarımızı arkamıza alırsak önümüzdekileri çok daha iyi görürüz. Bu birliğin günümüzde yeri olduğu kadar tarihten gelen güçlü birliktelik geleneği de destekleyecektir. Umarım bu birliktelik sadece Sunni temelli (Osmanlı/Germiyan, Eyyubi/Zengi) olmayıp, asıl Kızılbaşlar (Bektaşilik 2.Beyazıt döneminde Nakşileştirlerek resmi devlet ideolojisine dönüştürmüştü), Nusayriler, Ezdaniler başta olmak üzere diğer tüm dini, etnik/halk ve cinsiyetleri de kapsayıcı olur. Kurdiler kimsenin bağımlısı olmamalı, tarihindeki birikimden beslenmelidir. Bu beslenme çok boyutlu olmalıdır. Reel politik olarak, Guti, Kengi, Khurdi, Xaldi, Med/Mitirdat devamı olan asi çoban Kızılbaşlık-savaşçılık esasken, siyasi duruşu genişliği, Komia, Hatti ve Yahudiler kadar esnek ve geniş alanlı olmalıdır. Eğitimde ise, gerçek anlamda Komia-Mani ve Ezdaniler kadar hümanist ve barışçıl insan yetiştirmeyi amaçlamalılar.

Farsilerin "Gord"ları, Batı Romalıların "Hort (Horties)ları" veya Osmanlının "Hamidiye" Cumhuriyetin "Korucuları" değil, kendilerine hizmet etmeyi ve kocalarından kurtulmayı amaçlamalıdırlar. 1920 yılında İran ve Serhat Kurdileri Rus ve Ermenileri yenerek, Rusların bağımsızlık önerilerini de ellerinin tersiyle iterek, bağımsızlık şansını kaybetmiş, önemli kentlerinden Tebriz'e Osmanlı askerlerini almışlardı. Güney Kürdistan İngiliz, Nusayri ve diğer Hristiyanları yenerek Osmanlı halifesini İran Kurdileri gibi davet etmişlerdi (temsilcileri İngiliz ajanları tarafından suikast sonucu öldürülmüş ve karada orduları yenilince, Kurdi kentlerini günlerce bombalamıştılar), Kuzey kurdistan ise, Fransız ve Ermeniler yenilmişti. Oysa Ermeniler Ruslarla, Arap ve Hristiyanlar İngilizlerle, Türkler ise, Antalya'dan Konya Akşehir'e, Edirne'den Bursa'ya kadar İngilizlere tek kurşun dahi atmamıştılar. Bu kahramanlık ve büyük güçleri yenmelerine rağmen, ne yazıkki birlik olmayıp bölgesel

kazanımlarıyla Halifeye bağlılık ilan etmelerinin bedelini ağır ödediler. Ve Sykes Picot anlaşmasıyla[25] büyük ve emperyal güçler tarafından paramparça edildiler. Çünkü yiğittiler. Bu sebeple Rus dişişleri bakanı "Suriye'de Kürtler güçlendi. Yüzyılların devletler anlaşması bozuluyor. 12 sine gelmiş her Kürt gencin aklı erer ve iyi bir savaşçı olur," beyanını vermiştir. Evet bu anlamda en son parçalanma hikâyesinden ders çıkararak ve tarih şahittir ki, Kurdiler birlik sağladıklarında yenilmez olurlar. Bu anlamda evet kendilerine hizmet ettiklerinde "Xortlar" ve özel lejyonları ise "Marya"lar olmayı becerecekler. Unutulmamalı ki bir halk veya bir birey ne kadar kendine benzerse o kadar güzel olur.

Birlik kavramına gelince, elbette insanlık eninde sonunda bir gökyüzünün altında gökkuşağındaki farklı renklerle yeniden bir araya gelecektir. Uygar dünyanın tanımı budur. Bugün ise bunun altyapısı olan toplumsal sözleşme yapılabilir. Adımlar atılarak büyük uygarlık yürüyüşü gerçekleşebilir. Rönesans ve aydınlanma temelli, toplumsal ruh ve eşitlik adalet isteği yeniden inşaedilebilir. Buna önceden de değindiğimiz gibi, Ortadoğudaki görünümü Sümer'dir. Yeni Sümeri yaratmak mümkündür. Sümer Kuzey Supar-

[25] Bu anlaşma 1. Dünya savaşının olduğu dönemde İngiltere ve Fransa arasında yapılmıştı. Daha sonra Rusya ve İtalya'da sürece katılmıştı. İngilizler Mekke Şerifi Hüsayin'i de işin içine alarak kendilerine bağlı Arap siyasetini desteklemeyi amaçlamıştı. Anlaşmayı Lenin dünyaya duyurdu. Trabzon, Erzurum, Van ve Bitlis ile Kuzey Kurdistan'ın bir kısmı (işgal izine bakılırsa İran Kurdistanı'da bunun içindeydi), Rusya'ya, Rojava ve devamı Kuzey Kurdistan bölgesi Fransızlara verilecekti. Kurdistan'da İngilizler Hristiyanlarla, Fransız ve Ruslar Ermenilerle ortak hareket etmişti. Ama savaş alanlardında büyük kayıplar yaşadılar. İngilizler güney Kurdistan kentlerini havadan haftalarca bombaladı (bu sebeple Dersim ve Koçgiri coğrafyaları bombalanırken hiçbir Avrupa devleti ve SSCB itiraz etmedi). Karadan giremedikleri kentleri yıkıp öyle girdiler. Ayrıca bu anlaşmayla, Araplar ile Fransızlar bu bölgelerde kendileriyle işbirliğini kabul eden Arap emirleriyle ortak yönetim kuracaklar (tek Arap ülkesi düşünülüyordu), Limanların kullanımı işgalciler tarafından işletilecek ve Filistin'deki kutsal topraklar uluslarası yönetime verilecekti. Gerek Misak-ı Milli andı ve gerekse de Müdafayı hukuk cemiyet kararlarında Arapların kendi tayin hakkı kabul edilmesi, Osmanlı ve Cumhuriyet egemenlerinin de bu anlaşmaya kerhen katıldıklarını göstermekteydi. Araplar dışındaki Kurdileri onlar da kendilerine saymıştı. İtalyanlar'da devreye girince Paris anlaşması ortaya çıktı ama asıl anlaşma yine Sykes Picot'tu. İtalyanlara: Antalya, Konya, Aydın'a kadar olan bölge verilmişti (ki bu bölgelerde tek kurşun atılmamış, tek bir direniş yazılıp çizilmemiştir). Ama Kurdilerin büyük direnişi savaş alanında kahramanlık destanlarının yazılmasını(ki hala yazılıp çizilmemiştir) ama masada kaybetmeleri sonucunu getirmişti.

do/Kengi Kurdi kültür, Güneyde Akade/Sami kültür ile doğuda Elam/İran kültürünün bir sentez yaratısıydi. Bu sentezi yeniden bu coğrafyada inşa etmek önemlidir. Nasılki bu çaba Kurdi Kengilerle başlamıştıysa, keza yine göre Kurdi aydın ve halkların fedakârlığına düşmektedir. Umarım bu coğrafyalarda uygarlığın temeli olan bilim ve kültür, siyaset ve ekonominin önüne geçer. Ve herkesin kendi olduğu ve ötekine saygı duyduğu özgürlükçü, eşit ve adil bir dünya kurulur.

Bu ümitlerle...

Ocak/1992-98-2013

TARİH YENİDEN YAZILMALI MIDIR?

Bilim, ideolojilerin parçası ve uzantısı mıdır? Yoksa kendi gerçekliği içinde bir bütün ve doğruları sınanabilir, yaşam veya varoluş ile ilgili çok şeyi belirleyen dönüştüren ve sisteme oturtan gerçeklik midir? Kısacası bilim amaç mıdır? Yoksa araç mıdır? Aslında bu soru ilk çağ filozoflarından bu güne kadar gelen ve sorgulanması gereken tartışma konusudur. Gerçeği arayan ve bu konuda ancak bedelleri göze alan kişiler, kendi var oluşlarından daha güçlü dirençler göstererek; gerici, bilim dışı sistemlerin despot, katliamcı anlayışlarına ve her türlü zulme karşı durabilmişler. Bu anlamda tüm zorluklara göğüs gererek, direnerek bedeli ödemiş olanlar modeldir. Aksi durumda Galile, Bruno, Luther (pasifistlerden Erasmus, T.More, Rouseau) gibi isimler bu anlamda temsil noktasında istisna sayılır.

Gerçekten yaşamda her şeyin bir bedeli vardır. Bu bedel bazen insanın düşüncesi ötesinde pratiklere neden olmuştur. İşte bu bedeller sadece bireysel veya toplumsal olarak, iyiliğin iyilik ile karşılandığı, kötülüğün ise kötülükle sonuçlandığı sonlar olamayabiliyordu. Ama tarihin diyalekt determine yapısına baktığımızda, kısa dönemler için kötülüğün her zaman kazandığı yönünde bir önermeyi dayatsa da, uzun vadede bu temelde kurulmuş anlayış-sistem ile onun temsilcilerinin tarihe lanetlenerek geçtiklerini ve eninde sonunda kirli bir kâğıt çirkinliğinde çöplüğe atıldıklarını görmekteyiz. Tarih bu örneklerle doludur. Tarihin ve bilimin bu şaşmaz terazisi bu gün de, gelecek için de çöplüğe gönderilecek despot yapıların ve onların şarlatanlarının ömürlerinin uzun olmadığını bilmemiz için yeterli pratiklerle

doludur. Onlar için hayat ve süreç; kum saati misali aktıkça biten ömürleri kayıtlara geçmiştir. Her geçen zaman onların tükenişini, aydınlığın ise yükselişini getirecektir. Kuşkusuz günümüz dünyası aydınlığa geçmişten daha çok yakındır. Sokrat'ı zehirleyerek, Burunoları yakarak, Galileo'ları yargılayarak sonuca gidilemediği görülmüştür. İnsanlık, karanlık çağlardan bugüne, kendini taşıyabildiyse ve durmadan aydınlığa koşabiliyorsa, kuşkusuz bugün, bu çabası daha güçlü temsil ve düşüncelerle gelişerek devam edecektir.

Gerçekler, "En büyük devrimcidir" derler, "Kendini benimsemeyeni yakıp yıkar." Bilim, uzun dönemler sınıflı toplumun gereksinimi olan ideolojik içeriklere hizmet etmiştir. Bunun ilk oluşum yeri, Khurdi sistemin içinde gelişmiştir. Kengi (Sümer) de gökbilim araştırmalarının en ilkel biçimleri Rahip devletinin güçlenmesine neden olmuştu. Bu verilerin işlenilerek tanrı (Xuda-Xodat)larla iletişim kuran Xalelerin (Gal), gelecekle ilgili çıkarımlarda bulunmalarına ve halkı aldatıp gizli bu bilgileri korumaya çalıştıkları inancı ile bin yıllar boyunca sömürüden elde ettikleri güçle, refah içinde yaşamışlardı. Ama ondan bağımsız olarak Mezopotamya uygarlığı, cebiri (iki bilinmeyenli denklemi) ve geometriyi de geliştirmişti. Bu kuralsız Nemrut ve Firavunları yine Serug (Suruç)lu A.Bra tek tanrıcılıkla yenecekti. Sonra tek tanrı yine egemenlerin eline geçince sınıflar çelişkisi emek/sömürü kavramını yani haksızlıkla mücadelede yeni düşün dünyalarını ve gelişkin fikir ve önderleri yaratacaktı.

Bu anlamda Kengi coğrafyasındaki **Kuşların ve hızın tanrısı: Zu** (Zeu(s)'un bu tanrıdan esinlenip, **Tesup, Tarhu'dan beslendi)** Khurdi dilinde; çabuk, hızlı olma anlamındadır, anlam kökeni de buradan gelmektedir), **tanrıların elindeki bilgileri kaçırıp halka ulaştırmakla ilk Promete kavramını da doğurmuştu.** Ayrıca, Helas (Yunan) mitolojisinin bir Khurdi mitolojisi olduğunu bu örnekten de anlayabiliyoruz.

İşte tarihin ve uygarlığın ilk ürünlerini verdikleri Mezopotamya da, coğrafya ve uygarlık çabaları net olarak belirlenmedikçe, dünyadaki aydınlanma çabasındaki gelişimin tarihi boyutu eksik kalacaktır, çıkarımı boş değildir. Khurdilerin siyasi ve tarih içindeki yeri belirlenmediği takdirde, bugün tartışılan NaTola (Anadolu/aslı Hatti-Komia ülkesi)

ve Mezopotamya ile bu uygarlıkların devamcısı ve rasyonel aklı olan Yunan, Roma ve günümüz Avrupa uygarlığı açıklanamayacak, açıklansa dahi eksik kalacaktır. Sadece Mezopotamya da yaratılan uygarlıklar değil, günümüzde açığa çımış olan Mısır'dan Hindistan'a kadar uzanan uygarlık çabalarını da açıklamak eksik olacaktır. Çünkü bu çevre kültürler, Khurdi coğrafyasındaki yaratımlarda büyük paya sahip oldukları gibi, onların yaratımları da, bu uygarlıklarla girdikleri etkileşimler sonucunda oluşmuştu.

Geçmiş dillerin açıklanmasında Khurdi dili önemli bir zenginlik kaynağıdır. Bu kaynağın kökü ve ilk hali halen kimi yerlerde halkın arasında yaşamaktadır. Zagroslar da bin yıllardan beridir; "Dur a Suppe (TeSup, Superya=Fırtına anlamına gelmektedir)" denilen dağ silsilesi halen aynı isimle adlandırılmaktadır. Asur tabletlerindeki isimlerin günümüz Zazacası ile yakınlığı önemli değı mi? Oysa kent kökenli rahip (Khurdi/Kengi) dilinde asimle edilmiş oldukça fazla deyim ve kelimenin olduğunu biliyor ve kabul ediyoruz. Dil denilen olgunun gelişimi, kurumlarla olur. Ayrıca bu kurumsallaşma, örgütlü çabayla halkın içindeki orijinleri bulunarak özüne döndürülür.

Kurtiler hâkim güç iken kullandıkları terminolojiyle, günümüz Khurdilerinin kullandığı terminolojide de farklılıklar vardır. Unutulmuş deyim ve kelimeler Khurdi etnografları tarafından yeniden ele alınmalı ve incelenmelidir; **Xoda-Xuda, Xale, Xalti, Sar, Dur-Sur-Tur, Ar-Ard, Ga-Gameş-A.Ga, Paşe, Hane, Pir-Piro, Keya; Keyani/Khan**. Tüm bu ve benzeri kavramların yazının ilk bulunuşundan bu güne kadar kullanılan, geçmişte söylendiğinde coğrafyaları, zamane hükümranlıklarını dahi titreten ve bir iktidar göstergesi olan kelimeler bu gün için, düğündeki damat efendiliğini, mahallelerde veya köylerde yöneticiliği/muhtarlığı ifade eden kavramlara dönüşmüştü.

Bu bağlamda Khurdiler, sosyal bilimcilere devasa içerikte çalışma malzemesi sunmaktadır. Moda kavramından, psikoloji bilimine kadar inanılmaz olanaklar vardır. Bunun için yapılacak çalışmalar, her araştırmacının kendine uygun çok zengin ürünler bulabileceği bir kültür ve insanlaşma çabasına ortak olmadır. Tarihin bu ilk ürünlerinin yaratıcıları ile karşılaşmak ise, ger-

çekten heyecan verici bir duygudur. Yeni keşif ve buluşların tadıda farklıdır.

Res. Hakkâri(A Kari), Dura Suppe –Tanrıların evi (Bin yıllardır değişmeden günümüze gelen isim)

Bu Ürünleri Yaratanlar ve Bilimin Tavrı

Mezopotamya-Natola kültürün yaratıcıları, bilim dünyasınca, Halaf insanı olarak tanıtılmıştı. Halaf kültür insanları; **doğu'ya** yöneliminde; İndus kültürüyle, güney'de ova halkıyla ve en sonunda Samilerle karşılaşmışlardı. Kendiyle boy ölçüşemeyecek kadar küçük olan kavimleri kendi içinde asimile edebilirken, gerçek anlamda çelişkilerin derinleşip zorlandıkları dönem, bir başka anlamda coğrafi ve askeri güç olarak ciddi muhalif tavır, Samilerle karşılaştıkları dönemdi. Samiler, çöllerinden, Mezopotamyanın verimli coğrafyasına ilk geldiklerinde, bölgede tutunamasalar da, süreç içinde yer yer yerleşebilmeyi başarmış, Kengi (Subardo)lerler ortak akrabalıklar kurmuşlardı (Asur).

Sami kavimleri, Kengi coğrafyası ile Khurdi coğrafyasının içine zaman içinde adım adım girerken, ilk kurdukları askeri tiran Akada ülkesinde, kendilerine soy dahi belirleyememişlerdi. Kral Sargon kökenini dahi isimlendirememişti. Onların devamcısı olan, yine Sami ve Kurti ağırlıklı bir kavim olan Asurlular ise; MaiTeni mirasçısı olduklarını iddasıyla, tüm Khurdi coğrafyasında ticari kolonileşmeye paralel olarak yine askeri Tiran kolonizasyonu da içeren yönetim oluşturmaya çalışmışlar ama

başaramamışlardı (MÖ.1700–630). Bu tür çabalarda ideoloji veya soy kurma çabası, kökenini temellendirme, kuşkusuz o dönem düşünür-Xale (Gal)lerin başı altında çıkmıştı. Dolayısıyla "A Diz" kavramı ilk olarak, gerek Sami ve gerekse de melez Asur tarafında kullanılmıştı. Kuşkusuz, bu kavimlerin önceliği, Khurdilerin ekonomik kaynaklarını sömürmek ve sömürdüğü halkı yoksullaştırarak, kendi kavmindeki seçkinleri refah ile zevk içinde yaşatmak, adaletsiz/eşitsiz düzenlerini devam ettirmek kaygısındaydılar. Şehir egemen kavramı bu dönemin yaratısıdır. Sonraki Hristiyan ve Müslüman döneminde de devam etmiştir. Tarih denilen yazıtlarda bu şehir egemenleri tarafından yazılıp çizilen şeylerdi. Oysa yerleşik halkların daha farklı bir yaşantı ve tarihi vardı. Elbette asıl olan da onlarınkiydi.

Bu çabalar, tarihin ve bilincin ideolojik anlamda çarpıtılmaya başlanılmasının ilk-ilkel örüntüleri olarak açıklanmaya çalışılsa da, bu örgütlenmeler veya devletler, bana göre, tarihçilerin ele aldığı gibi, basit yarı göçebe, yarı-çiftçi organizasyonlar da değildi. Bu dönemde ekonomik dengeler, gezgin tüccarların yürüttüğü ticaret, onun temelinde gelişen hukuk, köle ve serflerin bulunduğu, özgür vatandaşların yaşadığı veya orta sınıf denilen, sınıf ayrışımlarının olduğu, güçlü devletlerin ve uygulayıcılarının bulunduğu bir sistem-yaşamın ve güçlü uygulanabilir hukuk düzenin olduğu dönemdi. Bu güçlü örgütlülüğü, basit çiftçilerin yaşam tarzı olarak nitelendirmek yanılgıdır. Bu örgütlenme tarzı, devletlerde olması gereken eklektik tüm unsurları içeriğinde barındırıyordu. Roma'dan veya sonraki dönem İslam devletlerinden çokta aşağıda değildi. Hatta onları besleyen ana kaynaktı da diyebiliriz. Bu karmaşa, bugünkü derin ve çelişik ilişkilerin, yaratıcısı ve doğurucusudur. Birçok devlet (Osmanlı da dâhil olmak üzere), Asur dönemin ticari ve hukuksal alanlardaki uygulamalardan etkilenmiş ve feyiz alarak, kendi ticari ve hukuki yaşamlarına geçirmişlerdi. Engels, Roma devletini çözümleyerek, aile, mülkiyet, devlet mantığını ve oluşumunu çözümlemeye çalışmışsa da, Kengi toplumunu incelememesi nedeniyle, bir eksiklik olarak eleştirilebilir veya eksik kalmıştır denilebilir (ama yinede Engels'in yaşadığı dönemde bu çıkarımı yapmak haksızlık olur. Çünkü henüz bu uygarlıklarla ilgili veriler bile yoktu. Dolayısıyla günümüz sosyalist araştırmacılara büyük iş düşmektedir). Bu gün tarih bilimi,

bu ilişkileri ve yaşam tarzlarını ideolojik kılıf ile ele almış, ana mantığını kendi devlet-sistem çıkarları üzerine şekillendirerek sunmaktadırlar. Eğitim dediğimiz şeyde işleyen bir fabrika gibi, hammadde olan öğrencileri okul denilen duvarlı fabrikalarda işleyerek, beyinerine kalıplar oturtarak çıktı olarak topluma salmaktadır.. Dolayısıyla yanlış başlayan bir şey yanlış devam etmişti. Diyogen(es) elinde fener, "gerçeği arama" ihtiyacına erkenden başlamasının nedeni de belki bu gerçeklikti.

Bilimler arasında iki tanesi vardır ki, bu hastalıklı etkileri içinde taşıyan alanlar olmuşlardır. Bunlar kuşkusuz Tarih-Arkeoloji ve Antropoloji bilimidir. Doğa bilimlerinden de yararlanan bu alanların uzmanları, Ortadoğu ve Asya'ya insanlığın geçmişinin araştırmak üzere vardıklarında çok hazırlıklı ve ön yargılı olarak gelmişlerdi. Özellikle, Darwinizm o dönemde onlar için, oldukça ilham kaynağıydı. Darwinizm düşüncesine göre, doğada doğal bir seleksiyon vardı. Toplum bilimciler bu doğa çıkarımını, kendi alanlarına uyarlayarak, hayatta kalma hakkının sadece güçlü, savaşıp, direnen unsurlara ait olduklarını ve geride kalanların ise, tarih süreci içinde acımasız bir şekilde elenerek yok olacaklarını düşünüyorlardı. Bu çıkarım, doğa kadar, toplumlar içinde geçerliydi. Bu acımasız gerekircilik doğanın olmazsa olmaz şartıydı. Öğrencisi Lamark'ta bu anlayışın uzantısı olarak, kullanılan organların geliştiğini kullanılmayanların ise köreldiği fikrini ortaya attı. Bu çıkarım da, diller ve kültürler için de geçerliydi, kullanılan diller ile yaşatılan ve güçlü kültürler ancak ayakta kalabilirdi. Aksi takdirde, dönüşemeyenler tarihin dipsiz kuyusunun karanlığında kalacaktı.

Anlaşılacağı üzere, doğadaki buluntular, bir anlamda toplumsal ve sosyal yaşama da uyarlandı. Çünkü toplum da sosyal bir olgu olarak canlıydı, insan gibi; eti, kanı olmasa da onlarla benzeşen örtüşen yönleri vardı. Bu düşün tarzı sadece organizmacı anlayışın doğmasına neden olmamış, birçok yönden diğer felsefi düşünceleri de etkilemişti.

Dolayısıyla, Kurdi coğrafyasında araştırma yapan dönemin batılı Arkeoloğ-Antropologları, bu öğreti ile yetiştiklerinden, elde ettikleri bulguları, bölgesel gerçeklikle değil, bu önyargılarla ele aldılar. Alanda karşılaştıkları kültür ürünlerinin yaratıcılarının bölgede yaşayan kişiler olup olmadıklarına yönelik

olarak, herhangi bir çalışma yürütme ihtiyacı dahi duymadılar. Darwinizmi yanlış yorumlayarak, yaşamın her alanına uygulama öngörüleri, bir anlamda kendi Ari-beyaz ırk ve onun doğurucusu olan medeniyetlerin peşinden gitme çabasını ve ihtiyacını duyarak araştırma yapıp, ülkelerinde yorumladılar.

Onların kafasındaki kurgu Ari uygarlığı, en gelişmiş uygarlıktı. Ataları, tekerlekli arabaları icat ederek uygarlığı her yere götürmüş ve gittikleri yerli halkları da medenileştirmişlerdi. Bu yüzden Avrupa ırkları, onlar ile Yunanlıların ürünüydü ve geçmişten bugüne kadar kendini taşımıştı. Kuşkusuz yaşananlar veya insanlık tarihi bu kadar basit olamazdı. **Neden Almanlar veya Fransızlar, Hatti kültürü ve tarihi üzerinde bu kadar çok durmuşlardı? Neden, sosyal bilimlerde bu kadar yatırımı bölgeye dönük olarak yapmışlar ve Alman milliyetçileri, gamalı haç, çift başlı kartal gibi Hatti motiflerini kullanmışlardı?** Hatti neresi, Germen ırkı neresi. İşte olay bu değil. Çünkü batılı tarihçiler, Kuzey Avrupa ırkının, TuruWa kökenli, Etrüsk/keyanilerden geldiğini ileri sürmüşlerdi. Homer(os) dahi böyle yazmıştı. Alman bilim (!) adamları veya tarihçileri bu sebeple, kendi kökenlerini Hattilere uzatabilmekteler. Bunun sebebi de kuşkusuz Roma'yı yaratan Romulus'un Roma'sı, bir anlamda TriGa ünlülüğüne sahip olan krallıktı. Yani Keyani(Etrüsk)lerdi. Batılı tarih dünyası, Hatti ile ilgili çalışmaya özel önem vererek, tamamıyla bölgenin yerlisi, bin yılların kadim halkı ve onun en özgün dili olan Zaza ve Khurdi dilini göz önüne almamıştı. Bu halkları yok sayarak, bağımsız bir tarih anlayışı yürütmüş ve Khurdi halkının tarih değerlerini tıpkı coğrafyasındaki zenginlik gibi talan etmeye koyulmuşlardı. Evet, sömürgenin esası, bilinci taru mar edip, onu köksüzleştirip soysuzlaştırmaktır. **İleriki bölümlerde özellikle, 3.HattuSili (Hattusar) dönemi, TuruWa savaşının sonunda, bu konunun neden önemli olduğunun farkına varılacaktır**.

Halk diliylc yerli egemenler ve gerekse de yabancı büyük egemen pozitivst aydınları, Khurdi dilinin, şu kadarı Fransızca; şu kadarı Almanca, İngilizce, Latince deyip dilsizliği ve köksülüğü hediye etmişlerdi. Kurdilere siz hiçbir zaman devlet ve

egemen olmadınız mantığını vermişlerdi[26]. Oysa tersinden bakılırsa, bu kadar değişik kültür ve dilden beslenen bir dil ve kültür ne kadar derin ve entelektüel dil olurdu. Keza tersinden düşünüldüğünde, bu diller mi Khurdi dilinden beslenmişlerdi? Kurdilerin dil ve kültürü, Avrupa dil ve kültür kökeninde yer edinmişti öyle mi? Bu tarih yazımının başaşağı yeniden dizayın edilmesi anlamındaydı. Uygarlığın doğudan batıya taşınmış olduğu gerçeğini ortaya çıkarırdı. Tarım, madencilik, devlet, sistem vs. tüm yaratımların doğudan batıya olduğu gerçeğini doğururdu. İşte bu durum, Hegel diyalektiğinin (ki Zerdüşten etkilenerek bu çıkarımı yapmıştır), "baş aşağı duran" durumunun tarihe de uyarlanması anlamındadır. Bu çaba doğunun kendini sahiplenmesidir. Evet Aydınlanma dönemi batının doğuya/insanlığa hediyesidir, ama nasıl bir hediye, elbette doğudan batıya taşınan gerçeklikle oluşmuş bir armağan. Uygarlık doğudan batıya taşınmıştır, bu gerçeklik her yapılan kazıda biraz daha açığa çıkmaktadır. 1900'lerin başında oluşturulan tarih yazımı artık yeni bulguların ışığında yeniden yazılma gereksinimindedir.

Kuşkusuz Arkeoloji-Antropolojinin temel ilkelerden biri olan, uygarlıkların ortaya çıkarılması ve onun insanlığa kattığı değerlerin boyutlarının belirlenmesi çabası yerine, kendi atalarının ayak izlerini bulma gayreti daha ağır basmıştır. Bu sebepten, bilim alan uzmanları, tarihi ve tarih içinde oluşup, günümüze kadar taşınmış kültürlerin belleğini karıştırma, onları, tarih ve kültür oluşumu bakımından bölge halklarının belleğini yanılgıya sürükleme aracı haline getirme çabası olarak kullanmış ayrıca, ideolojik araç olarak da yararlanılmıştı.

Türkiye'deki üniversitelerde, son on yılda bu tartışmaların içine katılan bilim adamlarının-arkeologların renkli görüşleri, bulguların sonuçlanmasını tam bir çıkmaza sürüklemiştir. Öyle ki **Muazzez İlmiye Çığ** hanımefendiler ile **Kazım Mirşan**lar, Mustafa Kemal'in terk ettiği "güneş-dil teorisine" can vererek, yükselen değer milliyetçiliğin etkisinde, yeniden Sümerlerin ve

---

[26] Devletsizlik teorisi, gerek DDKD savunmalarında, gerekse de "devletsiz halk, iyiki ulus devlet hastalığına bulaşmamışız" savunusuyla, özgürlük hareketinin de, tarih temeli savunmasını oluşturacaktı. Düşünür Öcalan, Sümer Rahip Devleti kavramıyla açıklayıp, yapılan kazılardaki "gund" sözcüğünün köy anlamına geldiğini belirterek, Mezopotamya kültüründe katkı getirmeye çalışmış, ama ne yazıkki elinde yeterince done olmadığı için devlet ve Kurdiler ilişkisini derinliğine savunamamıştır.

Anadolu uygarlığını yaratanların Türk kavimler olduğu öngörüsüne saptıkları görülmektedir[27]. O kadar ileri gittiler ki, bu temelde yazılan doktora tezlerini kabul edip, öğrencilerine unvan vermeye kadar işi abarttılar. Siyaset ve diplomasi de, "Ölümü göster, sıtmaya razı et" politikası, bugün için bilim dünyasında da (!) hâkimdir. Bu anlayış bilimsel değil, taktikseldir. Bir bilim dünyası mensubunun, böylesi çabaya girmesinin neyle açıklanacağı gerçekten sorgulanmalıdır. Bizler kuşkusuz burada bu anlayışların oluşum sürecini ve ilgili tarih ideolojilerini ele alarak daha yakın perspektiften inceleyerek, sizlerle paylaşacağız.

Önceden de değindiğim gibi Poiztivist tarih bilimi ideolojik olarak ele alındığında kurumsallaşmış ve güçlü finanse edilen kurum ve kişilerin elinde ne yazık ki araç haline getirilebilmektedir. Belli amaca dönük hizmet için kullanılması da, zamanın zart ettiği yerdir. Öyleyse şu gerçekliği daha iyi sorgulamalıyız; tarih, halkların yararına, kültürel çeşitliliğe, insanlığa getirdiği zenginliğe, barışa katkı sağlayacak ve ulusların ayrışımından çok, bir araya gelmelerini sağlayabilecek dersleri, günümüz insanlarına öğreten içerikteki yazım tarzını mı içermeli yoksa öteki kavramını kutsayan, düşmanın etrafta sürekli tetikte beklediğini anlatan içerikte mi olmalı? Bu çıkarım, sadece tarih bilimi için değil, öğretiminin de bir o kadar önemli olduğu sorgusu-sorusunu da tartışmaya açmaktadır.

Tarih, ideolojik kavram olarak ele alınıp da, alt kimliklerin veya çağında avantaj kullanamayan toplumların beyinlerinin, tahrip edilmesi ve kişilik olarakta (sosyal fabrika olan okul/müfredatın katkısı alınarak, eğitimciler eliyle) parçalanarak böl yönet politikasının uzantısı veya aracı olarak kullanılan yöntem bilim midir? Burada önemle üzerinde durduğumuz şeyler kurgu değil, gerçeklik olarak vardır. **Bu ideolojik yaklaşımların ana beslenme kaynağı da kuşkusuz Avrupa Merkezdir ideolojisidir(?). Yerel uzantıları ise sadece taklitçilerdir.**

"Avrupa Merkezdir İdeolojisi"

[27] M.Kemal, ulus devlet inşa edebilmek için böyle bir ihtiyacın olduğunun farkına vardığında, Türk/hanedan kültürünü önce Sümerlere dayandırmaya (Sümerbankı kurdu), ardından Hattilere dayandırmaya (Eti bankı kurdu) çalıştıysa da bunun gerçekçi olmadığının farkına vararak vaz geçti. Anadolu Türklüğü diye yeni bir kavram icat etti. Bu kavramın doğu düşüncesiyle hiçbir ilişkisi yoktu. Pragmatik batıcı düşünceydi.

Ari ırkını esas alan, Avrupa ideolojisinin de temelini oluşturan anlayışa Avrupa Merkezdir ideolojisi diyoruz. Bu anlayışın savunucuları, kendilerini, Yunan (Helas) ve Roma (ki bu uygarlıkta Grek'e dayanır) uygarlığının yaratıcıları, sahipleri ve günümüzdeki mirasçıları olarak görürler. Ağırlıklı olarak, Etrüsk / Keyani ve Avrupadaki diğer ırkların karışım soyundan geldikleri kanısına sahiptirler. Ari kuramcıları veya diğer isimleri ile anılacak olunursa **Samir Amin'in** de tanımladığı; "Avrupa Merkeziyetçi ideoloji" bu savununun temelinde durmaktadır. Bu ideolojinin çıkışı 1789 daymış gibi bilinse de, aslında temelleri oldukça eskilere dayanır. Hindistan ve Ortadoğu'nun sömürgeleştirilmesinde bu tez araç olarak kullanılmıştır. Bu ideolojik bakış açısı, ilk önce Hindistan'ın İngiliz egemenliğine yönelik oluşacak karşı ayaklanmaları önlemek ve kendi içlerinde siyasi olarak Hintlileri parçalamak amacıyla oluşturulmuştu[28]. Egemenler, tarih (arkeoloji-sosyoloji vs dâhil) bilimini sömürge ideolojisine hizmet etmek adına yaratmış ve kullanmıştır. Sömürge ulus-kültürlerin tarihlerinin egemenler tarafından yazılmasının nedeni de bundandır. Böylece batı-beyazın daha güçlü olduğuna inanacak, doğu-güney-siyahın da daha güçsüz olduğuna[29]. Bu durumu, misyonu olan tarih ve sosyal bilim kültürü olarak tanımlıyorum. Bu hikâye veya anlayış, zaman içinde gelişmiş, Orta doğudaki zengin kaynakların bulunmasıyla daha da boyutlanarak, siyasi misyonunu da geliştirerek kafi derecede yol almıştı. 19. yüzyılın sonlarında 20 yüzyıl başlarında, Ortadoğu da başta petrol aramalarıyla başlayan ve sonrasında Ari ideolojisiyle siyasal ve sosyal içerik de kazandırılmaya çalışılan bu emperyalist çabalar, merkez ideolojinin temelini oluşturmuştu. Batılı emperyalistler zenginliklerinin artması ve uzun süreli

---

[28] [illegible]

[29] Haritalara dahi bakıldığında Almanya Meksika'dan büyük görünmektedir. Oysa Almanya yüzölçümü:357021 km, Meksika'nın 1.972.550 km'dir. Yani bir anlamda 6 Almanya büyüklüğündedir. Afrikanın birçok ülkeside öyledir. Fakat haritaları efendiler çizdiği için, Avrupa dışında yaşayan insanların aşağılık duygusu içine girmelerini sağlamak için, taraflı olarak çizilmiştir. Yani Metin hocanın deyişiyle, "haritalar dahi yalan söylemektedir."

olması için, bu ideolojiden oldukça fazla yararlanmışlardı. Aydınlanmanın gözbebeği burjuva bilimi pozitivizm diyalekten koptukça, tanrılaşma/ideoloji yoluna girmişti. Oysa pozitivizm yerine, daha hayata yönelik ve bilimin amaç değilde araç olduğu bir yöntem/bilim aklı daha doğru sonuçlar doğurabilecektir[30].

Avrupa Merkezdir İdeolojisi Karşıtları

Avrupa merkez ideolojisine karşı çıkan yaklaşımlar şunlardır:

A. Uygarlığı Mısır ile başlatan ve Avrupa Merkez ideolojisi ile onun bugünkü değerlerinin Yunanistan uygarlık temeline değil, Hristiyanlık temelleri üzerine oturtulduğunu savunanlar, yani Avrupa Merkez karşıt ideolojileri. Bizler de tarihi Mezopotamya ve Zagroslardan başlatarak bu anlayışa yakın bir yöntem/bilim izlesekte, bu düşünce eksenine sahip fakat Avrupa uygarlığı aslında hiçbir şeydir diyenlere de katılmayan bir anlayışı benimsemenin doğru olacağını düşünüyorum. Evet Avrupa ve batı Rönesans ve Aydınlanmanın Avrupası değildir. Ama model olarak önemlidir.

B. Lokal milliyetçiliğin aracı olarak görülen arkeoloji ve tarihi; batı bilim dünyasının taklitçiliğinden öteye gidemeyen, bölgesel az gelişmiş ideolojiler. Bu ideolojik yapı içinde olan; Hindistan, Japonya, Fars, Arap, Slav ve Turan vb. ideolojiler olarak düşünülebilinir. Bunların ortak özelliği Ortodoks dini gibi reforma edilmiş gibi görünen ama aslında Katolik anlayışı kadar güçlü siyasi bir içerikte olan, mahallî ve taklitçi milliyetçi tarih bilim anlayışını savunanlar.

C. Determinist ve ideolojik tarih anlayışlarına karşı durmaya çalışan ve güçlü bilim örgütlenmesinden yoksun, kendi kültür ve tarih bilincini kurmaya çalışanlar.

Tüm bu ideolojik tarih tahribatına rağmen namuslu aydın ve bilim adamlarının kaynaklarından olabildiğince yararlanmaya çalışarak, daha çok deneme yanılma yöntemiyle kılı kırk ya-

[30] Khurdistan bölgesinde ünlü casusların birlikte çalıştığını biliyoruz. Bknz. Woolley,C.L. and Lawrence,T.E.(fotoğrafçı olarak çalışmış) The Wilderness of Zin, Hardcover,2004

rarak kendini ve yaşadığı toplumu anlamaya, kendiyle yüzleşmeye çalışan(bizl)lar olarak gruplamak mümkündür.

Res. Nes (Hatti-Hitit) kabartma resmi ile aynı Kurdi kadının günümüz hali

Kurti Coğrafyası: İndo Zagros ile Zagros-Kengi(:Khurdi) coğrafi kültürün bir sentezidir.

Uygarlıkların bir üst seviyeye sıçramasının temel esprisi sentez ve melez kültür kökeninden gelmesidir. Melezleşmemiş kültürün, uygarlık gerçeğini yaratması veya medeni düzeyde dönüşüm gerçekleştirmesinin kanımca imkânı yoktur(Çin kültürü denip Çin uygarlığı denmemesinin nedeni de bu olsa gerek. Bknz. **Bozkurt Güvenç, Cemil Meriç ile Nurullah Ataç'ın** Dil ve Kültür çalışmaları). Yeni ve farklıyla karşılaşmayan hiçbir kültür, kendini sorgulama, yenileme gereksinimi duymaz, dolayısıyla, sentez-melezi oluşturma imkânı da bulamaz.

Türk düşün dünyasında Anadolu uygarlığı kavramı çerçevesinde düşünen aklıselim düşünürler de, milliyetçilerden farklı tanımlamalara girmişlerdi. Kuşkusuz burada, Akkurgal'in bakış açısı ve onu destekleyen Bozkurt Güvenç gibi çağdaş kültür bilimciler, Anadolu uygarlığı adı altında uygarlığın sadece bir kültüre ait olmama durumunu savunan aklıselim Kemalizmin

akılcılığını devam ettirmeye çalışıyorlardı. Güvenç, Akurgale de dayanarak şöyle bir saptama yapıyordu: "... Mezopotamya ile küçük Asya kültürlerini yaratanlar, Türk soyundan gelmedikleri gibi, Kültür tarihi açısından böylesi bir zorunlulukta yoktur. Akkurgal'in çeşitli vesilelerle yineleyip anımsattığı gibi, Hititler, kuşkusuz Türk değildi, ama biz (Anadoluda yaşayan) Türkler, biraz Hititli, biraz Frikyalı, biraz Lidyalı, Kapadokyalıyız." Kurdi kültürü de kuşkusuz gerek güneydeki Samilerle kaynaşarak, Sümer uygarlığını, batıda Yunan ve Mekadonlar ile Ada halklarıyla Ege Uygarlığını, Hindu coğrafyasında ise İndus-Hint uygarlığına katkıda bulunmuşlardı. Coğrafi anlamda sınırları kavşakların tam ortasındaydı.

Bu anlamda Kurdi coğrafyası melez kültürün ürünüdür çıkarımı yanlış olmasa gerek. Bu ürün doğuda Afganistan'ın Baktariya bölgesinden, batıda Ege ve ötesine, güneyde ise Basra-Palestina güneyine kadar olan genişçe bölgeyi içermektedir. Bu anlamda bu güne kadar gelen toplumsal ilişki, adet, gelenek ve görenekler kadar, kültür ürünleri arasındaki bütünlükte bu öngörüyü kanıtlamaktadır.

Öyleyse Kurdilerin en büyük eksikliği, organize olabilecek; bilgi, örgütlülük ve paylaşım/sisteme sahip olamayışları ve anti demokratik bağnaz yönetimlerin altında, yoktan kendini kanıtlama çabasındaki zorlukları, araştırmalar önündeki en büyük engel olarak görülebilir. Bu yüzden Kurdi araştırmacılar için bu çabalar; çölde, toplu iğne ile kuyu kazmaya, (bölgesel ve ötesi) efendilere karşı durup, çarmıhta gerilmeye ve çivilenmeye razı olmak demektir. Nasıl ki yeni bir gerçeklik olarak Türkler, Slav-Ortodoksların gerici egemenlikleri yerine kendi kültür ve tarihlerini tanıma fırsatı bulup, kültürlerini sahiplenmişlerdir. Nasıl ki Hintliler de, İngiliz sömürgeciliğinin ve onun mantığından yeni yeni bağımsızlaşıp kendi gerçekliklerini bulmuşlarsa; aynı somutlukta ilerlemek bizimde görevimizdir. Ve her geçen gün ezilen kültür mensupları başkalarına benzemekten çok kendilerini benzediklerini görüp gerçeği ve kendi olmayı anlayabilmişler. Kuşkusuz Kurdilerde yapacakları bilimsel araştırmalar sonucunda, başkalarına benzemekten çok, kendilerine benzediklerini görecek ve binlerce yıl burada sınırları ve özgün kültürleri olan soy akrabalarıyla yaşadıklarını anlayacaklardır.

İşte, Ari ideolojisi ve onun yerli taklitçilerinin yarattığı tahribatın boyutları çok derin olduğundan, yerli araştırmacılar da bu perspektiften tarih ve toplumsal değişim süreçlerini ele alıp incelemişler. Böylece, tüm dünya ulusları, kendi tarih ve gerçekliklerine, (bilim diye) anlatılan ve yazılan bu pencereler yerine Hintliler gibi kendi gözleriyle bakmalarıyla mümkün olmuştur.

Ariler elbette ki bölgeye gelmişlerdi. Tarih öncesi dönemlerde bazı küçük Ari kavimlerin basit çiftçilik yaptıkları ve yerleşik yaşam sürdükleri de anlaşılmıştır. Fakat bu göç uygarlık yaratan ve bir dönem kapatıp yeni dönemi açan Ariler değil, küçük gruplar halinde yerli (gelecekte akraba olup asimle olacakları) kabilelerle denge siyaseti güderek yaşamlarına devam ettiren ariler oldukları anlaşılmıştır[31].

Bireysel Kimlik Tarihim ve: Hindistan'dan, Natola'ya

Hindistan'a kadar gelmiş Ariler, hiç Mezopotamya ya uğramamış olabilir miydiler? Hayır, mümkün değil, onlar medeniyeti buralara kadar getirmişlerdi. Bu yüzden, İndo-Zagros ideolojisinin Kurti versiyonu da bir o kadar güçlü temeller üzerine oturtulmuştu. Kuşkusuz bunda en önemli öğe şu cümlenin çözümlenmesi ve bu cümle sonrası Hatti(Fransızlar Hitit demiştir) gerçekliğinin ve bilinmezliğinin örtü gibi kalmasına özel çaba sarf ederek, Hitit/Hatti (Komia)lerin kökenini, Ari kavimlerine dayayarak, Natoladaki (Kengi-Sümer ve Mezopotamya) uygarlığının yaratımıyla ilgili teori de tamamlanmış olmuştu.

Bu muhteşem buluş şu gizil cümleydi:

"Lu Kur Tiya me Tiya

Nu Nında EkkuTeni (A)Watara EzzuTeni"

İngilizcedeki eat ile ekku arasındaki ilişki vardır. Eat İngilizcede yemek anlamına gelir.

Watara ile Water arasındaki ilişki: Su, Almanca'da da Waser(ing., Water)dir. Dolayısıyla Hattilerin Ari kavim olduğu

[31] Taklitçi Turani tarihçiler de Kurdi/Rumi ülkesini tarla olarak anlatıp, çadırımızla gelip boş tarlaya yerleştik mantığını vermişler. Günümüzde nüfusu 2 milyon olmayan Moğolların gelip türeyerek tüm Anadoluyu ele geçirme hikâyeleri anlatılmaktadır. Oğuz Atay'ın "Tutunamayanlar" kitabında bu yaklaşımla alay edilmektedir.

gerçeği ile batı dil endeksi, linguistik ve fonetik olarak kanıtlanmış sayıldı.

Nesce; "ekku", "yemek" anlamındadır. Keza, "Watara" (Almanca da "Wassar" dan) "su" anlamına geldiği için, işte tarihten bu yana küçük değişimlerle de olsa bu güne kadar taşınmış Ari (!) dil ile karşı karşıyaydık. Fakat Neslerin kullandığı dildeki Kur =oğul, çocuk ile Lu =insanı tanımlayan ön ek (Khurdilerin "le" veya lo'su gibi. Başka bir dilde de yoktur), Nında(Nan)= Sümerce ekmek, Nu ise (new)= yeni demek, tüm bu kelimeler yer aldığına göre, Arilerin atası ortaya çıkıyordu. Oysa Nes(Hatti)ler, Kengi coğrafyası ile de çok içli dışlıydılar. Bu nasıl açıklanabilirdi?

Cevap: "Bu Ari kavim, atlı savaşçılar olması nedeniyle, tüm bölgeyi rahatlıkla arşınlayabiliyorlardı. Hindistan üzerinden (doğudan) Hatti(komia)' (batı) ye atlı arabaları sayesinde gelmişlerdi." Bu anlamda Hattililer denilen Nesler, bir anlamda gizemli geçmiş olarak tanımlandılar. Arilerin, Kurti coğrafyasını kasıp kavurdukları dönemde gelmişlerdi. Çünkü geldikleri döneme ilişkin olarak, elde edilen arkeolojik bulgularda göstermekteydi ki; bu dönemde yakılmış köyler, güçlü savaşların ve iktidar mücadelelerinin olduğunun somut kanıtlarıydı. Gelenler, buranın yerli halkıyla savaşarak iktidara oturmuşlardı. Bazı köylerin yanmış olması da bu mantıkla açıklandı. Bulgular, Kasitlerin de aynı dönemde Hazar/Horasan'dan doğu'ya, Maiteniler ve Nes(indo-Zagros kültür)ler gibi indiklerini de gösteriyordu.

Fakat İndo-Zagros Kurtilerini (Maiteni), Ön-Kurtilerle (Khurdi) akraba olmaları (Hatta birbirlerine "amcaoğlu" demeleri), yazım kültürleri farklı olsa da, köken olarak aynı kültürün evlatları oldukları üzerine bir şey yazmıyorlardı. Kengi (Sümer) lerde de, kutsal dil formatıyla halk dil formatı arasındaki gerçeğe değinmiyorlardı. Bu kavimlerin akraba olduklarını biliyorlardı. Günümüzdeki yorumlar, yeni bulgularla birlikte değişmeye başlamıştır. Bu bulgular ışığında, dönemdeki yerleşim yerlerinin yakılmasının dışarıdan gelenlerin hâkimiyet mücadelesinden çok, kendi içlerindeki iktidar mücadelesinden kaynaklandığı fikri daha ağırlık kazanmaktadır. Biliyoruz ki, Maveraünnehir'in batısından Suriye'ye, oradan günümüz Ege ötesine kadar

kültür eserleri tek elden çıkmışçasına aynıydı. Tabletler çözüldükçe, bu kavimlerin ortak noktasının Khurti krallıkları olduğu gerçeğinin anlaşılmasıydı. Bu krallıklar ve beylikler kendi içinde devamlı mücadele ve kavga içindeyken, dışarıdan gelen işgale karşıysa yekvücut oldukları gerçeğiydi. Yangın tabakaları Neolitik dönemden beri vardı ve lokaldi. Bu yakılmaların (MÖ.1700) aşiret içi derebeylerin güç mücadelesi olduğu bugün kabul görmektedir. Ayrıca Khurdi uygarlığı en gelişkin uygarlık olmasına ve çevre kültürleri (Hatti) bundan beslenmesine rağmen, bu merkez besleyici uygarlıkla ilgili ciddi buluntuların bulunmaması da ilgi çekicidir. Gerek İndo-Zagros gerekse de Batı-Zagros uygarlık alanı ve merkezi Kurdi coğrafyası oldu gerçeğini tespit etmek gerekir. Kurdiler, doğuğa Guti, Kasit, Mitani, Med, Batıda: Luvi, Hatti-Komia, Kapadokiya, Tabal vs. Merkezde ise Kurdi-Xaldi kavimlerinin sentezi, günümüz Kurdilerinin atalarının miraslarıydı. Bir ağacın köklerini ifade eden miraslardı. Gövde Kurdidir. Milli ana dalları ise günümüz: Kurmanç, Zaza (Dumil), Goran ve Soranidir. Düşünsel ve ruh dünyası (yaprakları) ise, Ezdani ve Zerretakke öğretisidir.

Önce, bugünkü Khurdilerin (dağlıların- DuMillerin[32]) atası olan bu kavimler, Kurtilerin ilk orijin halklarındandı, tespitini yapmak gerekir. Bu kavimler, Kurtilerin dağlı çoban kavimleriydi. Bu kavim ve kişilikleşmiş öykülerdeki dağlı kavimler, GılGameş'te tanımlanan EnkiDu dan da başkası değildi. Binlerce yıl geçmesine rağmen bu kadar özgün ve bozulmadan gelen bu öykü ve Neslerin kullandığı dil, Khurdiler için önemli bir veridir[33].

---

[32] DuMil Kavramı, Zazaları ifade etmektedir. Zaza derken göçebe değil, dağlı yerleşikler demek daha doğrudur. Kurdilerin, Buhtan-Boti kolunun Milleri dağlılar anlamına gelmektedir. Zazalar, yani DuMiller ise, öteki dağlı anlamındadır. Çoban olmayan, göçebe olmayan dağlılar anlamındadır. Zazalar, yalçın vadilerde, sulak alanların bulunduğu bölgelere yerleşmiş ve burada yaşayan, özgürlüğüne düşkün dağlı Kurdilerdir. Hatta bu özelliklerinden dolayı Kurdilerin orijin halidir de denebilir.

[33] Hatti, Pala, Luvi, ArZawe, KizzuWatena, MaiTeni, Med, Partien, Kapadokiya gibi dilleri bu köken dil ile çözümlemek olanaklıdır. Bu dilin etkisi, bugünkü Orta Asya'ya kadar uzanır. Gerek Avesta ve gerekse de Med dilinde, Zazaca ile ortak özellikler olduğu için, İskitler ve diğer Turan bölgesine yayılan ve bu dil etkisinde olan kavimler aracılığıyla, Uygur ve Tacik (Türkmen dilinin büyükçe bölümü)dillerinde de Zazaca'daki birçok kelime mevcuttur. Bu bağlamda öncelikli olarak ele alınması ve özgünlüğü, tutuculuğuyla derleme çalışmalarına ve karşılaştırmalı dil çalışmalarına ihtiyaç vardır.

ÇALIŞMAYA BAŞLAMA HİKÂYEM

Tekrardan Hatti dili çözümlerine dönersek;

" Lu Kur Tiya me Tiya

Nu BuguTeni Nan(a) ...Teni (A)Wa(tara)",

(a.Wa cemıdi; soğuk su. "A" öneki; "the" belirtecinin anlamını üstlenmektedir)

Günümüzdeki Zaza bu cümleyi tam olarak böyle yazar. Bu bizim için önemli veri olmuştu. Şahsen ben 1996'da bu yazıyla karşılaştığımda, bir Zaza olarak atalarımın iziyle buluşmak bana ayrı bir coşkunluk ve heyecan vermişti. Kendimi (dolyısıyla geçmişimi) ve bana bugün trilyonlarca genetiği şifreleyen atalarımın ilk iziyle karşılaşma heyecanıyla, akademik çevredeki, arkadaşlarla iletişime geçerek, Nesleri[34] araştırmaya koyuldum (bu bağlamda, Hitotoloğ doçent arkadaşıma minnet borçluyum. O bu cümlenin çevirisini şöyle yaptı);

Çocuk gel buraya gel

Şimdi ekmek ye su iç

Bu yazıda, çevirinin eksik olduğunu belirterek cümlede geçen "Teni" kelimesinin Khurdi/Dumil (Zazaki) dilinde "sadece" anlamına geldiğini belirterek

Şu şekilde çeviri yaptım;

Hey çocuk gel! Yanıma gel!

Şimdi Sadece Ekmek ye! Sadece su iç!

Tarihin ilk dönemlerinde yazının karakteristiği kutsal sayıldığı için, onu yazanlar da ayrı bir sınıftı. Bu yüzden, bölgede rahipler ve onların yaratımı olan kutsal dil yapısı (bu gün Kur'an dili dahi tartışılmaktadır. Kur'an Arapça okunmaktadır. Kutsal metinlerin kendi dilinde okunması esaslı düşünce, Kengilerden beri günümüze kadar gelmiştir. Lutherlere kadar Hristiyanlar arasında da "kutsal metin-kutsal dil" unsuru tartışılmıştır) Yazımları da, bu yüzden şiir içeriğinde yazılır ve bu sınıf tarafından büyülü sözlerin

[34] Bu kişiler Neslerdir. Konuştukları dilde, Nesçedir. Nes=Kurdilerde "oturmak" anlamındadır. Çermikte Nişnik veya Van Erciş (ArNiş: Oturan(Ovalı)ların krallığı, Livili aşiretinin oturum bölgesi) gibi bölgeler hala bu adı taşıyan günümüzde tespit ettiğimiz yerlerdir. Nesler, yaşayış ve dil olarak, Lovi, Pala, ArZawe, Maiteni gibi dillerle ortak yönleri vardı.

tanrılar tarafından efendilerine yani "Gal" (Xalo)lara verilmiş yetenek olarak inanılır ve öyle kabul edilirdi. Her Kudur(taş dikitleri)'u tahrip eden kişinin eninde sonunda Tanrı tarafından cezalandırılacağına da bu nedenle inanılırdı.

Nesler gibi, MaiTenilerin de başkenti WaşşuGani idi, bu da Zazacaydı, "Güzel Pınar" anlamına geliyordu. ArZawe (Yüksek Yer), KizzuWatena (Kızın ülkesi), Lu Ga (=Gav-GaMeş'ten gelir, Büyük İnsanların ülkesi), KekoWa, SerSala (Fethiye-Kaş arası) vs. gibi. İndo-Zagros kültür ve kavimleri günümüze taşınmıştı ve o ihtişamlı MEDlerin, onun devamcısı olan Partlara kadar, güçlü devlet ve imparatorluklar kuran uygarlık, günümüz Kurdilerinin kültür ve kişiliğini oluşturmuştu. Gerek LuGa denilen sonra Luvice, ArZawe, KizzuWatena, Pala, Maiteni ile Nesler arasında kültür ve dil olarak büyük benzerlikler vardı (öyle ki kral adları dahi aynıydı). Bu diller ile Kengi ile Kurti coğrafyasındaki dillerinde de benzeşikler oldukça fazlaydı. Öyleki Sorani, DuMili veya Kurmanci arasındaki ilişki gibiydi. Ortak devlet oluşumları vardı. Aşiretçilk ve Mir devlet yapısı esastı. İndo kökenliler(Maiteniler) güya Ari denilen dili konuşurken, öteki ovalılar(Kurtiler) ise, Ön-Kurti denilen eklemeli bir dili konuşmaktaydılar. Fakat bu iki kavimin devletleri federatif olduğu kadar akrabalık bağları da güçlü bir şekilde bulunmakta ve birbirlerine "amcaoğulları" demekteydiler. Üstelik Hitit denilen kültürde en çok dil ve kültür olarak Khurti(Khurri) dilinden besleniyordu.

Tüm bu olgular hâkim güç veya işgalci (veya tekerlekli arabalı-savaşçı) kavimlerle açıklanamazdı, güç ve şiddetle birlikte sadece Kurdilerin bir bölümüyle akrabalık bağı kurularak bölgede hâkimiyet mücadelesi gerçekleştirilmiş olunsaydı, Sami Akat ile Supardo kavimlerinin sentezi olan Asur bunu başarabilirdi. Pala kralına kızlarını verip direkt hısımlık kurdukları halde, egemenliklerini tam anlamıyla kuramamışlardı. Bu bölgenin özelliği o kadar güçlü dominant karakter taşıyordu ki, bu halktan olmayan asla bu coğrafyada huzur bulamayıp tutunamamıştı. İktidar ve otoritelerini sağlayamamışlardı. Orta doğuyu kasıp kavuran Asurlardan, Firiklerin Trak boyuna, savaşçı İskit ve Kimmerlere kadar, hiç kimse hiçbir otorite bu ülkenin çobanları üzerinde otorite olamamıştı (Selahaddin dâhil olmak üzere). **Bu**

nedenle olsa gerek herkes kendi dillerinde bunlara "yiğit savaşçılar" anlamını vermişlerdi. Bu ismi de çoban/dağlılardan ve demir madencilerinden almışlardı; "XURT-HORT-GORD".

Bu bağlamda, Ari denilen kavimlerin Zagros kültürünün ürünü oldukları gerçeğiyle yüzleşeceğiz. İthal fikirlere karşı çıkan **Cemşit Bender** hocanın söylediklerine katılmaktayım. Dağınık veriler kullanarak daha çok içgüdüsel ve sezgisel tespitlere yer vermiş olsa da, hoca genel bir anlayışı ve gerçekliği tespit etmişti. Oysa **Siraç Bilgin'in**, "Aryan mitolojisinin" ve "Avesta" Yaratıcılarının kimliğini, Ari kavimi olarak belirlemesi önemlidir. Aryanların doğudan batıya giden uygarlık taşıyıcıları olarak algılamak gerekir. **Siraç Bilgin'in, tespitleri ve çalışması paha biçilmez değerdir.** Gelecekte Kurdi araştırmacılar bu kitapları başucu kitabı olarak kullanacaklarına da kuşkum yoktur. Bu eseriyle Kurdi Rönesans'ına verdiği değeri ve katkılarının büyüklüğünü kanıtlamıştır. Onlara ve bu anlamda katkı sunan herkesin önünde saygıyla eğilmek gerektiğine inanıyorum. Ama birbirimizi doğru temellerde eleştirerek, daha iyiyi, mükemmelliği bulmaya çalışacağız. Çünkü Siraç Bey, önemli bir değerdir. Yaratımları ve eserleri de bir o anlamda kendisi gibi büyük ve tarihe atılmış önemli imzadır.

1.Tespit: Avrupa Merkezdir İdeolojisi İle Onun Taklitçilerinin öngörülerini Yıkmak İçin Araştırmalara Temel Olacak Mantık ve Yöntem; Hint Bilim Adamları'nın Yöntem-Bilimi ve Yürüdükleri Yol Olmalıdır.

Zagrosların yayılma alanlarını çok iyi araştırmak gerekir. Bugün kültür bilimcilerin araştırmaları ve ortaya koydukları **bilimsel gerçeklikler bize Hazar'ın güneyinden Akdeniz, Ege'ye ve güneyde Basra'ya kadar olan bölgenin ortak bir kültürü ifade ettiğini göstermektedir.** Dolayısıyla Guti, Manay ülkesi ile Nes, Kasit-MaiTeniler'in batı ve güneye (Sümer alanı), Hatti/Khurdi konfederatif devletinin Arzawe, Alaşiyare ve Latin ülkesine yönelimlerinin mantığı anlamadan, bu kültürler arası geçişi çözümlemek mümkün değildir.

Zagros kültürünün doğu(Hindistan)ya yöneliminde kuşkusuz o bölgede yaşayan insanların-kültürlerin varlığı ile de iletişime geçmişlerdi. Bu bölgedeki üretim ilişkilerinin göçebe-

çoban kültür temelinde oluşması, onları zorunlu olarak daha iyi meralara ve düzlük arazilere sürüklüyordu. Dolayısıyla doğuya doğru gittikçe, Afganistan-Hindistan batısındaki, yerli kabilelerle karşılaşıyorlar ve onlardan etkilenerek ortak akrabalıklarda kuruyorlardı. Mitra, Varuna inancı kadar; TeSup, Ezdani ile Homayı da kendi benliklerinde saklı tutuyorlardı. İşte Hintlilerden farklı ama aynı içerik ve temeldeki müthiş kutsal kitap "Avesta" bu anlamda yaratılmıştı. Bu insanlar Zagros ve İndo kültürünün içinde kaynaştılar. Bu anlamda Kengi/Mezopotamya kültürü üzerine yeterince çalışma yapılmamış olması eksikliktir. Med/Elam böylesi bir kültürün etkisinin sonucudur. Günümüz İran/Elam, dolayısıyla SUS kültürünü sadece Mezopotamya ile açıklamak eksik bir yaklaşım olacaktır. Çünkü İran/Farsi kültürü üzerinde Hindistan'ın etkisinin en az Mezopotamya kadar olduğunu düşünebilmeliyiz. Coğrafi ve siyasi ilişkileri de bunu kanıtlamaktadır. Batı'ya yönelimleri her ne kadar Gutiler döneminde kesin olarak belirlenmiş olsa da, aslında Gutiler bin yıllardan beri oradaydılar. Khurti(Xurti) denilen kavim ile Guti denilen kavim arasında hiçbir farklılık yoktu.

Hindistan kadar Ege ile de ilişkiler vardı. Ege'de, Helas uygarlığı TeSup mitolojisini alarak, Zeus panteonunu oluşturmuş, Güneydeki Samiler ise, GılGameş'ten Utu Hegal'i yaratmışlardı. Khurdilerse, elbette ki verdikleri kadar da almışlardı[35]. Ama fazla bir şey almadığı yer kuşkusuz batıydı. Batı, onlara göre biçimlendi ve dönüştü. Batıdan etkileşim Ege sentez kültürün oluşması İon'ya ve sonraki dönem daha çok Roma zamanında olmuştu. Çünkü öncesi etkileşimden çok dominant olma hali mevcuttu. Arzawe(Ege) uygarlık havzası Hatti/Khurdi temelliydi. Bu havzaya Grek/Ahiyava ve Mısır uygarlığıda eklemlenince, Helan uygarlığı ortaya çıktı.

Önceleri Ahiyava ile başlayan Trak saldırısı ile devam eden sonrasında batı Roma gücüyle mücadele eden Khurdiler, 2.Med dönemi olan Partlar döneminde bu ilişkiyi önce savaşla ardından barışla devam ettirmişlerdi. Partların son dönemde Hristi-

[35] Marduk anlayışı Samilerde: Baal olarak devam ederken, Kurdilerde Dumuzi olarak adlandırılmıştır. İslamiyete de geçen, Hilal simgesi Samilerin sembolüdür. Araplar İslam döneminde de Marduk ve Baal'ın simgesini bayrak yapmışlardır. Kurdiler ise Dumuzi'nin simgesi olan ve Yukarı ülke/Mezopotamyanın semboli "Güneşi" kullanıp bayraklaştırmışlardı. Kurdi bayrağının ortasındaki güneş simgesi buradan gelir.

yanlığı kabul etmesi batı ve kuzey Khurdi ülkesinin Romalaşma (Rumi) sürecine sebep olmuştu. Rumi ülkesi denilen şey aslında önce Khurdi/Zeusi sonra Hıristiyan Khurdi ülkesinden başka birşey değildi. Kentlerde Hristiyan devşirme Kurdi ile batıdan göçenler ve Yahudiler (Araplar da) vardı. Ama kırsal alan Mecusilerden oluşuyordu. Yerliler her daim sıkıntı yaratmıştır. Başta Urfalı Mateos olmak üzere ondan önceki Romalı tarihçiler de kırsal alandan Kurdilerin/Ateş tapıcıların kentlere ve kiliselere baskınlar verdiklerini, medeni olmadıklarını yazar. Kentler Kurdiler için ölüm demekti. Ama batı bölgesi Arbil bölgesine kadar, Partlar döneminde ise Erivan, Horasan'a kadar belli başlı bölgeler Hristiyanlaşmıştı. Öyleki Roma döneminde Çiçero sonraki dönemlerde Doğu **Roma imparatoru Julian, Kapadokiya'da günümüz Kızılbaşları diyeceğimiz, yerli halklarla iletişime geçip onların anlayışından Platon gibi etkilenmişlerdi. Ateşgahlarda cemlere katılıp, şarap içip, sazlar eşliğinde ibadet yapmışlardı. Hatta Roma kralı Julian bu etkileşimi daha ileri boyuta taşıyarak, "güneş krallığına" tapınmaya başlamıştı. Elbette sonu veya kaderi Hristiyan derin yapılanmasının elinden olmuştu, yani ölümle sonuçlanmıştı**. Bu dönemden sonra, Kapadokiya'ya Ermeni nüfusun kaydırıldığını da anlıyoruz. Resmi Hristiyan tarihi Mecusi/"Güneş Krallığı"yla ilgili tek kelime yazmamıştı. Ama onları vahşi Kurdiler özelinde sürekli lanetlemişti. Ve sonraki dönem İslam dininin efendileri, 3000 yıllık Mecusi ateşini Hristiyanlığın söndüremediğini ve kendilerinin bunu başardıklarını söyleyerek övünmüşlerdi. Gerek Hristiyan ve gerekse de İslam (Yahudiler ve Kürt Şafi tarihçi Şerefhan'da olmak üzere) egemen/tarihçileri Mecusilerden nefretle söz etmişlerdi. Bu söylem günümüzde de söylenmeye devam etmektedir[36].

Biz doğu araştırmacıları Ari kültür ideolojisini yaratanların kafa karıştırıcı tezlerine kanarsak, Hintlilerin düştükleri çelişkileri yaşarız. Batı bilim dünyası (!) yaptıkları tespit gereği Hindistan'ın kuzeyinde yaşayanlar (açık) ile güneyinde yaşayanlar(koyu renk) arasında farklı ten farkını ve dilleri arasındaki ayrımları işleyip, Hint toplumunu böldüler. Güya kuzeydekiler

[36] Günümüz Kızılbaşlardan kendilerini Ali düşün temelli görenler vardır. Ali'nin Mecusilerin Kur'an okuyarak İslama geçmeleri ricası yize Zerdüştiler tarafından red edilmişti (bknz. İslam döneminde halifelerden Ali dönemi bölümüne)

Rusya üzerinden gelen Aryanlarla çiftleştikleri için üstün ırk ve güzel insanlar olmuşlardı. Tamamiyle ırkçı bir tuzaktı, aynı yoldan ilerlemek özgün ırk arayışının anlamsızlığına ve yanılgısına düşürür. Bu sapma ırkçı-milliyetçiliğin karanlık kuyusudur. Biz Khurdiler, Hatti/Khurdi ülkesi de (Komia)nin adının Anadolu olarak yazılmasına da karşı olmamalıyız. Bu toprakların yerlileri olarak, onbin yıllardab beri artık bu coğrafyanın) bir gen havuzu olduğu bilincinde de olmamız gerekir.

Tarih sürecinde Khurdi kültürü Zagros temelli ve tarıma dönük yüzü daha güçlü olan Batı ve güneye (Hatti ve Kengi (Komia)) doğru uzanan bir kültürün ifadesi iken, Gutiler ise, daha çok doğu'ya ve Güneye yönelik çoban ve madenci bir kültürün uzantısı olmuşlardı. İkisinin ortak noktası ise, Zagros temelli, akrabalıkları olmasıydı. Oysa Elamlar da Zagros temelli halktı. Gerek LuLubiler, gerekse de onların akrabası olan Kossilerle çok fazla içli dışlı olmalarına ve siyasi anlamda ortak güçlerle iktidarlar oluşturmalarına, hatta dil olarak ta, o kadar güçlü öğelerle benzeşmelerine rağmen, hatta ötesi, askeri konfedere güç oldukları dönemler dahi tarihçiler tarafından, bu gerçeklikler ışığında ele alınmamışlardı. Bu ilişkiler görmezlikten gelinerek bu kavimler İrani olarak değerlendirilmişti. Evet, Elamlılar içinde, Kurti kökenli kavimler vardı. Fakat hiçbir zaman Kurti kökenli olmamışlardı. Kurti kavramı ırki bir yaklaşımda değildir. Bu yaklaşım daha çok kültürel ve politik birliğin ifadesi ve tüm Khurdi coğrafyasının bütününü belirleyen tavırlar olarak algılandığı için kabul edilmelidir.

Bu kitap daha çok bu gerçeklikler üzerinde durmuştur. Coğrafyamıza kısmi anlamda Arilerde gelmişti. Güçlü yönetimler kurmaya çalışmışlardı. Hatta bunlardan en güçlüsü kuşkusuz Firiklerin Trak boyunda olan Muşkilerdir. Muşkiler bu günkü Ermenilerin de atalarıdır. Fakat onlar da zaman içinde Khurdilerle (sürekli savaştıkları halde), özellikle Komuh, Mediya, ParTiya/Aran ve Mitirdat dönemlerinde Zazalarla (Dağlılarla: Du Mil) güçlü ilişkiler kurmuşlar ve akrabalık bağlarını geliştirerek, bu güne kadar daha barışçıl ve kardeş kavimler olarak ortak coğrafyada yaşamayı bilmişlerdi. Bu ortak kader, benzeşen birçok değerde yaratmıştı. Benzeşmeler binlerce yıldan beri günümüze taşınmıştır. Bu gün dahi Zazalar ile Ermenilerin ortak yaşam alanlarına baktığımızda, bu iki ulusun ortak toprak kullanımından,

coğrafi anlamda ortak köyler oluşturmaya kadar, ortak kadere yöneldikleri görülmektedir. Zazaların ataları Nes(Hatti)lerde, her gittiği kültürün tanrısını kendi tanrısı olarak getirip kabul etmişlerdi. Bu sebeple binlerce tanrıları vardı. Başka kültürlere oldukça açık bir kavimdi. Sonraki dönemlerde de, Turani kavimlerle (Harici hareket temelinde) kaynaşmışlardı. Yüzbinlercesi İsmail izinde devşirilerek Türk-Acemleşmişti. Türkmenlerin çoğunun Zazlar olduğu da bilinmelidir. Halifenin Turanileri Zazalar/Aran krallığının başkenti(İsfahan)ne yerleştirmesiyle bu ilişki kardeşliğe ve ortak kader birliğine dönüşmüştü.

Zazaların üretim ilişkilerine baktığımızda da özellikle keçi beslemeleri bu coğrafyadaki hayvancılığın gereğiydi. Çünkü Zazalar savaşçı kavimdi. Bu anlamda Kurdilerin en dinamik yapısını içeriyordu. Her zaman özgür ve bağımsız, dağlarında kendilerine ait dünyada yaşamışlardı. Bu sebeple kurdukları devletler Turani kavimler ile Araplar gibi çok geniş alanlara yayılmıştır (Hitit, Maiteni, Part vs.). Yerleşim yerleri özellikle sulak alanlarda ve sarp uçurumlara sahip vadi ve dağlık alanlardır. Ermeniler de bu özelliklere sahipti. Gerek Ermeni veya gerekse de Zazlar, Kurmançların işlerini (inşaat, fırın, toprak marabalığı, esnaflık vs.) yapmaktalar. Ziya Gökalp'te yaptığı gözlemlerde aynı sonuçlara varmıştı. Bu durum bir anlamda bu kavimlerin ortak özelliklerini ifade etmektedir. Sarp dağlık bölgelerde hayvan olarak ancak keçiler beslenebilir, koyunları bu alanlara çıkarmak mümkün değildi. Özellikle de büyük baş hayvancılık tümüyle imkânsızdı. Diyaloglarında yüksek sesle adeta bağırırcasına konuşmaları, dağlı yaşantılarının sonucuydu. Zazalar bu anlamda, savaşçı ve güçlü karakterlerini asla kaybetmemişler, öyle ki Şeyh Sait, Dersim, Koçgiri vs. isyanına kadar olan dönemlerde onlar vardı. Bu nedenle kanımca Zaza kavimleri içinde Ermeni genetiği de mevcuttu. En az İskitler kadar.

Kurdiler ile Ermenilerin birbirlerine Kiriv demeleri veya Teyze oğlu olarak çağırmaları da bu güçlü, tarihten gelen akrabalıkların sonucudur. Bilindiği üzere, Kurdilerde Kirivlik bir tür hısımlıktır. Aileye dışarıdan dâhil olan ama sonsuza kadar kardeş kalmayı gerektiren türden hısımlıktır. Nasıl ki, kardeş kardeşle evlenmezse, kiriv çocuğuyla evlenmekte yasaktır. İşte bu kadar derinden yakınlık... Bu akrabalığın, Avesta kültür döne-

ının yani Mediya döneminden gelen dostluğun kökeni olduğunu hatta daha öncesine dayandığını göreceğiz.

Irk Temeli Ve Khurdiler

Yukarıdaki kardeşlik kavramını, daha ayrıntılı olarak kitabımızın ileriki bölümlerinde ele alacağımız için, ayrıntılara daha fazla inmeye gereksinim duymuyorum. Fakat Aryan ideolojinin varlığı ister istemez, bizi bir anlamda ırk kavramına götürdü. Bu anlamda çalışmalarımızda dikkatli olmalıyız. Örneğin Khurdi tarihi üzerine güzel bir çalışma olan, "**Tori**" de; Guti kökenli köle kadının, beyaz olup olmadığı üzerine açılan tartışma, umarım farklı yerlere gitmemize neden olmaz.

Tarihin ilk dönemlerinde, bu coğrafyada Doliskefal tiplemeli insanların yaşadığını biliyoruz. M.Ö. 2000'lerden sonra Brcksifal tiplemelere çok azınlıkta rastlanılmıştır. Günümüzde yapılan ırk temelli araştırmalarda da %85 oranında dolikosefal sonuçlara ulaşılmaktadır. Khurdiler üzerine ortak görüş, Akdeniz ırkı denilen Dolikosefal tipler oldukları gerçeğidir. Bunlar kumral veya esmer tenli insanlardır.

"Stols'un ölçüm ve gözlemlerine göre, doğu Khurdileri daha koyu renkli ve aşırı brakisefaldir. Batı Khurdileri ise, tersine daha açık tenli (bazen mavi gözlü) ama Dolikosefaldir. Yani mavi gözlü sarışın herkes, küçük-Ari kafa olmadığı gibi, her siyahta dolikosefal değildir. Kurdilerde üstelik küçük kafalar (Medler gibi) esmer; büyük kafalar (Komia gibi) sarışın, daha doğrusu kumral ağırlıklıdır.

Seçkin bilim adamı Henri Fild, Irak ve İran Kurdileri üzerine antropolojik araştırmalar yapmış ve tipolojik bakımından Kurdilerin, Orta Akdenizli olduklarını vurgulamıştır.

Ünlü Sovyet bilim adamı **M.G.Abduşelilvili**, Tiflis'te, Ermenistan SSCB'nin Aparan bölgesinde ve **Azerbaycan'ın Laçin bölgesinde antropolojik olarak Khurdileri araştırmış ve Khurdilerin, tıpkı Azerbaycanlılar gibi Hazar tipi içinde yer aldıklarını belirtmiştir.** M.G.Abduşelilvilinin tanımına göre: Hazar insan tipinde, "göz ve saç rengi çok koyu siyah, kafa yüksekliği küçük, kafa çapı çok küçük, alın genişliği çok küçük ve alın kemik çıkıklığı çok az, elmacık kemiklerinin çıkıklığı orta veya ortadan büyük, beden uzunluğu orta veya ortadan küçük,

burun kesit profili ortadan az ve burun kemeri çıkıklığı orta oranda azdır...

A.A.**İvanovskiy**'nin, Ezidi(Ezdani)lere ait antropolojik verileri, Kurdilerin antropolojik verileri ile karşılaştırırken, fiziksel özellikleri açısından, aralarında neredeyse tam bir özdeşliğin bulunduğunu saptamıştır. Varolan küçük farklar, "olsa olsa Ezidilerin, yüzyıllar boyunca uğradıkları aşağılanma ve yabancılaşmanın bir sonucu olarak **Ezidi (Kızılbaşlar da) tipinin, Kurdi tipine kıyasla kendi özgünlüğünü daha iyi korumuş olduğunu kanıtlar**" diye açıklamıştır.

Sovyet antropoloji biliminde, Orta Asya Kurdilerine ilişkin ölçümlerde bulunmaktadır. Sovyet Bilim adamları L.V.**Oşan**'in ve V.İ.**Zezenkova**'nın tespitlerine göre, Orta Asya Kurdi insanı, antropolojik olarak, koyu siyah saçlı, koyu siyah gözlü, üçüncü zamana özgü zengin bir kıl örtüsü, dar,uzun ve iyi profile olmuş bir yüz ve düz kemerli burun ile kendini belli eder ve Hazar insan tipine dâhil edilir (İndo-Zagros).

Aslında inkâr ettiğim ırki temel araştırmasına, Ari ideologlarının öngörülerini yıkmak için başvurmak durumunda kaldım. **Dolayısıyla Kurdilerin doğusundan gelen ve bugünkü Hazar/Aran/Horasan ve çevre mıntıkasına tekabül eden ve benim İndo-Zagros kültürü diye belirttiğim, beyaz tenli ve mavi gözlü insanların olmadığı görülmektedir.** Güya Arilerin, Kurdilerle savaşa giriştikleri bölgede daha açık tenli ve mavi gözlü insanların olması gerekirken, tam tersine, küçük Braksikefal dediğimiz ama koyu renkli, hatta esmer ve kıllı insanlar yaşamakta. **Batısında ise, dolisikefal dediğimiz büyük kafalı** fakat beyaz tenli ve kısmi olarak mavi gözlü Kurdiler yaşamaktadır. Ari ideologlarının savunduğu gibi bölgeye gelen Braksikefal tipteki insanlar, Hazar'da bugün de yaşayan Kurdilerden başkası değildi. Esmer ve savaşçı küçük kafalı İndo-Zagros Kurdileriydi.

"Kurdilerin aslı, sarı tendir" esprisi doğrudur. Fakat bu bildiğimiz Ari sarışınlığı ve beyaz teni değil, Akdeniz insanının buğday teni ve sarışınlığıdır. **Ariler gibi Braksikefal değil, Dolisikefaldir (geniş kafadır).** Bu günkü Kurdileri yoğunluğu ve tipolojikleri de bunu kanıtlamaktadır.

Bu ırki gerçekliğe inmemdeki espri aslında bu çabayı fazlasıyla önemseyerek, sarışınlığı Arilikle özdeş tutmaya çalışan anlayışın yaptığı sapmanın önüne geçmek içindi[37].

Batılı bilim adamları; proto kültürler ile yerli halk arasında bir ilişki arama çabasına girme zahmetine katlanmadılar. Tıpkı Güney Amerika'ya gidip, Mayalar üzerinde çalışma yapan bilim insanlarının bölgede yaşayanları görmemesi, ilgilenmemesi mümkün değildi. Geçmişte yaşayanlar ile günümüzde yaşayan insanlar arasında ilişki vardı veya olabilir? gibi kaygıya dayanan çalışmalar yapılmamıştır. Amiyane deyimle, Khurdi ülkesi boş tarlaydı ve her gelen buraya gelip yerleşiyordu. Bu tarla boş boş parselini almayı bekliyordu. Son yapılan kazı ve genetik çalışmalarda kazı yapanlar ile kazı yapılan alandaki insan genetiklerinin örtüşmesi üzerinde dahi durulmamaktadır. Avrupa kuzeyinde yaşayan Normanlar Vikinglerin atası olabilirdi ama Hatti/Komia Kurdilerin atası olamazdı. Tıpkı Dravitler Hint kültürünü nasıl yaratamazlarsa bu geri ve ilkel Kurdiler mi (batıyı etkisi altına alan) uygarlığın sahipleri olacaktı? Bir Kurdinin anlayacağı dilden konuşursak, **"bu Hemolar mı, medeniyet yarattı?"** Dilden, kültüre, tarımdan, mimariye kadar birçok yaratım onların ataları tarafından batıya taşınmış olamazdı. Çünkü yazılan ve anlatılan hikâye, her zaman batıdan doğu'ya yönelim

---

[37] Yerli araştırmacılar, Kurdi coğrafyasını bu kadar arşınlayan Batılı Ari ideologların sapmalarının önüne geçmek çabasında olmalıdır. Düşünebiliyor musunuz? Sadece Watara ve Eku, kelimesinden; benim, senin, onun diyalekt bağlamından hareket ederek, Niş-Nes (Hitit)lerin Ari ve kendi ataları olduklarına dair bilimsel tezler üretmeye çabalayan bu araştırmacı bilim adamlarının(!) olduğunu unutmayacağız. Elde ettikleri veriler ile çıkardıkları kültür miraslarını, bölgenin insanlarının kültür değerleriyle karşılaştırmak çabasına bile kalkışmadılar. Oysa görevleri bu kültür döneminin özellikleri ve uygarlığa ne gibi katkısı olduğu kadar, günümüze yansımasını ele almaları gerekirdi. Fakat onlar tam tersine, bilim adına, sömürge anlayışına uygun tarih ve sosyal tez oluşturmak kaygısını güttüler. Bu çabada kuşkusuz "A Diz" sendromudur. Ama gerçekler balçıkla sıvanmaz. İnsanın muhteşemliği ve bilimsel realite eninde sonunda bu yalanları ve çarpıtmaları sonlandıracaktır. Güneşi balçıkla sıvamaya çalışma, yabancı veya yerli ideolog-arke-antropologlar kendi handikaplarına ve çelişkilerine gün geçtikçe daha çok saplanıyorlar. Saplandıkça batıyorlar. Çünkü bastıkları zemin, toprak veya kayaç gibi sağlam zemin değil, balçık ve kum gibi kaygandır. İşte en son, Urardo(Piyani-Xaldi)'da yapılan bilimsel çalışmalarda, Lotipiri veya Labturi'nin, Tur Abidin'den, kuzeye geldiği saptanması, Turabidin ile Xaldi uygarlığını ayrı gösterme çabasını yıkmıştır. Asur tabletlerinde yazan bilgilerle örtüşerek, Xaldi uygarlığı da büyükçe ışık görmüş oldu. Zaten onların efendilerinin de istemi, sömürebildiğimiz yere kadar götürelim anlayışıydı. Başta Hindistan'da iflas eden bu çabalar, bu gün Khurdi coğrafyasında da iflas etmiştir. Bu coğrafyada medeniyet yaratanlar bizzat bu toprağın insanlarıydı. Dışarıdan ithal, zeki beyinlere ihtiyaç duymamışlardı.

ve işgaller temeli üzerine oturtulmuştu. Dolayısıyla bu ilkel halk dönemin ileri medeniyetlerin yaratıcıları olsaydılar, bu gün çok farklı bir kültür evrimiyle devam etmeleri gerekirdi. Tarihlerinde Sezar, Atilla, Darius ve İskender efsaneleri vardı. Bertolt Brecht'in deyişiyle, "Sezarın aşçısıda mı yoktu?" yu pozitivst bilim/tarihçiler düşünmemeyi tercih ediyorlardı.

Oysa sadece Xenephon'u okumaları dahi, Karduların (bunlar bugün Kurmanç denilen savaşçı topluluktur) giyim, yiyecek, içecek, araç-gereç olarak ne kadar zengin olduklarını anlamaları için yeterli olabilirdi. Veya Heredot'a kızmaktan vazgeçip, tarihi Med ile başlatıp, Kurdi tarihini esas alarak, Lidya ve Medlerden amca çocukları gibi söz etmesini kabullenmiyorlardı. Lidyalıların, Medleri kendilerinden ve soylu kavim olarak görmelerini, büyük adam diye anlattıkları Darius'un Parseklerin çocuğu olduğu üzerine yazımları benimsemek zorlarına gidiyordu. Bu nedenle Heredotu, yani tarihin babasını dahi pas geçiyorlardı. Onlara göre, Medler ve onların torunları Kurdiler İranlıydı, oysa Heredot ise, sadece Parsek (Pers) lerin değil batının da onların kültürüyle biçimlendiğini yazıyordu. Öyleyse Kurdiler alt kültür değil, biçimleyen üst kültürdü.

Gerek kültür ve gerekse de dil adına yaratılan ne varsa, Zagros ile İndo kavimlerinin etkileşiminde batı'ya taşınması da mümkün olamazdı. Gutiler büyük krallarını TriGa(n) olarak adlandırmıştılar. Koca Roma İmparatorluğu, askeri disiplini yüksek yüce imparatorlarını TriGa(n) olarak isimlendirmelerinin nedeni, herhalde batıdan doğu'ya giden dil etkisinin sonucu olmalıydı. Etrüsk/Keyanilerin krallarına verdikleri isim ve ünvanların Trigan (Tesuptan bozma Tarhun) olması tartışılmaya değer bulunmuyordu. Homer(os)'in yazdıklarının da önemi yoktu bu kavimler de mutlaka Ariydiler ve medeniyeti doğuya götürerek medenileştirmişlerdi. Böylece dünyada yeni bir döneme damgalarını vurdular.

Avrupa Merkezdir ideoloğları doğu düşüncesine sınır vererek nasıl düşünmemiz gerektiğini hem içerik olarak hemde biçim/sınır olarak çiziyorlardı. Elbetteki böyle düşünmek zorundalar, M.Ö.3000–2500 lerde Avrupa soğuk iklim içinde ilkel dönemi yaşarken, Mezopotamyalılar sistemli devlet ve toplumsal örgütlülüğe sahiptiler. Üretim ilişkileri karmaşık, renkli ve

çeşitliydi. Devletçi kuralların uygulandığı geniş ve derin örgütlenmeye sahiptiler. Uygarlık ve insan yaratımı adına da muhteşem ürünler vermiştiler. Yarattıkları değerler de batıdan oldukça (sadece yaşam içinde devlet-toprak ilişkisi değil, eğitim, bilim, madencilik anlamında da oldukça) ileriydiler. Avrupanın ilk tarımcıları ve madencilerinin balkanda olması elbette tesadüf değildi. Mitirdat dönemine kadar, bu bölgelere Hellas/Pontus denilmişti. Bu ünlülük ve isim kökeni de Kurdidir (Sami Arap coğrafyasından balkanlara kadar kullanılır). İskender TuruWa'ya geldiğinde, kendi ata köklerinin buradan geldiğini söylemiştir. Bu sebeple insanlığı birleştirme evrensel doğruyu ata izinde bulmak adına doğuya yönelmişti. Kendisi doğuda evlendiği gibi komutanlarının da evlenmesini zorlamıştı. Bu yeni uygar dünyanın ideolojisi olacaktı.

Heredot, neden sadece Medleri bu kadar ele almıştı. Sakın Kurdiler farkına varmasınlar, eğer Medlerin kendi ataları olduklarını kanıtlasalar, Heredot tarihi Batı tarihi olmaktan çıkabilirdi. Böylece, bizim Asya'ya bakış açımızdan çok, MED tarihi dolayısıyla, Heredot tarihi, Kurdi tarihi olarak algılanabilirdi. Bırakın algıyı Heredot tarihi gerçekten de Kurdi tarihidir. İkinci MED imparatorluğu dönemi alan Aran/part krallığı da incelendiğinde Avrupa'nın nasıl biçimlendiği daha anlaşılır olacaktı. Oysa MEDlerin sadece dört kralla yaşayıp biten bir dönem olarak anlatılınca, okuyucu veya araştırıcı şaşırmakta. Öyleyse neden Med tarih ve kültürü bu kadar önemliydi? Bu kadar kısa süreli bir devlet nasıl günümüze bu kadar güçlü taşınabilirdi? Eyyubi dönemi eşittir sadece Selahattin diye algılayan aklıeveller gibi (Oysa Selahaddin döneminde Kurdistan seferleri hezimetle geçmişti). Eyyubi İmparatorluğu 120 yıldan fazla devam etmişti. Avrupa merkezdir ideolojisi, yerel kopyacılarıyla birlikte kafamıza bir harita çizmiş ve o haritada onları büyük kendimiz küçük görmemizi sağlamaktaydı. Bir Anadolu(Komia) tarihinde Mitirdatlar dönemi ne kadar yer edinmektedir[38].

[38] Nüfus yoğunlu oldukça büyük olan bu coğrafya adeta gelen geçenin hanı, boş tarla ve adeta arazi, gelenin kayıtsız yerleşebildiği tarih mantığı ile yazımlar yapılmaktadır. Komia, çekik gözlü bir mongol; Hun ve Moğol bile yapılmıştı. Bunu savunanlar, rahmetli Özal'ın deyişiyle aynaya dahi bakmıyorlardı. İşte çizilen haritalar insanı bu kadar kör edebilmektedir. Okul denilen eğitim sistemi, bir fabrika gibi imalat insan yetiştirmekte ve bin yıllardan beri burada yaşayan halklar, at sırtında milyon/yüzbinler olarak buraya geldiklerine inanmaktalar.

Ayrıca ırki anlamdaki yaklaşım tarzındaki ilkellik ele alınacaksa, bu günlerde Avrupa'yı sarsan bir bilimsel çalışmaya cevap bulmak gerekir. Avrupalıların %50 si genetik olarak Mezopotamya kökenliymiş. Stantford üniversitesinin yaptığı çalışmada ise, Türkiye genetik haritası da yazılıp çizildi: OrtaAsya genetiği (Mongol: C,Q ve O; yani tüm mongol çeşitliliği) % 3 bulunmuştur (Hint genetiği dahi % 4 ten daha yüksektir (İndo-Zagros: Elam/Farsi)[39]. Peki, yapılan bu çalışmada Kurdilerin oranı kaç bulunmuştur: % 0. Birinci genetik baskınlık hangi millet bulunmuş, Türk. Genetik formasyonu %3 olan mongollar, en baskın genetik nasıl oluyor? İlginçtir, (Kurdi diye değil) Anadolu insanı diye bölüm açılmış ve bugün Anadolu insanı iktidarı Türk hükmetinde olduğuna göre Türk olarak belirtilmiş (%63). İşte gerecek bu. Aslında en baskın genetik Kurdi genetiği olmasına rağmen, adı dahi konulmamış bir bilimsel çalışma, yeni bir buluş yapmakta, bu buluşun adı "Anadolu genetiği"[40]. Hintlilerin, Avrupa bilim dünyasını dışarıya atan tarih/diyalekt ilişki yöntemiyle ele alırsa Khurdilerin Zağros kökenli ve ağırlıklı Komia/doğu Avrupa kökenli yapısı vardır. Yani gerçek Aryandır. Alman ve Fransız tarihçileri, buralarda kendi atalarını arayarak ve onları Kurdilerden soyutlayarak değil, gerçeği içselleştirerek, yerel kültürler ile akrabalık bağlarının nereden geldiklerini daha anlamlı sorgulasalar daha iyi olur, diye düşünüyorum. **Böylece ırkçılıktan uzaklaşıp, hepimizin Afrika'dan "J" genetiğiyle geldiğimizi ve önce insan olduğumuzu anlamamıza ve bilime daha büyük katkı sunarlar.** Avrupa bilim dünyasını izlemek, ırkçı temelleri geliştirir. Bilimin merkezileşmesi, sistemlerin merkezileşmesi gibidir. Nasılki Maoizm, Stalinizm, Kemalizm, jakobenizm ayrı ayrı fikirler olsa da merkeziyeti esas aldıkları için hepsinin faşizme kayma riski varsa, bilimde merkeziyette egemenlerin diktatörlüğüne dönüşme riskini içinde taşır. Öyleyse merkezci düşüncelerden ve yönetimlerden çok sağlıklı olan çevresel ve tüm öğeleri içine alan ve dışarıya dönük örgütlenme ve yapı tarzıdır.

---

[39] http://www.gidahareketi.org/Anadolu-nun-Gen-Haritasi,-Dunya-Kanmasi-442-haberi.aspx

[40] Pozitivizm budur. Hayattan kopuk bilimin adıdır. İstatistiki yalanlarına alet edebilmektedirler. Hatti/Kurdi coğrafyasından beri bu ülkenin adı Komia'ydı. Roma'da gelse, Samiler de veya en son Turaniler de, bu gerçeği değiştirmeyecektir. Bu ülkenin en derin kökü Khurdidir. Öyle de olacaktır. Herşey eninde sonunda aslına rücu eder. Bu anlamda, yazdıklarım sitem değil, bir nevi İSYANDIR.

Gerek Pehlevi, gerekse de Baas ve Kemalizm düşüncesinin ana kaynağı Emeviliktir (bu hareketlerin sol ve sağı arasında düşün farkı yoktur). Baasçı veya Kemalist, Amerikan veya Avrupa topluluğunu örneklendirerek, "kurucu kültürü, ulus inşa sürecini" bahane edip, sözde emperyalizmle (yapılan anlaşmaları değilde) savaşlarını iştahla anlatarak, kendilerini kurucu-egemen kültür, ulus devlet olmanın zorunluluğu olarak gösteriyorlardı. (Bknz. Öcalan Demokratik Modernite, Ulugay, Bir Dönem İki Kadın). Brezenski diyorki, ortak dil, tarih, siyaset ve küresel kültür ortaklaşmazsa eyaletler dağılır." Hungtigton (kurucu kültür) veya Fukiyama(kurucu kimlik) Yahudi kökenliler dahi bunu kabul ediyor, siz neden etmiyorsunuz, gibi saldırılar yapmaktalar. Oysa Hitler veya devamı oldukları Arap milliyetçi islamıcı Emeviden ve ideolojik olarak Emevilikten farkları yok. Amerika'nın nüfusunun %60'ı İngiliz olmasına rağmen, İngiltere adını koymamışlardı. İngilizlere karşı savaşıp bağımsızlıklarını almış, özgürlük bildirgesini yazmış ve ona bağlı kalmışlardı. Ulus olmayan bir halkın uluslaşma hikâyesiydi Amerika. Orada kimseye İngiliz olacaksın diye dayatmıyorlar, hatta ırkçı bir kimlikle "muhtaç olduğun kudret damarlarındaki asil kanda mevcuttur (Emeviler dahi bu kadar ırkçı değildi)" diyerek, Kemalizmi entelektüel hareket olarak göstermek, masumlaştırmak gerçekçi değildir. Emevi amlayışı, Filistin'den Kuzey Afrika'ya kadar büyük coğrafyayı İslamcılık adı altında Araplaştırdı. Büyük kolonizasyon siyaseti yürüttü. Araplaşan Müslümanlar hertürlü mevkiye gelme, vergiden muaf olma hakkına sahipken, kendi olarak sadece gayri muameleye tabi tutuluyordu. Özeti de budur. Oysa esas mesele bir aradalık ekonomik değer ve üretiminden geçer. Ekonomik birlik ve dirlik olmazsa ulus devletler dahi ayakta kalamazlar. Bu nedenle böylesi tek taraflı çıkarımlar ile artık Kurdiler kandırılamaz. Kanımca, Kurdi İslamcı ve sosyalistler, kendi siyasi alanlarını inşaetmekle yükümlenmelidirler. Başka ülkenin sosyalist veya İslamcısından daha çok kendi içindekiyle kültürlenmeyi amaçlamalılar. Siyaseten sosyalist Kürt'ün rakibi sağ muhafazakâr Barzani'nin KDP'si olmalıdır. Yoksa BAAS veya Kemalizm değil.

Yukarıda ele aldığımız bölüm, **"Avrupa Merkezdir" ideolojisinin, aklımıza sınır çizenlerin mantığını eleştirmek içindi. Bu anlamda hayatımı ve düşüncemi, dolayısıyla bi-**

riktirdiklerimi sınırsız bir dünya olarak algılayan, Marksist/sosyalist (hatta Kominist dünyaya inanan) biri olarak, bu bölümün sadece farkındalığı artırmak için yazıldığını ayrıca bilinmesini isterim. Irkçılıktan öte milliyetçiği dahi hastalık olarak gören biri olarak, pozitivizmin doğru bir bilim/yöntemi olmadığını da savunmak adına Sokratvari yönetimsel anlamda ise Platon'a inanan sorgucu yöntem ve içerikle yazdım. Pozitivistlerin bilimi amaç halinde görmeleri ve onu tanrılaştırmaları adına alınan bir tavr olarak algılanmasını, pozitivst bakışın gittikçe hastalaşan halinin aynalanması içindi. Bilim, insanların daha iyi ve kaliteli yaşaması için güvenecekleri ve kullandık/acak/ları bir araçtır.

Bir Başka Pencereden Bakanlar

Avrupa Merkez İdeoloji Karşıtları Ve Biz Kurdi Aydınları

Bu yaklaşımın temeline düşünür olarak **Edvard Sait** oturtulmaktadır. Sait, bir bakıma Batının çifte standardı ve kendine dönük yüzünü çok iyi anlamış bir düşünürdür. Bu nedenle Hristiyan kökenli Filistinli olarak her zaman yurduna dönük bir yüz takınmış ve onların temsilcisi olmaya çalışmıştı. Vatanından uzakta olsa, yüreği her zaman Filistin'de atmıştı. Tarihe ve sosyolojiye bu temelde bakmayı, bilimsel namus borcu olarak görmüştü ve bu anlayışı doğru bulduğumu söylemek isterim.

İlk neolitik dönem uygarlık ürünlerinin Zagrosta bulunmasıyla, medeniyet temellerinin bu bölgede atılmış olduğu kanıtlandı (bknz. Cambridge ve Oxford üniversite "History of Ancident" adlı eserlere). Sümer medeniyetinin Zagros'tan inen kavimler tarafından inşa edildiği anlaşılınca(GılGameş destanındaki karakterlerin çözümlenmesiyle), uygarlık yaratanların Zagros bölge insanı olduğu gerçeği, bilimsel kanıta dönüştü. Bizler, Ari, Farisi, Arabi veya Turani ideologların yaptığı gibi koca koca okları Mezopotamya'dan dünyanın diğer coğrafyalarına doğru yönlendirmeyeceğiz. Evet için için içlerine kadar sokulmuş olsak da, tarım, madencilik, efsane/kültür gibi sistemlerin taşıyıcısı olsakta Batıda siyasi anlamda belirleyici olmadık.

Ve bu bölgeyle aramıza sınır çekerek buraya **HELAS** dedik. Helas Kurdiler için "bitti, battı, son" anlamındayken, batı Yunanlılar için ise "doğuş, güneşin doğuşu" anlamındadır. Geçmişte de, günümüzde de bu içerikte kullanılmaktadır. Yu-

nanlılara Helen denmesinin altındaki espride budur. Yani Helen, Helas kökeninden gelmekteydi. Yunanistan sınır, bitiştir. Bu sınır Yunanistan ötesi ile İtalya kuzeyidir. Xenephon da, İskender'in Anabasisi'nde kendilerine "Biz Helaslılar demektedir," haritalarında halen "Helas" ülkenin isimidir. Yunanlılar kendilerine, Mezopotamya kökenli efsaneleri kaynak yaparak, Sümer'in mistizmini mantık-akıl, despotizmini efendiler demokrasisine dönüştürmeyi başarmıştılar. Helen kültürü üzerinde, Kurdi kavimler olan; Hatti devamı olan: ArZawe, Lidya, LuGa ve Karya'nın etkisini kim inkâr edebilir (Hatti kralları tarafından inşa edilen "**kral yoluna**" bakıldığında daha iyi anlaşılacaktır). Helen-Helas kültürünü 3600 yıl öncesine götürdüğümüzde, ne denli derin ve yaratıcı olduğunu tekrar sorgulayalım. Keramikleri farklı olabilir. Daha siyah olabilir. Ama çıplak, biçimsiz ve çirkin olduğunu da unutmayalım. Doğunun temsilcisi, Kurtiler ise daha giyinik, estetik, güvenli, sanat ve müzikle daha içli dışlı ve daha kentliydiler. Bu anlamda Yunan kültür kökü Khurdi uygarlığından beslenmişti, demek abartı olmasa gerek. Hatta onun devamı ve taklitçisiydiler. Düşünür Öcalan'ın dediği, "doğunun mistizmini, batı akılcılığa ve bilime dönüştürmüştür," çıkarımı da doğrudur.

Tekrar şöyle bir soru sorarsak: Khurdiler burada nereye düşmektedir? Kengi ile Yunan uygarlığın arasına mı? Yoksa tam merkezinde miydiler? Avrupa merkez ideolojisinin karşısında bulunan anlayış, işte bu noktada, Sümer ve Mısır yaratımlarının batıya taşındığını, buna rağmen Avrupa biçimlenmesinin Yunan kültür temelinde değil, daha çok Hristiyan kültürü ve ona karşı gelişen hareketlerin üzerinde geliştiğini belirtmekte. Eğer böyle bir gerçekliği kabul edersek, bölge kültürünü değerlendirirken, lokal milliyetçiliklerin, batı tarzı taklitçilerine karşı nasıl tavır alınmalıdır? Yani Arap, Fars, Türk kaynaklarında batı tarzı tarih metodolojisi veya daha doğrusu içeriği nasıl ters yüz edilebilir veya edilmeli midir? Bakışımızı madem Avrupa düşün yapısı çiziyor, aklımıza ve bakışımıza sürekli sınır verip, haritalar oluşturuyor, bu etkilerden sıyrılmak için, nasıl bir çaba içinde olmalıyız? Nasıl bir bilim/yöntemi kullanacağız? Herkes kendi gerçekliğini öğren/çizmek isterken, öteki gerçekliği de doğru üzerine oturtabilecek mi?

Örneğin İranlılar, Medyalıları kendilerinden görerek, Khurdiler İrani koldur tespitini yapmaktalar. Batı bilim dünyası da bu fikre çok yakın duruyor (Heredot ve Asur kaynaklarına rağmen). Turanîler zaten her yerde her zaman vardılar, Vikingler gibi. Batının Vikingleri vardıysa doğununda Turanileri vardı. Aslında ikiside uygarlık yaratamayacak kadar geri ve ilkel göçebeydiler. Bu yüzden onların teorileri kimse tarafından ciddiye alınmıyor. Birçok unvan ve para dökerek oluşturdukları kürsüler ve bu kürsülerden besledikleri yabancılara rağmen. Araplar, Sami köken temelinden yaklaşıp, benzeşen özelliklerinden hareketle "Khurdiler Arap'tır" önermesine dayanıyorlar. Bu bağlamda Kurdilerin lokal milliyetçi ve genel Avrupa merkezdir ideolojisini aşarak varlık mücadelelerini nasıl yürütecekler? Kaynaklara ve bilime sahip ülkelerin oluşmuş maaşlı ve unvanlı disiplin kürsülerine karşı nasıl duracaklar?

Bu çaba bilim yöntemiyle kimi aydınlarca yaratılmaya çalışıldı. **İsmail Beşikçi** bunlar içinde en anlamlı çalışmaları yapmış olan kişidir. Bilim yöntemi diyerek, bilim gerçekliğinde, Buruno izinde oluşturduğu bayrak, daha yükseklere boğulmadan çıkmayı başarabilecek mi? Tarih anlayışı, onun öngörülerini destekler nitelikte mi?

Köken Biliminde Dil mi, Tarih mi önemlidir?

Nasıl Bir Yöntem?

Tarih yaklaşımları ve köken araştırmalarında değişik yöntemler kullanılmaktadır. Batı tarihçileri ile sosyal bilimcileri de birçok değişik metot kullanmaktalar. Kimisi, filolojik veya etimolojik tetkiklere, kimileri etnik veya kültür benzeşikliği veya ayrılık temelinde yaklaşımlarla köken veya tarih kavramına ışık tutmaya, akrabalık ilişkilerini saptamaya çalışmaktalar. Ama tarihi bütün olarak, yani sosyal, din ve diğer unsurların toplamıyla bir bütün içinde ele alma çabası, daha güçlü kabul görmüştür. Öyle olmasa Türklerin siyasi tarihini aydınlatmak ne kadar mümkün olurdu. Farsça yazan Selçukluyu; Arapça-Farsça konuşup-yazan Memlukluyu ne kadar Türk veya Turani olarak tanımlayabilirdik. Veya Çince kaynaklara başvurularak Türklerin tarihsel kökenine inmek ne kadar mümkün olabilirdi. Öyle ki, **bundan 1200 yıl önce yazılan; Orhun abidelerinin dikil-**

diği ve Sümerlerden daha ilkel formatta yazılan yazıları göz önüne alarak derin kültürden dem vurmak komik değil de nedir? Bu döncmden daha eski olan İslamiyet'in kaç bin kelime olduğunu düşünürsek, daha nitelikli türden karşılaştırma yapabiliriz sanırım. Kaşgarlı Mahmut'tan dem vurulduğunda, dini formatta yazılan Kitab-ı Celve veya Mushafa Reş gibi daha mükemmel ve derinlikli aynı tarihli Khurdi eserden söz edebilirim. Hele "Baba Xamedani (1000-1056), Teramaki (150), Hariri (1070), Melaye Bate (Zembil Froş;1417), Faqiye Teyran ve Ciğerxun (1650) gibi yazarlar İslam döneminden gelenlerdir. Büyük yazar Ahmet Xani (1591-1652), gibi bir bilge ve onun eğitim üzerine yazımlarının, filolojik bilim çalışmasının derinliğini, sözlü gelenekte ancak Yunus'ta bulabilirsiniz. Ama yazılı kaynakta böyle bir muhteşem kaynağı bulmak imkânsızdır. Sadece Xani mi? Hayır. Zaman içinde araştırıldıkça görülecektir ki, Khurdi medreselerinde büyük eserler yazılmıştır. Bu anlamda dil ve kültür bin yılların kültürünün birikimidir. Kolonizasyonlar dahi bu birikimi yok edememiştir. Kurdi dil zenginliği derinlerden beslenerek gelmektedir. İdeolojik yaklaşımlar ve Kurdilerin kültürlerini aşağılamak kimsenin hadine olmamalıdır. Dil ve kültür yaratımları binlerce yıllık kültürden sızdığı içindirki, ideolojilerden her daim daha önemli olmuştur. Öyle olmasa Sovyetler veya Osmanlının yaptıkları tutar, tekçi anlayış dünyaya hâkim olurdu. İdeolojilerin karşısında dil ve kültürlerin kendini korumak için tankların altında kalmayı tercih ettiklerine tarih şahittir.

Dilin özgünlüğü tartışılırsa; Türkiyedeki, Türklerin siyasi-kültürel tarihini, 19.yüzyıldan itibaren başlatmak gerekecektir. Bu bağlamda, doğru olan yöntem kuşkusuz tarih içindeki süreklilik-diyalekt, yani sebep sonuç içinde çözümleyebilme çabasıdır. Yani, tarihte bütüncül Marksist (Hint bilim dünyasının kullandığı) yaklaşım çabası esas olmalıdır.

Dinler tarihinde de tartışmalar olurken, **Max Müller, Dumezil gibi büyük düşünürler, tarih metodunu kullanarak daha gerçekçi sonuçlara ulaşmışlardı. Böylece hem dönemi, hem de o dönemin sosyal ve diğer ilişkilerini açıklayabilmeyi başarmışlardı.** Osmanlının sön dönemindeki Divan edebiyatında bir yandan Namık Kemal gibi yurtsverlerin çektiği Tanzimat (birinci) dönem ile Tevfik Fikret'in öncülük yaptığı Ser-

veti Fünun akımını, Abdülhamit'in siyasi baskı döneminden bağımsız olarak ele alabilir misiniz? Özellikle de Müller ile Dumezil, Hint Avrupa kültürünü incelerken, orijinlik yapılarını da bu yöntemle ortaya çıkarmışlardı.

Hint kültüründeki birden fazla dilin veya kültürün olmasının, onun orijinalliğini ve bütünlüğünü, dolayısıyla ortak tarih ve ortak kültür örüntüsünü bozmadığını, tam tersine onu daha gelişkin ve medeni yaptığını ortaya koymayı başarmışlardı. Bu veriler, Hintli bilim dünyası içinde kaynak eserler olmuştur. Yöntem ve yaklaşım doğru bir tarzdı. Bugün İstanbul dili temelinde gelişen entelektüel dil ile avam dil arasındaki farklılık eksiklik midir? Osmanlı saray dili ile halk dili arasındaki uçurumlar, elbette günümüzde olamaz. Ama dönemin ve çağın gözüyle bakıldığında, kutsal din ve dil figürleri ve onunla yürütülen yönetsel işlemler, yeni mektepçiliği geliştirmiş, halklaşma sürecinde de dillerine büyük katkılar sunmuştur. Bu sebeple, Osmanlıcayı inkâr etmek, Arapçayı küçük görmek, Farsçayı ayrı görmek Türk dilinde hala mümkün değildir. Tarihin getirdiği birikimler, uzun süre beraberinde taşınır. Bu özgünlüktür, zenginliktir. Saray dili günümüz Türkçesinin gelişmesinde Türk dilinin yücelmesinde oldukça fazla katkısı vardır. Osmanlının resmi dili Türkçeydi, resmi dilin gelişmesinde etkisi büyüktür.

Dolayısıyla tarihte köken çalışmalarını dil üzerine oturtmak büyük yanılgı ve sapmadır. Pozitivizmin dayattığı laboratuvar, hayat değildir. Hayat da salt bilim değildir. Bu bilim tapıcılığını yani bilim dinini yaratır. Bütüncül/diyalekt yaklaşım bu tür çalışmalarda esas yöntem olmalıdır.

Khurdilerde Yöntem Bilim

Khurdilerde de bu konuyla ilgili yapılacak önemli çalışmaların olduğu kanaatindeyim. Yüzlerce tarih öncesi yazıdan günümüze kadar gelmiş kelimeler ve deyimler mevcuttur. Köyümde teyzemin bana,

"Lo Kuro, tiya me tiya Nu Nan bugu" demesiyle tam dört bin beş yüz yıl önce, Nes(Hatti)linin,

"Lu Kur Tiya me tiya, Nu eku Nan" demesi arasındaki ortak noktayı görmemek ve duymamak, körlük, sağırlık değil de

nedir? Veya kötü niyettir. Bilim düşüncesi adına bir halkı, tarihsiz, belleksiz ve soysuz bırakmaktır. Kötü niyettir. Sokrat dönemi antik Yunan dil formatıyla, günümüzdeki Yunancayı; keza Amori veya Arami dil yapısıyla günümüz Arapçayı; hatta daha ileri gideyim, bundan çok daha yakın tarih olan **bin yıl öncesinin Orhun yazıtlarını** günümüz Türkçesiyle karşılaştıralım bu kadar yakın, bu denli benzeşik olabilir mi? Kurdilerin dili hala atalarının diliyle örtüşüyor. Kutsal forum nitelikli, basit ve ideoğramlı dille benzeşen yapısı hayret vericidir. Tüm yerel ve uluslararası maaşlı bilim çarpıtıcılarına rağmen[41].

Khurdilerin, Zagroslarda binlerce yıl önce taptıkları TeSup (Yunanlarda, Zeus) panteonu olan Dura Suppe (Fırtınalar ve güneşin ülkesi =Hatti, Kurti, Maiteni ve Piyani (Xaldi-Urardo))'lerde dağı, bu güne kadar aynı isimle gelmiş olması, orijinliğin hangi boyutudur. **Xelastan Aran bölgesine kadar olan uygarlık aynı tohumun ürünüdür.**

Elbette ki Kurdilerin bilimsel kurumlarının eksikliği; hatta olmayışı, vakıflarının ve kurulu enstitülerinin çalışmayışının ifadesidir. Ve korkum binlerce stran, çirok ile derlemelerin yapılamadan, mezara, toprağa gömülmesidir. Oysa o kadar değerli ve hazine değerinde bilgiler var ki, umarım bunun içinde geç kalmamışızdır. Her biri Heredot, Homeros, Firdevsidir.

Bu anlamda bütüncül tarih yaklaşımına tekrar dönmek istiyorum. Bu yöntemin temsilcisi Dumezil'in yaptığı çalışmalar sonucu, sadece Hint-İndus uygarlığının bütünlüğünü destekleyici sonuçlar değil, aynı zamanda bu uygarlıktan etkilenen, Roma-Yunan din panteonlarının bilinmeyen gerçeklikleri ortaya çıkarılmıştı.

Aynı yöntem, tarafımızca da kullanılınca müthiş sonuçlarla karşılaşmamızı sağladı. Fili, buzdolabına sığdır denildiğinde, sadece düz mantıkla hareket edip, fili parçalara ayırmayı, küçültmeyi

---

[41] Bu anlamda Hatti/Khurdi ülkesini ağaca benzetirim. Kök, gövde aynı, değişik kültürler tarafından aşılama yapılmıştır. Özellikle Sami ve Turaniler tutmuştur, diye düşünülebilir. Romanın binlerce yıl tutulmuş bir aşı olduğu düşünülürse, tutmadığı sonradan anlaşıldı. İnsan ömrü için binlerce yıl uzun zaman ama insanlık ve halklar tarihi için oldukça kısa. Ahmet Arif'in şiiri: "Beşikler vermişim nuha, salıncaklar, hamaklar, Havvaanan dünkü çocuk sayılır Anadoluyum ben biliyormusun... Ne İskender takmışım neşah ne sultan, geçip gitmişler gölgesiz, selam etmişim dostlarıma..." diye şiiri düşünüldüğünde daha anlaşılır olacaktır sanırım.

düşünürseniz yanılgıya düşersiniz, birde tersinden düşündüğünüzde, buzdolabını büyütürseniz, fili buzdolabına çok rahat sığdırırsınız.

Hintli bilim adamları da, kök kültür ve inanç yapılanmalarını; İndo kültürünün özgünlüğünü ve bütünlüğünü bu yolla ortaya çıkardılar. Bu metodoloji, Marksizm'in; sebep-sonuç ve bütüncül ilişkisinden başka şey değildir. Bizim de bu çalışmada kullandığımız yöntem, tarih temelli araştırma olup, sebep sonuç ilişkileri arayan, nitel esaslı bütüncül yaklaşımdır. Dolayısıyla, en güzel yöntem bilinenden bilinmeyene, basitten karmaşığa, kolaydan zora şeklindeki bütüncül metotdur. Bakışımız, Anti-Avrupa Merkez tarihi ölçeği ve yaklaşımdır. Onların yazdıklarını yeniden imar edip yeniden, düzenlemek zahmetine katlanmalarını sağlamak için, yerli araştırmacıların yapacakları özgül çalışmalar önemlidir.

Batılı araştırmacıların başka bir handikabı, bölge/alanda yaptıkları çalışmalarda, elde ettikleri bulgular ve onların sonucundan hareketle, kültürel ürünlerde yerel orijinlik ve bütünlük olduğunu belirtmelerine rağmen, günümüz kültürleriyle karşılaştırmamaları. **Kültür bilimcileri, ellerindeki verileri değerlendirirken; süreğen köklü medeniyet ürünlerini, gelişkin, kendine has, orijin ve aynı kültür toplumunun yaratımları, olduğunu açıklamalarına rağmen, yine de tarihçiler, kendi pencerelerinden çarpıtmaya gitmekte sakınca görmüyorlar.** Böylece bulunamaz gizemli bulmaca oluşturuluyor. Kökensiz yaptıkları kavimlere Ari'dir damgasını çok ustaca vurabiliyorlar. Öylesine oryantalizme bulaşmışlar ki, adeta uygarlaşmanın ilk zamanlarında bu kavimlerin, Khurdi dil enstitüsü, Hatti dil ve tarih yüksek kurumu varmış gibi, dilde ve tarihte düzen aramaya koyulabiliyorlar. Bu dil ve yazımların içinde yerel halk dilleri vardı. Bu anlamda şiirsel bir dille yazım vardı. **Kaaaşiiaaree (KaŞiyare) veya ArJaaen(ArJan)** gibi yazım forumları şiirseldir. Yazıcı sınıf adında yönetici sınıfı varken ve bunların halktan kopuk, medreseleri andıran bir eğitim tekniğiyle kutsal dili öğrenmek için, sürekli eğitime tabi tutulduklarını bile bile bunu yapmakta sakınca görmemekteler. Hatta bir yazıcının Mısır tarihinde iktidara gelerek, tarihi nasıl ters yüz ettiğini bile bile bunu yapabiliyorlar.

Örneğin "Du" kelimesi öteki anlamına gelmektedir. Günümüz Zaza dilinde de kullanılmaktadır. Kurdilerde "Dı" veya "Tı" olarakta belirtilir. MeliDu, EnkiDu diye yazılıp okunurken, tam terside yazılıp okunmuştur. DuMil, Dura Suppa veya Suppa Dura. Veya Hanesar, SarHane gibi değişen şey nedir? Bu kelimede düzen yokken cümle de nasıl büyük orijinlik ve düzen aranıyor anlamak zor[42]. İlkel batı hint formu denilse daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Bu nedenle, Hatti dilinin veya ilk dillerin Hint-Avrupa dili olduğuna birçok akademisyen de karşı çıkmaktadır. Kuşkusuz Hintlilerin yaptığı gibi, Kurdilerde kendi akademilerinde bu temeldeki çalışmalara büyük katkı sağlayacaklar. Sonuç olarak, Hatti/Hitit dili batı formlarına uygundur. Ama son ekli Kengi/soylu dili de batı/hint dil yapılanmasından oldukça fazla etkilemiştir.

Öyleyse düz mantıktan gitmektc sakınca olmasa gerek: "deveye göre buzdolabı yapalım." ve şöyle bir mantık geliştirelim;

Kurdi dilinde, "Kar ", -e bilmek anlamında(yardımcı fiil olarak ta) kullanılmaktadır, İngilizce de "Can (Ken)" olarak ifade edilir,

"Me kar, Tı kar"; "I can, You can" gibi, aynı diziliş ve benzer okunuş tarzına sahip oldular. E mın derken "benim" anlamındadır Kurdi dilinde, "Me-Mı", benim anlamındadır. Tüm bilgisayar tuşlarında; wake up= yapmak, Wake= yapmak anlamındadır.

Kurdi dilinde, belki de böyle onlarca belirleyici kelime bulmak mümkündür. **Fiiller bir dilin omurgasıdır**. Anası esasıdır. Bu fiillere bakarak, Hatti dilini çözümlercesine, "Efendim bu ekler ve kelimeler İngilizce de var, dolayısıyla, Kurdilerin ataları buraya gelip, medeniyet taşıdılar," gibi bir mantık çıkarımı yanlışlanabilir, üstelik tarihsel temeli olan bir yaklaşım olmasına rağmen.

Elbette kültürler geçişkendir ve toplumsal olarak etkileşimin de ifadesidir. Etrüskler bu unvan ve ekleri taşımışlardı. Ama Ege'deki Hatti kökenli aşiretleri görmezlikten gelirsek, Yunan medeniyetini de açıklamakta zorlanırız. ArZawe (Zawe-

[42] Hatti dilinde uzman öğretim üyesi de, keza yüzlerce örnek gösterdi, hiç biri ne batı dil yapısına ne fonetik ne de linguistik olarak uymamaktadır.

Çeme=Yüksek ova) yüksek ülke krallığı anlamına geldiği görülmezse komşu kavimlerin yarattıklar kültürü açıklamada eksik kalınır. Kıbrıs'ın keza Hatti dilinde AlaŞiyar olduğunu (Şiyar= Zazacada; "dağ," anlamındadır, kızıl dağlar) bilmezsen kopuk tarih anlayışı oluşturursun. Sonrada Keyani/Etrüsklerin kullandığı malzemeler ile Biani/Xaldi (Asur: Urarto) kültürünün aynı olduğunu keşfedersin. Eşeğini kaybettirir sonrada bulduarak sevinirsin. Kültürler arası, karşılıklı olarak geçişlerin ve etkileşimlerin olması muhtemeldir. Ama Mezopotamya coğrafyasında, Ari ırkı dediğimiz tipolojiler, İskit ve Kimmer gibi, yıkıcı ve savaşçı kavimlerin geliş dönemlerine kadar, anlamlı bir oran içermemiştir. Olanlarda, Hazar insan profili denilen, esmer, siyah saçlı küçük kafalılardır (İndo-Zagros). Yani sarışın, beyaz tenli Ari ırkı insanı değildiler. Kurdi dili üzerine fikirlerini açıklayan, aydın ve araştırmacılar (!), **Kurdi dilinin, Farsça, Arapça, Türkçe, İngilizce, Hatta İskandinav, Fransızca, İngilizce ve İtalyanca kelimelerin bulunduğunu belirterek, derleme dildir iddasını ortaya atarlar. Bu durumda, "Kurdi ataların ne kadar entelektüel insanlar olduğunu" göstermektedir,** diye bir ironi yapılabilir. Birde tersinden düşünelim, güneş doğudan doğmuştu ve ilk güneş Zagroslarda parıldamıştı ve orada Kurdilerin ataları yaşıyordu. İlk kimdir probleminin çözümü aslında iki bilinmeyenli denklem değil, bir bilinen denklemdir.

Tarih Ne Diyor?

Milliyetçilik ile ilgili en önemli alt üst oluş, yani miladi takvim kuşkusuz Fransız devrimidir. Bu bağlamda, dünya milliyetçilik anlamında, 1789 Fransız devriminden sonra, üçüncü Rönesans'ını yaşarken ve bu Rönesans Kurdiler için, bir gökkuşağı konumundaydı. Önce bunu görmek gerekir. Ama bu gökkuşağında kırmızı rengin (Kanın), daha baskın olmaması için, önce Kurdiler arasında her ne pahasına olursa olsun, ortak birlik veya en azından ortak siyasi anlayış şarttır. Bölge içinde ve dışında gerçekleştirecek diplomatik yeteneklere de ihtiyaç vardı. Egemenler ve işbirlikçi Kurdi egemenler, Kurdistanı üçüncü dünya ülkesi olma konumuna dahi henüz çıkaramamıştır. Halen kamudan bağımsız oligarşi düzenden sıyrılmış, özgürleşmiş bir

sermaye grubunu veya burjuvazi sınıfını dahi oluşturmaktan uzaklar. Dolayısıyla, muhalif hareketlerini nicelik olarak, sistem ve onun temsilcisi olan devlette yürütmek durumunda kalımışlar. Oligarşi düzenini besleyen gerici unsurlar, beslendikleri noktalar ve elde ettikleri avantajlardan kuşkusuz kısa sürede vazgeçmeyeceklerdir. Günümüzdeki Kurdi temsilcisi partiler de bu yapılanmadan uzak ve komünleşme gibi, Kurdi coğrafyasıyla örtüşmeyecek analizlerin içinde olmaları da başka türden handikaptır. Kuşkusuz yerel demokrasi ve Rojava örneği daha çok Adem-i merkezi teoriden beslenmektedir. Sadece bukadar. Önce kültür, bilim ve ulus inşanın esas olduğunu ve modernitenin bunun üzerinden yürütülmesi gerekliliğini bilmek gerek.

Part dönemindeki Sasan egemenliğini işleyip hatırlayacağız. Hristiyan Roma'nın desteği, 3.Tridatı (Trigan), Sasanların karşısına çıkarmıştı. Egemenler içinde, karşıt egemen politikasının da diplomasi ve tarih içinde yeri vardır, yaşanmıştır. Diplomaside güç dengesinden yararlanamak ve kendi çıkarına göre kullanmak önemlidir. Bugün Kurdilerin yaşadığı coğrafya, Ortadoğu'ya hayat veren su ve Avrupa'ya enerji sağlayan petrol ve doğalgaz ile tüm çevresine bereket verecek toprak ve verimli arazilere sahiptir (GAP bölgesi toprak büyüklüğü olarak Türkiye'nin %9'unu, sulanır alan olarak %29'unu oluşturmaktadır). Dolayısıyla, büyük egemen güçler, bu paydan kendilerine verilen dilimi genişletmek isteyeceklerdir. Bunun huzurlu bir şekilde kendi piyasalarına taşınması içinde çaba içine gireceklerdir. Bu iştahlarını doyurmak için, düzene ihtiyaçları olacağından isteseler de istemeseler de, Kurdileri, bir şekilde muhatap almak zorundadırlar. Kurdilerin yerel egemenleri ise, büyük Emperyalistlerin, yaşadıkları alanlarla ilgili iştahın saldırganlığa dönüşebilecek potansiyelini gördükçe, onlar da zorunlu olarak,(Kurdiler ile anlaşma boyutuna oturmak ve dar bölgeci, duygusal temelde işlenmiş milliyetçi anlayışından sıyrılmak zorunda kalacakları) bir ortama sürüklenecekler. Ve egemen güçler tarafından, barış karşıtı kendi şoven bölgeci (Arap, Farsi ve Türk (ilk önce milliyetçi Türkiye'de bu gerçekleşecek)milliyetçilerini iç siyasette tasfiye etmek durumunda kalabilirler, çünkü uluslararası ve kendi çıkarları bunu dayatabilir.

Kurdiler, hümanist memleketçilik anlayışından, Kapitalizmin getirdiği, bireyci girişim, sermaye kutsallığına dayalı de-

mokrasi veya sosyalizmin getirdiği, sınıflar arası eşitlik temelinde, devletçi-proleter demokrasisi bakımından seçim yapmak zorunda değildir. Çünkü süreç içinde üçüncü yol anlayışı, yani daha eşitlikçi, daha demokratik ve daha sosyal adalet temeline dayalı bir adem-i merkeziyetçi demokrasi-refah devlet anlayışının yaygınlaştığı türden hayat ortamına girecektir. Hümanist milletperverlikle, bu anlayış örtüşecektir. Ama unutmamak gerekir ki, bir de hayatın pratiği var. İdealinde her ne kadar, Hümanist milletperverlik hedefi olsa bile, bazen çevre koşullarının pratiğinden ve duyarsız çabalarından kaynaklı, günlük politikanın açmazı ve karşındakine benzeşim (Mahir Çayan benzetmesi gibi) temeline de oturmak durumunda kalabilir. Ama idealler bir amacı içerir ve orası varılması gereken noktadır. Maceraya girmeden, çıkarlarıyla örtüşen, çağdaşlaşmacı anlayış temelinde Ortadoğu'da işbirliği yapacağı, Türk kardeşleriyle daha geniş alanda siyaset yaparak (Moğol/Tacik:Oğuz/Aran; Zengi/Eyyubi; Osmanlı/Germiyan ve İdris-i Bitlis örnekleri vardır. Ama sonu aldatmaca olmadan. Zamanın ruhuna dayalı daha geniş, daha demokratik; özellikle ata dini Kızılbaş ve Ezdani kültürünü de içerecek şekilde olmalıdır) daha geniş demokratik: eşitlikçi, çağdaş, laik-seküler, demokratik bir süreçte katılımcı olduğu kadar, bedeli ağırda olsa katkı sunmak durumunda kalabilirler. Bu bedeller uzun vadede, özelde Ortadoğu ve genelde ise Orta Asya kuşağında daha demokratik ve evrensel ittifakların oluşumuna da katkı sağlayabilir[43]. Türkiye devlet yönetici ve aydınları, Timur'un, Kürtleri yanınızda tutun, Kanuni'nin bıraktığı vasiyette, onları çelik zırh gibi etrafımıza ördüm ve onları asla kaybetmeyin anlayışı değişmelidir. Veya önceki Selçuklu

[43] Yalçın Küçük (Yeni lenin) ve Öcalan: Türkiye merkezli, Balkan, Kafkas-Rusya, Fars ve Arap olarak bölgesel bir devrim-birlik çabası olarak ele aldığı halde henüz tartışma boyutlanmamıştı. Araplar Hamburabbi, Akade vs. hatta İslamiyet döneminde büyük uygarlıklar inşa etmiş bir milletti. Keza Turanlar Selçuklu ve Osmnalıda, Kurdiler ise Kengi, Kasit, Hatti ve Med dönemlerinde öncü olmuşlardı, Xelaslar ise Yunan döneminde bu anlamda tüm uygarlık merkezi doğu veya öteki anlamda Mezopotamyaydı. Emperyalizm doğu uygarlığını kontrol edip, halkını ilkelleştirip belleksizleştirdi. Dolayısıyla uygarlıktan kopuş, yaşamdan da kopuştu. Evet belki bu düşünceler, nesnel temellerden kısmen uzak olarak da görülse, tartışılabilmeliydi. Kendimize ait bir temelde hareket edebilirdik, Batı'nın bize sunduğu ölçeklerde düşünmek ve tartışmak durumunda kalmazdık. Ama onun yerine Şhangay beşli ittifak daha çok tartışıldı. Çağdaş güçler projesi temelinde, daha demokratik ve uygar bir bölgesel projenin her zaman yeri ve zamanı vardır. İt dalaşları bittiğinde, kuşkusuz çok şey tartışılacağı gibi, çok şey de gerçekleştirilebilecektir.

atalarının dediği, Anadoluda kalmamız için "Meyyafarikin ve Mardin fethedilmeli veya desteği alınmalı, bu olmazsa her daim bağımlı bir beylik olacağız" deyişindeki gerçekliği aşarak, ondan öte eşitlikçi bir birlikteliğin gereği yerine getirilmelidir. 1. Kılıçarslan'ın dediği vasiyet günümüz içinde geçerlidir. Kurdiler olmadan Türkler hem demografik hemde ekonomik anlamda Avrupa ve Batının tümüyle kontrolüne girmek zorunda kalacaklardır. Buda elbetteki kontrollü bir demoğrafi ve ekonomi demektir. İşte bu sebeple tarihsel süreç bu eşitlikçi birlikteliği zorunlu kılmaktadır. Mümtaz Türköne'nin dediği İstanbul başkent olsun veya Yalçın Küçüğün yeni birlik, yeni vatan, yeni başkent önerileri anlamlıdır. Ama hangi eşitlikçi temelde olacağının koşullarını Kurdi halkları da belirleyecektir (düşünür Öcalan demokratik modernite'de, Yalçın Küçükle benzer bir çizgide durmaktadır). Bu davet İdris-i bitlis'i daveti olmamalıdır. Çünkü artık Kurdiler zavallı değil, tarih sahnesine çıkan yeni gürbüz çocuklardır. Büyüyecektir. Bu büyüme geciktirilse de başarılacaktır. Birlikte büyüme en sağlıklı olandır. Ama çocuk önce kendi olacak ve kendine benzeyecektir. Ayakları ve elleri bağımsız, edimleri ve aklı bağımsız bilişi ve belleği güçlü olacaktır. Duyguları da kendine benzeyen güzel gürbüz aydınlama çocuğu. Bu ülke More'nin söz ettiği hayal ülkesi veya Gökalp'in boş Turanı değil gerçek ülke ve gerçek hayattır. Yaşanacaktır.

Aşiretçilikten Uygarlığa Perspektif Sorunu:

Kapitalist sistemde milliyetçilik; birey ve pragmatizmi içeren sınıflı toplum öğretisidir. Marksizm ise, toplumsal gerçeklik temelinde milliyetçiliği içermeyip, tam tersine toplumcu ve sınıf karakteri olan düşün tarzıdır[44]. Günümüzdeki gerçekliğe veya

[44] Her ne kadar proleterya rejimi olarak ifade edilen bir rejim tanımı olsa da aslında, proleterleşmeyi kaldırmaya çalışan bir siyasi anlayıştır. Bu anlamda üretimi bölüşüm temelinde adil olarak ele alan ama bilinçli ve yeteneğine göre üreten, artı değer sömürüsünün olmadığı insan/toplumcu yaklaşımın, hayattaki görünümü ne yazıkki öyle olmadı. Pratikte herkesin proleterleştiği bir sosyalizm deneyimine dönüştü. Oysa uygulamanın babası Lenin dahi, proleter sınıfın burjuva sanatı dahil olmak üzere burjuvazinin insan adına yarattığı her şeyden (sanatta dahil) yararlanması gerektiğini belirtir. Özgürlüğü tanımlarken sosyalist toplumun bir geçiş dönemi olduğuna değinerek, demokrasiyi eşitlik olarak ele almakta ve nihayi hedefin devletsizlik ve proleteryanın ortadan kalması olarak düşünmektedir. Özgürlüğün sosyalizmle mümkün olacağına değinerek: özgürlüğün, " genel olarak insanlar üzerinde uygulanan her tür zorun ortadan kalkması, olarak ele alır. "Biz azinlığın çoğunluğa boyun eğmesi ilkesine

Feodal üretim ilişkilerinin hâkim olduğu Kurdi gerçeğine uzak düşmektedir (bana göre, geçerliliği oldukça güçlü bir ideoloji olmayı sürdürecek. Geleceğin doğurucusu olaması temenimdir). Ulusal soruna bakış ise, Lenin sonrası biçimlenen anlayış temelinde, halen gerçekliğini korumaya devam etmektedir. Her ulusal karakterin altında bir sınıfsal çaba olduğu gerçeğini ve daha eşit, daha demokratik yaşam isteğini kimse reddedemez. Ama Polonya veya Çekoslovakya yurtseverlerinin, sosyalizm tanklarının altında, ulusal bayraklarıyla (kızıl bayrağa karşı) duruşuyla, o tankların paletleri altında ezilme gerçekliğini de bugün için kimse bilimsel hümanizma veya bilimsel sosyalizm perspektifinden açıklayamaz. Bugün Turki Cumhuriyet liderlerinin, kendi anadilleri yerine, Rusça ile anlaşmak durumunda kalmaları, ulusal kültürün bu tür yönetimler sonucu, halkları birbirine ne kadar yabancılaştırdığının da kanıtı olsa gerek. Bu sonucu yaratan sistemin, ulusal ve kültürel kimlik ve kişiliğe saygılı olduğu teranesine, aklıya düşünen hiç kimse inanmaz.[45]

---

uyulmayacağı bir toplumsal düzenin çıkıp gelmesini beklemiyoruz. Ama biz, sosyalizmi yürekten dileyerek inanıyoruz ki, sosyalizm, evrimi içinde komünizme varacak ve sonuç olarak, insanlara karşı zora başvurma zorunluluğu ortadan kalkacaktır, çünkü insanlar, zor ve boyun eğme olmaksızın, toplum halinde yaşamanın yalın koşullarına uymaya alışacaklardır."

Marks, bütün ortak yaşam zenginlik kaynaklarının fışkırmasından sonra burjuva hukukunun dar ufukları tümüyle aşılmış olacak ve (o özgür)toplum, bayraklarının üzerine şunu yazabilecektir. Herkes ihtiyacına göre, herkes yetenegine göre!" bu gerçeklikten oldukça uzak bir dönemde yaşamaktayız. Bu idealin tarifidir. Hastalıklardan arınmış gürbüz insanın ellerinin yetenekli, aklının entelektüel veya duygularının özgür olduğu bir dünya tanımlanmaktadır. Marksizm milliyetçiliği içermese de ezilene taraf olma halinide unutmamak gerekir. Marks'ın, İrlanda taraftarlığı, Engels'in Afrika taraftarlığının sol olduğunu da bilmek gerekir. Engels'te benzer şeyler söylemişti; özgürlüğü konuşmak için devletin olmadığı bir dünyadan söz edilmesi gerektiğini yazar. Elbette özgürlük demokrasi gibi karar ve sorumluluk ilişkisidir. Her karar bir sorumluluk süreci ve zorunluluğunu doğrurur. Kuşkusuz bu sorumluluk yerine getirilmediğinde ise yaptırım diye bir gerçekliğin olacağını da unutmamak gerekir. İşte sosyalist pratik merkeziyetçiliği amaçladığı için sorumluluklar yerel/farklı kimlik ve güçlere açılmadığından yaptırımlarda merkezi kararlardan çıkmıştı. Saygı kültürünün oluşmadığı ve önemsenmediği toplumların dönüşümleri çok güçtür. Bu durum sosyalizmin çözülmesinde ve anti demokratik görünüme bürünmesinde ana etken olmuştu.

[45] Elbette Stalinizmin yarattığı Ortodoks Sosyalizmin, eleştirilen birçok yönü var ve bilimsel sosyalizm bu değildi, diyenler olduğu gibi, Çin'deki Uygur gerçeği veya daha birçok örnekte olduğu gibi, sosyalizm, kendi içinde tüm bu gerçeklikleri yeniden tartışmalı, dostane temelde hesaplaşmasını yapıp öyle Kâbe'sine ve imanına durmalı. Tutuculaşan ve resmi ideolojiye dönüşen anlayışın nasıl tekrarlanmayacağına dair insanlara inandırıcı ve gerçekçi düşün projesi ile çıkılmalıdır.

Bazı sosyalist arkadaşlar, bu öngörümü büyük sapma olarak değerlendirseler de, ben bir Kurdi olarak, Lenin'in, "ulusların kendi kaderini tayin hakkından," Türk sosyalistinin, "özgür olmalısın" deyişinden daha çok (böyle bir anlayış veya savunuyu pratiğimde yaşamadım. Dergilerde her ne kadar yazılsa da), Wilson ilkelerini daha yakın görüyorum. Bu ilkenin bölgenin gerçekliğini tayin edici bir hale dönüşmemesindeki neden Avrupa (özellikler İngiliz) ve Sovyet diplomasisi olduğunu da çok iyi biliyorum. O gün bu gerçeklik, Kurdiler tarafından daha yürekten, içten savunulup, birlik yapısı olmuş olsaydı, verilen bedeller İranlı, Arabi ve Turkilerden kat be kat daha fazladır (300 bin ölü). Ulusal birlik yerine Tebriz ile Musul ve Kerkükü Halifeye vermeye çalışan bir anlayış, parçalanmalarına neden olmuştu. Birliği sağlanmış Kurdi dünyası bağımsızlığını kazanabilir, günümüz Ortadoğu dünyası daha farklı olabilirdi. Türk kurtuluş savaşında, ezilen halkların gerçekliğiyle ilgili, Moskova endeksli sosyalistlerden veya direkt Moskova'dan, demografik gerçeği milyonları bulan Kurdiler ilgili çalışmalar bilerek gizlenmiş, Kominist dayanışma sağlanmıştır. Moskova'da bile bile lades demiştir. Sykes Picot anlaşması ortadayken, bu anlaşma Lenin'e "Kapitalist Emperyalizm" eserini inşa ettirecek kadar etkilerken, bu soruna muhatap olan ve acısını yaşayan Kurdileri görmezden gelerek, bölge egemen ülkeleriyle Lenin'in girdiği diplomatik ve işbirliği pratiklerini de görmezden gelmemeliyiz. Lenin, emperyalizme, Ortadoğuda karşı konulması ve doğu halklarıyla dayanışma ile bu gerçekliğinsömürünün aşılacağını düşünmesine rağmen, Kurdi halkının Rus-İngiliz ve Fransızlar önünde verdiği mücadeleye, sırf Şeyhtirler veya feodallerdir diye burun kıvırarak görmemezlikten gelinmesi gerçekliğini de bilerek özeleştiri vereceğiz.

Cumhuriyet sonnrası dönemde Sol hareketin uyanma süreci Kurdi yurtsever hareketin öncülüğünü doğurmuş, Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) yükselişiyle bölgede yeniden kentli devrimci sürecin hayata yansımasına neden olmuştu. **Türkiye İşçi Partisi iktidar süreci yaşanmış olsaydı, bugün yaşanan sıkıntıların çoğu belki olmayacaktı.** İleriki zamanlarda da Türk-Kurdi kardeşliği yaşanıyor olacaktı. Bilinmeli ki Sosyalistlerin, Kurdi hareketine sağladıkları katkı azımsanmayacak kadar çoktur. Doğu mitinglerinin önemini bilmemek aymazlıktır. Keza Tür-

kiye'nin en büyük handikap'ının sağ hükümetler dönemi olduğu gerçeğini unutmamamız gerekir. TİP iktidarının, o gün düşündüklerini, bugünkü hükümetlerin hayal dahi edemedikleri de gerçektir. Fakat dönemin sol hareketininde Kemalizmin arpalığından beslendiğini ve tüm devrimci hareket diye gösterilin çabaların (Çayan dâhil) devrimin eksik olarak yorumlanıp, Kemalizmin eksik kalan devrim hareketini tamamlayacağız, öngörüsüyle, zamanla ulusal sol dönüştüğüde bilinmeli. Keza **Afet İnan'ın,** Atatürk'ün Viyana Hatiralarını yazdığı kitabında, M.Kemal'in; bireyci devrimciliği(liberalliği)ni yazar. **Sosyalist fikir karşıtlığına net olarak değinir**. Sosyalist karşıtlığı pratiğinde de ortadadır. M.Suphileri Karadenizde boğdurmasına, V. N. Törlere kadar hatta TKP çaycısına kadar gözaltına alınıp, Nazım gibi sosyalistleri onlarca yıl içeride yatırması bunu göstermektedir. Tehdit, baskı, zor, işkence, zülüm, hapsihane ve sürgünlerle solun cezalandırılması, Sabahattin Ali gibi bir değerin sınırda kafasına çekiç vurularak öldürmesine rağmen, yarım kalan pratiğin tamamlanması, Kemalizmi sol olarak algılamanın ne kadar zorlama bir çaba olduğunu göstermektedir. Kısmen akılcı muhalif, Dr. Kıvılcımlı dahi, Cumhuriyetin ilk döneminde Kurdistanı bir sömürge olarak tanımlarken, sonradan bu konuya bir daha değinmemesi garip bir durum değilde nedir?

Yinede biz Kurdiler, tüm bu gerçeklikleri bilmek, ideolojilerin yaklaşım pratiklerini de öğrenmek durumundayız. Bu bağlamda, önceliğimiz ulusal-kültürel kaygılarımız olmalı, önce fiziki ve biyolojik olarak var olmak ve yaşamak zorundayız. Yani, ekmeğe suya ihtiyaç duyduğumuz kadar; özgürlüğe, dolayısıyla demokrasi'ye ihtiyacımız var ve bunu yaşamamız, yaşatmamız gerekir. Yüzyılların oluşturduğu ideolojileri, onbinlerce yılın oluşturduğu dil ve kültüre tercih etmek durumunda kalmamalıyız. Solun yükü kürdilerin üzerine yüklenmemli. İdeolojik belirleme bir tür sapmadır. Derİn devlet dehlizlerinde, DHKP/C, TKP/ML Zaza Kızılbaş örgütler olurak konumlanırken, PKK'de ulusal Marksist olarak tanımlanmakta. Türk solu damarlarına kadar milliyetçilik yaparken, şarkı sözlerini Dersim dağları üzerine çevirmeleri bir dayanışma değil, bir yükü ve gerçekliği tanımlamaktadır. Kimsenin sol yükü Kızılbaş ve Kurdi ezilenlerin sırtına vermek hakkı yoktur. Kurdilerde bu çıkmaz sokaktan çıkıp, kendi özgür-demokratik devrimlerini

hedeflemeli, tüm Ortadoğu halklarını da bu çatıya davet etmek için model olmalıdırlar. Ulusal karakter nasıl, Şii ile Sünni Arabı bir araya getirebiliyorsa veya Sünni Türk ile Bektaşi Türkü (yazıkki Alevilik adına Kızılbaş kökenli devşirmelerde bu süreç içindedir[46], Mitirdat, Pakurların kemikleri sızlıyordur), faşist ve hatta sosyalisti bir araya getiriebiyordu. Bizim açmazımız olan ayrışımların da gerçekliğine ve merkezine demokratik milletperverliği koymak ve demokratik öngörülerin temelinde tek bir bilinç ve tek bir yumruk olarak yükselmek ve yükseltmek durumundayız. Şafi ile Hanefi bir araya geldiği gibi, Kızılbaş (Zerre Takke) ile Şafi ve Nakşi de bir araya gelebilmelidir. Türkiye özelinde ise hangi ideoloji olursa olsun, eşit mesafede durmak ve demokrasi ideolojisini kendimize temel düstur edinmek zorundayız. Şiddet karakteri yöntem bilim içinde olmamalıdır. Demokratik insiyatif, sivil itaatsizlik çabaları, daha sonuç alıcı olabilir. Demokrasi, Kurdiler için ve de diğer halklar için insanlık tarihinin oluşturduğu türden ideolojidir. İnsanlığın en mükemmel yaratımıdır. Evet demokrasi bir ideolojidir ve Kurdiler için olmazsa olmaz bir talep olmalıdır. Ama diğer yandan tüm parçalardaki tek birlik ortak hareket için yapılması gereken her şey yapılmalı, özverili değil koşulsuz birliktelik sağlanarak, özsavunma için tüm gereklilikler yerine getirilmelidir. Tek beden tek beyin olarak hareket edilmelidir. Türkiye'nin batısı hiçbir dönem devrime yakın olmadı, böyle bir gerçekliği de benimsemedi. Bunun asıl merkezi Kurdi coğrafyasıydı, yani kültür ve gelenek olarak ezilen kesimdi. Türkiye sınıf hareketi asla Kominist-Sosyalist görünüm oluşturmamıştır. Türkiye'de sol ve sağ siyasette (tüm uçlarına kadar) devlet kontrolündeydi, halada kontrolündedir, tespiti özeleştiri olarak sorgulanmalıdır. Yeniden solun inşası böyle mümkün olabilir..

Kurdiler antik dönemlerinde, federatif ve kollektivist örgütlenmelerinden dolayı, büyük imparatorluklar ve devletler kurdular. Aşiret federasyonları olmasaydı, Ne Guti-Kurti nede Eyyubi devleti olmazdı. Dağlı (Ara not: DuMil ve Zazaların bölgesinde devşirmeciliğin bu kadar rahat olmasının nedeni geniş aşiretçiliğin olmamasıydı. Hatti/Khurdi yani komiya ülkesinde

[46] Kaldıki, Ege bölgesi sürgün ve asimile edilmiş Kızılbaş topluluklarının, Türkdoğan'ın Alevi-Bektaşi adlı eserinde, Sünnileri, "Türk" olarak tanımladıklarını, Sünni deyimi yerine "Türk" tanımını kullandıklarını yazmakta.

güçlü aşiretçilik varken, Guti, Nes, Med ve Part gibi konfederelerde bu denli büyük aşiret federasyonları yoktu. Olanlar bazen tarımcı olan bölümlerinden koparak, savaşçı olarak Pers, Roma ordusunda görev alabiliyorlardı. Veya yerleşik Kurdi aşiretleri yardım istediğinde dağlardan ve doğudan gelerek batı ve güney Kurdistandaki akrabalarına yardım edebiliyorlardı. Ama bu göçebe ve gevşek tarımcı Zazalar, Turani dönemde de görüleceği gibi, hemen asimle olabiliyorlardı. Bugün asimlenin olduğu kişiliklere dahi bakıldığında aşiret kimliğinin olmaması olduğu görülecektir. İslam döneminde doğuya açılımı en iyi kullanan Turaniler olmuştu onlarda parçalanmış ve harici hareket içinde yer edinen Kurdiler sayesinde ortaklaşarak bunu başarmıştılar. Yine aşiretçilik kullanılmıştı. Bu bölgeye yerleşmek harici hareket içinde olan Kızılbaş/Mecusi ve Hristiyan Kurdilerinden geçerken, Osmanlı içinse Sunni Kurdiler ile işbirliğinden geçiyordu. Öylede oldu ve aşiretçilik ve ilkel feodalizm kırıntıları Zagros çevresine sıkışacak kadar kötü dönemler yaşayacaklardı.

Aşiret sisyasi bir kavramdır. Ama özellikle 2.Beyazit dönemindeki ilk kopuş ile 2.Mahmut dönemindeki Nakşi siyasi tercih, siyasi örgütlenmeyi kaldırıp, yerine dini bazda birlik ve örgütlenmeyi getirmişti[47]. Ayrıca egemenlerin Botan çevresinde asimle yapmanın zorluğu çekirde(Zağros)ğe dayalı göçebe / hayvancılığın olmuş olmasıydı. Zağros çekirdektir, egemenlerin zaptedemediği bir bölge, çevresi ise bu kültürden beslenen tarım/çoban aşiretçi kültürdü). **Aşiretçilik asimle olmanın panzehiri ama devletleşmenin de önünde en büyük engeldir. Devletleşemeyen bir halk gittikçe dağılıp ufalmaya mahkumdu öylede oldu.** Yani aşiretçilik dış düşmanlarında istilacı ve talancı kimliğiyle birleşince her aşiret bir diğer efendinin tetikçisi olmuştu. Bazıları ise kritik işgal süreçlerinde dağların doruklarına, yaylanın bir köşesine çekilerek bağımsız ve özgür olduğunu sanmışlardı. **Bruinessen**, bunu hareket kabiliyeti olarak değerlendirirken, bu aşiret gözlüklü ve parçasal düşünme aslında Kurdilere kaybettirmiştir. **Millingen** de, devletleşemeyen ve bu kadar ülkesi talana uğrayan bir halk nasıl ayakta kalabilir di-

[47] Hz. Mevlanadan önce Kurdi coğrafyaya Kızılbaş Safavilerin öldürdüğü Şeyh Ali Kurdiydi. Bu zat sonrasında Nakşilik bölge de önemli bir güç değildi ama özellikle 2.Mahmut sonrasında çok büyüdü. Kurdiler Nakşiliği Tebriz, Lübnan Mısır hattında ilerleten ve geliştiren güçtü. Nakşiliklc ilgili büyük eserler de vermişlerdi.

yede merakını gidermek için, antropoloğ ve alan bilimcileri araştırmaya çağıracak kadar tuhaf bulmuştur. Evet, gerçekten bu çalışma da bunun sebebi ve hakikatleri bulmak için yapıldı. **Sonuç, tam tersine günümüzde geç uluslaşan ama geçmişte birçok imparatorluk ve devlet kurmayı beceren bir halkın, geniş bir coğrafyadan Zagros eteklerine kadar çekilme hikâyesi olduğunu tespit etti.** Dağlar onların anavatanıydı ve en kutsal sığınağı Zagrostu. Hiç kimse ama hiç kimse bu anavatana girebilmeyi başaramamıştı. Yani halk deyişiyle bundan öte bir yerleri yoktu. Zagros onların anası, annelerinin memesi ve Kalpleriydi. Bu nedenle, Samilerden, Romalılara, Farsilerden, İslam askerlerine ve Turanilere kadar tüm işgalciler her daim burayı almayı amaçladı. Kalbe hançer batırmayı, memeyi kesmeyi, fakat bunu beceremediler. Zagros Kurdilerin ANASIDIR. Giren püskürtülmüştür. Farsi orduları, İskender orduları dahi girip çıkış yolu bulamamıştı. Xuda ovasına bereket, altına kara elmas, üstüne de bir anakucağı vermiş. Kadrini bimeyenler utansın.

İdris-i Bitlis döneminden önce Kurdiler, Azerbaycan'dan Horasan'a kadar güçlü bir demografik yapıya sahipti. (Etrak ve Ekrat Harici hareket temsilcisi) Türükmen(Timiur-Akkoyun, Karakoyun)lerin bölgeyi talan etmeleri ve güçlü haraççı sistem kurmaları yüzünden egemenlik alanlarını kaybetmeleri tepki doğurmuştu. Çünkü öncesinde şehir egemenleri halifeliğin temsilcisiyken bu dönemdeki gelişler ise bölgeye yerleşmeyi içeriyordu. İşte bu durum Kurdi efendilerin geçmişteki hatalarının büyük bedel ile ödenmesini dayatıyordu. Kurdi begler Eyyubilerin dahi büyüyerek merkezi hükmet oluşumundan korktuklarından Selhattin'e dahi büyük güçle direnerek, Eyyubilerin geri adım atmasını sağlamışlardı. Merkezileşme onların ölümüydü. Egemenlik alanlarının ve özgürlüklerinin talan ekonomisi ve koşulsuz iteatin olmazsa olmazıydı. Bu çıkarlar zamanla o kadar derinleşmişti ki, çıkarları için her işbirliğine açık birer küçük emirliğe dönüşmüşlerdi (bu anlamda Rojawa ve Amed belediyesinin 40lar meclisi uygulamassı eski yönetim geleneklerinin devamıdır). Her obadan 2 ile 3 bin arası asker dahi çıkabiliyordu. Bunu keşfeden efendiler bu çıkar çelişkilerinden iyi yararlanmayı başarmışlardı. Akkoyunlu Uzun Hasan bölgeye yerleşmek için gelmişti. O'da Osmanlı gibi batıya açılmak istiyordu. Artık yavaş yavaş Timur ve Osmanlı sonrasi harici ile Ehl-i

sünnet iktidarlar ortaya çıkmaya yani devlet dinleri şekillenmeye başlamıştı. Hilafet zayıfladıkça din iktidarların ideolojisine dönüşüyordu. İki güç esas olarak ortaya çıkıyordu. Doğuda Timur ve onun devamı olan Akkoyunlu, batı da ise Osmanlı. Kurdiler ise, Safavi Kızılbaşları ile Sünni Feodalları olarak kendi içlerinde bölünmüşlerdi. II. Mahmut dönemi sonrasındaysa büyük siyasi aşiretçilik sistemi olan mirlikler dahi yaşayabilme imkânı bulamayarak güçlerini kaybettiler[48]. Ayaklananalar bastırıldı. Herşey eskisinden daha kötüye dönmüştü. Bölünene Mirler önce küçük begliklere sonra küçük aşiretlere ve ailelere döndüler. Aşiretler birbirleriyle savaşmaya başladılar. **Artık düşmanlarında derin kışkırtmaları sonucu ne yazıkki küçük meselelerden dolayı aşirler birbirlerine düşer oldular. Öyleki köpek öldürme, eşek çalma yüzünden yüzlerce insanın öldüğü kan davaları ortaya çıktı.** Kurdiler aşiretçiliği başının belası olmuştu, feodalizm ise tükenişleri. Çekirdek aşiret devletinin yaşamasına imkân yoktu artık. Araplar da aynı gerçekliği yaşayacaktı. Onların ülkesi çöl olduğundan çekici değildi. Ama Kurdi coğrafya uygarlık, tarım ve zenginlik alanıydı. Çevre milletlere çok çekici geliyordu[49].

Şerefhan aşiret savaşları en iyi anlatan kişidir. Akraba/amcaoğlu aşiret mensuplarının savaşını şu dizelerle anlatıyordu:

Zırhları demirdendi, ellerinde Hint kılıçları
Baştanbaşa timsah dolu iki demir deryası gibiydi
Kemerleri gül rengine boyanmıştı baştanbaşa

---

[48] Rus General Maycwski, Van ve çevresinde yaptığı gözlemlerinde Kurdileri Aşiret ve reaya Kurdiler olmak üzere ayırmış, Reya'nın Van gölünün güneyinde yaşadıkları ve aşretlere nazaran dah yoksul olduklarını yazar. Aşiretlerin ise hayvancılıkla uğraşıp zengin olduğunu, birliklerinin güçlü olduğunu belirtir. Yerlşik (tarımla uğraşan) Reaya'nın Hükmete bağlı, aşiretlerin ise bu anlamda daha bağımsızlıkçı ve zor kontrol edildiklerine değinerek, Abdülhamitin bu nedenle akıllıca davranıp bunlardan Hamidiye ordusu kurarak kontrollerini sağladığını yazar. Günümüz Kurdilerinde de aşiret göçerler daha cesur ve yurtseverdir. Yerleşik olan ovalılar ise merkezi hükmetle işbirliği ve itteatleri sayesinde yaşama ve barınma imkanına sahip olmuşlardır. Bölgede yerleşik olan tüm Kurdilerin ataları bir şekilde geçmiş hükmetlerle işbirliği içinde olmuş, kirli geçmişe sahip olan aile ve aşirlerdir.

[49] Şerefhan, Akkoyunlu hükümdar'ın Hısna Keyfi zorla ve güçle alamayınca hileye başvurduğunu, bunun için, "Melik, Halef'in oğullarından birini kendi yanına çekmiş ve amcasını öldürdüğü taktirde ülkenin hükümdarlığının kendisine verileceğini vaat ettiğini" yazar. Bu aldatılmış serseri amcasını öldürmüş ve beyliğin başına geçmişti.

Bir tek kişinin kanından kemer bağlamışlardı sanki
Davullar ölüm ve helak nağmeleri çalınca
Ney de ecel makamında okumaya başladı
Yaylardan çıkan oklar yağma yolunu tuttular
Ve her köşeden büyük bir kargaşa çıktı
Atlama ve manevrada eğitilimiş yiğitler
Birbirlerine girdi aslanlar ve kaplanlar gibi

Kurdilerin örgütlenme esası, ulusal ve kollektif temelli kimlikle olacaktır. Dolayısıyla, geçmişin önemli bir örgütlenme tarzı olan aşiretçilik, günümüzde Kurdilerin özgürleşmesinde ve medenileşmesindeki en büyük engel konumuna bürünmüştür. Bu bağlamda aşiretçilik yerine daha güçlü demokratik olgular geliştirilmelidir. Bu anlamda göre kuzey kurdistan bölgesi siyasi özgürlük hareketine ve aydınlarına büyük görev düşmektedir. Kendi olma sevdası, örgütlü ve sistematik bir güce-organizasyona, ondanda bireye kadar sirayet edilebilmelidir. Özgür ve yeteneğine göre biçimlenmiş çağcıl Kurdi bireyini hedeflemelidir.

Kurdiler, içlerinde anti-emperyalizmin bayraktarlığını yapacakları zamanlar da olacaktır. Topraklarının özgürleşmesi süreci, onların anlamlandıracağı bir tür kadınlaşma, (toprak – kadın) özdeşleşme düşüncesiyle mümkün olacaktır. **Kurdi Memleket Sevdalısı, vatanını bir kadın olarak görmeli. Onu, yaşadığı ortak kültür, kendine benzeştirdiği, "sadece bana ait olan bir dünya" olarak algılayıp, bir kâşif edasında, sürekli keşfetmelidir.** Günümüz Kurdi kadını ağır feodal koşullar altında ezilen, dinsel ve toplumsal şiddetle karşı karşıya kalan, din kökenli bir gericiliğin ve ataerkil zor yapının tahakkümü altındadır. Her ne kadar kadınla özgürleşme mantığından hareketle eylemlerin merkezindeyse de, evine gittiğinde erkeğin meta zoruyla karşı karşıyadır. Kurdi coğrafyasındaki kadın, Türkiye'nin batısındaki muhacir balkan kökenli kadından çok ama çok geri konumda olduğu gerçeğinin farkındayız. Batı muhacirliğinin bu yönü iyi irdelenip, araştırılmalıdır. Ege bölgesinde Germiyan köyleri ve merkezleri vardır. Bunlar Kurdi asıllı olan ailelerdir ve uyumlanmışlardı. Bu bağlamda, bu sentezlenme ve dönüşüm incelenebilmelidir. Muhacirliğin ileri yönü, sanırım

asimilasyonu gönüllü temele oturtmuştur. Aşiretçilikten çıkan birey veya aile hemen gittiği büyük aileye-topluluğa sığınıp ona benzer. Bu anlamda içinde güçlü çekirdek örgütlenmeyi içerdiği kadar, dışındakine de asimile olmaya açıktır. Kadının konumu bir ulusun inşa sürecinin çimentosu, geleceğinin teminatıdır. Kadını örgütlü ve bilinçli bir toplum asla düşmez. Ama unutmayalım her şey hayal ve niyetle başlar. Kurdi insanı bu eşitlik hayalini kurmuştur. Düşünür Öcalan'ın kadın merkezli bir siyaset inşası doğrudur. Sosyalizm teorisinin esası, Sosyalist toplumda halklar ve kadında özgürleşecektir, öngörüsü üzerine kuruluyken, SSCB ve diğer sosyalist ülke pratikleri bunun böyle olmadığını göstermiştir. Özellikle ortadoğuda kadının kurtuluşu halkın kurtuluşuyla birlikte alınmayacak kadar derinlikli bir sorundu. Kurdilerin kurtuluşu feodalizmin yıkılışıyla mümkündü, feodalizm ve gericiliğin yıkımı ise ancak kadın eliyle mümkün olabilirdi. İşte bu doğru tespit, doğru pratikleri de zaman içinde getirecekti. Öyle de oldu.

Ortadoğu'da kadın üzerine kurulu bir sistem ancak gericiliğe karşı durabilir. Kadınını aydınlatamayan bir sistemin geleceği aydınlık olamaz. Mustafa Kemal'in eksikliklerinden biri de bu olsa gerek (Hatti, Xaldi ve Med döneminden kalan eserlerde kadınların da mühürleri olduğu ve erkeklerle ortak iktidarı paylaştıkları görülmektedir. Proto Hatti döneminde ise oldukça özgür ve eşitlikçiydiler. Bunu Heredot ve Homer de yazar. Hatta roma kaynakları Tarhun geleneğinin bu yapısını eleştirirler). Bu gerçeklik özgür bireyi de yaratacaktır. Hayal gün olur ete kemiğe bürünür. Kurdi döneminden beri, kadının boşanması/ erkek isteğine göre zavallılaştırılması mümkün görülmemiş, hatta kadının kocası öldüğünde, sahipsiz kalmaması ve kötü dünyanın içine zavallı olarak düşmemesi için (ilkel de olsa), ölen erkeğin kardeşi ile evlendirilerek, sahiplenilmiştir. Kadını boşamanın kıstaslarında ise, kadına, erkek tarafından, iktisadi hayatını sağlayabilecek kadar mal varlığı bırakılmak zorunluluğu vardı. Kaleleri (Xalolar) de, kadının gerçekten, iffet veya fizyolojik yapısında bozukluğun olduğuna inandırmalıydı (Bakın Hatti ve Khurti aile hukukuna). Bu koşullar yoksa erkek kadınını yine

boşayamıyordu. Bu günkü, **Ezdanilerde ve Kızılbaşlarda[50] da bu değerler halen vardır** (ve bu gün onlarda da bu anlayışı yanlış kullandıklarından, çağın gereklilikleri doğrultusunda deforme olup, kimi yerlerde yozlaşmıştır). Bu yüzden ailenin kutsallığı ve onun büyüklüğüyle övünme anlayışı, süt gibi tatlı ve güzel anlamında; aile bütünlüğüne, A.şir denilmesi tesadüf değil. Onun başında olan kişiye de, büyük anlamına gelen "A.Ga" ünlülüğü verilmiştir. Oysa bu gün Kurdi coğrafyası'nda, toprağının değersizliğine paralel olarak, kadını da değersizleştirmiştir. Kimi yerlerde bu değersizlik, herhangi bir boyutla izah edilemeyecek kadar geniş ve derindir. Kadın önemsenmek, ilgi ister, cilvelidir ve kendini kutsal görüp beğeneni daha beğenir. Bu anlamda Kurdiler bedel ödeyerek birlik içinde topraklarını ve kadınlarını önemseyecek bir noktaya gelmekteler.

Kurdilerde, insanlaşma hareketi ancak bu temeller üzerine yükselebilir. Bu temelin merkezinde de kadın olmalıdır. Yazım, sanat, edebiyat, hukuk ve mimari gibi yaratımlar, bu ilkeler üzerinde yükselmelidir. İnsanlık tarihinin uygarlaşma sürecinin başlangıç merkezi olan bir coğrafya, kuşkusuz bin yıllardan beri gelen kültürünü değiştirmek ve dönüştürmekle yükümlüdür. Öncü ve aydın kesime bu anlamda daha fazla görev, sorumluluk ve çaba düşüyor. Model olmanın zorunluluğuyla karşı karşıyalar. Avrupa Aydınlanma çağı üzerine yükselmeden önce, her ne kadar kendisini Yunan felsefe ve tarihi üzerine yükselen bir değer, uygarlık oluşum çabası olarak gösteriyorsa da, bin yılların Mezopotamya'sı ile karşılaştırılacak türden birikim ve derinlikli yaratım değildir. Bin yılların Mezopotamya sularında ve toprağında beslendiği bu avantajları, yeniden tohumlamak ve yeşertmek imkânsız değildir. Çağdaş ve demokratik temeller üzerine yükselecek devletler ve anlayışlarla mutlu gelecek mümkündür. Bu bağlamda Kurdiler de, önemli misyon ve tarihi bir görev aldıklarının farkında olarak, bu çetin ve imkânsız süreci bölge halklarıyla, ortak ve demokratik bir eşitlik temelinde gerçekleştirebilirler. Bu günkü gözlerle bakmıyorum, geleceğe bakıyorum ve Ortadoğu geleceğinde bunu bir mucize değil, bir gerçeklik olarak düşleyebiliyorum. Bu hayal bir gün mutlaka

[50] Hazar bölgesinden göçme Van ve Sivas bölgesinde hala Ezdinan veya Ezdan adlı aşir adları vardır.

olacaktır. Ama bilinmelidir ki, bu uygarlaşma çabası Kurdileri yok sayarak veya onlarsız mümkün olamayacaktır.

Bin yılların sağladığı, bu birikimi, tarih olarak adlandırarak ders alacağız. Unutmayalım ki Batı, bizim yarattığımız birikimleri, önce Yunanistan'da felsefeye ve en son Avrupa'da Rönesans süreciyle bilime dönüştürerek devrimlerini gerçekleştirdi. Bu yüzden tarihe öykünerek değil, orada yaşayarak hiç değil; ondan güç ve feyiz alarak yeniden yeniden yaratarak, bıkmadan usanmadan, yılmadan çabalayarak ilerlemeliyiz. Aydınlanma yolunda yürüyeceğiz. Tarihimizi ve dostluklarımızı da daha derinleştirecek ve daha güçlü araştırmalar çıkaracağız. Buna mecburuz kimliksiz ve isimsizliğe mahkûm olma dönemi bitmiştir. Güneş balçıkla sıvanamaz. Bilgileri ve belgeleri arşiv odalarında saklayarak, değişik yerlerdeki çalışmaları merkeze alıp, Hitler dünyasındaki anlayışla sistematik olarak yakarak, sonuca gidilmez gidilemeyecekte. Bu belgeler bilim adamı diye, sarhoş sarhoş ortalıkta dolanan kişilerle, tarihin ve sosyolojinin, hatta tüm bilimin bir neden sonuç ilişkisi üzerine oturtulmadan açıklanamayacağı anlayışını unutmamak gerekir. Nasıl ki kuzey Avrupa halkları (İzlanda, İrlanda, Norveç, Danimarka gibi) Vikinglerin torunları olduklarına inanıyorsa, nasıl ki: İran, Hint ve Çinliler keza kendi kökenlerini bin yıllardır net olarak bugüne taşıyabiliyorlarsa, Kurdiler de Neolotik antik kültürden gelen birikimlerini sahiplenmelidir. Latin Amerika siyaseti nasıl ki yerli kültür üstüne yükseliyorsa, bu coğrafya da keza Kurdi antik kültür ve Zagros (Hint-Elam-Sami ve sonraki dönem Turani ve Kurdi sentezi) uygarlık üzerinden inşaedilmelidir. Yabancı bilim adamları, bölgede bilim adına yaptıkları çalışmalarda, kök atalarının izlerini arama, Antropolojiyi ve tarihi bir tür çarpıtma, asimilasyon için araç olarak kullanmalarına, tıpkı Hindistan'da ki bilim dünyası gibi "dur" demek yine, bizzat bizlerin yani Kurdilerin elindedir. Unutmayalımki biz içimizde kendimize, insan olarak herkese benziyoruz. Bir yönümüz kendimiz olsakta, bir diğer yönümüz ise, Asurilerin torunları Asuri ve Süryaniler (Arami ve Mihlemiler), diğer yönümüz Kızılbaş ve Ezdani, bir diğer yanımız, Hristiyan ve Yahudi, öte yakamız, Laz, Çerkez, Peştun, Gürcü, Yunan, Arap, Türk vs. dir.

Ama unutmayalım ki, bir Arap İslamcısını, hemen yanındaki Somalili bir Müslüman'dan ayrıştıran neyse, bir Alman

sosyalistini hemen yanındaki Fransız sosyalistinden ayrıştıran gerçeklik neyse, beni de bir diğerinden farklı kılan özelliklerim var ve bu beni, ben yapan değerlerim ve şahsiyetimdir. Bin yıllardan beri atalarımın üretip getirdikleri kendine dair değerlerin maddi ve manevi üretimlerinin toplamıyım. Yani bu günkü benim, bu günkü Kurdilerdir. Bizde, dost Müslüman ve sosyalist veya diğer çağcıl, liberal ve demokrat arkadaşların bize bu gözlükle bakmasını istiyoruz. Biz kimsenin zenginliği değiliz. Kimseye de renk oluşturan uzantı değiliz. Mozaikte küçük parça hiç değil. Biz kendi içimizde bütün, bir değer ve kendimize benzeyen, değerleri olan, rengarenk dünyayız. İçimizdeki Süryani, Ermeni, Hristiyan, Musevi, Çerkez, Tatar ve (Etrak veya Ekrat; Şii, Sunni) Türkmen vs. olmadan da bir o kadar eksiğiz. Onlar da en az bizim kadar eşit ve hak sahibidirler. Nasıl ki bir Kurdi Londra'da yaşama hakkına sahipse, İsveç Upsala'daki biri de AKari'de yaşama hakkına sahiptir. Elbette ki, bizim dışımızdakilerle benzer çok yönümüz var ve gelecekte bu değerler daha fazla olacaktır, olmalıdır. Bilim ve insanlığın yaratımları ve gidişi hep bu yönde, insanlık kendi kanunlarıyla evrensel değerler çerçevesinde yeni yaratımlarıyla ortak temellerde bir dünya kuracaktır. Biz Kurdilerde o gün en haysiyetli, en demokratik-medeni ve katkı sunabileceğimizin en anlamlı şekliyle o gün orada tüm yanlarımızla olacağız. Ama bugünü konuşuyoruz ve bu günü yaşıyoruz. Bu gün tüm şahsiyetimiz ve varoluşumuzla biz, sizden daha çok kendimize benziyoruz. Sizde kendinize bziden fazla, böyle daha mutluyuz. Bir başkasına benzemek istemiyoruz. Farklılığa saygı duymak en haysiyetli ve en şerefli tavırdır, duruştur. Bizde, dostlarımıza en haysiyetli tavrın yakışacağına inanıyoruz. Çünkü bin yıldır ortak tarihi yaşıyoruz. Eyyubi ordularında Türkler olduğu kadar Farsi, Arabi İslam orduları ile Selçuklu, Osmanlı, Akkoyunlu'nun yanında da büyük askeri güç Kurdilerdi[51]. Turani şehir egemenlerin batıya yöne-

[51] Selçuklu tarihçisi Yazıcızade Ali, Selçuklu hükümdarı Giyaseddin'in Antalya ve Alanya'nın fethini gereçekleştirirken veya ordusunu anlatırken: "ne denli etrak ve Ekrad leşkeri varsa saltanat dergahı hazır olalar," "Ol memleketin sahraları ve bişeleri Eğdir'den Yürük (Türük/Türükmean) eviyle ve Kürd'den ve Araptan doldu... veya Ekrat ve Etrak beylerini desteğe çağırın... Keza Eyyubi ordusunda ise Türklerin yararlılıkları anlatılır.

Haçlı hıristiyanlar ortak orduyken, doğuya ve Hristiyan seferlerinde ise Sünniler ortak orduydu. Bu birlik Anadolu halklar birliğiydi[52].

İnsanlık tarihi, 20.yüzyılı, sosyalizmi bütün yönleriyle (olumlu veya olumsuz) yaşadı. Bu siyasi çabanın içinde olanlar hiçbir zaman kendi değirmenlerine su taşımadılar. Kendileri suyun başında olmadan; model yaratılmış veya yaratma çabasında olan ülkelerden, pazarda seçilecek meyve gibi, sistem seçmeye kalktılar. Birileri ben elma seviyorum derken, öteki hayır ben armut seviyorum diyordu. İşin kötü yanı armudu seven, diğerinin de armudu sevmesini istiyordu. Getirmek istedikleri ürünlerine, kendi öznel kimlikleri yansımıyordu. Oysa sosyalizmin ilk filizlendiği dönemlerde ulusal ve daha kişilikli tavırlar vardı. Dolayısıyla her kültür biraz bir başkasına benzese de (ki süreç içinde bu benzetimler artırılmalı), ama kendilerine daha çok benzemekteydiler. Bu nedenle, gelecekte de eşit olabileceğimiz refah dünyasında olabiliriz. Eşit olamayacağımız birliğin aşağılayıcı tamlayıcısı da olmak istemeyiz. Yani değirmene su taşıyan, yani suyun başında olan, ortaklaşan, üreten ve bölüşen bir siyasi birliktelik istiyoruz. Eşitlikçi, demokratik yaklaşımlarda birlik aramayan dostlarımız, bilmeli ki, bin yıllardan beri taşınan kültürler ve tarih, kısa sürelerde tüketilemez. Bu bölünmenin kaçınılmazlığı olur, dayatması olur, ince toplumsal hastalık diyebileceğimiz bir acının, veremin doğuşundan başka bir şey olmaz. Bu hastalık öksürtür, ardından kan çıkarır. Bölünmelerin daha derinleşmesi, ciğerin tüketilmesidir. Derinleştikçe ölümcül sonuç ve kaçınılmaz kader gelir. Çok kan ve acının yaşandığı toplumların birleşmesi ve geleceğe dönük perspektif kurmaları bir o oranda zorlaşır. Özellikle de doğu toplumlarında. Mitoz gibi tek hücre, kendi başına kalamaz ve sürekli kendini ayrıştıran öğelerine bölünür. Bu tür bölünmeler evrimin ilkel halidir, ilk kuşağıdır ve sancılıdır.

Kuşkusuz bu ince hastalığın tedavisi, eşitlikçi ve kardeşlik temelinde Hümanist demokrasidir. Soluk borularının temizlenmesi, bahar havasının yaratılarak, güzel ve temiz havayla ciğerin beslenmesini sağlar. Yani kompleks canlıya, evrime uygun insana ait olan bir işleme ihtiyaç vardır. Top-

[52] Bir nevi düşünürün ele aldığı "Demokratik modernite yolundaki "Demokratik ulus" kavramı gibi.

rağın veya okyanusun dibine değil, bizzat yaşama, havaya ihtiyaç vardır. Bilmeliyiz ki gökkuşağı heterojen bir renktir ve bilmeliyiz ki melezleşmek-çeşitlilik çoğaltır. Gerçek demokrasi Marksizmin tanımladığı gibi, ateist bir mahallede inançlı bir insanın inançlarının tüm gerekliliklerini özgürce yerine getirmesi, İnançlı bir mahaledki ateistin de keza aynı rahatlıkla kendini oluşturan inandığı degerleri rahatça yaşayabileceği ortamın kurulması sorunudur.

Kurdilerin içlerinde yaratacakları herşey unutmama yeteneklerinden beslenmelidir. Her alanda, insanlığa ve kendi kültür tarihlerine katkı sunacakları tüm becerilerini tarihi fırsat görecekler. Her şeyde olduğu gibi, kültürde de tutucu olmayacağız, kültürde tutuculuk, hem evrensel anlamdaki bütünleşmeyi (uygarlaşmayı)geciktiren ana etkenlerdendir, hem de o kültürün daha ileri kültür ve medeniyetler karşısında aşağılanması ve küçük görülmesi sonucunu doğuracaktır. Bu ölçüte girmemek gerekir. Bilim ve kültür önderliğinde, ilerici, değişim ve dönüşümü amaç edinen, evrensel dünya ile bütünleşmiş, insanlık içinde saygın yeri olan, cesur, korkmayan ve komşularıyla barışık ve kardeş yaşayan bir kültür ve onun somutunda "yeni özgür bireyin" yaratımından söz ediyorum. Tutuculuk, değişim ve gelişimin düşmanı, kalleş hançeridir. Tutuculuğun, üç etkenine dikkat etmemiz gerekir. Bunlar hem toplumsal üst kurumlar hem de bağımsız kurumlar olmalıdır. Dil, Kültür ve Tarih; bu üç olgu, kendi içindeki değerler olarak ele alındığında bir milleti millet yapan temel karakteristik unsurlardır. Fakat bir o kadar da, tutuculuk ile temellendirildiğinde ayak bağı olabilecek gerçekliklerdir. Beslenmesi ise, mutlaka çağdaşlık ve (Yaşam ve halk için araç olan) bilimsellik olmalıdır.

Ve en önemlisi bunlarının temelinde olan ve olmazsa olmazlardan biri iktisattır. İktisadi değer yaratan toplumlar tutucu olamaz, gelişir, dönüşür ve huzur güven ararlar. Bu bağlamda, en nadide eserler, Mezopotamya'nın en verimli döneminde yaratılmıştır. Çocuğundan yaşlısına kadar bayram gibi şen duygular içinde oldukları refah dönemde üretilmiş, yaratılmıştır. İskenderiye veya Mezopotamya üniversiteleri bu temel üzerinde gelişmiştir (ve hala Mezopotamya üniversitelerinin çözülmemiş olması bir muammadır. Bu bilinmemezliği ortadan kaldırma gereksinimi artık önemli olmaktan çıkmış, zaruri hale gelmiştir).

Avrupa Rönesans'ı da sermayenin, yani iktisadi zenginliğin sonucudur. Unutulmamalıdır ki, bir şair bile ilk eserini en sıkıntılı anlarında, en muhteşem eserlerini ise, zenginliğinde üretir. İktisadi olarak üretim yolları ve yöntemleri, toplum kalkınması ve refahı olmazsa olmaz bir amaç olmalı. Bu da küçük etkin ve güçlü, karmaşık olmayan devlet örgütlenmesiyle mümkündür. Daha önceden değindiğim gibi hangi düşünce olursa olsun merkeziyet oluşturuyorsa ilkelleşip faşistleşebilir, ama çevreye açılmış bir yönetim ise demokratik subaplarla donanık olur. Ona şekil verecek bürokrasi dahi, bu kültür ile donanık ve biçimlenmiş olmalı. Feodalizmin ilkelliği/cehaleti bir şekilde tasviye edilemlidir. **Kurdilerin önünde öncel ve acil görev feodalizmin tasfiyesidir. Gelecek neslin yöneticileri, s**anata, edebiyata düşkün ve insanlıkla ilgili tüm gelişimleri izleyen, becerileri en üst düzeyde gelişkin kişilerden seçilmeli. Bölgeye yapılacak ekolojik duyarlılığı olan yatırımlara taraf olunmalıdır. Ülkeyi kurtarıyorum havarileriyle ortaya çıkıp, ardındasın iyi niyetle kendi toprağına yatırım yapan insanı cezalandırır gibi, belediyeye iktidara gelip, bürokrat olarak eli kıçında teftiş yaparcasına merkeziyetçi, ve kolektif kültürden uzak lümpen davranışların ortaya çıkışını engeleyecek kültür ve eğitim devrimine ihtiyaç vardır. İktisadi düzeyini yükseltmeyen ve üretmeyen toplumlar; dil, kültür ve tarihi gerçekliklerinin tutuculuğunda ve bağnazlığında boğulur ve çağın gerçekleri gün gelir yeniden yıkılışlarını gerçekleştirir[53]. Sadece klasik sol söylemlerle yönetim tarzı, geçmişin mantığıyla günümüzü çözmeye çalışan, heyecanlı, sloganist ve ajitatif bir anlayıştan öte bir şey olmaz.

Kendi aklımızla, bilimin evrenselliğiyle, üretici eğitim ve sanatla inceltilmiş bir kültür içinde doğmak ve yaşamak dileğimle!

---

[53] Mezopotamya coğrafyasında batı milliyetçiliğinin uzantısı ve taklitçiliği de olsa, bu anlamda dönüşüm, Türk devletinde gerçekleşebilmiştir. Ortadoğu'daki, Arap Milliyetçiliği ise, daha çok baskıcı, batı içeriğinden uzak, daha çok Ortodoks Rus biçimlenmeyle ve İngiliz merkezli anti-Emperyalizm temelinde gelişen milliyetçiliktir. Seyit Kutup'un ümmetçi ve cihat öngörüsü üstüne oturtulmuş, tutucu bir milliyetçilik. Farsiler ise, en az onun kadar Şii ideolojisiyle donanımlılar. Yüzümüzü ışıktan (batıdan) eksik etmeyelim. Ama bilelim ki ışık batıdan doğmaz, doğunun yani ışığın, aydınlığın çocukları olalım.

BİRİNCİ BÖLÜM

İNSANLIĞIN OLUŞUM İLE EVRİMLEŞME SÜRECİ VE TAŞ DEVRİMİNİN YARATICI İNSANI: HOMO HABİLİS;

İnsanlığın oluşum sürecini milyonlarca yıl, dünyanın tarihi oluşumunuysa milyarlarca yıl öncesine götürmeye kalkışmamız bizleri bir anlamda konumuzdan uzaklaştıracaktır. Bilinen bilimsel gerçekliği özetlersek, dünya değişik dış etkiler (büyük göktaşının düşmesiyle) nedeniyle soğumaya girip, bir buzul çağı yaşadığı ve bu dönemde insanların savunmasız ve çıplak halde mağaralarla, ağaç kovuklarında yaşadıkları gerçeğidir. Büyük canlılar (dinazor benzeri) ölürken, tam tersine memeli ve diğer küçük canlılar dışarı çıkarak özgürleşmişlerdi. Bu dönemde insanın uğraşı vahşi doğa içinde avcılık ve toplayıcılık şeklinde olmuştu. Komün yaşamın hâkim olduğu ve toplumsal-üretici değerlerin gelişkin olmadığı, ilkel türden sosyal yaşamı formu ortaya çıkmıştı. Bireyin, kendi başına herhangi bir anlam ifade etmediği gibi, yamyamlığın da görüldüğü ve insan ile hayvan arası bir bilinç ve kültürleşme ile yaşayan insanlıktan söz etmek mümkündür.

İnsanlık tarihi, gerek yerel anlamda ve gerekse de genel olarak sürekli yıkımlara uğramıştır. İnka-Maya uygarlığındaki, Tufan efsanesi ile Nisir (Cudi[54]) dağındaki-Zagros Tufan efsanesi arasındaki benzerlikte kuşkusuz bu ortak genel yıkımlardan kaynaklanmaktadır. Jeoloji biliminin, elde ettiği verilere göre dünya ölçeğinde 17 yıkım olmuştur ve bunlardan iki tanesi oldukça büyük yıkımlardır. Yerel anlamda ise 83 doğa yıkımı gerçekleşmiştir. Bu yıkımlarda diğer canlılar gibi kuşkusuz insanlarda yok olmuşlardır.

Jeologlar, fosil dünyasından hareket ederek, toprak ve organik buluntulardan 600 milyon yıllık dünya tarihinin takvimini oluşturmuşlardır. Dünya zaman tablosunu şu şekilde betimlemek mümkündür:

---

[54] Gerçek isimi Gutidir. Sami dilinde ağırlıklı "C" harfinin kullanılması nedeniyle Cudi dağı denilmiştir. Oysa tarih özgünlüğündeki adı Gutidir.

ZAMAN	DEVRE		DEVİR	Milyon yıl
Senozoyik	Kuvaterner		Holosen	1.5
			Pleistosen	
			Pliyosen	7
	Tersiyer	Neojen	Miyosen	26
			Oligosen	38
		Paleojen	Eosen	54
			Paleosen	65
Mezozoik	Kretase		Üst	100
			Alt	
	Jura		Malm	136
			Dogger	154
			Liyas	175
	Triyas		Üst	190
			Orta	225
			Alt	
Paleozoyik	Permiyen			280
	Karbonifer			
	Devoniyen			345
	Siluriyen			395
	Ordovisiyen			450
	Kambriyen			570
Antekam-briyen	Proterozoyik			
	Arkeozoyik			

Dünya tarihi bu kadar geçmişe giderken, yeryüzünün yaşam alanı olarak insana uygun konumda oluşu insanın evrimleştiği mekân olarak daha çok Afrika üzerindeki buluntular, insanlığın Afrika'dan, yeryüzüne yayıldığı üzerine tezleri, bilimsel olarak da kanıtladı. "J" genetiği ortak insanlık genetiğidir ve kökeni Afrikadır.

ALT VE ORTA PLEİSTOSEN

(Understanding physical Authropology and Archeology; west publishing-1990)

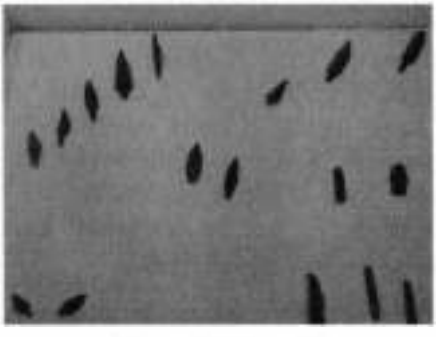
ZAMAN	Buzul Çağları	Pleistosen		Kültür Devirleri	İnsan Fosilleri
125.000		ORTA	Paleotik		Sale
	Rıss	Pleistosen	Çağ		Terra Amata
				AŞÖ LYAN	
265.000					
	Mindel-Rıss				Ambrona
300.000					
	Mindel				Vertesszöllös
					Petralona
400.000					Bodo
					Peking
430.000					Sangiran17
	Günz-				Heidelberg
500.000	Mindel				Ternife
					Ndutu
600.000					Lantian
700.000				OLDOWAN	
	Günz				OH12
1000.000		ALT			H.Erectus
1200.000		Pleistosen			Ohg
1500.000					OH13,KNM-Er37333
1600.000					
					KNM-WT
					15000

İnsanın evrimleşme süreci, M.Ö.6 milyon yıl öncesine dayanan bir öykü olarak ele alınmaktadır. Bu yaratıklar insanımsı denilebilecek türler güçlü ve vahşi hayvanlardır. Araç kullanma becerileri sınırlıdır. Bilim dünyası bu hayvanı henüz akıllı görmedikleri için, Habilis cinsine yani akıllı türe sokmamıştır. Bu yüzden ona "Australopitekus" denilmiştir. İnsanın biyoloji ve kültürel anlamda evrimleşme sürecinin muhteşemliği, yapılan ar-

keolojik verilerin ışığında 3.zaman dilimi denilen çağın sonunda yani 2 milyon yıl öncesine dayanmaktadır. Bu dönemdeki insanın isimlendirilmesi de Homo olarak adlandırılmış. Homo, insan anlamındadır. Veya insan benzeyen demek daha doğru olacaktır.

Bu bağlamda insanımsı bu hayvanların benzer türdeşleri de evrimleşme sürecinde doğa ve yaşantı ile uyumsuzluk sonucu yaşamda kalabilme becerisi göstermezken, bunlardan sadece yetenekli insan türleri ayakta kalabilmiştir. Özellikle bugünkü Afrika'nın Kenya bölgesinde yapılan çalışmalar, yetenekli ve yeteneksiz türlerin çok uzun süreler neredeyse 650-700 bin yıl boyunca aynı ortamda birlikte yaşadıklarını kanıtlamışlardır. **Bu türlerden yetenekli olanlar ayakta kaldıkları için, insanın en önemli özelliği yetenek olarak ele alınmıştır. Bu değerlendirmede ana kıstas ise, alet kullanma becerisinin gelişimidir.** Çünkü insan yetenekleriyle, dolayısıyla araç kullanma becerisiyle gelişip dönüşebilmiştir. Aracı kullandıkça beyni de büyümüş, gelişmiş, parmaklarını ve parmak uçlarını etkin kullanarak ince işçliği geliştirmiş ve üretimi çeşitlenmiştir. Yetenekli insan anlamına gelen Habilis, daha doğrusu Homo Habilis isimi bu dönemdeki insanı tanımlamak için kullanılmıştı. Homo Habilisler'in dişileri; 1 metre civarında bir boya, 30-35 kg ağırlığındayken, erkekler biraz daha uzun 1.30-35 metre ve 45 kg'a varan kiloya sahiptiler. Yani, erkekler, kadınlara nazaran daha ağır ve iriydiler. El ve ayak kasları bu günkü insana göre daha güçlüydü, fakat özellikle elleri bu günkü insanla karşılaştırıldığında yere daha çok yakın ve daha uzundu. Bu verilerde göstermektedir ki, Homo Habilisler'in, ağaçlarda yaşamasının ve tehlikelerden korunmak için ağaçlara tırmanma yeteneği oldukça gelişkindi. Özellikle, Kenya ve Tanzanya bölgesinde yapılan çalışmalar bu türler için büyük veriler sağlamasına neden olmuştu. Fakat atamızın ayak şekilleri bugünkü insan gibi olmasa da, ona benzer bir dik duruşla yürüdüğünü de kanıtlamaktadır. İşte bugünkü insan soyunun atası olarak kabul edilen tür; Homo Habilistir. Bu atalarımız kendisi ile birlikte evrimleşemeyen ortak atalarımızdan farkı, avlanma becerilerini çok üst boyutlara çıkarmış olması ve hayatta kalmasını sağlayan, araç yapımını yaşantısının bir uzantısı, günlük bir uğraş olarak benimsemesidir. Bu çabalar habilislerin, fiziki olarakta daha ince ve narin olmasına neden olmuştur. Çünkü bu aletler ile etleri parçalara böle-

rek, küçültmekte, meyvelerin sert kabuklarını dişleriyle kırmak yerine aletler yardımıyla kırarak beslenmekteydiler. İşte bu beslenme tarzındaki değişim, vücut anatomisine de yansıyordu, büyük ve iri azı dişleri gittikçe küçülüyordu. Dolayısıyla bu aletler onun, daha hafif yiyeceklere doğrudan yönelmesine de neden oluyordu. Tüm bu basit ama önemli araçlar sayesinde, atalarımızın yüzlerindeki kas ağırlığı incelmiş, iri azı dişleri ile damak uzantısı da küçülmüştür. Böylece bu günkü insana benzer bir görünüme bürünmüştü. Yani yüzü küçülürken, ona paralel fakat onun tersine; beyni ise büyüyordu. 2 milyon yıl önce habilislerin alınlarının gittikçe ileri doğru çıktığını ve yüzünün yuvarlaklaştığı görülmektedir. Kuşkusuz, beyinleri büyüyor olsa da, bu günkü insan ile karşılaştırmak mümkün değildir. Bugünkü insana nazaran daha küçük beyine sahiptiler. Yaşadıkları coğrafyanın doğa olarak büyük bir zenginliğe sahip olmaları onların özellikle avlanma işinde ustalaşmalarına daha çok katkı sağlıyordu. Besin kültürleri oldukça geniş türden yelpaze içermekteydi. Hayvanların su ihtiyacını gidermek için su alanlarına inmeleri nedeniyle, atalarımızda genelde sulak alanlarda veya su kenarlarında yaşam alanları oluşturmuşlardır.

Res. Keskin uçlar

Yaşadıkları bölgelerde; Gergedan, Zürafa, Su aygırı, Fil, Timsah, Sırtlan, Leopar, Aslan, Sırtlan gibi hayvanlar yaşamıştır. Bu hayvanlara karşı koymak, avlanmak ve bazı meyvelerin kabuğunu kırıp yemek için özellikle değişik türden aletlerin geliştirilmesi Homo Habilisler tarafından gerçekleştirilmiştir. Öyle

ki doğu ve güney Afrika'daki habilis buluntularının yanında taştan yapılmış; gerek bir tarafı ve gerekse de iki tarafı keskinleştirilmiş, satır bıçaklar, yine taştan yapılmış çekiçler ile yongalar bulunmuştur.

Homo Habilisler, bu aletleri sadece bir defalığına değil, uzun süre kullanmışlar. Av yeri değiştikçe hayvanların gittikleri yere doğru bir hareket kabiliyeti içinde olduklarından dolayı, Homo Habilisler, gittikleri yerlere bu aletlerini götürmüşlerdi. Bu dönemde özellikle ellerin becerisi arttıkça zarifleşmiş ve incelmişti. Eller daha bir serbestleşmiş bağımsızlaşmıştı. Bu çabalar kuşkusuz ellerin koordinasyonunu sağlayan insan beyninin sağ ve sol loblarının daha etkin çalışmasını sağlamış, beyinin bu bölümlerinin gelişmesi ve büyümesi sonucunu doğurmuştu. Taş kaynak bölgelerinin etkin kullanımı ve basit işlenen, güçlü volkanik kökenli taşlar ile çakmak taşlarının seçiciliği, bu tür taşların zengin olduğu bölgelerde yerleşmelerde göstermektedir ki, Homo Habilisler, taş işçiliğini bir tür ilkel sanayi ve üretim merkezi olarak kullanmışlardı.

Taş, insan evrimleşmesinin hamuru, dolayısıyla günümüz insanın biçimlenmesinin de hammaddesi olduğu söylenebilir. Bu bağlamda başta taş, ateş ve sonradan bulunan ok, insanın en büyük yaratımlarıdır. Homo Habilisler, yaşamın anlamını, ihtiyacını karşılama doğrultusunda algılamakta, zihnini meşgul eden şeylerse kendi dışındaki varlık ve objelerdi. Henüz kendine dahi dönememişti. Kendi ile ilgili bakışı ihtiyaç düzeyi ile doğru orantılıdır. Yani harekete geçmesinin tek nedeni **Engels** ve **Maslow**'un deyişiyle "zor ve ihtiyaçtan" kaynaklanmaktaydı. Buda kuşkusuz birincil güdüleriydi.

İNSANIN YERYÜZÜNE YAYILIMI VE ATEŞ DEVRİMİNİN YARATICI İNSANI: HOMO ERECTUS

İnsan araçları kullanma bakımından yeteneğini artırdıkça, beslenmesindeki ürün yelpazesi daha çok gelişmekte, beslenmenin getirdiği avantajlarla sadece beyni değil vücuda da irileşmekteydi. Bundan dolayı serbest hareket alanı gelişmekte, av alanını coğrafi olarakta genişletmekteydi. Yayılış olarak ta geniş alanları seçmeye başlamaktaydı. Böylece ağaçtan bağımsız-

laşma ve farklı coğrafi alanları kullanma yolunda tercihler oluşmaya başladı. Araç ve aletler sayesinde, besini rahat elde edebilmek bir anlamda üremedeki yüksek düzeyde artışı da beraberinde getirmekle kalmadı, uzun süreli bir hayattı da onlara sundu. Böylece gerek av alanlarının daralması, gerekse de Afrika'nın kurak veya farklı doğa olayları karşısında bölge dışına taşmalar başladı ve yeryüzüne yayılışlar bu dönemde gerçekleşti. Bu tarih 1.8 milyon ile 1.3milyon yıl öncesi olarak tarihlenmektedir. Bu yayılış coğrafi olarak insanın geniş bir alana doğru hâkimiyet alanını yaygınlaştırması anlamına da gelmektedir. Irki ve kültürel farklılıkların da oluştuğu dönemin başlangıcıdır. İşte tüm bu mükemmeliyete gidişteki temel taş; **HomoErectus dönemidir**.

1800 lerin sonlarına doğru insanın kökeni konusundaki çalışmaların, tıpkı arkeolojinin diğer bilimsel buluşları ve alan çalışmalarındaki, uygarlıkları keşifler kadar güçlü bir şekilde ilkel insanlar üzerine de büyük çalışmalara girişilen bir dönemdir. Bu birikimsel zenginlik günümüz bilim dünyasının da biçimlenmesinde büyük bir rol oynayacaktı. İnsanlığın yaylımının Afrika'dan gerçekleştiği bilinmekle birlikte, bunun hangi zamanda ve neden olduğu konusunda tartışmalı durumlar söz konusudur. Yinede, bu yayılışın Homo Erectus dönemi olduğu bilinmektedir. Araç yapmada ustalaşmış, ağırlaşmış ve bugünkü insana oldukça benzeşen bu tür, ağaçtan kurtularak kendi ayakları üzerinde durmayı başarmış bir insandır. Homo Erectus, insani kültürleşmenin ve kendine özgü coğrafi anlamda örgütlenerek bir diğerinden farklılaşmanın olduğu dönemi ifade eder. Bu insanların başta Afrika da oldukları düşünülürken, 1800 lerin sonunda Endonezya da yapılan çalışmalarda da Homo Erectus rastlanıldı, daha sonraları Çin, Pakistan Hindistan ve en son Afrika'ya oldukça uzak bir bölge olan Amerika da da keşfedildi. Bu bağlamda insan atasının, Afrika'dan ne zaman çıktığı konusunda ve hangi şartlara da çıktığı konusunda kesin bir tarihlemeye gidilemese de, Homo Erectus dönemi olduğu netlik kazanmıştır. Kıtaların geçmişte birbirlerine yakınlığı ve bağlantıları bu geçişlerin olmasına neden olmuştur. Örneğin, 4. zaman diliminde Bu günkü Avrupa ile Afrika'yı birbirine bağlayan Cebelitarık boğazı bitişik bir kara parçasıydı ve Afrika'dan Avrupa'ya geçiş Erectuslar ki onlarla paralel Homosapiensler için fazla zor ol-

mamıştı. Yakın zamanda Rusya steplerinde de Homo Erctusların keşfi de göstermektedir ki, insanın atası steplere kadar çıkmış ve bu bölgede buzullaşma süreciyle birlikte orada da yaşama adapte olmayı başarmıştı. Aslında Homo Erectusların Afrika'da kendileri için oldukça uygun bir iklimi terk ederek farklı bölgelere ve iklimlere doğru yönelimleri, onların bu hareket tarzının bilinçli bir çaba olduğunu göstermektedir. Çünkü Afrika bölgesi, henüz geniş çöllerin oluşmadığı, ormanlık ve zengin bir alandı, keza Asya'nın güneyi de öyleydi, yağış oldukça fazlaydı, fakat gerek Avrupa'nın kuzey bölümleri ve gerekse de Sibirya stepleri buzul alanlardı, dolayısıyla bu bölgelere yönelim tümüyle bilinçli bir hareketi gerektirmektedir. Bunun sebebinin bir teoriye göre beslenme kaynakları içinde olan Homosapienslerin peşinden gittikleriydi. Erectuslar, sürekli değişen iklimlere göre biçimlendikçe, doğada üstünlüklerini ve ona karşı önlemler alabilme becerilerini geliştirdiler. Buzul çağlarının ara dönemlerindeki ılıman iklim dışında soğuk ile yaşamayı öğrendiler. Kuşkusuz bu çabada en büyük destek ateşin keşif edilmesi ve onun ehilleştirilmesidir. **Ateşin Ehilleştirilmesi** Homo Erectus insanının müthiş buluşudur denilebilinir. Ateşi doğadaki doğal yangınla tanıdıkları kesindir. Fakat sonraları ateşin doğadan ayrışabildiğini ve elde edilebileceğini öğrenmiştir. Fakat bu çabanın oluşması kuşkusuz yüzyıllar sürmüştür. Bugün dahi insanlık kültüründe Ateş Tapınması ve ateşin suyla söndürülmemesi gerektiğine dair kültür ürünleri buzul dönemlerinden kalan önemli kültürel öğelerden biridir. Ateş, atalarımızı vahşi hayvanlardan koruduğu gibi, onda etin ve diğer tarım ürünlerinin pişirilerek terbiye edilmesi, insanın fiziki olarak evrimleşmesinde bir başka dönüm noktası olmasını sağladı. Günümüz karanlık korkusunun azalmasının gerçekleştiği dönemdir. Ateşin olmadığı dönemlerde bu atalarımızın, gece gözleri iyi gören vahşi hayvanlar tarafından avlanmaları sonucu, korkunun oluştuğu ve bu korkunun günümüze kadar karanlık korkusu olarak bilinçaltımıza işlendiğini biliyoruz. Ateş ile birlikte ev kültürü de oluşmaya başlamıştı. Ağaç kovukları veya yüksekliklerinde yaşamak yerine bu dönemde soğuk bölgelerde mağaralar tercih edilirken düz alanlarda daha çok ilkel olsa da evler yapılmıştır. Evlerin veya mağaraların bir bölümünde etlerin veya değişik besin kaynaklarının parçalanıp pişirildiği ocak bölümü yapılmıştır. Beslenme

sistemi değiştiği kadar, ateş aynı zamanda barınaklara veya yerleşim yerlerine saldıran vahşi hayvanlardan korunmak içinde önemli bir araç olarak kullanılmıştır. Bu avantajlar seçiciliği de getirmiş, araçlarda da büyük bir değişimin oluşmasına neden olmuştur. Soğuktan titreyen insan yerine mağarasında veya evinde oturarak ateş başına çalışan ve üreten insan profili ortaya çıkmıştır. Bu anlamda, insanın evrimleşmede ateşin ehilleştirilmesi önemli katkı sağlamıştır. Bu yüzden, ateşin bulunması insanlık tarihinde bir devrim olarak algılanmalıdır.

Ateşin kullanılması farklı zaman dilimlerini içermekte ve coğrafi olarak farklı tarihler ortaya çıkmıştır. Örneğin bu tarih Afrika da 1.5 milyon yıl önceye götürülürken, Avrupa da 500-700 bin yıl önceye kadar götürülmektedir. Ateşin başında atalarımız taşları farklı işlerde ve etkin olarak kullanmaya başlamışlar. Örneğin, şekil verdikleri taşlarla, hayvanın postunu soymak için daha ince işçiliğe girmişlerdir veya daha derindeki lezzetli kökleri çıkarmak için de keza daha güçlü işçilik gerektiren taş aletler üretmiştir. Örneğin, küllanışlı ve ince işçilik gerektiren üçgen baltalar bu dönemde üretilmiştir. Bu baltaları bazalttan veya bazalt bulunmadığında çakmak taşından yapıyorlardı. Bu aleti meydana getirmek için en az onu üretmek kadar incelik gerektiren, alet de bu dönemde yapılmıştır. Bunun için bu dönem tarihçiler tarafından, yontma taş devri olarak isimlendirilmiştir. Bu aletlerin üretiminin daha yetenekli kişiler tarafından yapılması da mümkün olabilir. Çünkü bu dönemde ortaklaşa yaşayış ve ortak avlanma çok güçlü bir karakteristik özelliktir. Ortak olarak ava çıkan komün mensupları, özellikle Mamut, Fil gibi hayvanları avlamayı tercih ediyorlardı. Bu avlarda en önemli iki araçta kuşkusuz taş baltalar ile ateşti. Ateş ile bu büyük hayvanları korkutarak üzerlerine gelmesini engellendikleri gibi, av hayvanlarını istedikleri yere doğru da yönlendirebiliyorlardı. Taştan ürettikleri baltalarla da ölümcül darbeler vurarak avı tamamlıyorlardı. Bu büyük hayvanların etinin ağırlığı sayesinde, uzun süre beslenip, dinlenebiliyorlardı. Ayrıca bu avların verimliliği sayesinde, sürekli ava çıkmak zorunlulukları olmadığı için, atölyelerde yeni silahlar yapabilme imkânı da bulabiliyorlardı. **Homo Erectus insanı, beyin olarak gittikçe, daha fazla ağırlaşmakta ve günümüz insanı ile fiziki olarak birebir olmasa da benzeşmeye başlamıştır. Ama Homosapiesnler gibi**

düşünme ve tasarım merkezleri eksikti. Fakat beyinleri tam gelişimini-evrimleşmesini tamamlamadığı için, kafa hala geriye doğru basıktı, şakaklar kısmen çıkmış olsa da göz halkaları ileri doğru belirgindi, alın geriye doğru basık durmaktaydı. Kafa irileşmiş olsa da günümüz insanından küçüktü. Çene kasları güçlü, ileriye çıkıntılı, dişler güçlü ve iridir. Boyları 1.70 ile 180 lerin üstünde, güçlü yapıları ile kiloları 100 kg'a kadar çıkmaktaydı. Vücut yapısı leğen kemikleri dışında bu günkü insan yapısıyla aynı düzeydeydi. Beyin evrimleşmesini tam anlamıyla gerçekleştirmediği için, kadınların rahmi, günümüz insanına göre, daha dardı ve rahimdeki çocuğun doğumu (basık kafaları olduğu için) küçük ve dar kalçalarla mümkün olabiliyordu. Dolayısıyla beynin gelişimiyle kadının kalça ve rahim gelişimi arasında da doğru bir ilişki-korelasyon vardır.

Homo Erectusların çok az bölümü uzun yıllar yaşayabiliyordu. Genel ortalama olarak 30-35 yaş olarak düşünülebilir. Ayrıca küçük bir salgın hastalıkta tüm komün kırılmakta bazen bir bölgede toplu ölümler olmaktaydı.

Doğadaki sürekli değişimler de, onlara yeni yetenekler sunmaktaydı. Bu değişimlere paralel olarak beslenme şekillerinden, coğrafi alanlara yayılış serbestisine sahip olabilme avantajlarına kadar, bütün yeteneklerini en doruk noktasına kadar kullanabiliyorlardı. Buzul çağlarında suyun azalması, ara ılıman dönemlerde güçlü ırmakların oluşması ve birçok yerin yeşillenmesi, beslenme ve yaşam tarzında büyük değişimlere neden oluyordu. Bu iklim değişimleri kuşkusuz, sadece insanın değişmesini değil, aynı zamanda dünyanın da biçimlenmesine, karaların, denizlerin pozisyonlarında yeni şekillere bürünmesine neden oluyordu. Volkanik ve diğer doğa olayları da dağlık ve kıyı alanların şekillenmesine büyük katkılar sağlıyordu.

İş bölümü açısından ilk sınıfsal farklılaşma, bu dönemde, cinsiyet temelinde gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Erkek, güçlü anatomik yapısı ve alet kullanmadaki ustalığı sebebiyle ava çıkmakta, kadın ise daha çok, meyve ve kök toplayıcılığı yapmaktaydı. Erkeğin fiziksel gücü nedeniyle otoritenin de erkek olduğu sonucuna gidilebilir. Kadın, komünün ortak malıydı. Üreme önceliğinde ise araçtı. Sonuç olarak, gerek Homo Habilis ve ondan sonra gelen Homo Erectus getirdikleri evrimsel bi-

rikim ile günümüz insanı olan Homo Sapiensi oluşturmuşlardı. Homosapiens ile Erektusların sentez çocukları olduğu tartışması devam etmektedir. Bu kültürel evrimleşmede, taş ile başlayıp, ateş ile devam eden evrimleşme-devrimleşme, insanın en ilkel halinden günümüze gelmesindeki süreçte temel araçlar olmuşlardır. Homo Erectus, hayvanları avlayarak onların sadece postunu giymekle yetinmeyecek, koca dişlerinden de silahlar, küçük dişlerinden ise süs-takı aletleri, iğne gibi işlerde kullanacaklardır. Bu becerileri de kuşkusuz Homo Sapiensler yapacaktı. Homo Sapiens ile Homo Erectusların ortak alanları paylaştıkları saptanmıştır. Erectuslar hızlı, çevik ve iyi koşucu olmalarına rağmen, Sapiensin yanında yaşamlarını sürdürebilme şansları olmamıştır.

Sapienslerin yaratıcılığı, denge duyumları ve konuşma becerileri gibi özellikleri, daha hızlı koşucu ve çevik olan Erectuslarla baş etmeye yetmiştir. Özellikle Erectusların kafalarının yan şakaklarının çıkıntılı olmaması ve küçük beyine sahip olmaları onların koruyamadıkları anlamına da gelmektedir. İnsan atalarının daha gelişkin beyine sahip olmaları, Erectusların evrim yarışında yenilmelerine ve tarih sahnesinden çekilmelerine neden olmuştur.

Paleotik Dönem ve Yaratıcı-Tasarımcı İnsan: HOMO SAPİENS

Homo Sapien türünün tarihi anlamda tespiti için 200 bin yıl önceye kadar gitmek mümkündür. Sapiens ailesini, atası Erectus'tan ayıran şey, aletlerdeki maharetinin artması, kültür ürünü olarak kendine has yaratımları, **soyutlama ve plan yapma becerisi ile iletişim yani konuşabilme yetenekleriydi**. Örneğin, araç-gereç olarak çok daha mükemmel ve çeşitli ürünler yapmışlardı. Özellikle buzul çağının etkisiyle, av peşinden uzak yerlere gitmek yerine ateşin merkez olduğu bazı bölgelerde açık alanda yaptıkları (ot, kamış vs.) çadır benzeri barınaklarda, bazen de mağaralarda, etleri stok yapıp onlarla uzun süre beslenmişlerdi. Böylece kapalı alanlarda uzun süre kalabilecek şekilde bir yaşam tarzı geliştirmişlerdi. Neandartal insan tipi, Sapiensin başlangıcındaki en belirgin tiptir. Bu tipler 130 bin yıl önceye kadar gitse de genel anlamda 90 ile 35 bin yılları arasında yaşayan insanlara Neandartal insan denmiştir. Neandartal insan, kendi içinde ortaklaşa davranımları güçlü, kolektivist güçlüğün bir zorunluluk çerçevesinde yaşam tarzının geliştiği dönemde, buzul çağında yaşamıştır. Dolayısıyla farklı topluluklarla en az iletişime geçilen dönem Neandartal insanların yaşadığı dönemdir. Sapienslerle iletişime geçen bu tür de, Erectuslar gibi yaşama imkânı bulamamıştı. Sapienslere göre daha güçlü ve en az onlar kadar büyüklükte bir kafatasına (dolayısıyla beyine) sahip olmalarına rağmen, kendilerini bu güne taşıyamadılar. Homosapiens, tasarım gücü ve daha etkin (ok, mızrağı dengeli atabilme, tuzak kurabilme ve savaş stratejisi yeteneği) olması hasebiyle, tarih sahnesinden silinmişlerdi. En son türleri günümüz İspanya'nın güneyindeki mağarada iskeletleri bulunmuş. Sapiens, Neandartal ve Erectus'tan farklılıklarıyla üstündü. Evrimsel üstünlüklere sahipti. Ve kazanan da o oldu. Yani insanlar.

Sapiens'i Erectustan ayıran en önemli özelliklerden biri de, güce dayalı cinsiyet temelli bir iş bölümünün olmaması, **onun yerine kadın ile erkeğin ortak avlandıkları ve eşit pay aldıkları bir dönemi ifade eder**. Kadın, eve veya mağaraya bağlı bir yaşantı içinde değildi. Aslında kadının fizyolojik yapısı da bu ön görüyü destekleyici bir unsurdu. Çünkü Neandartal kadını, erkeğiyle aynı boylarda ve aynı ağırlığa sahipti. Dolayısıyla, er-

keğiyle aynı güce sahip bir kadın onunla ortak yaşam ilişkisi içinde olabilirdi. Kadınların ve erkeklerin bu güçlü yapıları onların ağır yaşam tarzları ve girdikleri güç işler konusunda da ayrıca önemli bir başka göstergedir. Bu dönem insanı, buzul çağının zorluklarından dolayı, beslenmesini ağırlıklı olarak hayvansal besinlerden,(özellikle etlerden) sağlıyorlardı. Hatta etleri stok yaptıklarına dair buluntularda elde edilmişti.

İnsanın tam 100 bin yıllık yaşam serüveni boyunca kafatası şeklinde pek büyük bir değişim olmamıştı. Dolayısıyla, Neandartal insanının kafası kalın, başı basıktı. Henüz şakaklar ortaya çıkmamıştı. Özellikle iri ve derin gözler ve etrafındaki kemerler oldukça belirgin özelliğiydi. Ayrıca, yakacağı sadece ağaçlardan elde etmenin güçlüğünden dolayı, hayvansal yağlardan yararlanma yollarını da bulmuştular, özellikle aydınlatma işinde hayvansal yağlardan yararlandıklarını biliyoruz. İnsanlık için önemli olan araç kullanma becerisinin, bu dönemde oldukça gelişkin olduğu görülmektedir. Sadece, savaş veya avlanma için silahlanma değil aynı zamanda beslenmeye yönelik ağaçlardan kaplarda bu dönemde yapılmıştı. Fakat bu dönemde giysi kavramı yeterince gelişmemiş, ayrıntılanmamıştır. Neandartal insan, hayvanların postundan giyecek yapıyor, yatacak yerde de keza bu postlardan yararlanıyor, ama onu daha inceltecek ve önünü kapatacak, düğme ve iğne gibi araçları henüz bulamamıştı. Bu tür ürünler, Neandartal insandan 20 binli yıllardan sonra, Kromanyon insanı tarafından üretilecek ve kullanılacaktı. Fakat Neandartal insanı ağaçlardan ve büyük hayvan dişlerinden kendisine aletler yapmışlardı.

İlk totem veya Animist kültlerin, din öğesinin ilkel biçimiyle oluşumu bu dönemdedir. Erectus atalarımız, ölüleriyle ilgili herhangi bir tören düzenlemez ve onları gömmezlerdi. Ölü öldüğü yerde bırakılır, hatta bazen Habilisten kalma yamyamlık özellikleri de vardı. Buna en güzel örnek Zukudiyan (Çin) mağarasında bulunan 40 tane kafatası beynin, kendi hem türleri tarafından yenildiği sanılmaktadır. Çünkü bu 40 tane kafa çok ustaca açılmış içindeki beyin çıkarılmıştı. Yamyamlık, sadece Erectus atalarımıza ait bir özellik değildi, kısmi anlamda Neandartal insanda da devam etmişti. Dolayısıyla ölü gömme ile ilk din forumları arasında direkt bir ilişki vardır. Neandartal insan ölülerini, anne karnındaki (Hocker) pozisyonda gömmekteydi-

ler. Hatta kimisinin mezarlarında değişik alet ve hayvan kemiklerine rastlanılması, öbür dünya gibi bir kavramın bu dönemde geliştiğini göstermektedir.

Dinin bir Mit olarak gelişim süreci henüz bu dönemde görülmemekteydi. Çünkü soyutlama ve kendi dışındaki varlık unsurlarını güçlü bir algılayış yoktu. Yaşamın somutluğundan ve koşulların zorluğundan kaynaklı, yaşam içinde doğmuş inaklar söz konusuydu. Bu dönem ilkel-ilk inanç dediğimiz, kendini doğa ile bütünleyen ve doğanın ve ona ait varlıkların (hayvan veya değişik doğa varlıklarının, ay, yıldız, rüzgâr, kar) kendisine kurdukları komplolar ve hayvanların gücünün kutsallığı, güçlü bir hayvanı yediğinde onun gücünü de kazanma gibi, ilk (Animist) inanç şekillerinin olduğu düşünülmektedir. Kendisini doğaya ait gördüğü gibi kendi ego kavramı oluşmamıştı. İdilkel benlik oldukça güçlüdür. Dinde bu anlamda kendi ilkel benliğiyle algılanıyordu.

Bir başka önemli özellik ise, buzul çağının getirdiği sosyal yardımlaşmanın en üst boyutta yaşanmasıydı. Bu dönemde, av dolaysıyla veya başka türlü kazalar ile yaralanan ve sakat kalan komün üyelerine bakılmakta, beslenmekteydiler. **Solecki'nin, 1970lerde Şhanidar (Kürdistan) bölgesinde yaptığı kazılarda, gözü kör olmuş, kollarından sakat kalmış kişilere bakıldığı hatta tedavi edilmeye çalışıldıkları anlaşılmaktadır. Çünkü bulunan bazı iskeletlerin, kırık olan kemiklerinin tedavi sonucu kaynadığı anlaşılmıştı. Bu durumunda lokal**

bölgesel olduğu sanılmakta, çünkü aynı dönem başka toplulukta yaşlıların veya sakatların ölüme terk edildikleri anlaşılmaktadır.

Kuzey Avrupa insanı olan Neandartal insanı, Homosapiensten ayıran özellikleri belki de bu insan türünün, genetik forumundan fiziki yapılanmasına kadar, Buzul insanı olması, yeteneklerinin ve tüm yaşantısının Buzul yaşama göre formatlamasıydı. Dolayısıyla Neandartal insana Neolitik çağ sonrasında (7500-7000) rastlanılmamıştır. Bu insan türü ile ilgili güçlü tartışmalar vardır, kimi evrim bilimcileri bunların atalarımız olan Homo Sapiensin en mükemmel biçimi olan Kromanyon'lar ile çiftleşerek melezleştiği ve süreç içinde ortadan kalktıkları yönünde tezler öne sürerken, kimi evrimciler ise Kromanyon'ları günümüz insanı ile aynı özelliklerde gördükleri için, bunun mümkün olmadığını ve Neandartal insanın gerek zihinsel yetilerinin sınırlılığı ve gerekse de biyolojik biçimlenişinin Neolitik çağda yaşamaya imkân vermediğini öne sürmüşlerdir.

Paleotik-buzul çağın bitişi ile buzullar yüksek bölgelere doğru çekilerek insanlığa büyük imkânlar sunmuştur. Modern insan Kromanyon'larda bu dönemde muhteşem ürünler üreterek uyum göstermişlerdi.

Bugünkü insanla görünüm olarak hemen hemen aynı olan Kromanyon'lar günümüz insanları gibi, alını dik, boyları Neandartal insandan daha küçük 160-75 cm ve daha zayıftılar. Bilim adamları her ne kadar Kromanyonları 120 bin yıl öncesine götürmekde ve hatta insan biyolojisi ile ilgili laboratuvar ortamda yapılan deneylerde 200 bin yıl öncesine götürse de bu teori tam anlamıyla alan araştırması ile desteklenmemiştir. Modern insan Kromanyonlar ile ilgili kesin veriler 30 bin yıl öncesine dayanmaktadır. Dolayısıyla, modem insanın tam olarak ortaya çıkışı ile ilgili tartışmalar halen devam etmektedir. Bu temelde iki farklı teori halen geçerliliğini korumaktadır. Modern insan atası Afrika'dan çıkarak yeryüzüne dağılmıştır; fiziki ve kültürel farklılaşımlar ise, gittikleri bölgede gerçekleşmiştir.

İnsanlar ırki olarak farklı bölgelerde şekillenmişlerdir. Afrika'da zenciler, Asya'da çekik gözlü sarı insanlar, Avrupa'da sarışın mavi gözlü alp insanı. İki teoriyi de kısmi anlamda des-

tekleyen veriler olmasına rağmen, eldeki kesin kanıtlar birinci teorinin daha da güçlü olmasını sağlamaktadır.

Ama her ne olursa olsun, modern insan Kromanyon'lardan türediği gerçeği bilimsel bir çerçeveye oturmuştu. Kromanyon insanı, 30 bin yıl önce yayılışları tüm coğrafi alanlarda olmuştu. Amerika'ya (Bering boğazı kullanılarak)bu dönemde geçildiği tahmin ediliyor. Aletleri işlemedeki başarısı muhteşem denilecek bir boyuttaydı. Bu dönemde iğneler ile kendilerine daha sıkı elbiseler yaptılar, oltalar ve zıpkınlar aracılığıyla balık avladılar ama en muhteşem buluş kanımca, oktur. Okun bulunması bir anlamda avlanma da ve hatta savaşmada önemli bir araç konumundaydı. Bu bağlamda Kromanyonların en büyük araç devrim kanımca ok ve mağara duvarlarına çizdikleri sanatsal içerikteki resimleridi. Öyle ki kimi resimlerinde av sahnelerinin dışında ayin gibi tasvirlerle yapılmış olan resimler, adeta soyutlanmıştı. Bu bağlamda insanın insanlaşma sürecinin en muhteşem örneği ve sonucu Kromanyonlardır diyebiliriz.

İnsanın İlk Somuttan Soyuta Gidişindeki Çaba: Resim, Müzik;

İLETİŞİM

Resim. M.Ö.7-8 bin, Elinde Mendil Govend-Halay Oynayanlar (AKari)

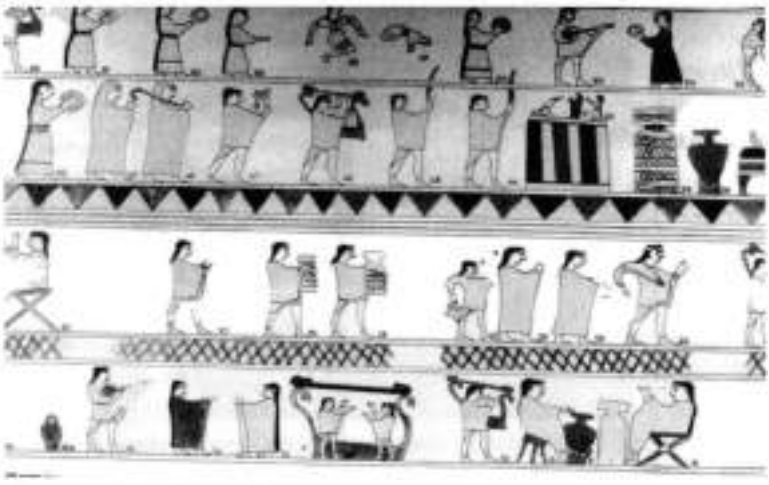
Resimler, bilgi anlamında atalarımızın yaşantıları ve yaptıkları eylemler kullandıkları araç-gereçler ile ilgili olarak, ayrıca dünyanın görünümü, doğa şartları ve sahip olduğu varlıklar(hayvan çeşitleri gibi) hakkında, günümüz insanına ilkel geçmişiyle ilgili veriler sunmaktadır. Toprağın altında çıkan diğer buluntular ise, bu çizimler ile karşılaştırılmakta ve tüm bu veriler geçmişimiz ile ilgili bizlere inanılmaz, değerlendirme olanakları sunmaktadır. Bu yüzden insanın en muhteşem yaratımlarından biri olan Kromanyonların buluşu olan resimi önemli bir başlık olarak ele almak istiyorum. Bu resimler geçmiş ile bu gün arasındaki en anlamlı mesajlaşma türüdür. Kimi düşünür ve ilk-tarihçiler bu çizimlerin sadece o günü anlatmak için kullanmadığını, çizimlerdeki mükemmellik ile o dönemin gelecekteki insanlığa mesaj vermek için bu tür eylemlere bilinçli olarak girdiğini idda etmekteler.

İlkyazı pro-tipinin Hiyeoğraf-şekil-resim üzerine kurulu olarak gelişimi de kısmen bu çıkarımın haklılığını kanıtlamaktadır. İlk resim geleneğine ait eser Fransa (Lasraux mağarası'n)da bulunmuştur. Bu resim M.Ö.14000 ile 30000 arasına tarihlemektedir. Resimler daha sonraki dönemlerde Hükümranların 'gücünü ve hâkimiyeti gösteren bir çaba olarak karşımıza çıkmaktadır. Kurtilerin, **Halaf kültüründen kalma eserleri, Van ve Hakkâri'de, 12000 ile 15000 yıllarına kadar götürülmektedir**. Daha çok av içeriğinde olan resimlerdir. Uygarlaşma Neolitik dönemde başlamış, ZaweÇemi, Şenidar, Çatal Höyük gibi merkezdeki üretimlerde de daha ayrıntılı av resimleri ile kısmen inanç içeriğinde olan resimler bulunmuştu. Uygarlaşma ve yerleşik yaşam ile ilgili ürünler de ilk olarak Kurdi bölgelerinde yapılmıştı. Kengi uygarlığı ile başlayan süreci ise biliyoruz. Bu süreçte yapılan KuDurlar veya Kasit, Lulubi kralların bıraktığı anıtlar ile Naram-Sin steli buna en güzel örneklerdendir.

Res. Av sahnesi, Neolitik dönem-Çatalhöyük

Bu dönemde sadece resim değil, ses araçları da ilkel şekliyle kullanılmaya başlanmıştı. Hayvan postlarından haberleşme görevi gören davula benzer aletler yapılmıştı. Av hayvanlarının olduğu yeri veya diğer bir kabilenin kendi bölgelerine girdiğini belirtmek için kullanılan tamtamlar, müzik aletlerinin ilkel aletlerdi. Kurti bölgelerinde, müzik aletlerini tabletler üzerinde, Saz, Davul, Tef, Lir, Kaval gibi üflemeli ve vurmalı çalgılar olduğunu görüyoruz. Bunlar günümüz dünyasına kadar taşınmış aletlerdir.

Res. Hatti çalgıları (Sazın, zurnanın Orta Asya'dan geldiğini söyleyen tarihçilere iyi cevap[55])

Bu anlamda gerek bilinçli veya bilinçsiz olsun insanın ilk iletişim çabaları daha sonraki yaratıcı sanatların doğmasına ve insanlığın gelişimine büyük katkılar sağlamışlardı. İletişim, insanın doğasında şekillenen bir özgünlüktür. Dolayısıyla yaşadıkları coğrafyanın şekiller ve çeşitleri insanın kendisi dışındaki unsurları kavramlaştırmasına ve isimlendirmesine neden olmuştur. Ortak bir anlamlandırmanın olması da, bir anlamda iletişimin toplumsal bir yaşam gereksinim sonrasın da doğduğunu kanıtlamaktadır. Ötekinin-bir başkasının olması ve ortak paylaşım ihtiyacından kaynaklı yaratımlardır. Eski dönemlerdeki güçlü toplumcu-komün ilişkiler bizlere sözlü iletişimin ilkel halde olsa da var olduğunu kanıtlamaktadır. İnsanın çalışması-üretmesi ve üretimde üst boyutu yakaladıkça aynı paralellikte beyinin nitelik ve nicelik olarak aynı oranda gelişmesi ile kuşkusuz gırtlak-ses yapısı da belirmeye başlamıştı. Çevresini kendine özgü ses hareketleri olarak tanımlaması bölge içinde ortak yaşayan insanların ortak iletişim (dil) kabiliyeti kazanmasına ve dillerin oluşumuna da neden olmuştu.

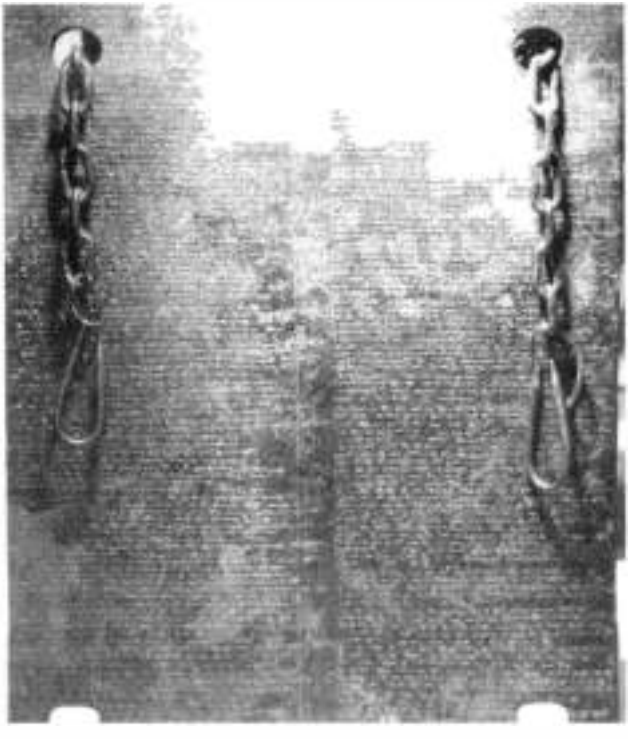
[55] Tv'de koca bir reklam: "ArJan" Hatti/Hitit vazo kule, diye bir proje. Jan'ın can, hayat olduğunu ve hayat krallığı anlamına geldiğini her Kurdi bilir. Ama gel görün ki, bu kuleyi inşa edenlerin bunu bildiklerinde tavırlarının ne olacağını merak ederim.

Res. Çatal höyük, Animist anlayış, leopar desen

Örgütsüz yapıdaki insan, dayanışma boyutunu güçlendirdikçe, örgütlü küçük köy toplulukları ve köy içinde dayanışma ile doğaya ve çevreden gelen diğer tepkilere karşı koyma, ihtiyaçlarını gidermek doğrultusunda güçlü dayanışma ve işbirlikleri bu dönemde üst boyuttaydı. Buda göstermektedir ki Homosapiens daha nitelikli hale gelmişti. Kuşkusuz dilin ortaya çıkışındaki en önemli figür din olmuştu. Sümer ilk din forum ve mitolojilerinde kutsal gizil hazineler, tanrıların dilleri diye anlatımların olması da bu durumu kanıtlamaktaydı. Din, toplumun ortak ruhudur. Din olmadan önce toplum bir sürüydü. Homosapiensler sürü halinde yaşıyorlardı ama onların yerleşik hayata geçiren tarım, zenginlik ve rahat yaşam kadar ortak hayat kurallarının ortaya çıkmasını da sağlamıştı. Bu ortak ruh dindi. Korktukları güçler doğadaydı ve onunla anlaşmak için bir arada mücadele etmek ve tüm çevre ruhlarıyla kendi ruhlarını bir sayma anlayışı vardı. Kendi kolektif ruhları ile doğanın kolektif ruhu, anlaşmalar bu çerçevede oluyordu. Zamanla anlaşamdıklarında ise kurbanlar adanarak kendilerinden bedeller verilerek, bizi afet duygusu ve anlaşmakar ortaya çıkıyordu. "Doğanın zoru" onları yendiğinde kolektif ruhu temsil eden adam onlara emir veriyordu. İşte bu durum zamanla Gal(Khal/Xalo) devletini, Öcalan'ın rahip devlet dediği görünümü ortaya çıkarmıştı. Marks'ın deyişiyle doğa insan mücadelesinde, doğanın egemen olduğu dönemdi.

İşte tüm bu gerçeklikler, dilin oluşumuna ve iletişimin etkinliğine hizmet etmiş önemli unsurlardı. Toplumsallığın gereksinimi ortak iletişim araçlarını zorunlu kıldığına göre ilkel dil-sözlü konuşma geleneğinin ilk şekli, bu dönemde oluşmaya başlamıştı. Dil olmadan örgütlenme-toplumsal bir birlikten bahsedilemeyeceği gibi, toplumsallığın olması içinde dil gerekliydi. Dilin tarihinin saptaması için toplumsallaşmanın tarihiyle paralel bir süreci içerir. Dolayısıyla toplumsal gelişim ile dilin gelişimi de aynı zaman diliminde ve birbirine doğru anlamlı korelasyonla gelişmiştir. **Bu bağlamda dili iktisadi gelişim ile birlikte, ona bağlı ondan bağımsız bir unsur olarak ele almak zorunluluğu vardır. Çünkü dil, hiçbir kurumun tekelinde oluşmadı, gelişmedi. Örgütlenmede ve iletişimde çok önemli olması ve sınıfların vazgeçilmez bir gereksinimi olması, onu üst yapı kurumu-üst yapı aracı olarak ele almamamızı gerektirir.**

Res. Yazılı tablet

Ama yazı için aynı şey söylenemez, çünkü yazı hâkim sınıfların egemenliğinde doğmuş ve onlara has bir görünüm kazanmış enstürümandır. Her soylu sınıf, yazıyı kendine uyarlarken ortak gizemli-doğaüstü yetenek olarak halkın üzerinde egemenlik kurmada araç olarakta kullanmıştı. Bu sebeple saray ve halk edebiyatı diye farklı kavramların ele alınması da bundandır. Halk gerçeği halk edebiyatıyla ortaya çıkarılması gereken alan çalışmasını ifade eder. Ağırlıklı olarak yazılı olmaktan çok sözlüdür. Yazı bir tür, sonradan kendini rahip-kral olarak betimleyen yeryüzünün çobanlarının yaratımıydı. Kral aynı zamanda, topluma dini anlamda da önder olmuştu. Yazı ise, ona ait ve sadece onun, tanrı ile anlaşmasını sağlayan bir iletişim araç olarak kullanılmıştı. Bu bağlamda yazının ilk şeklinin Mezopotamya'da doğuşunu incelemek için Kalo (Xalo-Gal)ları çok iyi irdelemek gerekir. Kalolar, Kengi(Sümer) toplumunun ve dolayısıyla onun kültür ürünlerinin de yaratıcısı olan kişilerdi. Ve onlar en iyi şairlerdi. Hatip şairler... Çünkü ilk tablet yazımlarına baktığımızda, yazımların şiir dilinde yazıldığını görürüz. Şiir o dönemin ilkel ama muhteşem yazın ürünleriydi.

Yazı geleneği yazıcı sınıfın yetişmesine bağlıydı. Bu dil ile ilgili yazıcı sınıfın nasıl yetiştiğini, Sümeroloğ **Kramer**, tablete dayanarak şöyle yazar: "Okul çocuğu günün erken saatinde nereye gittin? Okula gittim Okulda ne yaptın? Tabletimi ezberledim, öğle yemeğimi yedim, yeni tabletimi hazırladım, onu yazdım, onu bitirdim, sonra benim sözlü sorumu verdiler, öğleden sonra bana yazılı ödevimi verdiler, okuldan çıktığım zaman eve gittim. Eve girdim, babamı orada otururken buldum, babama benim yazılı ödevimi söyledim, sonra benim tabletimi ezberden ona okudum, babam memnun oldu, sabahleyin erken saatte uyandığım vakit anneme döndüm ve ona 'benim öğle yemeğimi ver, ben okula gitmek istiyorum' dedim. Annem bana iki tane yuvarlak çörek verdi, yola koyuldum. Annem 2 çörek verdi, okula gittim. Okulda yoklamayı yapan bana ' neden geç kaldın' dedi. Korku ve çarpan bir kalp ile öğretmenin önüne geldim ve saygı ile eğildim. Bu öğrenci okulun çeşitli görevlisinden 'aya-

ğa kalk, kapıya git' gibi azarlayıcı sözlerle dayak yiyor. Daha da önemlisi öğretmeni 'senin elin (kopyan) iyi değil' diyor ve dayak atıyor. Bu artık bu delikanlıya çok gelmiş gibi görünüyor ve babasına, öğretmeni eve davet ederek, çeşitli hediyeler vermesini istiyor. Bu insanlık tarihinde ilk rüşvet olayıdır. Kompozisyon devam ediyor. Baba çocuğunun sözüne değer vererek öğretmeni eve davet getiriyor. Evde en iyi yere oturtuyor. Öğrenci öğretmenin yanına geliyor, ona hizmet ediyor. Okulda tablet yazma sanatında bütün öğrendiklerini öğretmenin önünde babasına gösteriyor. Sonra babası öğretmene şarap ve yemek ikram ediyor. Ona yeni elbiseler giydiriyor, bir hediye veriyor ve parmağına yüzük takıyor. Bu sıcak bonkörlüğe öğretmen şu sözlerle karşılık veriyor. ' Ey delikanlı, benim sözlerimi tuttuğun, onlara karşı gelmediğin için yazı sanatının en büyük noktasına erişesin, senin buluşların tam olsun, erkek kardeşlerinin arasında önder olasın, arkadaşlarının başı olasın, öğrenciliğin en üst düzeyine yükselesin, sen okul uğraşlarını tam olarak yapabildin ve öğrenmiş bir adam oldun"

Böylesi zor eğitimden geçmekteydiler. Ezberci, dayağın uygulandığı, usta-çırak ilişkisinin geçerli olduğu eğitim sistemi.

Dilin, üretim ilişkilerine bağımlılığı sonraki dönemlerde söz konusu olmuştur. Çevre ve üretim şekli, değişim gösterdikçe dilde bu değişim ve gelişime paralel olarak şekillenmişti. Örneğin, Kurdi toplumunun coğrafi yapısının dağlık olması, dilinin şekillenmesinde de önemli etkilere neden olmuştur. Din anlayışından üretim ilişkilerine kadar. Toprak-tarım kültürüne geçtikleri halde, TeSup'a (Fırtına Tanrısı) tapmaya devam etmişlerdi. Fakat yerli Panteon tarım kültür temelli mitlerin ve Tanrıların oluşumunu da doğurmuştu. Fakat uzun süre mimari yapıdan, dini inançlara kadar dilde de dağ kültürü hâkim olmuştu. Kengi-Zagros kültüründe yapı şeklinden dil yapısına kadar, dağ coğrafyasını anımsatan verilerin bulunması bunu kanıtlamıştır. Örneğin İlk Sümerlerde ZiGerda (ibadetgâh)lar, dağ şeklinde tasvir edilmiş olan güçlü yapılardı.

Dil insanın soyut olarak keşfettiği ve soyutlama yetisini kazanmasında ve bu anlamda gelişmesinde en önemli öğedir, denilebilir. Çünkü dil ile birlikte beyin, düşünme yetisini bir yetenek olmaktan çıkarıp, bir gerçek haline dönüşümünü sağla-

mıştır. Bu gerçek, artık doğuşuyla birlikte başlayan ve öğretilmesi zorunlu bir çabadır (ki bu günde aynı gerçekliğe sahip bir olgudur). Hızlı ve çevik yapısına sahip Erectuslar ile daha iri ve büyük Neandertaller, insanın iletişim becerisi karşısında hayatta kalma mücadelesinde yenilmişlerdi.

Dilin soyutlanması, tıpkı bir çocuğun somut işlemler döneminden çıkıp, 9-12 yaşında soyut işlemler dönemine geçtiği dönem gibidir. Bu dönemden önce çocuk, yaşadıklarını sorgulayamamaktadır. Geçmiş gelecek gibi soyut kavramları önceden anlamamaktadır. Çocuk 9 ile 12 yaş arasında bu döneme geçer ve 12 yaşından sonra soyut kavramları anlamaya algılamaya başlar. Bu dönem de, insanlığın çocukluk dönemini atlatıp, erinleşmeye geçişini sağladığı dönemdir. Hayatı ve yaşadıklarını salt gerçek görüntüsü yerine, onu farklılaştırıp, yorumlamaya çalışmıştır. Bu nedenle doğaya isim vermenin kültürü de büyük bir ihtimalle yine bu dönemde başlamıştı. Doğadaki varlıkların özelliği ve onlara dair verilen isimler, insanlarında kendi aralarında, önce kabile veya ait olduğu halk veya coğrafi alanla ilgili tanımlamayla başladığını, sonradan özele indirgendiğini düşünüyorum.

Toplumsal gerçeklik henüz bireysel kimlik ile özdeş olmadığı için, kabile kimliği önemli bir tanımlama özelliğiydi. Günümüzde de ilkel kabilelerin kendilerini sahip oldukları külte, aileye dair nitelikleriyle tanımlaması veya Ortadoğu kültüründe Aşir veya kabile tanımlaması da bu dönemden kalan etkilerdi. Yazıya geçiş, insanın kurallar dizgesi ve kalıcı kuralların konulması açısından önemli bir yaratımdı. Böylece insanlığın terörize olmasından çok karakter kazanmasında önemli bir yaratımdı. Herkesi bağlaması ve ortak dilin oluşmasında da önemli bir katkısı olmuştu. Bu bağlamda, Kurti dil yapısının etkinliği ve ilkel görünümü, dünya yazı dilini etkilemesi açısından önemlidir. Neolitik devrimin Zagros bölgesinde başlaması nedeniyle, tarımcı, yerleşik yaşam tarzı ve ilkel de olsa ilk tarım topluluklarının ardından, araç-gereç, madencilik ve ticaretin bölgede gelişmesine neden olmuştu. Kimsede olmayan avantajın kullanımı ve ilk maddi araçgereç ve kültür kalıntılarının, yaratımlarının Kurti coğrafyasında oluşumu, bu nedenle gerçekleşmişti. İlkel dönemlerde (ileri bölümlerde göreceğimiz gibi), Mezopotamya'nın birçok

açıdan diğer toplumlardan farklı olarak, ilk eşitsiz koşulda gelişimin gerçekleştiği coğrafya olmasına neden olmuştur. Yani sınıflı toplumun ilk görüntüleri de bu coğrafyada olmuştur.

Coğrafi yapı, maddi üretim araçları, emek ile dil gelişimi arasında doğal bileşkeler olduğu halde, dil sınıf karakterinden çok, toplumsal karakteri olan bir olgudur. Doğuşu ve oluşumunun temelinde örgütlenme ve toplumsallaşma bulunmaktadır. Bu bağlamda, sınıfların tekelinde kalmamıştır. Bu günde, tüm halk kesimlerinin kendi benliklerini sahiplenmeleri ve bir başkasının saldırısında sınıf farklılığı olmaksızın birlikte tepki vermeleri ve ortak anlamda sahiplendikleri olgu olarak; dil ve onun yaratımlarının sonucu veya bütünü olan kültür görülmektedir. "Öncül olarak yine de dil" dir, çıkarımı daha doğrudur. İşte bu gerçeklik, enternasyonal dünya düşüncelerinde dahi tartışılmıştı. "Bir toplumu sömürüye açık hale getirmek için, dilinin tahrip edilmesi (Dolayısıyla kültür ve tarihi de benzer bir akıbete uğrar) gerekir" fikri, bugünde bilimsel gerçekliğini ve geçerliliğini korumaktadır.

Sonuç olarak, Kromanyonların yaratımı olan dil, sözlü geleneğin ilk görünümünü oluşturduğu düşünülmektedir. Ona pa-

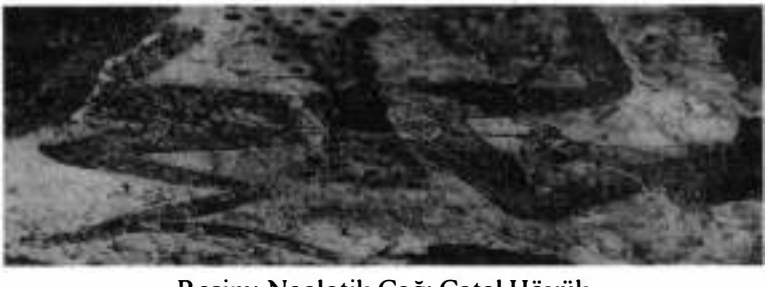
ralel olarak keza, iletişim araçları ve resim de, atalarımızdan Kromanyonların yaratımlarıydı. İnsanlığın olgunlaşması olan bu buluş, tüm kavramlardan (özellikle de iktisattan) bağımsız ve onlarla bağımlı gelişmişti. Atalarımızın güzel yaratımıydı. Bu soyutlama yaratımlarını sahiplenmekte günümüz insanlarının boynunun borcudur. Dil halkların emeğinin soyut sonucu ve üretimidir.

Doğa Devrimi;

Neolitik Çağ ve Sınıflı Toplumun Oluşumu

Son yirmi yıla kadar, insanlığa ait medeniyetlerin başlangıcı olan tarım kültürü Neolitik çağ ve o çağ üretimlerinin-maddi üretim araçlarının; Akdeniz ve ona bağlı bulunan bölgeler ile Asya'da oluştuğu yönünde bilimsel teoriler kabul görüyordu. Fakat bu teoriler son yirmi yıl içinde (1980'den önce) Zagros düzlük alanı ile başlayan ve ondan sonra Zagrosların eteklerine doğru yöneltilen çalışmaların ardından tüm Zagros ve çevresini içine alacak bir şekilde Neolitik Çağ başlangıcının, Asya veya Akdeniz de değil, bu bölgede başladığı bilimsel kabul gördü. Bu nedenle, geçmiş teoriler tümüyle alt üst olup çürütüldü.

Zagroslarda yapılan bu çalışmalar sonrası elde edilen verilerle insanlıkla ilgili yeni bulgular elde edilmiş ve bugüne kadar savunulan tezlerden farklı bir tez ortaya çıkmıştı (bknz. Cambridge ve Oxford, "History of Ancident.").

Resim: Neolotik Çağ: Çatal Höyük

Bölgede Tarihsel Çalışmaların Kökeni ve Elde Edilen Veriler.

1920 ve hatta öncesine dayandırabileceğimiz araştırmalar, emperyalist ülkeler ve şirketleri tarafından desteklenmişti. **Bölgedeki arkeoloji çalışmalar bilimsel amaçtan çok aslında, yeraltı maden ve petrol zenginliklerinin tespiti ve bu zenginliklerin çıkarılarak batıya taşınması düşüncesi ile toprak zenginliğini araştırma çalışmalarıyla başlatılmıştı. Bu çalışmalarda jeoloji bilim uzmanları görevlendirilmişti. Jeologlar tarafından başlatılan maden ve petrol arama çalışmaları, topraktaki tarihi buluntular nedeniyle, batıdaki Arkeologlar ile sosyal bilimcilerin de ilgisini çekmişti.**

İsmet Bozdağ'ın, "Abdülhamit'in Hatıra Defteri" adlı çalışmasında, 1917 yılı yazımlarında Padişahın bu durumu şöyle özetlediğini yazar: "İngiliz elçisi bir gün huzurda bana uzun uzun Anadolu, Suriye ve Hicaz topraklarının tarihin en büyük medeniyetlerine beşik olduğunu sayıp döktükten sonra buralarda yer altı kazıları yapmayı düşünüp düşünmediğimi sordu. Kesin bir cevap vermedim. Güya buraları kazılacak olsa belki define bile bulunabilirmiş. Kaldı ki, yeraltında çıkacak eski paralar, kırık testiler, heykelcikler define değerindeymiş. Bunlara bakarak belki tarih değişecek, çok kıymetli bilgiler elde edilecekmiş. Bana eski Mısır yazısının okunmasının dünya medeniyetine ne büyük kazanç olduğunu söyledikten sonra, buralarda kazı yapmayı eger Osmanlı idaresi masraflı buluyorsa, İngiltere hükmetinin severek kendisine her türlü yardıma hazır olduğunu da sözlerine ekledi. Adamlarını hemen gönderip kazılara başlayacaklar." Bu durum Abdülhamit için bir fırsatta doğurmuş oldu. Onunda niyeti İngilizlerle bir tür ilişki içinde olmaktı. Sadraz Halil Rifat Paşa'yı çağırıp İngilizlerin ne yaptığını izlemesini istemiş. Bu durumu Rus büyükelçisine anlatarak, onun bıyık altından güldüğünü de belirtmişti (Osmanlı siyaseti İngiliz ve Ruslar başta olmak üzere emperyal güçleri birbirine düşürerek yanlarında rol çalmaktı). Keza İngiliz Büyük elçisi birkaç eser ve bir kılıç getirir. Padişah kılıcı gönderip uzmanlardan fikir mister, kılıcın eski değil eskitilmiş olduğu kendisine bildirilir. Esas olan ise, İngilizlerin Kıbrıs adasını alarak başladıkları Ortadoğuya inme siyasetlerinin daha kuzey doğuya doğru yani petrol bölgelerine inme siyasetiydi. Arkeoloji

çalışmaları ise sadece görüntüydü. İngilizler Ruslarla (Mekke Emiri Şerif Hüseyin ile Irak bölgesini bırakacağı Faysal da bu sürecin içindeydi) anlaşmaları tamamlayarak Sykes-Picot anlaşmasını uygulamaya koymuşlardı. Bu oyunu paylaşımın esasını teşkil eden bölge Kurdilerdi. Abdülhamitle varılan anlaşma gereği arkeolojik çalışma alanları; Kayseri, Bağdat ve Kerküktü. İngilizler Musul ve Kerkük başta olmak üzere petrol bölgesini tespit etmiş Kürtleri bertaraf edecek planları da oluşturmuşlardı. Kazılar derinleştirilerek devam ediyorlardı (meşhur Wolleyn ile Lawrence Musul ve Kargameşte çalışıyordu). Bundan sonraki süreç birinci dünya savaşı ve paylaşımdı. Uzun vadede Araplar Osmanlıyı, İttihat ve Terakki ile Cumhuriyet hükmeti (Musul ve Kerkükten vazgeçen) kendilerine ait olan (emperyaller tarafından değersiz bölge ilan edilen) alanlara sahip olarak, Kurdileri (Türkiye, İran ve Güney Kurdistan bölgesini başta Berzenciyi olmak üzere) satacaklardı.

Tekrar konumuza dönersek, bulunan kalıntıların değerli olduğu anlaşılınca çalışmalar son yirmi yılda daha da derinleştirildi. Son yirmi yılda yapılan bu saha çalışmalar tüm Arkeoloji ve doğa bilim tarihini değiştiriyordu. Bu nedenle dünyadaki bilim çevrelerinin dikkati bölgeye yöneldi. Bilim dünyasında genel bir geçerlilik ve Neolitikçağ başlangıcı ve onunla birlikte oluşan insanlaşma süreci ile ilgili ürünlerin, bir devrim olarak Zagros kültüründe bulunmuş olması, dünya bilim çevrelerinde heyecan yaratırken ve Cambridge, Oxford başta olmak üzere akademik anlamda kitapların yenilenmesini, bilim kürsülerinin, ders müfredatlarının ve içeriğinin değiştirilmesi sonucunu doğurdu.

Res. İlkçağ eserleri

Neolitik çağın doğuşu ve onun ürünleri insanlık tarihini, yeniden yazma ihtiyacı doğurmuştu. Kuşkusuz sosyalbilimler alanında, tarım kültürünün oluşum süreciyle ilgili olarak bu yeni buluşlar, Batı bilim dünyasında oluşturduğu heyecanı, Zagros bölgesindeki yerel bilim dünyasında (Türkiye, İran, Arap) aynı heyecan ile karşılanmamıştı. Dolayısıyla, tarih veya Antropoloji kültür-bilim alanları ile ilgili görüş ve müfredatta, içerik olarak hiçbir değişim de yapılmamıştı. Hatta İstanbul üniversitesi bu çalışmalara destek verip ortak makaleler çıkarmalarına rağmen aynı heyecanla yaklaşım gösterilmediğinden, bilimsel bilgiler, dergilerin tozlu raflarında kalmıştı.

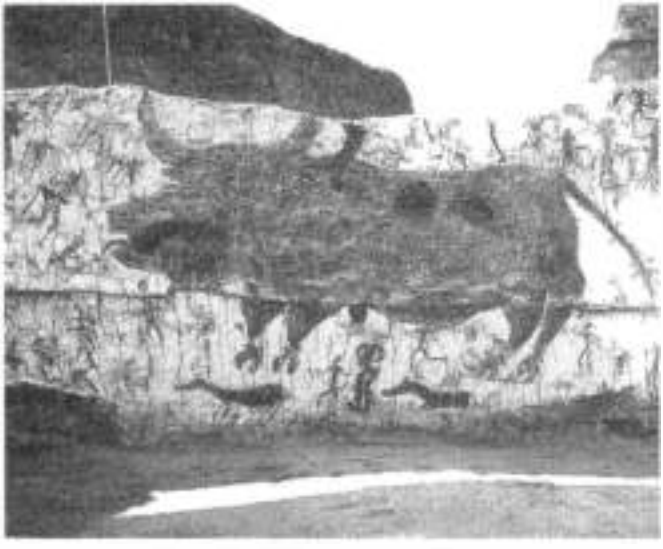
M.Ö.2000'li yıllarda uygarlık ifadelerini bile farklı bölgelerde bulunması gizlenmeye, araştırmalar, saçma bahanelerle durdurulmaya çalışılmıştı. Van ve Hakkâri'de yapılan çalışmalar bunun en orijin ömekleridir. Keza yazdığım gibi, Braidwood ile İstanbul Üniversitesinin yaptığı emektar çalışmalar ise, birkaç kitap ve makalelerden öteye geçmemişti. Öyle ki, Neolitik kültürün yaratıcılarının, Türk, Pers ve Amoru olduklarına dair tezler, terk edilmiş ve siyasi-bilimsel anlamda kapanmışken, bugün elde edilen bulgulara rağmen, terk edilen tezler; Güneş-Dil, İrani, Baas ideoloji-tarihi olarak yeniden ısıtılarak piyasaya sürülmeye çalışılmaktadır.

Önceden bilinen gerçeklik, bahsettiğimiz uygarlık gelişimi ile ilgili teoridi. Bu teoriye göre Avrupalı araştırmacı; arkeolog veya ön-tarih araştırmacıları tarafından geliştirilen ırkçı mantık idi. Bu ideaya göre, bu bölge hiçbir zaman, Neolitik çağdaki, tarım kültürünün ihtiyaç duyduğu; demir madenciliği, at yetiştiriciliği gibi uygarlıkta önemli olan çabalar içine girmemişti. Ehilleştirilmiş tarım ürünleri (arpa, buğday gibi hububatlar) Kuzey Avrupa'dan gelen Alp insanları tarafından getirilmiş ve onlar tarafından bulunan demir ile toprağı sürerek tarım kültürü yaratılmıştı. Yine bu Alp insanlar (ataları) tarafından, yerli halk tarım kültürünü öğrenmişti. Taşıma ve savaşta kullanılan atlar bu kavimler tarafından getirilerek, binek/taşıma işinde ve tarım da nasıl kullanılacağı bölge insanlarına öğretilmişti. Dolayısıyla insanlığın uygarlık çabası, kendi ataları tarafından tüm dünyaya taşınmıştı, görüşü hâkimdi. Elde edilen bilimsel veriler, bulunlar, üreten insanın ilk varlık yeri olarak Asya'ya doğru kaymaya başlayınca, aynı teori, küçük rötuşlar olsa da aynı içerikte

sunulmuştu. Hindistan da ve Asya'nın bazı bölgelerinde M.Ö.4000 yıllarına ait buluntuların elde edildiği (Ano-İndus) çalışmaları, tezin mantığını, Asya'ya doğru kaydırsa da, atlı arabalar üzerinde medeniyet taşıyan; mavi gözlü, sarı saçlı, brosikefal Alp insanı üzerine kurulu tez asla terk edilmemişti.

Buluntular üzerine İlkel Milliyetçi Sapmaları;

Bölgedeki bilim adamları ise, bu görüşlerin karşısında daha bilimsel ve yerli-otantik sunumlar yapmak yerine, onlar da bu buluntuların paralelinde, haritalar üzerinde oklar çıkararak ve bu okları dünyanın dört bir yanına yönlendirerek, atalarının dünya'ya uygarlık taşımasındaki hünerlerini ve üstünlüklerini anlatmada oldukça cömert davranmışlardır. **(Orta Asya) Ano çalışmalarının 19.yüzyıl sonunda 20.Yüzyılın başlarında Orta Asya ile Hindistan arasında yapılmış olması bunda büyük bir etken olmuştu.** Kültürel evrimleşme ile ilgili hiçbir veri olmaksızın bu tezler (Turani ırkçılar tarafından İttihat Teraki bağlantılı milliyetçi/ırkçı; başta Ziya Gökalp olmak üzere) ortaya atılmıştı. Ano buluntuları tüm dünyada heyecan yarattığı gibi batılı bilim dünyasının da bölgeye Ortaasya'ya gelmesine neden olmuştu.

Res. Neolitik çağ- Çatalhöyük

Böylece birçok alanda arkeoloji çalışmaları başlatıldı. Bu çalışmalar süreç içinde devam ettirilip, geliştirildi. Farklı bölgelerdeki buluntular araştırmacılar arasında da tartışmaların çıkmasına neden oldu. Kimi araştırmacılar ilk neolitik çağın Orta Asya'da, kimisi Filistin yerleşkelerinde geliştiği üzerine tezler öne sürdüler. **Hatta Türkiye'de bilim adamları, Ano çalışmalarını dayanak alarak; Güneş dil teorisi çerçevesinde bazı görüşler ortaya atmış, bu teorileri daha ilerilere taşıyarak devletin resmi ideolojisi haline getirmişlerdi.**

Res. Zagros (Behistun ve Hamedan arası, İndo Zagros iniş alanı= esmer Khurdilerin bölgesi)

Zagros Çalışmaları ÖZET

Zagros çevresindeki ilk çalışmalar, bölgenin maden ve petrol zenginliğini araştırmak üzere jeoloji bilim temelinde başlamıştı. Sonraları, Arkeolog ve sosyal bilimcilerin katılımıyla, 1901 de Elburz, 1902 Sus, 1913 te Bender Buşir ve 1928'de Zagros dağlık vadilerine doğru geliştirilmişti.

Res. Cilo (A.Kari)Zagros

Bu çalışmaların içinde, Sus'taki araştırmada verim yüksek oldu. Keza Filistin ve Mısır çalışmaları da aynı şekilde verimliydi. Uygralık alnı Sus-Mısır yayına çevrilmişti. Sus'ta; buğday, arpa gibi hububatların bulunması ile ilk tarım kültürü ile ilgili bilimsel veriler Sus bölgesi üzerine oturtulmaya başlandı. Sonralardan yapılan daha derin alan çalışmaları, Mezopotamya güneyinden Asya'ya doğru bir yönelim gösterdi. Sümer uygarlığı büyük bir dönüşümü getirdi. Sümerler ilk yazıyı bulan, kentler inşa eden, din, devlet kavramlarının oluştuğu büyük medeniyet havzası olarak, uygarlığın başladığı yer olarak görüldü. Başta MÖ. 3000-4000 olarak tarihlendi ama sonradan 5000'lere kadar götürüldü. Kuzey Sümer bölgesi (Basra ve Ur) kuzeyi kendilerine Kengi diyorlardı. Bu bölgede Subardolar oturuyordu. Zagroslardan inmiş bir halktı. Çünkü *ibadetgahları dağa benziyor, hava şartları sıcak olmasına rağmen başlarına puşi bağlayıp, ağır yünden elbislere giyiyorlardı. Bir diğer soru ise, buğday ve arpanın elde edildiği, hayvanların ehlileştirilmesiyle ilgili buluntuların olmamasıydı.*

Bilim ve teknolojideki büyük değişim sosyal bilimler alanına da yansımıştı. Diğer doğa bilimlerinde arkeolojiye ve antropolojiye destek olması nedeniyle, bilimsel koordinasyondan etkin olarak yararlanıldı. **Farklı alandaki doğa bilimcilerin ortaklaşa**

yaptığı çalışmalar sonucunda, Zagros'a doğu bir yönelimin zorunluluğu ortaya çıktı. İşte bu dönemde Asya'dan Mezopotamya ya, yani Zagros çevresinde yoğunlaşma başlıyordu. Bu nedenle her yer alt üst edilip, kazıldı.

Res (Alok).Yılan (M.Ö.10-12 bin),Van

Res. Çayönü (Çatalhöyükle aynı figürler)-Neolitik çağ

Zagros düzlüklerinde yapılan çalışmalar, Zagros'un daha yüksek yerlerini işaret ediyordu. En sonunda yapılan çalışmalar ile Zagros dağ düzlüklerinde Neolitik döneme ait M.Ö 9000-**10000 lere varan küçük de olsa, kısmi tarım kültür buluntuları, önceden oluşturulmuş tüm teorileri altüst etti. Buluntular daha önceden elde edilmiş (Hindistan)M.Ö.4000'li yıllarla ilgili insanlığın uygarlaşma teorilerini, en az M.Ö.9000-10000 gibi oldukça geçmiş bir tarihe götürmekteydi.** Dolayısıyla o güne kadar bulunmuş uygarlık ürünlerden oldukça geçmiş bir zamana ait ürünler, tüm dünyada, bilim adamları ve araştırmacılar arasında heyecan uyandırdı. Bu çalışmalara, değişik doğa bilimcileri de katılmayı uygun buldular ve böylece teknoloji ve bilimin tüm gereklilikleri kullanılarak, Neolitik tarih-tarım devrimi ile ilgili bilimsel bilgiler tamamlanmış olu-

yordu: Bu çalışmalar yerli bilim adamlarının çalışmaları ile daha da bir derinleşmeye başlamıştı. **Türkiye'deki bilim dünyası: Van bölgesinde; Put köyü, Til Huşş, Tirişin yaylası, Liz, Gevre mera (kevıre Mara) köyü gibi çalışmalar ile kısmi anlamda ilgilenmişlerdi**. Çalışmalardan elde edilen sonuçlara göre; Van-Muş arasındaki kaya resim çalışmaların M.Ö.15000 yıllarına kadar gittiği anlaşıldı. **Örneğin, Put köyünde üremenin doğurganlığın kutsallığını belirten ve ana erkil toplumun özelliklerini tüm boyutlarıyla içeren resimler bulunmuş ve bu resimlerde erkek organları olukça büyük çizilmiştir.** Bu resimlerin göz alıcı ustalıkta olduğu görülmektedir.

Başet dağında (Van-Gürpınar arasında) bulunan resimlerde, mızrak tutan erkekler, dağ keçisi, yılan ve kuş gibi hayvanları avlıyorlardı. Bu resimlerin M.Ö 15000 bin tarihlerine kadar gittiği tespit edildi. 1977 yılında Til Huştaki çalışmada yine bulunan resimde ter, virgül gibi iki ayrı motifle birlikte kazılı resimler bulunmuştur. Kahn-ı Melikan bölgesinde İnsan, keçi, bizon, geyik gibi motifler bulunmuştu. Bu motiflerin tarihi 8000-12000 arası tarihe tekabül etmektedir.

Pagan köyü Resimleri (boyama ve kazıma tekniği ile yapılmış) çiçek bitki, insan ve kuş resimleri bulunmuştu. Bu resimlerde M.Ö.8000-5000 arası döneme tekabül etmekteydi. Bu ürünlerin bulunduğu kültür alanındaki ortak insanlık eserleri, ortak değeri-kültürü ifade ettiği için ve **yaratıcılarının aynı özellikler göstermesi nedeniyle,** özgün ve orijin bulunmuş: **HALAF KÜLTÜRÜ** olarak isimlenmişti [56].

[56] Bu kültür, Çayönü, NevalaÇori, HallanÇem, GriTille, DilKaya, Kıkan, Havsarı, Saraybehçe gibi çok geniş bir alanda ve sonradan yeni yerleşimlerde eklenerek yapılmış ve ortak kültür ürünleri elde edilmiştir. Çok değerli araştırmacı ve fotoğrafçı Ersin Alok, bölgede yaptığı fotoğraflar MÖ.20 -25 ile 5bin yıllarına kadar giden çalışmaları fotoğraflamıştır. Bu fotoğraflar yüzlerce olmasına rağmen bizler birkaç tanesine yer vereceğiz. Bu çalışmanın daha detayını isteyenler, Ersin Alok'un kitabından ulaşabilirler.

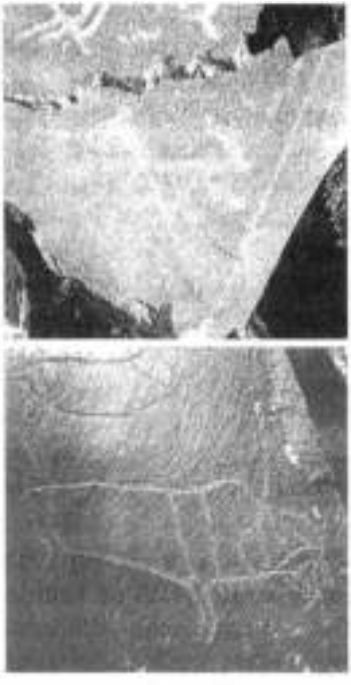
Res. Govend-Halay

Halet Çambel, Braidwood'un önderliğindeki çalışmaların sonuçlarını şöyle değerlendirmişti; GrikiHaciyan, Ekinciler köyüne yakın alçak bir höyüktür. Burada yaklaşık olarak ve tek renkli çanak çömlekten gayrı az sayıda Tel Halaf tipi çanak çömlek örnekleri bulunmuştur. ***Mat boyalı olan bu sonuçlar Halaf tipinin Iraktaki ArpaÇiya ve Banahilk gibi doğu kesimindeki örneklerine yakındır. Yukarı Fırat-Dicle havzasında doğu Akdeniz ve Ege kıyılarını, Malatya yöresine ve Van'dan Tilkitepe ye kadar uzanan Halaf tipi çanak çömleği uzun yıllardan beri bilinmekle birlikte***, **bağlı olduğu buluntu toplulukları henüz yeterince tanıtılmış değildir**... Bunlardan, daha yeni olan ancak iki tanesinde pişmiş topraktan çanak çömlek bulunmuş, daha eski olan diğerlerinde ise, pişmiş topraktan kap yapımının henüz bilinmediği anlaşılmıştır."

Halet Çambelin söyledikleri ve Braidwood çalışmaları bir anlamda, Cemşit Bender hocanın Kerpij kelimesinin kök-Kurti dil yapısından türediği öngörüsünü de kanıtlamaktaydı. Bu kanıtta Halaf kültürünün orijin olarak yerli unsurlar ile donanmış bir kültürün başlangıcı olduğunu kanıtlamaktadır.

Res. At üstünde adamlar ve savaş sahnesi[57]-Van

Res. Tuzak ve av sahnesi Res. Tuhaf hörgücü ve dişi olan hayvan (M.Ö.15 bin)-Van

Tüm bu kültür ürünleri ile ilgili çalışma sonuçları ve elde edilen veriler, Neolitik dönemin geçiş aşaması ile ilgili olarak önemli ürünlerdi. Bu dönemlerde, Avrupanın buzullar altında

[57] Alok'un Çekimlerinden alınmıştır.

mağara kültürünün yaşandığı ve tarım kültüründen bi haber olduğu zaman dilimini yaşadığını unutmayalım. Bu buluntulara rağmen, bu medeniyetin yaratıcısı ve taşıyıcısı olanlar, **sadece tarım kültürünün yaratılmasını değil, aynı zamanda insanlığın üstün zekâsını ortaya çıkaran madenciliğin de yaratılmasını sağlamış olduğunu da bilmeliyiz. Bu kültür sadece saf madenleri işlemekle kalmamış, aynı zamanda yeni madenlerin yaratımında da önemli keşiflere imza atmışlardı.** Örneğin; bakır ile kalayın karışımından tuncu bulmuş, dolayısıyla madenciliği insan yaşantısına sokmuşlardı. **Oysa Avrupalı tarihçiler bu kültür yaratıcılarını Alp insanı olarak ele almışlardı.** Bu brakisefal kafatasına sahip uygarlık taşıyıcı kavimler, önce Mongoloit ağırlıklı Asyalıların coğrafyalarına inmiş ardından, Dolikosefal denilen Akdeniz bölgesine kadar geniş bir coğrafyayı ifade eden bölgeye hâkim olmuşlardı. Kimileri de Dolikosefalin alt grubu olan Hamit (Sami) ırkların yoğun olduğu güney (Arap, Filistin ve Mısır) bölgelerine inerek buralara medeniyet götürmüşlerdi. Bu çabayı destekleyen bazı yerli bilim adamları bunu kendilerine kılavuz alarak bu bağlamda ideolojiler geliştirmekte geri durmamışlardı (Turaniler, uygarlığın bu Arilerle birlikte Orta Asya'dan yayıldığını, Hintliler kendi temellerinde geliştiği (kuşkusuz Hindu köken kavimi olan Akamendiş-Pers soylu İranlılar kendilerinden, Sami kavimler ise kendilerine mal etmeyi uzun süre sürdürmüşlerdi).

Res. At üstünde adam (Alok)

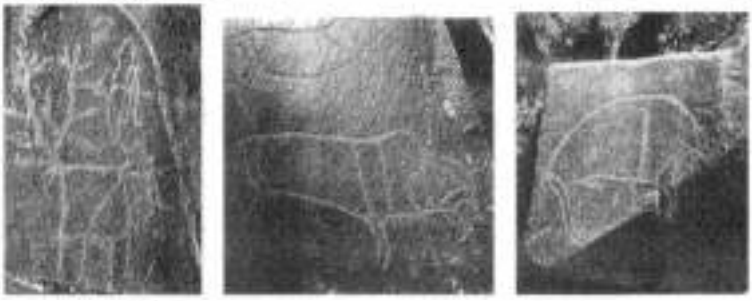
Neolitik Dönem ve İlk Tarım Kültür Merkezi: ZAGROS (Tanrıların Evi)

Res. Zagros (Ava Spi)- Akari

M.Ö. 9 bin yılları arasında son buzul çağın bitişiyle iklimde değişmelere neden olmuştu. Bu iklim değişimiyle birlikte, daha sıcak ortamlarda büyüyen bitki ve hayvan türlerinin çoğalmasıyla çeşitlenmesine, bunun yanında sert iklim hayvanları sayı olarak azalmış, zaman içinde de ortadan kalkmışlardı. Örneğin, sert iklim hayvanlarından olan: mamut ve bizon gibi hayvanların yerini, keçi, koyun ve diğer büyük baş hayvanlar almıştı. Bugünkü Zagros coğrafyasında hâkim olan sıcak ve nemli hava o dönemde de birkaç derece farkla da olsa, yine yaklaşık bir değerdeydi. Sadece bu bölgede değil, bu iklim ortamı Mezopotamya'dan Nil'e kadar olan geniş bir bölgede hâkimdi. Oysa bu dönemde (M.Ö.9000-10000) kuzeylerde soğukluk etkisini yitirmemiş (Avrupa da dâhil) buzullarla kaplı bir iklim ve coğrafya hâkimdi. Bu iklim değişikliği bu güne kadar avcılık ve toplaycılığın yaşama hâkim olduğu bir dönemden, devrim sayılacak tarım-üretim toprak çağına geçişi, yani yeni üretim yeni insanlık dönemini başlatmıştı. Bu yüzden, Neolotik Çağ bir devrim olarak nitelendirilmektedir[58].

[58] Bkz. Mellaart (1961,1962i1963,1964,1965); Sevin, 1999; Kınal,1987; History of ancident, Cambridge and Oxford; Bilgin, 2011; Çambel,1981; Cauvin,1983.

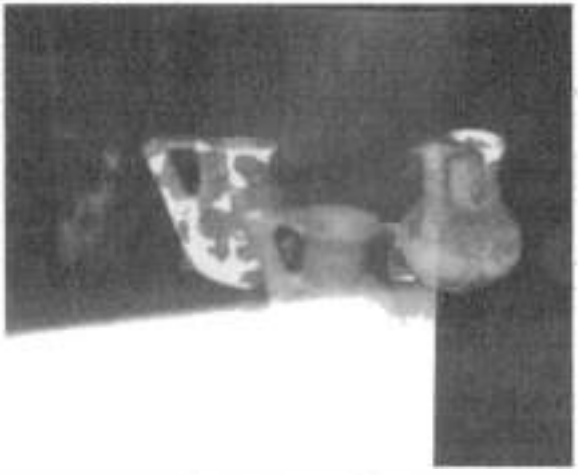

Res(Alok). Bizon ve hayvan resimleri-Van

İklim değişimiyle birlikte, üretim ilişkileri de değişmiş, bununla birlikte insanların sosyal kültürel diğer alanlarda da değişimlere uğrayıp, kendini doğa gibi yenileyerek, yeni bir yaşama doğmuşlardı. Bu dönem insanın, doğaya bazen bir sanatçı gibi, bazen de ilkel olarak biçim verme uğraşına girdiği bir dönemi ifade etmektedir. Bu çabalar; emeği, sanatı ve dolayısıyla, ilk medeniyet kavramının doğurucusu, anası olan bir zamanın ifadesidir.

Zagroslar da buzulların çekilmesi süreciyle, göçebe avcı-toplayıcı topluluklar için yüksek dağlık yerlerin düzlüklerinde oluşan, mera alanlarında toprak uğraşı ve kısmi ilkel tarımın ilk doğuşu bu dönemde söz konusu olduğu anlaşıldı. Bu durum Sümer uygarlığının ana kökünün Zagroslardan geldiğiydi.

Düzlük alanlar ise, halen sık ve büyük ormanların olduğu alanlardı. Ormanlık alanlarda, tarım yapma imkânı olmamasından dolayı yüksek düzlüklerdeki mera yayla gibi alanlarda tarım için uygun bir ortam oluşmuştu. Öncelikle meralarda başlayan tarım, daha sonra geniş alanlara yayılmış, nüfusun artması ile Halaf Kültür insanı, yeni tarım alanları aramaya koyulmuş ve kısmen seyrek veya küçük açıklık bulunan orman alanlarındaki tarıma doğru yönelim olmuştu. Daha sonraları ormanlık alanlar yakılarak veya kesilerek tarım alanları genişletilmişti.

Res. Neolotik eserler

İşte bu oluşum süreci, dünya tarihinin ilk kültürlenme evresini ve insanlık için devrimler ve dönüşümler sürecini başlattığından "**Neolitik Devrim Çağı" olarak adlandırılmıştır. Arkelojik veriler, insanlığın bu kültür hareketinin ve medeniyet ürünlerinin Zagroslarda oluştuğunu kanıtlamışdı. İnsanoğlu, vahşi hayvanların ehlileştirmesi ve yetiştirilmesini ilk bu bölgede yapmış ve ilk tarım ürünlerinin kültürlenmesini-başkalatılmasını, yine bu yerde sağlamıştı. İlk olarakta arpa ehlileştirilmişti.**

İnsanoğlunun karşısına toprak, su-ürün ilişkisi ortaya çıkmış ve insanoğlu; su ile toprağın berketinin kendine neleri sunduğunu görmüştü. Kuşkusuz bu ilişki sonucunda, üretim, bölüşüm gibi kavramları insanın gündemine soktuğu gibi, hukuk ilişkisinin de doğmasına neden olmuştu. Zagroslarda, iklim ve toprak Halaf kültürünün oluşmasına olanak sağlayan ana elementler olmasına rağmen, en önemli etken su olmuştu. Su, bu başkalaşımda ve insanın dönüşmesinde ana kaynak olduğu gibi, uygarlığın doğuşunu da sağlayan temel belirleyici olmuştu. İnsanlığın medeniyet oluşumuna analık yapan suyun (Zap, Fırat = FurHatti (Kengi)/Mala(Hatti), Aras, Dicle=Arzanta ve sonraki dönem Halıs (Kızılırmak)) önemi, en az diğer yaratıcı unsurlar kadar önemli, hatta onlardan daha önemlidir diyebiliriz. **Hellas-Pontus denilen Marmara denizi, insanların etrafına yerleştiği bir göldü**.

Res. Değişik figürler ve resimler

Zagroslar ile başlayan bu kültürlenme, ilk olarak güney Mezopotamya'ya ulaşmış ve tarımcı kültür buradan, Mısır'dan Trakya'ya kadar geniş bir bölgeyi etkilemişti. Kuşkusuz, kısa bir süre sonra bu kültür, kuzeybatıda Halıs (Kızılırmak)a kadar bir coğrafya'ya yayılacaktı. **Kısacası, Zagroslar ile başlayan bu kültürlenme kendi dışındaki coğrafyalara(üretim ve kültür olarak) bir anlamda öğretici ve yayılıcı olmuştu. Refahla birlikte nüfusun artması çevreye göç etmeyi zorunlu kılmıştı. Bu çabayı, kültür ihracı olarak nitelemekte yanlış olmaz.** Komşu topluluklarda (özellikle Sami topluluklar) bu kültürlenmeyi temel alarak benzer ilişkiler oluşturmuşlardı. Kuşkusuz, her coğrafi farklılık kendi insanını da yaratırdı. Çünkü insan, bu dönemde henüz doğaya egemen değildi. Ürettiği materyal-araçlar doğayı egemenlik altına almaya yeterli olmamasından dolayı, insanlık doğaya kısmi müdahalelerde bulunmuştu. Bu müdahale, kendi ihtiyacını karşılama isteminden öteye henüz geçmemişti. Dolayısıyla bu dönemde, doğa, hala insanı biçimlendirme gücüne sahipti. Örneğin, Zagroslardan güney Mopotamya düzlüğüne inen halk (Halaf kültür insanı), sıkı bir giyim (dağ iklimine göre) tarzına sahipken daha sonraları bu giysi yekpare bir görünüme bürünmüştü. Kengi-Sümer ilk yaratımlarındaki eserlerde, kültür olarak serpuş atılmamıştı (Bkz. Gudea(Xuda), Nin-Gir Su KuDurlarına).

Res. Gudea (ilk dönem Kengi=Sümer efendisi. Başındaki serpuşla günmüzden gelmişçesine duruyor.)

Res. Ningirsu (Sümer ilk dönem)

Mısır'da sel taşkınları Mezopotamya'ya göre çok fazla olduğundan, bu bölge insanı, asla mı asla toprağı işleme zahmetini, Mezopotamya insanı kadar çekmemişti. Mısırdaki tarımcı insanlar, sellerden ve taşkınlardan sonra kendilerine hazır tarım alanları buldukları için tohumu toprağa atıp, toprağa güç uygulamadan onu biçimlendirmeden-sürmeden, ehlileşmiş tohumlar kullanarak ondan verim-ürün almaktaydılar. Oysa Mezopotam-

ya insanı ise, toprağı sürmekle kalmamış, aynı zamanda onu ayıklamak, yabani otlardan temizlemek zorunda kalması nedeniyle, toprağa emek vererek, onu kutsamıştı. Bir anlamda onu dişi-ana olarak görmüş ve kadınla özdeştirmişti. Bu yüzden ilk din motiflerindeki ana figüründeki ağırlık ve uzun süre erkek hâkim dönemde bile, kadının saygınlığı bu nedenle devam etmesinin sebebiydi. Mezopotamya kültüründe, toprağın üretkenliği ile kadının özdeşleştirilmesinin de, bu duruma etkisi büyüktü.

Res. NeolitikÇağ-Çayönü

Oysa Mısır'da, Natolanın tersine, toprak değil tohum önemliydi, yani döllenen değil, dölleyen. Bu anlamda Mısır'da, erkek hâkimiyeti ve tanrı (RA) motiflerinin erkek olması, kuşkusuz bu üretim ilişkilerin gerçekliğinden ayrı düşünülmemesi gerekir. **Üretim ilişkilerinin niteliğini belirleyen bu cografi gerçeklik, sadece kültür ve sosyal ilişkilere değil, aynı zamanda, mimari tarzın oluşumunun da belirlenmesinde önemli bir etken olmuştu. Güney Mezopotamya'da sazlık ve bataklık alanların yoğunluğu ile Akdeniz bölgesinde de gelişen mimari tarz bu düşünceyi kanıtlamaktadır. Güney Mezopotamya'da, ilk uygarlaşma (Birinci Ur Hanedanlığı) döneminde, mimari yapılar dağ kökenli insanlar tarafından yapıldığı bilinmekteydi. Çünkü bu yapılar, dağı anımsatan güçlü ve göğe doğru uzanan, sık, dar ve sert bir görünümdeyken, tarım kültürünün gelişimine paralel olarak, bataklıkta yetişen sazlıklardan evler yapılmaya başlanmıştı. Dolayısıyla, üretim ilişkilerindeki bu değişim, kendi içinde yeni bir mimari yapı doğrumuştu. Yaşam standartlarındaki değişim ile birlikte, rahat, geniş ve serbest tarzda hareket edebilecekleri evler yapıp, dağda giydikleri sıkı giysilerini de üzerlerinden atarak, ova insanına uygun olarak daha haifif giyecekler giymişlerdi. Oysa daha kuzeylerde ise bu ağır yapı tarzı, özellikle kerpij ve hücreli ev sistemi, mimari olarak devam edecekti**. Tarım devrimi sonrası, köleci-feodalizmin ilkel görünümü olan; üretim ve hukuk ilişkisi, bu dönemde ortaya çıkmış ve insanlık tarafından, birey ve toplumsal hukuk denilen, düzenleme anlayışları: üretim, bölüşüm gibi kavramlar ve mülkiyete dayalı bir hukuk dengesi ve onun doğurguları olan, üst yapı kurumları ortaya çıkmıştı. Artık insanlar, ilkel köy yapılarından, biraz daha gelişkin yerleşim yerleri oluşturma çabaları (ilkel kent görüntüsü, Khurdi coğrafyasına da devam eden kale şehir evler bu dönemde yapılmıştı. Kale şehirlerde, bir evin damı ötekinin avlusudur. Güçlü bir akrabalık ilişkisi sözkonusudur: Kengi, Khurdi ve Hattilerde bu evler oldukça geçerliydi. Zenginleşmeyle birlikte özellikle güneyden gelen çöl kavimlerinin saldırıları sonucu) bu dönemde inşa edilmişti. İnsanlar sadece, avlanmak için hayvan sürülerinin peşinden giden, hayvanlar yer değiştirdikçe kendi konak yerlerini bu sonuca göre taşıyan yaşam tarzları, tarıma geçiş, toprağı işlemeyle beraber

büyük oranda azalmıştı. Özellikle Zagrosların bereketli dogası ile uygun iklimi, bu bölgede yaşayan Halaf kültür insanlarına, büyük imkânlar vermiş ve bu halk sıcak mevsimlerde yaylalara ve yükseltilere, soğuk mevsimlerde ise, düzlük alanlara inerek kısmi göçebeliklerde bulunmuşlardı.

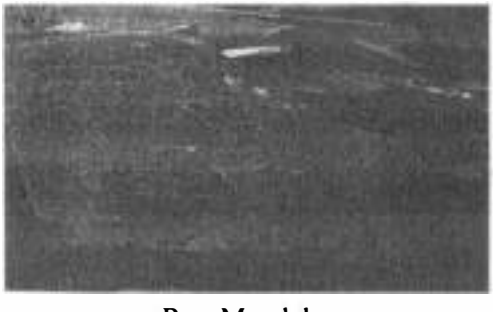
Res. Cin avlanıyor

Büyük boynuzlu dağ keçisi

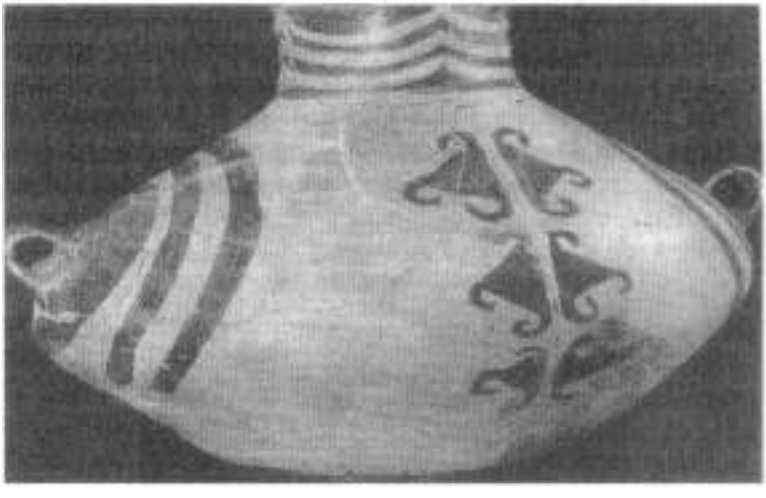
Zagros İddaları Nasıl Bilimsel Gerçekliğe Dönüşmüştü: Elde Edilen Hazine Değerinde İlk İnsanlığa Ait Ürünler

Son 20-30 yıl içinde yapılan arkeolojik kazılar sonrası, (savaşın bitmesi Irak'ta, uygun ortamın oluşmasına katkı sunmuştu) çalışmalara düzlük alanda başlanmıştı. Bu alanlarda yapılan çalışmalar araştırmacıları dağlık alanlara yöneltmişti. Şikago Oriental (**Doğu Enstitüsünden R.J.Braidwood, L. S. Braidwood**) ve **B.Howe**, Irak Kurdistan'ındaki bölgede, gıda üretimi ve gıda toplayıcılığından gelen değişimleri araştırmak için; doğabilimciler ile birlikte ilk kez biraraya gelerek, büyük bir ekiple geniş ve koordineli bir çalışmaya giriştiler.

Res. Mandalar

Yapılan çalışmalarda, ilk kültürlerin uzun ve ilginç serileri 6.milleniyumdaki Hassunahta, yukarı paleotik döneme kadar giden bulgular elde edildi. Bağımsız olarak **R.S.Soleçki** ve **R.L.Soleçki**, bugünkü Kurdistan sınırının hemen güneyinden geçen daha üst Zap ırmağını araştırmış ve dikkatli bir şekilde Irak'ta bilinen son pleistosen köy sitesinin en ilki olan Zawe-Çemi-Şhenidar'da keşfedilen ve Barzan'a yakın yerde, şimdi ünlü olan **Şhanidar mağarasını** incelemişlerdi. Hinghold tarafından yönlendirilen Danimarkalı keşif heyeti Dokan barajı(seti)nın yakınında ŞemSar'a höyüğünün ilk sitesi kazılmıştı. Irak devriminden sonra Amerikalılar ve Danimarkalılar, kuzey Luristanda (Til Guran da) daha sonra Kirmanşah ovasında (eskiden beri) çalışarak, İran Kurdistan'ındaki keşiflerine ve kazılarına devam etmişlerdi. Daha sonra bu çalışma Amerikalılar tarafından Kuzistan (İran'daki Dah Luran bölgesi) ile Yukarı Anadolu platosu, sonra Irak ve Suriye Kurdistan'ına doğru genişletip, yaygınlaştırıldı. Türkiye bölümünde Fırat'ın doğusu ve kuzeyine doğru, bu araştırma ve çalışmalar genişletilmişti.

Res. Bir Testi-Çayönü

Zawiçemi, Shanidar, Karimşar, Mele faat ve Gird çayı, Güney Kurdistan'da bulunan ilk açık köy sitesi olan Zawe Çemi 425 metre yükseklikteki büyük Zap bölgesindeki (dağlık Zağroslar) vadisinde, ırmağa yaklaşık 100 yardda bulunur. Çevreyi kuşatan dağlar 1000 m lik bir yüksekliğe sahipler. Sitenin kendisi 275x215 m lik bir alana yayılır ve ilk birikimler –tortular, doğal toprağı oluşturan dipteki geniş pislik çukurlarıdır. Bu alan 1-2 metrelik derinliktedir. Engebelli duvar kalıntıları iki kez yeniden yapılmış olan 4 metrelik çapa sahip, dairesel barakaları gösterir ki (bu mimari tarzı daha sonra Zagroslarda ve düz alan çevrelerinde, samanla karışık toprak karışımlı dam (KerPij)[59] ve başta zift, sonralarda toprağın pişirilerek elde edilen kerpijden evlere dönse de, Biani (Urarto)lerde bu mimari tarz, Kurti boylarınca, kısmen de olsa devam ettirilecekti (Harran'da da aynı tarz evlerin etkileri görülür). Duvarlar, ırmak tomruklarından yapılmış olup, el değirmeni, doğrama taşı, harçlar kırılmış ya da bütün sanat eseri olarak bulundular. Şömine veya diğer ev düzenlemeleri bulunamamıştır.

Kemiklerin çok büyük birinkintileriyle gösterdiği gibi avcılık hala önemli uğraştı. En alt seviyede kırmız geyik ana av hayvandı, koyunda vardı (ilk hayvanı ehlileştirme çabaları) daha üst seviyede ehlileştirilmiş koyun bulunmuştur ve yabani keçisi de avlanılmıştı. Kemik saplı olarak, el değirmeni harçları, V şekilli havan, V şekilli el değirmenleri gibi bitkisel (arpa, buğday gibi) yiyeceklerin hazırlığında kullanılan çok sayıda aletin, aniden ortaya çıkışı önemlidir (herhangi karbon taneciklerinin varlığından ayrı olarak). Hala bir gıda kaynağı olan alanda bol olan meşe palamutları gibi, diğer gıdaların veya yabani tahıllarının biçilip biçilmedikleri (toplanıp toplanmadıkları)nı söylemek mümkün olmayabilir (ama işleme aletleri vardı). Zawi Çemi henüz kurulu düzeyde bir köy olmasa da, köy etkilerinin oluşumuna önemli bir zemindi.

[59] Bu türden evler bölgeye özgü yapılardı. Tıpkı" Nal" biçiminde ocaklarda olduğu gibi.

Res. (Alok) Savaş sahnesi-Van

4 km uzaklıktaki Şanidar mağarasının B1 olan çağdaş katmanından gelen 9217+-300 olan radyo karbon tarihi bu kültürü Filistin Naturfyan kültürü ile yaklaşık olarak (çağdaş anlamında) son 10 ve ilk 9 milenyum daki bir yere yerleştirmektedir.

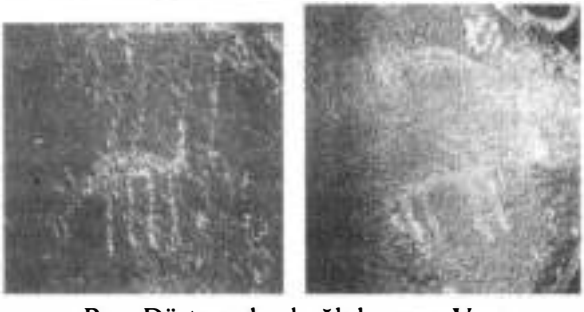
Res. Hacılar M.Ö.6 bin yılı

Res. Cin-Van

Zawe Çemi işlemeleri (Şanidar B1) eski ve yeni tekniklerin bir karışımıydı (bu durumda buradaki halkın yerleşikliğindeki sürekliliği gösterir) kırık çakmak işlemesi (doğal olark Van gölü alanında bulunan camlardan ithal edilmişti) ŞhanidarB2 nin ise Zarzan endüstrisinden çıkarılmış ve üretilmişti. Sanat ürünleri (normal olarak) seyrektir. Fırınlanarak desteklenmiş bıçak ağızları gibi mikrolikler karekteristik ve kendine özgündür. En geniş aletler arasında çentikli ve testere dişli-çıkıntılı araçlar vardır. Bunlardan matkap(delici lağım mili), demir çamurluk bıçaklar, açılı hakak kalemler, kaba çekirdekli (doldurma)raspası, taşlı (yontmalı) taş aletler vardır. Bunlarda harçlar (havan topu) , dövücü kolu, tokmak top, çekirdek taşlardır. Cilalı ve oluklu sabun taşı parçaları olup bunlar oymalı ve dekorasyonludur.

Dokuma ağırlığı ve helezonik şekilli millerde bilinen mezar şekilleridir. Hasır ve sepet kesitleride bulunmuştu. Kemikten yapılmış olan tığ, tabakalı doğrayıcı, keski karasakızla (zifttten söz edilmektedir) girdirilip takılan bıcak kenarları olan bıçak ve orak sapları da bunlardan bazılarıdır. Geometrik ziyniyet eşyası da bulunmuştu (Bunlar oymalı olup, arduva taşından kolyeler, mermer, kireç taşı, yerli bakır, yeşil taş, sabun taşı, hayvan dişi ve kemikten boncuk gibi ziyniyet eşyalarıdır).

Res. Dört yerden bağlı hayvan-Van

Şhanidar mağarası ve Zawe Çemi'de yazlarını geçirmiş olan mevsimlik toplulukların kışın da 4 te birini bu bölgede geçirdikleri anlaşılmaktadır. Küçük ve büyük; çocuk-gençlerin başta olmak üzere 26 kişinin gömütü olan bu dönemin mezarla-

rıda saptanmıştır. Genç kadının bükülmüş olan(ayakları içeri çekik) mezar gömüt (bu gömüt şekli Khurti(KKhurri-Xuri)-Biani (Urarto) ve sonrası dönemde de devam eden bir gömüt tarzıdır) küçük boncuktan kolye ve doğrama taşı olan aşı toprağı ile beraber bulunmuştu. Bu veriler de cenaze kültü hakkında önemli verilerdir. **Yerleşimde ve mağarada bulunan birkaç unsur, dönemin ticari yaşamı hakkında da bize bilgiler sunmaktadır. Bunlarda Van gölünün doğal camı, Kirkük'ün karo zifti, belkide Çayönü tepesindeki son kazılardan çömlekçilik köyü sitesi ve Diyarbakırın kuzeyindeki Ergani bölgesinden gelen yerli bakırlara rastlanılmıştır[60]. Bu buluntularda göstermektedir ki, bölge kendi içinde ticaret yapmakta ve değişime dayalı mal alış-verişi olmaktaydı. Daha üst seviyedeki evlerde ortostat ve payandalarla kısmi olarak donatılmış olan taş evler bulunmuştur. Gelen bakırdan, burgu (mil) ve iğneler yapılmıştı. Zawi çeminin dönemi radyo karbon tarihi (en geç) M.Ö. 8500 yıllarıdır.**

Kerımşar bölgesi de bir anlamda mevsimlik yerleşim yeridir. Fakat Zawe Çemi gibi kesin delillere rastlanılmamıştı. Çentikli ve testere dişli araçlar bulunmuştu. Fark olarak şunlar söylenebilir: Kerımşerdeki çakmaklar daha iyi yapılmış, taş halkalar (yüzükler), bileklikler ve iki hafif fırınlı kil heykelcikler, boncuk ve kolyeler önemli yeniliklerdir. **Ev olarak engebelli dairesel (yuvarlak Harran türü)** duvarla (Zawe Çemi ile aynı) inşa edilmiş yapılardır. Fakat bu mevsimlik yerin tarihi en çok M.Ö.7000-6500 arasındadır (Zawe Çemiden sonraki dönemdir).

[60] Tüm bunlar da göstermektedir ki batılı arkeologların dillendirdiği madenciliğin Aryan ulusları tarafından bölgeye getirildiği teorisini çürütmek için yeterli kanıt bulunmuştu. Bir başka önemli tespit ise herhalde Çayönü'nden güney Mezopotamya, oradan Ege bölgesine kadar geniş bölgenin bir bütün kültürü ifade ettiği gerçeğinin tespit edilmesiydi. Öyle ki bu bölgeler arasındaki ilişkilerin çok güçlü ve sürekli olduğu da ortaya çıkmıştı.

Res. (M.Ö.15 bin) Hayvan resmi, yavrusuyla birlikte- Van

Res. Dans eden adam-Van

Arekolojik verilerden anlaşıldığı üzere, bu dönem, kısmi tarımcıl kültüre geçişin olduğu, lokal mevsimlik göç ile şekilenen çoban-üretim tarzı ve kısmen hayvan yetiştiriciliğine geçişler vardır. Ayrıca, avcı kültür ile kısmen de ilkel (yabani tohumlar ile) tarımcılığın oluştuğu görülmektedir. Dolayısıyla, av hayvanının peşinden gitme ve onlara göre konumlanma çabasının kalkmaya başladığı bir süreç olarak nitelenebilir. İlk köy toplumlarının oluşum süreci bu dönemdedir. Kuşkusuz yerleşik hayata geçiş, yeni yapı tarzlarını, yeni araç gereç yapım ve kültürünü de beraberinde getirmişti. Neolitik devrim çağı başlangıcında, tarım kültürünün izleri olsa da tümüyle tarımcıl köy top-

lulukları ile ona özgü mimari yapı tarzı henüz oluşmamıştı. Dolayısıyla pişirilmiş veya biçimlenmiş seramik veya çanak çömlek gibi gelişkin köy yaşantı ürünlerinin ilk örnekleri bu alanda elde edilmişti.

Res. Göbeklitepe-Urfa

Tarım kültürünün Ortaya Çıkışı[61]

[61] bir parantez "gazete haberi"

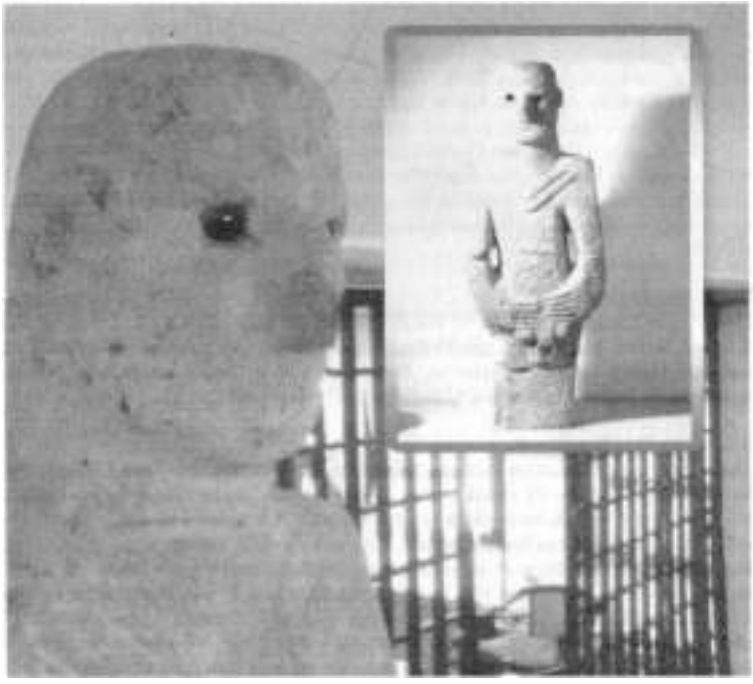
"Dünyaca ünlü haber dergisi Der Spiegel, ön kapağında yer alan habere göre, "efsanede yer alan" cennetin izini 11 bin yıl öncesine götürüp, arkeoloğlar tarafından Kurdistanda cennettin izinin bulunduğunu yazdı. İngiliz yazar David Rohl'ün bestseller eseri olan, cennetten kovulan Âdem ile Havva'nın da bu bölgede yaşadığını yazdı. ÂDEM ile Havva'nın yasak elmayı yediği için kovulduğu cennetin kalıntılarının Kurdistanda olduğuna yer veren yazı toplam 11 sayfa da işlendi. Âdem ile Havva'nın cenneten kovulması, ilk tarımın başlangıcının hatta Max Planck Enstitüsünün Köln'de bitkiler üzerine yaptığı araştırmada tüm yeni buğday (68) çeşidi ile tüm tahılların kökeninin Karacadağ eteklerinde bugün de halen yetişen yabani buğday bitkisi olduğunun ortaya çıktığı vurgulandı.

Uygarlığın Başlangıcı

İngiliz yazar David Rohl'e göre 11 bin yıl önce taş devrinde insanlar bu (Khurdistan'da: Türkiye, Suriye, Irak ve İran sınır) bölgede avcılıkla yaparak yaşıyordu. Sonradan yerleşmeye, toprağı işlemeye başladılar. Burada en yüksek medeniyet başladı. Bulunan tapınaklar da bunun kanıtı olarak gösterildi.

4 Irmaktan İkisi Kurdistanda

Mukaddes kitapta bahsedilen cennette doğru akan dört ırmaktan ikisi Dicle ve Fırat nehirleriydi. Adem, buğdayı ilk olarak burada öğüterek tarımı başlattı. Kabil burada çiftçiliğe başladı. Göçebe halinde ve avcılıkla yaşayan insanlık av silahlarını bırakarak toprağı işlemeye ve yerleşik olmaya burada başladı. Hayvanları evcilleştirip onlardan yararlanmaya başlayan insanlar kendisine ev ve yatak yapıp, topraktan çömlek yapmayı ve kendi yetiştirdiği bitkilerden beslenmeyi yine burada öğrendiler. Max Planck Enstitüsü'nün yaptığı araştırma da ilk evrimin Türkiye'nin doğusunda olduğunu kanıtlıyor. İnsanların evrim geçirmesini sağlayan bu gelişmeler, çok sancılı oldu. Ağrı Dağı, Hasankeyf, Mezopotamya ve Nuh'un gemisine de değinerek, insanlığın adım adım yerleşik hayata bu bölgede geçtiğini yazıyor[61]."

öyküsü

Batılı arkeoloğlar tarihi bir bütün içinde ele almaktan ziyade, üste gösterdiğimiz MÖ.15-20 bin yıl öncesini görmeden, yine Urfa göbekli tepedeki eserleri Xurti coğrafyasından bağımsız bir yapı olarak (oryantalist bir bakışla) ele alıyorlar.

(İlkel-Köleci Feodal Devrime Doğru)

Yarmo kazılarında bu anlamda önemli arkeolojik veriler elde edilmişti. Çamçamalin ovasında bulunan bu yerleşim yeri, dönemin Çayönü ve Neval Çori ile aynı zamanda oluşmuştur. 20-25 evden oluşan, tahminen 50-100 kişinin yaşadığı bir köydür. **Braidwood**, karbon testi sonrasında, bu yerleşim yerinin M.Ö.6750 olarak tarihini saptamıştı. Çömlekçilik yaygın bir uğraş şekli olup en önemlisi, **"Eber buğdayı yabani şekle yakın olsa da ıslahlaştırılmıştır. Mercimek, Kabuklu arpa, tarla bezelyesi, mevi burçak yetiştirilmiştir**. Medeniyette buğday ve arpanın önemi oldukça büyüktür. Kanımca sadece Neolotik yani güneşle açıklamak yetersiz bir gerçekliktir. Çünkü buğday ile arpanın yetiştirilmesi içinde uygun toprak gerekliydi ve bu toprak sadece Mezopotamyada vardı. Bu anlamda uygarlık ile neolotik ilişkisi kadar, besin ile toprak ilişkisi de incelenmelidir. Kanımca buğgay ve arpa uygarlıkta en az güneş kadar etkiliolduldular.. **Fıstık ve meşe palamudu ve yemişlerin dolgun ürünleri toplanmaktaydı. Hayvanlar arasında köpek, keçi (ve belki de domuz da) evcilleştirilmiştir. Anlaşılacağı üzere "tarihin bu ilk çiftçileri yuvarlak barakalarda (Harran ev-**

Res. Göbeklitepe

Oysa yarı göçebe ve yerleşik yaşam çok daha öncelerine tekabül etmektedir. Nevalçori temelli bir araştırma ve Nevalaçori, Göbeklitepeden daha uygar ve geniş bir yerleşim yeridir.

leri) yaşayamamış, düzensiz çamur kalıplardan (kerpij-pişirilmiş toprak) dikdörtgen (hücre sistemi) şeklinde yapılmış yaygın ev tiplerinde yaşamışlardı. Son seviyede bu evler taş temeller üzerine kurulmuştu. ... Batmış olan kil hatlı havzalar, ocak olarak iş görmüşt. Daha sonraki evler baca bulunan (temelli) fırınlardır(Tedur[62]-Til Giranda olduğu gibi)[63]. 7 milenyumun Filistinde de paralel olması sürecinde daire biçiminde olan yapılar yerine dikdörtgen yapıların ilk burada çıkması mimari kültür açısından büyük bir ilerlemeye işaret etmektedir. Bu dönemde bir başka değişim ve gelişim olarak, araçlar üzerinde görmekteyiz. Özellikle artık, bıçak ve orak ağızlarının keskin olup bunların tahta ile tuturulması, karo zift sayesinde gerçekleşmiştir... Bitkisel gıdalar için ihtiyaç duyulan eşyalar, doğra-

---

[62] ...Khurdiler şömineye Tenür veya Tendur diyorlar, bu şömineden daha çok ters çevrilmiş büyük bir kavanoza benziyordu. Kuru hayvan dışkısı (tezek) tandırın içine atılarak yakılıyordu. Tüm mutfak ve ocak bundan oluştuğu gibi, bütün evlerde de bu basit ve ilkel şömine kullanılmıştır.

[63] Xepenephon şöyle der: Dicle'ye vardılar. Burada büyük, metrük ve harap bir şehir vardı; adı Larissa'idi. Eskiden burada Mediyalılar otururmuş, şehrin duvarlarının kalınlığı yirmi beş, yüksekliği de yüz ayaktı. Surun bütün çevresi iki prasang kadardı: Pişmiş tuğladan (kerpijden) yapılmıştı. Lakin yerden yirmi ayak yüksekliğine kadar, taştan bir temeli vardı.

Bir başka bölümde yine Armen alanına varıyor ama Armen görmüyor, karşılaştığı köylerde birkaç Armen gencini görüyor onlar da Karduklara hizmet eden birkaç köle Armene tesadüf ediyor. Konuyu dağıtmadan Kardukh ev tipinden şöyle söz eder:

Evler yer altında idi (basık) kapıları bir kuyu ağzı gibi dar, alt tarafı genişti. Hayvanlar için yollar kazılmıştı, fakat insanlar merdivenle iniyorlardı. Evin içinde keçiler, koyunlar sığırlar ve kümes hayvanları, çocuklarla karmakarışıktı. Hayvanlar, evin içinde kuru otla besleniyorlardı.

Xenephondan binlerce yıl sonra, bölgede (devşirme) subay olarak görev yapmış olan Frederick Milhgen de, ustasının kitabını okumuştu. Onun izinden giderek şöyle der; Xenephon'un on binlerin dönüşü kitabında, tüm Kürdistan (Karduklar, oysa sadece Kurmançlardır) boyunca gördüğü çimento mahzenleri, kerpij ve hücresel evlerden söz ederken, "Dışarıdan temiz görünen bu evlerin içleri de, son derece geniş, havadar. İçeriye ışık ise sadece tavandaki bir delikten giriyor. Bu tarz mimari Türk olmaktan çok Khurdi dür. Büyük kasabalar hariç, ülkenin her yerinde bu mimariyle karşılaşmak olasıdır... Khurdi evlerinin dışı birkaç sözcükle tarif edilebilir. Dışta iki küçük duvar bulunuyor, bu duvarlar minik kapıya destek oluyorlar. Bunların üzerinde toz topraktan oluşan bir çatı geçiyor...

...En küçük olaylar, minik detaylar bu asker tarihçinin (Xenephonun) yorulmak bilmez zihninde yer etmişti. Çimentodan mahzenler, şaraplar, malt likör, toprak kavanozlar. Bunların hiçbiri gözünden kaçmamıştı. Birden o dönem gözümde canlandı. Xenephon, Nuşehte Karduklıların evlerinin önünde, Arcadialı ve Atinalı askerleriyle birlikte dururken hissettim. Günümüzde Kürdistanın da bu insanların atalarının geleneklerini sürdürüyor olmaları gerçekten de, büyük tarihi önem taşıyor. Bu da gösteriyor ki, dünyanın bir bölümünde uluslar değişimlerini tamamlayarak, DOĞUDAKİLER [illegible] OLDUKLARI GİBİ KALMIŞLAR...

ma taş endüstrisinde üretilmiştir. Delikli gürz başları, yüzük, bilezik, keser, balta, kapı mili gibi marangoz doğramacılığının ürünleri elde edilmişti. Yenilik olarak da, ilk iyi model olarak güneşte kurutulmuş veya hafifçe fırınlanmış **Ana tanrıça (Xalti-kibele**) tipindeki heykelcikler ile hayvan portreleri, küçük mermer ve konileri gibi çocuk oyuncakları bulunmuştu. En üst seviyede Jarmada çömlekçilik sonunda ortaya çıkmıştır. Til Guranda ve Hassunah'ın dip katmanlarında çömlekçilik yerel olarak yapılmış ve Til Gurandaki bu gelişimin tarihi (Braidwood 'un karbon testi ile saptamasına göre) M.Ö.6750 lere tekabül eder[64].

Mezopotamya'nın Alüvyon düzlüğündeki kalıcı yerleşim yerlerinin kuruluşu M.Ö.5800lere (Hassunahta) 5800-6000 li yıllara tekabül eder.[65]

Zagros temelli kültürel gelişim, yine Zagros düzlüklerinde M.Ö.6300 lerde başlamıştı. Bu kalıcı yerleşim mevsimlik göç kültürünün düzlük alanlarda bitişidir.

5000	MEZOPOTAMYA-İNDUS(Hindistan)KÜLTÜR ÜRÜNLERİ
6000	KURTİ-KENGİ KÜLTÜRÜ
7000	HALAF KÜLTÜRÜN ORTAYA ÇIKIŞI
8000	

[64] Bu dönemde sürü toplumundan kopuş vardı. Havva ile Âdem'in yeryüzüne inişi, tarım topraklarına geçiş yapanların hikâyesiydi. Dağ tanrıcılığından yavaş yavaş tarım tanrıcılığına geçiş olmuştu. TeSup fırtına tanrısı olduğu kadar ova tanrısıydı da, Ama ova tanrıları da vardı. Örneğin, Ka: tohum, Ezdan: güneş tanrısıydı. Havva ile Âdem ilk tarım yapan grup önderiydi. Bu hikâye daha çok Neolotik dönem yaratısı olabilir. Yoksa büyük göktaşının düşmasiyle tüm insansı(Kromanyon)lar ölüpte sadece Havva ile Âdem kalmamıştı. Karadeniz veya Marmara'nın dolması bir anda olmadı, çok uzun zamanlar geçmişti. Veya Mezopotamya bu doluşun etkisiyle yeraltı sularının baskılaması sonucu meydana gelen taşkınlıkta da herkes ölmemişti. Sümer yaratım mitolojisi ve Tevrat'ta hikâye Nuh'a aitti. O gemide Havva ile Âdem yoktu. Dolayısıyla Havva-Âdem figürü tarım alanlarına inen kişiler tanımlamaktaydı. Marx'ın kolektif ruh dediği, Maslow'un ihtiyaç ilkesinin birincil görünümlerinin esas olduğu bir ortam vardı. Yetenekler dahi ortak ruhun parçasıydı. Bir kişi grup içindeydi ve aynı zamanda ev yapan, toprağı işleyen, eken, biçen, aynı zamanda avcı ve savaşçıydı. Bu sebeple dönem Âdem ve Havvala rın önderliğiydi. İnsanın sadece iki kişiden gelme hikâyesi değildi.

[65] Mezopotamya denilen ve sonraları büyük bir medeniyetin kaynağı olan bu ülke, bugünkü İran körfezinin suları altında bulunduktan sonra, hatta daha sonraları Fırat ve Dicle ırmaklarının taşkınlıkları yüzünden bu bölge bataklıklar içindeydi. Buraların özellikle bataklıların kurutulması, suların akışlarının önüne bentlerin kurulması, set çalışmaları ile birlikte bölge tarıma elverişli hale getirilmişti.

	ZAGROS NEOLOTİK ÇAĞ- KÜLTÜR ÜRÜNLERİ
10000	
	Geç Buzul Devri
40000	
75000	
100000	**BUZUL ÇAĞ**
125000	
175000	
200000	
265000	
	Orta Buzul Devri
300000	
	Erken Buzul Devri
380000	
400000	
435000	
500000	
75000	

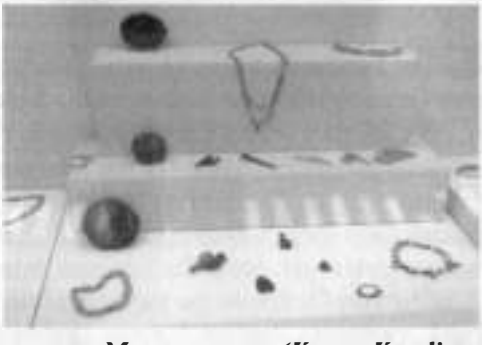
Köy kolonileri kurulmuş, tarım ve onun yarattığı kültür yaşama yansımış (arpa üretilmeye başlanmış)tı. Eldeğirmenleri, havan topları, orak ağızları ortaya çıkmış, çamurun pişirilmesiyle elde edilen kerpij-tuğladan evler taş temelli yapılar oluşturulmuş (bu evlerin yanında halen tahta barakalarda yer alır, fakat daha sonradan tahta evler tümüyle ortadan kalkar taş temelli kerpijden yapılan evler yar alır). Doğal cam kuzeyden ithal edilmekte... Çamur kerpijli köyün bu ilk aşamasının karekteristiği eğik olarak yerleşmiş hatları kırmızı (kalıbında) dekore edilmiş, bazen lekeli hatların olduğu da görülmektedir, tavanlar samanlı topraktan, dekorasyon meşinden yapılmıştır." Anlaşılacağı üzere yapı malzemesi olarak; tahta ve taş yerine kerpij kullanılmıştır. Böylece taşların zift ile yapıştırılarak ev yapılmasına

gereksinim kalmadığı gibi daha sağlam ve sıcak ile yağmurun damıtılmasını önleyen bir mimari tarz ortaya çıkarılmıştı.

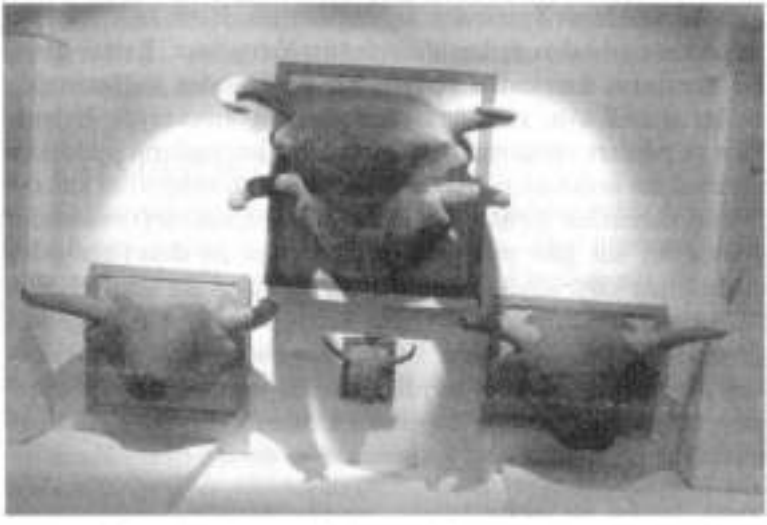
Res. Kibele Ana (diğer adıyla Xalti-Ma)

Gerek ticaretin ilk ilkel halinin (mal-mal=takas dönüşümlü sistem) görülmesi, çevredeki av hayvanlarının ve tarım ürünlerinin bolluğu refah düzeyinin ne kadar gelişkin ve araç, gereç, mimari ve sosyal yaşantıdaki hızlı ilerlemeyi de destekler bir niteliktedir. Ayrıca **kil artık keşfedilmişti. Kilin özellikleri keşfedildikçe, kil şekillendirilip ateşte pişirilmesiyle seramik dönemi başlamıştı.**

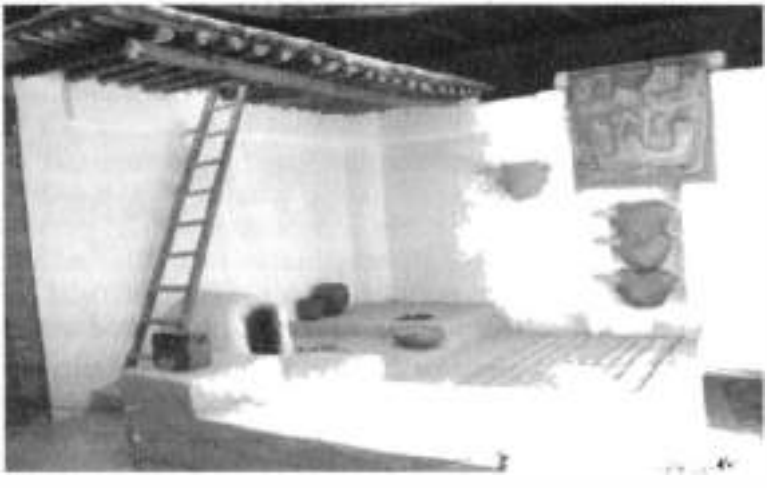

Yukarı ve orta Mezopotamya (Kuzey Kurdistan)da ki yerleşimlerde ve tarımcılıkta tutunamayan (batıya veya kuzeye göç eden) Zagros halkı, güney Zagroslara inen topluluklar kadar şanslı değillerdi. Çünkü coğrafi yapının yayla düzlükleriyle biçimlenmiş olması sadece bugünkü Ergani ve bir kısmı-

da Torosları aşarak Çayönü, Kızılırmak (Halıs) tarafına yerleşmişler ve güney mezopotamya gelişim çizgileri oratak eş zamanlı olmuş olsa da bir bölüm topluluğun Zagroslara döndüğü düşünülebilir.

Kuşkusuz Çayönündeki nüfus yoğunluğunun artışı buraya sürekli ve sistematik olarak benzer-akraba kabilelerin yerleştiği ve kısa zaman süresinde, nüfusu 4-600 veya binlere varan köy topluluğunun oluştuğu anlaşılmıştı.

Bu dönemdeki yerleşim yerlerinin (köylerin) ortak özelliği; damların (samanla karışık çamurdan) bitişik ve düz olması (Xenephon ve Osmanlı devşirme subayı Millingen'de: *"doğuda genellikle garip bir şekilde evlerin damları düzdür."* der). ***Ulaşımın bu damların üzerinden sağlanmasıydı.*** Başta evlerde, kapı ve pencere gibi dışa açılan bölümler-araçlar yoktur. **Evlere girişler damların üzerinden açılmış bir pencereden sağlanmakta** ve bu açıklık aynı zamanda baca görevi görmekteydi. Evlerde kapı ve pencere olmaması insanların vahşi hayvanların saldırısına uğramaktan korktukları ve bu olayla sık sık karşılaştıkları için evlerinin damından girişler yaptıkları düşüncesini doğurmaktadır. Ayrıca bir sur gibi yan yana dizilen evler ile dışarıdan gelen düşmanlara karşı köyü savunmak için bir nevi kale tarzı yerleşim mimarisi oluşturulmuştu. Evlerde fırın (tendır) ve depo görevi gören bölümler bulunmakta. Ölüler yine bacağı içeri çekik (Hocker) bir şekilde gömülmekteydi. Ama ölü yakma geleneği de devam ediyordu. Muhtemelen çoban kültürü ölü yakma, tarımcıl toplumlar ise Hocker tarzı gömme adetini devam ettiriyorlardı.

Daha önceki dönemlerde duvarları süsleyen av resimlerinin yerini, anatanrıçaya bırakmış ve kadının doğurganlığı-üreme önplana alınmış erkek motifi arka plana itilmişti.

Kalkolitik çağda, Zagroslar ile Toros arasında ve Toros ötesinde yerleşimler görülse de Zagrosların (güneyinde) güney

mezopotamya bölgesinde, yerleşimde yoğunluk görülmektedir. Fakat bugünkü Suriye'nin kuzeyinden, güney Mezopotamya'ya oradan Zagros doğusuna ve o bölgeden de Toros ötesine kadar olan bölgede, aynı yapı malzemeleri, aynı tarım ve ev işleri araç gereçleri, seramik, hatta ölü gömme adetlerinin aynılığı da göstermektedir ki, **anlatılan coğrafi alanlarda tam bir kültürel birliktelik söz konusudur**.

KALKOLİTİK ÇAĞ (5300-3000)[66]

Kalkolitik çağa geçiş, başta doğada serbest halde bulanan bakırın sert araçlar ile şekil verilmesi veya ateşe tutularak istenilen biçime bürünmesinin keşfedilmesiyle başlamıştır. Bu dönemde, taş aletler halen önemli bir araç olmaya devam edecektir. Bir başka özellik ise, sade çizgilere sahip olan kap kacaklar bu dönem ile birlikte özenli bir şekil alıp işlemelerin olmasıdır. Dokumacılığın üreticisi olan kadınlar bu dönemde dokuma yapmışlar. Madenin hayata girmesiyle birlikte hayvanın da toprağın işlenmesinde etkin olması sonucunu doğurmuştu. Bir anlamda üretim ve refah artışına paralel nüfus da artmış, şehir kentlerinin ilk izleri de bu dönemde ortaya çıkmıştı. Şehirciliğin gelişimi ile birlikte mimari tarz da gelişimde, aynı paralellikte mükemmelleşmeye doğru gitmişti. Geç kalkolitik evrede ise, yeni yerleşim yerleri oluşmaya başlamış çevre şehirlerarasında ticari ilişkiler artmıştı. Göçlerin etkisi bu dönemde söz konusu olmuştu. **Bu göç etkilerini en iyi kanıtlayan öğe, kuşkusuz çömlekçilikteki kap motiflerinin gelişimi ve değişimidir. İnce kap forumlarının yanında siyah zemin üzerine beyaz boya ile yapılmış çizgilerle biçimlenmiş, yeni türden kaplar görülmektedir**. Gömme adetlerinde de değişim olmuştu. Daha önceden, evin zemininin altına gömme geleneği kısmen de olsa ortadan kalkmış ve sadece çocuklar evin zeminine gömülmüşler, büyükler ise, şehir dışına çıkarılmıştı. Batı Hatti de bu görünüm ortadayken, doğuda bu gömme izlerine henüz rastlanıl-

[66] Helaslar KHalkos'a "bakır", Lithos'a "Taş" demekteydiler. Batı merkezci tarihçiler bu isimi kendi atalarının köken ünlülüğüne dayanarak adlandırmışlar. Bakırtaş devri anlamına gelmektedir. Bu çıkarım doğrudur. Xelas uygarlığının kurucusu olan Khurdiler, bakır döneminde geçiş yapmışlar. Yunan/Helenlerin Khurdilere benzemesinin gerçekliği de buradan gelmektedir. Kanımca, Helas/Helenler Khurdilerin –es,-os ünlülük alınış halidir.

maz. Kanımca batıda havalar daha sıcak olduğundan ölülerin kokması ile süreğen veya bulaşıcı hastalıklara neden olması sebebiyle böyle bir uygulama doğmuş olabilir. Bu dönemde maden kullanımı oldukça yaygın dolayısıyla ticaret de gelişkindi.

Sonuç Olarak;

Zagros ve çevresinde oluşan insan temelli (Halaf) kültür ve uygar yaşamın doğuşu, kuşkusuz insanın emek ve iradesi kadar, iklim ve coğrafi koşulların uygunluğundan da kaynaklanmaktaydı. Neolitik dönemin ilk evrelerinde insanlar, topluluk olarak hareket etmiş, bu hareket sadece su kıyısı-hattı boyunca gerçekleşmişti. Bu bağlamda göç sürecine giren topluluklar, başta uygun koşullara sahip iklim, toprak, su ve hayvanların (avlanma önemlidir) olduğu bölgelere doğru hareket etmiştiler. Çünkü doğanın sunumları, yani zenginliği, insanın maddi üretiminin temelini oluşturmaktaydı. Dolayısıyla bu döneme, bir anlamda, insanlığın ilk öğrenme hali, ilk çocukluk dönemi de denilebilir. Öğrenme veya gelişimin temelinde kanımca, deneme yanılma karakteristik özelliği bu dönemde hâkimdi. Yerleşim alanı seçme ve yaşamada, **su ana unsurdu**. Medeniyetlerin temel çıkışı bu kaynaktır. Kuşkusuz, Fırat ve Dicle olmasaydı Mezopotamya kültür- medeniyeti doğamayacaktı. İnsanlık bu bölgede uygarlaşma çabasına zemin de bulamayacaktı. Fırat ve Dicle; Mezopotamya, Ganj; Hint, Nil; Mısır'ı, Amazon; İnka-Maya (daha da çoğaltılabilir) uygarlığını yaratmıştı. Medeniyet tarım kökenli yerleşik yaşamdır. Bu yaşamın esası da sudur. Ama uygarlığın, Kurtilerin yaşadığı coğrafyada başlamasını sadece iklimle açıklamaya çalışmak yeterli olmaz diye düşünüyorum. Oysa ilk yerleşim ve uygarlık çabasının filizlenip boy verdiği Mezopotamya, coğrafi anlamda tarıma o kadar da elverişli bir bölge değildi. Bir anlamda, güneyi kumluk, kuzeyi ise yayla dağlık alanlardan oluşmaktaydı. Bu coğrafi koşullar, yerleşik tarım kültürü için hiç de elverişli bir ortam değildi. Öyleyse **su uygarlığın mayası**, anasıdır, öngörüsü doğrudur. Ama insan yaratımını da görmezlikten gelmek olmaz.

YERLEŞİM YERLERİNİN ŞEKİLLENMESİ

Zagros halkının (Halaf kültür insanının) ilk yerleşimleri, yüksek düzlükler ve tarıma uygun topraklara sahip su kenarları olmuştu. Bölgede ilk oturum yerleri ırmakların kenarında bir hat oluşturarak, tespih taşı gibi dizilmişlerdi. Fırat (Mala) ve Dicle(Arzanta) ilk yerleşim alanı olmuş, ardından hemen sonra Kızılırmak(Halıs)-Toros (Gorin) ötesi) ve en sonunda Seyhan ırmağı çevresinde yerleşim yerleri kurulmuştu. Bu yayılım Menderes (ArZawe) ve kuzey Xelas (Marmara) alanına kadar ve onun kuzeyini kapsayarak genişlemişti. Aslında su kenarlarının avantajı birçok unsuru da içermekteydi. Bunlardan ilki, insan araçlarının gelişkin yapıya sahip olmamasına rağmen kıyıda tarım yapmak mümkündü. Çünkü su kenarlarındaki toprak (düzlük alanlarında) tarım yapmaya elverişliydi. İkincisi kendi sürülerinin veya avlanmak istedikleri hayvanların su ihtiyaçlarını karşılamak için de su bölgelerine inmek zorunda olmalarıydı. Doğanın bu avantajları sayesinde, Halaf kültür insanı doğaya karşı daha mücadeleci olabilmişti. Toprağı işlemek, bentler kurmak, su kanalları oluşturarak suyun iç bölgelere gidişini sağlayıp, iç bölgelerde de tarım alanları açmak ihtiyacı, kanımca, insanın nüfus gelişkinliğine paralel olarak, kendine yeten ekonomi, hatta daha fazla verim elde etme ihtiyacına duyulan istekten başka bir şey değildi. Oysa güney Mezopotamya da, çaba daha çok bataklığı kurutmak, sel ve taşkınları önleme uğraşı biçiminde oluşup, gelişiyordu. Dolayısıyla doğa-çevre ve insan arasındaki bu mücadele, insanında (kendi ile beraber doğanında) şekillenmesini, gelişimini de sağlıyordu. Bu ilişki, ilk uygarlık çabasına ivme kazandırmıştı. Dolayısıyla diyalektik olarak ta doğru olan mantık buydu. Aksi taktirde zıtların birliği ve çelişkinin derinliği, gerçek anlamda birinin (doğal olarak araçsız insanın) yenilgisi sonucunu doğuracaktı.[67]

---

[67] Oysa Avrupa'nın orta ve güney kesiminde Tuna ırmağı, bu uygarlığı yaratmada eksik kalmıştı. Yinede Balkan –Makedon kültürün oluşumunda önemli katkısı vardı. Suyun tabiatı dahi, çevresindeki insanların gelişiminde de önemli bir etken olmuştur. Örneğin Tuna'nın değişmez akışı, sabit hacmi sadece belli zamanlarda çok küçük bir yükselmesi vardır. Bu sebepten gemicilik bu bölgede gelişirken, Mezopotamya da gelişmemiştir. Keza verimli taşkınların olmaması da tarım ve uygarlık alanında aynı gelişimi sağlayamamıştı. Oysa Fırat ve Dicle de gemicilik, yerine Sal-kelek diyebileceğimiz (dönerek giden araç) taşıt söz konusu olmuştur.

Tarım geliştikçe buna paralel olarak, toplumların da refah düzeyi artmıştı. Üretim arttıkça, üretim çeşitliliğinin ve dolayısıyla ürün çeşitliği ve bolluğu sayesinde, insan çabası sanat kaygısını da doğurmuştu. Böylece killerden seramik, kerpijden evler (daha sonra boyanmıştı), sular arıtılmaya başlanmış, kap kacak başta ihtiyaç olarak yapılırken daha sonraları, süslenmeye ve birçok motif şeklinde dizayn edilmeye başlanmış, gittikçe estetik takılar yapılmıştı. Süslenme ihtiyaç haline gelmişti. İnsanlığa ait bu eserlerin oluşumunda, din de fazlasıyla etkiliydi. Refah ile paralel olarak artan nüfus, kadının gücünü düşürmekte (çünkü artık toprak işlemek için kol gücüne ihtiyaç vardı ve bu güç erkekteydi) ise de uzun süre Ana tanrıça (Ma-Halti-Kibele) motifleri ağır basmakta üretim-doğurma-üreme ana esas olmaya devam etmekteydi. Bu dinsel motifler toteme –heykelciliklere dönüştüğü gibi, aynı zaman da yaptıkları ürünlere sanat izdüşümü olarak düşüp-işlenmişti. Kilden yapılan heykellerine adaklar verip, kap kacaklarının üzerine bir dantel gibi ayinleri veya Tanrı motiflerini işlemişlerdi. İnsan çalıştıkça yetkinleşmekte, ustalaştıkça; ince, keskin uçlu orak, testere, keser, mil gibi araç-gereç yapımında yetkinleşmişlerdi. Setler ve bentler oluşturarak suyu kontrol etmeye ve doğa karşısındaki zafiyetine yenmeye çalışmış, en azından kontrol etme noktasından çok, yararlanma zarar verici etkisini asgariye indirmeye yönelik çabaları vardı. Ancak sonraki süreçlerde insanlık, artık alet gelişimine paralel doğa üzerine egemenliğini sağlayan koşulları çeşitlendirerek artırmıştı. Bu çabalar toplumsal ve kolektif hareketin ana esasından kaynaklandığı gibi, klan otoritesini de güçlendirmekteydi. Bu dönemin belki de en karakteristik özelliği **Engels'in dediği gibi henüz "Kahramanlar yoktu**." Ortak-kolektif mülkiyet, işbölümü, yeteneğe göre sınıflama, ortak çaba dönemin en belirgin karakteristik görünümüdür.

Maddi Üretim Araçlarındaki Çeşitlilik, İlk Mülkiyet Oluşumuna Örnekler:

VE KAHRAMANLIK ÇAĞININ BAŞLANGICI, SINIFLI TOPLUM

Maddi üretim araçlarındaki bu gelişim-evrim süreci, insan-toplum ihtiyacının da gelişimini ve çeşitlenmesini beraberinde getirmişti. İnsan, coğrafyanın en büyük avantajlarından birini (doğada serbest halde bulunan madeni) kullanmış, elde ettiği madene, sert darbeler vurduğunda şekillendiğini gördükçe, ona biçim kazandırmış ve en sonunda bu maddeleri, en temel araçlarından birine (ateşe) tabi tutup, eridiğini de görmesiyle yeni bir dönem açılmıştı. Bu çabalar başta belki topluluğun ihtiyacına yönelikken süreç içinde ilişkilerin ve bağların gelişimiyle, diğer topluluklar tarafından da istenen-talep edilen bir araç durumuna, ticari bir meta konumuna gelmişti. Bu zenginliğe sahip topluluklar tarafından küçük maden ocaklarının kuruluşu (Kuzey Kurdistanda Ergani-Maden'de bakır, Van da camcılık) gerçekleşmişti. Bu küçük ve ilkel işletmeler zaman içinde gittikçe mükemmelleşip, başlı başına bir sektör olmuş ve madenler, artık toprağın işlenmesiyle elde edilen ve daha sonra (kalay ile) değişik maddeler katılarak farklı çeşitleri elde edilmişti[68]. Bu işleri yapanlar da sadece mesleği madencilik-işlemecilik olan zanatkarlara dönüşmüşlerdi. Bunlar insanı insan yapan kişilerdi. ***Bunlar ateşin yaratıcıları, insanlığın gelecek tasarımcılarıydı.*** Madeni işlerken, aslında insanlığın geleceğini işliyorlardı. Daha önceden kemikten, ağaç veya taştan, tığ, iğne, bıçak, orak, silah (ok, kılıç...) vs. gibi araçlar yapılırken, süreç içinde madenler kemiğin, taşın vd. yerini almıştı. Bu aletler (Kirkükten getirilen)

---

[68] Özellikle Korfman'ın (Van merkezdeki yaptığı çalışmada) yaptığı tabakalama da göstermektedir ki; 0.tabakada M.Ö.2 bin ve 1.bin tarih dönemini işaret etmektedir.

1. Tabaka, Erken Tunç Çağı (M.Ö.3 bin yılı başı)

2. Tabaka, Son Ubaid dönemi (M.Ö.4 bin yılı başı)

3. 3.Dönem Halaf dönemi (M.Ö.4 bin yıl öncesi) dönem aryan ırklarının 2500-3000 dönemleri ile bölgeye çoban kültürü şeklinde gelişleri ile tunç çağının oluşumu arasında doğrusal bir paralellik olmadığını kanıtlamıştı. Dolayısıyla "tunç yapımı Ari ırklar tarafından bölgeye getirilmiştir" iddası, son yıllarda elde edilen maddi kanıtlarla çürütülmüştü. Son yirmi yılda yapılan arkeolojik tarih araştırmalar, Van'da yapılan bu çalışmalardan daha önceki bir Tunç çağına işaret etmektedir ki bu oluşturulan hipotezleri de alt üst etmişti.

zift ile tahtalara yapıştırılmış ve etkin aletler (tarım, silah) elde edilmişti. Toplumsal anlamda gelişen madencilik, emeğin değerini-sanatı ortaya çıkardığı gibi, emeği daha da mükemmelleştirmişti. İnsanda estetik duyguların, sanatçı duyarlılığını taşıyan kesimlerin oluşumunu da sağlamıştı. Bu değişim, zenginleşme, bireysel yönelimleri de beraberinde getirmişti. Başka toplulukların ihtiyaçlarını gideren ve alışveriş-ticaret yapan insanlarınsınıf (gezgin tüccarlar)ın doğmasını sağlamıştı. Mala mal karşılığı (takas usulü) ile gerçekleştirilen ticaretin ilk ilkel şekli ortaya çıkmıştı.

Bu temel üzerine gelişen üretim-ticaret ikilisi, ihtiyaçların çeşitlenmesine olanak veren durumu yarattığı gibi, aynı zamanda içe dönük olan klan ilişkilerinin dışarıya açılımını sağlamış ve böylece aile temelinde karışımlar başlamış, klan düzeyinde ifade edilen sentez toplumsal kurumlar oluşturmuştu. Dışa yönelerek aile oluşturma gereksiniminin temelinde, gücü artırma, büyüme istemiydi. Bu birleşimler, ortak aile yapıları, kültürel anlamda heterojenliği, tecrübelerin birbirlerine aktarımını getirmişti. Ayrıca, bilgi ve yöntem paylaşımı sonucunda insanlık büyük gelişim göstermişti. Oluşturdukları güç birliği, yabancı ve işgalci güçlere karşı savunma ve yaşam alanlarını koruma güçlerini artırmıştı. Ortak kolektif sosyalleşmenin ve dayanışmanın oluşum dönemiydi. Eskiden sadece kendisini ve küçük lokal alanı koruyan topluluk, bu tür ilişkilerin gelişimiyle birlikte, daha geniş alanların, bölgelerin korunmasını sağlamış ve geniş alanda hareket ve güven kabiliyetlerini geliştirmişti. Öteki kavramının ilk ilkel görünümlü hali bu dönemde oluşmuştur. Khurdi uygarlık ve devletlerinin oluşumu böylesi bir dönemin ürünüydü. Meşhur "kral yolu" da bu dönemin ticari alterividi.

Toplumsal anlamda genişleme ve farklılaşma, insanlık kültüründe değişikliği sağladığı gibi, ticaretin de, kendi çıkarları doğrultusunda şekillenmesi sonucunu doğurmuştu. Aslında yapılan ticaretin, topluluk ihtiyacı doğrultusunda kaldığı ve bu anlamda ihtiyaca göre üretim gittikçe derinleşerek kendi mecrasında özel mülkiyetin doğmasına, güç hâkimiyet gereksiniminin artımına ve zenginleşme ihtiyacını duyan toplumların bir diğer toplumların zenginliğini gasp ederek, onları fakirleştirme ve kö-

le olarak, insan emeğinde yararlanma yoluna gitmesine yol açmıştı. Derin sınıfsal farklılıkları doğuran üretim şekilleriyse, mülkiyetin korunumunu ve gelişimin sağlayarak, askeri, tiran ordu-imparatorluk-devlet olguları gibi oluşum ve kavramları ortaya çıkarmıştı. Devlet örgütlenmesinde Rahip devlet kültürü ve onu destekleyen egemenler ile askeri örgütlenme önce kendi kültür akrabalarını korumaya, ardından ise sadece çıkarlarını korumaya dönük bir evrimde oluşmuştu. Büyülü güce ve sihirli kelimelere sahip kral aynı zamanda rahipti (bknz. Öcalan, Rahip Devleti). Kengi(Sümer), Nes (Hitit), Biani (Urardo), Khuri (Xurti) vs. tümünde Gal (Xale=rahip) aynı zamanda kraldı. Bu durum çoban krallıklardan Med imparatorluğunda değişecek ve oradan batı Khurdilerinden Helas/Yunanistan'da ayrışacaktı. İlkel sekülerizm: Med ile başlayıp, Helas kültürü ile devam etmiş ve Rönesans ile neticelenmişti. Kuşkusuz tüm bu değişimler üretim ilişkileri çerçevesinde şekillenip biçimlenmişti.

Örneğin Asurluların, Hatti ülkesine gelerek, kalay karşılığı ticaret yapmaları sonucu bu zenginliklerini daha çoğaltmak için, Khurdilerin en zayıf olduğu dönemde, tüccar sınıfın finansmanıyla askeri sistem kurup güçlenmiş ve tarih sahnesine öyle çıkmışlardı. Maddi avantajlarını koruyup, sömürü ve egemenlik sahalarını genişletmek için, askeri sisteme geçiş yapmışlardı. Yarım asırdan fazlada, Kurtiler üzerinde ve coğrafyasında hâkimiyet kurmuştular. Bu hâkimiyetin diğerlerinden karakteristik olarak farkı, dostane ve masumane ticaret süreci ile başlayan işgal sürecidir. Ekonomik kolonizasyonun, siyasi ve askeri birliği mecbur kılması, askeri devletin (Sami Akadelerden sonra) yeniden ortaya çıkmasını sağlamıştı. Bu askeri devlet içinde göçebe Kurdi aşirlerinin etkisi de büyüktü. Üçüncü dönem İslam döneminde askeri kolonizasyon yine talancılığa yönelik olarak oluşmuştu. Turani/Kurdi sentezi aşirlerin oluşturduğu birlik, askeri/talancı devlet yapısında devletin ortaya çıkmasını sağlamıştı. Bu birliğin ana omurgası yine göçebe Kurdilerdi (başta Milanlar sonraki dönemde DuMillerde bu birliğin içinde yer edinmişlerdi).

Ekonomik anlamda, kolonileşme faaliyetleri: TuruWa'daki, Khurdi ve Helas savaşı da her ne kadar bir kadın paylaşımı olarak görünse de ticari kolonileşme isteğine, yani Asurlular gibi aynı temel amaca dayanmaktaydı. Batıdaki topluluklarla akra-

balık kuran ve sentez uygarlık oluşturan Helas/Makedonların yine çekirdeğe yönelik akınlarıydı.

Madenciliğin gelişimiyle ortaya çıkarılan muhteşem aletlerle, toprağın işlenmesi sonucunda, tarımda da büyük değişim ve dönüşümler olmuştu. Madenci zanatkarların oluşumu ve bu alanda elde edilen ürünler yaşamın her alanında kullanıldığı gibi tarımda da kullanılmıştı. Özellikle topraktan alınan ürünün verimliğini, sel ve taşkınlar sonucu gelen alüvyonlar sağlarken, sonraları setler ve bentler oluşturularak doğal seller oluşturulmaya başlanmış ve tarım yapılan topraklar ilkel (taş ve ağaç ağılıklı) aletler ile işlenmeye çalışılmıştı. Madencilik ile insanlık büyük atılım sağlamıştı. Bunun en güzel örneğini, ***Piyani (Van çevresindeki) bölgesinde kilometrelerce uzunlukta olan sulama kanallarının olması dünya tarihinde ilkti***.

Avcılıkta okun bulunması nasıl bir devrim ise, özellikle tarımda madenciliğin gelişimi aynı devrimi yaratmıştı. Tarımdaki bu gelişimlerin ilk kaynağı Zagros (yayla-mera bölgelerinde) ile başlamış ve gittikçe Zagros düzlükleri alanına doğru genişlemişti. ***Mezopotamya'daki bu kültürel gelişim kuşkusuz kuzeyde Çayönü/Balkanlara kadar olan bölgeden, güneyine Filistin ve onun üzerinden Mısır'a, doğuda Hindistan'a kadar olan genişçe alana yayılmıştı.***

Bu dönemin sonunda, kısmi tarım yapan ve ağırlıklı olarak hayvancılık ile geçinen toplulukların ise mera-yaylada yaptıkları kısmi tarımdan artık vazgeçip, ***tümüyle hayvancılığa yöneldikleri anlaşılmıştır***[69]. Bu topluluklar ana üretim olarak süt ve süt ürünlerin (süt, deri, yün, yoğurt, peynir gibi) ticaretini de yaparak ihtiyaçlarını karşılamaktaydılar. *Bu işe yoğunlaşarak ticarileşmeleri, ihtiyaçları olan diğer ürünlere farklı mekanlarda ulaştıklarını göstermekteydi. Bu ticaret daha çok mal karşılığı mal, yani meta meta ilişkisi temelinde olmuştu. Bu değişim tarım kültüründen kopan bu toplulukların çoban hâkim kültürünü geliştirdiklerini göstermekteydi.* ***Kısacası artık tarımla uğraşanlar yerleşik yaşantıda ağırlıklı tarımla uğraşmaktaydılar.***

---

[69] *Özellikle hayvancılığın etkin olduğu bölge Zagros(Guti)lardı. Hayvancılığın gelişmesine paralel olarak ağaç ve orman azalmasının bir sebebi de bu durumdu. Zagroslar feth edilemediği için ana barınak olacak. Kurdiler her işgalci güçlü dönemlerde bu bölgeler de dominant olmaya devam edecek, dağlı/çoban ve Kurdi kavramı adeta özdeşlecekti.*

Bu yerleşim yerleri gittikçe büyüyerek ticaret ile beraberinde zanaatçılar ve hizmet sektörünün doğumasını sağladılar. Sınıflar arası dengeler veya oluşan dengesizlikler ise devlet-egemen sistemlerin ortaya çıkma ihtiyacını yaratıp, sonuç olarakta kompleks yapılaşma ile sistem varlığının korunduğu ilk kentleri meydana getirmişti. Üretim ilişkilerinde dominantlaşmanın, karar vermenin olduğu bir dönemdi. Hayvancılıkla uğraşanlar hayvancılığa- çobanlığa dönmüştü. Zagros ağılıklı bölgede çobanlık yapan Kurti çobanları soğuklarda alçak düzlüklere inmekte, sıcaklarda ise dağın yüksek düzlüklerine(yayla-meralara) çıkmaktaydılar. Bu bölgelerde başta sadece ihtiyaç çerçevesinde yapılan hayvancılıkta bir zenginleşme ve mülkiyet oluşmuş, bu alanlara yaşayanların-yerlilerin egemenlik alanına dönüşmüştü **(Çoban EnkiDu ile Tarımcıl, GılGaMeş'in ve Kurdi efsanesi olan İstar ile Dumuzi aşkının efsaneleştiği dönem)**[70].

Yer altında esir tutulan Dumuzi (Britsh Museum)

Kısmi-lokal konargöçer hayat, belirgin bölgelerde sahiplerini bulmuştu. **Kuşkusuz bu sahiplenme iradesi de, mülkiyeti doğurmuştu. İlk mülkiyet bireysel olmaktan çok ortak irade ve aşir mülkiyeti temelinde olmuştu.** Mülkiyetin doğuşu da ilk yurtlaşmanın ifadesiydi. Sonraları (Batı Kurdistan (Helas)'da) köyde ilk çiti çekme, şehirde ilk duvarı örme isteğini

[70] Kengilerde Tiamu deniz tanrısı kandındı. Deniz rahimin simgesiydi, ırmak ise tam tersine erkekti ve sertliğin vahşiliğin göstergesiydi. Dağlı/göçebe toplumlar talancı, yıkıcı ve çobanlardan oluşurdu. Bu anlamda Gutiler dağlıydılar ve yıkıcıydılar. Güneyde onları yardıma çağıran akraba(Kengi)ları dahi sonradan pişman olmuşlardı.
Tarımcıl toplumlarda kadın figürleri esasken, çoban toplumlarda ise tam tersine erkek figür eğemendi. İşte Guti/Nes ve Med dönemi sertlik dönemiydi. Tarımcıl,/müreffeh toplum yapılarının yerini dağlı, çoban savaşçılar almışlardı.

doğurmuştu. Topluluklar belli bölgelerin egemeni olup, ortak güçlerini bir araya getirerek, sahip oldukları alanlarda egemenlik kurdular. Yabancıların bölgelerine gelmesine karşı da savunma güçleri oluşturdular. Günümüz Kurdi coğrafyasında çobanın giysisi ile köy mimarisi buna en güzel kanıttır. Büyük keçeden giysisinin altında kamasını veya silahını taşıyan çoban aynı zamanda bir savaşçıydı. Köy ise üst üste inşa edilerek şehir kale görünümüne büründürülmüştü. Piani ve Hatti coğrafyası sert iklime sahip olduğu için çoban asker giysileri ile resimler çizilmişti. Knegi (Sümer) ve Nes (Hatti)lerinde ilk dönem giysileri çoban giysileriydi. Taş tabletler ve Kudurlarda bu resimler hala kendini orijinalliğiyle göstermektedir. Günümüz Kurdi coğrafyasında bu giysiler tüm özgünlüğüyle korunmaktadır. Çobanlar da bazı dönemlerde, işgal sürecinde topraklarını veya bir diğer anlamda egemenlik alanlarını korumaya girişmişlerdi.

Yurtlaşma süreci, toplulukların küçük yurt alanlarından, gittikçe yabancı coğrafyalardan gelen kavimlere aldıkları tavırdan kaynaklı hareketlerle oluşmuştu. Daha önceden belirttiğim sosyolojik ve psikolojik olarak öteki kavramının oluşması bu dönemin en karakteristik özelliğidir. Kanımca Kurdiler arasında, M.Ö. 3000–4000 lerde küçük grup ve alan savunması egemenken, çölden gelen Samilerin bölgeye girişiyle, küçük şehir devletleri veya köy organizasyonları, ortak kültür ve dil yapısından kaynaklı olarak, bir araya gelip daha geniş alanlı savunmaya geçmek zorunda kalmışlardı. Nüfus veya göç hareketinden kaynaklı olarak, yapılan savaşlar, başta küçük bir alanı ilgilendirirken zaman içinde göçün büyüklüğü, çelişkilerinde hem derinleşmesini hem de büyük coğrafyalara yani geniş alanlara yayılmasını sağlamıştı. Özellikle Güney Kengi Sümer bölgesindeki Supardo Kurdileri dağlı çoban savaşçı (Guti) akrabalarından yardım istemek zorunda kalacaklardı.

İleriki bölümlerdc göreceğimiz gibi, Kurti kabilelerinin başta kendi iç savaşları ve egemenlik süreçleri (bu savaşlar, indo Kurti, yani) Nes ve Kossi kavimlerinin doğudan batıya hareketi) ile ÖnKurti kavimlerinin mücadelesi iken, daha sonraları, Sami-Kurti ve en sonunda deniz aşırı kavimlerin (Friglerin Trak boyu ve Muşkiler (aralarında batı Kurdilerde bazı Hatti federasyon aşirleri ile Helaslar da vardı) ile Halıs (Kızılırmak) üstün-

deki Gaşkaların katılımıyla bütün birliğin dağılması gerçekleşmişti.

Sonuç olarak;

Bu dönem, üretim ilişkileri açısından da farklılaşmaların oluştuğu bir zamandır. Sınıfsal görünümlerinde şekillenmesinde dönüm noktası olması nedeniyle, sınıf devriminin ilk temellerinin de atıldığı zamanı da ifade eder. Su, toprak ilişkisi, bölgecilik kültürü, kendi tarım alanlarıyla, yani özgün sınırlar ile oluşmaya başlamıştı. Üretim ilişkilerinde ortak köy yaşantısı içinde, komün yaşam, sosyal anlamda birlikte yaşam zorunluluğunun getirdiği ortak sosyal-kültürel değerlerin oluşumu, yine bu çağın ürünüydü. İnanç şekillerinde, soy bağı anneden gelmekte, anne de ev içi üretime yönelmişti. Ama hâkimiyet alanını da gittikçe kaybetmekteydi. Çünkü toprağın işlenmesi, madenin biçimlenmesi emek-güç isteyen işlerdi ve bu güç erkekte vardı. Bu durumda tam anlamıyla egemenliği elinde tutmada dezavantaj yaratıyordu. Erkek üretime hâkim olduğu kadar, egemen olarak dışarıya açılım gösterirken, kadın ise daha çok kapalı bir ekonomiye, çocuk yetiştirme ve ev içi faaliyetlere yönelmek zorunda kalmıştı. Elbette ki bu içe kapanma da verimli sonuçlar vermiş ve bu alanda da kadınlar yaratımlarına devam etmişlerdi. Örneğin, kendi dünyalarında çömlekçilik ve dokuma ile devrim yaratmışlardı.

Avcılık erkek kültüründe önemli bir iş olsa da, toprak ilişkisi de yeni dengeleri getiriyordu. Yerleşik yaşam; organizasyon gerektiriyordu. Yani daha kuralcı ve insan özgürlüğünü sınırlayan bir hayattı. Oysa avcılık döneminde, av hayvanlarının güzergâhına göre göç faaliyetleri olurdu. Hayvanların konumlanmasına göre pozisyon alırlardı. Ama yerleşik yaşam ile birlikte kolektivist bir yaşam, sosyal ve bağımlı bir hayat gereksinimi doğmuştu. İş bölümü ihtiyaç olarak, güç ve emeği gerekli gördüğünden üretim ilişkiler bakımından da görev bölüşümler ve ayrışımları ortaya çıkmıştı. Ortak emek yerine, cinsiyet temelinde ayrışımların yeni yeni ortaya çıkmasını sağlamıştı. Özellikle Mezopotamya'nın kuzeyindeki, tarım alanlarının azlığı ve sadece kıyı kenarının tarıma elverişli alanlar olması, yerleşik yaşama geçmeye çalışan klanlar arasında güçlü savaşların da

çıkmasına neden oluyordu. Bunlar dar alan savunmasının ilk görüntüleriydi. Kanımca Engels'ten farklı olarak bu dönem (demir çağı) ile birlikte kahramanlar azalmış, onun yerine toplumsal-emek ağırlıklı bir yapı ve örgütlenme ortaya çıkmıştı. Kahramanlar çağı kuşkusuz daha çok çoban kültürlerin yaratısı olduğu kanısındayım. Tarımcıl kültür, kolektif emeği ve ortak harekete ihtiyaç duyar. Askeri anlamda ise örgütlü ve kendi içinde hiyerarşisi olan militarizmi zorunlu kılar. Bu sebepten dolayı, tunç ve bakır döneminde Sargon, Naram-sin gibi Sami kökenli kahramanlar askeri- tiran krallıklar kurarken, feodal-toprak kaynaklı üretim ilişkilerde bu sözkonusu değildi. Daha çok birlik çabaları ihtiyaç olarak kendini dayatmıştı. Engels, Batı üretim tarzından kaynaklı bir çıkarım yapmış olsa da Xurti coğrafyasının gerçeği farklıydı. Oysa demir çağından önce askerlerin-birey komutanların kurumsal görevlerde etkin rol alması ve erkeklerin savaşçı olarak kabile içinde Tiran yönetimler kurmaya başlaması da, kanımca, demir öncesi dönemin ürünüdür. Ayrıca bu dönem, bireyin birey olarak ilk filizlendiği ve önemsendiği zamandır. **İnanç olarak ise, eşitlikçi, serbest avcılık ve toplayıcılık ilişkisi yerine, sınırları çizili bir dünyada, sınırlı yaşam ve cinsiyete dayalı iş bölümü kadar, tanrı kavramları da değişmeye başlamıştı. Toprak kültü ile ilgili tanrılar-totem veya animist, pagan kültürün güçlü kimliği de bu dönemde oluşmuştu. Dağ hayvanı olarak geyik ve kartal kadar, bu dönemde ovada yaşama alanları olan boğa da önemli yer edinmişti. TeSup karakteri ise gelecekte, ova kültürünün de bir parçası olacak ve onunla birlikte çiftçilerde kendi tanrılarını oluşturacaklardı. Ki boğa tasvirinin, bir diğer anlamda TeSup/Turhun simgesi haline dönüşümü de bu değişim süreciyle açıklanabilir.**

Zenginleşme ve Yoksullaşma

Yerleşik yaşam tarzına geçişle birlikte, avcılık-toplayıcılıktaki sıkıntılar yerini, ürün bolluğu ve artı ürün fazlalığıyla zengin toplumlar oluşumuna bırakmıştı. Gerek dışarıdan yeni katılımcılar ve gerekse de köydeki nüfus artışı bu dönemin önemli karakteristik olaylarıdı. Demografik yapıdaki bu değişim, yeni tarım alanlarının açılması için ormanların yakılmasını ve doğa-

nın talan edilmesi sonucunu doğurmuştu. Toprak yoruldukça, verimsizleşmeye ve ürünün de azalmasına neden olmuştu. Toprağın yorgunluğunu gidermek için onu dinlendirmeyi öğrenip, nadas kültürünü bulmuşlardı. **Toprağın nadasa bırakılması demek yoksullaşmayı getirmişti. Yoksullaşan topluluklarda, çevre köylerin ürünlerini talan etmeye ve yağma kültürünün oluşmasına neden olmuştu. Ürün zenginliğine sahip olan köyler ise, yapılanma anlamında askeri savunma güçleri oluşturmak zorunda kalmış, kendilerini korumak için de köyler birleşik ve iç içe kale konumunda inşa edilmişlerdi. Eskiden sadece güneye yakın konumlardaki bu dizilim yapısı adeta tüm Kurdi coğrafyanın ortak mimari tarzına dönmüştü.** Bir köylünün damı ötekinin avlusu olmuştu. Bir evden öteki eve geçmek için iç sokaklar yapılmıştı. Oysa batıda bu örgütlenme ve askeri mimari bağımsız olarak tasarlanmıştı. Köylerin etrafı ilkel savunma setleriyle çevrilmişti. Kurti coğrafyasında ise doğal kale sistemi ortaya çıkmıştı. Dolayısıyla küçük ilkel kalelerin yapılması da bu dönemin yaratısıydı. Yeni tarım aletleri, ilkel el değirmenleri, saban, tekerlek ve madenlerin işlenmesi (Ergani ve madende; doğal bakır ile Van'daki volkanik serbest camların) gereksinimini doğurmuştu. İnsanın araç üretip, el becerilerindeki müthiş yetenek ve dönüşüm, yeni insan tiplerini ve ani kültürel dönüşümleri sağlamıştı.

Tekerleğin buluşu yeni bir devrimin ifadesidir. Tıpkı avcılığa geçişteki, okun, madencilikte; ateşin sahip olduğu önem kadar değerlidir. Ki bu yaratımlar, insanlığa kimlik verecek, gelecekte ise at ve öküzlerin ehlileştirilmesinde bu gelişimlere eklenerek savaş, ulaşım ve tarımın temel araçları sağlanmış olacaktı.

Res. (**Buluş:**)Tekerlek Üstünde Adam-**(Alok)Van**

Bu mücadele ve yaratımlar yazılı tarihe, daha organize bir şekilde kendini taşıyarak; Kurti; Kossi ile MaiTeniler ve sonra Hatti-Niş(Hitit) ve en son Sami Asurların iktidarlarını sağlayacak keşifler olacaktı. Çünkü Mısır'ın İndo-Zagros Kurtileri tarafından işgali ki tarihçiler bu işgalcileri Keyanlar diye isimlendirmiş, Tevrat ise Horitiler (Hortlar). Bu dönemde Abra'm (İbrahim)'ın bölgeye gelmesi, Yusuf'un maliye bakanlığı yaptığı dönemi içerdiğinden ayrıca çok derinliğine incelenmesi gereken zamandır. Hortilerin üstünlüğü, atlı ve **tekerlekli arabalarla**, uzun yolculuk yapabilmeleriyle ve büyük tunç kılıçlara sahip olmalarıyla çevresindeki krallıklara (Sami, Mısır gibi) hükmetmişlerdi. Başlarındaki Apepi, atlı ve tekerlekli arabasının üzerinde elinde uzun tunçtan kılıcı ile tasvir edilmişti. Bu buluşlar, insanlara güç verip, kültür ve soylarının yaylımında da büyük bir etkiye sahip olacaktı. Öküz ise, çifte koşulacak ve yerleşik yaşamın en temel unsuru olan güçlü tarım ve hayvancılık kültürünün oluşmasına ve gelişmesine, cinsiyet olarak da erkeğin kesin iktidarı olarak sonuçlanacaktı. İnsanlığı en sancılı ve güçlü değişim sürecini Kurdistan bölgesi ve insanı yaşamıştı. Kurdiler

açısından, Zagros kültüründe en önemli değişim ise, üretim-cinsiyete dayalı temeldeki başkalaşım kadar, aile üzerindeki mutasyon tarzında betimlenecek büyük değişimler olmuştu. Yaşanmış karakteristik kültürel birçok öğenin oluşumuna, yine bu dönemin etkisi büyük olmuştu. Ataerkil yapı biçimlenip güçlendiği kadar, soyu ifade eden dönüşümler, bölge bazındaki akrabalık bağlarını ortaya çıkarmıştı. Bu akrabalık bağları, soy kültürünü, soyun ise doğal çevre ürünleriyle natürel bir temelde güçlenmesine neden olmuştu. En son birleşik büyük aile denilen Kavimleşme bu bölgede yaşanmıştı.

Kadın, evdeki ocağın yanmasına ve sürekli evdeki ateşin korunmasına yönelik çaba harcarken, bugüne kadar gelen, evde ayrılan (evlendirilen) oğlana, ateş verme geleneğinin ilkel görünümü, ocak kültürün esası, bu çağın, son dönemlerinin kültür ürünleridir (bknz; Kengi/Hatti/Khurdi ve Haldi geleneği). Kültür kendi içinde bir bütün olduğu kadar tıpkı dil gibi, yaşadığı ortam, yaşam tarzı, coğrafi ve fiziki koşulları, yemek kültürüne kadar ötekilerden gittikçe farklılaşmasına yol açar. ***Klasik çağlarda bulgur pilavının üstüne et dökülüp ayran ile sofraya sunulması ve pilavın üstünde yemeğin kutsanmasını sağlamak için öküz veya kuzu başı olması bu farklılığın somut halinin bir tasviridir.*** Bu tasvirde klasik Kurdi sofrası olarak tanımlanmıştır.

Bu bakımdan, üretim ve ona dayalı cinsiyet ilişkisindeki farklılaşımdan dolayı, diğer üst yapı kurumları da, aynı paralelde değişime uğramışlardı. Başta doğa ile biçimlenen insan, üretim ilişkilerindeki farklılığa göre üst yapı (kültür, sosyal vs) kurumlarını şekillendirmişlerdi. Bir başkasından ayrışma, psikolojik olarak öteki kavramın oluşumu ve kemikleşmesi bu dönemin yaratısıdır. Ailede bu değişime paralel olarak farklılaşmak durumunda kalmıştı. Evden ayrılan her erkek diğer komüne bağlı olan hanenin hemen yanına bitişik bir ev yapmakta ve baba ocağından aldığı ateş ile kendi ocağını yakmaktaydı. Aile, ocak ve soy kavramının güçlü kimliklere dönüşümü bu dönemde ilkel görünümüyle şekillenmişti. Tesup ve Avetsa'da ateşin ve suyun kutsallığı bu nedenle önemliydi.

Kurdiler içinde, (bazı yönleriyle, bu günde geçerli olan (özellikle Ezdani ve Kızılbaşlarda)) ateşi, külle söndürme

geleneği, ateşe su dökülmesinin günah sayılması (Te-Sup/Zerdüşt inancı), ayrılan çocuğa annesi tarafından armağan olarak ateşin verilmesi, çocuğu olmayan aileye,,''ocağı söndü'' veya İndo-Zagros Kurdilerinde, ateşin üzerinden atlayarak arınmak gibi inanç ve deyimler, Tevrat'ta eski kavim geleneği olarak, "buhur üstünden atlamak" deyimi, aile ocak bağdaşımın en ilkel biçimi ve ateşin, ocak kavramıyla kutsanması bu dönemin ürünüydü. Zerdüşt, bu dönemdeki yaratıların çocuğudur.

Res. Nes (Hatti) evlilik töresi

Bu Medeniyeti Yaratanlar Aynı Kültür Topluluğu muydu?

Avrupa'da, Prehistorik insanlarının yapısının anlaşılması için yapılan antropolojik tespitlerde, beyaz ırka ait Alp (Homo Alpinus), Şimal (Homo Nordicus) ve Akdeniz adamı (Homo Meriducus) üç farklı gruptan oluşan tipolojiyi ifade etmektedir. Bölgede yapılan arkeolojik araştırmalarda göstermektedir ki, bölge insanının **"Euroafricane"** denilen kategoriye dâhil oldukları tespitidir. Bakır çağ insanları üzerinde yapılan araştırmalarda, bu bölgede sadece bu tip insanlar yaşadığı tespit edilmişti. Anakök ve gövde bunlar üzerinde yükselmişti. Gerçekler öyle

kafa karıştırıcı kimi arkeologların (eski) idealarındaki gibi olmadığı, artık tespit edilmişti. Bu tespit önemli bir adımdır. Kısacası **bu bölgede yaşayan insanlar bugün Akdeniz insan tipi denilen, uzun kafalı, uzun burunlu (kemerli), beyaz (buğday)-esmer tenli insanlardan başkası değildi.** Zagros ve çevresinin kültür insanları, ortak profile sahipti. Aynı dönemde Ege adalarının ötesinde yaşayan kavimin, onlardan ayrı birçok özellikleri vardı. Ve bu kavim ile ilişkilerin ortaya çıkması en azından ticari alışveriş veya akrabalık bağları M.Ö.2000 lerden sonraki dönemlerdeydi.

Anlaşılacağı üzere: Zagros kültürünü oluşturan alanda, brakisefal dediğimiz (Ari) kafatasları yoktur. Brakisefal kafataslarına sahip olanlar (çok küçük azınlığı teşkil ederler) M.Ö. 2 binli yılların başlarında bölgede etkinlik gösteren İndo-Zagros kökenli (Hint-Zagros: Kossi, Ncs, Manean, Med, Part vs.) kavimlerdi. Örneğin (ileride de değineceğiz), Nes:Niş/Hitit tarih dönemine ait toprak zemin tabakalarından çıkarılan kafataslarının genellikle brakisefal[71] oldukları gerçeğiydi.[72]Ama şuna da biliyoruz ki İndo Zagros (Mil) kavminin hâkimiyeti, şiddet unsurlu bir temele sahip olsa da, kesinlikle bir iç çatışma sayılabilecek egemenlik mücadelesiydi. Çünkü salt şiddet temelli bir iktidarın uzun süre yerli bölge (Hatti/Komia) insanında etki yapıp, yıllarca hüküm süremeyeceğini akıllı olan herkes tarafından kabul edilebilir. Arkeolojik Zagros verilerinin gösterdiği gerçeklik: bu kavimin çoban kültürü ile geldiği dönem M.Ö.3000 lere rastlamaktadır. Gutiyom denilen bölgede gelen bu kavimler İndo-Zagros çoban halkındandı ve batı Kurti uygarlığından farklı ola-

---

[71] *Khurdilerin İndo-Zagros(Miller) tiplemeleri, brakisefaldir.* Fakat renkleri beyaz değil, esmerdir (günümüz esmer Kurdiler gibi). Günümüz Kurdiler bu tip insanların kafasına bakarak, onlara; "Heko" derler (Hek. Soslar gibi). Ari kavim diye belirtilen bu kafatasları anlaşıldıkı batı değil doğu göçünün sonucuydu. İndo kökenli (Hindistan tarafına giden Zagros insanı) Khurdi (esmer) kişilere aitti. Ayrıca, asimilasyonun insanlar arasındaki ilk görünümü, akraba bağına dayanarak gerçekleştiğini anlayabiliriz. Dolayısıyla, Khurdilerin, İndo ve Ön Kurti kavim sentezi, bu iki soy arasında akrabalık temelinde gerçekleşmişti. Bugüne kadar Khurdilerde töre olarak gelen çeşitli ve renkli akrabalık şekilleri de bu gerçekliğin ürünleridir.

[72] Kuşkusuz bu bölümde kafatası ölçülerini veri olarak kullanmamız bir uygarlığı-medeniyeti yaratan ve insanlığa katkıları olan bir toplumun üstünlüğünü vermek amacı değildir. Böyle ilkel ve sapık bir mantıkta olamaz. Zagros kültür çevresi içinde yasayan insanların karmaşık bir topluluk olmadığı, (kültürel anlamda) nötr olduğu ve tek bir kimliğe işaret ettiği gerçeğinin tespiti ve kavimler arası sentezlendiği kavimlerin içinde Ariler değil, İndo ve Güney Ön-Kurti kültürü olduğu gerçeğini işlemek içindir.

rak Natürel din mitler yerine, çoban ve ateş kültü hâkimdi. Ama onlar da güneşi kutsamaktaydılar, artı eldeki verilerde göstermektedir ki, kültür ürünlerinde (Friklerin Trak boyunun gelişine kadar) hiçbir farklılık saptanamamıştı. Kendine ait, özgün ve bütündü. Örneğin Gutiler (dağlı-Mil), Hititlerde Nişler, Kassu, Piani gibi çoban krallıklar daha çok fırtına tanrısı ve ateş kültü; Khurti, Hatti, Kengi/Subardo, Komia (Komuh) krallıklarında ise güneş/toprak kültü hâkimdi. Bu bağlamda İndo-Zagros (Mil=Nes, Biani, Guti vb.) tarımcıl ve daha ileri kültürel içeriğe sahip olan Kurtilerden (ovalı=Zilan: Komia) etkilenmişlerdi. Ön-Kurtiler ve tarımcı kavimler, M.Ö.2000 li yıllarda İndo-Zagros kavimler ile içli dışlı olmaları ve bölge ötesi yayılmalar ile ilk batı-önasya dili etkilerinin bu dönemde ortaya çıkmasına neden olmuştu. Bu kavimler arası soy birliğinin güçlendiği ve ortak akraba topluluklarının oluştuğu, bu akraba toplulukları aşiret fedarasyonu şeklinde örgütlenerek, ortak olarak şehirler kurdukları ve bu şehir hanedanlıklarını ve eğemenliklerini, çevrelerindeki bölgelere yaydıkları sonucu daha gerçekçidir. Kültürel olarak; aynı coğrafi alanda iki farklı kafatası ile (ilk) melezlerin varlığı, ölü gömme adeti (ön-Kurti geleneği) yanında, ölü yakma (İndo-Zagros geleneği) adeti, seramikteki farklılaşmalar ve sonrasındaki sentez kültürler bunun en güzel kanıtlarıydı[73]. Bu figürler, günümüz dünyasında yaşayan Kurdilerin içinde de tüm özgünlüğüyle hala yaşıyor. Ezidi(dan)ler ve ZerreTakke (Kızılbaşlar) deki, Güneş tapınma, ocak-ateş kutsallığı, abdest geleneği, ata Kurti kültürüdür. Binlerce yıl öncesinin yerel bir motifi olması (gök/Fırtına tanrı: TeSup), bunun yanında güneşin-ateşin ruhunun (Azer) kutsallığına inanan İndo-Zagros (Zerdüşt-Mitra) inanç kökeninin sentezidir. Zerre Takke ve Ezdanilerde 7'ler 12'ler inancının temeli de buradan gelmektedir (Hak dinlerinde de bu rakamlar önemlidir). Nes (Hitit)-Hatti tanrılarındaki 12lerden başkası olabilir mi?[74]

---

[73]Neslerden sonra Hatti kralları yakıldığından krallarla ilgili cesetlere ait izler günümüze ulaşmamıştır. Keza Van kalesi (Atabindi-Dönertaş kaya mezarlarında) buluntularında da, hem gömme adeti hemde Kolumbarium tipi mezarlarda çok sayıda ölü külü kabı ve onların koyulması için yapılmış Nişler bulunmuştur (bknz. O.Doğanay).

[74] Gerek Ezdani ve gerekse de Kızılbaşların "sırlarımız" dedikleri kavram nedir? Elbette Tesup ve Mitra din sentezinden başka bir şey değildi. Aynı sırrı Romalı komutanlar ve Bizans kralları dahi saklamıştı. Aydınlanma dönem düşünürleri, "ışığın efendisine" inanmak suçlamasıyla yargılanmışlardı. Sosyal anlamda, aile oluşumunda dışa(polo geçiş) açık akrabalık yönü olarak; kirivlik ve berdel kurumu en güzel ve çirkin sosyal

Bilim dünyası Natolada yaşayan ilk neolitik tiplemeye Halaf ismini takmıştı. Bu kültür yazılı çağda, kendilerini Khurti(gerçek yazılışı Xurti) veya Khurri(Xuri) olarak ifade etmişti. Khurti Dönemi M.Ö.6000 ortalarından M.Ö. 2000 ortalarına kadar hâkim bir kültür olarak varolmuştu. Bu dönem sonrasında İndo-Zagros etkileri de görülmüştü. M.Ö.2000'li yılların başında İndo-Khurti karışımı, kavim sentezlerinden doğan şehir kurulum ve hanedanlıkları ile onların temelinde oluşan şehir devletler ve imparatorluklar kurulmuştu. **Zagros kökenli bu halklar bin yıllardan beri burada yaşadıkları ve özellikle yapılan kazı çalışmalarında her til (Höyükün)in altında aynı kentin bir önceki döneminin katları olduğu gerçegini tespit etmek gerekir.** Bu çalışımlara buradaki (Zagros ve kültür çevresi) halkının bin yıllardan beridir aynı bölge üzerinde yaşadıkları ve kentlerini terk etmeyerek, yerleşim yerlerini bırakmadıkları ve her zaman aynı yerde uygarlıklarını geliştirdikleri gerçeği de ayrı bir orijinal keşifti. Bu anlamda şehirler ile ilgili yapılan arkeolojik çalışmalarda, höyükün höyük üstüne inşa edildiği görülmüştür. Khurtiler, Ön-Kafkasya dili denilen Asya kökenli bir dile sahiptiler. Peki, kutsal forumlar farklı mıydı? Aynı dilin içinde ön ekli veya son ekli formlar her zaman mevcuttu.

İndo-Zagros(Çoban=Mil) Yönelimi

İndo-Zagros yönelimini, yani son dönem tarımcılığa geçecek kabile olan bu Kurti kavminin, Zagroslardan doğuya gidişini ve Hindistandaki kültür ile etkileşimini daha iyi açıklamak gerekecek. Geç Neolotik çağ sürecinin sonucunda, erken Kalkolitik çağ denilen dönem başlar ve Kalkolotik çağ M.Ö.5500-3000 tarihleri arasındaki dönem olarak adlandırılmıştı. Bu dönemin önemli özelliği, taş aletlerin yanında bakır aletlerinin de kullanılmasıydı.

---

yönüyle ilk görünümündeki gibi yaşatılmaktadır. Bunun dışında Kurdiler içlerine akrabalık almayıp (Mono) tekçi/özcü görünümde sosyal örgütlenmeye sahiptiler. Dini anlamda, Kızılbaşlık, Ezdanilik ve Yahudilikte dışarıdan kimsenin kabul edilmemesi, ortak içerikteki özelliklerdi. Türklerin Bektaşiliği, Arapların Nusayriliğin de dışarıdakini kabul etme ve içine alma geleneği vardır. Bu özelliği nedeniyle Bektaşilik, yeniçeri ve devşirmede ana rol oynamıştı. Oysa *Osmanlıda Kızılbaşlar. Ezdaniler ortak Mecusi olarak, kızılakke giydirilerek ayrıştırılmışlardı.* Yerli öğeler içe kapanmacı, yabancıların ise açılmacı olmaları bundan olsa gerekti. Avesta, İndo-Zagros, dolayısıyla geç tarımcıl, doğu Khurdilerinin yaratımı olması bakımından, bu geleneklerin günümüze taşınmasında önemli bir din kitabıdır. Bu kültürlerin temelini açıklamamıza da inanılmaz imkanlar sunmaktadır. Abdest, Ateş, Kirv veya arınma-vaftiz olgusu, son dönem Kurti yaratıları ve dininin gereğindendir.

Madencilik insan uğraşı olarak ilk özgün eserlerini bu dönemde vermişti. Doğadaki serbest bulunan bakır bu dönemde şekillendirilip biçimlendirilmişti. Dolayısıyla maden ticareti ile bu uğraşılarda bulunan yeni tüccarların ortaya çıkması, madenciliğin önemli meslek, medencilerin de yeni bir sınıf olarak tarih sahnesine çıkışını sağlamıştı. Bir başka özellik olarak, bölgede kendine has olan işlemeli özgün kapların ortaya çıkmaya başlaması yine son dönem ürünüydü. Önceki dönemlerde kaplardaki desenlerde belirginlik ve sistematik çizimler söz konusu değilken bu dönemde, kap çizimleri oldukça özgündü. Daha önceden doğuya doğru gitmiş ve oradaki İndus kültürüyle etkileşim içinde bulunmuş, yine Zagros kökenli, Halaf kültür insanlarının, batıya doğru hareketleri veya daha doğru bir ifadeyle geriye- batıya doğru yönelimleriyle, bu bölgede farklı kültür ürünlerinde ortaya çıkmasını neden olmuştu. **Bu dönemde de Ana tanrıça idolu-figürü var, ama şekil olarak orjin yerli halktan farklıydı. İnce hatlarla üretilen kap motifleri yerini, daha kalın ve siyah zemin üzerine yapılmış kaba motiflere bırak**mıştı. Ama içerik olarak bakıldığında benzer ürünlerdi. Nevalaçori, Çayönü gibi yerleşim yerlerinde de bu dönemle ilgili olarak bulgulara rastlanılmıştı. Örneğin, bakır işçiliğine dair izler bulunmuştu, taş işçiliğinin yanında hayvan kemiklerinden de aletler yapılmıştı. 9-10 civarında hücreli ev yapısı, taş evler yerini yavaş yavaş daha kolay yapılan kerpiç evlere bırakmaya başlamıştı. Sokak kavramı, dolayısıyla iç içe yaşam yerine komşuluk ve kendi içlerinde öteki kavramında doğal olarak oluştuğu dönem yine bu dönemdir.

Ölüler daha çok anne rahimindeki yatış pozisyonunda (hocker) gömülmüştü. Fakat bu gömü tarzından fraklı olarak ölüyü yakma geleneği az da olsa vardı. Bu gelenek İndo-Zagros kültürüydü. İndo-Zagros kültür geleneği Avesta sonrasında (doğunun tarıma geç dönemde başlamasıyla tahminen M.Ö 700 lerde Avestanın yaratımı ve ölü yakmanın günah olduğu Kutsal ve değişmez MED töresiyle) ortadan kalkmıştı. Bu göstergeler; İndo-Zagros Kurti kültür insanların da bölgeye yerleştiği ve ovadakilerle melezleşmeye başladığı dönemi ifade eden önemli göstergedir. Ölüler Hocker gömüldükleri gibi, beraberinde değerli eşyaları; kap kacak ve silahları ile birlikte gömülmüşlerdi. Bazı ölülerin yüzlerinin boyanması ve kanlarının çekilerek canlı

gösterilmeye çalışılması, öbür dünya kavramının güçlü göstergeleriydi.

Ölü gömme adetiyle birlikte, insanlarının kafatasları da incelenmişti: bölgede yaşayan insanların kafataslarının büyük bölümü Dolichocephali olduğu, ufak bir bölümünün ise, Brachycephalie (İndo-Zagros Kurtiler) oldukları tespit edilmişti. Bu dönemle ilgili olarak Armenoide[75] tipe rastlanılmamıştı. Çok az da olsa (büyük ihtimalle tüccar olan) Samilere ait kafataslarına da rastlanılmıştı. Bu istilacı kavim ile ilgili kafataslar sonraki dönemlerde çoğalacaktı. Samilerin istilacı olarak bölgeye girişleri M.Ö. 2000 lerde olması ile dönem olarak elde edilen kafatası yoğunluğuyla da örtüşmektedir.

Ölü gömme adetleri, doğu ile batı arasında bir farklılaşım olarak ele alınabilir, batı bölgesinde ölüler daha çok köyün dışına gömülürken, doğuda ise evin altına veya köyün içine gömülmeye devam edilmişti.

Res. Hocker gömülme- Çayönü

[75] Ermeni

Evler eskiden 20-25 metre karelik bir alandan oluşurken, bu dönemde daha geniş ve kutsal hayvanlarla bezenmiş ev tipleri görülmekteydi. Günümüzde yapılan kazılar sonucu elde edilen verilerde göstermektedir ki; Natola (Hatti/Komia) daki bu veriler son dönemde, Serhat bölgesinde de yapılan çalışmalar sonucu, elde edilen verilerle karşılaşılınca bir bütünlük saptanmıştı. Kalkolitik çağda serhat ile batı bölgesi arasında, kültürel ürün olarak bir bütünlük olduğu da anlaşılmıştır. Tilkitepede yapılan kazı buna en güzel örnekti. 3.Tabakada yapılan çalışma Tel Halaf sitilde yapılmış, ince boyalı ve çizimli kaplar elde edilmişti. Kalkolitik dönemin sonu olarak adlandırılan birinci tabakada ise, saman karıştırılarak elde edilen mat kırmızı seramiğe benzer ürünle karşılaşılmıştı. Muşta da, boya ve dalgalı nakışın kullanılarak yapıldığı ürünler elde edilmişti. **Elde edilen verilerde her ne kadar güney Kurdi bölgesi olan ve daha sonra yazılı kaynaklarda Kurdilerin Kengi dediği, Akadelerin ise, Sümer dedikleri coğrafya, ileri bir kültür olarak görülse de, madencilik ve kap işlemeciliğinde Kuzey-Yüksek Kurti ülkesi, ürünler olarak daha mükkemmel tarzda sitillere sahip oldukları anlaşılmıştı. Maden işçiliğindeki incelik kadar, kulplu kapların yukarı ülkede olması da bunu kanıtlamaktaydı.** Ayrıca kuzeyde, çömlekçilik kadar basit dokuma aletlerinin de görülmesi, ilk ürünlerin bu dönemlerde ve bu bölgede ortaya çıktığı teorisini de haklı çıkarmıştı. Özellikle **yün eğirme** işinde kullanılan ve **tepesi topuz** başı gibi, büyük kilden yapılmış daire kılıfı gibi aletler, bunun en güzel kanıtlarıdı. Öyleki, bu yün eğirme aletleri üzerinde ince boyalı işçilikler de görülmüştü.

Mühürlere ilk olarak bu dönemde rastlanılması mülkiyet kavramının ilkel şeklinin Kurti kültürü içinde doğup, şekillendiğini göstermektedir.

Okların uçlarına bakırın takılmış olması, maden ve tahta işçiliğinin yerli halkın ihtiyacına yönelik büyük bir aşamadır. **El değirmenlerinin yaygınlığı**, üretimdeki bolluk kadar, tarımın da geldiği düzeyinde göstergesiydi. Tüm bu sayılan gösterge ve tespitlerden anlaşılacağı gibi, insanlığın tarım ve yerleşik yaşamının önemli ürünleri sadece Neolotik çağda değil Kalkolotik çağda da bilim dünyasının, "Halaf kültürü" diye tanımladığı, özgün Kurti kültür ürünlerinin devamıydı. Bu kültür, İndo-

Zagros Kurtileriyle, Ön-Zagros Kurtilerin ortak ürünleri olduğu gerçeğini işaret ediyordu. Belkide bu sıçrama ve gelişkinlik, ortak kavimleşmenin (İndo ağırlıklı, sonraki dönem Sami ve Trakya bölgesi) sentezi sonucunda, ortak uğraş oluşturup, ortak yaratılara girmesinden kaynaklanmıştı. Ama unutulmamalı ki, bu kültür, sadece bir bölge özelinde değil Kurtilerin genel yayılım gösterdikleri tüm alanlarda, yaygınlık ve aynılıklar taşımaktaydı. **Antropolog ve kültür bilimcilerinde değindiği gibi, ortak kanı, özel ve küçük alanlarda kültürel farklılaşmaların doğal karşılanması gereken belli başlı ürünler nedeniyle, kültür ürünlerinde ayrışmadan çok, ana hatlarıyla bütünlük ve örtüşme hâkimdi**. Bireysel ve köy mülkiyet alanlarının doğuşu, Kalkolotik son dönemde farklılıkları getirecekti. Bu farklılaşım da oldukça doğal bir gelişimdi. **Ana tapınma, Ma-Halti- Kibele motifi ve TeSup ile ateş kültüydü**. Bunlar, dini motif olarak güçlü kimliklerdi. Bu motifler dağ kültüründen henüz kopmadıklarının da göstergesiydi. Dolayısıyla, bu gerçekliklerde bu çağda kadının halen Kurtilerde, üretim ve yönetimde önemli bir güç olduğunu göstermekteydi. Soyun anneden gelme anlayışı bu dönemde devam etmişti.

Res. Hattili Kadın Res. Günümüz Kurdi kadın

Res. Hatti Kadını Ve Arkalı Önlü Hatti Etkisinde Frig Kadını

Yazı ve tunç çağı, aynı dönemin ürünlerini vermesi açısından anlamlıydı. Tunç, bakır ile kalayın karışımı sonucu elde edilen bir madendir. Asurluların ticari kolonileşmeyi sağlayıp, yukarı Kurti bölgeleri üzerinde egemenlik hakkı idda etmesi sonucunu doğurmuştu. Bu tezine paralel işgal sürecini başlatması, aslında, zengin maden yataklarına sahip olma ve bu gücü elinde tutarak bir anlamda, iktidarını ve hâkimiyetini ilan etmek amacındaydı. Demir çağına kadar devam eden bu hâkimiyet süreci, Kurti halkları için büyük ızdırapların da başladığı bir dönemdi. Kurdili madenciler tarafından çıkarılan ve işlenen bu metaller, en değerli olanı Tunçtu. Ancak soylu ve zengin kişiler tunçtan silahlara sahip olabilirdi. Asurlular bu gücü ellerine geçirdikten sonra, Kurti

siyasi mirasını sahiplenerek bölgede egemen olarak tutunmaya, diğer halklar üzerinde de bu silahlar ile donanmış asker-orduları sayesinde hâkimiyet kurmuşlardı. Zenginliklerini de talan ederek sömürüp, köleleştirmiştiler. Demirin Kurtiler tarafından kullanılması sıradan bir çobanla, çiftçinin bile, silahlanması sonucunu doğurmuş ve bu anlamda işgalci-egemenler, Kurtilerin yükselen mücadele karekterlerinin ve özgürleşme istemlerinin önüne geçememişlerdi[76].

Yazı ve Tunç Dönemi-Köleci Toplum ve Aşiretçilik

Tunç çağı M.Ö.3000 ile 1200 (demirin bulunması) tarihleri arasında kullanılmıştır. Tunç Kurtiler tarafından M.Ö.3000 lerde ustalıkla üretilip işlenirken, Helaslılar (bugünkü Yunan ve Balkan coğrafyasın)da M.Ö.2500, Avrupa halklarında ise M.Ö.2000 lerde kullanılmıştı. Bu dönemin muhteşem buluşları kuşkusuz sadece, yazı ve tunç değildi. Ari tez savunucularının idda ettikleri; M.Ö.2000lerdeki tekerlekli atlar ile bölgeye gelen kağnı araçlarının, son yapılan kazılar ile birlikte anlaşıldı ki, M.Ö.2500 lerde ve hatta daha öncesinde Kurti-MaiTeniler tarafından kullanıldıkları gerçeğinin tespit edilmiş olmasıydı. Bu dönemde üretim ilişkilerindeki karmaşıklık, güçlü devlet ve yönetim sistemlerin doğmasına, Kurtilerin, bölgede bir tür aşiret federasyonları şekilde örgütlenerek, gittikçe geliştikleri ve küçükte olsa başta HaneSerlikleri ve ardından Devletler kurdukları anlaşılmaktaydı. Mühürlerin yaygınlaşması, devlet ve sistem oluşumu bakımından önemli bir göstergeydi. Kurtiler gerek Kengi coğrafyasında ve gerekse de dağlık kuzey-Yukarı bölgelerinde tam anlamıyla tüm güçlerini bir araya getirerek, devlet organizasyonu altında merkezi otoritenin kurulduğu bir dönemi açmışlardı. Kent devletlerinden sonra, en büyük organize hareket, çölden gelen Samilerin Sargon ve Naram-sin süreciyle birlikte (Sami iktidarından) cesaret alarak daha kuzeye doğru sokulmalarıyla başlamalarıydı. Bu zamanı Guti dönemi ile birlikte başlatmak doğru olacaktır. Bu dönemler;

---

[76] Tarihsel anlamda bir olguyu tespit etmek gerekir. Gerek Sami Asur, Trak batı veya Turani Hun(Oğuz)lar döneminde, işgalci egemenler demoğrafik veya farklı bir sütünlüğe sahip değilerdi. En büyük kaynakları bölge insanıydı. Ve Khurdilerle ortak birlikler kurarak, diğer Kurdi kavimler üzerinde egemenlikler kurmayı başarabilmişler.

1. GUTİ/Khurdi

2. Kassu-Kasit (Keyan-H(X)orti dönemi)

3. MaiTeni-Kurti; Hatti-Hitit, Komuh (Komia)

4. Biani–MED (Lidya, LuGa, Kapadokiya ve Helas)-MED devamı Aran Krallığı

5. Part/Aran ve Mitirdat (Kapadokiya/Pontus Krallığı(Zengi (Rumi) krallığı, Şedadi, Revandi, sonraki dönem Mervani, Eyyubi bu krallığın uzantısıdır)

6. İslam dönemi: Turani/Kurdi aşiret federasyon devletleri: Eyyubi- Germiyan-Safavi

(Kolonizasyon dönemlerinin etkisinde oluşan devşirme Aşirler ise, Sami-Kurdi: Asur (Sami kolonizasyon dönemi

Makedon, Yunan-Kurdi: Sparta-Lidya (Roma döneminde Yunan kültür ve kolonizasyon dönemi devam etmiştir)

İslami Dönem: Turani-Kurdi (Aran-Dumil): Türkmen (kolonizasyon Kızılbaşlar özelinde hala devam etmekte)). olmak üzere altı dönemdir. Her ne kadar Lulubi krallığı da güçlü iktidar dönemi olsa da, tüm Kurti kabileleri arasında, kanlı savaşlar sonrası, tek otorite ve krallığın olduğu dönem, bu dönemlerdi.

Gutiİ kralı TriGa'nın, sami Utu HeGal'a yenilmesinden sonra, Kurtiler kendi içlerinde derin ayrışım ile hâkimiyet mücadelesine girmişlerdi. Özellikle M.Ö. 1725 yılında yer yer yangınların ve yıkımların olması da göstermektedir ki, Gutiİ dönemi sonrası kuzeye doğru çıkmak durumunda kalan Kurdili HaneScrlcrin kendi aralarındaki güç mücadelesi kanlı olmuştu. Bu çatışmalar sonrası toparlanıp konfederatif güç altında bir araya gelmişlerdi. Bu birlik sayesinde İndo-Zagros (Miller) Kurtileri güneyde Mısır'a, doğuda Ege ve TuruWa'ya kadar yayılarak, sonrasında güçlü Kasit ile Maiteni-Nes (Hitit) devletini kurdular. Mısır tam olarak 150 yıl eğemenlikleri altında kaldı. Mısırlıların Aton düşüncesi bu işgal sonrasındaki etkinin sonucunda oluşmuş yeni Mısır diniydi (A.Bra=Büyük kardeş; İbrahim ile Yusuf'un hikâyesi de bu dönem ürünüydü). Bu çatışmalar sonrası, iki ayrı devlet belirmişti. Kasit, sonrasında ve devamında MaiTeni-Kurti devleti ile Niş-Hatti(Hitit)ler. Bu bölümde Kurti uygarlığına katkıda bulunmuş devletleri ve kralıkları ele alacağız.

İKİNCİ BÖLÜM

Kurti-Zagros ve Çevre Bölgesi'nin Tarih Öncesi, Coğrafi Durum ve Akrabalık İlişkileri;

Khurdi/Hatti Ülkesi (NaTola) (Kapadokiya, KizzuWatena, Komia ve Piyani merkezde olmak üzere) terimi Kilikiya'yı dâhil edip, Kuzey Mezopotamya ve Suriye'ye oradan Helas (Menderes (Seha) ovası ve TuruWa)ı içine alan, yakın kültür içeren Doğu-batı Gorin (Toros)'in güney ve Amanos'u kapsayan, Akdeniz'den, İran'ın batı sınırlarına (Belluci doğusuna), ordan Gürcistan'a kadar kesintisiz uzanan bu dağlık bölgeler, kültürel bir sınırı ifade etmekteydi. Ve bir o kadar da (var olan eski yerleşimler ve yol görüntüsü de göstermektedir ki) politik birliği de işaret etmekteydi. Her nedense Suriye (HaneGal.bat kuzeyi) ve Kilikiya bölgesi bir anlamda sonradan ayrışmış (Sami gücü), kendine özgün görüntü sergiliyor gibi görünse de, hem arkeolojik veriler, hem de filolojik olarak, bu bölgenin önemli parçası olduğu kanıtlanmıştı.

Zagros bölümünün kültür-medeniyetini anlamak için, ülkenin coğrafi bilgisini bilmek, olmazsa olmaz bir koşuludur. Üç ana faktör burada önemlidir.

1.Büyüklük.

2.Dağlık karakteri

3.Ormanlık alanlar.

Kurdi coğrafyası, doğu'da 5000-6000 fitlere varan yüksekliklere sahip bir ülkedir. Çoğunluğu 2000 ft yükseklikteki yayla arazisi mevcuttur. Tarih öncesinde bu bölge, önceden de değindiğimiz gibi, ormanlık ve ağaçlık alanlarla kaplıydı. Şimdiki yarı kurak ve çorak olan step iklimi, bölgelerinin birçoğuna hâkimdir. Bölge, eskiden geniş ormanlık alana sahip iken ormanların azalmasına paralel olarak sıcakların yüksekliği, özellikle erezyon ve bölgenin sürekli bir savaş arenası olması bölgeyi çoraklaştırmıştır. Ormanlık alanları yok denecek kadar azdır. Bunun nedeni, daha çok, Asur ve özellikle sonraki dönem

Roma'nın son dönemlerinden yapılan savaşlar sonucunda ormanların yakılması, ardından ormansızlaştırma politikası da, bu bölgenin çoraklaşmasında büyük bir oranda etkili olmuştu. Ayrıca Zagroslarda çoban göçebe aşirlerin alanı olması, hayvancılığın gelişimine paralel olarak ormanların eksilmesine sebep olan başka faktördü. Özellikle Halikarnas yarım adasına kadar olan bölgede, tarih öncesi yerleşim yerinin olmaması (ve kültürel linguistik benzerlikler) da göstermektedir ki Toros(Gorin)lar da buraya doğru bir göçün, yerleşime geçişin olduğuydu. Özellikle; Asur ve Sami kavimlerin tahrip edici yıkıcılığı ve sonra Pers-Yunan ve Roma-Kurti çelişkileri ve hâkimiyet mücadelesi ile Kurti bölgesi, sadece insani olarak değil, coğrafi anlamda da alt üstler ve yıkımlar yaşanmıştı. Tüm bu süreçler Zagros ve çevresinin çoraklaşmasına sebep olmuştu.

Bir Kimlik Olarak; Kurti-Zagros ve Çevre Bölgesinin Bugünkü ve Geçmişteki Coğrafi Anlam;

Yakın geçmişe ait Kurti coğrafyasının tanımını, Şafi kökenli Sünni tarihçi Şerefhan şöyle yapar: "Kurdilerin memleketlerinin sınırları, okyanustan ayrılan Hürmüz denizi (Basra körfezi) kıyısından başlar; bir doğru çizgi üzerinden, Malatya ve Maraş illerinin nihayetine (sonuna Kızılbaş sınırına) kadar uzanır. Böylece bu çizginin kuzey tarafını Fars, Acem Irak, Azerbaycan, Küçük Ermenistan ve Büyük Ermenistan teşkil eder. Güneyinde ise, Arap Irak'ı, Musul ve Diyarbekir illeri düşer. Günümüzdeki tanımı temel alırsak: "Kurdilerin Ülkesi; Ortadoğu, Avrupa, Asya arasında geniş bir ülkedir. Kurdi coğrafyası Ortadoğu'yu besleyen ve hayat damarı olan Aras, Dicle, Fırat, Habur, büyük ve küçük Zap, Diyala vs gibi ana kaynaklar bu bölgenin dağlarından çıkmaktadır. Coğrafi sınır olarak oldukça küçülmesine rağmen hala geniş bir alanı içine almaktadır. 11.745 feet yükseklikteki Alvand[77] (İran-güney doğu Kurdilerin ülkesi) bölgesinde, Hal-Gurdağı (orta-güney Kurtilerin ülkesi)

[77] İl, Al; hakim veya müstahkem mevki anlamındadır. Şunu anladım ki, Khurdilerin bozulmamış özgün adları coğrafi isimlerinde (özellikle de dağlarında) saklı. Her yeri, Romalılaştırmış, Latinleştirme adı altında Gerk kültürü ve sonraki dönem-Hristiyanlaştırılmış olabilir, İslam döneminde Araplaşabilir. Veya yakın çağda, Farsi, Arabi ve Türk isimler konarak asimle edilmeye çalışılsa da, Khurdilerin dağları birçok yerde halk arasında hala ilk adıyla çağrılmakta. Bu bakımda iyi bir ipucu ve izdir.

12.248 feet yükseklikte, Munzur dağı (orta-doğu Kurdi) 12 600 feet ve en yüksek dağı ise kuşkusuz Ararat-Ağrı dağıdır (kuzey Kurdi bölgesi) 16.946 feet yüksekliktedir. Bu dağlar doğal bir sınır görevi görmüşlerdi. Hatti devleti Yeşilırmak ile Kızılırmak bölgesini yurt edinirken, yukarılardaki Gaşka (Laz) kavmin aşağı inmesini bu dağlar engellemişti. Barbar Gaşka kavimleri bu anlamda kimi zaman derli toplu saldırılarını dahi bu dağlar engellemişti. Keza Biani ve Med Urrmiye ile Van gölü arasındaki bölgeyi, endoğusu Aran(Part) bölgesi, batısı ise Arzawe, TuruWa (Marmara, Ege ve Akdeniz: Kıbrıs, Girit'de dâhil), Güneyi ise Musul güneyi ve Akdenize açılan Hani.Gal.bat bölgesini kendine mesken etmişti. Medlerin güney, doğu-batı yönleri Meşhur Elam dağları ile çevrilmiş, Zagros'un aman vermez yapısını kale gibi, KizzuWatena Torosları kendine savunma çizgisi olarak kullanmışlardı.

Günümüz Kurdistan'ında Yağış ve Isı:

Ülkenin merkezi bölgeleri, yılbaşına 60–80 inch yağış alırken, daha düzlük ve düşük rakımlı yerler ise; 20–40 gibi bir yağış ortamına tekabül eder. Yıllık ortalama ısı 40-45 derecedir. Kuşkusuz yükseklik artıkça ve dağlık bölgelerde bu ısı derecesi daha düşüktür. Yazları sıcak ve kuraktır, kışları ise soğuk ve yağışlı. Özellikle doğu ve kuzey bölümü ve yükseltilerindeki yerlere kış zamanı ulaşım mümkün olmamakta, kar yağışından dolayı yollar kapandığından, bazen aylarca ulaşım ağı kesilmektedir. Oysa günümüzde bölgede zorunlu gerçekleştirilen projeler sonucu geniş topraklar sulama olanağına kavuşturulacaktır. Özellikle Fırat, Dicle, Zap, Aras gibi ırmak çevresi bölgeler bu anlamda, büyük zenginlikler sunmaktadır. Özellikle yükseltilerin ve mera-yayalaların fazlalığı ve zenginliği halen (iklim ve coğrafi nedenlerden dolayı) korumakta ve zengin yeşil meralarda hayvancılık ana geçim kaynağı durumundadır. Bu çoban kültürü ve bağımsız coğrafi yapı kuşkusuz aşiret kültüründe yaşamasını ve günümüze kadar taşınmasını sağlamıştır. Aşiret kültürünün zayıf olduğu uç doğu, uç batı ve kuzey bölümlerde asimlasyon yüksek oranda gerçekleşmiştir. Kurti cografyası, Asya'dan batı'ya doğru uzanan, orta güney ve doğusunu içine alan, Kuzey doğu'da Trans kafkasya (kafkasya ötesi) bölgeyi

içeren, doğuda ise, Akdeniz ve Ege'ye kadar uzanan bir cografyayı tanımlamaktadır. Güney batıdan başlayan ve Arap bölgelerine uzanan bölge, ince bir katmanda oluşmakta ve hemen İran körfezi ve Fırat ile kesilmektedir. Bu alanlar batık bölgeleri (ovaları-meraları) oluşturmaktadır. Bu alt Mezopotamya bölgesi (Fırat düzlüğüde denir) Samaranın altına eğilir ve Dicle ile Fıratın taşkın ovasını, mevsimlik olarak su baskınından kaynaklı aluvyonlu bölgeyi oluşturur. Bu ırmakların suyu bahar yağışları ve doğal kar erimesiyle beslenen ve kuzey Kurti bölgesinden çıkar. Kuzey bölgesi yüksek yayla düzlükleri olduğundan dolayı, sert eğimleri ve derinlikleri içeren Fırat ile Dicle özellikle güney bölgesinin düz alanında (değişken olsa da genelde, Mayıs Haziran dönemlerinde) sellere sebep olur. Ayrıca bölgenin kumluk olması da, bataklık ve sazlık bölgelerin oluşmasına neden olmaktadır [78]İşte bu alan orta-güney Mezopotamya denilen bölgedir. Ayrıca bu alan geniş kireç taşı alanını oluşturur. Önemli petrol bölgeleri bu bölümde bulunur. Bu bölge düzlükler kuzeye çıktıkça Zagroslara uzanır. Khurdilerin kuzey doğu bölümü yayla ve daglık platoları oluşturur. Bu bölge doğudan batıya dogru belli başlı yükseklikleri içermektedir. Bu yükseltilerin orta yerindeki yayla ve düzlük ovalar mevcuttur. Bunlar Van, Iğdır ve Amid gibi düzlüklerdir. Güneydoğu Toroslar İskenderun'a kadar dayanmakta ve körfezin kuzey doğusundan çepe çevre saran Amanoslara kadar uzanır. Sonra kuzey bölgesinde Van gölüne kadar varıncaya değin bir kavis biçiminde şekillenerek Cilo ve Hakkâri (Zagros uzantılı) dağlarının oluşumuyla mükkemel bir görüntü içinde hayvancılık için ideal alan oluşumunu saglayan yayla-mera yogunluklu dağlık alanları oluşturur. Bu bölüm genelde dağların orta bölümüde denilen düzlük alanlardır. Bu dağların güneye bükülümü ile Kurtilerin her dönem sığınağı olan belkide ana-Zagros denilmesi gereken ve İndo-Zagros Kurtileriyle-Ön-Zagros Kurtilerin başta savaşları ve sonra dostlukları ve kan bağının temelini olusturan ZAGROS bölgesini oluşturur. Kendinden önceki güneydoğu Torosların hemen kuzeyinde Erzincan dağları, hemen güneyinde

[78] İleri ki bölümlerde de değineceğimiz gibi, ilk göç Zagroslar da bu bölgeye doğru yapılan göçtür (yerleşik tarım alanı olarak). İlk yerleşim yeri de bu bölge de; Kaşiyare ve Buhtan arası(Karacadağ ve Botan çayı civarı), Furhatti (Fırat) kenarları ve en son EriDu dur(M.Ö.4300-3500)

Munzur kuzey doğusunda Keşiş dağı ile devam eder. Bu devamlılık kuzeye doğru Ararat dağına varır ve onun hemen dibinde verimli Kars yaylası ve Iğdır ovasını oluşturur. Karbağ ve Urimeye sınırından aşağı Hamedan Tebriz yayından batıya geçer.

Güneydoğu Toroslar ile Ararat dağı arasındaki Van gölü tüm ihtişamıyla coğrafyanın ortasını tam bir mavilige büründürür. Van gölünün çeveresinde Tendürek, Nemırd (Adıyaman-Malatya), Suphan dağları bir gerdanlık gibi dizilir. Bu sönmüş volkanik dağların orta tarafında; Malatya ovası, Muş ovası ve Malazgirt ovaları vardır. Doğu Abur suyu Hakkâri dağlarından çıkar. Zaho kasabasından geçerek, Pişabur köyünün kavşağında Dicle'ye dökülür. Hemen güneyde Haran ovası tüm kuraklık ve geçmişin bereketiyle Urfayı içine alırak bir ucu güney Kurdistan'a Musul ve Kirkükü de içine alacak şekilde genişler. Bir ucu Antep Barak ordan Teafer Rojava'ya uzanır. Diyarbakır tarafr geçmişte Na Haran denilen, Diyarbakır (Amed) düzlügüne varmadan Karacadağ (KaŞiyare) ile kesilir ve yokuş aşağı Diyarbakır bereketli düzlüğüne iner. Kurti bölgesinin iki deniz açılımlı kapısı vardır. Birincisi Luristan (güneydoğu) bölgesi Zagrosların güney paraleline dogru hareket edildiğinde İran körfez kuzeyine ve Akdenizde batı (kuzey batıSuriye) bölümüyle Akdenize açılan iki kapısı vardır.

Tarihin İlk Uygarlaşma Döneminde Bölgenin Yer İsimleri

Tarihin ilk devirlerinden bu yana Kurdiler bin yıllardan beri bu bölgede yaşayan insanların torunları olarak ortak geleneklere bağlı olarak yaşayan güçlü aşiret birlikteliğiyle birbirine bağlı bir ulustur. Bu ulusun parçalanmışlık ve ayrıklığı bile bugün var olma koşullarını ortadan kaldırmamıştır. İşte derin bir kökten güçlü ve tarihsel gelenekten gelen bu ulus, güçlü Asur, Roma/Hristiyan dönemi dâhil Rum, Laz, Kafkas (Çerkez, çeçen, Adige, Gürci vs.)lar gibi kavimlerin bitişlerine rağmen ulsal benliklerini yitirmeyecek kadar köklü geleneğe sahipti. **Millingen ile Lazarov** bu konunun ayrıca ele alınması gerektiğini yazarlar. Halen tüm geleneklerine sahip çıkarak yaşama inadı bu ulusun ne kadar güçlü bir temelden geldiğinin ve asimilasyonla yok edilmeye karşı kendi içinde güçlü bir korunum yasası oluşturduğunun kanıtlarıdır. Sami ve Asur döneminde Araplaşma, Roma (Rumi) döncmde

Zeusi ve ardından Hristiyanlıkla, sonradan İslamiyet döneminde tekrar Araplaşma ve son yüzyılda, Farsi, Arabi ve Turani asimlasyona rağmen hala elli milyona yakın nüfusu olan büyük bir ulustur. Çekirdek (Zagros) her daim özgünlüğünü korumuştur. Bu sebeple Khurdi yani dağın çocukları adını almayı hak etmektedirler.

Aşağıdaki yazılan tarihi Kurdi yer isimleri, günümüzde hala halkın içinde yaşamaktadır. Coğrafya bölümünde anlattığımız coğrafi terimler bir anlamda bu gün ile ifade edildiği için nitelik olarak bir şey ifade etmese de, çivi yazı karakterlerinde ne kadar güçlü bir coğrafi terime ve tarihe sahip oldukları gerçeğini de bilmemiz gerekir. Bölgedeki coğrafi isimler, buralarda yaşayan aşir ve krallıklar hakkında da bilgi vermektedir. Asur egemenliği altına girmeden ve girdikten sonraki Kurti coğrafyası ve ona bağlı hanedanlıkların ne kadar güçlü bir karakter gösterdiği gerçekliğiyle karşılaşacağız. Asurluların sağında, Kalde devleti kurulmuş, doğuda şimdiki Süleymaniye'de Gutiyom, Zawe, ArZawe, KizzuWatena, LuGa, Kossi, Komuh (Komuna, Harina gibi), Pala, Aran krallığı/ParTiya, Namıri; Pasuva, Ellipi, Alzi ve Mana(Manay da denir) ülkelerine kadar genişlemişti.[79]Gutiyum, solda Ninova'nın (bu günkü Musul olarak ifade edilebilir) üstünde dağlarla çevrili bir yeri tutuyordu. Cudi (Guti) merkezi yerleşim yeriydi. Guti dağı günümüzde de Arapçanın etkisiyle Cudi olarak söylenmektedir.

Halaf Kültürü ve Kh(X)urti-H(X)attiler:

Bu kültür kendine has özellik ve coğrafyayı içermekteydi. Kengi kültürü yani Akadelerin deyişiyle **Sümerler, Supardolardan etkilenerek sentez bir kültür yaratmıştılar**. Khurti kültürü bu yapıdan etkilenen ama kendine orjin olan bir coğrafya ve kültürdü. Kengi (Sümer) daha çok sentez (Supardo-Elam-Sami), bir uygarlığı tanımlarken, **Kınal** şöyle açıklama yapar; Kurti kültürü ise, daha saf ve daha homojendir. Bu kültür yayılım alanı itibariyle merkezi: Van Gölü çevresi, Mardin ve günümüz Kerkük şehri olmak üzere: doğusu Kafkaslardan Urmiye'ye, güneyi kuzey Suriyeyi içeren ve Arap-Aden denize yaklaşan

[79] Bu yerlerin Arapça, Farsça veya Khurdiçe karşılıklarını vermeye gerek duymuyoruz. Çünkü bu isimler Kurdiler için oldukça anlamlıdır.

düzlük alan, Zagroslardan Toroslara, Oradan batısında Menderes ovası ve ötesine uzanıp (Helas Kültürüne etki eden Grit'e giden Arzawe krallığı dâhil), TuruWa kuzey doğu sınırını oluşturuyordu. Kuzeyi ise, Yeşil ve Kızıl ırmağın döküldüğü yere kadar olan **genişçe bölgeyi içine almaktaydı. Doğusu Hazar ötesine kadar uzanıyordu. "Burası öyle bir sahadır ki, sözü edilen devirde, arkeolojinin tespitine gore, Sümer ve Babil kültürünün dışında tamamıyle yeni ve homojen bir yapı arz etmektedir... M.Ö.1950-1750 yılları arasına tarihlenen Kültepe çağı metinlerinde az miktarda Khuri şahıs isimlerine rastlandığı gibi, Orta Fırat bölgesindeki Mari Arşivlerinde de Khur dilinde dini tabletler bulunmuştur... Dicle'nin doğusunda Kerkük yöresindeki Arapha-Nuzi metinlerinde Khurri şahıs adlarına, tell Açna'da yapılan kazılarda sanat eserlerine rastlanılmıştır. Hatti vesikalarında (M.Ö.2 bin) "Kizzuwatna (KizzuWatena)** " olarak gösterilen doğu Kilikya'da (Çukurova-Amik ovası) Khurilerin hâkimiyet alanında oldukları anlaşılmaktadır... Khurri-Mitanni devletinin başkenti bugünkü Urfa-Ceylanpınarı ile idantifiye edilen Vaşşugani (WeşuGani= Güzel pınar) şehri idi." Meşhur kral yolu bu dönemin eseridir. Bu da göstermektedirki Arzawe (Ege)' den Van doğusunuda içine alan geniş bir krallıktı.

Yapı mimari tarzı da ilk dönem olarak kendine özgündü. Yuvarlak plan evlerdi. Bu evlerin günümüzdeki kalıntıları "Harran evleri" olarak bilinen ev tipleriydi. En özgün yönüyle Kumarbe efsaneleri; tüm bu coğrafyanın genelinde kabul edilen ana efsanelerden biri olmuştu. Daha sonar Nes ülkesi, Fransızların yazımıyla Hitit ülkesi, Tevratta geçen "*Ht.*" Kavmi, Türkçeye de **(Fransız etkisiyle) Hitit olarak geçmişti**. Gerçekteyse Hatti ülkesidir. Bu ülke aynı zamanda Khurti birliğinin içindeydi. Neslerin egemenliğiyle konfederatif birlik içinde devletleşmişlerdi. Nes/Hititlerin geldiği yeri netleştirmek adına kullandıkları dile dahi bakıldığında ağırlıklı Khurti dili kullandıkları, Luwice ve kısmen Kengi diliyle beslendikleri gerçeğini de bilmek gerekir. Yazımlarda daha çok "Hatti ülkesi" kavramını kullanmışlardı. 3.HattuSar (HattuSili) savunmasında: "**Lu.Gal. Gal Lu.Gal. Kur Uru Ha-at-ti** (Büyük kral Hatti Şehri Memleketi Kralı)" diye kendini tanıtmıştı. Hatti büyük başkentti (Rumi ve Kızılbaş diyarıdır). Başkentin çevresi ArZawe, gü-

neyde SarSal ve kuzeyde Amasia'ya kadar uzanıyordu. Hatti günümüz Çorumdadır. Keza ticaret ve prenslerin yetiştirildiği kent KaNesti (Asurca Karum. Kar iel başlayan ön ekli merkezler ticaret veya iş merkezlerdi. KarGameş, Karker, Kariya, Kardu gibi).

LuGa(Loviya-Luwi);

Bu coğrafi yer Kurtilerin güney batıya doğru en son uzantısı da denebilir. Uç tarafı KekoWa altı, Xanto(Patara) doğusu günümüz Fethiye, zamane adıyla SerSala'ydı. Bir ucu Ege bir ucu (Güney) Akdenizdi. Alaşiyare (Kıbrıs)'de Hatti krallığının eğemenliğinde olan adaydı. Tunç dönemi uygarlığıdır. Merkezi Mersin-Tarsus olmak üzere; bu günkü Antalya (ArZawe başlangıcı)'ya kadar olan bölgeydi. Her ne kadar LuGa bölgesi sadece Antalya olarak gösterilse de aslında, Luwilerlerle ortak kültürdü. Kurdilerin deniz ötesine, batıya sıçrama yeriydi. Dağlık ve yüksek olan konumuda bu isimlendirmede önemli bir anlam vardır. Luwiler yerli bölge halkıydı. Khurti kültürüyle içli dışlıydılar. Khurti kavimlerinde önemli özellikle kendi ünlülüklerine gore son ek almalarıdır. Luwiler: "*nd/nt ile os/ss*" son takıları alır. Kasit, Nes (Hitit), Med, Part: "*dat/at ile aş/eş*" gibi son ekler alırlar. Luwilerin bu son eklerini sonraki dönemlerde Helas ülkeri ve ötesinde de görmekteyiz. Erken Helas kültürünün kurucuları ve yaratıcıları olarakta görülmüşlerdir. Hattiler; "Kur. Uru. Luwia (: LuWiya ülkesi çocukları)" olarak adlandırmışlardı. Bu kavim mensuplarının, M.Ö. 330 yıllarına kadar, günümüz Türkiye güney ile güneydoğusunda yaşadığı varsayılmaktadır. Ağırlıklı aldıkları sonekli şahıs isimleri "Muva ve Ziti"dir. Luwiler, gerek Mısırla olan savaşta ve gerekse de TuruWa'da Helaslılarla olan savaşta, Khurdi (bir diğer anlamda Anadolu) birliği içinde yer almışlardı. Khurdi birliği içinde, ArZawe krallığıyla birlikte yer alması, yurtsever bir kavim olduğunu da göstermekteydi.

ArZawe(EGE):

Yüksek ülke veya prensliği anlamındadır. Kurtilerde Ar (ateş ve güneş tapıcılığın ünlülüğü) prenslikle eş anlamda kulla-

nılırdı[80]. Arkeoloğlar "ArZawa," olarak adlandırmaktalar. Oysa Zawa: damat anlamındadır. Bölgenin efendisinin Khurdilerin, damadı olması hasebiyle böyle bir ünlülük verildiğini düşünmüyorum. İsim ünlülüğü olarak, "Yüksek Ülke" anlamında olması, "**ArZawe**" olarak okunuş/yazılışın doğru olduğunu göstermektedir. **LuGa**'daki **Xanto**(günümüz Patara'sı)'dan başlayıp, ucunu **SarSala** (Büyükada/Fethiye: Muğla bölümü)'ya dayayıp, merkezi Sard(Başkent, kral yolu öte ucu) ile devam edip, TuruWa'ya kadar uzamaktaydı (bugünde bu isimler hala tabelalarda yerni korumaktadır). Ar ünlülüğü, İndo-Zağros kültüründe önemli bir mevki anlamındaydı. Bu günkü Khurdi dilinde Ard (yer) ile aynı içeriktedir. **Bugünde ZawaÇeme derken; Yüksekova anlamındadır**, dolayısıyla anlam örtüşmektedir. Bin yıllardır aynı özgünlükte bu güne kadar taşınmıştı. **ArZawadan sonraki bölge, Helastır**. Yani bitti, son anlamındaydı. Güney **Doğu tarafı LuGa**; büyük (kutsal rahip) adamların bulunduğu yer anlamında veya bir başka anlamda yiğit adamlar anlamındaydı. Khurdi krallığının batı ucuydu. Hatti orjinli aşirler yaşardı.

Helas:

Günümüz Balkanlar ile Yunanistanla aynı yere denk düşer ve Marmara'dan öte yaka anlamına gelir. Marmara'nın adı Helas ve Roma döneminde, Hellas Pontus olarak adlandırılmıştı. Pontus, Khurdi, Helas ise Trakya-Helen bölgesi olarak anılırdı. Helas „bitti" anlamında kullanılır. Yunanlılar ise Helası „doğuş" anlamında kullanmaktadır. Helen ünlülüğü de bu kelimeden türemişti. Girit, Rodo(s) ve Alaşiyare(Kıbrıs)de yaşayan ArZawe (Hatti/Khurdi) uygarlık ürünleriyle etkileşime giren güney Avrupa kültürünün ortak/sentez uygarlığı yarattığı yerdi.

Superya (SURİYE);

Bu ülke, Kurtilerin yoğun yerleşim merkeziydi. En son PartTiya'ya kadar da bu böyle olmuştu. Ve Ur'da olduğu gibi, Suri-

[80] Kurdi coğrafyasında Adıyaman, Urfa ve kısmi Malatya çevresinde "Ar" kelimesini, ateş anlamında kullanmaktalar. Kurdi dilinde "Agır veya Agir" olara anılan ateş, bu bölgelerde "Ar" olarak isimlenmektedir. Bu anlamda Hatti ve Khrudi dilinde "Sar veya Sili" hangi anlama geliyorsa, İndo/Zagros(Aryan) Kurdileri için "Ar" aynı anlamdaydı. Güneş/Ateş krallığının yeryüzündeki temsilci(efendi)si anlamındadır.

ye'de de Kurtili ve Sami-Arami kavimler arasında güçlü mücadeleler olmuştu. Özellikle kuzey ve doğu bölümü Superya olarak adlandırılmıştı. Sami yerleşim bölgesinde Asurluların genişlemesi bu bölgeye doğru olmuştu. Sami-Kurti çekişmesinin, özellikle Med dönem sonrasında, sami ırk lehine olması yine öncelikle bu bölgede başlamıştı. Kısacası Sami-Kurti yerleşim siyaseti, iktidar mücadelesi olarak en güçlü şeklini bu bölgede göstermişti. Dolayısıyla en son İslam-Kurti Eyyubi hükümranlığına kadar Kurti belirleyiciliği esas olmuştu. Hammurabi döneminde başlayan Babil-Sami iktidar dönemi keza bu anlamda önemli bir başlangıçtı. Samiler bu iktidar yapısıyla başlayan coğrafi hâkimiyet gücünü, İslamiyet dönemine ve ordan da; bu günkü siyasi iktidarla devam ettirmekteler. Kurdiler bu gün azınlık sütatüsünde kalmışlar. Suriye, Hane.Gal.bat ilk adıydı. Eski Mısır yazıtlarında Haru veya Şarru, Khurdilerden Subardoların oturduğu ülkeydi. Güney Komia diye de adlandırılmaktaydı. Superya ve Kardu-Kasit ülkesi olarak bilinirdi. Khurdiler ile Mısırlılar arasındaki savaşın ana nedeni bu bölgeydi. İlk Suriye adı Yunan dilinde kullanılmıştı. Araplar ise Suriye'ye Şam dediler, bu gün Şam Suriye'nin başkenti oldu. Akdenizle Lübnan dağları arasındaki bölge de önceleri Amurular oturuyordu. Bu bölge sonralar da ise, Fenikeliler'in ülkesi olacaktı. Asurlular bu bölgeye Ahara demişlerdi. Bu bölge Arvat kentinden, Mısır'daki Pelüs kentine kadar geniş bir alanı kapsardı.

KarGameş

Günümüz Garzan bölgesi Khurdi kentiydi. Ünlü taş işçilerinin ve işçiliğinin olduğu yerdi. Meşhur Hatti/Hitit kralı **Piya-Sar**[81], bu bölgenin efendisiydi. Mezopotamya'nın geçiş noktası ve ekonomik değer olarak oldukça değerli bölgesiydi. Hattiler, Maitenilere üstün gelince bölgenin efendileri oldular. Woolneyin meşhur kazısını yaptığı yerdir. Asur kralları, „büyük Hatti" ülkesi olarak adlandırdıkları bölgenin parçası olarak tanımlamışlardı. Asur belgelerinde, kral adı olarak, Nini-TeSup adıyla karşılaşmaktayız. Bu kentin birkaç kat olduğu söynemektedir

[81] Xaldi (Asur:Uruatri) krallığı kendini Piyani ülkesi olarak tanıtacaktı. Kargemeşte çlışan Nobel ödülünü alan Wolney ve meşhur Lawrence'ydi. Bu iki şahış İngiliz istihbaratının önemli adamlarıydı. Wolney burada yaptığı çalışmalarda Zerdüşt'ün etkisinde kalarak ona inanacak ve bir Zerdüst olarak ölecekti.

tıpkı Hısna Keyf gibi. Tüm tabakalarının ortaya çıkarılması Kurdi tarihi açısından çok önemlidir.

Hatena

Hatti kökeninden gelen bir ünlülüktü. Dolayısıyla Hatti ülkesinin önemli kentidir denilebilir. Hatay civarlarındaki önemli şehirlerden biriydi. Salmanasar döneminde, Khurdi aşiretlerinin tarafında olmak yerine, Asurlarla ortak konfedere yapılanma içine girdiklerini biliyoruz. Bizzat, yurtsever Tabal kralı tarafından, Hatena kralı LuBarna adlı hainin öldürüldüğünü öğreniyoruz. Sonraki dönemde samileşen bölgedir. SupArdo ve Komuh-Komia krallıklarından birçoğu, Asur savaş divanında yer almışlardı.

Arraf-Kirkük

Arraf bölgesi, Guti kralı SarLa tarafından kurulmuş kentti. Bu bölge Samiler ile Kurtiler arasındaki en büyük mücadelenin geçtiği yerdi. Guti, Kasit ve Supardo iktidarının en güçlü olduğu da yerdir. Kengi (Sümer) uygarlığının kuzeye geçiş noktasıdır. Guti, Kasit ve Supardo krallığının merkezi-kalesi buradadır. Samiler nasıl ki Hatara bölgesini düşürdüklerinde Adini ve Gorin uzantısında yerleşim imkânı buldularsa, Kirkükü aldıklarındaysa kuzey mezopotamya düzlüğüne hâkim güç olarak yayılma imkânı bulabileceklerdi.

Yukarı Halıs (Kızılırmak) veya öncesi KizzuWatana (Kızın Ülkesi);

Adana'dan Yukarı Kızılırmağ(Halıs)a kadar olan ve oradan da, Van gölüne kadar olan bölgenin yani Nairinin bir parçasıydı. Güneyinde "H(X)aloDoKiya" adlı HaneSarlik vardı. Gorin, günümüz Toros (Yunanca:Urus'tan gelir)ların isimiydi. Ayrıca bu bölgede, (Asur dönem başlangıcında) kendilerine MaiTeni, başka uygarlıkların MitTeni (MaTeni) diye adlandırdıkları, Mitanni uygarlık devleti döneminde, güçlü HaneSerlikler kurulmuştu. Guti dönem ürünü olan bu yayılma (Kassu, Nes ve Maiteni), Guti yıkılışıyla ayrışmış olsa da, MaiTeni-Horti devletinin otoritesi altında birlik yeniden sağlanmıştı. Bu bölgenin güney batısı **KiliKiya olarak adlandırılmıştı.**

KiliKiya-A.DİNİ:

Kanımca son dönem Kurti kralı Kale-TeSup'un oğlu, Kili-TeSup döneminde, KiliKiya adını almıştı. Bölge dağları Romalı tarihçiler tarafından, Kilikya benzetmesi gibi farklı adlandırılmıştı. Dağları, Urusus (Dur dağ, -es Yunan ünlülüğü) diye adlandırılmış, bugüne kadar ise Toros olarak gelmiştir. En önemli şehirlerinden biri Adini (bugün Adana) diye isimlendirilen kenttir. Kuzey bölgesi ise Hatti'nin merkezi olan Halıs (Kızılırmak)tır

Tabal

Bugün Yeşilırmak dediğimız Aras vadisinden Karadenize değin uzanan yerlere Tabal deniliyordu. Çorum, Kütahya merkez olmak üzere, çevresini kapsıyordu. Güney sınırı Malatiya'ya kadar iner. Orta bölümde Medlerin meşhur kenti Piterya: Yozgat, Sorgun) bulunur. Batı bölümü 12.yüzyıldan beri aşama aşama gelen Frig aşiretlerinin yerleşimlerinin de olduğu yerdi. "TuvaNuWa (Tiyani)" kenti başkentiydi. Kral "VarPalaWa" adının geçtiği yazıtlardan biliyoruz. İvrizdeki kaya anıtında, "VarPalaWa", Luwi tanrılarından "Sanda" önünde durduğu görülmektedir. İlerdeki bölümlerde de göreceğimiz gibi, Asur kralının kızını aldığı halde halkına ihanet etmeyen bir krallık olarak, ayrı bir yeri vardır. Kuzeyi AMasi(Balık Ülkesi: Amasya'ya) ulaşıyordu.

Muşkiler;

Fırat kıyılarından Kızılırmak (Halis'e)' a değin süren yerlerde Muşki – Maşkiler-(Ermeniler) vardı. Heredot, bu kavimi „Muşe" olarak adlandırır. Tevratta ise, Mesehler olarak geçer. Bu kavim, Trakların yıkıcılığından sonra bölgeye gelmişler. Sonraları, Kurtilerle çok yakın akrabalık kurmuşlardı. Asur krallarının yazıtlarından bu kavmi biliyoruz. İlk olarak, 1.Tiglitpalasar şöyle yazar: „Alzi ve Komuh memleketlerine kadar ilerleyen Muşkilerin 20 bin kişilik askerlerini yendim ve beş Muşki kralını esir ettim." Ardından 2.Sargon, Muşki kralı "Mita" ile savaş yaptığını yazar. Bilim dünyasında, Trakların istilasından önce, Armeniod denilen kafataslarına sahip insanla-

rın, Trak öncesi döneme ait bir zaman diliminde rastlanılmaması, bu kavimin yıkıcı Trakların boyu olduğu öngörüsünü haklı çıkarmıştı. Muşkiler'in Kurtiler içinde birden krallık kurma çabaları ve Piyani (Xaldi: Urartu) krallığı tarafından bu kırallığa son verilmesi de, bir anlamda bu öngörülerin bilimsel gerçeklik olmasını sağlıyan verilerdi. Her ne kadar bazı Kurdi tarihçiler (özellikle Bender hoca) Muşkileri Kurdi Hanesarlikleri arasında gösteriyorlarsa da, tarih diyalekti içinde bu yanılgıdır ve yanlış bir çıkarımdır. Keza Beşikçi'nin, Urarto(Xaldi)ları, Ermeni olarak belirtmesi gibi.

Kuzey Komia: Hattiler ve GasGaşlar(Kaşkalar)

Kızılırmakla Karadeniz arasında (Gasgaş adında) bugünkü Lazların ataları oturmaktaydı ve bu kavim Ksephenonun „Anabasisinde de yer alırlar". Savaşçı ve barabar kavim olarak adlandırılmışlardı. Hatti ülkesinin çökmesinde katkıları büyüktür. Bu bölgenin güneyi Hattu. saş'dan; Alzi (Elazığ) ile Pala'ya kadar iner ve onların merkezinde, **HaloDoKiya ile KapaDoKiya**[82] bölgeleri bulunurdu. Günümüzde bu bölgeler, İç ve güney Anadolu olarak adlandırılmaktadır. **Seyhan ırmağının adı Lukiya-LoKiya idi.**

Büyük Ovalı Krallık; Kommuh-Komia (KomaGene)

Bugün Seyhun dediğimiz Saros ırmağının etrafında yerleşmiş, Asur kaynaklarında adı geçen ve Tabal, Piyani (Xaldi-UrArdo), Goto, LoHorto, Mana, MaiTeni gibi yurtsever kavimlerin direnişlerine rağmen, Asur savaş divanında yer alan merkezi bu gün Haran denilen, tarımcı Kurti kavimi Komuhlar vardı. Bu bölge Komuh kuzeyini ifade eden bir bölge olmaktadır. Daha sonrada bu bölge merkezinin Malatya (MelaTiya), Adıyaman ve Urfa orta bölümünü içeren bir alan olarak ifade edilecek ve bugünkü NeMırd (ölümsüz) kültürünün ana beşiğini oluşturacaktı. Komia'nın kuzeyine daha sonraları KapaDoKiya (Mitirdat krallığı) denildi. Kommuh-Komana'nın aşağısında veya Kalikiya'da (Koi-kui) parçası vardı. Komojen(gerçekte Jin)- Kommuh klasik tarihin bildirdiği Komegene'(komajin)nin kendisi değildir. Daha

[82] Keya adı ünlülüğü, bu günde Kkurdilerde yönetici anlamında, Muhtarlara verilen bir takıdır. Oysa dönemde, haneSarliklerden daha küçük yerleşimlerin başındaki soylulara verilen bir ünlülüktü.

geniş bir Kommuh/Komia bölgesidir. Sammusar (Sumaysat) – Samsattan, Toros yamaçlarına ve oradan da bütün Dicle çevresini içine alarak aMediya (İndo-Zagros)ya doğru, daha doğrusu kuzey doğu üst bölümüne doğru genişleyen büyük bir bölge olarak adlandırlmaktaydı. Tüm bu bölge, proto-Hititte denilen Hattilerin uzantısı olan, Komuhların vatanıydı. Anlaşılacağı üzere Maespero'nun bellirttiği gibi bölge genel anlamda geniş bir yapıyı ifade ederken çok sonraları alan kaybetme ile küçülmüş ve kendi içinde merkezi daha önceden belirttiğimiz Urfa-Adıyaman-Malatya gibi çekirdek olmuştu. İktidarlarını kaybeden Khurdiler ya dağlara çekilmekte veya gelenlerin yapısını kendileriyle sentezlemekteydiler. **Khurdilerin düzlük yerleşim alanlarında yer edinen topluluklara Kommuh adı verilirken dağlı olanlarına ise "Nairi" denilmekteydi.**

ArDupa=MerDin

Ardupa, Mardin'in eski adıdır. Ardupa'nın altında Barzan aşiri oturmaktaydı. Bu aile kendini günümüze kadar taşımıştır. Tarih öncesi dönemde Kapadokiya bölgesindeki soylu Barzanların (Asur döneminde ve sonraki dönemlerde bu ünlülükte yönetici isimleri geçmiştir), akraba olup olmadıkları bilinmemektedir. Güneydoğu yönünde ise, Asur ülkesi vardı. Asur ülkesinin merkezi ise Ninova-Niniveydi. Asur ülkesinin, Batı bölgesinin sol tarafında Cizir sonra HaneGal.bat(Suriye) vardı. Cezireye; Mabeynennehreyn denirdi. Beytadini yerleşim merkezi çok ünlüydü ve adından da anlaşılacağı gibi Aramisami yerleşim bölgesiydi. Bu bölgede Cezire bölgesi gibi genişti. Fırat ve Balik suları arasında verimli araziler üzerine kurulu bir krallıktı. Beytadinini merkezi TilBarsip (Birecik)ti. TilBarsip'in (bugünkü Rumkalenin) solunda Fırat'ın yanında Supa merkezi vardı. Solunda ise, Hatti/Hitilerin kolu "Nirdo"lar oturuyordu, kuzey doğu yönünde ise, Samusat (kimi kaynaklarda SamoSar diye de geçmektedir) vardı. Bu kente ise UruMe-UruMa deniliyordu.

Haran- NolaDini (Ruha)

Şimdiki Urfa merkezi bir yerleşim yeri değildi, o dönemde Haran daha gelişkin ve büyük merkezi bir yerdi ve meşhur Ko-

muh/Komialar oturuyordu. Çok ünlü Sin[83] mabedinin merkezi ve ana tapınma yeri Haran kentindeydi. Harran: Asur tabletlerinde Harra-an (ki) olarak geçmekteydi. Yol, patika, seyahat, sefer gibi birçok anlama gelmekteydi (o dönem Asur kültür ve dili Kurtilerin oldukça etkisindeydi. Bu günkü Kurdi dilinde de, Harri= gitmek anlamındadır. Doğal olarakta aynı anlama sahipti). Asur dilinde aynı zamanda matematik olarak, „Zaman" anlamına da gelmekteydi. Asıl köken olarak, Kh(X)urti dil yapısındanki „Harri veya Hari," Yani bu günkü Kurd diliyle bire bir örtüşen, „gitmek, yol" anlamına gelmekteydi. Bu dönemde bölge özellikle güney ve kuzey bölümüyle (tablet yazımlarına göre) üzüm yetiştiriciliğinde de oldukça ünlüydü. Ama Harran Sarri; yani kralın yolu anlamında da tabletlerde yer edinmişti. Meşhur Khurdilerin eğemenlik alanını çizen Kral yolu; (Musuldan Sincar'a) bu bölgeden geçerek, kuzey batıya doğru KarGameş-FurHatti ötesi)ne giderdi veya diğeri ise Zagros dağlarının eteklerini izleyerek devam ederdi. Hatti-Boğazköy metinlerinde Kur Uru (veya Duru) Harrana.az, Babil döneminde Uru Harrana olarak devam etmiş. Aramice ve Tevratta Harn, Klasik dönem Yunanca da, Karri, Karra, Kh(X)arran, Latincede, Carria ve dönemin sikkeleri üzerinde KarraKar şeklinde geçmekteydi. İslam döneminde Harraniyye olarak adlandırılan bu yerleşim yeri, günümüze kadar özgünlüğünü korumuş ender yerleşim yerlerinden birdir[84].

---

[83] Sin. Kengi(Superya) panteonuydu. Tıpkı İstar, Gal adlı tanrı ünlülükleri ile (İ)Star gibi. Haran'dan, kimi Adıyaman bölgesine kadar oynanan, "Sin Sin" oyunu, dönerek oynanan bir oyundur. Geçmişten günümüze kadar ulaşmış törel ritüelleri olan bir oyundur. Bu anlamda folklör kültürünün, mitolojik öğeler ve geçmiş tapınma ritüelleri ile ilşkisi araştırmalıdır.

[84] Doğası tarıma uygun olmayan bu Kurdi kenti daha çok geçiş yolu, ticaret kervanlarının geçtiği bir merkez yeriydi. İslam dönemi Seyyah yazarlarından (XII.yüzyıl) İbn Cübeyr şöyle söylemekteydi; (yine içeriğini çarpıtarak)

"Yeşillikten ve gölgeden mahrum bir yer olan Haran'ın adı sanki havasından türemiş. Suyu soğukluğa alışmamış. Her tarafı sıcaktan yanıyor. Orada ne bir gölge bulabilirsin, ne rahat nefes alabilirsin. Çıplak bir ovaya kurulmuş, bozkırın ortasına konmuş bir yer... Yeşillik giysisinden (üstünden) soyunmuş...

Önceki dönem Romalı Yazar Marcelius'da; bölgenin bir geçiş kavşağı olduğunu vurgulayarak, Carrae'den Persia'ya iki farklı kral yolunun olduğunu vurgular.." Bunlardan soldaki, Adiabene ve Tigris (Arzanta) üzerinden, sağdaki öteki ise Assyria ve Euphrates (Fırat: Mala) üzerindendi.. Diye yazar.

Bu yüzden Harran gerek isim olarak gerekse de yerleşim biçimi olarak tüm orijinliğiyle binlerce yılın bozulmamış Khurdi motifi olduğu için ayrıca ayrıntılı olarak ele aldık;

"Urfa çevresine ise, NoLaDini adı veriliyordu. Urfa – Ruha-Edesa, henüz küçük bir yerdi. Habur ve Balek suları arasında Fırat vadilerinde Zohi, Laki-Leki yerleşim birimleri mevcuttu. Beytbahyam, Habur suyundan Karmış denilen Çakçağ suyuna kadar uzanan yerlerin adıydı. Ve Resülayn çevresiyle bunun doğu ve batı yönlerini tümüyle çepeçevre sarıyordu. Balek suyu, önemli bir su kaynağıydı. Balek suyuna Yunanlılar Bilyohos, Asurlular da Balihi diye adlandırmışlardı. Bu suyun kaynakları olan sular KaŞiyare(Karacadağ)'nin yakınındaki Masyostan (Mazi kökeninden gelir) çıkar. Raka kasabası yanında Fırat'a dökülür. Habur suyunun Yunanlılarca adı Aburas veya Habıras-Habıra idi. Bu su kaynaklarını Karacadağ (KaŞiyare), Turabidin-DurAbidin ve Sincar dağlarından alır. Ruha'nın öte tarafında **Düllük eski yerleşim bölgesi ile Hattilerin merkezi olan Fırat'ın yukarı bölümündeki KarGameş kenti ve onun batı yönünde ise Gurin bugünkü adıyla Toros dağları,** doğu bölümünde ise Fırat ve çöl, daha güney bölgelerinde ise Hanegalbat(Suriye) bulunuyordu. KarGamış'ın batı yönünde, Patin, onun da sağında Hama ile Suba vardı. Patin ile Hamana-LuGam-Amanos dağlarının orta tarafında İrni(Arni) ülkesi vardı. Fırat ile Aprin arasında Ukiz, solda, MaReş güneyinde Gangum-Gumgum solunda hemen yakınlarında Samalla yerleşim yeri bulunuyordu. Samalla bugünkü Zincirli kasabasının yerindeydi. Kargıça Toros yönlerinin(Gurin), İskenderun kıyıları (KoDu) na ve oradanda Halep (Nej – Muhassa-Halep'in sağ ta-

---

Hatta meşhur Harran Evlerinin, (Sultan tepe, aşağı Yarımca bölgesinde) yapılan kazı çalışmalarında Halaf kültürü ile aynı dokuda eserler elde edilmiş. Ovanın ev yapısının kalkolitik çağ dönemindeki yerleşim yerine benzerliği önemli bir başka veridir. Bu dönemde ilk yerleşim dönemine geçişti. Tunç Çağında verimli sonuçlar alınmasıyla, daha gelişkin ve bu günküyle birebir aynı kerpiç yapılara rastlanılmıştır.

Elde edilen veriler, güneyde Rojava bölgesiyle aynı, batıda Mersine kadar olan bölge ile benzeşik, oradan Tarsus-Mersin bölgesinden Urmiye ötesi bölgeye kadar aynı ürünler ve kültür varlıkları tespit edilmiştir.

Tunç döneminde taş tabletlerden elde edilen verilere göre, ZuGal.um adlı bir kraliçe tarafından yönetildiği, bu kadının kocasının da adının İr.az.2(Ar.Az.2) , unvan olarak ta Bad.a.Gal.um (Bad adı, Mervani kralına kadar Kurdiler içinde yaşatılmıştır) adı kullanılmıştı;

"Ra.ak kralı, Iritum kralı, Harran Bad.alu.nu için armağanlar... : kumaşlar, kozmetik yağı, Harran kraliçesi ZuGal.um için kozmetik yağı ve kumaşlar..." Sargon sonrası Naram-sin döneminde, kuzey Suriye Superya hakimi olarak tanıttığı için, Akat devletinin egemenliğine girdiğini anlamaktayız. Akadeler Kurdi/Kengi karışımı olduklarından gerek kutsal dil ve gerekse de kültürel olarak Kurdilerin etkisindeydiler. Bu durum Hamburabi dönemine kadar devam edecekti.

rafındaki bölgenin adıydı) geniş bir alanda Kurdi ağırlıklı yer yer Samilere mensup aşirler oturuyordu.

"Güneydeki Suriye'nin sağ bölümünde, Dımşık ve Palestin vardı. Palestin daha sonraları üç ülkeye ayrıldı:

Palestin, Yuda, İsrail. (bk.Addişer)"

Zawe bölgesi,

Bu bölge günümüz Ege'nin Zawesi değildir. "Radan kaynaklarından Urmiye gölü ve çevresine Diyala ve Radan'ın dağlık bölgelerine değin uzanan bir bölgeyi ifade eder. Radan, Eden çayı, bugün Dakok diye isimlendirilen ırmaktır. Bu ırmak, Süleymaniye kentinin yakınlarından çıkar ve Semerra'nın hemen alt kısmından Dicle nehrine dökülür. Bu ırmağın hemen solunda bulunan kasabaya Radan denmesi bu ırmak isminden kaynaklanmaktadır. **Bu bölgenin Tarihteki büyük kentlerinden söz edersek,**

Bunlar;

Mardaş,

Sarduş,

Luluma (Loloma),

Kuton ve Araştu idi.

Namri/Aran,

Bu bölgede Zawe bölgesinin hemen doğusundan geçen Diyala suyunun sol bölümündeydi. Diyala suyu, İran'ın dağ eteklerinde çıkar ve Bağdat şehirinin hemen alt tarafından bir kavis çizerek Dicleye dökülür. Asur eserlerinde adı Turnattır. Keldaniler; TurMara, Yunanlılar; Gindes derlerdi. Namri doğusuna "Aran" bölgesi denirdi. Manean, Med, Zuki ve en doğu bölünde Partlar (Afganistan Belluci bölgesine kadar) yerleşikti. Med krallığın baki kalan topraklarıydı.

SUP-SubArdo(Suparya=Sup; TeSup kökeninden gelmektedir.); Merkezi bu günkü Zagros olan bölgedir. Khurtiler daha sonraları, MaiTeni ayrışımından sonra SubArdo diye adlandırılmış ve iki ayrı krallığa ayrılmıştı. Bölge dağlık bir alana sahipti. Merkezi Hakkâri(A.Kari) ydi. Bugün dahi, bu bölgeye **SUPPA DURE** denilmektedir.

Res. Dura Suppe - A.Kari

Bu kelime köken anlamı itibariye, Kengilerin Yukarı ülke halklarına verdikleri ortak isimdi. Kimi kaynaklarda Subari kimisinde ise, SubArdo veya Supartu diye geçmekteydi. Subardo bölgesinin güneyi sonraki dönemlerde, Aramlarla melez ırk oluşturan kavimlerinde olduğu bir bölge haline gelecekti. Sargon'un bu bölgede Subari kolonileri kurduğu, bu kolonilerde Amuruların yerleştirildiği ve bir tür üreme çiftliği gibi kullanıldığını biliyoruz. Özellikle Asur kimliği buna örnek verilebilir. Araştırmacılar, bu melezleşmeye kanıt olarakta, Asur mabudunu yapan **"OsPiya"** ile, Asur kentinin kalesini yapan büyük inşacı **"KiKiya" isimlerini göstermektedirler**. Anılan bu isimler Subari (Kurti) dil yapısına sahipti. Dönemin mimari tarzındaki Kurti etkisi düşünüldüğünde, sanatçı ve zenginlik göstergesi olan bu yapıların bölgeye yeni yerleşmiş ve çöl adetlerine sahip Amuruların yapamayacağı gerçeği de gözönüne alındığında, bu öngörü genel bir kabul görmektedir. Kengiler için, yukarı dağlı ve aşağı çöl Amorileri(sonraki dönem Aramileri) en büyük tehlikeydi. Sonunda kaygılandıkları şey gerçekleşecek ve Kurti, Elam ve yerli halkların oluşturduğu Kengi (Sümer: bir tür refah devleti Avrupa Birliğinin ilkel görünümü) uygarlığı, dağlılar ve Amoriler arasında geçen mücadeleler sonrasında ortadan kalkacaktı.

Bir diğer öngörü de, Xaran kentininde melezleşme döneminde kuruldu gerçeği ile ilgili fikirdir ki, gerek sonraki dönem Beyta Zamani Krallığını, bugünkü Rum kale civarında olması ve gerekse de, bu fikri kanıtlayacak verilerin bulunmaması nedeniyle bu tez kanıtlanamamıştır. Özellikle M.Ö.11. Yüzyıl tam

bir Arami dönemdir denilebilir. Bu krallıkta bu dönemin ürünüdür. Sadece bu krallık mı? Amedden Fırat ve ötesine kadar: Beyta (Bit) Adini, Beyta Agusi, Beyta Brutaş (Arzan bölge ötesi) ve Beyta Gabbar adlı Arami kabileleri yerleşmişti. Gabbar ve Adana'nın Adini adı, bu krallıklar dönemi sonrasından kalma olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca sonraki dönemlerde, Subari-Mateni konfederatif devlet döneminde Asur istisnası dışında tüm Amurular, çöllerine tekrar gerisin geri sürülmüşlerdi. Bu dönem, meşhur Xortiler-Xan (Keyan/Khan[85]) dönemidir. Bu dönemde Keyaniler, Mısır da 150 yıl iktidar olacaklardı. Sümer kaynakları incelendiğinde bu bölge kralları, diğer Elam ve Amuru kralları ile eşit bir düzeyde görüldüğü anlaşılmıştır. Ama sonraki dönemlerde, Subarto krallarının hâkim kral olarak anıldığı da görülmektedir. "Sinera tarihinde Ma'er" diye geçen" büyük ve muhteşem kentin Subarilere ait olduğu sanılmaktadır. "Fırat ve habur ırmağının keşiştiği bu noktalarda "**TirKa"** adlı büyük bir kentin" Subarilerin baş şehri olduğu biliniyor. Subariler krallarına Khan (Xan, Med döneminde Keyan olarak devam eder) diye hitap ettikleri anlaşılmaktadır.

[85] Keyaniler soyuna Prof.Dr. Faruk Sümer'de dikkat çekerek, "Oğuzlar" adlı eserinde Anadolu'nun 1071'deki zaferle Türkleşmesinde (aslında İslamlaşması terimi daha doğru tanımdır. 1789 Fransız devrimi öncesine bu tanımla yaklaşmak bir tarihçi açısından affedilmeyecek bir hatadır.) Keyanilerin çok büyük katkısı olduğuna değinerek, bu kavmin irdelenmesini istemektedir. Oysa bu kavmin Khurdi olduğu açık olmasına rağmen bunu yapmaktadır. Tarih diyalekt içinde yeri olmayan bir delice fikri öne sürebilemktedir.

Sargon

Res. Khurdi/Kengi Kültürünün simgesi olan yaşam ağacı[86] ve Sargon

Parsuva,

Zap ile Diyala sularının kaynakları arasındaki çevrededir. Bu kavim Heredotta, Pers olarak geçse de, Kurtilerin, Manaya kolundan olan Medyalılar tarafından, "**Parsek**" olarak nitelenen kavimdir. Akamendiş soyundan geldiklerini idea eden bu kavim, Hint kökenli bir kavimdir. Burada Parsuvalar kendilerini 27, kimi tarihçilere göre (Eyalet sisteminde) 23, Heredota göre ise 3 küçük birliğin bir araya gelerek kurduğu kavimin yaşadığı bölgeyi ifade etmekteydi. Kurtilerin doğu bölgesini besleyen "Zap suları büyük ve küçük olarak iki tanedir. Küçük Zâp - Yana, Köysancak ve Ranya dağlarından inerek Mahalat mevkinde Dicle'ye karışır. Büyük Zap ise, kendisini oluşturan bir parçası Ravandızdan bir bölümü de İmadiye dağlarından iner. Kala şeh-

[86] Yaşam ağacı Supardo geleneğidir. Selçuklular nasılki Eyyubi dönemindeki çiftbaşlı kartal motifini almışdılarsa, yaşamağaç motifini de alarak, bu bölgenin orjinliğine bürünmeye çalışmışlardı

ri yıkıntısı önünde Dicleye dökülür. Asur'lular bu sulara; Zapalaya, ZapSupla, Yunanlılar da Lâküs, Kaprüs derlerdi."

MEDİYA,

Mana-Mani: Partiya/Aran Krallığı

Urmiye gölünün batı çevresinin gelen adıydı. Guti devamı bir bölgeydi. Bu ülkelerin doğusunda, ovalık bölümde Hazar denizine değin uzanan yerler Mediyalılar ve onlarla kardeş kabileler otururdu. Daha sonraları Part denilen, Mani-Medya soylularından kurulan ve Romalılar'ın MED krallığı dedikleri, Aran/Khurdis Veselyus= Khurdi krallığı da burada kurulacaktı. KarDuKa bölgesinde de isimleri geçen ve Heredotta Paktuk (Partiya) denilen kavim bölge tarihinde özel bir anlamı olması nedeniyle Minorosky gibi, Kurdi tarihi üzerine çalışan birçok kişinini kafasını karıştırmıştı. Çünkü bu kavimin askeri gücü içinde İskitler daha sonradan yer aldılar. Başlarındaysa, Mediyalı soyluları ve yöneticiler bulunuyordu. Bu kavim, yazılı kaynak olarak Roma eserlerinin güçlü yapısı nedeniyle Kurti tarihi üzerine çalışan birçok araştırmacının kafasını karıştırmıştır (Roma tarihçileri sürekli MED savaşları demesine rağmen neden kafa karışıklığı yaşadıklarını anlamak oldukça güç. Mitirdat ve Part bölümünde bu konu daha derinliğine irdelenecektir. Rus bilim adamlarının Roma tarihini okumadıklarını düşünmek istemiyorum (ki öyle). Aran/Part krallığı savaşçı gelenek olarakta devrim yaratmıştır. ParTiyalıların yaşadıkları bölge, Kurtilerin doğudaki coğrafyasının son HaneSerliğidir ve bu bölge Turani(Türk) saldırılarının en güçlü yaşandığı bölgeydi. Zaloğlu Rüstem, KeyakiSar, ArTogan, Zerdüşt, Cejna Tolana Kurdi ve NewRoz yaratımlarının coğrafyasıdır. Kurti kahramanlığının son dönem sürdürücüsü olan savaşçı ve çoban kahramanların yaşadığı) bölgedir.

Zagrus: Zagra(Zagros) dağları;

Asur ile Medya sınırlarını bölen sarp pürüzlerdir. Bu dağlara bugün Eyekdağ denildiğini Şerefname söylüyor. *Tarihi ve arkelojik verilerin de gösterdiği gibi arpa'nın ve ardından buğday, çavdar ve diğer tahıllar ile hayvanların (keçi, koyun vs.)*

ehlileştirildiği ve ilk tarımcıl kültürün ortaya çıktığı bölgedir. Güneyinde, Gutiyum kuzeyinde Kurti ve onların daha sonra kurdukları Komuh, Piyani ve Nayri kültürünün beşiği ve bugüne kadar kültür dil ve sanatın kendini taşıdığı coğrafya. Kurtilerin ana beşigide denilen yer. **Şitak ve Akâri'de(Hakkâri) bölgesinde Kurtilerin büyük aşir isimlerinden "KoBaş"ların oturduğunu yazıtlardan biliyoruz.**

Piyani (Xaldi, Asur; Urartu) Ve Zagroslar

Zagros'un sol ve sol doğuda PİYANİ-Xaldiler ile içinde bir çok kavim- Feodal aşiret birliği bulunduran "Nayri" ülkesi vardı. Tevratta, Ararat krallığı olarak geçer. Bu ülke var olduğu dönemlerde her zaman Kurti direniş kültürünün en anlamlı örneklerinin sergilendiği alan olmuştur. Kavim birliğinin en güçlü olarak kurulduğu ve ihanetlerin de bir o anlamda derin yaşandığı bölgedir. Asurlular bu dönemde Komuh (ovalılar topluluğu) alanlarını işgal alanına çeviriken, bu bölgeye- çobanların ülkesine girmekte her zaman tereddüt etmiştiler. Sadece onlar mı tüm işgalciler bunu yaşamışlardı. Savaş ve çatışmaların çok yoğun geçtiği bir coğrafyaydı. Bölgede yapılan arkeolojik verilerde göstermektedir ki, gerek kafatası incelemesi ve gerekse de seramik, sanat, dil ve ölü gömme adetleri iki farklı yapıya işaret etmektedir; İndo-Zagros ve Ön-Kurti kültür unsurlarının müşterek kurumu olan bir kültür olduğuydu. Bu durum Kurdi coğrafyasının her yerinde olan bir gerçeklikti. Ama buradaki yerleşim bir anlamda Niş-Hitit (Nirdo-Nirbo) ve ön-Kurti sentezine en güzel örnek teşkil eden bölümdür. **Hatti kolundan koparak KaŞiyare (Karacadağ) bölgesine yerleşen "Nirdo ile Nirbo"lardan bir kolunun: "Goto, Gerdo, LoHort" gibi kabilelerle bir araya gelerek oluşturduğu, çoban kültürlü savaşçı Kurti kavim ve devletiydi.** Nirdo kavmin reisi Lab-Turi veya LaveTuri denilen önder (Piyanilerin ilk kralı, yapılan son arkeolojik çalışmalar sonrasında) Tur-Abidin bölgesinden koparak, bir çok göçebe kabileyle böyle bir birlik oluşturduğu anlaşılmıştır (**Zazaca da Piyani'de birlik anlamına gelir**).Bu kültürün yaşadığı alan kuzey Nairi yoğunluklu bölgedir. Asuri kaynaklarda böyle geçer ve merkezi Van (ToSp veya TurSpa= Turu-Supa)dır. Bugünkü, Varto ve Bulanık ilçe merkezlerinin bulun-

duğu bölgeye ise, "**Nomi**" deniliyordu. Buraların merkezi ise "Gobin" kasabasıydı. "Piyani" adı bölgeninde adıydı. Kendilerini „Xaldi'nin çocukları" ve ülkelerini, „Xaldi ülkesi" olarak adlandırırlardı. Bugünde, Zaza Kızılbaş kökenli en büyük aşiretlerden biri „**Xaldi**"lerdir.

Sason ve Muş merkezlerine yakın küçük yerleşim yeri olan; **KirUr** adlı bir yerleşim merkezi bulunuyordu. Bitlis kentine yakın bir bölgede, **Huyut'ta, -"Hata ve Hano" kentleri vardı ve buralarda "Kilziler" oturuyordu. Hizan'da ise; "KirZan" kasabası vardı.**

Ko BaşKiya

Bu günkü Van'ın çevresi merkezi kent olması nedeniyle yoğun yerleşimler söz konusuydu. Özellikle "LoHorto, Goto" kabilelerinin oturduğunu biliyoruz. Vandan Hizan'a oradan da Şitağa kadar olan bölgeye**: KoBaşKiya adı verilmekteydi.**

ArZanya

Doğu Dicle bölgesinin başlangıcından Batman suyunun olduğu bölgeye kadar ki olan bölgeye, Arzanya denmekteydi. Buranın Merkezi hanedanlık kentleri, bu günkü Arzan ve Siirt'in bulunduğu yerlerdeydi. **Arzanya bölgesinden çıkan Batman suyuna yazıtlarda "Namu" adı verilmişti. Bu su Sasondan çıkmaktadır.**

Arzen:

Siirtle Silvan - Miyafarkin arasına verilen addı. Bugüne kadar ulaşan mimari kalıntılardan hala kısmi bölümler de vardır. Arzen önemli bir yerleşim merkeziydi, Garzan da "HarapPâzar" denilen yerdeydi. Bu gün, "Murat suyu" diye adlandırılan nehire, "Arzanya" deniliyordu. Arzanya bölgesinin başlangıcı sınırlarından Dicle nehri veya sınırına kadar olan bölge "Sup" veya "Superya" bölge hanedanlığının olduğu bölgeyi ifade etmekteydi(önceki bölümde de bu bölgeyi tanımladık).

KH(X)alediKiya

Amed'in batı bölgesine "PırFuzzi" ve onun ötesindeki KaŞiyare'nin üzerine kurulu ve bugünkü Siverek diye isimlendirilen yere ise, "HalekidiKiya" adı verilmişti. HalekideKiya bölgesinin merkezi şehiri **Kinapa'ydı (**Siverek yerleşim bölgesinin tam bulunduğu yer olarak tahmin edilmektedir). Sivereğe (Kinapa'ya) yakın olarak "**Marira"** adlı bir yerleşim yeri daha vardı.

Miyafarkin: bu günkü Silvandır.

Mezopotamya ile diğer merkezi alanların orta yerinde olan bir bölgedir. Özellikle Mervan ailesinin yerleşimi sonrası ayrı bir anlam taşımış, Kurtiler'in önemli siyasi merkezlerinden bir yer olmuştu. Bu bölge merkez olmak üzere Fırattan Dicle'yehatta Gölcük'e kadar olan bütün alan bu merkeze bağlıydı. Daha sonraları Mervan aşiret birliğinin merkezi güç olması sonrasında, bu bölgeden ayrılan Mervanlı Bad, Diyarbakırı merkez olarak kullanmıştı.

KaŞiyare

Bu bölgenin en önemli yükseltisi kuşkusuz bugün Karacadağ denilen bölgedir. Eskiden KaŞiyare adı verilmekteydi, KaŞiyare'nin çevresine ise, "Mırkevır" adı verilmişti. KaŞiyare adı, Kervançemen dağlarından Midyat'a kadar olan bölgeyi içermekte ve Elcezire ovasına kadar geniş bir alanı kapsar. **KeŞiyare'nin dorukları, O.hiro(hıro) diye isimlenmişti**. Bu dağ geçmişten beri birçok efsaneye kucaklık etmiş ve bugün aMeda kentinin ve çevresinin ejderha masallarının ana kaynağını işte bu sönmüş volkanik dağ vermektedir.

Mazi=LabTuri(Lu TıPiri)'nin Vatanı=TurAbedin

KaŞiyare dağı, « Dicle vadisini Fırat vadisinden ayırıyordu. Turiabidin dağlarına (izla-ezle) deniyordu. Yunanlılar da bu dağlara "**Masyos" adın vermişlerdi**. Aramiler bu dağlara Masa-Maşa diye isimlendirmişlerdi. **Aramilerin bu**

Masa sözünün ve Yunanlıların Masyos'unun Kurtilerin "Mazi dağı" diye adlandırılmasından dolayı bu dillere geçmiştir. Mazi, Kurti coğrafyasının tüm alanlarında bulunan bir bitkidir. Bu bölgedeki yoğunluğundan dolayı "Mazi" diye adlandırılmıştı. Mazi dağı bugünde Mazi ağaçlarının yoğunluğuna sahip olmasındandı. Bir coğrafya kendi sahip olduğu özellik ile tanımlar. Bu bağlamda kanımca, Dicle ve Fırat'ın tüm alanlarında hâkim bir ağaçtı, hatta atalarımız bize bıraktığı stranlarda da, "**Kurdilerin ülkesi Mazi ağacının gittiği yere kadar gider", denmiştir.**" [87] Bu anlamda Hısna Keyf denilen merkez Khurdi/Piyani ve öncesi Guti döneminden beri gelen merkezi yerdi. Bu merkezde derinliğine eser ve krallık/ata kentler ile uygarlığın olduğu yerdi.

KaŞiyare bölgesine önce önKurti ağırlıklı bir hanedan olan SubArdolar oturmuştu. Daha sonra bu bölgeye Hatti/Hititlerin bir kolu olan Nirbo ve Nirdoların yerleştiğini anlıyoruz. Nirbolar, Kaşiyare'nin sağ yamaçlarındaki eteklere yani Viranşehire yakın olan bölgede oturmuşlar ve burada kendi adlarını ifade eden hanedan devlet kurmuştular. Nirbolar burada uygarlık ve şehircilik çalışmasında da büyük yol almışlardı. Bu kavim şehircilik yeteneklerini Xaldi-Piyani oluşumunda da göstermişti. En önemli merkezleri "Tele-Tili" denilen üç sıra duvarlarla çevrili surların merkezinde bir kale ve içinde şehir yaratmışlardı. Bu yer bugünkü "Viranşehire" tekabül etmektedir. Aynı kavim kökeninden gelen Nirdolar ise, KaŞiyare'nin doğu bölümündeki alana yerleşmişler. Bu bölge hem KaŞiyare'nin orta bölümünü hem de düzlük bir alanı ifade etmektedir. Bu bölgede Nirdolarda dört duvar ile çevrili bir kale ve merkezinde şehircilik çalışmaları yapmışlardı. "**Bu kente "Madra (MaDur'a)" ismini vermişlerdi. Günü**müzde de "**MırHizir" kalesinin bulunduğu yerdir**." Burada ayrıca Uda adında büyük bir şehirde kurulmıştu. Bu kentin bulunması için arkeolojik çalışmalara ihtiyaç vardır. Özellikle İndo-Zagros-Ön Kurti-Zagros uygarlığının yerleşim alanlarının karakteristik kent yapıları bu bölgede yoğundur.

[87] Aslında bu konu derinlemesine incelenmesi gerekir. Bu günde, Kurtilerin içine gelen göçmen (Muhacir)lerin bulundukları mahalleler veya yerleşim yerlerine Akasya ağacı getirmeleri de bir anlamda bu öngörüyü destekleyen ilginç örnektir. Kurtiler içinde Mazi ağacı ayrı bir anlam taşımaktadır. Kurti coğrafyasını izlemek Maziyi izlemekten geçiyor denmesinin esprisi de bu olsa gerek.

Yapı-yerleşim tarzı Komuh şehir-kültür geleneğidir. Yerleşim yerlerinin merkezine savunma amaçlı ya doğal bir tepe veya düzlük bir alanda; Til diye isimlendirilen; Khurdi dilinde tepe anlamına gelen yapılar oluşturulmuştu. Höyükte denen bu yerlerin keşfi fazla zor olmamaktadır. Bu höyüklerin bulunduğu alanda kurulan şehirler başta ön-Zagros-Kurti ülke merkezlerinin hemen hepsi büyük ve güçlü surlar ile çevrili savunması kolay, alınması çok zor olan yapıların içine kurulmaktaydı. Bunun en güzel ve en muhteşem örneği kuşkusuz A.Mit-A.Meda'dır.

AMit= Sonra Amed (Maitenilere ait isim sonradan Med'e ait Kent olarak isimlenmiştir:)

Amit(MaiTeniler döneminde) olan kent Mediyalılardan sonra Ameda ismini almıştı. İndo-Kurti uygarlığının merkezi olmuştur. Değişik dönemlerde bu merkez MalaTiya'ya taşınmak istenmişse de sonrada vaz geçilmiş ve bulunduğu coğrafi anlam ve yerden dolayı merkezi bir şehir anlamı taşımıştır. Amid ile Cizre, bu bağlamda anlamları olan yerlerdir. Tıpkı KarGameş, MalaTiya, TuruSup'a, TilBarsup, WeşuGani, TuruWa gibi (Cizre ise ayrıca Mezopotamya için merkezi bir anlam ifade etmektedir) önemli ticari ve siyasi birliği ifade eden merkezi yerleşimlerdi. Özellikle M.Ö.1600-1500 yıllarında MaiTeni ve Kurti uygarlık devleti imparatorluk sınırlarına dönüşmüş bir ucu Mısır kapılarına bir diğer ucu ise Antalya-Akdenize kadar uzanan bölgelere yayılım göstermiş ve altında küçük devletler oluşturmuşlardı. Bu oluşturdukları devletlerden en ünlüleri Kizzuwatena ve ondan sonraki bölge Antalya'nın üstüne kadar ulaşan bölge olan ArZawe bölgesiydi. Hatta Hatti yazıtlarında bu devletler ile eşit konumda oldukları ve Maiteni-Kurti imparatorluğunun dört bir dünyanın hâkimi, Kralların kralı olarak kendilerini görmüşlerdi.

Ur, Kengiler- Sümerler için neydiyse, Amid de yukarı ülke Kurtileri için aynı şeydi. Bu anlamda değeri ölçülemez bir merkezdi. Amid'e hiç kuşkusuz ilk duvar taşını koyan Kurtilerdir. Daha sonraları ise MaiTeniler bu yapıları daha güçlü yapmıştı. Kurtilerin devamı İslam dönemi Mervani hükümdarları da muhteşem eserler (on gözlü/Dicle köprüsü (1065 Mervan kralı Nizamüddevle), yedi gözlü köprü, Mala Badi de olmak üzere) bırakmışlardı. Roma ve sonra Selçuklular'ın iktidarında

sedece imar ve tamir çalışması yapıldığı yazıtlardanda anlaşılmaktadır[88]. Mervaniler içindeki bir çok burç ve sarayı yıkarak genişletip, kaleyi güçlendirmişlerdi. Bu anlamda Amed, Kurdistan tarihi gibi kale/savunma kenti olmuş, uygarlıklar adına olan her şeyini yitirmişti[89].

Bohtan(Buhtan)-Arya

Batman ve Bohtan-Botan (Bölgesi) suları arasındaki yerlere "Arya "daha sonraları Asurlular döneminde Karya ve sonrada Harya adı verilmişti. Bu su kaynaklarına Karya ve İsva ismi sonraları genel bir geçerlilik kazanmış ve İki su kaynağı bölgesine Kuvarta adı verilmiş. Bu bölgede oturan ve bugünde yoğun olarak aynı bölge ismini taşıyan "Abuş-Aboş"lar oturmaktaydı. Tıpkı Silvan –Hani-Lice dolaylarında oturan Niş adındaki aşirlerin otruması, geçmişi günümüze taşıyan verilerdir. Bu gün **Dicle (*ilk yerli isim Arzanta*)** diye isimlendirilen ırmak, Araplardan ve Keldanilerden kalma bir isimdir. **Arzanta** ise orijinal adıdır. Hattilerde aynı zamanda tanrı adıdır. Daha önceleri bu bölgeye Yunan-Roma tarihçileri Tigris (Kantiridis) adını vermişler. Buhtan suyuna da aynı isimi vermişlerdir. "Buhtan-botan suyu **Tel-Navaro (Til-Navaro) bölgesinde Dicle'ye dökülmektedir. Buhtan suyu PaSur (Bitlisten gelir) ve KeZere(Şirvan'dan) sularıyla beslendikten sonra Dicle'yle birleşerek ana kol olurlar ana Dicle'yi yaratırlar. Bu bölgede, bu dönemde bilinen aşiret olarak Aboşlar dışında farklı aşirlerde oturuyordu.**" Bu bölgede oturan halka

---

[88] Şevket Beysanoğlu da şöyle betimlemektedir; Amit, Keldan yapısı değildir ve olamaz; Çünkü Keldaniler'ın en güçlü hükümdarı zamanında bile bu iktidarın sınırları Mazi dağını ve Mırkevır dağının solunu aşmamıştır. İkinci Kostantine ve yerine geçenlere de mal edilmek istense de bu tür çabalar boştur. Çünkü, Asur hükümdarı bu ve buna benzer resmi ideoloji tez ve çarpıtmaları ortadan kaldıracak ve çürütecek bir yazıt yazmıştır:
" Bana ayak direyenleri bu şehrin duvarları dibinde kazıklattım.
Ancak Amid'i ele geçirmenin bir türlü yolunu bulamadım." İşte bu yazıtta kanıtlamaktadır ki, Ameda kenti o dönemlerde bile muhteşem bir direniş gerçekleştirecek ve alınamayacak kadar yüksek ve büyük bir savunma yapısıdır. Dolayısıyla sonraki dönemlerde kısmi eklentiler yapılar ve üzerine yazılan yazıtlar ile sahiplenilmeye çalışılmıştır. Kurtiler ve onun torunu Mervanlar bu surlarda en çok söz hakkına sahip olan mirasçılardır. Amed kalesini Selhattinde dahil olmak üzere kimse alamamıştı. Barbar Moğollar her şeyi yakarak içeri girmişlerdi.

[89] Bu anlamda Kurdi yöneticilere büyük görev düşmektedir. Bu kentin tekrardan uygarlık ve saray kentine daha doğrusu çağdaş bir başkente dönüştürülmesi, eski sanat ve kültür kenti yapmaları boyunlarının borcudur.

genel olarak **Botiler** denmiştir. Bugün Botan isimi de bu dönemden kalmadır. Bu bölgeye yakın olarak "Nebür" vardı. Beşiri kazasında Rındvan ile Batman suları arasında Dicle'ye kadar uzanan "**Aşut dağı"nın** yanındaydı." Bu bölgeden sonra hemen, Dicle'nin arkasından başlayarak, Cizir ve oradan **Cudi (Guti) dağlarına kadar olan bölümde Kh(X)urhi- K(X)urti-K(X)urdo diye adlandırılmıştı. Bu coğrafyadaki geniş ve dağlık arazide "Kıro" ile "Khuri"ler oturmaktaydı.**

Hataro-Manni

"Lice, "Kıro"ların hemen batı tarafına düşmekteydi, Bugünkü Lice'nin sol yönündeki dağlara "Manni" denmişti. Lice'nin ise adı Hataro"ydu. Veya Hataro; Lice'ye yakın ve Lice'den daha etkin bir yerleşim birimiydi. Hataro'ya en yakın yerleşim yeri "Hazro"da Hataro olabilir. Ama Baytura", Hazro'nun eski adlarından biri olması hasebiyle Lice daha gerçekçi gelmektedir. Baytura'da büyük ve kalın iki duvarla sarılı, sarp bir kale kentiydi. Hataro'nun yakınında "Haera" adlı bir başka yerleşim yeri vardı.

Bugünkü Madene yakın ve soluna düşen "Nahru dağları" ile "ArKaniya" ve "Yanare" adıyla isimlendirilen yerleşim bölgeleri vardı. "Malatya Çevreleri Hanigalbat (Maiteni dönemi) adını taşıyordu. Malatya MaiTeni (Mitanni)lerin merkeziydi. Ba ad proto-Hattilerdeki "Milit" HaneSerliği ve aşirinden dolayı, "Milit" ve daha sonraları "MeliDu" olmuştu. Bu merkez çevresine, Ermenilerin ataları olan (Friklerin Trak boyundan) Muşkiler yerleşmiş ve krallık kurmuşlarsa da, Kurtiler yıkıntıları kısa sürede onarmış ve bu krallılığı ortadan kaldırmışlardı. Daha sonra, MeleTiya (önce MeliDu= ötekilerin evi) ismini almış ve en sonunda Mediyalılardan sonra MelaTiya olmuştur.

Alzi (Hatti dilinde =Alze): Bu günkü "Elazığ" olarak adlandırabiliriz. Asur kralının bir yazıtında da, Arzan ırmağını geçtim İşuwa[90] ülkesine girdim." Sonrada **Alzi**'ye yöneldiğini

[90] Kurtilerde "Wa" özel bir anlamı olan ünlülüktür. Bu dönemde, Hatti-Nes yazıtlarında da bu ülkeden söz edilmektedir. Büyük bir ihtimalle Biani çatısı altındaki Kurti kökenli ülkedir. Hatti yazıtlarında, Kurti kökenli isimlere rastlanılmıştır. Tespit edilen iki kral:

yazmıştır. Biani içindeki büyük krallıktı. Xaldilerde iki tür şehir yapısı hâkimdi. Birincisi krallığa ait olan kent, **Al-Sarruti (bugünkü Dur Sarruki ile aynı anlamdadır, anlam olarak başkanın-geçmişte kralın evi anlamındaydı). Diğeri ise daha çok tahkim, savunma korunma amaçlı kurulmuş olan, E.Gal. Bilindiği gibi Gal (Xale) kökeninde büyük anlamındadır**. Büyük kent anlamına gelmektedir. Alzi, tabletlerde Arzan ile arasında Furhatti (Fırat) ile bölünen bir yerdi. Bu bölgeye yakın olarak, ilerki bölümde Muşki (Ermeni) leri oldukça fazla göreceğiz (Muşkilerin yerleşim yeri olarak TuMişki olarak geçen bölgeyi biliyoruz (bu günkü "İzoli" olarak isimlenmiştir). Bu bölgeye yakın, MeliDu (sonraki dönem MelaTiya), ArzanHane, Hanzit, Arzanya, ŞebeTeria (=Palu), bu kentte Xaldi kralı Minua (Elia) şöyle bir anıt bırakmıştı:

„Tanrı H(X)aldi silahları ile yola çıktı,

O Şebeteria kenti (Uru Se-be-te-ri-a) ülkesini Fethetti.

HuZana (Uru-Hu-Za-na) = Dur Zana olarak Asur tabletlerinde geçen ve hâkimi Zana olarak isimlendirilen kahraman yurtseverlerin)kenti/ülkesini) fethetti,

Supa (Uru Supa) kentini fethetti,

Haldi güçlüdür, Tanrı Haldinin silahları güçlüdür.

Tanrı Haldi'nin gücü ile İspuini oğlu Minua ilerledi,

Şebeteria kenti ülkesini fethetti.

HuZana kenti ülkesini fethetti

Supa kentini fethetti

Hatti (Kur Ha-a-ti) (ye) kadar ilerledi

O tanrı Haldi'ye bu yazıtı diktirdi.

Şabeteria kentinde bir haldi tapınağı yaptı

"EhliSerruMa" (bizim kral, ülkemizin kralı), "AriSarruMa" adındaki iki kral ismi, Kurti kökenli, Biani konfederatif birliği içindeki krallık olarak adlandırmanızı kanıtlıyor.

Ayrıca Hatti kralı "TuHaliya" döneminde İsuWa' kralının karşı saldırıya geçtiğini biliyoruz.

Birde, I.Tukultininurta döneminde, Alzi kralı "Ehli TeSup (Ehli SerruMa olabilir)"'un dört başkentini fethettim. "Alzi, Amadani, NeHani, Alaya, TiPerfuzi ve Pirulunuzu' 'yu ülkemin sınırlarına kattım... Yazısından da anlaşılacağı gibi, Alzi de, İsuWa'nın içinde yer alan bir Kurti kentiydi.

Şebeteria kenti .. O Militia (MiliTiya) şehrinin kralını haraç karşılığında bağışladı

Tanrı Haldi'nin büyüklüğü ile İspuini oğlu Minua büyük kral,

Güçlü kral, B(P)ianili, ülkesinin kralı, TuruSupa kentinin hükümdarı

Mınua der ki;

Her kim bu yazıtı tahrip ederse,

Her kim suç işlerse, her kim başkasına bunları yaptırırsa,

Tanrı Xaldi, Tanrı Teişeba (Teşup), Tanrı Şivini, Tanrılar onu güneşin altında yok etsinler

Bu kent ile birlikte, "**QutuMe (Harput)**" ile Mazigirt/ MalziGerd gibi kentlerin isimlerine de rastlıyoruz. Mazigirt (MalaZiGerd)tede, bulunan yazıtta şöyle diyor;

Tanrının gücü sayesinde Rusa:

ArGışti... bütün emir altındakiler, Irunu insanları...Lu.Barhi insanlarına doğru... toprak olacak...yılın insanları, güneş tanrısının karşısında...güç Xaldiye... ülkelerde... Xaldi... sonra da... o şehirler... herhangibirşey...

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KENGİ (SÜMER)LER

Kengi (Sümer)lerin, Elamlar gibi Zagros kültür temelli bir halk olduğu ortaya çıkması dünya arkeoloji tarihinde önemli soruları gündeme getirdi. En azından Zagros ve temelli kültürün ortaklığı linguistik, kültür ve tipolojik olarak ortaya çıkmış olması anlamlı ve gerçekçi tahlilleri gerektirmekteydi. Sümer yaratısı da kuşkusuz Supardo ile Elam sentezi bir uygarlık hamlesiydi. Daha doğrusu **Kuzeyindeki Kengiler Supardo kökenliydi** ve ilk uygarlık çabası bunlarla başlamıştı. **Sümer eserleri ile Supardo eserleri arasındaki örtüşme bu iddayı kanıtlamıştı.** Sonra İran bölgesinden Elamlılar gelmişti, bunlar doğu sümer-Elam sentez kültürünü inşa etmişlerdi. En son Samiler güneyden gelerek Akade ve sonraki dönem Babil kültürünü yarattılar. **İşte tüm bu sentez kültürün adı Sümerdir[91].** Bu çalışmada daha çok orta ve kuzey bölüm kültürü yani Superya'nın yaratısı olan Kengiler üzerinde duracağız.

Eriduda Ubaid dönemine uzanan güney Mezopotamya'da da yapılan kazılardan elde edilen verilerde, bu bölgelerde kültürel devamlılığın olduğu gerçeğinin ortaya çıkması, tarihsel ve kültürel sürekliliğin olduğunu kanıtlamıştı. Uruk döneminde yeni çömlekçiliğin yayılması, mimari tarzlarda geleneğin devam edilmesi, gelenekler, okuma yazmanın ilk çabaları Sümerliler gibi Mezopotamya'nın insanlarının yaratısı olduğu bilinmektedir. Özellikle Uruk (Kurti-Elam) dönemi ve Nasır (Sami-

[91] Bu anlamda Khurtileri (Sümerlilerle aynı dil grubunu ifade etmekteler ve buna ön Asya dil ve kültür fonetiği denilebilir) tarih ve coğrafi anlamda hak ettiklere yere koymadan her parçanın nasıl ayrı ayrı ele alındığını da anlatacağız. Batılı tarihçilerin Ari atalarını, Rusların Kafkas soy atalarını burada aramalarını, Zagros kültürünün (M.Ö.4 ve 3. Yüzyıllarda; Hun, Moğol istilalarıyla tarih sahnesine çıkan) ana esasını burada aramaya, sarışın mavi gözlü alp insanı olan İskitlere (Sakalara) kadar soylarını uzatma çabaları, hatta Hititlere-Nişlere kadar gitme iştahlarını göreceğiz. Elbette Niş(Nes(Hitit)lere kadar ulaşmışken Sümerlerde geri kalmamalıydı. Sümerler, Güney Mezopotamya ya Zagroslardan inmiş ve bu bölgedeki bataklık alanların üzerinde bulunan sığlıklar-karalar üzerine yerleşmişlerdi. Dolayısıyla, Zagros ve çevresinin ortak kültür içerdiği ve kültürün devamlılık arzettiği arkeolojik verilerden anlaşılmıştı. Öyleyse Ari veya sonraki dönem Turanilerin ataları da Zagroslardan buralara kadar inmişti, gibi saçma hatta komik tarih anlatımlara kadar gidilmekte sakınca görülmemişti.

Asur) dönemi bir anlamda eski dönemlerdeki kültürlerin devamlılığındaki ısrarı göstermekteydi. Bu bölgede yer alan kültür yapıları, Kengi halklarının geçmişten beri (Ubaid dönemi de dâhil) bu bölgede yaşadıkları gerçeği üzerine tüm batı akademisyenleri hem fikirdirler. M.Ö.6000 yıllarından beri (Ön) Sümerlilerin güney Mezopotamya'da yerleşik oldukları bilinmekteydi. Bu medeniyet ve uygarlık çabaları bir anlamda kendini M.Ö.5000 yıllarında artık hâkim bir kültürel yapı olarak ifade edecek ve en güçlü dönemini yine bu kültür ile yaşayacaktı. Sümerliler bu çabaları Mezopotamya'da yaşarken, güney Mezopotamya'dan, yakın doğu ve çevre kültürel coğrafyalara da doğrudan etkileri olmuştu. Bu katkı kültürel miras üzerinde etkisi kadar onların sonraki dönemlerde her bakımdan gelişimlerine de doğrudan etkide bulunmuştu.

Res. Başında serpuşu olan Kengili bir çocuk

Kuşkusuz tarımcılık başlı başına bir uğraş ve değer olarak, hayvancılıktan kopuk olamaz. Çünkü ikisi birbirini bütünleyen öğelerdir(Önceki bölümde bunu ayrıntılarıyla inceledik, bu gerçekliğin, diyalekt olarak zorunluluk olduğunu biliyoruz). Dolayısıyla bir anlamda toprağa yerleşmede, hayvan gücüne (işlemetaşıma aracı olarak) ihtiyaç olduğundan hayvan yetiştiriciliği de güney Mezopotamya da yapılmıştı. Hayvanın topraktaki işlerde kullanımıyla birlikte tarımda verimlilik artmış ve toplumsal re-

fah üst boyutlara çıkmıştı. İlkel bürokrasi, din esaslı ideolojik (rahip devlet) örgütlenme yapısı, meta değişim sitemine dayanan dış ticaret ve köleci iç sistem örgütlenmesi, ilkel vergilendirme ve suç ceza ilişkisi. Basit işletme ve ticaret görünümleri Kengi devletinin temel özellikleriydi. Kengi devlet yapılanması, zenginliğin ve artı değer sömürüsü eşitsiz gelişim temelinde gelişmişti. Daha doğrusu eşitsiz gelişim teorisi, ilk görünümüyle Kengilerde, idda olmaktan öte ete kemiğe büründüğü bir toplumsal yapı ve devlet örgütlenmesiydi. Bu örgütlenmenin altında kuşkusuz bürokratik merkeziyetçiliğin ve tutuculaşmanın yaratıcısı olan zeki yöneticiler ve din adamları da vardı. Bu bağlamda özellikle egemenlerin din ilişkisi ve egemen güçlerin dini kullanarak veya ondan yararlanarak, iktidarda kalabilme ve kendilerine avantajlı bir statü ve hayat imkânı oluşturma yeteneğinin görünümleri bu dönemdeydi. Özellikle Marksist düşünürler, bu paylaşım ve sömürü işbirliğinin görünümlerini daha çok, ortaçağ Avrupa'sındaki, karanlık dönem diye nitelendirilen çağda derinlemesine işleyip incelemişlerdi. Oysa bunun ilk görünümü, çok daha detaylı formu ve güçlü yapısı Sümer devletinde vardı.

Aynı temelde biçimlenen Kurti-Maiteni, Kassu ve Hatti örgütlenme sisteminde (**batı ve güneyde gelen güçlerin etkin yönelimleri ve işgal süreçleri olan (M.Ö.1200 sonrasında) bu yapıdan vazgeçilerek (Muvattali önderliğinde), halka toprak dağıtımı, aşiretlere güç olma avantajı kazandırıldığı dönem istisnasını düşünmezsek**)tekabül ederedi[92]. **Bu model, çevredeki birçok uygarlığı etkisi altına alarak, model ihraç etme bakımından, insanlığın sistemleşmesine ve devlet ile örgütlenme yapısına da büyük katkı sunmuştur**. *Kengi model devleti kavramı bu bakımdan doğru adlandırmadır*. Sonraki dönem ortaçağda Vatikan din devlet sistemi dahi, bu kadar ayrıntılarıyla örgütlenmiş bir din devlet sistemini yaratamamıştı.

[92] Bu anlamda Hatti konfedere birliğinin yaratıları oldukça özgündür. Özellikle Arzawe süreci düşünülürse adalı/deniz rahatlığı ve genişliği Helas uygralığını yaratmıştı. Hattilerin hümanizın(diğer dil ve dinlere gösterilen müsamaha) ve kadın eşitliği, güney tutuculuğundan sıyrılmasına, hoşgörü ve gelişmişliğin önünün açılmasına da sebep olmuştu. Batı uygarlığı Hatti uygarlığının devamından başka bir şey değildir.

Res. ZiGerda (Kengi ibadet yeri)

Dinin kavimsel bir görünüm kazanması süreci, ortak panteonlar ve tanrıların savaşlarıyla ilgili güçlü hikâyelerle mitlerin oluşması, Tanrı insan ilişkileri, Ana tanrıçanın yerini, erkek egemen ve daha güçlü oligarşi yapıya bırakması sonucunda, **erkek egemen toplumunun tipik görüntüsü olan vicdansızlaşma karakteristiğini ortaya çıkarmıştı**. İşte bu gerçeklik, tapınak örgütlenmesinin hâkimiyet sürecini doğurmuştu. Ayrıca ana erkil dönemin de artık kapandığı, babaerkin doğuşunun yani acımasızlığın başlangıcı olarak tanımlanacak barbarlık geçiş dönemi başlamıştı. ***Ana erkil toplumun tipik göstergesi mülsüzlükken, baba erkil toplum güçlü mülkiyet ve devletlerin orataya çıktığı dönemi tanımlar.*** Keza tüm bu yaratımlar yine Kengi devlet ve örgütlenme sistemi içinde var olmuştu. **Ana tanrıçaların yerini, erkek motifli güç tanrıları alınca, tapınak örgütlenmesi içindeki güç, kendi nesebini de topraksızlaştırarak, mülk iradesi ve idaresini kendi üstlerine almıştılar.** Mülksüzleşen köylü süreç içinde soy avantajını da kaybederek, iç köle yapılanması içinde dezavantajlı konuma düşmüştü. Oysa Kengi, kent devletlerinin oluşum sürecinde, soy içinde bulunanlar tüm bu zenginlikten yararlanmakta, bu avantajı bazen topraksız olanlar, tapınaktan tohum ve arazi alarak, geçimlerini sağlamaktaydılar. Ne zamanki erkek egemen yapı ve nesebin erkeğe(Sargon bile babasını bilmediği için soyunu annesine dayandırmıştı) geçiş süreciyle birlikte, iktidar da daha sertleşmiş ve kendi soyunda olan insanların mülksüzleştirilerek, köle sistemi içine katılımı sağlanmıştı. Bu

bakımdan da, sınıf ayrışımı, tarımcı kapitalizmin, sınıflararası dengesizliği ve eşitsiz gelişimin en ince ayrıntılarıyla incelenecek tarih bölümü Kengilerdir. Sınıf tarihini Kengiler olmadan ele almaya çalışmak büyük bir eksikliktir, denilebilir. Sonraki dönemlerde rahip efendinin yerini halifeler almıştı. Devlet mekanizması da aslında bir tür bu sistemin merkeziyetçi farklı görünümüydü. Marks ve Engels (Gramsic'de dâhil), "doğuda devlet her şeydir. Egemendir," en başta devletin egemenlikte taraf olduğu ve ezdiği bir halk vardır. Üretim ilişkisin de ise, "Asyatik üretim ve yönetim ilişkisi olarak" saptamalar yapmışlardı. Ada kültüründe ve Ege havzasında Platon daha farklı bir savunu içindeydi. Ne Atina demokrasisi nede doğu tiranlığı, bir nevi günümüz demokratik monarşisine benzer bir yönetim tarzını savunuyordu. Platon'un çıkarımı gerçekti, doğu tiranlığı içselleştirmişti.

Kengi'de, iç toplumsal yapılanmasına köleci bir anlayışı temel alan, dışarıdan ise araç değişimi veya mal değişimini esas alan sistem yapısı hâkimdi. Tarım ilkelde olsa üretim şeklinin ana unsuruydu. Bu üretim ilişkisi de; din, devlet ve bürokrasinin ana beslenme kaynağıydı. Bir başka gerçeklik ise soy, nesep ve akrabalık bağlarının da bir o kadar önemli bir unsur olmasıydı. Bu nedenle Khurdi toplumsal yapısı (Adana'dan, Afganistan'ın kuzeyine kadar geçerli olan aşiret yapısı) çözümlenmeden, bölge gerçekliğini anlamak nasıl ki mümkün değilse, Kurdilerin medeniyet ve örgütlenme tarzını ve tarihi sürecini çözümlemeden, ne Mezopotamya nede Avrupa uygarlığını açıklamak mümkün olmayacaktır.

Sümer devlet yapısı, aşiret örgütlenmesi temelinde ilkel görünümlü akrabalık bağını esas alırken, keza aynı oranda da gelişkin siyasi örgütlü yapıyı da beraberinde yaratmıştı. Bu örgütlenme yapısında lider, dini önder (büyük ihtimalle yaşlı adamlar yani Xale(Gal)) ler oluyordu. Ayrıca, savaşçıları gibi birçok iç örgütlenme yapısıyla basit görünümden, yerleşik yaşam ile devlet ve kent örgütlenmesine geçişe kadar oldukça ayrıntılı bir yapıydı.

Sümer devlet anlayışı; Nesep ve soy kavramı, Animist, törensel veya totem kültür nüvelerin, örgütlü ve farklı aşiretlerle yaşam tarzının oluşumundan, (gösterimsel) içeriği güçlü inanç yapılanmasına hatta bürokrasisini yaratmış bir din ideolojisine

geçiş sürecine kadar ideolojik anlamda günümüz insanına önemli miraslar bırakmıştı[93].

Kavimleşme

GılGameş destanı, öteki kavramının ilk destandır. Bu destanda ovalı (Zilan Xurti) GılGameş'in, Dağlı (Mil-Indo-Xurti) EnkiDu[94] ile başta mücadelesini, sonradan ise kardeşliği ve ortak düşman HumBaba'ya karşı (Humbaba birtür ateşler saçan volkandır= Lübnan coğrafyası o dönemin Samilerinin önemli bir merkeziydi)[95] Mücadeleye yönelişlerini anlatır. İnsanın tanrılar ile ayrışımının ifadesi veya tam tersine onlarla ortak yaşadıkları bir dönemin anlatımıdır. Ölümsüzlüğü arayan insanlığın hikâyesidir. Veya bir başka deyişle Tanrılaşmak isteyen insanın öyküsüdür.

Daha sonraları bu destan Samiler ile Kurtiler arasındaki siyasi çekişmelerden dolayı içeriğini korusa da, tanrıları ve kahramanları değişmişti. Örneğin **Samiler, Kurtilere (Gutilere) karşı zafer kazanan Utu-HeGali, GılGameş'in yerine koydular**[96]. Kavimleşmede isimler figürler efsaneler üzerinde gelişir. Dolayısıyla, GılGameş'i bir kavim hareketi veya yaratımı olarak algılamak gerekir. Tevrat bu anlamda bunu en iyi betimleyen kaynaktır. Çünkü her ne kadar Yahudi peygamberler Arami kökenli dile benzer dil konuşsalar da, kavim özelliklerini ata-kök olarak Aramilerin içinde görmeyip, **Abram'ın** kökeni-

---

[93] Bilim dünyası, basit aşiret örgütlenme yapısından imparatorluğa geçiş ile ilgili olarak, klasik Roma'yı temel tez olarak almıştı. Hatta Engels tarafından da mülkiyet ve aile kavramı olarak Roma ele alınıp incelenmişti. Oysa ilk olma ve orijinallik bakımından Kengilerin incelenmesi çok daha mantıklı ve doğru yaklaşım olacağı kanaatindeyim. Bu anlamda Khurdilerin bu gün dahi içlerinde barındırdıkları örgütlenme anlayışları, toplumsal statülerinin çözümlenmesi, binlerce yıl öncesindeki bu yapıyı analiz etme bakımından da, kültür ve halk bilimciler için de inanılmaz fırsatlar sunmaktadır.

[94] "Du" kelimesi öteki veya sonrası anlamına gelmektedir. DuMili (Zazalar için söylenir, Milden sonra anlamına gelir. Önce Miller ondan sonra DuMiller anlamındadır). Bu günkü Kurdilerde de E Dı, diğer anlamında bir belirteçtir. Aynı anlamdadır.

[95] Dolayısıyla bu efsaneyi insanın doğaya karşı açtığı amansız mücadelenin ürünü olarak görebileceğimiz gibi, bugünkü Lübnan'daki, Sedir ormanlarının koruyucusu olarak görünen korkunç Humbaba, o dönemde oraya yerleşmiş olan Sami kökenli kavimin tanımı da olabilir. Ama bu destan, Dağlı(Çoban) ile ovalı (çiftçi) birlikteliğinin anlatıldığı güzel bir destandır. Ama gerçek olan şuki, EnkiDu; tarımcı kültürün kralı tarafından medenileştirilerek kandırılmış biridir.

[96] Bu dönem eğemenlerinin zalimliklerinin ne denli olduğunun da göstergesidir. Tüm halkın Gılgameş'ten kurtulmak istemesi, bunu kanıtlamaktadır. Tanrı Enlil'e yakaran halk, Gılgameş'in başına bela istemektedir. Yeryüzü krallığı o kadar güçlüdür ki, Gılgameş, baş tanrıça İstar'ın teklifini red edecek kadar güçlüdür.

ne dayamaktaydılar. Kuşkusuz günümüzdeki ulusallaşmaya benzer bir sosyolojik unsur belirlemek gerçekçi değildir. Ama ilkel millileşme ve ötekinden ayrışma sözkonusuydu. Bu bağlamda, dağlı ve ovalı birlikteliğini ve köken kavramı ile dostluk temelinde bir araya gelişe en güzel örnek, GılGameş destanıdır. Bu Zagroslardan Gutilerin inişini de anımsatan bir anlatı tarzıdır. Çöldeki kavimden değil, çobandan söz edilmektedir. Bu bağlamda, Samilerle kültürel ve siyasi entegrasyon değil, dağlı ve önceki ovalı arasındaki birliği ifade etmektedir. Dağlı Khurdilerin ilk ovaya inişinin hikâyesiydi. Kavimleşme çabası, Mediya dönemine kadar güçlü bir şekilde devam etmiştir. Belki de daha öncelerine kadar. Medya ve sonraki dönem Part/Aranlar; dağlı ve çoban kültürün son iktidarlarıydı. Partien dönemi daha çok sancılıdır. Hatta Nemurt krallığı kızını Partienlilere vermesindeki zoruluğa benzer. **Çünkü bu evlilikte, Roma ve Pers güçlerine karşı durma çabası kadar, bir başka şeyin altı daha çizilir; oda akrabalıktır. Fakat zorunlu vermedir. Kızlarını isteyerek Partlılara vermemişlerdi**. Khurdilerdeki kavimleşmede ovalı yerleşik, dağlı ayrışımı (çoban kültürü) bu anlamda, GılGameşten gelen bir sürecin hikâyesidir. Asur işgalciliğinde, yerleşik kavimler daha çok işbirliği ve diplomasi yönüne giderken, dağlı-çoban krallıklar (özellikle ilk dönem Xaldi, sonrasında Mediya) daha dirayetli ve savaşçı bir çaba gütmüşlerdi. Bu nedenle, dönemin isimlerinde, "Kar" yani, işçi-emekçi kavramı yoğun olarak kullanılmıştı. Birçok çoban kral "Kar" ön ekini almıştı. Hatta yapılan savaşların en büyüğüne de "**Karker**" adını vermişlerdi. Kavimleşmedeki esas üretim ilişkileriydi. Onun temelinde de, coğrafi konum ve ona bağlı yaşam örüntüsü esastı. Kurti aşiret federasyon yapısı, doğuda Elamlarla destekleşmişti. Batıda ise, gerek Gaşgalara ve gerekse de yıkıcı Frigler ile güneydeki Mısır'a karşı kendi içinde birlik yaratmışlardı. Bu birlik daha çok konfederatif türdendir.

Bu bağlamda kavimleşme, sınıf sekliyle birlikte oluşup gelişmiştir, çıkarımında bulunmak yanılgı değil, bizzat ilk sınıf oluşumu üzerine yapılan çıkarımlara da bir katkı olarak ele alınmalıdır. Kavimleşme ve sınıf kültürünün ilkel yapılanmasını çözümleme çabalarında, Engels, nasıl ki Roma toplum ve örgütlenme yapısını çözümleyerek yol almaya çalıştıysa, bizimde ileriki dönemlerde inceleyeceğimiz Khurdi toplumunun esası, do-

layısıyla Mezopotamya'da, ilk sınıf oluşumu hakkında daha somut bilgilerin oluşumuna da bir şekilde katkıda bulunacağına inanıyorum. Bu bağlamda GılGameş destanı sadece kavimleşme değil, sınıf kültüründe coğrafi yapılanmanın etkisini de gösteren en iyi anlatımdır, denilebilir.

Res. GılGameş

Kavimleşmeyi Ortaya Çıkaran Karakteristik Unsurlar;

Yaratımlar ve efsanelerin doğuş temeli olan, Kengi-Mezopotamya kültürünün genel karakteristik anlamda tanımı veya ifadesi, **kuşkusuz refah rahip devletidir.** Üretimin ve artı değerlerin paylaşımında sistem ihtiyacı yine bu toplumda keşfedilmişti. Siyasal örgütlenme olarak, tüm Kurti coğrafyasında olan Aşiret konfederasyon devlet şekli burada da mevcuttu. Ve bunların yöneticileri, **Tanrı (Xoda.tı)nın çobanı olan Xalo (Ga-Gal) lardı. Xalolar (Elamlarda; Kallu veya Kalo)**, sistemde kendi lehlerine olabilecek yasal kural koyucuydular. Ön Sümer toplumunda daha çok Kurti kültürünün gereksindiği kurallar dizgesi geçerliyken, Elamda kısmi anlamda İranlılaşmış, Babil de ise, Hammurabbi ile Amur (çöl) kanunları (İslamiyet'e çok benzer) gelenek görenekleriyle, bu günkü bedevi Arap kültürünün hâkim olduğu bir özelliğe dönüşmüştü. Kurdilerin son uygarlık katılımcıları da tıpkı ilkel dönemdeki yaratıları kadar mükemmel eser vermişlerdi. Med dönemi Avesta, Partien dö-

nemi Manicilik, Kapadokiya (Ezdan ile Zerdüştlüğün sentezi) Mitra(İslamiyet Ezdanilik, ZerreTakke (Kızılbaşlık), Kadiri) gibi. Khurdi çobanlarının son tarımcılığa geçişteki siyasi iradeleri kadar, iktisadi ve sosyal yaşantılarının sonucu olan bu üretimler. Amurular da, Hammurabi tarafından gerçekleştirilmişti.

Samiler (Sargon gibi) ilk iktidara geldikleri dönemlerde soylarını tanımlayamazken, Hammurabi bunu tanımlamış ve kimliğini ortaya koymuştu. Hammurabi dönemi, Samilerin, Babil bölgesindeki yerleşik yaşama geçişlerin ifadesi ve sistemleşmesi yani iktidarlaşmasıydı. Bölgedeki iktidar mücadelesi o kadar çetindi ki bu zorluk neticesinde savaşçılık ayrı bir sınıf olarak doğmuştu. Bu dönemde, Kurtiler arasındaki iç çekişmeler, çölden gelen Sami kavimler ile daha çok heterojenleşmiş ve karışmıştı. Bu yeni savaşçı kahramanlar, başta askeri bir güç olarak denge rolü oynarken zaman içinde, çelişkilerin derinliğinden yararlanarak iktidarlaşmayı bilmiştiler. O dönemde, kavimler belki tek bir kökenden, Kengi coğrafyasına inmemiştiler. Ama ortak hedefleri vardı. Geldikleri bölge üzerinde kendilerine yer bulmakta ve kentler inşa etmekteydiler. Bu kentler daha sonraları ortak-sentez (ağırlıklı olarak ta Elam ve Kurti) kültür/uygralığını yaratacaktı. Bu nedenle, Sümerlerde kültür bir bütün olarak ele alınmalıdır. Kavim ve sınıf kültürünün ilk nüveleri siyasi ve askeri organizasyonların ilk kimliği burada yaratılmıştı. Kurtiler, bu oluşumda büyük bir veridir, ilkel örgütlenme yapısında benzeşik özelliklerinin şaşılacak kadar fazla olduğu görülecektir.

A:

Kengilerin giysilerine baktığımızda sıkı bir giysi tarzı hâkimdi. Buda dağlık alandan gelen insan tipi oldukları fikrini güçlendirmişti. Fakat bilim adamları-Antropologlar, son yirmi yılda elde etikleri verilerden bazı sonuçlara ulaştılar. Eğer Kengi coğrafyası Zagroslardan inen insanlar tarafından gerçekleştirilmiş olsaydı, Zagros halkı ovalara veya tarım alanlarına inmeden, Zagros düzlüklerinde tarımın ilkel haliyle uğraşmış olmaları gerekirdi, burada ıslah ettikleri tohum ve diğer kültürel yaratımlarla ovaya inmiş olabilirlerdi tezini öne sürdüler. Yani tarihsel anlamda bir süreklilik gerekliydi. Fakat Zagros düzlüklerinde bu tür kanıtlara rastlanılmamıştı. Öyleyse, güneyde yerli

kişiler vardı ve kuzeyden inen Halaf kültür mensupları, bu kültür içinde asimle olmuşlardı, teorisi ilk varsayıma göre daha kuvvetliydi. Dağ ürünü olan güçlü ibadetgah (Ziğertalar) ile Kengilerin ağır yünlü giysileri ve Serpuşları dağdan indiklerinin kanıtları olarak yeterli görülmüyordu. Oysa önceki bölümde de değindiğimiz gibi son yıllarda yapılan ve artık bilimsel gerçekliği dönüşen Zagros-Neolitik dönem gerçekliği, ilk tarım kültürünün, ilkel tarım (ve dolayısıyla araçlarının) Zagrosların kısmi düzlüklerinde gerçekleştirildiği, tohum ıslahının burada yapıldığı, hayvanların (keçi, köpek gibi) ehlileştirildiği kanıtlandı. İlk teori gerçeklik haline dönüştü. Dolayısıyla o güne kadar Sümerlerle ilgili öne sürülen gerçeklikler ve tezler de ters yüz olmuştu. Bu gelişimleri ve yenilikleri batılı araştırmacılar ders müfredatlarına da yansıttılar (bknz. History of Ancient: Oxford ve Cambridge, I.,II. Ve III).

Res. Milli giysiler içinde Gudea(Xudea)

Bu güne kadar ulaşan heykellere de bakıldığında, Xuda veya Nin-Gır-Su'nun başındaki Serpuş, bugünde Khurdilerin milli giysilerindendi. Sümerler(Kengiler) Elbiseye Gu.en.na derlerdi, bu günkü Tuman ve tunik-entari ile aynı anlamdaydı. Yunanlı-

lar bu elbiseye Konek(es), yani Tunik demişlerdi. Bu elbise ayaklara kadar uzayıp kat kattı. Kengilerin ilk dönem kralların başlarına Serpuş taktıkları görülür. Veya uzun saç (toplanmış şekilde), sakal ve bıyıklı bir halde resmedilirken, daha sonraları sadece tanrıları serpuşlu (onlar halen dağda olduklar için= Seruk'un ülkesinde Nisir=Guti dağında) olarak resmettikleri görülür. İnsanı ise başı kel ve sakalsız, bıyıksız olarak resmetmişlerdi. **Amori-Sami döneminden sonraysa, yine sakal, bıyık ve uzun saç kendini belli etmişti (aina serpuş Zagros tipi değildi). Ayrıca Sami tipolojisi; kalın dudak, uzun çene olarak heykellere nakşedilmişti.**

Guti döneminde, Khurtili Lağaş prensi Gudea başına Serpuş takmış (oğlu Nin.gir su da), Fakat sonradan bu serpuşu çıkarmıştı. Kel görünme hali soylulaşmanın ifadesiydi. Gudea dönemi yeniden ağır giysilerle tasvirlerin rastlanıldığı dönemdi. Giysilerin ağır yünden olması ve bu kat kat giysilerle poz verilmesi, yeniden dağ iklim insanını çağrıştırmıştı. Mezopotamya düzlüğünün ihtiyaç duyduğu ince ve serin tutacak elbise giyilmemişti.

Res. Soylulaşma (sonraki) dönemi, saçı kazıtılmış Gudea B.

Kengiler ve Xudea dönemi, güçlü dağ mimarisinin özelliklerini içeren bir dönemi ifade eder; Kengi coğrafyasında ev sistemi hücre tarzı ev yapısıydı. Fakat bu evler daha çok yayla tar-

zı ev özelliklerini göstermekteydi. Özellikle (Ziğerdalar), üst üste dizilmiş tuğlalardan yapılmış ağır işçilik isteyen bir yapı tarzı vardı. Kale görüntüsünden çok, dağ görüntüsünü de mimari olarak almıştı. Ağır bir yapı ve işçilik olarak Kengi sıcaklığıyla ters bir görünüm oluşturmaktaydı. Zigerdalar dağ şeklinde olup, Zagros'ta yapılan ev tiplerinin daha gelişkin ve kompleks modeliydi.

Res. Kengi tapınağı ZiGerda

C.

Zagros halkları ile Kengi coğrafyası arasında dil, fonetik, linguistik, karakter, adet, gelenek olarak bütünlük olduğu kadar, kazılar sonucu elde edilen maddi öğelerde bu bütünlüğü tüm açıklığıyla göstermekteydi. **Thomson, Taylor ve Hall,** EriDu da yaptıkları kazı çalışmalarında Nekrpollerden birinde Ibis sitili kırmızı keramik ürünler ile çakmak taşlarıyla yapılmış aletlerin **SubArto ürünleriyle birebir aynı olduğunu kanıtlamışlardı.**

D.

Ölü gömme adetlerine baktığımızda, Khurti kültüründeki ayakların içeri çekilerek gömülmesi (hocker), Sümerlerde de görülmekteydi. Ana rahmindeki bu pozisyon Khurti coğrafyasının temel gömüt karakteristiğiydi. Daha sonraları Elam medeniyeti diyebileceğimiz, Kap içinde gömme adeti Kengilerden hatti bölgesine kadar geniş bir alanda uygulanmıştı. Daha çok kız çocukları ve kadınları küp içinde gömmüşlerdi. Kengilerin, Elam etkisinde kaldığı dönemden kalan bu alışkanlık devam ettirilmişti. Bu gömüt tarzı, Lulubi kralları, Med krallarından PıraXort ile Part krallarında da görülmüştü. Bu krallar Avesata

geleneğine göre sessizlik kulelerine çıkarılmayıp, bu tür gömüt tarzıyla gömülmüştüler. Bu durum da kuşkusuz Elam din ve kültür etkisinden kaynaklanmaktaydı. Veya yakılmanın yasaklanması ile birlikte, ölüyü koruma ve bedeninin uzun süre sağlam kalması amaçlanmıştı.

E.

Kengilerde siyaset ve yönetim merkezi Ur'du (Bu günkü Elmuğayır,(Kurtilerde "Dur" denir).[97]Bu kent ayrıca bir ticaret merkeziydi.

Yönetim tarzları HaneSerlikti ve bunların oluşturduğu konfederasyon örgütlenme ve ilkel meşrutiyet diyebileceğimiz yönetim tarzı hâkimdi. Kent devletleri ve onun siyasi birliği esas örgütlenme yapısıydı. Kral karar alırken bu meclise sorup danıştıktan sonra karar alırdı. HaneSerler (Prens=İndo-Zagros hâkimiyetinde Keya olmuştur), bu meclisin aldığı kararları uygulamakla yükümlüydüler. Merkeze gelecek, vergi-para, zahire gibi konular bu meclis tarafından tartışıldıktan sonra tertip edilirdi.

Krallar aynı zamanda rahiptiler. Dolayısıyla Kengi kültürünü rahip devlet olarak tanımlamak yanlış olmaz. Kral (Xale-Xalo), Tanrı (Xoda-Xodat) adına yeryüzünü işler ve halkını yönetirdi. Gal çobandı. Halkı isc koyundu. Kral dini törenleri de yürütür, başrahiplik yapar, önder misyonunu korurdu. O ne kadar mutlu edilirse, oda Xuda (Xoda(t))sına, armağanlar verip onu besler, memnun eder ve hediyeler sunardı. Böylece Xuda'da onlara bereket, bolluk ve yağmur sunar, hayvanlarının daha çok doğurmasını sağlar, annelere daha çok çocuk verirdi. Böylece ailelerin soyu devam eder, ocağı sürekli tüterdi. Her şehrin ayrı bir koruyucu tanrısı vardı (Hatti ve Khurdilerin binbir tanrılı olduğu düşünüldüğünde).[98] Hatta GılGameş destanı;

---

[97] Hz. İbrahim'in (Yalvaç-Talvaç İbrahim'in) doğduğu kent olarak bilinirdi. Ama son dönemlerde yapılan kazılarda Ur kentinin bu Ur olmadığı, Serug, yani Suruç'a yakın Ur olduğu anlaşılmıştır. Haran bölgesinin Ur kentinden yola çıkmıştı.

[98] Bu kavram, daha sonraları her kentin bir şeytanı vardır efsanesine dönüşecekti. Bakınız "Diyarbakır Efsaneleri "kitabında araştırmacı bu konu üzerinde durmuştu. Dolayısıyla Kurtiler şehirlerinin koruyucusu olarak yaptıkları putları, önce Hristiyanlaşma, sonra İslamiyet-tek Tanrı dininden sonra, yıkıp şeytan olarak nitelemişlerdi. Böylece halk arasında koruyucu tanrılar şeytana dönüşmüştü.

Tufan efsanesinde, insanları uyararak onların yaşamasını sağlayanda, bir şehir mabuduydu.

F.

Ayrıca Kengiler insanlığın ilk gürbüz çocukluğuydu. Ali Şeriati'nin deyişiyle Avrupa uygarlığının kurucu Mezopotamya halkıdır. Matematik, Astronomi ve Geometri bu coğrafyada doğmuştu. Astronomi merakı, ilk rasathaneleri doğurmuştu. Sulama kanalları bu uygarlıktan hediyeydi (Van çevresindeki yüzlerce kilometreye yakın uzunlukta kanal ile aynı mimari tarzda İtalyada Etrüks/Keyanilerin yaptığı kanallar harika örneklerdir). Xaldi uygarlığının Van'da yaptığı kanal 50km yakındır ve insanlığa hediyedir. Ticaret için yaptıkları kral yolu aslında onların merkezi sistemlerinin ne denli gelişkin olduğunu göstermektedir. Kil üzerine yazı, el değirmeni, saban ve tekerlekte önemli yaratılardı. Madencilikte: perçinleme, tunç dökümü, bakır işçiliği, lehimleme, köprü, kemer mühendislik alanının doğuşu. İlk şehir meclisleri (Panku, Kardunaj, Marya ve Xanto(Patara'da) Millet(os)), aşiret yönetimleri, eğitim kurumları ise sosyal idarecilikte insanlığa yönetim bilimini öğretmişti. İlkokul yapılanması Eduba (tablet evi), ezber ve belleğe dayalı, çarpım tablolarının öğretildiği yerdi, dolayısıyla eğitim tarihinin de başlangıcıydı. Kare dikdörtgen, yamuk alanı hesaplandığı gibi iki bilinmeyenli denklem ile matematik teoremleri de öğretilirdi.

Zagroslardan inen bu halk evet güneydeki yerleşimciler ile etkileşmiş fakat kültürel olarak kendi kuzey kültürlerini hâkim kılmışlardı. Sonraki dönemlerde, sıcak iklimin ve rahat tarımcılığın getirdiği etkileşimle yeniden biçimlenmiş oldukları bir gerçekti. Dolayısıyla, dönüşümde diyalekt olarak, bu esaslı farklılaşım kaçınılmazdı. Ama uzun süre bu öngörü kabul edilmedi. Bahsettiğimiz unsurlar yeterli kanıtlar olarak sayılmadı. Ve ta ki Zagrosların düzlüklerinde yapılan çalışmalar ve elde edilen buluntular sonrası bu diyalekt ilişki kabul edildi. Geçte olsa sonuç doğrulandı. Kuşkusuz daha önceden de değindiğimiz gibi Zagros kültürü, sadece güneyde Kengi kültür bölgesine değil kendi alanındaki bütün alanlara doğru Neolitik çağ başlangıcıyla birlikte inmişlerdi. Ticaretin ilkel görünümü olan "Mala Mal" karşılığı ilkel ekonomi ve ticaret faaliyeti de Zagros kültür çevresinde gerçekleşmişti. Güneyin zengin tarım ürünlerine ve

araçlarına karşılık, yukarı ülkenin (bugünkü Maden ve Van bölgesinde üretilen) cam ile bakır türünden madenler almışlardı. Takas usulü ekonomi sözkonusuydu. Kengi coğrafyasında daha çok şehir örgütlenme tarzı hâkim iken, özellikle güneydeki Samilerin kuraklık ile birlikte bedevi kabile yaşantısına dönüşleri ve kuzeyin zenginliklerine doğru yönelmeleri yeni düşman ve şehirlerarasındaki prensliklerin ortak bir yönetim altında toplanmasını sağlanmıştı. Güneyden gelen Bedevi Sami kavimleri, bu örgütlü güç karşısında çözülmüş ve doğal sınır oluşturulmuştu. Bu sınırlardaki Samilerden zaman içinde işçi(Karker) olarak yararlanılmış, fakat uzun süreler sonunda kendi iç çelişkilerinden kaynaklı güç mücadeleleri ve paylaşım sorunları ile güneydeki organize saldırıları önlemek için, Samilerden de oluşan askerlerle güç oluşturulmaya başlanılmış ve özellikler sınırlarda ve şehir güvenliklerinde onlara da yer verilmişti.

Kengi coğrafyasını bu kadar mükemmel ve cazip kılan tek şey, iklim değildi. Zenginliğin taşıyıcısı olan Fırat ve Dicle'ydi. Fırat ve Dicle, Kurti coğrafyasının özelliğinden kaynaklanan aşağı eğimden dolayı güçlü bir iniş gösterir. Kuzeyde, bu ırmakların kenarları dışında tarım yapmak olanaksızken, aşağı doğru eğimden dolayı, kuzeyin verimli toprak zenginliği bu ırmaklar sayesinde güneye doğru taşınırdı. Bu zengin topraklar, kuzeyin zahmetli (toprağı işlemek) tarımı yerine, güneyde daha kolay bir tarımcılığın doğmasını sağlamış ve verimliliğiyle refah Kengi toplumunu doğurmuştu. Gerçekten Zagroslarda başlayan tarım güney çiftçisini zenginleştirilmişti. Kuzeyde, ırmak kenarlarına tutunamayanlar tarıma elverişli olmayan yükseltilerde yeniden hayvancılığa-çobanlığa dönmüştü. Güney çiftçisi, ırmakların getirdiği çamur zenginliğine sadece tohumu serpmesi yeterli olmuştu. Oysa yukarı ülke çiftçisi ise, toprağı yaban otlarından ayıklamak (çapalamak), sürmek zorunda kalmış bununla da yetinmeyip, sulamak için araç-alet geliştirmişti. Yukarı ülke çiftçisi, doğaya güç yöntemiyle müdahalede bulunurken, Güney çiftçisi daha çok, strateji ve zaman ölçümüne yönelmişti. Güneyde de, yapay taşkınlıklar oluşturmak için, barajlar ve bentler inşa edilmiş bu bentler sayesinde yapay taşkınlıklar gerçekleştirilmişti. Bataklık alanlar ise, kurutularak tarıma elverişli alanlara dönüştürülmüştü.

Kuzeyde çoban kültürün hâkim olması gerçekliğinde yatan espri de budur. Kuzeyde çoğu zamanlar kıtlıklar baş gösteriyor, bunun sonucunda, uzun süren iç çatışmalar ve iktidar kavgaları meydana geliyordu. Çoban Neslerin Hatti ülkesini talanı veya daha güneye inişinde bu durumun etkisi yüksekti. Yazılı kaynaklara göre: Hatti kralları, Habur ve çevresindeki kolların bulunduğu bölgeye sık sık inerek, bu verimli bölge (Münbit Hilal)yi talan ediyor ve ganimetlerle geri dönüyorlardı. Güney bölgesinin zenginliği kuzeyden daha ileri uygarlık oluşturmalarını sağlamıştı. Dolayısıyla ilkel sınıfsal ayrışım bu bölgede gerçekleşmiş, tarımcı ve çoban ayrışımı üretim karakteristiği olarak şekillenmişti. Daha sonraları madencilikte güçlü bir sınıf görünümü olarak ortaya çıkmıştı (işçi, zanatkar). Madencilik daha çok ticaret ihtiyacının doğmasını ve mal değişiminin hızlanmasını sağlamış, yeni sınıf olarak bu hizmet sağlayıcıların da tarihi serüveni başlamıştı (gezgin ticaret ve tüccarlık). Köleci toplumun gelişimi, kanımca bu değişimlerde el emeğinin-güce dayalı işçiliğin de doğmasında çok önemli bir iklim yaratmıştı.

Vatandaşlar hür insanlardan oluşurdu. Hür insanlar her türlü mal ve veraset hakkına sahiptiler. Bu kişilere Amelu denilirdi (yazılı kaynaklara göre). Esir veya köleler her türlü haktan yoksundular, bu kişilere de VarDu denirdi ve son olarak iki yapı ortasında yer alan (kölelikten vatandaşlığa vatandaşlıktan köleliğe düşen) kişilere ise Mişkinu denirdi. Bu kişiler sınırlı haklara sahiptiler.

Samilerin Gelişi

Kengi'nin kuzey bölümünün karakteri madenci, çoban kültür olarak ifade edilirken, güney ise ilkel köleci-feodal kültür görünüme sahipti. Kuzey, güney için daha çok iş gücü ve siyasi ittifak olarak görülürken, Samilerin gelmesi ise, yeni dengeleri doğurmuştu. Bu dönemden sonra Kengi coğrafyası, güneydeki Samiler ile Zagros'un arasındaki güç ve iktidar mücadelesinin alanı olmuştu. Karakterini kendi özgünlüğünden kaybedip, bazen güneyin çöl kültürüne taşınmış bazen de, kuzeyin dağlı kültür yapısına yeniden dönüşmüştü. Orijinliğini yitirmişti. Bölgeye gelen Samiler, başta Khurti kültür etkisi altındayken gittikçe kendi karakterlerini ortaya koymalarına ve kendilerine benze-

melerine neden olan siyasi ve sosyo/kültürel iklimi sağlayabilmişlerdi. Akadeli Sargon kendini tanımlarken, daha çok Kurti yönünü ortaya koyar ve Sami yönünü bilinmez kılar veya Asuriler, Mitanni mirasçısı olduklarını idda ederek Sami yönlerini gizlerler. Fakat Babil ile birlikte Hammurabbi, Amuru olmaktan övünç duyarak bu kültürü yaymaya çalışmıştı. **Tevrat'ta da bahsedilen "Babil olmadan önce (Kengide) tek bir Dil konuşulurdu"** öngörüsü de bu gerçeklikten kaynaklanmaktaydı[99].

Dolayısıyla Khurti coğrafyası ana hatlarında, ortak kültür özelliğini içermekteydi. Kültürdeyse tam bir bütünlük vardı.

Dil: Dil yapısı olarak, Kengi, Kossi, LuLubi, Hatti, daha sonra Biani gibi dil gurupları vardı ve bunları ortak Kurti dil yapısı altında incelemek mümkündür. Diğer yandan, Merkezi yine Zagros olmak üzere başta Urmiye kuzeyinden Zagros doğusuna oradan bu günkü Afganistan'daki Bakteriya bölgesine kadar etkin olan Zagros-İndo kavimler etkindiler. Bunlar M.Ö 2000lerde Zagros-İndo kavimleri batıya ve güney batıya doğru yönelmişlerdi. Bu dönemde, ölü yakma geleneği, ateşe tapınma ve Zagros temelli fakat ondan farklılaşan bir dil yapısına sahip kültürler ortaya çıkmıştı. Bunlar ise: Guti temel olmak üzere; Kasit, MaiTeni, Luvi-LuGa, Niş, Mediya, Arzawe, KizzuWatena gibi ülkelerde İndo-Zagros kültürü hâkim olmuştu. Kurti coğrafyasının Zagros İndo diline dönüşümünde Guti ve MaiTeniler önemli rol oynamışlardı. Bu dil yapıları Kurti dilinden de çok etkilenmişlerdi. Bu bakımdan ortak karakterleri ayrışan karakterlerinden daha fazlaydı. Dolayısıyla, aynı kavim oldukları tartışılmamaktadır. Çünkü Kurtilerdeki tüm devlet yapıları bir konfederasyon örgütlenme şeklinde oluşmuş ve ortak akrabalıklar kurularak siyasi birliktelikler sağlanmıştı. Örneğin Nişlerin

---

[99] Ve bütün dünyanın dili bir, ve sözü birdi. Ve vaki oldu ki şarkta göçtükleri zaman, Şinar diyarında bir ova buldular; ve orada oturdular. Ve birbirlerine dediler; gelin kerpiç yapalım, ve onları iyice pişirelim Ve onların taş yerine kerpiçleri ve harç yerine ziftleri vardı. Ve dediler; bütün yeryüzü üzerine dağılmayalım diye, gelin kendimize bir şehir ve başı göklere erişecek bir kule bina edelim ve kendimize bir nam yapalım. Ve adem oğullarının yapmakta oldukları şehri ve kuleyi görmek için RAB indi. Ve RAB dedi ki; işte bir kavimdirler ve onların hepsinin bir dili var; ve yapmağa başladıkları şey budur. Ve şimdi yapmaya niyet ettiklerinden hiç bir şey onlara men edilmeyecektir. Gelin, inelim ve birbirinin dilini anlamasınlar diye, onların dilini orada karıştıralım. Ve RAB onları bütün yeryüzünün üzerine oradan dağıttı. Ve şehir bina etmeği bıraktılar. Bundan dolayı onun adına BABİL denildi. Çünkü RAB bütün dünyanın dilini orada karıştırdı; Ve RAB onları bütün yer yüzü üzerine oradan dağıttı. Samın (Samilerin)Zürriyetleri bunlardır(Tekvin BAP 11).

Hatti olarak kendini tanımlaması, Gutilerin, Kurti olarak tanımlanması ve Gutilerle benzer isimler alan MaiTeni Krallarının Khurtilerle kendini akraba-amcaoğlu olarak görmesi önemli göstergelerdir.

Sümerlerde de, tüm Kurti Coğrafyasında olduğu gibi iki dil vardı; bunlardan ilki EmKu'ydu. EmKu; bir tür rahip-Xale (Xalo:Kutsal) diliydi. Kendilerini halktan ayrıştırmak için bu dil gizemli olarak kullanılmıştı. Yazı Mezopotamya ve Mısır'da gizemli dil, kutsal işaret olarak görülmüş ve algılanmıştı. Ki "Hieroglyphika'da, "kutsal işaretler" anlamına gelmektedir. Bu yazı başta anıt yazısı, Tanrılara hediye edilen zaferlerin kutsal dikitleri olarak bilinirken, daha sonraları, yazıcı sınıfın gelişip, ayrı bir bürokrat ve soylu sınıf olarak yer almasından dolayı, daha çok gelişmiş, Mısır'da kamışın ince liflerinden elde edilen kağıda Mısırlılar tarafından, Mezopotamya ve sonrasında ise Ege uygarlığında bellik mühürlerin (tahta stiluslarla) çamur tabletler üzerine basılarak yazılıp, fırında pişirilmesiyle kutsal forumlar elde edilmişti.

Bu idoğramlar, başta soyut düşüncenin yazıya yansımadığı dönemde, somut işaretlerle: asker, göz, zürafa, çiçek, güneş, dağ gibi semboller kullanılarak yazılırken, sonraki dönemlerde gittikçe soyutlamalar söz konusu olmuştur. Örneğin "wr": "büyük" işaretini göstermek için bir kırlangıç ("wr", anlamındadır) kullanılmıştı. Dışarı çıkmak: "prj" anlamındaydı. Onunla eş anlama sahip ev ("prj" anlamında) kullanılmıştı. msj: "doğurmak" ifadesini anlatmak için körük ("ms"anlamındaydı) işareti kullanılmıştı. Yazıda gittikçe soyutlama esas hale gelmişti. Bu yüzden tam anlamı karşılayabildiğini söylemek zordur. Yazı oldukça gelişkin ve soyuttu. Dönemin yazımsal ürünlerine bu nedenle bakmak büyük bir yanılgı olur. Hatta Mısırlı Hristiyan rahiplerin yazdıkları Kıpti dilindeki kelimelerde, bazen "ph", "son" (Kıpti pahu) eklemek için, Kıpti pöh (phtj): eklemek, Kıpti pahte:zafer, gibi anlamlara da dönüşebiliyordu.

Mezopotamya'daki çivi yazısı da somutluktan başlayarak soyuta doğru bir gidiş izlemişti. Çağdaş diller kadar basit ve soyut unsurlar içermese de, tam anlamıyla tüm harfleri karşılayacak incelikte olmasa da yine de anlaşmalar ve günlük hayatı ikame etmek için yeterli olabilmekteydi.

Halk ise "Emsal" denilen yerli dil kullanmaktaydı. Tanrı Xoda(t) denilmekte ve onunla Xaleler, Emku diliyle anlaşmaktaydılar. Samiler ise, ilk önceleri Kurti rahip-dil etkisinde kalmışlardı. Daha sonraları kendi karakteristikleri ve nüfusları artıkça egemenlikleri belirgin hale gelmiş ve bu yazılara da yansımıştı(Akade dili). En azından tanrı isimleri Sami kökenli olmuştu. Sümer rahip dil geleneği her kimin iktidarı olursa olsun sadece Tanrıların orijinalliği dışında fazlaca değişim olmuyordu. Aslında, Kurtiler veya Xaldiler veya Hattiler bu dili kendi dillerine uyarladılar öngörüsü yanılgıdır. Bu dil, Kurti ve Güneydeki karıştıkları (belki) bir X kavim ile Elam sentez yaratısıydı. Bu yaratıma sonraki dönemlerde Samilerde katkıda bulunmuştu. Daha doğrusu bu kavimlerin güçlü krallarının yani aynı zamanda rahiplerin yaratısıydı. Dolayısıyla siyaset de öyleydi. Bu yaratımlar, ilkel bir sömürü tarzının kutsanmış ideoğramları ve ideolojileriydi. Tıpkı Hristiyanların kutsal İncil dili tanımlaması (Luthere kadar bu böyle devam etmişti. Luther İncili Almancaya çevirmesiyle yeni dönem başlamıştı) hatta İslam sonrası döneme de bu sirayet etmişti. Bu gelenek, (Kur'an dilinin) gerek Khurdi Eyyubi, Memluk dili olması veya Türk Osmanlı veya Tacik Selçuklu dili olmasındaki gerçeklikte olduğu gibi. Kuşkusuz Osmanlı Türk dilini çok etkin kullanarak önceki Taciklerden ayrılmaktadır. Tatar ve Tacikler kurdukları devletlerde Farsi bölgesinden geldikleri için Farsi dil etkisindeydiler. Ama Osmanlılar Türk dilini etkin şekilde kullanmışlardı. Enderun ve sıbyan mektepleri kadar medrese öğretimi içinde de Türk dilinde eğitim veriliyordu.

Selçuklu devleti yıkıldıktan sonra Karaman beyi resmi dili Türkçe yapmak istemesinden dolay, ticaret, adalet ve diğer tüm kurumların işleyişinin dumuştu. Oysa Karaman beyliği şehiregemen sisteminin temsilcisiydi, bu beğlige bağlı olanlar nüfusun küçük bir azınlığını oluşturuyordu. Kısa sürede de Hırsitiyanlaşmışlardı. Osmanlıdan sonra ise nüfusun yüzde doksanı müslüman (dolayısıyla da Türk) olmuştu. Kengi coğrafyasında çivi yazısına geçiş yapılmadan önce Hiyoğrafi yazı kullanılmıştı. Yazı gerçek anlamda bir buluştur. Bu buluşu gerçekleştirenlerde, yazıda ruhani sözcükler ve büyülü şeyler aramışlardı. Şiirin doğuşu sanrım bu temelden beslenmişti. Bu özellikler, yazıda yeni güçlü bir sınıfın doğmasına neden olmuştu. Şekille ya-

zımı kimi bilim adamları soylu yazımı olarak belirtseler de, bana göre tam tersi Hiyeoğraf yazı halk yazımıdır denilebilir. Çünkü ideoğramlar basit ve anlaşılır dilden olduğu için, kısmen genel tarafından biliniyordu. Çivi yazısı ise bir zümrenin özellikle, Rahiplerin yaratımı ve dilidir. Ruhani içeriklerin ve kitabelerin güçlenmesinde kullanılan araç olmuştur. Çünkü Hatti devletinin dağılışıyla birlikte Hattilerin tekrar çivi yazısında Hiyeoğraf yazısına dönüşleri de bu tezimin kanıtıdır. Dolayısıyla gerek Samiler, gerekse Kurtiler egemen oldukları dönemlerde bu dili kullanmışlardı. Öyle ki, Hatti, Kurti veya Biani'de bu dili öğreten özel okullar vardı. Bu okullar genellikle Suriye ve Kengi coğrafyasındaydı. Ve öğrenciler bu okullarda yetişirlerdi. Hatta bu yazıcıların, krallara karşı komplo kurarak yazımlarda tahribatlar yaparak kendilerini kral soyundan gelen kişiler olarak tanıtıkları vaki olmuştu.

Hattilerde de bu sınıfın etkinliği ve kimi zaman iktidar dönemleri de mevcuttu. Bu anlamda en anlamlı çalışma Mısır'da oldu. Mısır krallığına bir yazıcının oturduğu Firavun'a gerçekleştirdiği suikast-komplo sayesinde tahta geçtiği ve kendine ünlülük aldığı anlaşılmıştır. Mezopotamya'da yazıcı sınıfın Nişler-Hattiler üzerinde de büyük etkiye sahiptiler. Yazılardaki güçlü Sümer dil özellikleri ve bu temelde gelişimi önemli göstergelerdir. İndo-Zagros grupları kuzey- batıya veya batıya doğru hareket ettiklerinde ilk yerleşimlerde yazı ile ilgili belirtiler veya güçlü göstergeler yoktur. Daha sonra bu olgu gelişmiştir. Çivi yazısı yinede sesleri verme açısında tam oturmamış sözlü geleneği tam anlamda ifade edebilecek güçlü karakteristik öğeleri ve oturmuşluğu henüz mevcut değildi. Çivi yazısı sonrası Kengi coğrafyasındaki güçlü bürokratik ve idari yapı halktan kopuk bir anlayışın ifadesi olmuştu. Bu gelenek gelecek yüzyıllara hatta bin yıllara kadar tekabül edecekti. Bu gelenek sonrası, Perslerin Med-Avesta dilini aldıklarını Heredottan biliyoruz, Turanî-Türkler daha doğrusu ilk kentlileri Tacikler (Selçuklular Türk değil Tacik olduklarıyla övünürler) batı boylarında Farsçayı etkin olarak kullanırken, Doğu Turaniler ise Çinceye yakın dil kullanmışlardı. Sonraki dönemlerde Roma'da (Grek'e dayalı)Latin kültürünü, Osmanlı da Arapça, sonradan Farsça'nın veya karma dili kullanıp, etkinliği arttıkça Türk dilini hâkim kılmışlardı.

Din temelli diller: yönetici ve halk sınıfı arasındaki sınıf farklığının derinleşmiş ifadesidir. Halk dili ile efendi yazım dili arasında, ilahi metin içeriği belirleyici olmuştur. Selçuklu ile Türk kimliğini açıklamak bu yüzden mümkün değildir. Tıpkı Selahattin'in kullandığı dile bakılarak, Khurdi kimliğini açıklamanın mümkün olmaması gibi. ***Sümerlerde LipiStar yasaları denilen ilk yasaların halk tarafından anlaşılmaması ve bilinmemesi, dilin tanrısal güç tarafından inanılan ve kutsanan idol olduğu anlaşılmaktadır***. Efendilerin zekice yaratımıdır, dememizdeki espri de budur. Bugün Khurdi coğrafyasında kuran diline benzer bir yazı görüldüğünde öpülüp başa konulması veya saklanması ile ilgili kültür davranışlarındaki ilkellik bu dönemlerden kalma geleneğin yansıma şeklidir. Bir Khurdi bu yüzden anlamadığı bir metinden, diğer Arapça yazılı metinlere psikolojik anlamda genelleme yaparak ortak davranış örüntüsü sergilemektedir. Bu edim, doğal olarak ilk dönem Kurti uygarlığından bu yana kadar gelen davranış örüntülerinden başkası değildir.

Kengi coğrafyasındaki bu devrim, rahiplerin yaratısı olduğu kadar sınıfsal farklılaşmanın ve efendilerin elinde güçlü bir ayrışım unsurunun olduğunu da göstermekteydi. Toprak dağılımı ve sahipliği, rahip endeksli bürokratik bir merkeziyetçiliğin ve din devlet sömürgeciliğinin tüm izlerine rastlamak mümkündü. İdeolojisi de güçlü bir içeriğe sahip olan ilkel teokratik rahip devletinde, sınıf avantajları tümüyle büyük çoban ve tanrının yeryüzündeki temsilcisi Xale'ye ve onun çevresindeki Lu Gallara göre düzenlenmişti. Sümerlerde toprak paylaşım düzeninde, rahiplerin veya ona bağlı bürokratik merkez temsilcisi bürokratların işlediği topraklar (bu araziler tapınağındır, bu gelenek Yahudilikte ve Hristiyanlıkta da, Osmanlı ve Selçuklu da ise Tımar sistemi), tapınağa bağlı olarak özgür vatandaşlara kiraya verilen topraklar ile yine tapınağın sonsuza kadar bağışladığı topraklar olmak üzere üç tarz toprak sistemi vardı. Ama halka verilen topraklar ile rahiplere bağlı kişilerin işlediği toprakların oranında büyük uçurumlar vardı. Lağaş şehrinde; rahibe bağlı bir bürokratın işlediği veya kontrol ettiği toprak oranı 143 dönümken bağışlanmış topraklar ise, 0.3-5 veya bir dönüme kadar çıkıyordu. Değerli ürünler ile buna bağlı zanatkar kişilerinin emeğinin sadece iç piyasaya göre hareket etmesi, özellikle Akatların yı-

kıldıktan sonra toprak egemenliğini kaybeden ve genelde gezgin tüccarların oluştuğu ekonomik kolonileşme döneminde yaşanan sıkıntılardan dolayı Samiler yeniden iktidara oturma ihtiyacı duymuşlardı. En büyük destek ile gücüde bu gezgin tüccarlardan görmüşlerdi. Asur siteminin oluşturucusu ve iktisadi finansörü gezgin tüccarlardı. Kurdilerin iktisadi anlamda ticaretteki etkinliklerinin azalmasında en önemli etken de budur. Bu düzen yapısı genel anlamda hemen hemen tüm Khurti devlet sistemi içinde geçerliydi. Tapınağa ait olan bu değerli ürünlerin paylaşması da mümkün olmadığı için, sömürüyü genel anlamda kendi halkı üzerine uygulamak durumunda kalıyorlardı. Rahip siyasi despotluğu sadece düşün ve siyasi anlamdaki handikaplar kadar iktisadi anlamdaki değişim süreçlerindeki en önemli sekter unsur olmuştu. Khurtilerin sağlam devlet yapısını oluşturamamadaki en büyük zafiyet kaynakları da bu nedenden kaynaklıydı. Başta mükemmel görünen sistem iç dengelere göre biçimlendiğinden, dışarıdan gelen yeniliklere karşı bürokratik ve aşiret temelli tutucu tavır gösterilmişti. Oysa esnekleşen ve gelişen ticari sistemde güç elde etmek isteyen tüccarlar, kendilerine sistem yaratmakta ve bu sistemi finanse etmekte zorlanmamışlardı. İlkel bürokratik ve hantal rahip devlet yapısı da, bu yaratıcı ve dönemin zekice tasarlanmış yeni sistemine karşı ayakta kalamamıştı. Tıpkı Feodal efendilerin gezgin, tüccar-burjuva sınıfı karşısında ayakta duramamaları gibi...

Topraksız İndo-Sami kavimler (Asur), bu avantajı çok iyi değerlendirmiş, güneyden gelen Sami akınları ve şehirlerarasındaki güç mücadelesinin zafiyetinden yararlanarak, ihtiyaç duydukları silahların yapılması için yukarı ülkeden bakır alıp, güneyden de kalayı kuzeye götürerek tunçtan silah ve araç gereçlerin yapılmasını sağlamıştılar. Bu avantaj uzun bir süre sonra kendilerine güçlü devlet oluşturmak için güçlü sermaye oluşmasını sağlayacak ve iktidara oturmak için, bu güç sayesinde yerli Khurti unsurları tasfiye ederek, kimini de siyasi ve iktisadi kazanımlar sunarak uzun erimli katliamcı hükmet kurmalarının yolunu açacaktı.

Khurti coğrafyasında uzun erimde de güçlü ticari sınıfın, tüccar ve zanatkarların oluşmamasındaki ana etken de buydu. Bu yapılanma iktisadi açıdan dini örgütlenmenin baskısı altında ve ona bağımlı bir sistem, o olmadığında yıkıntıya uğramaktay-

dı. Özellikle Ermeni Muşkilerin toprak egemenliğindeki sıkıntılarında, Asur ticari kolonileri yerine güçlü ticaret ve zanatkar yeteneklerinin gelişmesindeki en büyük etken de yine bu unsurdu. **Khurtili beyler (HaneSerler) sadece bu ticaret kervanlarının güvenliğinden sorumlu olmuş ve talan yağma gibi otorite boşluğundan kaynaklanan, saldırıları önlemişlerdi. Asur ticari kolonileşme döneminde ve öncesinde, bu güne kadar gelmiş resmi veya gayrı resmi yazılı kaynaklardan hiç birinde talan ve saldırı soygun olayı kayıtlara geçmemişti. Kurtili HaneSerler ve güçlü bir merkezi otoritenin olduğu gerçeği bu çıkarımdan da anlaşılabilir. HaneSerler, bu tüccar veya kervanlardan belli bir oranda pay almakta ve onların güvenliğini sağlayarak rahat ticaret yapmalarına ortam sağlıyorlardı. Sonraki dönemlerde Khurti bölgesindeki ağalar tarafından da bu gelenek devam etmişti.**

Neolitik devrimden sonra eşitsiz toplum oluşumunun en güçlü karakteristik ürünleri Kengi coğrafyasında olmuştur. Kengililerde bireysel mezarlar ve mezarlar arası sınıf farklılıklar bu dönemde belirginleşmişti.

Kentler özellikle gelişmiş ve güçlü merkezi yönetimler kurulmuştu. M.Ö 3000 lerde Urukta 24 bin, Lagaşta 19 bin insanın yaşadığı tahmin edilmektedir.

YARATIM TEORİSİNDE YAZITLAR; Tufan Hikâyesi Bilimsel Zagros Gerçekliğini Teyit Eder. Düzlük Alanlara Zagros'tan İnilmiştir;

Tarihteki, bilim öncesi dünya'nın efsane ve yaratım teorileriyle anlatılan hikâyelerin etkilerini, bu günde, gerek dinlerin içeriğinde ve gerekse de halk gelenek-anlatımlarının içinde görmek mümkündür. Diyarbakır efsaneleri adlı kitap bu anlamda, Khurdi anlatımcılığını, çirok ve stran geleneğinin gücü üzerine yapılmış iyi bir çalışmadır. GılGameş destanı ile ölümsüzlük formüllerinin arayış çalışmalarındaki efsanelerin kökeninde, yılanın yutup gittiği formüllerin hikâyesi bu güne kadar taşınmıştı. Ve bu inanç bugün de, dünyanın önemli bir kesimi tarafından kabul görmektedir. Dinlere ve mitlere bakıldığında yaratım teorisiyle ilgili olarak, antikçağ tarihinde büyük efsane Sümerlilerin Mit dünyasından taşınmış ve tüm uygarlık alanlarına

yayılarak gelişmiştir. İlkyazının da, belki bu toplum tarafından kullanılması ve bu halkın Zagroslardan geldiği gerçeği, Antikçağ tarihi üzerine çalışma yapan bilim adamlarını Zagros'a yöneltmişti. Zagros alan çalışmaları ve Mezopotamya'da yapılan arkeolojik çalışmalar önceki Elam dönemi veya ön Sümer dönemindeki ırmakların (Fırat-Dicle) kenarında inşa edilen şehirler ile sonraki Babil döneminde inşa edilen sitelerin farklı yerlerde olduğu anlaşılmıştı (Günümüzde, bölgedeki barajların üzerinde durulmasının sebebi de bundandır). Bu durumda bölgede tufan efsanesini yaratan koşulların olduğuna dair bilim adamlarında güçlü bir düşünce oluşturmuştu.

Ayrıca, ***dünyada buzlulaların çözülmesi ile günümüz Marmara denizinin göl olmaktan çıkıp denize dönüşmüştü. Yine günümüz Karadenizin göl olmaktan çıkarak deniz suyu ile dolması; bu baskılama sonucu Dicle ve Fırat'ın yatağının daha sonradan değiştiği gerçeği ile İran denizinin yükselerek bölgeyi su altına aldığına dair de, önemli ipuçlarının olması bu efsaneyi doğrulayan önermeler olarak karşımıza çıkmaktadır***. Bu efsane önce Sümerler tarafından anlatılmış ve ardından da Akatlar'a ve sonrada Samilerin etkisine giren Yahudilere, dolayısıyla kutsal kitap Tevrat'a kadar girmişti.

Res. Tufan efsanesini anlatan yazıt

Sümer efsanesini, Şemseddin Günaltay şöyle anlatır:

"Bu efsaneye göre, insanlar, Tanrılara karşı asi olmuşlardır. İbadet etmeyi, Mabutlara kurban vermeyi unutmuşlar. İlahlarda yeryüzünden ibadetin ve kurbanın kalktığını görerek, kâfirleşen ve dinden çıkan insanları imha etmeye karar vermişler. Ardates (Arde)'in ölümünden sonra oğlu Ksisutros on sekiz yıl hükümdar olarak ülkesini yönetti. Bunun döneminde büyük bir tufan oldu. Tarihi de şöyle belirtilmiştir: Gronos (Gran) ilahi bir gece rüyada kendine göründü. Ve Daesiyus (Daezi) ayın on beşinci gününde bir tufanın olacağını ve bununla insanlığın mahvolacağı haberini verdi. Bundan dolayı ona her şeyin başlangıç, inkişaf ve akıbet tarihini yazmasını ve onu **Güneş şehri olan (Suppar: burada "Ar" ünlülüğü kelime sonunda kullanılmıştır. Güneşin Krallığı (ArSup) anlamındadır) gömüp,** bir gemi inşa etmesini, arkadaş ve akrabasını beraber oraya almasını, hayatının devamı için gerekli olan bütün şeylerin, kuş ve dört ayaklı hayvanların beraber alınmasını ve kendisini korkusuzca derin varlığa (sulara) terk etmesini emretti. Ksisutros, ilahe gemisi ile hangi yöne gideceğini sorunca şu yanıtı aldı; İlahlara doğru![100]

Bunun üzerine, Ksisutros inanlığın iyiliği için bir dua etti. Sonra ilahın öğüdüne uyarak 5 stadiye uzunluğunda iki stadiye genişliğinde bir gemi inşa etti. Bütün hazırladığı şeyleri onun içine koydu. Ve en son karısını, çocuklarını ve arkadaşlarını gemiye nakletti. Tufan başladı. Her tarafı sular kapladı. Gemi su üzerinde yükseldi ve günlerce kaldı.

Nihayet Tufan kesildi. Sular azaldı. Durumu anlamak için Ksisutros gemiden kuşları salıverdi. Bu kuşlar, ne bir yem nede

---

[100] Bu deyimle, ilahlarında bir anlamda yeryüzünde olduğu gerçeği düşünülmekte olduğunu anlıyoruz. Bu dağın ileride göreceğimiz gibi: CUDİ (GUTİ) olması gerçeği bizi, Yunanlıların Olimpus yaratımlarındaki etkinin nerden geldiği gerçeğini de göstermektedir. Bilindiği gibi Yunanlılar bu efsaneden oldukça etkilenmişler. Özellikle sonraki Makedon komutan İskender döneminde üzerinde fazlasıyla durulduğu gerçeği tarihçiler tarafından bilinmektedir. Guti dağı olarak anılan bu dağ, ilk efsanenin olduğu yerdir. sonraki Ararat vs. gibi kavramlar tümüyle saptırmaydı. Hatti kaynaklarında Guti dağı, büyük tanrıların ve baş tanrı KuMarbe'nin yaşadığı yer olarak anılır. Sar'in ülkesi veya Sar'in ülkesinin efendilerinin olduğu dağ diye anılır. Khurdiler ise ona NİSİR adını vermişlerdi. Bu anlamda, Helen uygarlığının da Khurdi kültürüyle ne denli içli dışlı ve aynı olduğunu gösteren kanıt olmuştur.

ayak basacak yer bulamadan geri geldiler. Birkaç gün geçtikten sonra onları ikinci defa olarak yine saldı. Kuşlar bu defa çamurlu ayaklarla geri döndüler. Ksisuros, bu kuşlarla üçüncü bir defa daha tecrübe yaptı. Fakat Salı verilen kuşlar artık geri gelmediler. O zaman Ksisutros, suların çekildiğine toprağın görünmeye başladığı düşüncesine inandı. Bunun üzerine gemide bir pencere açtı dışarıya baktığı zaman geminin bir dağın tepesine oturmuş olduğunu görüp bunun üzerine karısı, kızı ve dümencisiyle hemen dışarıya çıktı. O zaman Kissisutros toprağa ibadet etti ve bir kurban yeri yaptı. Mabutlara kurbanlar sundu. Kendiside onlarla beraber gözden kayboldu. Gemide kalanlar arkadaşlarının geri dönmediğini görünce feryat ve figanla dışarı çıktılar. Bunlar büyük ihtimalle Ksisutrosun ismini çağırıyorlardı. Onu artık kesinlikle göremediler. Fakat havada onun sesini fark edebiliyorlar ve dine dikkat etmelerini tembih ettiğini işitiyorlardı. Ksisutros, dindarlığı sayesinde bundan sonra ilahlarla beraber yaşayacağını, karısının, kızının ve dümencisinin de aynı şerefe nail olduklarını bildirdi. Gemide bulunanlarla Babile dönmelerini, Suppar da kitabeleri bularak ondan beşeriyeti haberdar etmelerini ilave etti. Kalanlar bu sözleri işittikten sonra ilahlara kurban takdim ettiler ve Babil'e doğru yola koyuldular. Daha sonraları BeRose tarafında icmale nakledilen bu menkıbe, Koyuncukta keşfedilen Asur levhalarında da daha düzgün olarak elde edilmiştir... GılGameş destanına ait 12 levhanın 11 incisi bu tufan menkıbesini içermektedir...

Tarihsel dönem itibariyle ilerideki bölümlerde de göreceğimiz gibi, Sami boylar Zagros halklarının içine aşama aşama girerek ortak kültürler yaratmışlar. İlk Sümerler içinde Akad denilen bölgeye yerleşerek iktidarı almış ve bu efsaneyi sahiplenmişlerdir. Sami kültür devamı olan Asur yönetimi de bu mitolojiyi sahiplenmiş ve Asur kralı, Asurbanibal döneminde Sümer ve Akad diliyle yazılmış metinleri Asur diline çevirerek yazdırmıştır. Bu efsanenin başlangıcı aynı olsa da, bazı anlatım farklılıkları vardır. Fakat içerik olarak aynı şeyi içeriyor. Yine insanlar Mabutlarına itaat etmedikleri için, ErriDu sitesi Mabudu, insanları sevdiği için prens Ubar-Tudun'a bu olayı fısıldıyor ve oda hazırlıklar yapıyor. Ziyudsudu, sonsuz hayatın sırrını öğrenmek için gelen, GılGameş'e olayı anlatıyor;

"Tan yeri ağarırken, göklerin derinliklerinden bir bulut belirdi. Kasırga İlahı Adad (Sami tanrısı) ortalığı inletmeye başladı. Mabutlar kahramanı NaBu ve ilahlar başkanı Serru (Samilerde: Marduk) ülkeler, dağlar atlayarak gidiyorlardı. Cehennem Mabudu NerGal (ırragal), serenleri söküp koparıyordu. Harp ilahı İnnurta (En-Urta), hücumu idare ediyordu. Bunlar, cehennem zebanilerin (AnNuNaki) taşıdıkları meşalelerin aydınlığı ile bütün ülkeleri kuşatmışlardı. Kasırga ilahı Adad'ın borası gökleri süpürüyor, parıldayan her şey korkunç bir zulmete bürünüyordu. Artık kardeş kardeşi görmüyordu. Göklerde bile bir şey görünmüyordu. Tufanın dehşetinden korkan ilahlar kaçışıyor, Anu'nun göklerine çıkıyor, köpekler gibi duvarların dibine çöküyorlardı[101]. Bu suretle başlayan tufan, altı gün altı gece devam etti. Kasırga bütün ülkeleri kapladı. Yedinci gün bora dindi. Sular sukunet buldu. Korkunç rüzgarlar kesildi. Nihayet Tufan bitti. Sulara baktım. Sesler kesilmiş bütün beşeriyet çamurların altında kalmıştı. Sular halen geminin çatısına kadar yüksek bulunuyordu. Pencereyi açtım. Güneş yüzüme çarptı. Yerime yığıldım ağlıyordum. Gözyaşlarım yanaklarımdan akıyordu. Dünyaya, denizin ufkuna baktım, uzak sular içinde bir adacık yüzüyordu. Gemi buraya, Nisir dağına doğru ilerliyordu (**Nisir dağı: Dicle ile Küçük Zap suyu arasındadır, Yani GUTİ dağıdır**). Nihayet dağın tepesine oturdu. Suların çekilip çekilmediğini anlamak için bir güvercin uçurdum. Güvercin konacak yer bulamadığı için geri geldi. Ertesi gün bir kırlangıç Salı verdim. Oda konacak toprak bulamadığı için geri döndü. Üçüncü gün Salı verdiğim karga, sular çekilmiş, topraklar meydana çıkmış olduğundan kendisine yiyecek yem bularak geri dönmedi. Bundan suların çekilmiş olduğunu anladım. Gemiden çıkıp ve dağın tepesinde ilahlara kurbanlar sundum.

Firdevs, meşhur Şehnamesinde Tevrattan da esinlenerek, suların çekilmesinin altı günden altı aya çıkarmıştı. "Tufanın başlamasından suların yeryüzünden çekilmesi arasında altı ay on gün geçmiştir." Veya farklı duyumlarından bunu kırk gün kırk gece olarak ta verir. Kuşkusuz, Sümerce Ziyudsudu adı, Beros tarafından Ksisutros olmuş, daha sonrada Tevrat'ta Mabut ismi tekil

[101] Gerek Ezdanilikte ve gerekse de ZerreTakke anlayışında, insanın yaradılışını, Tufan gibi bir başlangıçla başlatılması da bu efsanelerin etkilerinden, bin yıllardır Khurdilerin içindeki anlatımlardan dolayıdır.

yapılarak Allah ve olayın kahramanında adı Nuh olmuştur. İslam etkisinden kaynaklanarak Firdevs, "Geminin, Kâbe'nin etrafında kırk defa dolaştıktan sonra, oradan ayrıldı. İçinde bulunanlarla birlikte yeryüzünü dolaşarak **Cudi dağına geldi**. Burası Musul toprağındaki düz arazide bir dağdır (!). Altı ay sonra Cudi dağı üzerine oturdu. Zalimler rahmetten uzak ve helak olsunlar denildi. Gemi Cudi dağına oturduktan sonra yere; "ey toprak, sularını yut! Göğe de; ey gök! Sende bulutlarını sıyır denildi. Böylece sular çekildi."

Anlaşılacağı üzere, İslam dönemi tarihi olaylar gerçeği anlatmaya çalışsa da orjin gerçekliğinden çok uzaklaştırmıştı. Büyük bir abartı ve tarihi kendi akışından çıkarıp, hurafeler ile yüklü bir anlatım tarzına büründürmüştü. Bu bağlamda, Hristiyan veya İslam tarihindeki tarihçilere dayanarak tarihi açıklamak mümkün değildi. Saptırmalar orijin belgelerden ne kadar öteye savrulduğunu göstermektedir.

Son olarak kendinden sonraki, tek din kitaplarına ana kaynaklık eden Tevrat'ta ise olay şöyle aktarılır: "Nuh (o zaman ömrünün altı yüzüncü senesinin, ikinci ayında ve ayın on yedinci gündedir) kendi çocukları (Sam, Ham ve Yafet ve Nuh'un karısı ve oğullarının karısı) gemiye binerler. Tufan çıkar ve karada olanlar, burunlarından hava almaya çalıştıkları için ölürler ve kırk gün kırk gece sular yağdıktan sonra durulur. Ve gittikçe sular çekilir ve yüz elli gün bittikten sonra, sular azalır. Ve gemi yedinci ayda ayın on yedinci gününde, Ararat (Ağrı) dağı üzerine oturdu. Ve sular, onuncu aya kadar, gittikçe azaldılar. Onuncu ayda, ayın birinde, dağların başları göründüler." Güvercin ağzında zeytin yaprağı ile gelince suların gittikçe azaldığını gördü. Ve vaki oldu ki, altı yüz birinci yılında, birinci ayda, ayın birinde, yer üzerinde sular kurudu."...

Böylece Nuh çocukları ile yeryüzüne indi, ibadet etti ve oradan dünya yüzüne yayılmaları için Allah onlara izin verdi. Ve bağcılığa başladı ve bağdaki üzümden şarap içti sarhoş oldu, sarhoş ve çıplak halini sadece Kenan'ın atası olan Ham gördü. Ve iki kardeşine söyledi. Ve Sam ile Yafet Babalarının çıplaklığını örtmek için üzerine esvap giydirdiler. Yüzleri geri olduğu için babalarının çıplaklığını görmediler. Ve Nuh ayılınca, Kenan ülkesini (Ham ve oğullarını) lanetledi.

"Samın Allahı RAB mübarek olsun ve Kenan ona Kul olsun.

Allah Yafete genişlik versin ve

Samın çadırında otursunlar ve Kenan ona kul olsun.

Ve Nuh Tufandan sonra, üç yüz elli yıl yaşayarak dokuz yüz elli yaşında öldü.

Tevrat'a göre insanlık soyu bu üç çocuktan gelir. Ve ona göre insanlar, dili dini birken Babil de, ortak bir kent inşa ederler;

Ve bütün dünyanın dili birdi. Ve vaki oldu ki, şarkta göçtükleri zaman, Şinat diyarında bir ova buldular ve orada oturdular. Ve bir birlerine dediler ki; gelin kerpiç yapalım ve onları iyice pişirelim. Ve onların taş yerine kerpiçleri ve harç yerine ziftleri vardı. Ve dediler: bütün yeryüzü üzerine dağılmayalım diye, gelin, kendimize bir şehir ve başı göklere erişecek bir kule bina edelim ve kendimize bir nam yapalım. Ve âdemoğullarının yapmakta olduğu şehir ve kuleyi görmek için Rab indi. Ve RAB dedi işte; bir kavımdırlar ve onların hepsinin bir dili var ve yapmaya başladıkları şey budur ve şimdi yapmaya niyet ettiklerinden hiçbir şey onlara men edilmeyecektir. Gelin, inelim ve birbirinin dillerini anlamasınlar diye, onların dilini orada karıştıralım. Ve RAB onları bütün yeryüzü üzerine oradan dağıttı ve şehri bina etmeyi bıraktılar Bundan dolayı onun adına Babil dendi. Çünkü RAB bütün dünyanın dilini orada karıştırdı ve RAB onları bütün yeryüzü üzerine oradan dağıttı.(TEKVİN bapII)"

Anlaşılacağı üzere, Tufan efsanesiyle ilgili olarak iki farklı görüş söz konusudur. Yeni Tevrat anlayışına dayalı olarak Ararat diyenler. Diğeri ise, İlk çağ kitabeleri, Sümer-Akta-Asur vd. kitabelerinin birbirini teyit edecek şekilde Nesir dağı olduğundan hareketle, buranın Cudi dağı olduğunu iddia edenler. Elbette ki, bu iki fikirden daha gerçekçi ve daha ilk ve özgün kaynak olması sebebiyle birinci kaynak, yani Nisir dağı daha çok gerçekçidir.

Tevrat'ın asıl metni de denilen Targumlar (Aramice dilde yazılmış kutsal kitapta), bu dağı Kardo (Gordiyen ülkesinin efsanevi) dağı yani Guti olarak yazmıştı.

Keza Tevrat'ın Süryanice metninde de, bu dağ yine aynı isimle yazılmıştı "Kardo dağı." Heres baş Piskoposu (Süryani) Aziz Günel de, kendi kitaplarında yazılan bu olayın, M.Ö.2347 tarihinde gerçekleştiğini ve geminin Kardo dağının üzerinde durduğunu yazmıştı.

Dolayısıyla, Tevrat'ın asıl metinleri olarak ta kimi çevrelerce kabul edilen bu nadide eserlerde, ilk çağ tabletleriyle aynı perspektifte düşünmekte ve olayı, Kardo dağında son bulan bir olay olarak ele almaktadırlar.

Konuyu daha fazla uzatmadan, Sümer efsanesinin ilk haliyle (Ama Sami etkisi olduğu için Tanrılar Sami tanrılarıdır) taş tabletlerde nasıl yazıldığını okuyalım:

TUFAN EFSANESİ

8. Utanapiştim, ona, Gılgamış'a dedi:
9. Ey Gılgamış, sana gizli bir sır açacağım.
10. Sana, ilahların bir sırrını anlatacağım.
11. Senin bildiğin bir şehir olan Şuruppak
12. Furatti (Fırat) nehrinin kıyısında kurulmuştur.
13. O, eski bir şehirdir. Orada yaşayan ilahlar
14. Büyük ilahlar bir bora (....) çıkarmağa teşvik ettiler.
15. Orada babaları anu (.....)
16. Müşavirleri, Muharip Enlil (.....),
17. Habercileri en Urta (.....), ve
18. Prensleri Ennigi (.....) bulunurlardı.
19. Nin;İgi, ku, Ea, mecliste onlarla beraber idi, ve
20. Onların emrini kamıştan bir çifte uyuyan Utanapiştim'e

İLK HİTABESİ:

21. Ey kamıştan çift ey kamıştan ev! Ey duvar, Ey duvar!
22. Ey kamıştan ev, dinle! Ey duvar anla!
23. Ey Şuruppak'ın adamı, Übar Tudun'un oğlu (.....)
24. Evi yık, bir gemi inşa et.

25. Serveti bırak, hayatı kazan

26. Mülkten feregat et, hayatını kurtar Bütün hayat tohumlarını gemiye getir.

27. Bütün hayat tohumlarını gemiye getir.

28. Yapacağın geminin

29. Bütün büyüklükleri ölçülü olacaktır,

30. Uzunluğu ve genişliği ayni olacaktır.

31. Sonra onu okyanusu indir.

UTANAPİŞTİM'İN EA'YA CEVABI

32. Anladım ve efendim, Ea'ya dedim:

33. Evet, efendim, emrettiklerini

34. Hürmetle karşılarım, onları ifa edeceğim.

35. Fakat, şehre halka ve ihtiyarlara ne diyeceğim?

EA'NIN İKİNCİ HİTABESİ

36. Ea ağzını açtı ve konuştu.

37. Ve kullarına, bana dedi,

38. Sen, ey insan, onlara şöyle diyeceksin:

39. İlah Enlil bana karşı fena fikir besliyor,

40. Bu yüzden artık şehrinizde ikamet edemem,

41. Ve bundan sonra yüzümü artık Enlil'in toprağına çevirmeyeceğim.

42. Mevla'm Ea ile yaşamak üzere, okyanusun içine ineceğim.

43. Fakat, o sizin üzerinize servet yağdıracaktır.

44. Bir sürü kuş, bir yığın balık.

45. ..... Bol bir mahsul

46. ....., ... Atıfeti

47. ..... (Başınıza inecek) dolu yağacaktır.

GEMİNİN İNŞASI

48. (Şafak sökünce).....

49. 54 satırları kırılmış ve bittabi okunamamıştır.

55. Çocuk ..... karasakız getirdi,

56. Kuvvetli (adam)..... lazım olanı getirdi.

57. Beşinci günde onun şeklini yaptım.

58. Plana göre duvarların irtifaı 10 gar (yani 120 kulaç)

59. Ve döşemesi yine 10 gar geniş idi.

60. Onun ön kısmının şeklini verdim ve çizdim.

61. Onu altı kat örttüm

62. ..... Yediye böldüm.

63. İç kısmını dokuza böldüm.

64. Ortasına bir direk yerleştirdim.

65. Bir dümen sırığı tedarik ettim ve içerde bütün lazım olan şeyi yaptım.

66. Tekne üzerine altı Sar karasakız döktüm.

67. İç kısmı üzerine üç Sar zift döktüm.

68. Yük taşıyanlar üç Sar yağ getirdiler.

69. Bundan başka bir Sar yağ aletlere sarf olundu,

70. Ve iki Sar yağ gemicilere sakladılar.

71. Çalışan halk için sığırlar kestim.

72. Her gün koyunlar kestim.

73. Arpa suyunu, Sisan şarabını, yağı ve şarabı

74. Halka nehir suyu gibi içirdim.

75. Sene başı günü gibi bir ziyafet verdim.

76. Bir yağ kutusunu açtım, ellerimi merhem içine daldırdım.

77. Güneş batmadan geminin inşası bitmişti.

78. ..... Müşküldü.

79. Gemiyi yapanlar geminin ..... Yukarı ve aşağı götürdüler.

80. ..... İki sülüsanı idi.

GEMİNİN YÜKSELMESİ

81. Malik olduğum bütün şeylere onu (gemiye) yüklettim.

82. Malik olduğum bütün gümüşle onu yüklettim.

83. Malik olduğum bütün altınla onu yüklettim.

84. Malik olduğum bütün hayat tohumları ile onu yüklettim.

85. Bütün ailemi ve akrabamı gemi içine aldım.

86. Ova sürülerini, kır hayvanlarını, bütün sanatkârlarımı içeriye aldım.

87. İlah Şamaş bana bir zaman tespit etmişti(diyerek):

88. ..... Gönderen, akşamüstü bir dolu yağdıracak;

89. O zaman gemiye gir ve kapını kapa

90. Gösterilen zaman yaklaştı.

91. ..... Gönderen, akşamüstü dolu yağdırdı.

92. Yaklaşan boranın manzarasını seyrettim.

93. Ona bakarak müthiş bir korkuya kapıldım,

94. Gemiye girdim ve kapımı kapadım.

95. Geminin dümencisi, gemici Puzur Enlil'e

96. Büyük evi (yani gemiyi) bütün içindekilerle ona tevdi ettim.

KASIRGA VE NETİCELİRİNİN TASVİRİ

97. Şafak sökünce

98. Göklerden kara bir bulut çıktı.

99. onun içerisinden İlah Adad görülüyordu.

100. Nabu ve Sarru (yani Marduk) önünden gidiyorlardı.

101. Münadi olarak tepe ve ovalar üzerinden yürüyorlardı.

102. İrragal (Nergal) geminin kazığını kırdı.

103. En Urta (İnurta), ilerledi, kasırgayı indirdi.

104. Annunaki'ler meşaleleri parlattılar,

105. Parıltılar ile yeri aydınlattılar.

106. Adad'ın kasırgası gökleri süpürdü,

107. Her ışık şuan karanlığa döndü.

108. ..... Yer sanki ..... Bitmişti.

109. Bütün gün (sağanaklar indi)...

110. Süratle yükseldi... su, dağlara yetişti,

111. (Su) halka bir muharip gibi hücum etti,

112. Kardeş kardeşi görmüyordu.

113. İnsan göklerde tanınmıyordu.

114. İlahlar kasırgadan ürkmüşlerdi.

115. Onlar Anu'nun göğüne çekildiler.

116. İlahlar köpek gibi duvarın dibinde büzülmüşlerdi.

117. İlah, İştar doğuran bir kadın gibi bağırıyordu.

118. İlahların hatemi tatlı bir sesle şöyle feryadı figan ediyordu:

İSTAR'IN BAĞIRIŞI

119. O gün çamura döneydi,

120. Zira ben, ilahlar heyetine fenalık teklif ettim.

121. İlahlar heyetine ben nasıl fenalık teklif ettim.

122. Halkımın imhası için ben nasıl harp teklif ettim?

123. Halkımı ben mi yarattım.

124. Ki onları ufak balıklar gibi denize atabileydim?

125. İlahlar Annunaki onlarla beraber figan ediyordu.

126. İlahlar yere kapıldılar ve oturup ağladılar.

127. Ağızları sımsıkı kapanmıştı...

128. Sekiz gün ve gece

129. Fırtına bütün şiddetiyle devam etti ve kasırga memleketi bitirdi.

FIRTINA DİNİYOR

130. Yedinci gün, kasırga, bora ve yağış durdu.

131. Ki bir ordu gibi mücadele etmişti,

132. Deniz sakinleşti, yıkıcı rüzgâr dinlendi, kasırga kesildi.

133. Gündüz olunca dışarıya baktım, sesler kesilmişti.

134. Ve bütün insanlık çamura dönmüştü.

135. Bütün yer dümdüz olmuştu.

136. Pencereyi açtım ve ışık yüzüme çarptı.

137. Yere kapıldım, oturdum ve haykırdım,

138. Göz yaşlarım yanaklarımdan aşağıya akıyordu.

139. Dünyanın dört tarafına baktım, okyanusun sınırlarına baktım.

140. On iki ada tepeleri görünüyordu.

141. Gemi Nisir (. . . .) dağının üzerine oturdu.

142. Nisir dağı gemiyi tuttu ve kımıldatmadı.

143. Birinci günde, ikinci günde, Nisir dağı gemiyi tuttu ve kımıldatmadı.

144. Üçüncü günde, dördüncü günde Nisir dağı gemiyi tuttu ve kımıldatmadı.

145. Beşinci günde, altıncı günde Nisir dağı gemiyi tutu ve kımıldatmadı.

146. Yedinci gün gelince

147. Bir güvercin çıkardım ve salıverdim.

148. Güvercin uçtu ve (sonra) geri geldi;

149. Üzerine konacak yer bulunmadığından geri geldi.

150. Bir kırlangıç çıkardım ve salıverdim.

151. Kırlangıç uçtu ve (sonra) geri geldi.

152. Üzerine konacak yer bulunmadığından geri geldi.

153. Bir karga çıkardım ve salıverdim.

154. Karga uçtu, alçalan suları gördü.

155. Yedi sulardan geçti, yükseldi, geri geldi.

UTANAPİŞTİM GEMİDEN AYRILIYOR

156. O zaman (her şeyi) çıkardım, her tarafa yaydım ve bir kurban kestim.

157. dağın tepesinde bir adam takdim ettim.

158. Kapları yedişer yedişer koydum,

159. Onların altına kamışlar, selvi ve mersin ağacı yığdım.

160. İlahlar kokuyu aldılar,

161. İlahlar tatlı kokuyu duydular.

162. İlahlar, sinekler gibi kurbanı takdim edenin başına toplandılar.

İLAHLARIN HANIMI İŞTAR'IN HİTABESİ

163. İlahların hanımı yaklaşınca,

164. Kendi arzusu üzerine Anu'nun verdiği çok kıymetli mücevherlerini yukarı kaldırdı.

165. Ey burada mevcut olan ilahlar, boynumdaki gök yakut mücevherleri asla unutmadığım gibi.

166. Bu günleri her daim düşünecek ve onları asla unutmayacağım.

167. İlahlar adada gelsin,

168. Fakat Adad'a Enlil gelmesin,

169. Zira düşünmedi ve kasırgayı çıkardı,

170. Ve halkımı mahvetmek için, onun üzerine salıverdi.

ENLİL'İN HİDDETİ

171. Enlil yaklaşınca

172. Gemiyi gördü, o zaman Enlil suratını astı;

173. İlahlara, İgigi'ye karşı öfkelendi (ve dedi):

174. Hayatını kurtarabilen birisi mi var?

175. o sağ kalmayacaktır, umumi harabiyette hiçbir insan sağ kalmayacaktır?

EN – URTA (İN URTA)NIN HİTABESİ

176. o zaman; En Urta ağzını açtı ve konuştu.

177. Ve muharip Enlil'e dedi:

178. İlah Ea'dan başka kim plan yapabilir?

179. İlah ea bütün yapılan şeyleri bilir.

180. İlah Ea ağzını açtı ve konuştu.

181. Ve muharip Enlil'e dedi:

182. ey ilahlar prensi, ey muharip,

183. Sen nasıl hiç düşünmeden bir kasırga çıkarabildin?

184. Günahkâr olanın günahı kendi başına insin,

185. Tenbihe mugayir hareket edenin bu kabahati kendi başına insin,

186. Fakat, merhamet edin ve (her şey) mahvolmasın; mütehammil olun (ve insan lekelenmesin).

187. Kasırga çıkarmaktansa

188. Aslan gelip insanlığı eksilteydi.

189. Kasırga çıkarmaktansa

190. Kurt gelip insanlığı eksilteydi.

191. Kasırga çıkarmaktansa

192. Bir kıtlık çıkıp memleketi (bitireydi).

193. Kasırga çıkarmaktansa

194. İrra (.... ve billahi) çıkıp memleketi (bitireydi).

195. Bana gelince ben büyük ilahların sırrını beyan etmedim.

196. Atra ; Hasis'e (.....) bir rüya gösterdim ve o ilahların sırrını bu suretle duydu.

197. Binaenaleyh, şimdi onun hakkında bir karar verin.

ENLİL ULTANAPİŞTİM'İ VE KARISINI MABUT YAPIYOR

198. Bunun üzerine İlah Enlil gemiye girdi,

199. Elimden tuttu ve beni önüne getirdi.

200. Karımı da öne getirdi ve yanımda diz çöktürdü.

201. Alınlarımıza dokundu, aramızda durdu, bizi takdis etti.

202. Utanapiştim bundan evvel sırf bir insan idi.

203. Fakat, şimdi Utanapiştim ve karısı bizler, ilâhlar gibi olsunlar.

204. Utanapiştim, uzakta, nehirlerin ağzında ikamet edecektir.

Yukarda, gökler daha adsızken,
Aşağıda da yere henüz ad verilmemişken,
İlk varlık ve hepsinin babası olan Apsu
Hepsinin anası olan Mummu, Tiamat
Bütün sularını tek bir kümede birleştirdiler
Hiçbir gölgeli set yapılmamış, hiçbir bataklık keşfedilmemişti.
İlâhlardan hiç birisi henüz zuhur etmemişken,
Henüz adlar verilmemişken, kaderler daha tayin olunmamışken
İlâhlar, Aspu ile Tiamat'ın sinesinden zuhur ettiler.
İlâh Lakhmu ve İlâhe Lakhamu zuhur ettiler ve adları konuldu.
Onlar vücutça büyürler ve boyları uzanırken,
Anşar ve Kişar zuhur ettiler ve onları geçtiler.
Günler yayıldılar, yıllar uzadılar.
Babalarına müsavi olan oğulları İlâh Anu (Yaratıldı)
İlâh Anşar büyük oğlu Anu'yu tam kendi tasviri ile yaptı.
İlâh Anu ise, Nudimmud'u (Ea) kendi tasviri ile doğurdu.
İlâh Nudimud hakikaten babalarının çocuğu idi,
Anlayış kabiliyeti, zekâ ve büyük kuvvetle mümtaz idi.
Babasını yaratan Anşar'dan daha çok kuvvetli idi.
Kendi kardeşleri olan İlâhlar arasında rakibi bulunmuyordu.
İlâhlar arkadaşlığı kurulmuştu.
Onlar Tiamat'ın rahatını bozdular.
İlâhi ikametgâhın içinde gürültüler çıkararak
Tiamat'ın huzurunu altüst ettiler.
Apsu (su girdabı) onların gürültüsünü teskin edemiyordu.
Tiamat ise ses çıkarmıyordu.

Fakat onların yaptıkları hoşuna gitmiyordu.

Hareketlerine iyi nazarla bakmıyordu.

O zaman, büyük İlâhların ceddi olan Apsu,

Bağırdı ve evinin kahyası olan Mummu'yu çağırarak dedi:

"Ey Mummu, karaciğerimi şenlendiren kahyam,

"Gel Tiamat'a gidelim".

Gittiler ve Tiamat'ın karşısında (bir divan üzerinde) oturdular;

(Kendi çocukları olan) İlâhlar hakkında beraber müzakere ettiler.

Apsu söze başlayarak,

Mukaddes Tiamat'a mevzu açtı (ve dedi):

"Onların hareketi benim için muz'iç olmuştur.

"Gündüz rahat etmiyorum, gece uyuyamıyorum.

"Onları mahvedecek, hareketlerine nihayet vereceğim.

Sükûnet tekrar yerine gelsin; o zaman rahat edeceğiz".

Tiamat, bunu duyunca

Öfkelendi ve kocasının yüzüne bağırdı,

Büyük hiddetle bağırdı ve kendinden geçti;

Duygularına dokunulmuştu.

"Ne? Kendi yarattıklarımızı kendi elimizle mahıv mı edeceğiz?

"Hareketlerine mâni olalım, fakat hüsnüniyetle hareket edelim".

Mummu, cevap vererek Apsu'ya fikir verdi;

Mummu'nun verdiği fikir düşmanca (?) idi ve (İlâhların) aleyhinde idi.

"Baba, bu ezici hareketleri mahvet.

"O zaman, hakikî olarak, gündüz rahat edecek ve gece uyuyabileceksin".

Apsu onu duyunca, yüzü güldü,

Kendi çocukları olan ilâhlara karşı tertip olunan fenalıktan dolayı.

Mummu'nun boynuna sarıldı,
O ise dizlerine oturdu ve onu öptü.
Mecliste tertip ettikleri şey,
Büyük oğulları olan ilâhlara tekrarlandı.
İlâhlar, bunu duyunca, hiddetlendiler.
Sonra seslerini kestiler, sükûnetle oturdular.
Anlayış kabiliyetiyle mümtaz, akıllı ve şanlı olan ilâh,
her şeyi bilen Ea, onların aczini (?) sezdi.
"Her şeyin bir tasvirini" yaptı ve ona karşı çıkardı.
Onun için fevkalâde mukaddes bir efsun icat etti.
Okudu ve onu (tasviri) suyun üzerine koydu,
Bir mağarada yatmış olan Apsu üzerine uyku serpti.
(Bu suretle) Apsu'yu yatırdı ve uyku onun üzerine çöktü.
Mummu'nun insani kısımları akıntı içince kesildi.
Ea, onun (Mummu'nun) kemik bağlarını çözdü, serpuşunu yırttı,
Ziyasını söndürdü, kaderini sefalete çevirdi.
Apsu'yu yendi ve onu katletti,
Mummu'yu bağladı ve kafasını ezdi.
Bundan sonra, Apsu üzerine ikametgâhını kurdu.
Mummu'yu bağladı ve yularını eline aldı.
Ea, düşmanlarını yendikten ve öldürdükten sonra,
Ve onların üzerine şanlı zaferini kurduktan sonra,
İkametgâhında istirahat etti,
Onu Apsu tesmiye etti, mukaddes yerleri tespit etti,
Orada gölgeli köşkünü inşa etti,

Bundan sonra gelen, yirmi beş satır kadar olan yegane versiyon, Asurca hikâyesidir. Bu versiyonda, Ea'nın ve karısı Damkina'nın Babilce versiyonundaki rolleri, Lakhmu'ya ve karısına adanmıştır, Marduk'un rolü ise Aşur'a verilmiştir. Hikâyeyi anlamak için aşağıdaki bölümlerdeki gerekli olan isim değişiklikler yapılmalıdır.

Lakhmu ve karısı Lakhamu (Ea ve Damkina), iltişamla ikamet ettiler,

Bir "tasvirler" ikametgâhı olan kaderler mabedinde,

En büyük âlim, İlâhların Apkallu'su olan İlâh doğruldu.

Apsu içinde Aşur (Marduk) doğdu.

Mukaddes Apsu içinde Aşur (Marduk) doğdu;

Onu doğuran, babası Lakhmu (Ea) idi.

Onunla mümbit olan, anası Lakhamu (Damkina) idi,

Onu İlâhelerin memesi emdirdi.

Onu büyüten dadı, onu dehşetle doldurdu.

Bünyesi cesimdi, gözleri alevlerle parlıyordu.

.....

Onu yaratan babası Lakhmu (Ea), onu baktığı zaman

Yüreği sevinde, neşe ile doldu.

Onu teçhiz etti ve ona bir İlâh bünyesinin iki mislini ilave etti.

Öyle ki, o fevkalade boy attı ve hepsini biraz geçerdi.

Onun ölçüleri anlaşılmazdı, fakat mahirane düşünülmüştü,

İnsan anlayışına uymuyor, gözle kavramak kabil değildi.

Dört gözleri, dört kulakları vardı,

Ağzını açtığı zaman, alevler çıkardı.

Kulakları dört kat işitirlerdi,

Gözleri de aynı surette her şey dört kat görürlerdi.

Büyüyünce, onu endamı İlâhlar arasında en yükseği oldu.

Azaları, en yüksek olanı geçer, onu tefevvuk ederdi.

Kimin oğlu? Kimin oğlu idi?

Güneş İlâhının oğlu, İlâhların güneşi idi.

O, parlak şanüşerefi giymiş İlâhların mukaddes yeri.

Ona kendi parıltılarını giydirdiler.

..... Anu dört rüzgârları doğurdu.

Ki grubun en kuvvetlisi olan yılanı tutarlardı.

..... Tiamat'ı tahrik eder.

Tiamat tahrik edildi ve gece gündüz gider gelirdi,

..... Onun öfkesini alevlendirdiler.

İçlerinde fena planlar tertip ederlerdi.

Onlar, kardeşler, Tiamat'a dediler:

"Onlar, kocan Apsu'yu katlettikleri zaman

"Sen onun yanından yürümeyerek, oturup ağladın,

115 – 125 inci satırlar kırıktır. Bu satırlarda, alçak devler tarafından, ziya İlâhlarının halü hareketine karşı Tiamat'a umumi bir şikâyet yapılıyor. Onlardan intikam alınması arz olunur ve Tiamat bunu 125 inci satırda kabul eder, "bu söz onu memnun etti". Bazı devler yaratmağa ve İlâhlara karşı harp etmeğe karar verir.

Onlar bir takım teşkil ettiler ve Tiamat'a yardım etmek için harbe atıldılar.

Onlar fevkalade hiddetli idiler, gece gündüz hiç durmadan suikastlar tertip ederlerdi.

Hiddetle haykırarak, korkunç bir harp açtılar.

Tertibatlı bir muharebe açtılar, husumet avazeleri çıkarıyorlardı;

Her şeyin şeklini veren Ummu; Khubur

Yenilmeyen silâhı meydana getirdi, iri yılanlar doğurdu

Ki dişleri sivri ve merhametsizdiler,

Onların vücutlarını kan yerine zehirle doldurdu,

Korkunç dev yılanlarını dehşetle doldurdu,

Onları parlak surette süsledi, onları İlâhi bir şekle koydu,

Öyle ki, onlara bakan korku ve dehşete kapılırdı,

Öyle ki, onların vücutları kalkabilirdi ve hücumlarına karşı hiçbir insan dayanamazdı,

Engerek yılanı, parlak yılanı ve İlâhe Lakhamu'yu,

Büyük Aslanı, kasırgayı, azgın köpeği akrep insanı

Kuvvetli borayı, balık insanı, boynuzlu canavarı çıkardı.

Merhametsiz ve harpte hiç yenilmeyen silâhı getirdiler.

Tiamat'ın emirleri çok şiddetli idiler, karşı gelinmEzdani.

O, bu cinsten on bin devleri bu suretle yarattı,

Tiamat, İlâhlar arasında, kendi takımını toplayan büyük oğlunu,

Yani Kingu'yu yükseltti, onu, onların arasında en büyüğü yaptı.

Harpte takımların kumandasını, cemaatin idaresini,

Her türlü silâhlı insanları, harp vazifesini

Taarruzda mızraklıların kumandasını

Ona tevdi etti; onu mecliste oturttu,

(Diyerek) "Senin için bir efsun okudum. Seni bütün İlâhlar içinde tebcil ettim.

"Comle İlâhların hâkimiyetini senin eline verdim.

"Ulu ol, sen ki benim biricik zevcimsin.

"Anudai İlâhlar, senin şerefini hepsininkinden büyük etsin."

Ona, kaderler levhasını verdi, levhayı onun göğsüne yapıştırdı, (diyerek):

"Verdiğin emir boşa gitmesin, ağzından çıkan her şey sabit olsun."

Kingu, yükseldiği ve gökleri işgal ettiği zaman

Kendi oğulları olan İlâhların kaderlerini tayin etti, (diyerek)

"Ağızlarınızı açınız, Ateş İlâhı sönsün.

"Muharebede muzaffer olan, kuvvetlisini titretmelidir.

GILGAMEŞ DESTANI

Sümerlerin bu eski efsanesi, Akad'lar, Amurular devrinde gerek tasvirler ve gerekse de kitabe ve kudurlara işlenmek suretiyle yaşatılmıştı. Uruk Sitesi Kralı olan Gılgameş, bu efsaneye göre vücudu ilahlar etinden yapılmış varlığının üçte ikisi ilah, üçte biri insan olan bir kahramandır. Uruk'un çobanı (hükümdarı) halkını oldukça fazla çalıştırmış, onları ağır vergilere bağlayıp, zalimane politikalarla inim inim inletmiş. Bunun üzerine Uruk'lular tanrılarından GılGameş'i kontrol edecek ve onu meşgul ederek kendilerine elinden kurtaracak bir kral yaratmalarını istiyorlar. İlahiler bu duayı kabul ve Mabude ArAru'ya Gılgameş'e bir rakip yaratmasını emrediyorlar. Destan, bundan sonraki macerayı şöyle anlatıyor:

"Abaru mabutların taleplerini kabul etti. Yaratacağı bu rakibin nasıl olacağını tasarladıktan sonra ellerini yıkadı. Bir parça kil aldı. Onu yere koydu ve İlah En Urta (İnurta) ya benzeyen bir erkek mahlûk yaptı. Onun bütün vücudu kıllarla örtülü idi. Saçları, kadın saçları gibi uzun idi. Ve sürüler İlahı Sumukan gibi giyinmişti. Tepedeki ormanlarda farklı biri yaşıyordu

bu kişinin adı; EnkiDu'ydu. Tepedeki ormanlarda yaşar, ceylanlar gibi ot yer, yabani öküzlerle su içer, kırlardaki vahşi hayvanlarla dolaşırdı. İri yapılı yenilmez bir güce sahipti. Beraber dolaştığı bütün vahşi hayvanlar, onun idaresi ve egemenliği altındaydı.

Günün birinde bir avcı ava çıkıyor. Tuzaklar, ağlar kuruyor. Fakat üç gün sonra, açmış olduğu hendeklerin doldurulmuş, ağların yırtılmış olduğunu EnkiDu'nun tutulmuş olan vahşi hayvanları kurtardığını görüyor. Avcı, EnkiDu'nun azamet ve gücünden oldukça fazla korkuyor. Gerisin geri dönerek evine kaçıyor. Babasına gördüklerini ve nasıl kaçtığını anlatıyor.

GılGameş bu macerayı işitince avcıya babasının vermiş olduğu nasihate göre hareket etmesini tavsiye ediyor. Bu nasihate göre kendisine güzel ve şuh bir kadın bularak ormana götürmesi istenmektedir. Amacı EnkiDu'yu kadının cazibesine kaptırmak, böylece bu vahşi yaratığı kadının sıcak koynunda ehlileştirerek hayvanlardan uzaklaştırıp şehre getirmekti.

Avcı bu tavsiyeden hareketle istediği kadını bulup, ormana doğru onunla beraber yola çıkıyor. EnkiDu'nun yaşadığı ormana geliyorlar, hayvanların su içmeğe geldikleri yerin yakınından oturuyorlar.

Res. GılGameş-EnkiDu ve diğer Tanrılar

Ertesi gün hayvanların suya geldiklerini ve Enkidu'nun onlarla beraber bulunduğunu görüyorlar. Avcı çekiliyor. Kadın da avcının tavsiyesi nedeniyle, EnkiDu kendisini gördüğü zaman peçesini kaldırarak yüzünü ona gösteriyor. EnkiDu hayvanlarını bırakıyor. Onun yanına geliyor. Sekiz gün sekiz gece

onunla beraber kalıyor. Bu zamandan sonra daha önceden birlikte yaşadığı hayvanların yanına dönüyor. Fakat onun geldiğini ilk defa hisseden ceylanla diğer bütün hayvanlar kaçmaya başlıyorlar. Bu vahşi hayvanlar ormanın içinde kayboluyorlar. EnkiDu, hayvanların kendisini terk ettiklerini görünce dizleri çözülüyor. Eskisi gibi koşamıyor. Bunun üzerine tekrar Uruklu dilberin yanına dönüyor. Kadın ona güzel sözler söyleyip, onu seviyor. Ona, vahşi hayvanlarla neden dolaştığını soruyor. Birçok diller dökerek onu beraberce Anu ve İştar'ın ikamet ettikleri ve kahraman GılGameş'in kral olduğu Uruk şehrine gitmeye ikna etmeye çalışıyor. EnkiDu kadının sözlerine kulak veriyor. Kadın da ona Uruk şehrine ve kahraman GılGameş'i övdükçe övüyor. Nihayet EnkiDu, kadınla beraber şehre gitmeye karar veriyor.

GılGameş bu sırada iki tane rüya görüyor. Rüyanın birisinde üzerine gökten bir taş düşerken halkının yardımı ile bu taşı anası Ninsun'a doğru itebildiğini, diğerinde ise Urukta sokak ortasında garip şekilli bir balta görmüş, bunu bir kadın gibi severek yanına almıştı. GılGameş rüyalarını mabude olan anası Ninsun'a anlatıyor. O da bunları Uruk'a kendisine bir rakip geleceği fakat sonunda onunla candan dost olacağı şeklinde yorumda bulunuyor. GılGameş, bu rüyalar sayesinde kadının Enkidu'yu kandırdığını ve EnkiDu'nun Uruk'a geleceğini anlıyor.

Nihayet EnkiDu, Uruk'a gelmek üzere kadınla beraber yola çıkıyor. Kadın onu önce çobanlar köyüne götürüyor. Orada kendisine ekmek yemesini, arpasuyu içmesini öğretiyor. Çünkü EnkiDu, o güne kadar, yalnız ineklerin sütünü emmek suretiyle yaşamıştı. Bu suretle kadın EnkiDu'ya yemeyi, içmeyi, yağlanmayı, elbise giymeyi vs. medeniyet adına olan şeyleri öğretiyor. Enkidu kılıç kuşanıp; sürülerin üzerine saldıran aslanları, kurtları avlıyor. Bu esnalarda GılGameş tarafından onu şehre davet eden bir yazıyı haberci aracılığıyla alıyor. Kralın onu kabul edeceğini fakat kurallar gereği usulen her yabancı gibi ondan da bir hediye beklediğini bildiriyor. EnkiDu, kente gitmeye karar veriyor. Bu kararı duyan herkes büyük bir heyecana kapılıyor. Bütün halk onun ne kadar vahşi olduğunu biliyordu. Ama ehlileştiğini de bildikleri için merak içinde bekleştiler. GılGameş'le EnkiDu'nun ilk karşılaşmaları, kralın Uruklu kadından kendi hakkını istemek (kendisiyle birlikte olmasını) için gece

geldiği zaman meydana geliyor. EnkiDu, Gılgameşin bu isteğine karşı geliyor. Böylece iki kahraman savaşmaya başlıyorlar. Bu esnada kapının eşiğini kırıyorlar. Bu boğuşmadan duvar da sarsılıyor. Nihayet GılGameş galip geliyor. Ama bu kavga iki düşman yaratmaktan çok, güçlü iki dostluk yaratıyor.

GılGameş, günün birinde Enkidu'ya sedir ormanlarına gitmeyi ve tanrıları tarafından ormana bekçi olarak görevlendirilmiş olan Humbaba ile savaşmalarını teklif ediyor.

EnkiDu kendisinin vahşi hayvanlar arasında ormanlarda gezdiği zamanlarda Humbaba'nın korkunç sesinden ve alevli nefesinden ne kadar korktuğunu, dolayısıyla Gılgameşin bu işten vaz geçmesi gerektiği konusunda epey çaba sarf ediyor. Ama GılGameş ölümün insanlar için kaçınılmaz bir şey olduğunu, kendisinin çocukları arasında ve gelecekte soyunda konuşulacak bir ünle yaşamak istediğini ve hayatta önemli bir şeyler yaparak ölmek istediğini söyleyerek, Enkidu'nun söylediklerini kabul etmiyor. Savaş kaçınılmaz olunca, kılıç ustalarından iki keskin kılıç yapmaları istenir. Sanatkârlar muazzam baltalar ile altından kılıçlar yapıyorlar. Böylece iki kahraman ağır (on talant ağırlığındaki) silahlarıyla yola koyuluyorlar. Tüm kent kahramanları yolculamak için kent kapısı önünde toplanırlar. GılGameş gördüğü rüyaları ve yapmak istediklerini yaşlı Kalolara anlatır, onlarda anlatılanları olumlu karşılamayıp, tıpkı Enkidu gibi onu bu niyetinden vaz geçirmek için uğraşırlar ama onlarda bunu başaramazlar. "GılGameş hayatını güneş ilahına emanet ediyor. İki arkadaş yola çıkıyorlar. İhtiyarların son sözleri, krala kendi kuvvetine güvenmeyerek çok büyük tehlikelerden sakınması ve dikkatli olması üzerine tavsiyelerde bulunuyorlar..

Yola çıkan iki arkadaş ilk önce GılGameş'ın ilahe anası, Nin-Sun'u ziyaret ediyorlar. Kadın, oğlunun sağ salim olarak tekrar Urauk'a gelmesi için, Güneş tanrısından gerek yolculuk ve gerekse de savaş esnasında oğluna göz kulak olması ve gerektiğinde yardımcı olması için talepte bulunur.

Res. GılGameş ve EnkiDu

"İki arkadaş **Güneş tanrısının** gözetiminde olmanın rahatlığıyla yola çıkıyorlar. Humbaba'nın yaşadığı ormanın kapısına geliyorlar. EnkiDu, büyük orman ağaçlarından yapılan muhteşem kapıyı gördüğünde azamet ve güzelliği karşısında büyüleniyor. Burada Humbaba'nın bir bekçisiyle karşılaşıyorlar ve hemen orada adamı tepeliyorlar. Fakat bu adam öldükten sonra Enkidu'yu müthiş bir korku alıyor hastalanıyor. On iki gün çok kötü rüyalar görüyor ve onların etkisinde kalıyor. Adeta bir ölü gibi yatıyor Enkidu. EngiDu, arkadaşına rüyalarını anlatarak bu maceradan vaz geçirmeye uğraşıyor. Ama GılGameş bir kez kafasına koymuştur. GılGameş arkadaşına cesaret vererek tekrar yola çıkıyorlar. Selviler arasında uzanan Humbaba'nın üzerinde yürüdüğü uzun bir yol görüyorlar. İlâhların yaşadığı yer olan kutsal Sedir dağını ağaçların etrafına yaptıkları latif gölgeleri izleyip, tatlı kokulardan mest olup uykuya dalıyorlar. Uyandıkları zaman GılGameş arkadaşına görmüş olduğu bir rüyayı şöyle anlatıyor: Güya ikisi birden bir dağın tepesinde duruyorlarmış. Tepe birdenbire kopuyor, yere düşüyor, fakat kendilerine bir şey olmuyor. EngiDu, bu rüyaya göre korkunç Humbaba'yı yeneceklerini söylüyor ve tekrar yola çıkıyorlar. Üç defa altmış mil yol aldıktan sonra dinlenmek üzere duruyorlar. GılGameş bir rüya daha görebilmesini dağdan istiyor. Hemen uykuya dalıyor. Gece yarısında korku ile uyanıyor. Rüyasında dünyanın

karardığını ve büyük gürültüler içinde, uzaklaşıp sönen alevler çıktığını anlatıyor. Bu rüya da EngiDu tarafından olumlu olarak görülüyor.

Nihayet iki arkadaş Humbaba'nın yanına çıkıyorlar: müthiş bir savaş başlıyor. Güneş ilahı, Humbaba'nın üzerine yeni baştan saran yedi fırtına gönderiyor. Humbaba bu rüzğarlar önünde kımıldanamıyor. Bu suretle bağlanmış olan Humbaba, GılGameş'a teslim oluyor. Hayatına kıyılmamak şart ile kendisine tabi olacağını bildiriyordu. GılGameş, Humbaba'nın bu talebine olumlu yaklaşıyor. Kendisine tabi olan birini öldürmeyi gerekli görmüyor. Ama Enkidu ise, Humbaba'nın yaşarsa kendileri için büyük tehlike olacağından söz ederek, arkadaşını ikna edip Humbaba'yı öldürmeye karar veriyorlar. Humbaba'nın kafasını kesip cesedini de ormana atıyorlar. Böylece Humbaba'dan kurtuluyorlar.

Res. HumBaba

Kahramanlar büyük zaferle ülkelerine geri dönüyorlar. GılGameş banyo yapıp temizleniyor, en güzel elbiselerini giyiniyor. GılGameş'i bu yakışıklı kıyafetiyle gören Uruk'un fahişe ve zevk tanrıçası İstar (Nane = İnnana) ona âşık oluyor. GılGameş'e şu teklifte bulunuyor: (Destan 55 – 70 inci satırları)

Haydi, GılGameş (benim) kocam ol,

Bana (vücudunun) meyvesini serbestçe ver.

Sen benim kocam ol, ben de senin karın olayım,

Senin için Lapis Lazoliden ve altından bir araba koşturacağım,

Tekerlekleri altından, boynuzları kehribardan olacaktır.

Her gün ona büyük katırlar koşturacaksın.

Selvi kokularıyla evimize gir.

Evimize girerken, eşik ve merdivenler ayaklarını öpecekler.

Krallar ve prensler sana tabi, sana muti olacaklar.

Dağ ve ovaların mahsulünü vergi olarak sana getirecekler.

Senin dişi keçilerin çok yavrulayacak ve koyunların ikiz doğuracaklardır.

Eşeklerin katır kadar büyük,

Koşu atların süratleriyle meşhur,

Ve koşu katırların eşsiz olacaktır.

GılGameş bu teklifi reddediyor[102]: İstar'ın kocası olmanın çok ağır yük altına girmek olduğunu biliyor. İlahesinin eline düşüpte âşık olduktan sonra kötü hallere düşen soylu kralları ve hayat hikâyelerini biliyor...

Aldatıcı aşkının, barınacak yeri olmayan bir harabe, fırtınaya karşı açılmış bir kapı yıkılmaya hazır durumda bir bina, bir tuzak bir uçurum, çatlak bir kap ufalanan yumuşak bir taş, kıymetsiz bir güzellik, ayağa uymayan bir ayakkabı olduğunu söylüyor. Sonra İştar'a hitaben, "Sana koca olanlardan kim mutluluk bulmuştur? Dinle! Âşıklarının hikâyelerini sana anlatayım: DuMuzi gençliğinin aşkı idi. Fakat onu her sene azap içinde bırakırsın. Allalu kuşunu sevdin. Fakat onu da terk ettin, kanatlarını kırdın. Gürbüz, kuvvetli aslanı sevdin. Fakat çabuk bıktın.

---

[102] Gılgameş efsanesi erkek ve kadının iktidar mücadelesini de anlatmaktadır. GılGameş, İstar'ı red ederek erkek egemenliğini ve sertliğini temsil etmeyi tercih etmiştir. Oysa Dumuzi, istar'ın ardından yerin altına inmiş ve ordan çıkmamayı yeğlemiştir. Bu tercih iki farklı erkeği ortaya çıkarmaktadır. İstar kadındır ama sadece aşkın değil BİLGEliğinde tanrıçasıdır. Dumuzi bunu kabul eden erkektir. Oysa GılGameş ise tam tersine, gücü ile kadının aklını alan erkeğin sembolüdür. Kadını bilgelikten çıkaran ve kurnazlığa sürükleyen yarı tanrıdır. Yunan kültüründe de Hera bilgelik tanrıçasıdır. İşte Yunanlılar, Sami kültürden korunarak Hatti-Kengi kültürünü devam ettirmiş, aklı bilgiye bilgiyi de bilime dönüştürmeyi başarmışlardı. Samilerden etkilenen Kurdiler ise zamanla bilgi ve bilgelikten kopacak, kadından aklı alarak sadece kadına duyguyu bırakacaklardı.

Onda yedi çukur oydun. Senin etkin altına giren kişiler ya güçten düşmüşler sefil olmuşlar veya ölmüşler. İnsan aşıklarının sonu bile iyi olmamıştır: Bir zamanlar sevgilin olan çobanı sonra atın köpeklerine parçalattın. Babanın bahçıvanı olan İşullanu'yu sevdin. Fakat sonra onu da terk ettin. Tekliflerini reddettiği için onu da Tallaluya (Örümceğe) çevirdin. Şimdi beni sevdiğini söylüyorsun. Demek ki, bir zaman beni de sevecek fakat sonunda beni de onlar gibi yapacaksın!

Res. İSTAR

İştar bunları dinledikten sonra oldukça kırgın bir halde kızıyor. Adeta küplere binerek göklere çıkıyor. Babası Anu'ya,

anası Antu'ya, GılGameş'in kendisine ettiğini, bütün yaptıklarını ortaya çıkardığını söyleyerek ondan şikâyetçi oluyor. Anu bu işte Gılgameşin değil kendisinin suçlu olduğunu söylüyor. Ama İstar bu sözlerle imana gelecek bir tanrıça değildir. İştar babasından GılGameş'i öldürecek doğaüstü bir boğa yaratmasını ısrarla istiyor ve sonunda babası bu isteğine karşı koyamayarak yarattığı doğaüstü güçlere sahip boğayı Uruk'a gönderiyor.. Karşısına gönderilen, iki ve üç yüz insanı öldürüyor. Nihayet GılGameş ve EnkiDu, bizzat boğanın karşısına çıkmaya mecbur oluyorlar. Korkunç bir savaş başlıyor: EnkiDu ani bir hamle ile boğanın kuyruğunu yakalıyor. GılGameş'te hançerini kalbine saplıyor ve hayvanın kafasını koparıyor. Sonra yüreğini çıkararak ve yere şarap döküp güneş tanrısına adıyor. İştar, böyle bir sonucu beklemedi için sinirinden ve öfkesinden ne yapacağını şaşırıyor. Uruk kentinin surları üstüne çıkarak Gılgameş'e sövüp saymaya, lanetler yağdırmaya başlıyor.

EnkiDu ise, İştar'ın bağırışlarını duyunca boğanın sağ budunu yakaladığı gibi koparıp, İştar'ın önüne atarak (Ah seni de bir elime geçirebilseydim seni de onun gibi yapardım) diyor.

Bundan sonra İştar bütün tapınak fahişelerini ve diğer kadınları toplayarak boğanın başında ağıt yakıp matem tutuyorlar.

GılGameş, Uruk ta ne kadar sanatçı varsa hepsini bir araya getiriyor. Bunlar boğanın boynuzlarına hayran oluyorlar. Çünkü her biri 30 minalapis; lazüli'ye bedeldi. Kalınlıkları iki parmak genişliğinde oldukça büyük boynuzlardı. "İkisi birden 6 kur yağı ihtiva edebilirdi." GılGameş, merhem kabı olmak üzere bunları kendi ilahı olan LuGal Banda'nın mabedine, adıyor. Sonra kendisi ve EnkiDu ellerini Fırat'ta yıkayarak şehre doğru yola çıkıyorlar. Uruk sokaklarından geçerlerken insanlar etraflarına toplanarak hayran hayran onları seyrediyorlar. GılGameş, toplanan halka hitaben şöyle bağırıyordu:

İnsanlar içinde şerefli olan kimdir?
Kahramanlar içinde şanlı olan kimdir?
Halk da buna karşı şu cevabı veriyor:
İnsanlar içinde şerefli olan GılGameş'tir
Kahramanlar içinde şanlı olan EnkiDu'dur.

GılGameş sarayında büyük bir ziyafet veriyor. Sonra hepsi uyuyorlar. EnkiDu'da uyuyor. Bir rüya görerek uyanıyor. Onu GılGameş'e anlatıyor: EnkiDu rüyasında Enlil, Ea ve güneş ilâhlarını bir meclis kurmuş olarak görüyor. Bu mecliste Enlil GılGameş'le EngiDu'nun yaptıklarına kızmış EngiDu'nun ölümüne fakat GılGameşin bundan muaf tutulmasına karar vermiş. Bu karar güneş ilahının şiddetli itiraz ve muhalefetine rağmen kesinleşmiş. Bunun sonucunda çok kısa bir zaman sonrasında EnkiDu hastalanıyor. Başına gelen bu felakete kendisini aldatarak Uruk'a getiren kadının olduğunu düşünerek ona lanetler, beddualar yağdırıyor ve güneş ilahı EnkiDu'nun bu dualarını gökte işitiyor. Kadına karşı gösterdiği nankörlüğe kızıyor. EnkiDu'ya hitaben, o kadın sayesinde medeni hayat yollarını öğrendiğini ve GılGameş'e kavuşarak yüksek bir mevkiye çıktığını, öldüğü zaman bu sayede büyük saygı ve hürmet ile karşılaşacağını anlatıyor. Bu uyarı üzerine EnkiDu, kadına haksız yere kızdığını anlıyor. Siniri geçiyor. Kızıp beddua ettiği kadına dualar etmeye başlıyor.

EnkiDu, üzerine çöken hastalığın etkisiyle tekrar derin bir uykuya dalıyor. Bu defa da bir rüya görüyor. Uyanır uyanmaz GılGameş'e anlatıyor: Bu defa rüyasında aslanpençeli bir canavar görmüş, ona yenilmişti. Canavar kendisini alt dünyaya götürmüş, orada bulunan ölü insanların sefil vaziyetlerini eski kralların köleler gibi olduklarını, rahip ve bilginlerin Tamu (Karanlık ülke) mabudesi E.Reş.Ki.Gal'e hizmet ettiklerini görmüştü.

Sonunda EnkiDu ölüyor. GılGameş kahraman arkadaşının ölümüne altı gün yedi gece matem tutuyor. Yalnız olarak ve şehrin ihtiyarları önünde dövünüp ağlıyor: EnkiDu ile beraber Humbaba'yı nasıl yendiklerini, semavi boğayı nasıl boğazladıklarını ve diğer daha birçok maceralarını anlatıyor. Güneş ilahının sözlerini tekrarlayarak bütün halkını EnkiDu için ağlayıp yas tutmalarını istiyor. Ve sevgili arkadaşını görmüyor.

Dokuzuncu levha ile destanın üçüncü kısmı başlamaktadır. GılGameş sevgili arkadaşı EnkiDu'nun ölümünden duyduğu derin üzüntünün etkisi altında ağlayarak ülkesini gezmeye başlıyor. Dolaşırken kendi kendine şöyle düşünüyor.

Ben de ölecek; ben de EnkiDu gibi olacak mıyım?

Keder ruhuma girmiştir.

Ölümden korktuğum için dünyayı dolaşıyorum.

Ölümden kurtulmak, ebedi hayata ulaşmak için GılGameş, Atan Ubbar Tudun'un oğlu Utanapiştim'in Allahlaşarak sonsuz hayata kavuştuğunu hatırlıyor. Ondan sonsuz hayatın sırrını öğrenmek amacı ve ümidi oluşuyor. Onun oturduğu yeri bulmaya karar verip, şöyle diyor: Yola çıkacak ve hızlı hareket edeceğim. Dağ geçitlerine geceleyin varacağım. Aslanları görerek onlardan korktuğum zaman elimi kaldırıp dileklerime alışmış olan ay ilahını çağıracağım.

GılGameş batıya doğru ilerlerken hem insanların hem de hayvanların hücumlarına uğradı. Fakat onları yendi. Ve yoluna devam ederek güneşin doğup battığına inanılan Maşu dağına vardı. Bu dağın akrep insanlar koruyorlardı. Bunların görünümleri o kadar korkunçtu ki. Onları gören insanlar korkudan kendine kaybederdi. Hatta onların bakışlarına dağlar bile dayanamayıp, yıkılırdı.

GılGameş akrep insanları görünce korkusundan titredi, benzi soldu. Onların önünde yere kapandı. Bunun üzerine akrep insanlardan biri karısını çağırarak, "şu bize gelen insanın vücudu ilâhlar etinden yapılmıştır" dedi. Kadın cevaben onun iki yanı ilah bir yanı ise insandır, dedi. O zaman akrep insan GılGameş'e iyi davrandı. Bu yolculuğun pek tehlikeli ve zorlu olduğunu söyleyerek vazgeçmesini istedi. GılGameş ebedi hayata kavuşanca dedi (Utanapiştim)i aramak ondan ebedi hayat sırrını öğrenmek amacında olduğunu ve bu nedenle ülkesini gezdiğini ve buralara geldiğini söyledi.

Akrep insan hiçbir adamın on iki çift saat süren zorlu (patika) yolun karanlık noktasından geçemediğini anlatarak kendisinin de yoluna devam etmesinin imkânı olmadığını söyledi. Fakat GılGameş hiçbir şeyden korkmayarak dağ yoluna devam etti. Her saat geçtikçe ortalık gittikçe zifiri bir karanlığa doluyordu. Fakat GılGameş, büyük gayretle yoluna devam etti. On iki saatte çok uzak ve tuhaf bir yere vardı. Burada çok güzel ve oldukça lezzetli meyve ağaçlar ile dolu bir bahçe gördü. Bahçeye girdi. Bu bahçede (İlâhlar ağacını) gördü. Burada güneş ilahı kendisine isteğinin boşa çıkacağını seslendi. Fakat GılGameş

ölümden kurtulmak için her şeyi yapmaya karar vermişti. Ve devam edeceğini söyledi.

GılGameş'in geldiği yerde mabude SiDur'nin kalesi bulunuyordu. Bu ilahe misafirperverlikler tanınmıştı. GılGameş yoluna devam için bir yardım görebilirim ümidiyle bu ilahın evine doğru gitti. İlahe yüzü bir peçe ile ötmüş, deniz kenarında bir taht üzerinde oturuyordu. İlahe, GılGameş'in, toz, toprak, çamur içinde, param parça olmuş hayvan derilerine bürünmüş bir halde kendi sarayına doğru geldiğini görünce, gelenin misafirin zamansız bir konuk olduğunu düşünüp saray kapısının kapanmasını emretti. Fakat GılGameş yinede onunla konuşma fırsatını yakalayabilmişti. Ona kapısını kendisine karşı niçin kapattırdığını sordu. Kapıyı zorla açacağını veya kıracağı tehdidinde bulundu. İlahi SiDuri şöyle cevap verdi:

Niçin kuvvetin kesilmiştir? Boynun bükülmüştür.

Kalbin hüzünle doludur. Malızun bir haldesin.

Ve kalbin kinle doludur.

İlahe ona, uzun bir yolculuğa çıkmış, acıklı bir halde, güneşten yanmış biri gibi, memleketten kaçmak isteyen bir görünümü olduğunu söyleyince, GılGameş ona şu cevabı verir:

Hayır, kuvvetim kesilmemiştir. Boynum bükük değildir. Kalbim kin ile dolu değil ve ben zavallı bir durumda değilim.

İlaheye bu kötü durumunun nedenlerini anlattı.. Sevgili arkadaşı Sahra Parsı EnkiDu ile beraber Selvi ormanında Humbaba'yı mağlup ettiklerini, boğayı boğazladıklarını, EnkiDu'nun aslanlarla boğuşarak onları öldürdüğünü ve onun bütün zorluklar karşısında kendisiyle beraber bulunduğunu fakat sonunda bir ölümlü gibi nihayete erdiğini anlattı. Ve sözüne şöyle devam etti:

"Altı gün gece onun için ağladım.

Çok kötü korkmuştum...

Ölümden korktum ve bu sebepten dünyayı dolaşıyorum.

Arkadaşımın felaketi ben son derece eziyor.

Bundan dolayı, dünyada büyük bir yolculuğa çıkmıştım.

Arkadaşımın felaketi beni son derece eziyor.

Bundan dolayı, dünyada büyük bir yolculuğa çıkmıştım.

Ben nasıl sukut edebilirim? Ben nasıl bağırıp çağırabilirim?

Benim sevgili arkadaşım toprak gibi oldu.

EngiDu, benim aziz dostum toprak gibi oldu.

Ben de yatmaya mecbur olarak

Ebediyen kalkmamaya mahküm olmayacak mıyım?"

İlahi SiDuri bunun üzerine sonsuz hayatı aramanın beyhude bir çaba olduğunu söyledi. Çünkü insanın ölüme mahküm olduğunu ilâhlar yaratılışta kararlaştırmışlardır, dedi. Bununla birlikte ona, hayatı sürdüğü zaman içinde dünyanın zevk ve sefasını sürmesini, bu ümitsiz yolculuktan vazgeçmesini tavsiye etti. Fakat GılGameş gitmesi gereken yolu göstermesini istedi. Utanapiştim'e karadan mı, yoksa denizden mi gidilebileceğini sordu. O zaman SiDuri şu suretle cevap verdi:

Hiçbir geçit yoktur, ey GılGameş

Ve varoluştan beri buraya kadar gelen hiçbir kimse denizi aşmamıştır.

Kahraman Şamaş hakikaten denizi geçmiştir, fakat

Ondan başka kim bunu başaramamıştır.

Geçit çok uğraştırıcı ve yol güçtür.

Ve onun önünü kapatan ölüm suları çok derindir.

Sen GılGameş şayet denizi geçmeyi başarırsan ve ölüm sularının önüne varabilirsen, ondan sonra ne yapacaksın? Bundan sonra SiDuri GılGameş'e Utanapiştim'in sandalcısı olan Ur.Şanabi'nin orada bulunduğunu söyleyerek şu tavsiyede bulundu. Kabil olduğu takdirde onunla suları geç, olmadığı takdirde geri dön. GılGameş İlahe SiDuri'den ayrıldı. Sandalcı Ur. Şanabi'yi bulmayı başardı. Sandalcı ona SiDuri'nin sorduğu sorulara benzer şeyler sordu. GılGameş buna da SiDuri'ye verdiği cevaplar gibi cevaplar verdi ve Utanapiştim'e gidecek yolu sordu. Ur Şanabi, cevaben, ona baltasını alarak ormana gidip 60 Cubit uzunluğunda birçok sırık kesmesini söyledi. GılGameş söyleneni yaptı. Sırıklarla geldiği zaman Ur Şanabi ile sandala binerek bir ay on beş gün yolculuk ettiler.

Yolda üçüncü gün ölüm sularına vardılar. Ur Şanabi eliyle ona, dokunmamasını emretti. Bu esnada Utanapiştim sandalın gelişini ve o anda tuhaf bir hale gülerek içindekilerin kim oldu-

ğunu anlamak için kıyıya indi. GılGameş'i görerek ona SiDuri ve Ur Şanabi gibi sualler sordu. GılGameş'e buna da öncekilere verdiği gibi cevaplar verdi. Sonra da ziyaretinin nedenini anlattı: Utanapiştim'i ziyaret etmek için uzun yolculuk yapmış olduğunu oldukça zor geçitleri, korkunç denizleri dalgaları aştığını anlattı. SiDuri'nin evine girmeyi başaramamıştı. Çünkü o, kirli ve yırtık elbiselerine bakarak kapıyı yüzünü kapatmıştı. Yolda kuşları, her türlü hayvanları aslanı, parsı, çakalı, dağ keçisi gibi hayvanları yemiş ve onların derilerini giyinmişti.

Utanapiştim, GılGameş'e, kaderi-ölümü belirleyen Mammitum'un Annunaki ile beraber hiçbir şeyin daimi olmamasını hayat ve ölüm meselesini kararlaştırmış olduğunu, hiçbir kimsenin kendi ölüm gününü bilemeyeceğini ve ondan kaçınamayacağını anlattı. GılGameş'i ısrarı üzerine kendisinin ölümden nasıl kurtulduğunu yani tufan menkıbesini anlattı."

Res. A.Reşi.Gal (Yer altı: Karanlıklar Ülkesinin Prensesi)

ELAMLAR

Elamlar ile ilgili olarak, Kengi (Sümer) coğrafyasında yapılan çalışmalarda bulunan tabletlerde, bu uygarlık yaratıcı kavimin geçmişi bir efsaneye bağlanır. Bu efsane özet olarak şöyledir; Günümüz Basra körfezinde yarı insan yarı balık olan bir Tanrı, Mezopotamya bölgesine Dicle ve Fırat nehirlerini izleyerek gelmişti. Bu yarı insan yarı balık olan Tanrının adı Oanestir.

Oanes, Fırat ile Dicle kenarında yaşayan insanlara medeniyeti bu Tanrı taşımıştı. Bu efsaneden çıkarılacak sonuç şudur: Mezopotamya Kurti coğrafyasına uygarlığı Basra üzerinden gelen Elamlılar getirmişti. Çünkü Tanrı ile halk bu dönemde aynı kavram içinde değerlendirilmelidir. Her halkın kendini koruyan ve kendine yardımcı olan Tanrısı vardı. Bir kavimin Tanrı (heykeli) düşman eline geçtiğinde, o Tanrı(heykeli) kurtarılmayana kadar, o halk özgür sayılmazdı. Balık giyisili tanrı tasviri, samileri de etkilemiş ve onların da tanrılarından Marduk keza aynı balık giyisisini giymişti. Elamlılar ile ilgili bilinen gerçeklik, bu halkın Kurti halklarından olan LuLubilerle komşu oldukları gerçeğiydi. Elamlılarda; Lulubi, Guti ve Kossiler gibi Zağros halklarındandı. En büyük oluşum ve siyasi gücü Anzan Prensliğiydi. Elamlıların Merkez kenti Susun (SUS) dur. Elam kültürü kuşkusuz (İndo)Kurti kültürüne katkıları kadar ondanda oldukça etkilenmişti. Özellikle **Samilere karşı Kurtilerden; Lulubi ve Kasitlerle sürekli itifaklara girerek ve ortak siyasi tavır geliştireceklerdi**. Bu bağlamda bu kültürün içinde Khurdi kabilelerde önemli görevler almış, savaşlarda ortak fedaratif güç birliğine yönelik çabalar geliştirmişlerdi.

Res. Elam Tanrılarından birinin Kuduru (Hint tipolijisi)

Elamlılarda, tıpkı diğer Kurtiler gibi aşiret federasyon sistemine benzer bir yönetim mekanizmasına sahipti. Bu federatif yapılanma içinde başta Anzan, Habardi(p), Hozistan patesliklerinden oluşan bir kabile federasyon sistemiydi. Bu sistemin içinde Kurti kabilelerinde Lulubiler ve daha sonraları ise Kasitlerden Kardunajlar büyük destek verecek ve bu kabile federasyonunun siyasi ve askeri yapılanması içinde yer alacaklardı. Kurtilerin kendi içlerindeki siyasi çekişmelerde ise önemli bir denge unsuru olan Elamlılar, taki yıkılıncaya kadar Ön-Kurti kabileleri lehinde bir tavır geliştirmişlerdi. Elamlılar yıkılıncaya kadar İndo-Kurti ağırlıklı Aşir birlikleri iktidarı tek başlarına ele alamamışlardı. Asur döneminde göreceğiz ki; Asurluların siyasi sistemlerini ayakta tutan temel unsur İndo-Kurti kabile federasyonları ile Ön(Komia/Hatti)-Kurti kabile federasyonları arasındaki iç çekişmeydi. Kurtilerin bu iç çekişmeleri ve verimli alanlardaki hâkimiyet mücadeleleri onları kendi dışındaki unsurlarla ittifaklaşmaya götürmekteydi. Komia ve keza Lulubi kavimlerinden kimilerinin sonraki dönemlerde Asurlular ile yapacakları siyasi ve askeri ittifak gibi, İlk dönemlerde de Elamlarla ittifaklaşma söz konusudur. Kurtilerin kendi iç çekişmelerinden dolayı güç dengesi oluşuramamakta ve bu siyasi iç çatışma kendi iktidarlarının da güçsüz olmasını sağlamaktaydı. Özellikle SupluluMa iktidarının olduğu Hatti konfedere imparatorluğu döneminde bu birlik büyük oranda sağlanmıştı.

Ön Kurtiler daha çok ovalı (döneminde ise oldukça zengin) feodal bir üretim tarzının hâkim olduğu yaşam şekline sahip oldukları için, çoban ve savaşçı İndo-Kurti kabilelerin siyasi ve askeri hamlelerine karşın Elamlıların desteği ile ayakta durabiliyorlardı. Fakat Asurluların, Elam siyasi yapılanmasına son vermesinden sonra, bu siyasi denge İndo-Kurti siyasi-askeri gücün lehine dönüşecek ve ön-Kurti kültür ve siyasi iktidar yapısını kaybedecekti.

Res. Elam Tanrıçası

Elam kültüründe Kurtiler önemli bir etkiye sahip olduğunu belirttik, kuşkusuz bu etkileşim Zağroslarda kurulmuştu, fakat kengi coğrafyasındaki kültürel ve siyasi yapılanma ile etkileşime girince, onlarda Kurti-Mezopotamya kültüründen oldukça etkilendiler[103]. Kengiler ile Elamlılar arasında da siyasi anlamda hâkimiyet mücadelesi uzun süre devam etmişti. Bu durumda Zagros doğusunda olan İndo Kurtilerde etkileşimin güçlenmesine büyük katkı sağlamıştı. Elamlılar bu etkileşim sonucu, Sümerlerin yazım araçlarını, şekillerini, sanatını benimsemişlerdi. Kengi coğrafyasındaki gibi Elamlılarda krallarını kapların içine koyarak gömmüşlerdi.

[103] Örneğin Anzan isimi An-du-an(ki) idagorundan gelmektedir. Bu günde bu kelime Ardu(an=yer ve soyluluk anlamında bir ektir Yunanlılar ve onları takip eden Perslerde ise es -os tur), bu günkü Kurdi dilinde yer, memleket, ülke anlamına gelmektedir. Kökeni Luwicedir. Önceden değindiğimiz gibi, Luwice "ss" takısı, Helas/Helenlerin –es,os isimlerin son ekiydi. Bu Kurdi kökenli kavimler ünlülük anlayışlarını Mezopotamyadan almışlardı.

Elam-Ön-Kurti İktidarı:

M.Ö. 2200 yıllarında KuDur NaHund'un[104] Sineara yönelişinde en büyük destekçileri yine Khurti kavimler olmuştu. Elamlı kral, Khurdi kavimler sayesinde kendi pateslikleri içinde kral olmayı başarmış ve samilere karşı mücadelyi kazanıp Kengi de iktidara oynamıştılar.

Diğer Elam kralı KuDur Mabug'unda Elamlar içindeki iktidar mücadelesinde bu işbirliği daha ileri boyutlara taşınmış olduğunu biliyoruz. Hatta bu dönemde Khurdiler sadece iktidara destek düzeyinde değil, bizzat bu konfederatif yapılanmaya girerek ortak anlamda iktidarlaşmıştılar. Kurti-Kasit birliğinin Sineara girişinde ve iktidar oluşunda en büyük destek, bu defa Elamlılar tarafından sağlanmıştı. Kasitler, Elamlıların siyasi ve askeri desteği sayesinde Kengi coğrafyasında iktidara oturabilme gücüne sahip olabilmişlerdi. Daha sonraları Asur ve Khurtililer arasındaki savaşlarda soy ve tarihi akrabalık bağları öne sürülerek Elam soyluları Khurtili "**Kardunaj"**ların yanında Asurlulara karşı durmuşlardı. Gerek Güneşin krallık payitahtı Superya ve gerekse de Komia Kurdileri ise, Asurlularla ittifaklaşmıştı. Kasitlerin en güçsüz dönemlerinde dahi, Asurluların böl parçala yok et siyasetine de Elamlıların oyuna gelmediklerini görmekteyiz;

Örneğin; M.Ö 1260 yılında Asurlular, tüm Kurti coğrafyasını işgal etmeye yönelik topyekün bir askeri harekâta girişmişti. Bu saldırılar güçlü karşı koyuşla başarıya tam anlamıyla ulaşamamıştı. Asurlular, Kurtilerin ve Mezopotamyanın merkezi olan Sineara yönelmişlerdi. Elamlılar tarihi ve soybirliği temelinde Kurtilerin (Kasitlerin) yanında (savaşlarda) yer almışlardı. Kurulan bu ittifak sayesinde Asur saldırıları savuşturulmuştu.

[104] KuDur NaHund: Bu günkü Kurdi dilinde Küçük olmayan Kral=Büyük Kral anlamındadır ki, anlam örtüşmektedir. Elam dili Kurti dil yapısı üzerinde oldukça etkili olmuştu. (Kasit, Maiteni, Nes/Hatti, Med ve 2.Med(Part)). Bu anlamda özellikle kuzey dil yapısından (Mil=Zaza=Hitit) öte güney (Ön Kurti=Kh(X)urti=Khurdi) dil yapılanmasının lehçeleşmesinde en büyük etki öncelikle Elam sonra ise Asur etkisidir. Özellikle 1. ve 2. Med/Aran dönem eserlerinde Elam etkisi oldukça fazladır.

ASUR-ELAM İLİŞKİSİ

1.Asur kralı Tukultininurta Babili istila ederek, Khurti Kassu-Kasit kralı 3.Kastil.yaşı yenerek ülkesini de yağmalamıştı. Bu savaşta Khurtiler fazla bir varlık gösterememişlerdi. Kastilyas, esir alınıp Asur'a götürüldüğünde, bu yenilgi sadece Asur'da değil bütün Sami coğrafyasında büyük bir heyecan ile karşılanmıştı. Asurlular, **Kastilyas** yerine Babil'e hemen bir vali atadılar, fakat bu yenilgide Elam faktörü göz önüne alınmamıştı. Bu yenilgiye hazmedemeyen Elamlı prens Kidinkutru.das[105] 1238 de Asurlular üzerine yürümüş ve Babil'e girmişti. Babil valisi iktidardan indirilmiş ve iktidarı Elamlılar almıştı. Fakat bu kazanım fazla uzun ömürlü olmadı, Tukultininurta yeniden Asur ordusunu toparlayarak Elamlılar üzerine yürümüş ve Babili yeniden ele geçirmişti. Elamlı prens, Tukultininurta, oğlunu babasına karşı kışkırtarak ince bir siyaset izlemiş ve Elam ordularını Kasit kralının hizmetine vererek Asur kralını savaşta yenerek, tahtan indirtmiş ve yerine oğlunu tahta geçirmişti. Bu iktidarın karşılığı olarak, Babil tahtına yine Kasitli prens Adadşumnasır'ı oturtmuştu[106]. Babil'deki Kasit iktidarı fazla uzun sürmedi. Asur birliğini sağlamayı başaran NinurtaPakur[107], kısa sürede sağladığı birliğe paralel olarak güçlü bir ordu oluşturarak yeniden Babil'e doğru sefer düzenledi ve Kasit yönetimine son verdi. Gezgin tüccar dediğimiz, seyyah sermaye sayesinde Asur yönetim yapısı çok dinamik bir örgütlenme şekline sahipti. İlkel-feodal ve köleci yapılanmalara nazaran güçlü iktisadi ve dolayısıyla da askeri finanse unsurları bulabiliyorlardı. Coğrafi olarakta Asur sermayesi Kurti coğrafyasında olabildiğince güçlü örgütlenmişti. Çıkarlarına paralel güçlü yönetim oluşturmayı başarmışlardı. Asurlu tüccarlar Kurti coğrafyasında senet ve borçlanma karşılığı güçlü sömürü yapısı geliştirmişlerdi. Bu

---

Burada .das veya deş, aş veya es ünlülüğü Kasit ünlülüğüdür (Hattilerde aynı son eki kullanmışlardı). Tıpkı Perslerde 's", Helas (Yunanlılarda) es veya os olması gibi.

[106] Kurtilerde bölgedeki Samileri elde edebilmek için Elam siyasetini örnek alarak, çocuklarına Sami kökende isimleri koymuşlardı. Oysa bu isimle karşılaştığımızda tarihsel gerçekleri bilmesek, iktidarda olan bu kişinin Sami kökenli biri olduğunu düşünebiliriz.

[107] Asurlular ise, isimlendirmede, bölge dengelerinde Kurtilere oynayıp onların soyluluk isimlerini almışlardı. Khurti soyundan geldikleri ideolojileri de bölgede kısmen benimsenmişti (günümüzde Horasan kökenli Khurdilerin Türkmen olarak benimsenmeleri gibi). PaKur adına ise, ileriki dönemlerde Med ve 2.Med (Part) krallarının isimlerinde rastlayacağız.

topraksız ulus, bölgesel zenginliklerin bölgeden bölgeye taşınmasında ve ticaretinde önemli rol almışlardı. Ve oluşturdukları güçlü sermaye sayesinde güçlü yönetim ve askeri güç oluşturmayı da başarmışlardı[108]. Böylece Kurti coğrafyasındaki zengin maden ve ticari değeri olan malları rahatlıkla alabilecek ve güçlü bir sömürü ile daha düşük değere mal ettikleri malları değişik pazarlarda yüksek fiyata satarak yüksek karlar elde edebileceklerdi. İşte bu yüzden oluşan sermaye birikimi güçlü ve kendi çıkarlarını koruyan iktidara ihtiyaç duymuştu. Asur iktidarı bu yapılanmanın sonucu ve doğurgusudur. İdeolojik kılıf olarak ta kendini Khurti-Maiteni(Mitanni) devletinin devamcısı olarak ilan etmişti. Asur kralı Ninurta**pakur** güçlü iktidar oluşturma yolunda önemli adımlar attı konfederatif yapılanması içinde küçükte olsa Sami ve Kurti kökenli Aşirleri de alarak bölge dengesinde önemli rol oynadı. Fakat yinede, Elamlı krallardan Ku-Dur Nahund ile **Kh(X)allu** Sus dönemlerinde Asurlular büyük sıkıntılar yaşadılar.

668 yılında Asur kralı AsurBanipal iktidara geldiği gibi, Elam üzerine sefer düzenledi. Sus'u tahrip ederek Elam uygarlığının son kalıntısını da ortadan kaldırdı. İşte bu yıkım ön-Kurti(düşünür Öcalan'ın belirttiği)Rahip siyasi gücünün zayıflamasına neden olmuş ve düzlük alanlarda zaten güçlü bir hâkimiyete sahip olan Asurlular, Ön-Kurtilerin siyasi gücü olan Elamı da yıkmalarıyla dağlık alanlardaki çoban İndo-Kurtilerin siyasi hâkimiyetinin iktidar dönemini açmışlardı. Bu süreç sonunda, siyasi ve iktidar arenası yeni kahramanlarla karşılaşmıştı. Süreç, Ortadoğu efendileri için işbirlikçi-diplomatik ovalı Kurtilerin yerine, dağlı Kurtilerin sürekli ve yılmaz akınlarını beraberinde getirmiş, sadece ön-Kurti hâkimiyetinin sona ermesini değil Asur'un da ortadan kaldırılmasına da neden olmuştu. Rahip devletlerin tarih sahnesinden silinip, daha orijin yerli ve halkçı iktidarların, yani çoban krallıkların dönemini başlatmıştı.

Asur savaş ve siyasi konfederasyon ile karar alma mekanizmalarında Kurdilerden özellikle ovalıların-Komuhların etkin bir işbirliği içinde olduğunu biliyoruz. Bu iş birliği sayesinde Asurlular, bölgede ve Kurtilerin üzerinde iktidar olarak kendile-

[108] 15.yüzyıldan bu güne kadar olan Yahudi sermaye ve siyasi örgütlenme şekline oldukça benzemektedir.

rini uzun ömürlü ve güçlü olarak görüyorlardı. Elamlılarda daha çok kimi Komuh(Komia) prenslikleri ve Kasitler ile ilişki içinde ve güçlü birlikler kurmuşlardı. Elamlıların siyasi yönden ortadan kaldırılması, Kurti (rahip devlet) siyasetinin de bir domino oyunu gibi düşmesine neden olmuş ve kendi sonunu da hazırlamıştı.

Elamlıların ve tampon ön-Kurti aşirlerin askeri ve siyasi güçten yoksun kalmasından dolayı Maiteni(Mitanni) iktidarının düşmesinden sonra pasif kalan İndo-Kurtiler, batıya yeniden büyük bir kalabalıkla ve sürekli saldırılarına başlamışlardı. Bu dönemde, refah, saadet ve zenginleşmenin göstergesi olan doğa tasvirli; güneş, deniz, orman, balık gibi, barış kültürünü gösteren natürel efsaneler yerini, dağlı çobanların yaratımları ve savaşçı kültürün ürünü olan; ateş, ejderha gibi mitlere, efsanelere bırakacaktı. İşte Kurtilerin binlerce yıldan beri gelen Newroz ile Cejna Tolana Kurdi gibi efsanelerde bu dönemin ürünleri ve yaratımlarıydı. Bu siyasi değişim süreci, Asurluların iktidarlaşmasıyla, yeni kahramanlar ve yeni dengeler sonucunu doğurdu. Kanımca tarihte önemli bir gerçeklikte, her zaman yeni güçler ve yeni kahramanlar, yeni dengelerin habercisi olarak yazılmıştır. Bu yeni durumda bölgenin kültürel yapılanması ve dilinde sadeleşme veya diğer anlamıyla kabalaşmaya (şiirsel dil oldukça yozlaşmış, küfürlü ve kan kokan Kudurlar yer almıştı), özgün halk kültürünün yer edinmesine ve soylu-rahip kültü ve dili yerine özgün yerel halk dili hâkim olmuştu. Örneğin Avesta dili orijin bir dil olarak karşımıza çıkmaktadır. Yani MaiTeni dönemindeki eksik kalan bu kültür çabası, Medler döneminde tümüyle hâkim kültür olmuştu. Keza Elam kültür ve siyaseti de değişmeye başlamıştı. Bir anlamda güç dengelerini gözeterek, kısmen Kastilerde de görülen Samileşme çabaları, Elam siyasetinde de etken olmuştu. Samiler askeri anlamda güç olma kaygısından uzaklaşıp, siyasi anlamda da bu dönemde önemli bir işleve sahip olduklarını anlıyoruz. Örneğin Rim sin ünlülük takısı, ne Elamlı nede Kurdili isim ünlülükleri değildi. Daha çok Sami isimiydi. Oysa bazen bu tür etkilerin dışına çıkanlarda oluyordu. Bunlarda orijin olarak çoban prenslerdi. Ki bunlara en güçlü örnek, Kudur Nahund ile Kallu Sus dönemiydi.

Asur kralı 2.Sargon döneminde dağlı Elam prenslerinden Kallu Sus (Lur veya Lulubi kökenli de olabilir) ile Kurdilerin birlikte yürüttükleri mücadeleleri o kadar içselleşmiştir ki, hangi saldırının Kurti önderliğinde, hangisinin Elamlılar önderliğinde olduğu anlaşılmamaktaydı.

Elamlılarda Örgütlenme:

Anlaşılacağı üzere, Elamlılarda tıpkı Khurtiler gibi, konfederе aşiret örgütlü yapıya sahiptiler. Dörtler meclisi denilen meclisteе alınan kararlar ile hareket ediliyordu **(Kasitlerde Kardunaj, Hattilerde Panku, Mittani-Med-Part: Marya, LuGa:Xanto gibi)**. En güçlü prenslik konfederasyon başına oturuyordu. Başkanın adı "Paşi Su" adını alırdı. Bu Khurdilerdeki **Sar(günümüzde Sarok)** kavramıyla aynıydı.[109]Prenslerine ise, Su Kal (çoban Khurtiler de "Ar") adını vermişlerdi. Bu o dönemdeki Kurdilerde de yönetici ve din adamı kültü ortak bir içerikte olduğu için, yani kral aynı zamanda rahipti ve dini ayinleri o yönetirdi. Aynı şekilde Kurtilerde de K(X)ale (Ga veya Gal) olarak isimlendirilmekteydi[110]. Elamlılarda evlenme kültürü de, Kurtilerinki ile özdeşti. Günümüz **Kurdiler içinde halen devam eden bu Kurti töresine göre, büyük abisinin ölümü ile birlikte küçük kardeş onun kaldığı yerden aileyi devam ettirmek için (evli olsa bile) büyük yengesi ile evlenirdi (bkz. Hatti, Khurti/Kasit evlilik hukukuna).** Elamlılarda Kral öldüğünde küçük kardeş tahta geçer ve yengesi ile de evlenirdi. Böylece, abisinin ailesini sahiplenir, çocuklarına da babalık yapardı[111]. Din olarak

---

[109]Bu gün Elam yönetim kültürünün bu isimi, Kurdi düğünlerinde " Paşe" olarak halen yaşatılmaktadır.

[110] Ön-Kurti döneminde yöneticilere HaneSer adı verilirken, bu daha sonra İndo-Kurti yönetim anlayışında SeraHan veya İndo Zagros etkisinden kaynaklı olarak Ar veya Keya=Prens olarak adlandırılmıştı.

[111] Bu gün Asya toplumu ile batı toplumu arasındaki kültürel farklılıkların en bariz örnekleri bu törelerde gizlidir. Öyle ki, batı toplumunda kişi oluşumu ve saygısı daha güçlüdür, dolayısıyla mal bölüşümü ve devletin en küçük birimi olan ailede bu bölüşümde eşitlikçi dağıtımla adil olunmaya çalışılırdı. Bir babanın dört çocuğu var ise mal dörde bölünürdü. Oysa Asya toplumunda daha çok malı sahiplenen, babaya benzeyen ve ona en yakın duran kişi kral olurdu. Çocuk babanın iktidarına adaydı, bu anlamda misyonu sadece kendiyle ilgili değil özelde ailesine genelde ise Aşirine karşı yükümlülükleri olan kişiydi. Bunun için kültürel olarak iktidara geçme hakkı her zaman ailenin büyüğü olan büyük kardeş değil, babanın iktidarını devam ettirecek kişi olurdu. Kuşkusuz egemenlik ideolojisi Asya toplumunda çok daha güçlü kurulmuştu. Bu bağlamda gerek Kurtilerde ve gerekse de Elamlarda bazen güçlü kardeşler, ağabeylerine rağmen iktidarı almışlardı.

ta, Mezopotamya da genel inanış tarzı olan **Pagan kültürü de barındıran Natürel-Doğa (Turanilerden 1500 yıl önce) din anlayışı hâkimdi**. Tanrıları, yarısı insan yarısı hayvan mabutlar ile Akrep, yılan gibi değişik Mabutlar vardı[112]. Baş tanrı İn-Susinaktı. Elam sanat yaratımları gerçekten görülmeye değer muhteşem eserler içeriyordu. Geneli siyah bazalt taştan yapılmış bu eserler, Zagros ve Kengi coğrafyasının tüm muhteşemliğini sergiliyordu. Başı insan, gövdesi aslan motifli Kudurlar görülmesi gereken şaheserlerdir. Giysi gelenekleri, bu günkü Kurtilerle olduğu gibi örtüşmekteydi. Özellikle kraliçe **NaPir a Su**[113] da Zagros kadınının inceliğinin tüm ayrıntısını görmek mümkündü. Elamlı kadınların taktığı Sarpuşlar bu gün halen Kurdi kadınları tarafından takılmaktadır. **Elam kültür ürünlerinin devamcısı olarak Medleri görmek mümkündür**. Onlardan da Akamenişler ve sonraki dönem Partlar, bu kültürün güçlü devamcısı olmuşlardı.

Sonuç olarak, Zagroslardan İran düzlüklerine indiği bilinen Elamlılar, Kurtilerle siyasi ve kültürel olarak yakınlıkları nedeniyle, kesin olarak Kurti kültüründen ayrıştırmak oldukça zordur. Kurdi kültürünün belirleyicisi olan Medler, Partlar ve Lur (Lulubi)lar Elam kültürünün etkisinde kalmışlar ve devamcısı olmuşlardı. Akameniş sülalesinin kurucusu olan İran atası Kuro (Kuros=(Keyakisar'in ünvanını alarak KeyaHüsrev diye adlandırılır) kendisini ve atalarını tanımlarken yazıtında köken olarak geldikleri yeri **Anzan kralının torunları** olarak göstermektedir(ki, bence de oldukça doğru bir belirleme, tanımlamadır). Elam Medeniyeti de, Kurti ve İran-Hint halkının senteziyle yaratılmış bir uygarlıktı. Bilindiği gibi, Kuro da kendisini tanımlarken, Annesini Med babasını ise Akameniş-Pers olarak tanımlamıştı. Pers devletinin kurucusu, Akatlar ile başlayan ve Asurlular ile devam eden soyunun bir tarafının Kurti köken olma kaygısını güderek böyle bir tanımlamaya girmiş olabileceği üzerine düşünceler geliştirilebilir. Çünkü Asurlular, MaiTeni

[112] GılGameş, EnkiDu benzeri. Bu inanç günümüzde de ŞahMaran gibi yaratıklarla, loğusa, Cin gibi doğaüstü inançlarla devam etmektedir.

[113] Na Pir a Su=yaşlı olmayan=Genç Su anlamına gelmektedir. Elam dil yapısına bakıldığında bu günkü Kurdi diline yakınlığı, bu uygarlıkta hangi dönem Kurti kavimlerinin, hangi dönem Zagros kökenli Elamlı soyluların iktidarda olduğunu ayrıştırmak gerçekten güçtür. Bu nedenle Med devamı Kurmanç (Güney zagros ve çevresi) dilinde Elam etkisi vardır.

devamcısı ve onun soyundan geldiğini idda ederek bölgede iktidarlarını devam ettirmek istemişlerdi. Kurtilerin güçlü olduğu bir dönemde belki ideolojik ve psikolojik olarak güçsüz Perslerin böyle bir akrabalık bağıyla Kurtilerin desteğini alma ihtiyacına duymuş olmaları da gerçekçi bir tahlil olabilir. Perslerin oluşturduğu yeni iktidarda başta Asurlular gibi, Kurtilerle birlik ve konfederatif bir örgütlenme içinde ortak egemenlik arayışında olmuşlardı. Fakat iç siyasi çekişme ve iktidara oturmaya yönelik karşılıklı hesaplaşmalar sonucu bu dönem kapanmış ve Pers soyluları iktidara oturmuştu. Heredot bu çelişkiye ayrıntılarıyla tarih yazımında anlatmaktadır.

Sami Boyların Ortaya Çıkışı ve Zagros Halkları İle İlişkileri

Sami tipolojisi ve kültürü;

Sami tipolojisi, bu günkü kuzey Afrika'dan başlayan ve Irak'ın güneyine kadar olan bölgeyi içeren insan tipolojisinin şekli yapısı olarak tanımlanabilir. Tarihçiler bu kavimi M.Ö. 4 binli yıllarda Sümer ve Mısır hiyoğrafilerinde görmekteler. Orijin olarak bu günkü Arabistan ve çöl bedevileriyle uyuşan tip; kalın ve dışarı çıkık dudakları, büyük ve kemerli burun, siyah veya esmer bir ten, siyah saç ve uzun yüzlü olarak tanımlanmıştı(bkz. Sargon ve Asur süvari tipi).

Res. Sargon

Arap çöllerinde bedevi olarak tanımlanan prototip bu kültürün özünü oluşturmaktaydı. Dolayısıyla, bu ırkın kökeni birçok yerde aranmıştı. Mısır'dan, Güney Suriye bölgesine kadar olan bölgeleri de içine alan çalışmalar yapılmış ama sonuç itibariyle bu günkü Arap yarım adası içindeki prototip, bu kavimin en özgün şeklini ifade etmekte olduğu gerçeği bilim dünyası tarafından da kabul görmüştür. Samiler, güneyin aşırı sıcaklık nedeniyle toprakları gittikçe çölleşmişti. Bu çölleşme sonucunda, tarım alanlarını kaybettiklerinden çöllerde gezgin bir hayat ve hayvancılıkla uğraşmak zorunda kalmıştılar. Böylece çoban kültür ağırlıklı bir yaşam sürmüşlerdi. Kuzeyin verimli bağ, bahçe ve tarım alanları onlarda onarılmaz bir iştah yaratıyordu. Bu iştah, kuzeye doğru yönelmelerine neden olmuştu. Güçlü birlikler kurarak organize saldırılarla bölgeye yerleşme çabalarını, sonu gelmez savaşlarla devam ettirmişlerdi[114].

Sonuç olarak bu kültürleri Sami diye tanımlamak ne kadar doğrudur bilinmez ama Sami isimi, bu gün bilimsel olarak kullanılmaktadır. Tıpkı Kengilere Sümer veya Bianilere-Urartu, Nişlere Hitit isiminin verilmesi gibi.

Sam, Nuhun üç oğlundan biridir. Sam, Ham ve Yafet. Sam'ın oğulları Sami olarak adlandırılmaktadır. Bu isimlendirmede Yahudilerin kutsal kitabı Tevrat'a dayanılarak yapılmaktadır. Tevrat'tan sonraki kutsal kitap İncil ve Kur'an da aynı temel öngörü üzerinden gitmiştir. Bu inançlara göre, Hacerden olma İsmail ile Saradan olma İsrafil bu günkü Ortadoğu ve Akdeniz kültür/ırkının oluşmasında ana etken olmuşlardı. Yukarıdaki tanımlamalar baz alınarak veya din kitaplarına dayanılarak, Samileri açıklamak tarih biliminin kabul edemeyeceği bir gerçekliktir. Samiler üzerine yapılan ırk-kültür çalışmalarında, (özellikle de Lagarge araştırmalarında), Samilerin, ilk zamanlarda, Palestina ve Mısır civarından, Mezopotamya ya doğru geldikleri konusunda tez öne sürülmüştü. Fakat daha sonra yapılan çalışmalar bu tezi doğrulamamış ve Samilerin, bu günkü

[114] En son İslamın fetihci döneminde (Gregory anatımına göre)Urfa ve civarını ele geçirdiklerinde, Romalı efendilerle onların yerli işbirlikçileri, bölgeye yerleşmemelerini istemişlerdi. Bunun yerine vergi vermeyi teklif ettiklerinde. İslam komutanı, "sizler buraları kılıç zoruyla aldınız. Atalarım çöllerde yaşamaktaydılar, bizlerde kılıç zoruyla buraları aldık ve bizlerde artık buralarda yaşayacağız." Aslında bu cümle Kurdistan toprağının gerçeğini çok iyi anlatmaktaydı.

Arabistan üzerinden Mezopotamya ya geldiği anlaşılmıştı. **Yani Samilerin ana vatanı Arabistan'dı.**

Bölgede Sami Askeri Varlığı

Sümer tabletlerinden de anlaşılacağı üzere, bu kavimin başta göçebe yaşam tarzına sahip kabile oldukları süreç içinde, özellikle bu bölgede yerleşiklik gösteren yazıtlar açıklayıcı olmuştu. Birbirine hâkimiyet kurmaya çalışan Kurdilerin değişik kent devletleri içinde, başta asker olarak yer aldıkları, ardından güney Mezopotamya'dan orta Mezopotamya ya kadar bir bölge içine sızmış oldukları ve süreç içinde bu bölgelerde etkinlik kazandıkları gerçeği, artık tüm bilim dünyası tarafından kabul edilen genel bir anlayışın özetidir.

İbn-i Haldun'un, Mukkadime adlı eserinde belirttiği gibi; " bu kavimi sadece "**Allah " gerçeği bir araya getirebilir ve bunlar asla mı asla yerleşik yaşama geçmemişlerdir. Bunlarda tıpkı Türkler, Kürtler gibi geleceklerini her zaman silahları ucunda kurmuşlar ve geniş coğrafyalarda büyük devletler kurmağa muvaffak olmuşlardır."**

Bu tahlilde göstermektedir ki, Arap kökenli kültürleri değerlendirme çabasını sadece İslam tarihiyle açıklamak mümkün değildir. Dolayısıyla İslam dönemin de tarih, hurafeler üzerine kurulmuş, yanlış tarihin özetidir. Bu dönemin bilgileriyle, eski dönem tarih ve kültürlerini değerlendirmek büyük bir yanılgıdır. İşte bu temel yanlışlıklardan birini de İbn-i Haldun yapmıştı[115].

---

[115] Kuşkusuz İbni Haldun sosyoloji tarihinde büyük katkılara sahip bir düşünürdür. Özellikle İslam dönemi toplum çözümlemesi o dönemin sosyolojik olay ve olgularındaki değerlendirmeleri, kültür değişimi, yayılma, iktidar, topluluk gibi kavramlarda gerçekçi ve hakikaten de güncelliğini koruyan tahlillerinin önemini ret etmemiz mümkün değil. Sadece geçmişten kopuk alınan tarihin bir anlamda bu gün ile değerlendirilerek sonuca gidilmeye çalışılması gerçeğine götürür bizi. Evet Sami ırkları Kurtilerden uygarlık adına çok şey öğrenmişler, ama büyük oranda etkileri de olmuştu. Bir diğer yön ise İbni Haldun'un ele aldığı göçebe unsurlar yerleşik kültüre göre askeri anlamda her zaman üstün olduğu savıdır. Savaş kültürleri ve ortak hareket kabiliyetleri bir anlamda bunların güçlü olmasını sağlamaktadır' teorisi kuşkusuz bu günde tarihçiler ve sosyal bilimciler tarafından olur almaktadır. "İlkel topluluklar bile, yüksek ve verimli yerlere kondukları, nimetlere, geniş geçim olanaklarına kavuştukları ve bol mutlu yaşam biçimleriyle tanıştıkları zaman, yüreklilikleri eksilir.

Toplulukların üstün ve baskın gelmeleri, atılım ve yüreklilikle sağlanabildiğine göre, karşılaşılan iki topluluktan hangisi ilkellik ve göçebelikte daha bozulmamışsa, daha yabaniyse, öbürüne oranla, baskın ve üstün gelme başarısına daha yakındır... Bu toplumlar kendi boyundurukları altına alarak köleleştirebilir olmaları, kendilerinden

Sami ırk orijinli Araplar; kuşkusuz çölde dağınık halde sürekli bedevi bir yaşam tarzında kültür bağları içinde düşünülseler de, köklü dil ve yarattıkları uygarlıklar görmezlikten gelinemez. Ortadoğu tarihini onlardan kopuk olarak değerlendirmek tümüyle haksız ve temelsiz yakıştırmadır.

Antropoloji bilimi de bizlere göstermiştir ki, günümüzden binlerce yıl önce bu bölge, bugünkü iklim ve doğa koşullarından çok farklı bir görünüme sahipti. Bu bölgenin akarsu kaynaklarının olduğu, ağaçların büyükçe bir alanı içerdiği bilinmektedir. Yine bilimsel veriler göstermektedir ki, bu uygarlık M.Ö.6500 lerde güney ve kuzey Mezopotamya ile denk bir kültür içeriğine sahipti. Özellikle Filistin bölgesi bir anlamda Mısır ile Kurtdistan arasında bir kültürel geçiş noktasıydı. Bu nedenle bölgeyi bugünkü gözlükle bakıp değerlendirmek, tarihi gerçekliklere uzak kalmak anlamına gelir. Bu değerlendirme temelinde yaklaşan batılı bilim adamları dahi, Sami kavimlerin uygarlığa katkısı olmadığı temel tezinden hareketle, özellikle gerek bugünkü güney Irak ve kuzey Suriye bölgesinde yaratılan kültürlerin de, Batı-Ariyan kavimleri olduğu tezlerini ileri sürmeleri sonucunu doğurmuştu. Ama son dönem çalışmaları yapan bilim adamlarının ve onları destekleyen bulgular sonucunda, bu tür tezler, günümüzde geçerliliği olmayan idda gözüyle görülmekte ve bilim dünyasında ifade yeri bile bulamamaktadır. Arap bilim adamlarınında katkılarıyla, Amur dili ile bugünkü Arapça üzerinde yapılan çalışmalar sonucu, bu dillerin ortak kültürden beslendiği kanıtlanmıştı. ***Kuşkusuz geçen binlerce yıl boyunca, değişik yaşam tarzları dillerde de büyük değişimleri ve farklılaşımları getirmişti. İlk antik Yunan kültür ve dili ile günümüz dilini karşılaştırmak saçmalığına düşmeye benzer.*** Kültürün diyalekt bir organizma ve sürekli yenilenen kabuk değiştiren içerik olduğu düşünülürse, bu farklılıkların doğal sayılması gerekir. Özellikle Sümerler ile başlayan daha sonraları Kurtilerin bu bölgede güçlü hâkimiyet alanları oluşturdukları gerçekleri bilinen gerçektir. Elbette bu iki kavim, birbirlerini dil olarak etkilemiş ve birbirlerine dil ve kültür olarak katkıları olmuştur. Kuşkusuz tarihte görülen Akadlar, Kaldeliler, Amurlar, Asurlar; Kenaniler, Aramiler gibi uygarlık çabasında

---

başka toplumlara karşı olan savaş güçlerinden savaşkanlıklarındandır. Bunlar yerleşik halklara göre yabanıl yırtıcı hayvan gibidirler. Bu toplumlar, Araplar ve onların durumunda olan Kürtler, Türklerdir."

güçlü katkıları olan toplumların, güçlü Sami ırk grubundan kültürleri içerdiği bilinen gerçekliktir. Başta orijin olarak Kurti asıllı olan İbraniler dahi, sonralardan bölge insanı ile kaynaşarak Samileşmişlerdi.

Adım Adım Kuzeye ve Batıya Yöneldiler

Samiler güney çölünden kuzeye akınlar yaparken, gerideki çöl koşullarını bildikleri için geriye dönmemek üzere saldırıyorlardı. Fakat gerek Elam ve gerekse de Kengi-Kurdilerin yerleşik ve sistemli çabaları, bu göçebe ve dağınık çapul saldırılarının önüne geçmede zorlanmadılar. Kengi coğrafyası ile Samiler arasında önemli sınırlar ve tampon bölgeler yaratıldı. Çöl savaşçısı olan bu ilk Sami kavimleri Kengi coğrafyasından, Mısır'a kadar büyükçe bir bölgeyi tehdit ettiği gibi, saldırılarının başarısızlığı yüzünden bu bölgelerin sınır boylarında yer bulup, oralara yerleştiler. Süreç içinde özellikle Kengilerdeki şehir pateistlikleri arasındaki güç mücadelesi, iktidar kavgası ve kendi aralarındaki iç çelişkiler sonucu, Samilerin savaşçı gücünden yararlanma yoluna gidilmesine neden oldu.

İşte zenginlikler ve artı ürün değerlerinin sahibi olma mücadelesi, Samilerin başta asker ve işçi olarak kullanılması sonucunu doğurdu. Samiler hem askeri güç olarak Kengi şehir prenslikleri tarafından yararlanılıyor, hem de sınır boylarına yerleştirilerek güneydeki Sami kökenli kavimlerin saldırıları da önlenmeye çalışılıyordu. Böylece birbirlerine de kırdırılıyorlardı. Samiler, bu çelişkiler ve iktidar savaşlarının arasında kendilerine çok güçlü yer buldular ve bu çclişkilerin zafiyetinden yararlanarak iktidara taşınabildiler. İşte Akadeli Sargon askeri-Tiran iktidarı böylesi çelişkilerin sonucu oluşmuş bir iktidardı. Sargon, Kengiler tarafından devşirme yoluyla yetiştirilmiş askerdi. Bu bağlamda; Sami iktidarının yolunu açan bu kraldan dolayı, Samilerin ilk iktidarlaşma şeklinin daha çok askeri anlamda olduğunu biliyoruz. Samiler, bölgedeki hâkimiyetlerini de zor temeli üzerine kurup acımasız olmuşlardı. Sargon'un da belirttiği gibi Akade daha çok Sami ırkının yerleştiği ve yoğunlaştığı bir yerleşim merkeziydi. M.Ö 2600'lü yıllarda Kengi-Sümer şehirleri arasındaki güç mücadelesinden faydalanarak Akadeli Sargon (Şarrukin) iktidara geldi. Aslında siyasi ve iktisadi olarak yeterince güçlü olmayan bu kavimin iktidara geliş

hikâyelerini detaylı incelemekte fayda var. **Kengi coğrafyasının kendi arasındaki çelişkilerin en yoğun olduğu dönem, Kengi hâkimiyetini ele geçiren LuGal Zaggisi dönemiydi. Bu kral iktidara oturur oturmaz iktisadi ve askeri olarak güçlenmek yerine elindeki güçlerle çevre şehirler üzerinde egemenlik kurmak için, askeri seferler düzenledi. Bunun için merkezdeki askeri güçlerini de bu savaşlara göndermek durumunda kalınca, merkezdeki bu askeri zafiyet Sargon tarafından görüldü. Küçük bir askeri çaba ile Akade nüfuzunun güç desteğiyle iktidara oturdu. Böylece iktidara geldikleri bölge AkkaDu olarak anılmıştır. Samiler bu başarıyı o kadar heyecanla karşıladılar ki bölgeye adeta akın ettiler. Verimli bölgeye egemen oldukça, Kengi adı değişerek, artık Kalde adını aldı. Kalde, Yukarı Mezopotamya ile Samilerin sentez torunlarının yaşadığı coğrafya olarak isimlendirilse de, dil ve kültürel yapı olarak Samileşiyordu**.

Samilerin Mezopotamya İktidarı

AKATLAR

Güneşin krallığının ilk gölgelendiği zaman dilimi Samilerin güçlenmesiyle olmuştu. Mezopotamya'ya ilk giriş güney bölgesinden olmuştu. Çölden gelen Samiler Akadeyi kurup orda örgütlenerek, zamanla güçlendiler. "Kalde Kalde olmadan önce, Kengi coğrafyasıydı" diye başlanmalı tarih. Ve tarihi anlattığımız gibi, M.Ö.6000 lere dayanıyordu. Sümer yazısı çözümlendikten sonra ise, M.Ö. 3000 lere kadar gidebilmekteyiz. **Kengi coğrafyası, Samilerin de güç olmasından sonra iki bölüme ayrıldı. Sol bölümde Akadeler, Sağ bölüme ise Supardolu kavimlerin kentli görünümünü ifade eden: Kengiler iktidardaydı**. Her kent kendi içinde özerk bir yönetime sahipti ve her kentin başında-Pateistlikte bir kral vardı. Bunlardan en ünlüsü de kuşkusuz Gudea (Xudea)'ydı. Bu krallıkların ortak bir iktidar altında bir araya gelmeleri gerçekten çok güç olmuştu. Ve kentlerin sahip oldukları zenginlikler, çelişkilerin derinleşmesi sonucunu doğurmuş ki bu durum da, kendi aralarında kanlı savaş ve mücadelelerin olmasına sebep olmuştu. Yukarı bölümlerdeki kentler;

Babil, Kuta, Kiş, Akade

Aşağı bölgede ise: Larsa, Lagaş, bu kent; GışKala (GışGal'a), UrGa (DurGa), Nina, GırSu, LaGaj gibi köylerin bir araya gelmesinden meydana gelmiş en büyük yerleşim birimiydi) Ur, Uruk ve Nişindi. LaGaş'ın en eski bilinen adı Zirpırlaydı ve bugünkü Tillo ile aynı yere düşmektedir. Bu kentler arasındaki çatışmalar, Ur hükümdarlığı döneminde Samilerin asker olarak yararlanılması sonucunu doğurmuş, böylece ilk Samilerin bölgeye girişi bu derin çelişkilerden kaynaklanmıştı (M.Ö. 4000). Bilinen bir örnek vardır; Kiş şehiri ile Zirpurla (LaGaş) kent hükümdarları arasındaki çelişkiden kaynaklı mücadele, yapılan kazılar sonrasındaki tabletler de bulunmuştu. Bu sınır anlaşmazlığında Kişli hükümdar her ne kadar geri adım atıp, su kanallarını açarak çekişmeyi bitirmek istese de pek sonuç alamamış ve aralarında büyük mücadelelerin doğmasına neden olmuştu. Kiş hükümdarı (Uz) Zirpurla'ya saldırması ile kaybettiği topraklardan bir bölümünü geri almayı başarmıştı. Fakat kısa süre sonra yerine geçen oğlu Anakil, yapılan savaşta yenildi.

Ve Zirpurladan geri elde ettiği toprakları, AnaDo'ya tekrar geri vermek zorunda kaldı. Anado da öldükten sonra yerine geçen kardeşi 1. Annado'nun hükümdar olduğu dönemde, bu defa Kiş hâkimi UrLuMa daha güçlendiği için, savaşa girdi ve yeniden topraklarını ele geçirdiler. Böylece **LuGalBanda** dönemine kadar arazilerini korumayı başarabildiler. Ta ki Kiş hükümdarı LuGuzgiz döneminde bu krallık büyük gelişimler göstererek, Sami askerlerinden oluşan büyük bir ordu kurdu. Sonradan ise, Uruk kentini alarak burayı başkenti yaptıktan sonra diğer kent prensliklerde de egemenlik kurarak, tüm Kengi coğrafyasında iktidar oldu. Ardından, diğer Kurdi prenslikleriyle de kanlı savaşlara girerek tek otorite olma yönünde önemli adımlar attı.

Asker olarak yararlanılan ve sonra köle, maraba gibi karker işlerde görevlendirilen Samiler, süreç içinde bir güç haline gelerek bu bölgede önemli güç oldular ve iktidarı ele aldılar. Bu iktidar dönemi Sargon iktidar dönemidir. Sargon'un ardından, Naram-Sin başa geçti. Ur hanedanlık (4.sülale) dönemi yeniden başladı (M.Ö.2648).

Samilerin Savaş Makinesi: Sargon

Sargon kendini köken olarak tanımlamakta da zorluk çekmiştir:

"Ben Akatlar'ın güçlü hükümdarı Sargon'um. Anam fakir, Babamın ise adı belirsizdi. Köküm Fırat kıyısında (AssaPirano) kasabasındadır. Anam beni, bu arada gizlice doğurdu. Zift sürülmüş kamıştan bir sepete koyarak ırmağa bırakmış, ırmak beni uzaklara tarlalara su veren Akkaya götürdü(Tevratta Musa hikâyesi gibi). Tarlada su veren Akkı, beni iyi yürekle karşıladı. Tarlalara su veren Akkı, beni oğlu gibi büyüttü. Tarlalara su veren Akkı beni bahçıvan yaptı. Bahçıvanlıkta yaptığım hizmet İstarı hoşnut ettim, 44 yıl hükümdarlık yaptım."

Bu yazıtında kendini yerleşik Kengili olarak göstermek için, su ve toprak-tarım kültürünü kullanmak istemiştir. Tarım ile bu kadar içli dışlı olan biri bu kadar güçlü bir askeri güç olarak ta o dönemde var olamazdı. Bu iktidar dönemi, bölgenin Samileşmeye başladığı ilk dönemlerdi. Kısa sürede, Yukarı ülkenin-Kurti kavimlerinin, bu işgali kabul etmedikleri ve Kengideki ırkdaşlarının yardımına gitmek için, aşağı ülkeye doğru, askeri çabaların olduğu görülmektedir. Gerek bu saldırıların önünü kesmek ve gerekse de Yukarı ülkenin, sedir ormanları, gümüş ve maden zenginliklerini ele geçirmek üzere, Sargon seferler düzenledi.

Sargon'un askeri ve savaşçı kimliği, kendi halkından aldığı güçle daha geniş alanlara yayılmasını sağlıyordu. Özellikle Kengiler ile güçlü akrabalıkları olan Khurti kabilelerinden Lulubiler ile İran kavimi Elamlar üzerine güçlü askeri seferler düzenlemişti. Bazı kentlerin önderliğinde, Yukarı ülkenin akınlarına cesaret vermek için ayaklanmalar düzenlense de başarılı olunmamıştı. Akadeliler bu ayaklanmaları da çok güçlü bir şekilde bastırmayı başarmışlardı. Bu ayaklanmayı çıkaran kentler Sargon'un acımasızlığından dolayı, özellikle kardeş ülke SubArdoya sığınarak canlarını kurtarmışlardı.

Res. Sargon

Sargon'un Oğlu Naram Sin

Akade kralı, varisi Naram-Sine güçlü bir iktidar bıraktı. Fakat Naram-Sin'de kendi otoritesini kabul etmeyen Kurtilerin saldırılarıyla sürekli karşılaştı. Rahat bir şekilde tahtına oturamadı. O'da babası gibi, Lulubi, Guti, Mande gibi Kurti güçlerinin üzerine, sayısız seferler düzenlemek durumunda kaldı. Naram-Sin kendini ilu-Akade olarak tanımlamıştı. Kurti coğrafyasında Lulubiler üzerine düzenlediği seferler için anıtlar dikmişti (Bu anıtlardan biri de Amed dedir). Naram-Sin, bir taraftan Kengideki şehirlerin ayaklanmalarını bastırmaya, diğer taraftan şehir ayaklanmalarını desteklemek için dağlardan gelen çoban-Kurti kavimlerinin saldırılarını bertaraf etmek için ömrünü geçirdi denilebilir.

Naram-Sinin'de babasından herhangi bir farkı yoktu. Oda savaşlardan savaşa koşmak zorunda kaldı. Tahta çıktıktan sonra **Kurti coğrafyasına (Zagroslara) sefere çıkmıştı. İlk seferini Lulular üzerine yaptı. Lulu(lololar) krallığını yıktı ve kral Satuniyi bu savaşta yenerek esir aldı.** Bu zaferi geleceğe taşımak ve halkın üzerindeki gücünü göstermek için, heykelini dikti. **Karadağ sıradağlarından Darbendi-Gawr (düşman geçitin)'de bu dikit dikildi. Ardından dağlık alandan Amite doğru sefer düzenledi ve burada da dikit dikti. Amitteki bu dikitte PirHüseyinde d**ir.

Res. NaramSin, Lulubilerle Savaş

Akade devletine karşı ilk konfederatif birlik güney Khurdiler arasında oluşturulmuştu. Kendi içinde savaşlar yapan güney Khurdi krallıklar, hemen toparlanarak konfederatif aşiret birliği oluşturmuşlardı. Bu tepki tipik Kuzey ülkesinin siyasi örgütlenme biçimiydi.

Şartamhari metinlerinde; Naram-sin'in Amanoslardaki sedir ormanlarına ve Gorin'i (gümüş ormanlarını) aşarak Khurdi ülkesine girdiğini yazıyordu. Bu savaşta Hatti kralı önderliğinde on yedi devletin soy bağına sahip çıkarak karşısına dikildiklerini biliyoruz. Bu mücadeleye bazı yerleşik Sami kavimlerin de destek olduğu anlaşılmaktadır. Hatti kralı Pampa önderliğindeki bu on yedi krallıkla sürekli savaştığını yazar.

Şamtahari metinlerinin Hattu.şaş metinlerinde (ayrıca Babil ve Mısır'da da benzerleri vardır. "ilk yedi satırı kırık olup, metin, 8.satırdan itibaren şöyle devam etmektedir):

"8. Bana karşı bütün memleketler isyan ettiler.

9.Guşua kralı AnManaİli, Pakki kralı BuManaİliu

10. UlLuvi kralı LuPanaİlu, sonra... Kralı... İnmipaİlu

11.Hatti kralı Pampa, Kaniş kralı Zipani, ... Kralı Nur Dagan

12. Ammuru kralı Huwaruvaş, Paraşi kralı Tişenki

13. Armanu kralı Mudakina, Sedir dağları kralı İşgippu

14. Larak kralı Ur-larak, Nikku kralı Ur-Banda

15. Turku kralı İlşu-Nail, Kuşaura kralı Tişkinki

16. Toplam 17 kral ki onlar savaşa girdiler ve ben onları vurdum.

17. Khurrilere karşı bütün orduyu seferber ettim ve sonra (tanrılara) şarap takdim ettim.

18. O zaman savaşçılarıma, binlerce düşman askeri hiç mukavemet etmedi.

Metinin arka yüzünde, geceleyin düşmanının karargâhına baskın yapıp onu yendiğini yazar."

Naram-Sin bu gücünün karşısında, kendisi de etkilenmiş ve kendini Tanrının çobanı olarak değil, bizzat Tanrı olarak ilan etmişti. Bu Kengi coğrafyasında ilkti. Bu çaba da en büyük etken kuşkusuz, Sami olarak kendini köksüz hissetmesinin büyük etkisi olmuştu. O dönemlerde ata ve soy kavramı önemli olduğu için, böyle bir çıkış ile Akat varlığını devam ettirerek soy kazandırma çabasına girmiş olduğu da düşünülebilir. Kuzeydeki saldırılara zaman içinde dayanamayan Samiler, **Guti kralı La-Sar** ile yeniden Khurti eğemenliğinin sağlanmasıyla iktidardan düşeceklerdi. Ama 125 yıl sonrasında iktidara geçen **TriGa(n)** döneminde, Utu-Hegal başkanlığında iktidar yeniden Sami-Ur konfederasyonunun eline geçecekti. Bundan sonra Kalde'de yine kaos ortamı doğdu ve ayaklanmalar oldu. Bütün Sümer şehirleri, Sümer ve Akadı ele geçirmek ve Ur şehrinde tahta oturmak için sürekli mücadele ettiler. **Elamlılar yıllardan beri pasif konumlarını üzerinden attılar. Kurti kabilelerinden**

Kossi ve Lulubilerin süvari gücünü alarak iktidara oturdular. Elam hükümdarı (Kutur) Babili de aldı. Uruk şehrinin koruyucusu (Nana)nun heykelini alarak Sus şehrine götürdü. Bu heykeli daha sonra, Asurlular tekrar Ninova'ya geri getirecekti.

Elamlılar da, bölgede kendi içlerine düşen ve iç çatışmaya neden olan kaostan kurtulamadılar. Bu iç çelişki ve çatışmaların yaygınlaşması sayesinde kontrol alanları azaldıkça Sami güçlerin bir araya gelişleri ve bölgede yayılışları da o oranda kolaylaşıyordu.

Bu kargaşada en büyük çelişkilerden biri Ur şehir hükümdarı ile KuturMabuğ arasında oldu. Ur kralı, Sındanam yenildi ve Kuturmabuğ oğlu Rimsin'i iktidara oturttu. Kral ölüncede Ur hükümdarı Rimsin ikidara geçti. RimSin, Samilere sempatik görünme siyaseti izleyerek, olanca tavizler vermek durumunda kaldı. Öyle ki Kaldeli bir kadınla evlenerek bu sempatiyi artırmaya çalıştı. Daha önceki bölümde belirttiğimiz Sin'e yerleşen, Palestin kökenli bir Sami tarafından Rim-Sin yenilince Elamlılar iktidarlarını kaybettiler. Bu yıkıntının altından güçlü Babil devleti ve onun yarartıcısı Amurlu Hammurabbi iktidarı ele aldı. Hammurabbi kısa bir sürede Sami Amurlar arasında birliği sağladı ve Sargon'un izinden giderek aynı sınırlara ulaşan iktidar alanı yarattı.

Akatlılar kendini Kengilerden ayrı tutmak için, dikitlerinde de farklılıklar yaratmışlardı. Geride bıraktıkları kaya üstü resimlerinde Kengiler gibi saçlarını toplamayıp, serbest bırakmışlardı. Artı Kengi dikit kültüründeki başı çıplak ve sakalsız hükümran dikitlerini hiçbir zaman yaptırmamış, bıyık ve sakallarını uzun olarak bırakmışlardı.

İşte Sami kökenli Akatlar bölgede bu dengeler üzerine hükümranlık kurmuşlarsa da, güçlü ve savaşçı çoban kavim olan çoban Gutiler, Guti(Cudi) dağından aşağıya doğru sürekli amansız saldırıları ile Akatların iktidarına son vermişlerdi. **Guti, imparatorlukları yiyen-tüketen dağ olarak ünlenecekti. Zagros'a sefer olup, zafer olmayacağı mantığı, Sargon ve Naram-Sin ile başlamıştı.**

GUTİ(Cuti-CUDİ)

Zagros dağlarının, savaşçı ve aynı atanın evladı, çoban halkı olan iki topluluk Khurdilerin tarihinde oynadıkları roller nedeniyle önemli izler oluşturmuş kimlikler: LuLubiler ve Gutilerdi. Gutiler, ilk olarak Akat kıralı Sargon ve Naram-Sin tarafından yazıtlarda isimlendirilmişti. Bu ismin Kurdi isimiyle bağdaşıklığı aynı kavim oldukları üzerine de tarihçiler tarafından iddalar var. Gerek Sargon ve gerekse de Naram-Sin bunları isimlendirirken **"Dağların ejderhaları" veya "dağların cinleri" olarak adlandırmışlardı.** Gutiler gerek linguistik ve gerekse de fonetik ve kültür yapılanması olarak, İndo-Kurti kavimi içinde yer alır. Zagros Khurdilerinin daha çok doğuya yönelik yüzüydüler. Güçlü İrani ve İndo kavimlerle ilişkiliydiler. Aryanların ilk atalarıydı. Coğrafi olarak yayılış alanları, Zagroslardan Urmiye'ye, oradan da Hazar güneyine kadar bir coğrafi alanı kapsar (Med, Part ve Kapadokiya bölgesi; merkezleri Yekbetene (Hamadan) Ve A.kari (Hakkâri) olarak alınabilir). Hatta Samilerin güçlü saldırıları coğrafi anlamda bunların Hazar'ın gerisine kadar taşınmalarına neden olmuştu. Bu bölge coğrafi özelliklerden dolayı, batıya daha çok kapalı, doğudaki İndo ve Elam kültürü etkisinde sentezlenmişlerdi.

Sami kökenli Akatlar, bölgede şiddet temeline dayalı bir hükümranlık anlayışı ile hareket ettikleri için ve gerekse de bölge soyuna sahip (Elam ve Khurdiler gibi) kültürel-yerli ırk olmadıklarından, Kurdi ve diğer Mezopotamya ile Elam halkları tarafından iktidarları asla kabul edilmemişti. Ve bu kavimler içinde en etkin savaşçı güç; Kurdilerin dağlıları olduğundan, Akatlar ile Kurdiler arasında sürekli savaşlar olmuştu. Bu savaşlarda, en önemli güç Kurdiler'in dağlı-çoban konfederatif siyasi birlikleriydi. Samilerin her iktidar oldukları zamanlarda, ovalı Kurdiler üzerinde iktidar kurmakta fazla zorlanmamışlardı. Özellikle Komuhları[116] kendi yanlarında bulmuştular. Ko-

[116]Komuh, diğer adıyla Komia, tarımcıl kültürdü. Bu bölge Komajin den daha geniş bir bölgeyi içerir (Amit düzlüğünden, Suriye'ye, Oradan A.dini bölgesi ve Komi=Konia, Yani Konya kuzeyine kadar geniş bir alanı içerir. Malatya (MeliDu) ile Elazığ (Alzi)a kadar genişler. Komuh bölgesi Asurla da işbirliği içinde olup, bu hükümete krallar

muh SerHanlarının bu işbirlikçi tavırlarını, yine Kurti ve diğer halklar üzerine yapılan seferler sonunda elde edilen ganimctleri, paylaşarak ödüllendiriyorlardı. Ayrıca savaş ve yönetim divanlarında Komu-Komialara yer vererek, onların da söz sahibi olmalarını sağlıyor, onlara, kendi ırkdaşları üzerinde karar alma imkânı da tanıyarak, böl-yönet politikasıyla ayakta kalabiliyorlardı. Hatta bazen Komuh Serhanlarını kral dahi yapıyorlardı. Sami iktidarlar Akat siyasi kültürü sayesinde, bölgede hangi dengede iktidara oturabilecekleri ve bölge halkları üzerinde otorite kurabileceklerini çok iyi öğrenmişlerdi. Samiler, kendi iktidarları döneminde anladıkları gerçekliklerden en önemlisi şuydu; ***aşağı ülkeye hâkim olabilmek için, öncelikli olarak, onun yukarısındaki ülkeye hâkim olmak gerektiğiydi***. Çünkü aşağı ülke insanı toprağa bağımlı ve safahatı seven, dolayısıyla gerektiğinde toprağını korumak ve rahatını bozmamak için işbirliğine hazır kimlikteydi. Kimi kentler yurtsever olsa da, bu kentlerde çıkan ayaklanmalar güçlü olmadığından askeri güçle bastırılabiliyordu. Ama Yukarı ülkenin çoban Kurdileriyse, savaşçı ve hareketli yapılarından dolayı, hem kendi coğrafyalarının devamlı hâkimi hem de güneydeki kentlere (askeri alanlara) saldırarak, güneyin savunucuları ve koruyucusu olduklarını gösteriyorlardı. Güneyde ayaklanan yurtsever kentli Kurtilerin çabalarını, her zaman yukarı ülke çobanlarının saldırıları desteklemişti. Özellikle egemenler, Zagros eteklerindeki bu çoban ve savaşçı Kurdileri yenmeden, iktidarlarını geleceğe taşımlarının mümkün olmadığını biliyorlardı. İşte bu yüzden Samiler için Zagroslar, zenginlik olarak hiçbir değer taşımayan bir bölge olmasına rağmen, sürekli seferler düzenlenmek zorunda kalındığı gibi, kontrol altında da tutulmaya çalışılıyordu. Samiler sadece Zagroslardaki değil, Zagros dışında da, KaŞiyare (Karacadağ), Tor gibi dağlık alandaki savaşçı-çoban Kurti kavimler üzerine de seferler düzenliyorlardı.

Bu savaşlardan en güçlüsü Zagroslarda Naram-Sinin oğlu SarKalle-Sarre ile Guti kralı SarLaGa arasında geçmişti(Khurdi ünlülüğü alarak akrabalık ilişkisi kurmaya çalışmış). SarKalle-Sarre önce Lulubilerin (bugünkü Luris-

vermişti. Sonraki dönemde Roma'nın (dolayısıyla Hristiyanlığın) en büyük işbirlikçisi olarak karşımıza çıkar. Ardından İslam ordularıyla bu ortaklaşma devam etmişti.

tan) üzerine sefer düzenleyip ardından Elam bölgesine yöneldi. Ardından Gutiler üzerine yaptığı seferde, onların lideri ve kralı **SarLaGa** ile karşılaştı. İki kavimin yaptıkları savaş sonucunda Gutiler yenilirken, kralları SarGaLa da esir alınıp, Akada'ye getirilmişti.

Samilerin İlerleyişi Ve Guti Önderliğinde, Konfederatif Kurdi Birliği

Akadelilerin, kuzeye yaptıkları güçlü saldırılar sonucunda Samiler, Fırat'ın batı bölgesine yerleşmişlerdi. Akat isminden sonra, Sami Amuru bölgesinin oluşması da bu döneme rastlamaktadır. Bu kavimlerin, Fırat kenarına böyle rahat yerleşebilmeleri de göstermektedir ki, Akat acımasızlığı, Kurdilerin dağlara doğru çekilerek canlarını ve mabutlarını kurtarmaya çalışmalarından kaynaklanmıştı. Boşalan yerleşim alanlarına ise, göçebe Amurular tutunmuş, sonradan ise yerleşmeye başlamışlardı. İşte bu kadar güçlü Sami gelişin önünü kesmek için, Kurti kabile federasyonunun güçlü bir şekilde toparlandığını görüyoruz. Bu konfederatif yapılanma Guti önderliğinde gerçekleşti. Xenefon'un "Anabasis"inde anlattığı gibi bir birlik ortaya çıktı. Dağlarda ateşler yakıldı, halaylar oynandı. Savaş davulları, tefleri ve zurnaları çalınca insanlar şiddetle ayaklarını toprağa vurarak halaya durup, savaş ve kavga oyunları oynayarak, omuz omuza bir mücadeleye karşı durdular. Gutilerin önderliğinde Kurtiler, adeta Fırat gibi Güneye doğru boşaldılar. Bu güçlü akınlar yüzünden, güneyde hiçbir Sami gücü tutunamamıştı. Kurdiler, sadece güneye değil, batıya doğruda bu dönemde akınlar yapmış Helas bölgesine kadar ilerlemişlerdi. ***Kassu ve Nes (Hitit) lerin dağlardan indiği dönemdi. Samilerin doğuya ve kuzeye doğru yönelimleri, Mısır yönetimini rahatlatmış ve güçlü, saadet içinde yaşayan Mısırlılar, çoban ve savaşçı Kurtilerin gelişinden etkilenmişlerdi. Amurulardan, Mısır'a kadar tüm bölge adeta Kurti Kabileleri tarafından işgal edilmişti.***

Bu dönemde Mısırda altıncı sülale iktidarının başında 1.Pepi bulunmaktaydı (M.Ö.2050, E.Meyer ise Kurtilerin bu güçlü inişini M.Ö. 2150 olarak tarihlemişti). 1.Pepi, Guti önderliğindeki Kurti akınlarının bölgeyi kasıp kavurması karşısında, Mısır'ın da, Kurtiler tarafından ele geçirilece-

ğinden korkarak, ülkedeki tüm gençleri mecburi askerliğe çağırıp silâhaltına aldı. Mısır'ın savunma kaynaklarında büyük harcamalara gittiğini yazılı kaynaklardan anlamaktayız. İşte İbn-i Haldun'un da Kurdileri de geniş coğrafyalara yayıldığı ve hükmettiği ön görüsünün gerçekleştiği dönemlerden biri bu dönemdi.

Guti önderliğindeki Khurtilerin gelişi, Sami Amuruların büyük bir bölümünü geldikleri çöle doğru sürünce, ***Samilerin küçük bir bölümü SubArdolarla akrabalık kurarak biraz daha kuzeye, SubArdoların yanına yerleştiler***. İleride bunlar Kurtiler ile daha derin akrabalık kuracaklar ve bu avantajdan yararlanarak toprak zengini olmasalar da, ticaret olarak bölgede etkinlik göstererek, bölgede ticari koloniler yaratmayı başaracak olan ***Asurlulardan başkaları değildi***. Bunlar SubArdoların hemen yanında Asur ve Ninova kentlerini kurdular.

Kurdilerin içindeki en güçlü kavim olan Gutiler, kendi içinde kral olarak LaSar (ab=ünlülük ve krallık takısıdır)'ı seçtiler. La Sar, Kardeş kavim SupArdoların desteğiyle, önce ata kent Arraf (Bu günkü Kirkük- Kerkük) şehrini ele geçirdi. Güçlü bir iktidar kurup ve istikrarı kısa süre elinde tutup, konfederasyon içinde de gücünü sağlamlaştırdıktan sonra, Kengi'nin kalbi Sineara doğru yöneldi. Burada yapılan kanlı savaştan sonra Sami Akat yönetimine son verdi. Ama La Sar, Sineara yerleşmedi. Ana vatan Arrafa geri döndü ve burayı Gutilerin merkez şehri, bu günkü anlamıyla başkenti yaptı. Elde ettiği tüm zenginlikler ile Akat Mabutlarını (ki bu mabutlar içinde Kengilerin baş Tanrısı olarak eş koşulan, Sami Akatların baş tanrısı Nippuru da) esir alarak Arrafa getirip, tutsak etti. Bu zafer üzerine LaSar, Arrafa zafer kazanan krallarda adet gereği bir dikit dikti.

Bilinen Guti kralının Akatça yazdığı yazımlardan anlaşıldığına göre, bazen kral bazen de kendini bütün her yerin kralı (imparator) diye isimlendirmekteydi. Gutiler'in en şaşalı dönemi ve en uzun tahtta kalan kralının adı; **Eridupizır'dir**. Bu kral ile ilgili yazıtlar sonraki dönemlerde elde edilerek çözümlenecektir; EriDuPizır yazıtında;

Madga kralının kendisini korkutmak istediğini ve bu yüzden ülkesine girdiğini, kendisinin de, ülkesinin içinde bu kralın

peşine düştüğünü ve ülkesinden kovduğunu anlatmaktadır. Nipur şehrinde büyük tanrısı Enlile bir anıt diktiğini ve zaferini kutladığını anlatır.

Bir diğer yazıtında, yine kendi egemenliğinde olup ta ayaklanan Simmurrum kralı Kanisba adında bir kral ile mücadelesini anlatır. Kanisba önderliğinde Eridupizır'e karşı yapılan ayaklanmada geniş bir coğrafyaya yayıldığını, Lulubilerin de bu ayaklanmaya katıldıkları anlaşılmaktadır. Kendisi de hemen Akade kentinde güçlerini toparladıktan sonra, Simmurrum kentine Kanisba üzerine sefer düzenler ve yapılan savaşı kazanarak orada tanrılarına kurbanlar adar. Simmurrum tanrıları olarak adlandırdığı; Nintu ve Nunhursag'a karşı kazandığı zafer, kestiği kurbanlarla kendi tanrısı Enlili daha güçlendirdiğini yazar. Son olarak yine Simmurru kralı ile arasındaki çelişkileri ve savaşı anlatır. Her yazıtından kendini dönemin büyük kralı olarak adlandırmaktaydı. Bu üçüncü yazıtında da değişik dağları aşarak, Kanisba'nın ülkesine girdiğini ve yendiğini anlatır. Bu zaferini kutlamak için birde anıt diktirir. Eridu.Pizir çeyrek yüzyılın Gutiyom kralı. Nippurdaki mabut Enlile adadı.

Gutilerin diğer kralları Şunlardır; Losirap(LoSar), Sarati.gubusin ve Triga'ndır[117]. Bu dönemden kalmış bir savaş baltasının üzerinde İştar (Khurdiler hala bir olumsuzlukta " Ya Star" derler. Star, İstar'ın koruyuculuğundan başka bir şey değildi) ve Sin adına okunmuştu. Guti sözcüğünün anlamı kahraman, savaşçı anlamına gelmekteydi. Gutilerin bir aşiret federasyonuydu. Sonraları Sümer'in iktidarına geçecek olan (Uruk kralı) Samilerin kahramanı *Utu Hegal* tarafından yenildiler. Güneşin Krallığının evlatları yenilmişti. Uruklular Palestıne gittiler. Eski dostları ve soydaşları Elamlar üzerine de vararak (Sus) şehrini aldılar.

Ve Sippar (SupAr) sitesine bir savaş baltası adamıştı.

Guti iktidarı dönemince, dağlı yapılarından dolayı sert bir iktidar dönemi olmuştu (aynı sıkıntının batı da Hatti'den Helas'a kadar olan bölgede de yaşandığı anlaşılmakta. Arkeoloğlar bu se-

[117] Tri=üç Ga=kutsallık anlamındaki büyük anlamındadır. Tesup (batı Khurdi bölgesinde: Tarhu/Tarhun ve Helasta Zeu(s))=Fırtına tanrısının üçlü yabasından dolayı bu ünlülük alınmıştı. Bu isim Roma kralları tarafından da kullanılmıştı. Keza TeSup'un üçlü yabası sonraki Yunan mitolojisinde, Zeus ve Deniz tanrısı tarafından kullanılmıştı.

bepten Nes ile Hattileri ayrı kavimmiş gibi göstermekte). Fakat bu dönemde Kurdilerde büyük bir Rönesansta yaşanmıştı. Kengi coğrafyası en güzel ürünlerini bu dönemde yaratmıştı. Kuşkusuz bu yaratımlar Gudea'nın önderliğinde gerçekleşmiştir. Kurti kökenli Gudea, konfederatif yapı içinde en güçlü prens konumundaydı. İnce bir zekâya sahip, dağ kültürünü ova rahatlığıyla müthiş sentezlemiş, yetenekli ve yaratıcı bir yöneticiydi. Gudea, Kengi mimari tarzından, ticaret yapısına kadar birçok alanda adeta devrimler yapmıştı(bknz. Gudea ve Ningirsu bölümü).

Res. Nin-Girsu

Res. Ulusal Serpuşu içinde Gudea

KENGİ RÖNESANSI: GUDEA DÖNEMİ

Su ile etkileşimde bulunmuş her kültürün uygarlık-yaratım dönemi olmuştur. Melez kültürler birçok kombinasyonda bir araya gelmeden önce, ilk melezleşmenin beslendiği coğrafyalarda uygarlaşma çabaları da görülmüştür. Kurtilerin uygarlaşma süreci iki boyutludur. İlki çiftçi güneyli ile ikincisi ise madenci-çoban-savaşçı kuzeylilerdi. Kurtilerin oluşturdukları uygarlık çabası ve bu dönemde meydana getirilen en muhteşem ürün kuşkusuz GılGameş destanıydı. Bu destan ile insanın doğaya karşı mücadelesi bütün ihtişamıyla anlatılmakta, çiftçilik-tarım, şehirleşme kutsanmaktaydı. Ziğurtalar, heykelcilik, sanat ve inanç değerleri tümüyle ilk-tarımcı kültürün hâkimiyetinde ve gücündedir(***sonra Kuzey ve Batı Khurdi uygarlığı; Hatti ve Helas Medeniyetini, en son doğudaki Hindu/Elam etkisiyle Med/Aran Avesta ve Mani dini ve uygarlığını yaratmışlardı***).

Bir diğer dönem ise, Kurtilerin İndo-Zagros kültür'ün iktidar dönemiydi. Bu çabalar da güneyden gelen Samilere karşı, güney çiftçilerin yukarı ülke çobanlarına ihtiyaç duydukları, akrabalık ve hısımlık içine girdikleri dönemdi. Bu dönemde en belirgin özellik çiftçilikten çok, dağ kültürünün ve indo-Zagros dil grubunun etkin olduğu, siyasi ve kültürel bir dönemi içermesiydi. Samilerin yıkımıyla da, öteki kavramında taraf olmanın, çelişkilerin derinleştiği ve soy kavramının gittikçe ön plana çıktığı dönemdir. Bu yaratımların en güzeli Gudea ile başlamış, hatta Hz.A.bra(İbrahim: tek tanrı dini), Zerdüşt, Maiteni uygarlığıyla çoban kültürünün ağırlık kazandığı döneme ve onun ürünlerinin sahnelenmesine neden olmuştu.

Son dönem ise, çoban ve madenci kültürün etkin olduğu dönemdir ki, Piani/Xaldi(Urartu) ile başlayan Medlerle son bulan çoban-madenci kültür; Asur, İskit ve Trak yıkıcılığına, Komuhların (ovalıların) teslimiyetine karşın, dağlardaki çobanların gösterdikleri direniş geleneği ve savaşları ifade eden bir dönemdi. Bu dönem, Tolan ve Newroz bayramlarının karakteristik olarak yaratılmasını sağlamıştı. Xaldi (Biani) ve Med yaratısı olan bu dönemde, keza kentlilik ve tarım kültürü Khurdilerin değişmez kanunlarının yazıldığı Avesta'da kutsanmıştı. Ve son olarak Aran (Part) krallık dönemi, ki bu krallık devamı olan Şedadi ve Revandi keza

çoban krallıklar kendini İslam dönemine taşımayı başarmışlardı.

Tekrar Kengiler dönemi:

Xudea dönemi, ilk tespitimiz ışığındaki belirlemeleri içermekteydi. Bu dönem çoban-ımadenci (atlı araba kültürünün etkin olduğu) iktidarların güney çiftçisini korumak ve iktidarı akraba çiftçilere teslim cderek, Sami Amorilerin ilerleyişinin önünü kesmek ve bölgeden kovmak amacıyla harekete geçtiği dönemdi. Gudea, Gutilerin sağladığı iktidarlaşmayla Lagaş prensi olarak, sağlanan siyasi otoritenin de güveniyle, Kurti yaratıcılığının tüm ihtişamını sergilemişti. Bu dönem değişik tarihçi ve Antropologlar tarafından bir Rönesans olarak değerlendirilmiştir. Gudea ile ilgili bilinen en önemli gerçeklik onun, Kengi soylusu **Ur-Bao**'nun damadı olması. Ur-Bao'nun damatları olan, Nammahani ile Ur-Ninsum adlı kişilerin adları da prensliğe geçerken, prensin, Gudea olması çok ilginçtir. Çünkü Gudea'nın giysileri ve yarattığı ürünler hiçbir zaman çiftçi ve refah bir Kengi toplumunun ürünlerine benzemiyordu. Ağır giysisi ve yaptığı inşatlar dağ tarzı yaşamın ürünlerini içermekteydi. Ur-Bao nun damadı olan Ur-Ninsum da, Lağaş hâkimi olmuştu. Gudea'nın Rönesansı, devrin Kengi ürünlerinden farklı bir tabloyla karşılaşmamız bizi şaşırtmıştı. Gutilerle aynı döneme gelen bu iktidar dönemi, oğlu Nin-Girsu ile devam etmiş fakat Sami iktidarı Utu-Hegal döneminde iktidardan uzaklaştırılmıştı.

Gudea'yı tasvir eden giysiler, bu günkü Khurdi giyim tarzıyla örtüşmekteydi. Tam beş bin yıla yakın bir süreye tekabül ettiği halde giyim tarzında değişiklik olmaması, gerçekten sosyal ve etnik bilimciler için inanılmaz konu zenginliği sunmaktadır. Bilindiği üzere, Ön-Sümer denilen dönemde Kengililer, coğrafyalarının da verdiği bir rehavetle, çıplak baş ve sakalsız, bıyıksız resimlerini anıtlarına kazıtmışlardı. Oysa Gudea ise, başında keçe takke ve onun etrafına sardığı Serpuşu ile tipik bir Khurdi motifinde giysi giymiş (dağ insanında olan özellikler içerir bir biçimde) sıkı giyimli biriydi.

Sami kültürün geçerli olduğu gerek Akat dönemi ile sonradan Babil ve Asur döneminde de görülecektir ki, sakallarla birlikte, bıyıklar sarkıtılmış ve saçın bir bölümü kulağın önüne getirilmişti. Daha sonraki dönemlerde Amori, Aram ve dolayısıyla günümüzdeki Arapların atalarının özeliklerini gösteren ulusal simgelerdi. Dolayısıyla Sümer bir melezleşme kültürel çeşitlilik merkezi olduğu halde, ırkların kültürel yaratımlarını birbirinden ayırmak bu eserlerdeki motiflerle mümkün olmaktadır[118].

[118] Gudea, isim kökeni Gud, yani Khurdi dilinde "Gav" "Gud" denilen büyük baş hayvandan gelmektedir. Yüceleşme ve sonraki dönemlerde büyük yüce, tanrı gibi ünlülük yerine de geçecek bir kullanımın ilk görüntüsüdür. Bu resimde Gudea, tanrılara takdim edildiğini gösteriyor. (Hatta Fırtına tanrısı teSup birçok tasvirde güçlü boğa olarak resimlenmişti. Mitolojik olarak ta; UluKomia efsanesinde boğa kılığına giren tanrı hikayesi vardır. Bu hikayeler aynen taklit edilerek Yunan Zeus panteonunda da geçer.) Bu dikitte, Kengiler gibi saçsız ve sakalsızdır. Elindeki bitki ise toprağın kutsallığını ve onun hakimi ve parçası olduğunu göstermektedir. Elini tutan diğer mabutların ise omuzlarında (Ningirsu ya giderken) ejderha motifleri onların gücünü temsil etmekteydi. I.Ur hanedanı döneminden, Elamlılara oradan Kussilere kadar gerek Kurdi gerekse de Sami kavimler için işlenmişti. Bu Tanrıların gücünü gösteren önemli özellikti. İşte İndo-Zagros kültürün hakimiyeti ile somutlaşan Newroz efsanesindeki omuzlarından ejderha çıkmış Dehak olayı da muhtemelen bu ilişkiden kaynaklanmaktaydı. Çünkü eski toplumlarda halklar ile tanrıları özdeştiler. Yenilen topluluğun tanrısı da yenen kişiler tarafından esir edilirdi. Böylece o halkta Mabutlarını alıncaya kadar esir olurlardı. Bu anlamda Samilerin bölgeden atılması ve Kengiden Hatti boylarına oradan Mısır ve ArZawe'ye kadarolan bölümlere kadar yayılım dönemi, yeniden diriliş olarak Newroz'u anımsatıcıdır. Ama benim kanım Newrozun, Med döneminde Diyeko'nun oğlu Pırahort (Ferhat) döneminde gerçekleştiği ihtimalinin daha baskın olduğu gerçeğidir.

Res. Gudea Tanrıların huzuruna çıkarılıyor.
Mabudun omuzlarında yılan tasviri var.

Kengi toplumunun kültürel ürünlerine bakıldığında, ilk dönem (1.Ur hanedanlığı) dağlık alanlardan geldiklerini gösteren ve kanıtlayan yapı tarzları ve giysileriyle dikkat çekmişti. Fakat daha sonradan sıcak iklimin, tarımda; meyve ve sebze bahçeciliğinin geçerli olacağı bir üretim tarzına geçilince, üründeki artı değer artışındaki rehavet ile yapı ve giyim tarzları incelmiş ve basit yapı kalıpları hâkim olmuştu. Yapılardaki üst üste bindirmeli ve evlerin aralarına konulan ağaç desteklerinden vaz geçilerek, sadece toprak ile samanın karılmasından ortaya çıkan ve bitirilen tuğlalar ile yapılan ve çamurlarla sıvanan basit, gevşek yapı tarzları hâkim olmuştu. Bataklığın çamur zenginlikleri ile sazlıklar ev yapımının ana malzemesi haline gelmişti. Kısmen kimi evlerin çatısında destek olarak ağaçlar kullanılmış olsa da, güçlü ve uzun ömürlü ağaçlar yerine hurma ağaçlarından yapılan destek ağaçlarının kullanıldığı görülmekteydi.

Res. Sümerce yazı

Gudea döneminde bu gevşek yapı tarzı terk edilmişti. Çünkü bu yapı tarzları küçük afetlerde ve yıllar içinde harap oluyor, dolayısıyla yeniden onarım ve bakım ihtiyacı gerektiriyordu. Gudea, dağlık-yayla alanlarda kurulu ev tarzlarını, düzlük Kengi coğrafyasına taşımıştı. Gudea bu tarza dönüşü kendisinin değil, tanrısının istediğini belirterek ideolojik bir kılıf ile şekillendirmişti.

Res. Dağ yapısını çağrıştıran ZiGerda

"Tanrı Nin-Girsu uykudayken rüyama girdi, kendisi için güçlü bir tapınak yapmamı istedi". Bu istem ile birlikte Gudea çevre ülkelerden inşat için malzemeler temin eder; Ağaçları Amanustaki sedir ormanlarından; Değerli taş ve altınları: Kha-Ku ile MelluKa'dan; Bakırı: Dımişık ülkesinden; Mermeri: Amuruların ülkesindeki Tudanu dağından getirdi. Ve böylece o güne kadar basit ve işlevsiz tapınak yerine güçlü ve büyük tapınaklar inşa ettirdi.

Res; Xudea'nın eşi

Bu yapılarda güçlü Aslan motifleri işlenmişti. Özellikle Kurdilerde, "egemenlik olgusu" aslan ile özdeş görülmüştür [119]. Koruyuculuk ise Çiftbaşlı kartal motifiyle tasvir edilmişti **(Aynı gelenek, Hatti, Komia, Med, Aran ve Eyyubi imparatorluğunda da görülmüştür. Mısır bayrağındaki kartal (aslı çiftbaşlı kartaldı)Khurdilerin egemenlik simgesiydi. Savaşa bu sancakla çıkılırdı)**. Khurti kralı Gutilerin, Samiler üzerindeki hâkimiyetini göstermek için, "**Aslanın pençeleri arasında Samileri tasvir etmişti.**" **Bireysel erkekliğin ve gücün sembolü Boğa, toplumsal gücün tasviri ise Aslandı**. Örneğin Med'in başkenti Yekbetene, Hatti ülkesinin başkenti Hattu ile Komi, Xaldi ülkesinin başkentlerinin giriş kapısının iki tarafında da koruyucu iki aslan (ve tepelerinde ise çift başlı kartal sütunları) bulunurdu.

[119] Maiteni-Khurti, Hatti-Nes, Biani, Kasit, Med ve Komajin'de aslan ve çift başlı kartal motifi, hâkimiyet ve güç olarak sembolleşmiş kavramlardı. Özellikle bu krallıklara ait kalelerin ana giriş kapısının iki yanında da büyük aslan heykelleri vardı. Persler de ise boğa bulunurdu.

Gudea dönemi, aynı zamanda ticaretin doruğundaki bir dönemi de ifade etmekteydi. Siyasi iktidar mücadelesinden yorulmuş ve istikrarsızlık, iç çekişme ve dışarıdaki Samilerin yoğun saldırılarından sadece çiftçiler değil, aynı zamanda tüccarlarda hareket edemez durumdaydılar. Samilerin iktidardan uzaklaştırılması Kengi coğrafyası için barış ve huzurun, üretimin adıydı ve bu dönemde gerek Gudea'nın ticari faaliyetleri ve gerekse de gezgin tüccarların bölgedeki faaliyetleri, gerçek bir gelişimi göstermekteydi.

Res. Gudea dönemi bir çanak

Bu dönemde, Samilerden Amoriler Babil'e çekilmiş veya daha güneylere atılmış, MaiTeniler ile kısmen akrabalık bağı kurduğunu idda eden Asurlular; SubArdonun biraz güneyinde ikamet etmişlerdi (bayrak simgesi olarak, kanatlı güneş kursunu kullanmışlardı). Ayrıca Kurtiler, Mısır'a kadar olan bir coğrafyaya yayılış göstermişlerdi. İndo-Kurti iktidarının en ihtişamlı dönemi de bu zaman dilimindedir.

Tunç ve Bakırdan yapılma muhteşem eserler, Zigerdalar ve inşatlarda güçlü yapılar ile (siyah taştan) heykelcilik alanında en güzel ürünleri, Kurtiler bu dönemde vermişlerdi. Bu nedenle Gudea dönemi, tarihsel olarak diğer bölümlerden ayrı ele alınması gereken kendine özgü bir dönemdir. Özellikle dağ kültürüyle ilişkisi çok iyi analiz edilmelidir. Çünkü Ziğurtaların dağ modeli olduğu ve özellikle Sarp ve güçlü Zagros izleri taşıdığı kanıtlanmıştır. Dolayısıyla Lulubiler ve Kengi coğrafya özelliği

ve SubArto ürünlerinin güçlü kimliğiyle, bu eserler arasında büyük benzeşiklik vardı. Bu eserler Kurti kültürünün tüm inceliklerini taşımaktaydı. **Lulubilerle güç ve siyaset ilişkisi ve Ziğurta(Zigerda)lardı. Ziğurta, Kengi coğrafyası için, "dağın evi, gökle yer arasındaki dağ, fırtınanın dağı" gibi isimlerle adlandırılmıştır. Kengi (Hattiler de de) coğrafyasında pek çok kavram dağlar ile ifade edilmişti. Ve en güçlü tanrıları dağlarda oturan tanrılardı. Gücü dağ ile anlatmaya ve kimliklerindeki dağ özelliklerini ve güçlü kişilik olarak da dağlı karakterlerini betimlemişlerdi. Tıpkı diğer Kurtili kavimlerde olduğu gibi, bereket tanrılarının dağdan geldiklerine inanılırdı,**

Dumuzi(Temmuz) yeryüzüne çıkmadan önce dağa hapsedilmesi mitolojik anlamda önemli figürdü. Oysa çöl kavimi Samilerde ve onların Akat, Akat-Sümer veya Babil-Asur gibi din kültünde bu güçlü öğeler karakteristik olarak eksik kalmıştı. Hatta Kurtiler, yeraltı, cehennem, ölüm gibi tanrı kavramlarını da güçlü dağ ifadeleriyle açıklamışlardı. Hayat ve ölüm kavramları ile efsaneleri ve tanrıları dağlıydı.

Res. Ningir-su ulusal giysiler içinde

NinGirSu

Gudea öldüğünde, oğlu Ur-Ningirsu yerine geçti. Oğlu da babası gibi imar işlerine yöneldi. Siyasi çekişmenin doruğunda iktidara gelse de becerileriyle yeni ürünler verme yeteneğini göstermişti. Kengi zenginliğini babasının izinde devam ettirdi. Utu-Hegal in iktidar döneminin sıkıntılarını göğüsleyebildiyse de fazla uzun süre iktidarda tutunamadı ve Sami iktidarı kazan-

dı. TriGa'nın yenilgisiyle birlikte Ur-Ningirsu da tahtan indirildi. Onun yerine Ur-Abba adında, Sami kökenli bir soylu getirildi.

Res. NinGirSu (serpuşlu)-Geleneksel başlık

Ur-Ningirsu da, babası gibi, başında yünden takkesi, etrafına ise sardığı serpuşuyla o güne kadar Sümerlilerde görülmeyen bir giysi tarzının devamcısı oldu. Zagros dağlarının cinleri veya ejderleri olarak anlatılan Guti dönemi, TriGa'nın dönemi de kapanmıştı. Sami kökenli Kullab ile yerli kimi Uruklular ayaklanarak kaos meydana getirdiler. Başlarındaysa yine Sami kökenli **Utu-Hegal** vardı (Samiler bu savaştan sonra, Utu-Hegali kurtarıcı olarak görecek ve Kurtilerin GılGameşiyle eş koşulacaktı). Savaşçıların ilk muharebesinde TriGa orduları yenildi. TriGa beraberindeki güçlerle DuBrum kalesine doğru çekilmek zorunda kaldı. Burada da uzun süre direnemedi, Utu-Hegal kuvvetleri kaleyi ele geçirerek TriGa ile ailesini esir aldılar. TriGa nın kellesini hemen vurdular (MÖ2374). Kengi coğrafyasında güç mücadelesi, gerek Sami ve gerekse de diğer (Elam- Kurti) kavimler arasındaki mücadelede yeni bir milattı. Bu dönemden sonra, gerek Kurti ve gerekse de Elam egemenliği Kengi coğrafyasında ortadan kalkmıştı. Tek tük ellerinde yerel anlamda bulunan kentlerde zaman içinde düşecek ve Samilerin kesin üstünlüğüyle sonuçlanacaktı. Bundan sonra günümüz Irak'ın ve Suriye'nin orta kuzey bölümünde güçlü yerleşime sahip oldukları için ellerinde kalacak, orta güney düzlüğünü kaybedeceklerdi.

Samiler elbette ki tek güç olarak, Kengi coğrafyasındaki güçlerini kullanmamışlardı. Nasıl ki, dağlı Kurtiler, kentteki ırkdaşlarına yardım için birlik olup aşağı bölgelere indilerse, Samilerde, akrabalarına destek olmak için çölden geliyorlardı. Ve yine her ne kadar, Kengi coğrafyasında savaşçıların büyükçe bölümünü Samiler oluştursa da, çölde yerleşik bulunan akrabaları bu iktidar değişikliğini duyunca, hemen kuzeye yönelerek Kengi coğrafyasına yerleşmek için saldırıyorşardı. Bu saldırılar o kadar fazla ve kalabalık bir sayıda olmuş olacak ki, bölgede yaşayan yerleşik Samileri bile tedirgin ettiğini anlıyoruz. Özellikle Kengide yaşayan akrabaları, kendi rahat ve düzenlerini bozmamak adına güney sınırında hızla imar işlerine girişip, bu güçlü gelişin önünü kesmek için **büyük kaleler** yaptılar. Kurtilerin yenilmesinden sonra, heyecana gelen ve sabırsızlanan Amuru bedevi kabilelerini zapt etmekte büyük zorluklar çcktiler. Çünkü Kurti otoritesinin ortadan kalkması ve yeni Sami-Ur ittifakıyla kurulan gücün yarattığı otorite boşluğu, gereğinden fazla heyecana neden olmuştu. Bu heyecan kuzeye yönelimi getirmiş ve kuzeye kaçan Kurti kabilelerinin verimli topraklarına yerleşme isteklerini kamçılamıştı. Utu-Hegal güneyde setler yapmaya koyulmuştu. Bu dönemdeki krallığın adı da Akat-Ur hanedanlığı olarak isimlendirilmişti.

Res. Gudea'nın eşi

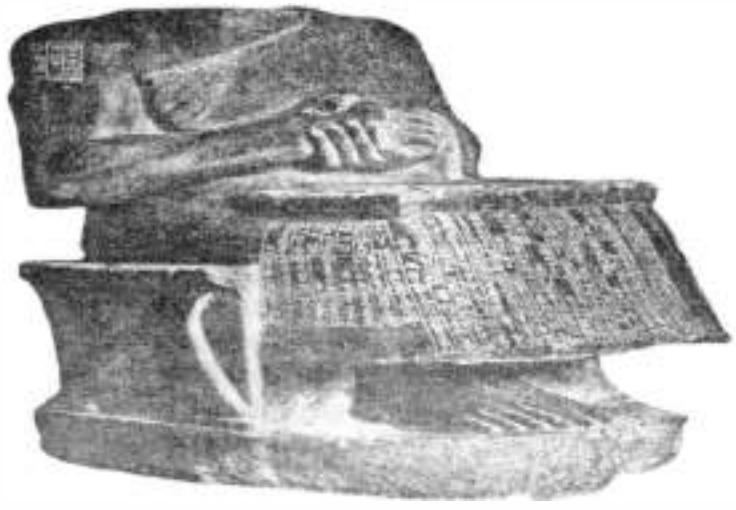
Guti dönemi, Kengi coğrafyasının Samilerden arındırılarak, Kurtiler'in etkin bir role oturmasını sağlamıştı. Bu dönemden sonra Kurdiler, bölgede uzun süre, Sami dengesine karşı avantajlı oldular. Ve 600 yıla varan ve Mısırlıların Hiksoslar (Hortiler) diye isimlendirdiği ve Tevrata'da ilham kaynağı olan bir dönemi açacak, Kasit iktidarı, onun ardın MaiTeni-Khurti, Hatti-Niş (Hitit) ve Batıya (Lovi-LuGa, KizzuWatena, Pala, Azzi, ArZawe gibi) yayılımlar gerçekleşecekti. Bu rahat yayılış ve iktidar dönemi, onlar için yeni bir çağı başlatacak ve İndo-Zagros Kurtileri'nin egemenliğini sağlayacaktı.

Gutilerin ateşgahları olduğunu biliyoruz. Bu ateşgahlar da göstermektedir ki, onlar ateşe tapıp, ölülerini yakmaktaydılar. Bu bağlamda ilk Zerdüşt geleneğinin, bu krallık dönemindeydi. Newroz geleneğine ilham kaynağı olan ateş üzerinden atlama da, aslında bu dinin esası olan, günahtan arınmanın bir gereğiydi. Daha sonra, Med dönemi ve onun dönem yaratısı Zerdüştlükte, ölü yakma yasaklanmıştı. Çoban kültüründen, tarım hâkim topluma geçme gerekliliğinin sonucu bu din doğdu. Ve Zerdüştlüğün ilkel inanç şekli bu anlamda Guti dönem temellidir. Arınma ile ilgili tapınma motifi; Khurdiler ile Abra.nın, kökenine bir katkı olması açısından bu geleneğin Yahudilerin içinde de olduğunu göstermektedir.[120]

"Ve Allahları Rabbin bütün emirlerini bıraktılar ve kendilerine dökme putlar, iki buzağı, yaptılar ve **bir Aşera yaptılar ve göklerin bütün ordusuna tapındılar. Ve Baala kulluk ettiler. Ve oğulları ile kızlarını ateşten geçirdiler** ve falcılık ettiler ve sihirbazlık ettiler..."[121] Dolayısıyla günümüze kadar; Ezdani(Ezidi)lik, Newroz ve ZerreTakke (Kızılbaşlık)'den gelen bu adetler, Khurdilerin bin yıllardan gelen ateş kültünün Guti dönem kalıntılarıdır.

[120] Tevrat'ta İshak'ın kurban edilmesi törenine bakıldığında, Kura'n daki İsmail motifine benzer olmadığı görülecektir. İshak'ın altına odunlar ve çalı çırpı dizilmişti. Buda İshak'ı yakacağını anlatıyordu. A.Bra'nın geldiği dönem bu anlamda Kurtilerin ölülerini yakma geleneğinin olduğu Guti dönemiydi.

[121] 2.Krallar Bap17.

Res. Gudea Heykeli

Konfederatif Demokratik Yönetim Yerine Devşirme Sistem

Kurtiler M.Ö.3000'lerin başında güçlü konfederatif birlikler kurmuşlardı. Bu aşiret örgütlenme biçimi, çoban Kurtilerin oluşturduğu bir tür siyasi-kültürel birlikti. Bu sebeple aşiretçilik Kurdilerin antik çağından bu yana egemen oldukları tüm bölgelerde oldukça güçlü örgütlenme şekliydi. Günümüz Afganistan'ından, Urfa'ya kadar aşiretçilik kendini hala korumaktadır. İndo-Zagrosların kimliği aşiretçiliktir. Antik dönemde konfedere örgütlenme ve konsesyusları sağlayan ortak meclisleri (Kasit: Kardunaj, Mitanni-Med: Marya, Hatti:Panku) onları büyük ve yenilmez yapıyordu. Onları bu birlik çatısı altında tutan şeyde ortak "dini" değerleriydi. Devlet ideolojisinin esası "din"di. Bu değerler tarımcıl toplumlarda: Tesup/Tarhun-Ezdan iken, çobanlarında ise daha çok ateş tapınmacı Zerdüşt anlayışıydı. Bu sebepten dolayı Tevrat'ta "Medlerin değişmez kanunları" denmişti, bu kanunlar kuşkusuz "Avesta'da" yazılı olanlardı. Din kimliği onları çok büyük imparatorluklara taşımıştı. Süreç içinde Hristiyanlık ve Müslümanlığın ortaya çımasıyla, "Avesta" ortak savaşılması gereken düşman kitap oldu. Zerdüştilik Mecusi/şeytan tapınmacılığı olarak görülüp, bu inanca dâhil olanlar

çarmıha gerilip, ateşlerde yakılıp, derileri soyuldu. Mecusiler siyasi iktidar anlayışlarını kaybedince, kırsal alanlara doğru çekildiler. Özellikle savaşçı çobanlarının üretim ilişkileri ve yapısı bu çekilmeye ve kendilerini-özlerini korumaya elverişliydiler. Toprak ve kent üretim sürecinde olanlar ise, asimle oldular. Kırsal tarih egemenler tarafından asla yazılmadı. Aslında %90'nın kırsalda yaşadığı bir toplumun gerçek tarihi orada yaşananlardı. Kırsal tarih aslında halkların gerçek tarihidir. Kent tarihleri her daim yazılmıştır. Kentlerin tarihi ise inşaedilen, yalan egmen tarihidi. Kırsal insanların tarihine ilişkin olarak sadece bunların kent, cami veya kiliselere yaptıkları saldırı ve yağmalardan haberdar olabiliyoruz. Adeta kış döneminde açıkıpta köye kasabaya inen kurt sürüleri gibi bahsedilen Kurdi halkından. Yani kırsal tarihi yazanlar da Kurdileri vahşi/ saldırgan ve talancı kimlik olarak çizilmişlerdi.

Kurdi aşiretçi sisteminin iktidarı kaybetmesinin birbaşka sebebiyse, Roma aşiret devlet mantığının ortaya çıkışıydı. Roma ve sonrası Bizans ve devamı Osmanlı'da aşiret sistemiydi. Bir Turani aşiretin yerli Kurdi aşiretlerle baş etmesinin imkânı yoktu. Bırakın güçlerin eşitliğini, Germiyan ailesinden daha güçsüz ve Kurdi sarayda yetişen bir aşiret kimliğinin (bkzn. Batuta, Avcıoğlu), Kurdi ülkesinde büyümesinin imkânı ne kadar olabilirdi ki. Çevredeki beylikler (Aydınoğulları da dâhil olmak üzere Germiyan'a bağlıydı), peki ne oldu da, Osmanlı, Germiyan gibi bir gücü dahi kontrol eder hale geldi. Zamanla Germiyan beyleri Osmanlı tahtına kimin çıkacağına yönelik olarak taraf olan bir devletten, beyliğe dönüştü. Keza Selçuklu tarihçisinin anlatımına göre, Konya ve çevresine yerleşmeye çalışan Tacik(Selçuklu/Oğuz)lere karşı, Sivas, Çorum, Tokat civarlarında yerleşik olan Kızılbaş/Zerdüşti Kurdi (günümüzde bunlar asimle edilip, Türkmen[122] diye piyasada dolaştırılmaktadırlar) aşirle-

[122] Türk tarihçilerinin oldukça fazla önemsedikleri Cahen'nin tartışmasına, Türk tarihçilerde katılarak, Oğuz ve Türkmenin farklı kavramlar olmasını tartışmışlardır. Ama Cahen onlara kurtuluş teorisini yazdırmıştır. "Kökeni de anlamı da belli olmayan bu sözcük, belki göçebe Müslüman Türkleri, bir yandan yerleşik Türklerde, bir yandan da göçebe ama Müslümanlığı kabul etmiş Türklerden ayıran bir deyim olmuştur." Gökalpte dahil olmak üzere, Türkmen kavramını OrtaAsya (Kuzey Çin) coğrafyasıyla açıklayamamışlardı. Azerbaijan ve Horasan ile Anadolu yani Kurdi bölgeyle ilişkilendirerek açıklamaya çalışmışlardı. Kolonizasyona kimse değinmiyordu. Ekrad-ı Türkmen veya Türkmen Ekradı kavramını da kimse sorgulamıyordu.

rin onbinlercesi "Cem imanıyla" saldırıp, kıyımdan geçirmişlerdi. Sonra Selçuklular akraba Kurdi aşirlerden arabuluculuk istemiş ve öyle yerleşebilmişlerdi. Evet gerek Selçuklu (Tacikler) Farsilerden, Osmanlı ise Bizans denilen doğu Roma'dan önemli bir şey öğrenmişti, "Devşirme sistemi." İşin sırrı devşirme sistemiydi. Germiyan veya diğer büyük kurdi beyleri kendi aşirlerinden onbinlere varan savaşçı çıkarabilmekteydi. Bu sebeple kendi özgücüne güvenen ve devşirme sisteminden hazetmeyen, aşağılayan anlayışlarından dolayı siyasi süreçte iktidardan düşüyorlardı (bu durumu Eyyubiler değiştirmişti. Arap ve kısmen Turani kavimler de ordu içinde yer ediniyordu). Demografik avantaj aslında bir tür dezavantaja dönüşüyordu. Herkes Farsi, Selçuklu, Roma, Osmanlı olabiliyordu ama herkes Kurdi olamıyordu. Çünkü bu büyük devletler aslında demoğrafik dezavantajları olan (halende öyle) aşirlerin hanedan devletiydi. Bu nedenle Kurdilerin gerek ırki temeli ve gerekse de siyasi, dini kurumları içe kapanmacı ve dışarıdan insan kabul etmeyen bir sistemdi (günümüzde de bir zenci kendini Türk ilan edebilir ama Kurdi olamaz). İşte tarihi Selçuklu beyliği demoğrafik dezavantajını tıpkı Osmanlı gibi "devşirme" sistemi, göç, sürgün yani toplamda kolonizasyonla giderımişti[123]. Gerek Roma ve gerekse de Osmanlı'nın üstünlüğü "devşirme" sistemdi. Bu aşiretler (toplam nüfusları dahi onbin civarıydı), devşirme askerlerle birlikte diğer aşiretler üzerinde kılıç hâkimiyeti kurup onları kontrol etmişlerdi. Bu durum iki aile kavgasında komşusunu yanına alıp diğer aileyi beraberce dövmeye benzer.

Bu askeri üstünlük diğer aşiretlerin egemenlik sahasını kaldırmaya yetiyordu. Selçuklu ve Osmanlı döneminde en büyük askeri ve devşirme güçte Kurdilerdi. Sonrasında Fatih'in İstanbul'u almasıyla, devşirmeler Balkanlardan, son döneminde Çerkezler ile Kafkas'ya başta olmak üzere Kürt ve Acem devşirmelerle dolmuştu. Devşirme sisteminin sürmesi içinde devlet politikasına ve ruhuna ihtiyaç vard nedenle önce Beyazit (2: Bektaşi-Nakşi), sonra ise 2.Mahmut döneminde(Nakşi) devletin ideolojisini belirleyen din sosu etkili olmuştu. Devletin resmi dini belirginleştikçe devletin de rengi belli oluyordu. Bu anlam-

[123] Gerek Selahaddin'in çadırında diz çökerek bağlılık ve af dileyen Kılıçarslan, veya mektubuyla bağlılığını bildiren Melikşah, "Siz (Kurdi)ler büyük ve güçlü bir milletsiniz" demişlerdi.

da Türkiye siyaseti de bu eksen den önceden belirlenmişti. Karpat'ın kitabında, "Cumhuriyet Selçuklu devamı siyasettir," tespiti doğru gibi görünse de aslında yanlıştır. Çünkü, Selçuklu resmi dili Farsça, Osmanlı ise Türkçeydi. Muhalif olan Osmanlı siyaseti 2.Mahmut'a kadar herkesin yer aldığı bir imparatorluk sistemiyken, İmparatorluk güçten düşünce, Nakşi ve kendi gayri Müslümleriyle anlaşmalı bir siyasal sisteme geçiş yapılmıştı. Nakşilik Kurdiler ve Arabiler içindi (Arabiler Nakşiliği Şiiliğe karşı, Arap milliyetçi temele oturtmayı başarmışlardı). 2.Mahmut siyasetiyle Bektaşilik terk edilerek "devşirme" geleneğinden vazgeçilmiş, Avrupa'da siyasi beklentisinin yayılma politikasının yük olduğu ve imkânsızlığı kabul edilmişti. Elde olanın tutulması önemliydi. Amaçlanan yayılmacı devşirme siyaseti yerine özde Anadolu geniş anlamda başta Kurdi ve Balkan sonradan ise Afrika ve Arap coğrafyasında kalmaktı. Misak-ı Milli ilanında Araplar'dan da vazgeçilmiş, son maddesinde, "Arapların kendi kaderini tayin hakkı kabul edilir,"e yer verilerek emperyallere bana Anadolu, İstanbul ve Kurdi coğrfya'yı bırakın mesajı verilmiş ve bu minvalde anlaşmaya açık olduğu mesajı iletilmişti. Osmanlı tabası içinde yeralan İslam figürü ortak karekter olarak görülmüş, okul programlarına Türkçe dil dersi konularak heryere sıbyan veya rüştiye (paralel olarak medrese) açılıp Türkçe resmi devlet dili haline getirilmişti. İlköğretim zorunlu yapılması ve karma eğitime geçiş bu dönemde olmuştu. Kurdilerin aydınları da dâhil olmak üzere Kurdi ilim ve din adamları İstanbul'da siyaset yapmışlardı. Kurdi aydınların kurduğu cemiyetlerin tümü İstanbul kökenliydi. Osmanlıyla siyaset yolunu arıyorlardı. Oysa Osmanlı, 2.Mahmut dönemiyle birlikte Kurdi siyasi birliğini çıkaracak ve bağımsızlığa taşıyacak olan beglik ve mirlik düzenine son vererek, Nakşilik adı altında şeyhlik kurumlarını güçlendirmişti. İnce bir Osmanlı oyunuydu.

İskân ve devletin eğitimle asimle etme politikası bu dönemde hayata geçirildi. Göçebelerden vergi ve asker alamayan Osmanlı gerek Kurdi gerek Yörük (Arabi, Farsi, Kurdi, Türk vs) ve Türkmenlerin yerleşik yaşama geçmelerini de zorunlu hale getirmişlerdi (İttihat Terakki ve Cumhuriyetin de Türk ulu-

su inşa poitikasının altyapısını oluşturmuştu[124]). Bir anlamda Kurdilerin toprak egemenlerinin askeri gücü olan göçebe/çobanlarını yerleşik/tarımcıl yaşama geçirerek vergi ve asker alacaktı, beglerinde siyasi ve askeri nüfuzunu da kıracaktı. Bunu da başardılar.

Aşiret mektepleriyle birlikte Kurdi Bey ve mirlerin çocuklarını İstanbul(Kabataş)'a getirerek kontrol etmek istemiş, ama gerek Arap ve gerekse de Kurdi öğrenciler arasında yaygınlaşan milliyetçilik hasebiyle, bu okulları kapatmışlardı. Bu okullarda yetişenler, ne yazıkki kurdi ülkesine gettiklerinde şeyhlerin halifeye bağladıkları bir halkla karşılaştılar. Bu oyun o dönemde dahi anlaşılmadı. Kurdi begler ve aşirler güç değildi. En azından bağımsızlık sağlayacak güç değillerdi. En büyük begler Bedirhaniler de ne yazıkki bunu anladıklarında iş işten geçmişti. Osmanlı ve Cumhuriyet güçleri bu mir ve begleri bölge Nakşilerine boğdurmuşlardı[125]. Brunissen'in deyişiyle bölge siyasi iklimi "ağa, beg" güç ayrışımına sürüklenmiş ve bastırılmıştı. Nakşi siyaset tutmuş, bu siyaset Osmanlının İran ve Serhat bölgesinde Rus ve Ermenilere; Mareşi Antep ve Urfa'da Fransız ve Ermenilere, Güney Jürdistan Musul ve Erbilde İngiliz ve Hristiyanalar karşı kazandığı savaşlar sonucu, dipolomatik kazanımlarla, Türkiye Cumhuriyetine devir edilmişti. Yedi ceddi yenen Kurdiler, 30 yıl öncesinde kendilerine bağlı Yunan ordusunu yenen Türklerin yanında hiçbir kazanım elde edememişlerdi. Yunan ordusu karşısında kaybedilen asker 10 bin civarı, Rus ve

---

[124] Devlet sistemi bu aşirlerin Türk veya devşirme bölgelerine yerleşmelerini sağlamış, direnenler ise acımasızca cezalandırılmış, Kurdi olmak adeta aşağılanmıştı. Bu anlamda, 2.beyazıt döneminde Kızılbaşlara uygulanan asimilasyon bu dönemden sonra Sunni Kurdilere uygulanmaya başlanmıştı. Bunu da kuşkusuz Nakşilik adı altında yapıyorlardı. Nakşi Şeyhleri padişahın dolayısıyla devletin gücünü arkalarına alarak yerel egemenler karşısına güç olarak çıkmanın iştahını yaşıyorlardı. Aynı politika, İttihat ve Terakki ile Cumhuriyet döneminde de devam ettirilecek, sonraki dönemde Kızılbaşlara (1990 sonrası) avantajlı konum tanınarak farklı bir sistemem geçilecekti (Osmanlılarda Enderun, Cumhuriyet döneminde(Hanefi ve Kızılbaş Zazalar için) Köyenstitüleri aynı işlevde rol almıştı). Kuşkusuz aynı siyaseti İngilizler Hindistan'da ve kendi İrlanda politikalarında (Katolik/Protestan) uygulamışlardı. Emperyal tecrübeler devlet aklıyla uygulanır.

[125] Günümüzde 2.Mahmut siyasası çözüm süreci ile birlikte yeniden hayata geçirilmeye çalışılmaktadır. Bu Osmanlı oyununda, alttan altan ticari, siyasi bürokrasi Nakşilik ve din üzerinden Kurdi muhalif yaratmaktır. Buna gönüllü bilinçsiz "aydın, bilim adamı, sanayici" feodal kökenli insanlar oldukça vardır ve verim alınacak örgütlülüğe de sahiptirler.

Ermenilerle yapılan savaşlar da Kurdilerin kaybı 300 bini buluyordu.

Tekrar Antik dönemin kollektif birliği aşiretçiliğine dönersek, Kurdilerin dağlı çobanları, güneydeki tarıncı kültüre nazaran henüz uygarlaşma sürecinde (üretim ilişkilerinden dolayı) geri kalmış olmaları gayet doğaldı. Çoban kültürün özelliğinde bu gerçekliğin olması da normal bir durumdu. Kurti çobanlarında siyasi birlik oluşturma tamamıyla aşiret federasyonu temelinde geliştiği için, kent örgütlülüğü içindeki soylu rahip sınıftan farklı bir gelişim çizgisinde örgütlenmişlerdi. Dağlarda, daha demokratik ve özgür hayat tarzına sahip olmaları hasebiyle, yönetim yapıları da demokratik temelde oluşmuştu. Toprak kültürün getirdiği kast ve bağımlı kişilik yapısı yerine, daha özgür ve daha dağlı bu örgütlenme yapısı günümüze kadar kendini taşımıştır. Guti konfederatif yapılanması, kuruluşunda her ne kadar dağlı bir önder özelliği barındırsa da, onlar da süreç içinde güneye indiklerinde toprak kültürü ile içli dışlı olmak zorunda kalmışlardı. Gal (Xale) anlayışını kabul etmiştiler. Ama bölgedeki mimari yapı tarzından giysilerine kadar da etkiler bırakarak, insanları üzerinde tarım kültürü ve refahın getirdiği tembellik alışkanlığında sıyrılmasını da sağlamışlardı. Bu nedenle yerli egemen Kurti kökenli asilzadeler Samilerle işbirliğine girerek, çoban (EnkiDu) iktidarından kurtulmaya çalışmıştılar.

Guti siyasi birliği, Kurtilerin sonraki dönemde de oluşturacağı benzer örgütlenme yapısı bakımından oldukça önemlidir. Hatti-Khurti birliği (Sargon ve Naramsin'e karşı), Guti konfederasyonu, Nes-Hatti birliği (İndo-Zagros Kurtiler ile Ön-Zagros Kurtilerin oluşturduğu Panku), Kasit (Kardunaj) birliği, Kurti Maiteni (Marya örgütlenme), Mediya Konfederatif (Marya) yapısı, Xaldi ülkesi (Piyani) birliği, Partiya-Med-Manay birliği ve Khurdi (Trakyalılara karşı) Truva birliği; tipik indo-Zagros Kurtiler ile Ön-Zagros Kurtilerinin oluşturduğu konfederatif-siyasi-kültürel birliklerdi. Bu nedenle, demokratik temelde kurulmuştu. ***Guti siyasi birliğinin güneye inişinde genel anlayış, başlarında herhangi bir kral olmaması olarak gösterilmektedir.*** Oysa kaynaklarda bunun tam tersine siyasi örgütlenme yapısı gereği, güçlü danışma kurullarının olması, iktidar olduktan sonra başındaki isimin şekillendiğini göstermekteydi. Gerek Hatti-Niş, gerekse de diğer siyasi örgütlenme şeklerinde hiçbir

zaman önder vasfında biri olmamıştı. Lider süreç içinde çıkmıştı. SupLuluMa (Hatti), Guti(TriGa), Piyani (LaveTuri) gibi... Hatta bu siyasi birlik yapısı, İdris-i Bitlis döneminde de gerçekleşmişti. İdris-i Bitlis, Şafi Kurdi ile Hanefi Osmanlı (Sünni) birlikteliğinde ön ayak olduğu halde kendisi örgütlenmenin başına geçmemiş, Amed'in HanaSarine bu görevi vermişti.

Khurdi tarihini çözümlemek için bu siyasi birliği bütün yönleriyle aydınlatmak gerekir. Alanda çalışan antropolog, sosyolog ve kültür bilimcileri elde ettikleri maddi kaynaklardan yola çıkarak, Suriye'nin Kuzeyinden Basra'ya oradan bugünkü (Türkiye) İç Anadolu'nun kuzeyinden, Ege sahillerine ve oradan da Hazar ötesine kadar kültür ürünlerinin bir bütün arz ettiğini yazarlar. Aynı elden çıkmışçasına birbirine benzeştiğini belirtirken (bu durum ada kavimlerinin bölgeye girişlerine kadar olan dönemlerin kültür varlıklarında-kalıntılarında böyledi). Siyasi tarih olarak ta, bir bütünlük gösterdiği halde, kimi dil bilimciler bunu doğrulamak için maddi değerde dil bütünlüğünü tam olarak görmediklerini, sadece temel bağlamda birbiriyle örtüştüklerini belirtmekteler. Bu dönemde aslında dillerin de ortak yönünün oldukça fazla olduğu halde yinede iki veya üç temel dilden söz edilebileceğini belirtmekteler. Tarihi oluşturan-var eden unsurları ve maddi temeldeki üretimleri görmezden gelerek, bütünlük yerine küçük devletler ve birbirinde bağımsız kültürler olarak ele alma çabası içindeler (bunu hala yapmaya devam etmekteler: Zaza, Kurmanç, Sorani gibi.). Böylece, Hattiler Ari, Kasitler bilinmez Hazarlı, Sümerler ise nostaljik yerliler olarak görülmüştüler. Oysa Kurti birliğinin, **KurtiWazadan sonra (kardeşler ayrılarak) dağılıp, yeniden MaiTeni ve Kurti devleti kurulduğunda dahi,** ayrılan devletten Kurdiler ön-Zagros yazısını yazarken, MaiTeniler ise İndo-Zagros dilinde yazmışlardı. İki kardeşin ve (birbirlerine "amcaoğlu" diyen) kavimin, yüzyılların ortak siyasi devletinde olan gerçeklik görmezden gelinerek tüm bu bilinmezlikler arasında iki kültür yaratılmaya çalışılmıştı. Veya Gutilerin İndo-Zagros dilini kullanırken, Kengiler Ön-Kurti dil yapısını kullanmaları. Biani birliğini (Xaldi devletini) oluşturan Kurdi kavimlerinin temelinde Hatti konfederatif birliğinden kopan aşiretlerin (Nirdoların önderi Lave-Turi'nin katkılarıyla kurulmuştu) birliğinden ve Asur baskısından kurtulmak için bir araya gelerek oluşturdukları bu

birlik, ***Hatti ve Mediya ağırlıklı aşiretlerden oluşmasına rağmen, ön-Zagros Kurti dil yapısını (yani eklemeli) kullanmışlardı***[126]. Bu bakımdan ileriki bölümde ele alacağımız dil üzerine düşüncelerimizde de değineceğimiz gibi, yazı kutsallığı ve Xale (Gal) lerin buluşu olan kutsal dil yapısını çok iyi incelemek gerekir. Bu çözümlemelerde ki, kimi kelimeler hala en orijin şekliyle yine Kurdi dil yapısı içinde vardır.

Sonuç olarak, Kurdilerin örgütlenme yapısının temelinde aşiret federasyonunun olduğunu bilmek gerekir. Federatif bir yapılanmanın özelliğinden kaynaklı, demokratik içeriği, karar almada ortak inisiyatif, Guti ve sonraki dönem Kurdilerin en önemli siyasi birlik şeklini oluşturmuştu. Kuşkusuz bu yapı güçlü aile geleneği, sistem yapısını, akrabalık bağının değerini göstermektedir. Aşiret devlet yapılanması, Kurdi birliğinin ve özgürlüğünün temeli olacak çobanların en güçlü siyasi yönü olarak kendini günümüze kadar taşıyacaktı. Kurtiler çağın her döneminde değişik egemenlikler ve iktidarlar altında, kent ve tarım alanlarında yaşayan insanları asimilasyon sürecine uğrarken, bu örgütlenme temelindeki çobanlar ise her zaman özgürlüklerine düşkün olup, özgürlüklerini dc dağlarında yaşatmaya devam edeceklerdi. Bu özgürlükleri (Hristiyan ve İslam döneme kadar) uğruna ölecek ve öldüreceklerdi.

Samilerin Kahramanı Utu-HeGal

Utu-Hegal, Samilerin efsanevi ismi olarak ön plana çıkmıştı. Bu kişi Akad, Babil ve Asurlular tarafından da *GılGameş* ile eş koşulmuştu. Utu-Hegal'den sonra yerine Ur-Namu iktidara geçti. Ur-Namu ilk iş olarak başkenti Ur yapıp, Akade de otoriteyi sağladı. Böylece yönetimi de tek bir merkezde toplamayı başardı. Zagroslardaki Khurdiler, bu yenilgiyi hazmedemeyip, yeniden güç olarak bir araya gelerek değişik

[126] SerDur= Piani (Xaldi) kralıdır. Ser (Serok tan gelir) başkan=kral, Dur = ülkc/ yer ismi. "Kral ülkenin" anlamına gelir, oysa dil bilimciler son ekli dil kullandıklarını idda ediyorlar. Bu yazım ünlülüğü ne kadar ön ekli oluyor. Veya Ar .Gişti. "herkesin prensi" anlamındaki bu kelime ne kadar ön ekli? Veya TuruSupa (Piani-Xaldilerin başkenti) (TuruSupa)= şehir fırtına olarak çevirirsek yine batı fonetiği mi? Batı Hint dili Aryaniktir ve Khurdiler onun esas taşıyıcısıdır.
Xaldilerin dili eklemeli olmaktan çok farklı karakteristikte taşıyor. Dolayısıyla bu tür yaklaşımlar, fonetik bilim adıyla çokta doğru tahlil edilmediği kanaatindeyim.

tarihlerde Samilerin iktidar merkezlerine saldırdısalar da, hiçbirinde başarılı olamadılar. Bu kabile federasyonlarına doğru gidişteki tehlikenin farkına varan Nammu'nun oğlu Şulgi, Zagros güçlerini dağıtmak için tam dokuz defa yukarı ülkeye sefer düzenledi. Küçük Khurti kabileler üzerinde kısmen de olsa egemenliğini kabul ettirdi.

Bu savaşlardan en meşhuru, Lulubiler üzerine yapılan saldırıdır (Luristan seferi). Bu seferler sonrasında KaZallo ile KiMoş bölgelerini kontrol altına almayı başardı.

Siyasi iktidar merkezlerini güneyde tutmayı başaramayan Khurdiler; konfederatif yapıdan tekrar HaneSer yapısına dönüşmüş ve küçük aşirler şeklinde parçalanmışlardı. Çünkü Sami iktidarı bulunduğu yerde kalmıyor, ticaret ve göçlerle güçleniyordu. Özellikle Şulgi döneminde, güney ve doğu Zagros eteklerindeki Elam ile SubArdo kavimlerinin yenilmesi, Şulginin de bu kavimleri "yendim deyip kendini egemen olarak göstermesi, bölgedeki Sami isimlerin çoğalması, bu kazanımlarının doğruluğunu kanıtlamaktaydı. Şulgi atası olan Naram-Sin gibi, kendini tanrı olarak ilan etmiş ve tanrılar arasında göstermişti. Bu dönemin güçlü bir başka karakteristik özelliği de, tiran askeri egemenliğin tekrardan güçlü varlığıdır. **Akat döneminde yaratılan, fakat sonradan unutulan Sami tanrıların yeniden, Kengi tanrıların yerini aldıklarını görmekteyiz. Özellikle "Dagan" isimi Sami bir kelimedir. Meyer;** Dagan'ın kral isimlerinde olduğunu ve bu isimin Sami olduğuna dikkat çeker. **Samiler için "An" kelimesi, Kengilerdeki "Xoda(t)"yla aynı (büyük tanrı) anlama gelmekteydi. Ayrıca, Kengilerde ay tanrısı "Nannar," yerine Samice bir isim olan "Sin" yer almıştı (bu tanrı ünlülüğünü Kurdiler kabul etmişti).**

Samilerin gelişimine karşı, **Kossi, LuLubi ve Elamlılar arasında politik ve askeri temelde güçlü birlikteliklerin kurulduğu anlaşılmaktadır.** Elamlılar bu güçlc son genişleme politikalarını uygulama şansı bulacaktılar. Elamlılar bu ittifakı büyük bir güçle desteklediklerinden yerli kültürün Kengi coğrafyasında yeniden hâkim olmasını sağlayacaklardı. İleride Kossi (Kasit) ler Sami kökenli Babilin yıkılmasında ana aktör olacaktı. Elamlıların tek başına böyle bir şeyi yapmaları elbette ki mümkün değildi. Şulgi dönemi her ne kadar Zagroslara güçlü

yönelimler gösterip iktisadi ve siyasi güç olma yönünde Akat-Sümer devletinin istikrarını sağlamaya çalışsa da, Khurdilerin oluşturduğu istikrar ortamını bir türlü sağlayamıyorlardı. Khurdiler sürekli akınlar düzenleyerek devletin güçsüzleşmesine neden oluyorlardı. Akatlı soylularda akraba topluluklarından (çöl bedevilerinden) destekler alarak bu saldırıları önlemeye çalışıyor ama başarılı olamıyorlardı. Kengi coğrafyasındaki şahıs isimleri ile coğrafi isimler gittikçe Samileşiyordu. Askeri güç olarak Akat-Kengi devleti, Sami kavimlerden asker olarak yeniden yararlanmaya başladılar. Adeta, Sargon ve Naram-sin dönemindeki tarih yeniden tekrar ediyordu. Samilerin alan ve demografik yayılımları; Güney Kurdistana yerleşme düzey ve yoğunluğuna bakıldığında, Sargon ve Naram-sin döneminden farklı olarak bu defa yerleşmek üzere daha yukarı bölge Mezopotamyaya geldikleri anlaşılmakta. Kengi (Güney Kurdistan)coğrafyası bir iktidar mücadelesinin, zenginliğin paylaşım alanı olmuştu. Bölge efendileri, ilk dönemler akrabalık ilişkilerini kullanarak dağlı-çoban Khurdi kavimlerden yardım isteyip, bölgede hâkimiyet sağlamayı amaçlamaktaydılar. Bu dönemlerde ağırlıklı olarak Elam-Khurti kökenli kavimler ve onların iç ilişkileri ve kendi aralarında ki çelişkilerin getirdiği savaşlar oluyordu. Ama süreç içinde Samilerin de bu denkleme katılmasıyla Elam ve Khurdi yerli kavimleri bu yabancılara karşı ortak mücadeleye yöneldiler. Samilerin gittikçe Kengi coğrafyasında hâkim bir pozisyon almaları iki kavimi ürkütüp ortak hareket etmeye yöneltti. İleriki bölümlerde de değineceğimiz gibi, bazı dönemler Elamlılar, Kurdilerin desteğiyle, konfederatif Sümer ülkesinde iktidar şansı bulacaklardı ama bu iktidar oluşları çok uzun zamanı kapsamayacaktı. Ta ki yeniden iki asıl unsur Sami ile Khurti kavimlerin mücadelesi belirleninceye kadar. Kengi coğrafyasının kaderini bu iki kavim arasındaki mücadele belirleyecekti. Elamlılar güçsüz oldukları için iktidara geldiklerinde, Samilere şirin görünmek adına çocuklarının isimlerine Sami adlar vermek zorunda kalmışlardı. Şulginin iktidarının taliplisi olan İbi-Sin döneminde, siyasal anlamda da Samiler artık iktidarlaşmıştı. Kengi coğrafyasındaki askeri güç olma yolunda önemleri artmış, siyasi güç olma yolunda da mesafe almışlardı. Bu dönemden sonra, artık bölgede Khurti veya Sami tanrı isimleri hâkimdi. 1700lerin sonuna kadar, Sami tanrılarının isimleri

yoğunluk gösterecekti. Sinear, bir taraftan doğudan gelen ve güçlü bir şekilde bölgede yerleşmeye başlayan Sami Amurular tarafından güçsüzleştirilirken, Kuzey batıda (**AnZan bölgesin**den) Elam ve Kurdilerin konfederasyon güçleri karşısında da yenik düşecekti. Çünkü **Elamlı kral KuDur Na Hunt, Lulubi ve Kossi desteğiyle Sinear bölgelerine gittikçe daha etkin saldırılar düzenlemeye başlamıştı.**

Bu dönemde Güney Kurdistanda iki siyasal dengeden söz etmek gerekir, biri büyük yenilgiye uğrayan ve Şulginin saldırılarıyla bir türlü toparlanma becerisi gösteremeyen İndo-Kurti kavimi, diğeriyse, Elam'ın gücü sayesinde siyasi dengede güç olan Ön-Zagros Khurdi kabileleriydi. Ve bunlar arasındaki denge siyaseti önemliydi çünkü dağlı-çoban Khurdi kavimlerin ve Samilerin bölge zenginliğinden uzak tutulması için böyle bir işbirliği zorunluydu. Bu denge ta ki, Asurluların Elamı yıkmasına kadar devam edecekti. Sinear düzlüğünde, siyasi iktidarını kaybeden İndo-Khurdi kavimleri daha çok Zagros'un kuzey ve Batısına yönelerek ileriki tarihlerde; Niş-Hatti, Maiteni (bu krallığın uzantısı olacak: ArZawe, KizzuWatena, Pala, LuGa-Luvi(Lovi)) gibi güçlü prens veya krallıkların yerleşmesine ve güçlenmesini sağlayacaklardı. Gerek siyasi ve gerekse de iktisadi anlamda iktidar olamamanın verdiği dez avantajların farkında olan Samiler, sadece Sineara doğru değil, aynı zamanda, Khurtilerin içlerine doğru ilerleyip, yerleşmeye çalıştılar. Samiler, ilkel-feodal üretim ilişkilerin-toprak kültürünün içine girdikçe, bölgede daha güçlenip, kök salarak, Khurti ve Elamlarla ortak aile bağları kuruyorlardı. Hatta bölge kültürünü derinden etkilediklerini de söyleyebiliriz. Sami Amurular gerçekleştirecekleri feodal devrim sayesinde, toprağı kutsayarak, kendi tanrılarının çöl özelliklerini değiştirip, su, rüzgâr ve toprağa hükmeden panteonlar oluşturacaktılar. ***Bu koşulların yaratısı büyük tanrıları "Marduk"'da bu çıkarımı doğrulayacak en anlamlı örnekti.***

Orijin Sami-Amur İktidarı; Kavimleşmenin Kökeni: Babil.

Orijin Samileşme süreci, ilk kez bölge dengesini gözetmeden kendi ayakları üzerinde duran ve Khurdileşme çabasında olmayan Babil devletinin kurulmasıyla gerçekleşecekti. Babil, Kalde olmadığı gibi artık (Sami/Khurdi/Elam sentezli) Akade de değildi. **Babil=Amuruydu**. Gerek Elam, gerek Khurdi veya sonraki dönem Samiler, Sümer diyarında, kutsal dili yazıp, ortak panteon tanrılarına tapınır ve atalarından gelen ortak kimliği sahiplenirlerdi. Bu bir tür dengeli siyaset ve ilkel diplomasinin gereğiydi. Hangi kavim iktidara gelse Sümer kanunlarına ve tanrılarına uygun, gevşek, konfederatif bir siyaset yürütürdü. Şehir patestliği ve demokrasisine önem verirlerdi. Bölgesel egemenlerin güçleri ve yaşam tarzı önemsenirdi. Kısacası Sümer herkesdi. **Tevrat'ın deyişiyle, "dili ve her şeyi bir olan" coğrafyaydı.** Ve ne vakit Babil kuruldu her şey o zaman bozuldu. Sami Amuruların güçlü otoritesi ve ilk kez güç dengesinin bölgede farklılaşması sonucunu doğuracaktı. Samilerin yerleşim alanları daha çok Avanos civarı yönünde ve yukarı Suriye bölgesine doğru olmaya başlamıştı. Yani düzlük alanda ilerleyip yerleştikleri anlaşılmaktadır. Zagros ve üst dağları hiçbir işgalci tarafından yerleşim yeri olarak kullanılmamıştı. Suriye'ye kadar çıkan bu topluluklar, zamanla Furhatti (Fırat)yi takip ederek ilerlemeye devam edeceklerdi. Gerek Akatlar gerekse de sonraki Sami köken ağırlıklı krallıklar, yerli Khurdi kökenli kabilelerin tepkisini çekmemek için, soy ideolojisini-köken olarak, bölgeye dayamakta fakat askeri tiran rejimin getirdiği avantajları da kullanarak, bölgede denge siyaseti yürütmek durumunda kalmışlardı. Karşılarında ise sadece Lulubi, Kossi ve Elamları görüyorlardı. Diğer Khurdi kavimler ile bu anlamda, her hangi türden çekişme veya siyasi yönden etkin bir mücadele görülmemekteydi. Bu bağlamda, Kengi coğrafyasına ilk inişi, bölgeye yakın yerde oturan, Elam, Kossi ve Lulubi kesimlerinden olduğunu var sayabiliriz. Çünkü Kengilerin en büyük siyasi ittifakı bu güçlerdi. Artı, bu güçler ile Sami iktidarı arasında siyasi çekişmeler her zaman vardı. Kengi coğrafyasında güç ve iktidar mücadelesi gütmüşlerdi. Özellikle de LuLubiler bu konuda her zaman önderdiler. Sami iktidarında yer alan soylular veya egemenler biliyordular ki, LuLubileri (Bugünkü Luristan-Loristan)

ve Gutileri sindirmeden, Kengi düzlüklerinde siyasi iktidarı ele geçirmek veya iktidarlarını korumak mümkün değildi. Bu yüzden, ticari bir geçiş yeri olmayan Lulubi coğrafyası, her dönem yoğun olarak Samilerin saldırısına uğramış, talan edilmişti. İşte güçlü Amuru (Babil) iktidarı, Sami kültürünün tüm özelliklerini içinde barındırarak iktidara gelmeyi başarmıştı. Yavaş yavaş bölgeye yerleşen bu çöl kavimi Kurtilerle kâh ahbaplık-akrabalık kurarak veya Kengilerin de şehir prensliklerinin artı ürün paylaşımındaki çelişkilerinden yararlanarak, ikilemleri çok iyi kullanmışlardı. Yerli halkın en güçsüz olduğu anlarda ise egemenlerini bir araya getirerek kendilerini iktidara taşımayı başarmıştılar. Başta, işçi, zanatkar, özellikle asker ve sonradan tüccar olarak güçlü yer edinenler, zaman içinde bu çekişmelerden yararlanarak belirleyici güç haline gelmiştiler. Elbette ki kendi aralarındaki birlik kadar, bölge egemenlerinin çelişkileri, siyasi dengelerin ayrışma ve parçalanma gibi etkenler de belirleyici olmuştu. Öyle ki, bölgenin yerli egemenlerinden hangisi, Samilerle ittifaka giriyorsa, egemen de olabiliyordu. Bu politikalar, başta ittifakta etkin güç, kazanımında ise iktidarı getiren bir müttefik olarak görülse de, zaman içinde bu politikalar, Samilerin, tek başlarına iktidara gelmelerini ve bölgenin tümüyle Amurulara (bugünkü çöldeki Arapların atalarına) açılması sonucunu doğuracaktı.

HAMMURABBİ

Hammurabbi, Amori kralı (M.Ö.2003-1961) anıtlarında kendini saklamadan Amori olduğunu gösteriyordu. O, artık atalarının özelliklerini tarihe yazarcasına KuDurlar yaptırıp tanrısından emirler alarak "çöl kanunları" denilen deyim yerindeyse 1.Kur'an'ı yazmıştı. Çünkü bu kanunlarla Kur'an arasında oldukça fazla benzerlik vardı. Kısasa kısas ilkelerini Mezopotamya'da hayata sokuyordu. Sami krallar arasında ilk kez bir efendi kendini "Amuru" olarak tanıtıp, göğsünü gere gere çöl kanunlarını ve törelerini Kengi coğrafyasına taşıyordu. Bu kısasa kısas ilkeler Khurtilerde sadece kan davasında söz konusuyken (bu türden davalar da, aynı aileye mensup bir kız veya yapılan yanlışlığın karşılığında mal verilerek affedilebilirken), çöl (Hammurabi,) kanunlarında, bu çözümler artık işlevsel değildi. Kana kan, çalmaya karşı kol kesme gibi, daha sonra Asur da ve İslam döneminde Kura'nda yer alacak olan Amori gelenek ve göreneklerin tüm unsurları, bu kanunlar ile artık yasalaşıyordu. Bu yasaları uygulayan Amori iktidar gücüde zaman içinde yaşamın gerçeği haline dönüşüyordu.

"Tanrıların dikkati ve sevgisi üzerinde olan ben Hammurabbi, ülkede adaleti yaşatmak için, zararlıları ve katilleri yok etmek için, kuvvetlinin zayıfı sömürmemesi için, halkımın üstünde güneş gibi doğarak, dünyayı aydınlatmak için, tanrı **Marduk**'un görevlendirdiği bir çoban (tüm Sümer kralları kendilerini çoban görür) olarak, siyasetimdeki halkımı hiçbir zaman ihmal etmedim. Ve tembel olmadım. Benim iyiliksever gölgem, tüm ülkedeki şehirlerin üstüne yayıldı, **Sümer ve Akat ülkesi insanlarını da bağrıma bastım**. Onları barış içinde yönettim. Benim olgunluğum onları da korudu. Kuvvetli olanın zayıfı ezip sömürmemesi için; öksüzlere ve dul olanlara haklarını sağlamak için ülkede iyi bir adalet kurarak, bunu sağlayacak kanunları belirtmek için bu levhaya değerli sözlerimi yazdım. Adil bir kral olarak, benim varlığım önünde onları kutsuyorum.

Res. Sami Tanrısı Marduk (Elam etkisi)

Kavimleşmenin ilk Görünümü: Kurdi-Sami Ayrışımı

Tevrat, Babilin kurulmasını ilginç anlatır: Babil kurulmadan önce herkesin tek bir dil (Kengi-Sümer) konuştuklarını, Babil kurulduktan sonraysa artık insanların da dillerini ayrıştırdıklarından söz eder. Bu yaklaşım, ilginç ve zamanın gerçekçiliğine yakın bir tespitti. Her ne kadar kutsal kitap Tevrat, bilimsel bir kaynağı ifade etmese de, Abra(m) soyunun söylentihikâye geleneğinin, güçlü aktarıcılığı düşünüldüğünde, sözlü bir gelenek olarak nakledilme olarak ele alınabilinir.

"Ve bütün dünyanın dili bir (Kengi Gal (Xale) dili) ve sözü birdi. Ve vaki oldu ki, şarkta göçtükleri zaman, Şinar diyarında bir ova buldular. Ve orada oturdular. Ve birbirlerine dediler: Gelin kerpij yapalım ve onları iyice pişirelim. Ve onların taş yerine kerpijleri ve harç yerine ziftleri vardı. Ve Dediler; bütün yeryüzü üzerine dağılmayalım diye, gelin, kendimize bir şehir ve başı göklere erişecek bir kule bina edelim ve kendimize bir nam yapalım. Ve Ademoğullarının yapmakta oldukları şehri ve kuleyi görmek için Rab indi. Ve Rab dedi; işte bir kavımdırlar ve onların hepsinin bir dili var. Ve yapınağa başladıkları şey budur ve şimdi yapınağa niyet ettiklerinden hiçbir şey onlara men edilmeyecektir. Gelin, inelim ve birbirlerinin dilini anlamasınlar diye, onların dilini orada karıştıralım (ayrıştıralım). Ve Rab onları bütün yeryüzü üzerine oradan dağıttı ve şehri bina etmeği bıraktılar. Bundan dolayı bunun adına Babil denildi; çünkü Rab bütün dünyanın dilini orada karıştırdı Ve Rab onları bütün yeryüzü üzerine oradan dağıttı."[127]

Sami kültürünün tüm görkemli Rönesanssını yaratan, kuran kişi Hammurabbidir. Amuru kavimin atası olarak görülen bu kral, gerçek anlamda bölgedeki üretim ilişkilerinin ve ticari yolların, Sami soylu kişilere geçmesini sağlamış ve kanunları ile de bu iktidarın uzun ömürlü olmasına yönelik, zeki bedevi çöl kanunlarını tarım kültürüyle sentezleyerek bir düzen kurmayı başarmıştı.

Khurdilerde yerleşik yaşamın ve tarımcıl toplumun daha esnek ve kadınlara oldukça özgürlük alanı tanıyan hukuku yerine, Hammurabi tam tersine kısıtlayıcı yasalar getirmişti.

---

[127] Tekvin Bapl l

Amurular, A-Mür-Rü-Üm olarak yazılıp okunmuştur. Fırat'ın güney batı istikametinden gelen bu güçlü bedevi kavim, süreç içinde Kurdilerin içine nasıl yavaş yavaş sokulup yerleştiklerini biliyoruz. Orta Kengi (Orta Suriye ve Orta Irak) coğrafyasındaki Khurdi iktidarının da sonu olan bu iktidarlaşma dönemi Amuruların güçlü siyasi iktidarının da yeniden biçimlenmesine gürbüzleşmesine neden oluyordu. Kengi coğrafyası da bu anlamda, Sami ve Khurdi kökenli kavimlerin iktidar mücadelesini yürüttükleri bir alan haline dönüşmüştü. Amurluların, Akatlardan geldiklerine dair kanıtlar bulunamamış olsa da Asur ile güçlü soy bağları olduğu, bilinen gerçekliktir. Kalde yapısında daha çok Khurti dilinin hâkim özellikleri varken, gerek Amuru ve gerekse de Asur döneminde bu etkiler asgari boyutlardaydı. Daha çok Sami orijin kimlikleri ön plandaydı. Asur ve Amurular arasında, fonetik, linguistik ve ırki karakter yönünden de birçok ortak yön var. Hammurabbinin dikitlerdeki resimlerine de bakıldığında, Kralın Kengilerin aksine saçlarını kestirmeyip, bıyık şekliyle o güne kadar Kengi coğrafyasındaki dikit resimlerinden farklı bir görünümde olduğu görülmektedir.

Bu dönemde, ön-Kurtiler sadece siyasi iktidar olarak değil, aynı zamanda, iktisadi ve sosyal olarak ta orijinliğini kaybetmekteydiler. Buna karşılık, İndo-Zagros akrabaları siyasi iktidar olarak belirginleşmekte ve batıya doğru da iktidar yaylımları ile coğrafi anlamda genişlemekteydiler. Bu dönem, Sami iktidarı nedeniyle Kurdilerin Güney orta düzlük-ovalık alanlarda da **bin yıllarca süren iktidarlarını yitirmeleri** anlamına gelmekteydi. Çoban ve savaşçı İndo-Kurdi kavimler daha serbest hareket kazanıp, çoban ve savaşçı kültürün, tarımcı ve yerleşik kültürü etkisizleştirmeye başladığı dönemi ifade ediyordu. Doğu Zagros bölümünde özellikle su kaynakların tuzlu ve arazilerini verimsiz olması da onları bu bölgeye çekiyordu. Hammurabbi dönemi bir anlamda tarımcıl samilerin iktidarlaşmasıydı. Hukuklarının sertliği kısa sürede bölgeyi etkiledi. Asur dönemi ile birlikte zamanla Kurdilerdeki kadın-erkek eşitliğine dayanan ve kadının etkin olan yönetim gücünün elinden alınması da çöl kavimlerinin etkisi büyüktür. Kengi-Hatti hukuku eşitler temeline yakın bir hukuktan beslenirken, çöl bedevi kanunları sonrasında sertleşerek erkekleşmişti. Bu geçişte öncelikli Hammurabbi sonraki dönemde ise İslamiyet önemli etkidelerde bulunmuştu.

Hammurabi'nin karşısındaki en önemli güç kuşkusuz SubArdo, Lulubi ve Kossiler olmuştu. Elamlılar da onlarla ittifak halindeydi. SubArtolar, Mazi dağlarından Fırat'ın kıyıları boyunca ve Bali ile Habur ırmakları arasında oturuyorlardı. Bu dönemde SubArdoların başında KaBıra (A.Bra ile benzeşik=İbrahim) adında bir kral vardı.

Hammurabi, Amur kavimleri arasında siyasi birliği sağladı. Bu siyasi birlikten doğan güçle, Kengi coğrafyasına doğru daha da genişledi. Önce Mar ve Mal-Gu kentlerini işgal etti. Bu kentlerin mallarını, zenginliklerini yağmalayarak tanrılarını da esir aldı. Ardından İşin ve Uruk şehirlerine doğru yöneldi, bu şehir patesliklerini de devirerek Kossilerinin desteklediği, Elam iktidarına son verdi. Kossiler ile Elam güçleri Zagroslara doğru çekilmek durumunda kaldılar. Elam kralı Rim-Sin, bu yenilgiyle gücünü kaybetti[128]. Rim-Sin, doğuya doğru çekildikten sonra, kısa sürede özellikle Kossi ve Lulubilerin de desteğini alarak, askeri anlamda gücünü toparlamayı başardı. Bu derlenmeyle kısa sürede Opis şehrini yeniden almayı başardı. Fakat Hammurabi önderliğindeki Amurular, bu başarının güçlenmesine izin vermediler ve bölgede yeniden iktidarı sağladılar.

Hammurabi'nin Samilerin atası olarak gösterilmesini sağlayan işte bu başarılardı. Gerek Kurdilere ve gerekse de Elamlara karşı göstermiş olduğu olağan üstü savaş/siyaset ve diplomasi zekâsı ve becerisi onu adeta Samilerin gözünde tanrılaştırıyordu. Hammurabi, iktidarını coğrafi olarak yukarı denizden (Akdeniz'den) Basra'yı kapsayan bir bölgeye kadar genişletmişti. Amuruların bu iktidarı ile Sinear coğrafyası tam bir kavimler renkliliğine neden olmuştu.

Ovalı güney-ön-Zagros Khurtiler; Kengiler, SubArdolar, Komuh-Komia (en son KomaJin), KizzuWatena, LuGa, Ar-Zawe, Xaldi

İndo-Zagros Kurtiler; GUTİ, KASSU, MANAY, NES(Hitit), Luvi (LuGa) MAİTENİ, MaDai, Partia/Aran

Kurti-İran: ELAM

Kurti-Sami: AKADE, ASUR

---

[128] Bu kral Samilerin sempatisini kazanmak için babası tarafından ismi Sami bir kökenden alınarak denge olarak kullanılmaya çalışılmışsa da, bu çabanın sonuç vermediği anlaşılmaktadır.

Sami; Akade: AMUR, BABİL

Özellikle aynı köken çöl kavim(Sami)lerin, Kurti ve Elamlıların boşalttıkları bölgelere yerleşmeleri bu dönemde olmuştu. Hammurabi, bölgenin Samileşmesi için, bilinçli yerleştirme politikasını ilk uygulayan kişiydi (ardından Asur, Roma ve Osmanlı aynı politikayı uygulayacaktı). Böylece bölgede Kurti ve Elamlı kavimlerin arınmasını-boşalmasını sağlamıştı. Ayrıca, Hammurabi'nin, Akadeli Sargon'un izini takip etmeye çalıştığını anlıyoruz. İhtiyacı olanların bilinci keskin ve güçlü olur. Sargon'un elinde tuttuğu sınıra kadar genişleme çabası bunun en iyi kanıtıydı. Babil bu dönemde, komşu halkların zenginliğiyle ve tutsak Tanrıların çokluğuyla ün yapmıştı[129].

Varis EşŞems'un İktidarı

Sami iktidarının varisi olarak Şemsulana (EşŞemsu), Hammurabi'den sonra iktidara oturdu. Bu dönemde Zagroslarda ki Kossiler ile Hammurabi'nin savaşlarından söz edildiği görülmektedir. Fakat Elamlılar yerine, bölgede Kasitli soyluların (Hane Serlerinin-Kardunajların) büyük çabaları görülmekteydi. Ama savaşların sonucuna bakıldığında başarılı olamadıkları, Khurdilerr arasında da birlik sağlayamadıkları anlaşılmaktadır. Yazıtlardan anlaşıldığı kadarıyla, bu iki Khurdi kavimin en büyük gücünü süvari birlikleri oluşturmaktaydı[130].

Kasitlerde tıpkı ileride değineceğimiz gibi, Mitaniler gibi at yetiştiriciliğinde büyük otoriteydiler. Ve bu konuda oldukça yetenekliydiler. At sahipliği **".asp"** olan ünlülüğü Khurdi kavimler gibi son ek olarak almışlardı.

---

[129] Samilerin ilerleyişini önleyen Khurdi birliğiydi. Kurdilerin savaşçı ve dirayetli yapısı ve dağlık coğrafyaları olması Samilerin Avrupa'nın kuzeyine kadar o dönemde ulaşıp tüm coğrafyaları Samileştirmesini engellemişti. Tıpkı Turani kavimlerin yayılımını engellemesi gibi. Kurdi gücü ortadan kalkınca Turaniler Avrupa'nın göbeğine kadar ilerlemişlerdi. Bu sebepten dolayı Nikitin'in şu tahlili maddi temeli güçlü bir yaklaşım olarak hala varlığını sürdürmektedir: M.Ö. 3000 yıllarında savaşçı bir ruhla dolu dağlılar olarak Dicle ve Fırat Ovası'na inip buradaki Babilonya'nın güçsüz Sami aşiretlerine baş eğdiren ve taze güçleriyle bu devleti canlandıran o savaşçı Halidilerin torunları: Khurdiler olarak nitelemesi oldukça yerinde bir tespitti. Xaldiler daha sonraki dönemlerde Biani krallığı olarak ortaya çıkacak ve günümüzde Xalikan-Bedirhan(yani Mil)lılar vs. olarak isimliliğini sürdüreceklerdi.

[130] Günümüze kadar ulaşan Cirit kültürü, savaş ve süvari oyunu olarak oynanan bir oyundur.

Hammurabi M.Ö.1961 yılında öldü. Bu ölüm aynı zamanda Khurti kökenli kavimlerin etkin saldırmalarına neden olmuştu. Kurdi akıncılar dağlardan, ovalara doğru saldırıları her geçen zamanda artıyordu. Bu akınlara Sinear düzlüklerinde de güçlü desteklerin geldiğini biliyoruz. Çünkü saldırılara paralel olarak, şehirlerde de Amuru iktidarına karşı güçlü ayaklanmalar oluyordu. Fakat bu ayaklanmalar Amurular tarafından çok kanlı bir şekilde bastırılmıştı. Şemsuluna, bu akınları önlemeden, Sinear'daki siyasi iktidarının uzun ömürlü olmayacağını anlamıştı. Ataları gibi, Zagroslara doğru yeniden seferler düzenlemek zorunda kalmıştı. Önce düzlük alanda Zagros dağlarındaki savaşçılarına destek veren, Ur ve Uruk kent merkezlerini yerle bir edip, katliamlara ve yağmalara girişti. İlk başlarda katliamlardan ve zalimliklerden sonuç aldıysa da, uzun zamanda, bu katliam çabalarının ters teptiğini görmekteyiz. Amuru zalimliği, yerel anlamda direnişlerin küçülmesine neden olsa da, ulusal direnişlerin ise, daha güçlü pratiklere yönelmesine neden olmuş ve daha geniş coğrafya'ya yayılmasını sağlamıştı.

Bu dönemde, İliMelum (daha önce ".il" son ek olarak kullanılırken, burada ilk ek olarak kullanılmıştır**) adlı yerel bir kahraman, çevresindeki Kurtili HaneSerleri de toplayarak, Kasitlere destek vermişti. Oluşan güçler, bölgeden Amuruların temizlenmesini ve Şemsuluna askerlerinin dağılmasına neden olduysa da, Şemsuluna kısa sürede çöldeki akrabalarının desteğini alarak yeniden güçlendi. Çöl kabilelerinin verdiği destek ile Amurular, Kurtiler karşısında önce askeri dengeyi kurdular, ardından ise, Kurtilere karşı savaşlarda üstün bir pozisyona geldiler. Kurtiler, çöldeki güçlerin yoğun askeri yönelimi ile geri çekilmek durumunda kaldılar. Bu dönemde Nippur düştü ve çöl Amuruları tarafından talan edilip yağmalandı.**

Samilerin Çözülmesi

Hammurabbi öldükten sonra, siyasi iktidar onun yerini dolduramadı. Hammurabi'nin yerine geçen krallar, onun başarılı siyasetini devam ettirmek yerine, zevk ve safahata düşmeyi tercih ettiler. Her sistemin uygarlaşma çabası sonucunda oluşan Rönesans, Samiler için de, en tepe noktasında çözülüşe girmişti.

Hammurabi'nin ölümü bu sürecin doğması kadar, sonucunu da getirmişti. Ama bundan sonra, Samilerin güç olarak ve siyasi-kültürel etki anlamında, bölgede kalıcı olmasını da sağlamıştı. Babil iktidarını yıkıp, onlar yerine Kaldeli bir aile iktidara oturdu. Böylesi denge siyaseti de Hammurabi ailesini kurtarmaya yetmemişti. Kurtilerin önünde duramayan, Kalde soylu ailenin çözülüşüyle birlikte, Hammurabi ailesi de ortadan kalkmıştı. Kaldeli soy ailesinin iktidara gelişi, siyasi bir hamle-Sami egemen ittifakı olduğu için, Kengi coğrafyasından destek alarak, Samilerin de bölgede kalmasını ve yaşamasını amaçlıyordu: Ama bu politika pek bir işe yaramadı. Çünkü Kossilerin önderliğindeki Khurdi konfederasyonunun, etkin çabaları ve amansız saldırıları sonucu, Amuru iktidarı yıkıldı. Kurdi kavimleri, konfederatif türden örgütlülükle bir araya gelerek kısa sürede, yerli halktan (Sami olmayanlardan) da destek alarak, bölgeyi yavaş yavaş ele geçirmeye başladılar. Tüm bölge ele geçirildiğinde, bu (Sami) kökene mensup halkların büyükçe bir bölümü, çöllere veya çevredeki yerleşim yerlerine sürüldüler (Bu dönemdeki coğrafya isimlerine bakıldığında Sami isimler yok denecek kadar azalmış olduğu görülür). Kengi coğrafyası alındıktan sonra, Mısır'da bu karışıklıktan yararlanarak Khurdilere ait Suriye'yi işgal etti.

Kurdilerin dostu Elamlılar da, bu dönemde Rimsin'den sonra, bölgede etkinliklerini kaybettiler. Mısır'ın gerçekleştirdiği akınlar sayesinde güçsüz düşen Babil'e yöneldiyse de, Kaldeyi alamadılar. **KurBatiya adlı Elam kralı**[131] uzun süre Babil elinde tutsak kaldı. Ta ki Dicle'nin sağ bölümünün Kurdiler tarafından, bu kralın bırakılması şartıyla, Babil'e verilmesine kadar. Babil egemenleriyse, bu toprak karşılığında tutsak kralı serbest bıraktılar. Babil kralı KurGal[132] bu zaferin sağladığı moral ile Elam üzerine sefer düzenledi ve SUS kentini ele geçirerek talan etti. Hatta Elam kralı Kuturun ele geçirdiği Sami tanrılarını, ülkesine tekrar geri getirdi. Bundan sonraki dönemde Asurluların hamleleri olsa da, aslında Kurdilerin egemenleri

[131] Elam siyasetı, bu dönemde güçlü dengeler kurmak olduğu için, önceki dönemde Rim-Sin gibi, Sami/Kurdi (Sin ünlülüğü) kökenli isim alırken, bu dönemde Kurti ittifakı içinde olma gereksinimden olsa ki, Kurti soylu ünlülük alınış.

[132] Bu ünlülükte dikkat edilirse Sami orijin bir isim değildir. Samilerin Kurdi yerleşiklerin sempatisinin kazanmak için, bu tür isimler almışlardı.

konseyi olan, Kurdi soylu konfederasyonundaki, Kardunajların etkin olacağı Kasit dönemi ve iktidarı başlayacaktı. Anlaşılacağı gibi bu dönem tam bir kaostur. Hiçbir güç bir diğeri üzerinde tam egemenlik kuramamıştı. Siyasal çatışmaların sürekliliğinin olduğu dönemdir. Ne Kurdiler ne de Amurular iktidara sahip olamamıştılar. Bu durum siyasi anlamda da parçalanmış bir coğrafya sonucunu doğurmuştu. Mezopotamya'nın güneyine Kengi kökenli deniz krallığı, kuzeyine Kurtiler, batısın da ise Amurular egemenlik kurdular.

Kurti Siyasi Çekişmeleri ve Kaos

Sumu-Abum döneminde (M.Ö.2225) kurulan Amur-Babil devleti, 1800 lerde Kurtilerin saldırıları ve ayaklanmalar ile oldukça zayıflamıştı. İşte bu dönem İndo-Kurdi çoban kavimler için yayılma ve siyasi hâkimiyet doğrultusunda inanılmaz bir iklime neden olmuştu. Guti torunları Nes, Maiteni (MaTeni), Horti (KKhurri-Khurti ve Subardolar) ve Kossiler kendi içlerinde güçlü iktidar kurabilme şansına sahip olmuşlardı. Aynı zamanda kendi aralarında Haneserler de, güç ve iktidar mücadelesine yöneldiler. Bu dönemde gerek Zagroslarda ve gerekse de Zagros çevrelerinde yerleşim yerleri yaşanan iktidar ve siyasi çekişme sonucu meydana gelen savaşlar nedeniyle yakılıp yıkılmıştı. Bu dönemle ilgili arkeologlar kimi yerleşim yerlerinde yanıklar tespit etmeleri de bu öngörüyü kanıtlamaktadır.

İndo-Zagros Kurtilerinden; Niş-Nesler ve MaiTeniler, Kurdiler içinde en etkin kavimler olmuştu. Onlarla birlikte MaiTeni-Horti devamcısı olan KizzuWatena (Adana, Mersin, güney Konya), ArZawe (İç NaToladan Ege kıyılarına oradan bugünkü Antalya kuzeyine kadar), Loviya ve Pala (Akdeniz-İçNaTola) gibi Haneserlikler de, güçlü krallıklar kurmuşlardı. Ama Kengi etkisi devam ediyor, iktidarlar yerelleşmelerine rağmen güneyin gelişkin kültürel-siyasi esintisine de süregen olarak açıklardı. Med dönemine kadar bu böyle devam edecekti. Kurdi Haneserlerin önderliğinde bu kavimlerin güçlü ilerleyişleri bölge coğrafyasında güçlü iktidarlarında doğmasına neden oluyordu. Bilindiği gibi İndo-Zagros kavimlerinin en güçlü iktidarı Guti dönemiydi

HZ. İBRAHİM (A.Bra'm)

İbrahim (A.Bram) peygamber, Khurdi mitolojisinin ve dini entellektüelizmin, özgün yaratıcısı olan bir kişilikti. İslam kaynaklarında Nemrud'a karşı çıkış yapan ve bu kavgasını büyük bir mücadeleyle taçlandıran kişiydi (tıpkı aynı kavmin mensubu Musa'nın Firavuna karşı olan savaşı gibi). Bu günde, gerek Museviler, gerekse de Hristiyan ve Müslüman din kitapları onun öncülüğünü bilir, ataları olarak görürler. O, ateş ve putlara tapınmaya karşı verilen mücadelenin yaratıcısı, tek tanrı inancının oluşmasında öncü peygamber olarak algılanmaktaydı. Aslında Tanrı, kuralsız ve acımasız efendilerin egemenliğinde isyan eden halkın ruhuydu. O ezilenlerin ve sömürülenlerin ortak ruh semboliydü. Tanrı halktı. Görünmez, ama her şeyi bilen, her şeyi gören, heryerde, zalimlerin, soyguncuların cehenneme atılabildiği, kötüleri cezalanrıan, hak ve adaleti yeryüzünde hâkim kılmaya çalışan bir ruhtu, böyle de tarih ediliyordu. Marks'ın deyişiyle, ruhsuzların ruhu, insanların vicdanıydı. Bu anlamda halk ruhu egemenleri ürkütmüştü. Onlar acımasızlıkları gelişen bu ruhu yok etmeye vereceklerdi. Ama zamanla yenildiklerini görünce, egemenle bu ruhu kabul edip onun temsilcileriyle iktidarı paylaşacak ve kendilerini o ruhun yeryüzündeki gölgeleri ve gücünü hâkim kalan asaları olarak tanıtacaklardı. İşte insanlığın vicdanı ve ruhu yine Marks'ın deyişiyle egemenlerin elinde birtür ağrı kesici afyon'a dönüşü vermişti. Siyasi Tanrı/Allah/Rab kavramının içeriği boşaltılıp, ağrı kesici hale getirilmişti. İnsanlar artık onun iktidarını değil, adaletini umar ve bekler hale gelmişlerdi. Nemrut ve Firavunlarla iktidarı paylaşan kutsal kitap efendileri, öteki dünya kavramıyla insanları kandırarak, bu dünyayı unuttırmayı başarmışlardı. Oysa bu mücadelelere kaynaklık eden düşüncede Zerdüştlüğün büyük katkısı vardı (Wolleyn bunu yazmıştı). Çünkü Abra'nın geldiği inançta Zarvanizm(kadercilik) yoktu. Güneşin Krallığı öğretisinde hayat iyilik ve kötülük arasında geçen amansız bir savaştı. Ve insan bu savaşta yerini alabilirdi, ama her şey kişinin (aile veya ulusun) tercihindeydi. Egemeneler bu dünyayı değil artık öteki dünyayı vaat etmişlerdi. Toplumları böyle kontrol etmek çok daha mantıklıydı. Bu yeni ideoloji soyut bir tanrıyı veriyordu. Oysa eski düşmanlarla hesaplaşmak daha kolaydı, çünkü adları, sarayları vardı ve askerlerinin gücü belliydi.

Hz. Abra, Ur kentinde doğmuştu.[133] Bu kent, ünlü istihbaratçı ve arkeoloğ (batılı arkeoloğların istihbaratçı kültürleri oldukça yaygındı) Woolleyn'in, harabeler eserini yazmasına da kaynaklık eden ve karşılaştığı manzara karşısında hayranlığını gizleyemediği kenttir. **Woolleyn**, bir gerçekliği de tespit etmişti, bu gerçeklik, Zerdüşt'ün bilgisi ve aklıyla yarattığı inançtı. Hristiyan ile İslam inancının doğurucusu, tek tanrı dini, ahret inancı, sırat köprüsü gibi kavramların, Hristiyanlık oluşmadan binlerce yıl önce, bu bölgedeki, Zerdüşt inancında olduğunu belirterek, şöyle demekteydi;

"Ey Yahudilerle onların çocukları olan Hristiyanlar; Musa'nın sandığınız kitap, Musa'dan 600 yıl sonra yazılmıştır. Bunu yirmi gerçek belgeye dayanarak kanıtlayabilirim. O kitapta Musa'ya yakıştırılan düşüncelerin hiç birisini Musa bilmezdi... Ruhun ölümsüzlüğünü, ölümden sonraki yaşayışı, cennet ve cehennemi, insanların çektiği acıların en büyük nedeni olan kötülüğün baş kaldırmasının, bizim peygamberimiz Zerdüşt'den öğrenmişlerdir. Hem de bu düşünceler ilk kralımızın yaşadığı yüzyıldan sonra sizin yazılarınızda görülür. Zerdüşt o yazılardan yüzyıllar önce bütün bunları söylemiştir. Babil ve Ninova'da yenilen atalarımız Serhas (Keyakisar) tarafından kurtarıldığını ne çabuk unuttunuz. Atalarınız o zaman bizi örnek edinmişler, bizden ders almışlardır. Kudüs'e yeni düşüncelerle döndüler. Siz gücünüzü yeniden yükseltecek bir kral bekliyordunuz. Bizse onarıcı ve kurtarıcı evrensel iyilik tanrısının geleceğini müjdeliyorduk. İşte Hristiyanlığı bu iki düşüncenin birleşmesinden yarattınız. Zerdüşt'ün yolunu şaşırmış çocuklarından başka bir şey değilsiniz (Wooleyn'de, Arilerin atalarının Serhas (Keyakisar) dönemi Guti/Med olduğunu savunuyor)."

Woolleyn kazı çalışmasında, bu kentte Hz. İbrahim'e dair izler bulduğunu belirterek, bulduğu bir evi ise, Hz. Abram'ın

[133]Tarihçilerden bazıları bu tartışmada yeni bir boyut kazandırarak, Haran'da bulunan Ur kentinden sonra, Abra'nın doğum yerinin buradaki Ur kenti olduğunu belirtirler. Çünkü, "eski Ur" kenti güney Mezopotamya'daydı. Aşağı Mezopotamya'daki Ur kentinden gelmiş olunsa, bir şekilde Tevrat'ta, Kengiler ve onun kültüründen söz edilmesi gerekirdi, diye düşünülmekte. Oysa böyle bir şey söz konusu değildi. Dolayısıyla, Ur-Kasdim diye gösterilen yer yukarı Mezopotamya olarak kabul gördü. Bu kentin Suruç (Serug) civarları olduğu kanıtlanmıştı.

yaşadığı ev olarak göstermişti. Bu çabaları, onun istihbaratçı kimliğinin yanında, bilim ve siyasi alanda ödüllere boğulmasına yetmişte artmıştı.

"A.bra", İbrahim'in özgün adıydı. **Voltair** onun bu isminin, "ateş kültünün efendileri olarak gördüğü Hint(indo) adı" olarak algılamış ve bu özgün isimin altını çizmişti. Yaşadığı bölge ise Mezopotamya'ydı. Yaşadığı dönemle ilgili süpeklasyonlar olsa da, araştırmacılar M.Ö.2000 ila 1500 tarihleri arasında göstermekteler. Oysa kendi yaşadığı dönemi ele aldığımızda, bize en önemli ipucunu, Elamlar ile giriştiği Sodomda ki hikâyenin verdiği kanısındayım. Bu konuya Hz. Lut'u kurtarmak için, 318 kişi ile yola çıkması ve gece baskınıyla kurtarma hikâyesine ayrıntılı olarak değinilecek.

Bu dönemde, bölgede yaşayan insanlar, saray kültürü denilen, Xale yaratımlarının etkinliğiyle kent dilini öğreniyor, ayrıca, dönemin en ünlü düşünür, matematikçi, gökbilimcilerinin entelektüel sohbetlerin yapıldığı bir ortama ev sahipliği yapıyorlardı. İşte Ur, o dönemde böyle bir kentti. **Hz. Abram, bizimde önceden belirttiğimiz ve yazdığımız gibi, dışarıdan gelen saldırılar sonrasında, güney bölgesinden, daha kuzeylere ve ana vatanının içlerine doğru, Babası Terah, eşi Sara (Sare) ve yeğeni Lut'u yanına alarak Harana doğru yola çıktı. Harana gelerek oraya yerleştiler. Bu bölgede babası Terah'ın (yetmiş yaşındayken) vefat etmesiyle birlikte, tüm işler ve ailenin yönetilmesi Hz. A.bra'nın üzerine düştü. Hz. A.bra, dönemin özelliklerine göre düşünüldüğünde, zengin bir aileden geldiği anlaşılmakta.**

Abra'nn babası, Terah[134], hayvan ticaretiyle uğraşan bir aşiret reisiydi. Onun babasının da adı, Nahordu. Dolayısıyla oda, üç oğlundan birine Nahor adını vermişti. Diğer çocuğunun adı ise, Haran (kardeşinin adı, "Aran")dı. Bu isimler belli bölgelerin adıdır. Günümüz Kurdi coğrafyası içindeki birçok bölgede bu ön ekte yerleşim yerleri bulunmaktadır. Terah'ın babasının adının Nahor ve oğlunun da aynı isimi almış olması kültür olarak, isimin babadan oğla adını yaşatmak için verildiğine dair ilk kültür ürünleriydi.

[134] Kura'n da Azer olarak geçer, bu isimde Khurdi isim olup, Ateşin ruhu anlamına gelmektedir.

Ve Rab sonra ona dedi ki;

Memleketinden ve akrabanın yanından ve babanın evinden, sana göstereceğim memlekete git ve seni büyük millet edeceğim ve seni mübarek kılacağım ve senin adını büyük edeceğim ve bereket ol. ve seni mübarek kılanları mübarek kılacağım ve sana lanet edene lanet edeceğim... Abram'da, Rabbin kendine söylediği emir üzerine, yeğeni (Abram'ın kardeşi, Haran'ın oğlu, bu kişiyle çok özel bir ilişkisi var ve bu yeğeninin her zaman koruyucusu olacak) Lut'uda eşi Sarayla birlikte yanına alarak, süt ve balın aktığı Kenan diyarına gitti (bu günkü bakış açısıyla baktığımızda her ne kadar, çöl olarak bir Kenan akla geliyorsa da, o dönemin gözlükleriyle baktığımızda, Kenan diyarı binlerce yıl önce, zengin, verimli, bağları ve bostanları olan, ticaret ve hayvancılığın gelişkin olduğu bir yerdi. Mısır ile Mezopotamya arasında bir köprü olduğu için aynı zamanda ticarette oldukça gelişkindi). Kenan diyarındaki Şekeme (bugünkü Nablus kentine) gelerek yerleşti. Rab ona, "Bu memleketi senin zürriyetine vereceğim dedi. Burada tanrısına sunak yaparak, ona kurbanlar adayıp, dualar etti. Ardından, buradan, Beytelin (Betin) doğusunda olan dağa doğru yönelerek, bu dağın batısındaki Beyt'el kasabasında çadırını tekrar kurdu. Orada da, tıpkı Şekem de olduğu gibi, tanrısına mabet yaparak, kurbanlar sundu ve Rabbin'in ismini çağırarak dua etti. Yaşadığı bu coğrafyada, kıtlığın olması nedeniyle, Firavunun memleketi, Mısır'a doğru yola çıkmak zorunda kaldı.

Mısır'a gireceği zaman, karısı Sara'ya dedi ki; İşte biliyorum sen güzel bir kadınsın ve olur ki, Mısırlılar seni görünce; bu onun karısıdır, derler ve beni öldürürler. Fakat seni sağ bırakırlar. Senin yüzünden bana karşı iyi davranılsın ve senin sebebimle canım yaşasın diye, onun kardeşiyim de ve vaki oldu ki, Abram, Mısır'a girdiği zaman, Mısırlılar kadının çok güzel olduğunu gördüler. Ve Firavunların emirleri onu gördüler ve onu Firavuna Met ettiler ve kadın Firavunun sarayına alındı....Böylece Firavun, Abrama eşi Sara yüzünden iyi davrandı ve ona eşekler[135] ile sürüler, köle ile cariyeler verdi. Böylece zengin oldu ve Firavun, Saranın onun kardeşi değil de eşi oldu-

[135] M.Ö. 1000 yılından önceki dönemlerde, deve halen bir taşıma aracı olarak kullanılmamaktaydı. Daha çok, katır ve eşekler taşıma işinde kullanılırdı.

ğunu anlayınca, çağırıp kızdı ve mal varlığını bağışlayarak, zengin bir adam olarak Mısırdan ayrılmasına izin verdi. Tekrar Beyt'ele geldi. Çadır kurudu. Burada yeğeni Lutta vardı. Lutun çobanları ile kendi çobanları tartışınca, Luta kendisinden ayrılmasını istedi. Lut, bunun üzerine Erdan havzasına, Abram ise, Kenan diyarında oturur. Lut ayrıldıktan sonra, Rabb yeniden Abram'a seslenerek şöyle dedi;

Şimdi gözlerini kaldır ve bulunduğun yerden şimale (kuzeye) ve cenuba (güneye) ve şarka (doğuya) ve garbe (batıya) bak. Çünkü gördüğün bütün memleketi, sana ve ebediyetin senin zürriyetine vereceğim. Ve senini zürriyetini yerin tozu gibi edeceğim; şöyle ki; bir adam yerin tozunu sayabilirse, senin zürriyetini de sayabilir. Kalk, memleketini enine boyuna gez. Çünkü onu sana vereceğim. Ve Abram bu istek üzerine yeniden çadırını kaldırarak, Hebronda (El Halil kenti) Mamre meşeliğine oturur. Rabbe burada sunak yaparak ibadet eder, fakat bu rahatı fazla sürmez;

Sinar kralı Amrafelin, Elisar kralı Aryokun, Elam kralı Kedorlaomer'[136]in ve Goyim kralı Tidal'ın günlerinde vaki oldu ki, bunlar sodom kıralı Bera ve Gomorra kralı Birşa, Adına kralı Sinab, Tsabiom kralı Şemeber ve Bela (Tsoardır) kralı ile cenk ettiler. Bunların hepsi Siddim vadisinde (Tuz denizi) birleştiler. On iki yıl Kedorlaomer'e kulluk etmişlerdi ve on üçüncü yılda asi oldular Ve on dördüncü yılda Kedorlaomer ve kendisi ile beraber olan krallar geldiler ve Refaları Aşterot-krnaim de ve Zuzileri Hamda, Emleri Şave-kiryatimde ve **Horitileri[137] çöl kenarında El-Para kadar dağları olan Seir(Sar)de** vurdular. Ve dönüp Eyn-mişpata (Kadeş) geldiler. Amalekilerin bütün krallarını ve Hatsatson-tamarada oturan Amorileri de vurdular. Ve Sodom kralı, Gomorra kralı ve Adına kralı ve Tseboim kralı ve Bela (Tsoar) kralı çıktılar. Ve onlara yeni Elam kralı Kedolaomer ve Goyim kralı Tidal, Sinar kralı Amrafel ve Ellesar kralı Aryoka, dört kral beş krala karşı, Siddim vadisinde cenge dizildiler. Ve Siddim vadisi zift (Petrol) kuyuları ile dolu idi; ve Sodom ve Gomorra kralları kaçtılar. Ve oradan düştüler ve geri kalanlar dağa kaçtılar. Ve Sodom ve

[136] ArZawe/Hatti ülkesi tarihçisi, Homer(os)'in adının istisna olmadığını anlıyoruz. Homer günümüz Ömer'iydi.
[137] Hortiler, Türkçe Tevrat'ta, Khurriler olarak geçer.

Gomorra'nın bütün malını ve bütün yiyeceklerini alıp gittiler. Ve Abramın kardeşi oğlu Lutu ve onun malını alıp gittiler ve o Sodomda oturuyordu."

İşte bu olayı hemen haber alır ve yeğeni Lut ile yanındakileri kurtarmak için, hazırlık yapıp yola çıkar. 318 adamıyla bir gece baskınında, düşmana bozgun vererek, onları Şam'ın kuzeyinden ötelere kovalayarak, Lutu kurtardıktan sonra, Salem (Kudüs) e, döner. Elam Kralı Kudur Nahund'ın oğlu olan, Kudur Mabug, Sinear'ın (Tevrat'ta geçen olay ve yer) ele geçirmiştir. Kudur Mabug döneminde, Larsa kralı Sumuilum adlı kralın ölümüyle birlikte ülkede bir kaos ve ayaklanmalar çıkması nedeniyle, Elmalı kral hemen bölgedeki kargaşalıktan yararlanarak, önce Lars ve sonra Mezopotamya'yı işgal eder. Ardından Martu (Amuruların) ülkesine yönelerek bu bölgeyi de ele geçirir. Bu dönemde Amuruların içte de otorite olduğu için, çocuklarının ismini Sami kökenli adlandırmalar verir. Martu ülkesi Lübnan'ın doğu bölümüdür. Tevrat'ta bu olayı anlatır ve Kenan ülkesinde gerçekleşen bu savaşta, Lut ele geçirilmiş esir alınmıştır. Buna göre;

Elam kralı Kedorlaomer'in; Kudur Mabug,

Elam kralına tabi kral olarak gösterilen kişilerden, Şengar (Sinear) kralı Emraphel

Alasa (Larsa) kralı Ariok olması gerekiyor.

Dolayısıyla, Hz. Abra'nın yaşadığı dönem ve anlatılan efsane bu döneme tekabül etmektedir. Kudur Mabug'un bir kitabesinde de, Kenan ülkesine hükmettiğine dair verilerde vardır. Bu hikâyeye baktığımızda, Kurtilerin, Mısır ile ilişkileri ve bölgeye gittikçe yayılımları, güneye doğru Amuruların yayılım zamanıyla doğru orantılı olmuştur. Kurti kavimleri, Tevrat'a göre; **Ser**'in ülkesinden, kuzeye doğru genişliyorlardı. Bu durum, bir anlamda iç içe geçmişliğin ilk görüntüleri, ilk hamleleriydi. Fakat yinede, soy ve coğrafya kavramının önemli olduğu bir dönemdir. Mezopotamya soylusu bir aileden gelen birinin, tüccar bile olsa, Samiler ve onun talancılarının saklandığı çöllerde, bu kadar rahat hareket etmesi mümkün değildi. Mısır Firavunuyla bu kadar yakın ilişki kurmasına neden olan gerçekliklerde, göstermektedir ki, bu hikâye ancak kendi soy bağlarının

bölgede güçlenmeye başladığı bir dönemi anlatmaktadır. **Horti denilen, Hiksosların da döneminde, Hz.İbrahim'in torununun çocuklarından olan, Hz.Yusuf'un da, Mısır'da, Maliye bakanlığı ve din adamlığı yaptığı söylenebilir.**

Dolayısıyla, bu bağlamda, önemli bir gerçeğin altını çizmek gerekirse, gerek Hz. İbrahim'in (ABra) ve tek tanrıcı (Işığın ve Fırtınanın tanrısı) din ve düalist bir inancın ortaya çıktığı tarihte bu dönemdi. Hz. Abra yaratımı ile ilgili efsanenin ortaya çıkışı ve dolayısıyla Hz. Yusuf hikâyesi de önemli verileri içermekteydi.

Mısır'ın, Keyan Soyundan Gelen:

Horti (Hiksos/Keyani:Khani)ler Tarafından İşgali ve Sünnet

Kasit döneminin doğuşu ve Samilerin bölgeden atılmasına paralel bir tarihte, yukarı ülkeden inen Keyan(Etrüksler de kendilerini Keyani olarak tanımlamışlar) soyundan gelen Hortiler, tüm bölgeyi bir işgal alanına çevirdiler. Güneşin krallığına mensup olan dönem Kurdilerin, Samilerin arkasından geldiklerini sanıyoruz. İşgalcileri peşi sıra takip etmeleri bölge dışına çıkmalarına sebep olmuştu diye düşünüyorum. Çünkü Kurdilerin kendi bölgeleri dışında bir yeri işgal etmeleri pek ender durumdu. İşte Mısır istilasında geçen büyük kahraman savaşçı Hiksoslar, (ileri bölümlerde de değineceğimiz gibi) Tevrat'taki Abram'ın içinde-akraba olduğu Hortiler, bu iktidar dönemindeki efsanevi anlatımların ve yaratımların ürünüydü. Tevratta Yahudiler "Vaat edilmiş topraklarda," Filistin bölgesine girdiklerinde karşılaştıkların kavimlerden birininde Hitti (Het)oğulları olduğunda söz eder. Abram'ın Hebron yakınındaki Makpela mağarasını Hitti (Het/Hatti) oğullarından satın almasından (tekvin 23), Edom kralı Esav'ın (Esau) Hattili kadınlarla ilişkiye girip evlenmesi anlatılmaktadır (tekvin: 26 ve 36). Hitti(Hatti)lerin, "vaat edilmiş topraklardaki" Filistin'de yaşayan yerli kavimlerden biri olduğuna değinir (tekvin: 10/5: 16/3). Hitti Filistin'in belli bir bölgesinde oturduklarına işaret edilerek (Gurney'de (1961) bu konuyla ilgili Tevratan alıntı yaparak) şöyle yazmaktadır: "**Hatti(Hitit)lerin Kenanoğulları (Yahudiler)ndan biri olduğundan**, Hezekiel (HıziKiya)'nın Yeruşa-

lem'in bir Amorili ile bir Hittlinin gayri meşru doğan oğlu olduğunu yazar. Het oğullarının "Amalek Güney diyarında oturduğunu; Hittiler, Yebusiler ve Amoriler dağlık bölgede oturuyorlar, denizin yanında ve Erden kıyısı boyunca Kenanlılar oturuyorlar." Diye Tevrat'ın kabilelerin bir anlamda yerlerini net olarak yazdığından sözeder. Tevrat'ın, Hatti kavimini kendinden görmesi önemli bir tespittir. *Hatti yazıtlarında da bu durumu doğrulayan yazıtlar bulunmuştu*;

Nes(Hatti)lerle Mısırlılar arasında yapılan devletlerarası bir antlaşmada Khurdiler ile Hattilerin ortak ve baş tanrısı olan Fırtına Tanrısı TeSup'un koruyuculuğunda "Kuruştama" adında bir kabile Mısır'a gönderilmişti. [/size] Babam (Mısır ile) antlaşma tabletini tekrar istedi. Eskiden Fırtına Tanrısının, nasıl Hatti adamı olan Kuruştama adamını (halkını) aldığını ve Mısır a götürdü(ğü) ve Mısır adamları yaptığı ve nasıl Fırtına Tanrısı Mısır ülkesi ile Hatti arasında bir antlaşma sağladığı ve devamlı olarak aralarında dostluklar olduğu yazılı idi (Sedat Alp). Suppiluliuma'nın vebâ'ya karşı dua tabletinde de bu konuya değinilmişti. "Kuruştama adamları veya halkının" bir anlamda Yahudiler olduğu üzerine tezler de öne sürülmektedir. Teşup'un koruduğu zamanla unutulmuş bir halk olduğuna dair rivayet tartışılmaktadır. Veba tabletlerinde olmasından anlaşılan şey, bu halkın unutulması dolayısıyla özür dilemek ve Teşuptan ve halktan af edilmeyi istemektir. Bu zaman diliminin ve halklar arası mübadelenin olduğu zamanın Horitilerin iktidar olduğu dönemin sonuna gelmiş olması da ayrıca ilgi çekici bir noktadır. Bu halk onca zaman geçmesine ve dilleri Arami olmasına rağmen, kendilerini Sami olarak görmemeleri de bu anlamda dikkat çekiciydi. Bu sebeple, tüm bu kaynaklar ve hikâyeler Yahudilerin, Mezopotamya ve Khurdi coğrafya kökenli olduğunu doğrulayan argümanlardı. Tevratta yazılan ve Filistinde karşılaşılan Het(Hatti)leri kendinden olarak tanıtması da bu argümanı karşıt olarak doğrulayan bir başka gerçeklikti.

... O gün Rab, Abramla yeniden konuşur ve der ki; Mısır ırmağından büyük ırmağa, Fırat ırmağına kadar, bu diyarı, Kenileri, Kenizileri, ve Kadmonileri ve Hittileri ve Perizileri ve Refaları ve Amorileri ve Kenanları ve Girgaşileri ve Yebusileri

senin zürriyetine verdim."[138] Fakat Hz. Abram yüz yaşına dayanmış, ihtiyar bir adamdır. Sara'nın da isteğiyle, cariyesi olan **Hacer**'in koynuna girer ve ondan bir erkek çocuğu olur. Bu kişi, **İsmail**'dir. Yani Müslümanların atası olan kişidir. İşte bu esnada, Rabb ona, İsmail'in de atası olacağını söyleyerek, bundan sonra, İsmail'den gelen kişilerin ona, Abram değil, İbrahim diyeceklerini belirtir. Sara'nın ismini de artık, Sara olarak çağıracağı bir dönemde, ondanda oğul alacaksın deyince, Hz. Abram bu defa şaşırmaktan, düşer ve güler, Rab yinede verdiği sözü tutar ve Saradan da oğlu olur. Bu kişinin de adı, **İsrafil** oldu. Rabb, Abram soyunun, bu doğan çocuktan geleceğini ve mirasının da vekilinin bu çocuk olduğunu belirtir. Bu dönemde, önemli bir olay gerçekleşir; bu olay, Sünnettir. Bilindiği gibi, sünnet bir Mısır kültürüdür. Bu kültür, gerek Abram ve gerekse de, Hortiler-Hiksosların bulunduğu bir dönemde, Kurtiler'in etkileşime girdikleri bu kültürden aldığını düşünüyorum. Öyle ki, en son **Zerdüşt geleneğinde, çocuğun kırkının çıkmasıyla, vaftiz edilip, vaftiz babasının peştamalinde sünnet olma geleneğine etkide de bulunmuştur.**

Rabda, Hz.Abra sünnet konusunda şöyle seslenir;

"... Bütün Kenan diyarını, sana ve senden sonra zürriyetine ebedi mülk olarak vereceğim; onların Allahı olacağım.

Ve Allah İbrahim'e dedi: Ve sen ise, sen ve senden sonra zürriyetin, nesillerince, ahdimi tutacaksınız. Sizinle ve senden sonra zürriyetinle benim aramda tutacağınız ahdim budur; aranızda her erkek sünnet olacaktır. Ve gulfe etinizden sünnet olacaksınız. Ve sizinle benim aramdaki ahdin alameti olacaktır...

... Ve İbrahim gılfe etinden sünnet olduğu vakit, doksan dokuz yaşında idi. Ve oğlu İsmail gulfesinin etinden sünnet olduğu vakit, on üç yaşında idi. İbrahim ve oğlu İsmail aynı o günde sünnet oldular. Ve evin bütün adamları, evde doğmuş olanlar ve para ile yabancıdan satın alınmış olanlar onunla beraber sünnet oldular."[139]

Abram, Mısır kültürü ile tanıştıktan sonra sünnet olması, o ve kavminin bu süreç ile ilgili olarak böyle bir gelenekleri olmadığını gösterir. Khurdiler geçmişten beri, kendilerini farklı kültür-

[138] Bap 15
[139] Tekvin. Bap 17

lerden ayırt etmek, soyunu belli etmek ve kendini diğer kavimlerden ayıran belirteç olarak, dövme-dak denilen bir yöntem ile sünneti uyguluyorlardı. Sünnet, önemli bir göstergeydi. Daklar ise, Tanrılarının ilahi sembolleriyle, hangi millete ait olduklarını da belirtmek için önemli bir araç-simgeydi. Günümüzde de, bu etki devam etmektedir. **Kurdistan'daki, Daklara baktığımızda, TeSup, Güneş Tanrısı ve ilahelerinin izlerine bu günde rastlamaktayız.** İzler, o kişinin geldiği boyuda göstermekteydi. Bu bağlamda, dönemin tanrıları ile kavim özelliği arasında doğrudan bağın olduğunu belirtmekte yarar var. Bir *"TeSup"*, Khurdiler için ne kadar anlamlıydıysa, bu günkü Arapların ataları içinde bir *"Marduk"* veya *"Dangan,Adad"* adlı ilahlar, o kadar değerli ve anlamlıydı.

Tekrar konumuza dönersek, sünnette o dönem için anlamlı bir izdi. Diğer milletlerden farklılığı göstermek açısından önemliydi. Belki de atalarımız, o dönemde Mısır uygarlığıyla etkileşime girmek, bu millet ile ortak özellik oluşturmak ve kültürlerini almak için, sünnet olgusunu önemli bir araç olarak görüp, uyguladılar. Tarihi süreç içinde de, akrabalık kurmada önemli bir işleve sahip olacak olan sünnet, Khurdiler için vaz geçilmez bir işaret olarak yerini aldı. Kutsal kitaplarında önemli bir motif olarak işlendi. Hindu kültürünün etkisi altında bulunan Zerdüştlük, belki de yaşadığı coğrafyada diğer milletlerden kendini ayrı tutmak için, iz olarak sünneti de bir araç olarak uygulama gereği duydu. Her ne sebeple olursa olsun. Gerçek olan şudur ki, Kurdiler, Mısırı ele geçirmeden önce, yazılı tabletlerde sünnet merasimleriyle ilgili bilgilere pek rastlanılmamaktadır. Dolayısıyla Khurdiler, Mısırdaki iktidarları sonrasında böyle bir kültür yaratımına girmişlerdi. Bugünde dâhil olmak üzere, Ortadoğu ve Mezopotamya kültüründe Khurdiler kadar sünnete değer verip, onu anlamlaştıran bir başka toplum yoktur. Araplar bile, Kura'n'ın emrinden sonra sünnet oldularsa da, Khurdiler kadar, içeriği dolu anlamlar taşıyan bir birikimde sünnet kültürü oluşturamadılar[140].

[140] Bu dönemden sonra, Mısır'da "Güneş Tanrı" imgesi oluşması ve Güneşin tanrısı (krallığı)na tapınım kuşkusuz boş yere değildi. Çünkü, Hortilerinde tapınma gelenekleri Güneş motifliydi. Kassu, Hatti ve sonraki dönem Madai ve Partlarda aynı inanç biçimine tapıyor ve Ateş-Güneş ilişkisinden yola çıkarak, "Kanatlı Güneş" motifiyle simgeleşen "Güneş tanrısı" Mısırda önemli bir kesimi etkilemişti. Bu dönemden sonra kanatlı güneş motifin Mısır sembolleri arasına girdiğini görmekteyiz.

Ölümsüzlük, tek tanrı motifi de bu etkilerden ortaya çıkmıştı. Abram, Yusuf gibi önemli kişilikler bu dönemin yaratısıydı.

Mısır tarihinde, özellikle 4.Amenophis döneminde, gelenekse devlet anlayışı ve inanç şekilleri terk edilerek alttan alta gelişen ve inanılan, tek tanrı motifi ve onun felsefi ifadesi olan "Aton"a tapıldı. Bu tanrı Güneşin Karallığıydı (Roma kralı 6.Justin gibi). Kurtilerin inanç şekli, uzun bir süre sonrasında Mısır'ında tanrısı olmuştu. 4.Amenopihs döneminde Hatti, Kassu ile Mısır ilişkilerinin de güçlü olduğunu biliyoruz.

Bu dini inancının Mısır'da, dini sınıf (sonra Hristiyan ve İslam dünyası) tarafından hoş karşılanmadığını da biliyoruz. Aton dinini seçen, 4.Amenophis, sahip olduğu ünlülüğü de değiştirerek, Ekhnaton ünlülüğünü aldı. Adından da anlaşılacağı gibi, Atona inanan, anlamında bir isim alıp, krallık merkezini de Al Amarna'ya taşıdı.

Kurtilerden büyük güç olan Hatti devleti, bu dönemde oldukça fazla gelişmiş (SuppiluluMa dönemi), sınırlarını Mısır'a kadar ulaştırmıştı. Bu etkileşim sadece dini bağlamda olmamıştı. Bununla birlikte, devletin yönetim şekli, Kurtilerde ki derin olmayan, sınırlı köle efendi ilişkisi, ticaret ve sosyal hayat hatta kadının toplumsal rolü (*önceki dönemlerde Mısır kraliçeleri, Firavundan daha küçük çizilirken, bu dinin etkisiyle: Kurtilerde Kadın erkek eşitliğinden hareketle, Kraliçe Firavun da eşit resmedilmişti*) yükselmişti.

Akheneton öldükten sonra oğlu, Tutankhamon iktidara geçti. Fakat bildiğimiz kadarıyla, yazıcı sınıfına mensup, soylu biri tarafından öldürülerek (tıpku Roma kralı Justinus'un "Güneş Krallığına" tapınmasıyla öldürülmesi gibi), Akhneton, anlayışı, saray içi gruplar-egemenler tarafından ortadan kaldırılmaya çalışıldı. Eşi ölen kraliçe, oğlu olmaması nedeniyle SuppiluluMa'ye çağrıda bulunarak, benim oğlum yok ve kocasız kaldım, eğer bana erkek çocuklarından birini göndermezsen bende kölelerimden biriyle evlenmek durumunda kalırım içeriğindeki mektupla, tahtına kral olması için Hattililerden prens talep etti. Hatti kralı oğlunu gönderdi ama yolda (büyük bir ihtimalle suikast sonucu) öldürüldüğünden, saraya varamamıştı. Aslında, Mısır krallarına, Kurdiler kız vermişlerdi ama ilk kez bir erkek varis başa geçecekti. Ama bu suikastla bu süreç önlenilmiş oldu ve SuppiluluMa, oğlunun öldürülmesi sonucu Mısır'a savaş açarak uzun süren bir mücadele dönemi başladı. Fakat(güneş tutulması sonucu) anlaşma imzalanarak, karşılıklı uzlaşıldı. Aslında bu barış süreci ile birlikte iki güçte yenişememenin acısıyla iç ilişkilerinde ve güç kurmada oldukça zorlandılar. Ki bu süreçten sonra, Mısır'ın klasik, güçlü dini sınıfı ve egemenleri eski statükonun devamını sağlayacak bir siyasi denge sağlarken, keza Hattilerde de 3.HattuSar'in dini sınıfın desteğiyle gericiliğe ve geniş toprak efendilerinin isteklerini yerine getirme çabası sonucunda, Hatti devleti güçten düşerek, batıdan gelen vahşi kavimler sonucu yıkım yaşamış ve özü olan Zagros çevresine prenslikler olark çekilmişti. Aton; Güneşin krallığına tapınması, Mısır'da son bulurken, Kurtiler ise yeni dönemde bir taraftan batıdan gelen saldırılar, bir diğer yandan Asur egemenliği dönemi ile yeni bir çağa-sürece geçiş yaptılar. Asurun bölgede etkin olması da yükselen Hatti/Kurdi İmparatorluğunun önüne geçmek için Mısır oyunuydu. Aynı anda Asur, deniz (Ege) kavimleri ile Gaşkaların hareketini başka türden bir gerçeklik açıklayamasa gerek.

Sonuç olarak, Kurtilerde, (Med-Part/kapadokiya (Mitirdat) dönemine kadar devam eden) güneş tapınması ve tek tanrıcı dinin temellerini, Kurti uygarlık serüveni ve yaratılarında bulabilinir. *Thales'in varlığın özü ve esası karmaşası, Herakleitos ile Demokritos'un, "akan bir suya iki defa girememe" "değişmeyen tek şey değişimdir" anlayışı, Ve yine Demokritos ile EpiKurus'un, tek tanrıyı arama gibi düşünce tarzları ve atom ile ilgili düşünceleri.Roma düşünürlerinin Zerdüşt etkisiyle tek tanrı inancını sorgulamaları Ve Marx'a kadar uzanan düşünce biçiminin oluşunda, temel harç, kuşkusuz Kurtilerde ki Güneş tanrısı motifi ve Med dönemi, ilkel laisizm ve tek tanrı inancın etkileri söz konusudur.*

Res. Hatti-MED güneşi

İsimler ve İlişkiler:

Nahor, (Til-Nahor), Harran" adı, tabletlerde Harranu olarak geçmiştir (Khurdi dilinde Run= koşmak, gitmek[141] (anlamındadır) anlamı gidilen yoldur. Eski tarihte medeniyetlerin kavşak noktası olarak belirtilir. FurHatti (Mala) ve Mala'nın tam ortasında kalır, batısında KarGameş, güneydoğusunda Nineve (Ninova) vardı. Harran adının'da aslında Abra'nın kardeşi "Aran" dan geldiği idası gerçekçi olmasa da, Aran bölgesi (Part krallığının da adıdır) ünlülüğünden dolayı, kardeşinin Aran adı aldığını düşünüyorum.

Halaf kültürüne adını veren, Tel Halaf, eski adı Arzan, bugün ise, Garzan dağı vardı. Abra sülalesinin geldiği yerin bu bölge olduğunu kanıtlar. Bir sonraki yer, Serug=bugünkü Suruç ile ilişkilendirilmekte, Harran'ın, Abra'nın ana vatanı olduğu kabul edilmektedir.

Kardeşlerinden, Harran adı ve Nahor (til NaHıri)'nin bugüne kadar isim olarak gelmiş olması da ayrıca ilginç bir yöndür.

Büyük babası ve kökenin aynı adı taşıması, Serug(= Serok=başkan) anlamında olması, sonra Peleg'in, Habur ile Fırat'ın karıştığı yerdeki PaliGa olması tüm verileri doğrulayan kanıtlardı[142].

Ararat: Tufan menkıbesinde anlatılan ve Hazreti Nuh'un gemisinin üzerinde durduğu **Nisir (Guti)** dağı, Tevrat'ta Ararat olarak yazılmıştı. Oysa anlatımlarına bakıldığında sanki Nisir dağı tarif edilmekteydi. Orijin yönü bozulmasa nerdeyse aynı yer işaret edilecekmişcesine netti. Ama Ararat ile belirlenen yer, ifadede karmaşa yaratıyor. Tevrat'ın ilk yazımında bu yerin

[141] Aryan tarihçiler veya idcologlar, buradan yola çıkarak, atalarını kanıtlamaya çalışabilirler (!).

[142] bkz. W:F: Albright, Die Bible in Licht der Alterturnforschung. Stuttgard, 1957

Cudi olduğuna daha önceden değinmiştik. Sonraki yazımında bu motif değişmiş Ararat olmuştu.

Sonuç olarak, Hz. Abram, yaşadığı bölgenin, tek tanrıcı yaratımında usta bir zekâ ve donanık bir kültürün ürünüydü. Yaşadığı dönem ise, Kurdilerin daha aşağılara doğru indikleri, İndo-Zagros Kurtilerinin ise, siyasi yönden hâkim pozisyona geçtikleri bir dönemi ifade etmektedir.

Kurdistan Halk Söylencelerinde İbrahim

Urfa da balıklı göle gittiğinizde sizi bir çocuk karşılar ve hikâyesini anlatmaya başlar (bir muska karşılığında). Nemrud[143] diye bir kral vardı, bu kral başta çok vicdanlı ve iyi bir kraldı.[144] Fakat sonralardan kendini Tanrı diye ilan eder. Ve gittikçe zalimleşir. Nemrut, bir akşam bir rüya görür ve gördüğü rüyayı yakınlarına danışır. O günlerde doğacak bir çocuğun saltanatını yıkacağının söylenmesi üzerine erkek çocuk doğumunu yasaklar ve doğan erkek çocuklarını öldürmeye karar verir. Bu arada ibrahim'in annesi de hamiledir. Çocuğunu mağarada gizlice doğurmak zorunda kalır. Çocuk burada büyür büyüdükten sonra çevresindeki insanların gökteki cisimlere tapındığını görür ve bu ibadete bir anlam veremez ve bu tanrıları ret eder. İbrahim'in babası (Kura'nda)Azer (Tevrat'ta Teras)[145] o dönemde put tica-

---

[143] Ne; Zazaca da olumsuzluk ön ekidir. Mır.d ise, ölmek anlamındadır. Dolayısıyla ölümsüz anlamı oluşur.

[144] Kommu ülkesi sonradan NeMırd olarak isimlenmişti. Oysa Komuh ismine yazıtlarda baştan beri rastlıyoruz. Dolayısıyla, Hz. Abra Komuhlu bir soyluydu demek daha doğru bir tespitti.

[145] Azer; (önceden de değindiğimiz gibi,) Khurdi dilinde Ateşin ruhunu ifade eder ve Ateşe tapınanların aldığı isimdir. Bu gün Azer Bai jan(Azerbaycan)'ın ön ismindeki ifade de buradan gelmektedir. Bu kelimenin Arapça karşılığı günahkârdır (Muhtı). Mecusi görülme haliydi. Yazılı tabletlerde ise Nahor ismi olarak ta geçmektedir. Amcasının adı Arandı. Her ne kadar Kurdi dilinde "Harri" kelimesi gitmek anlamına gelse de, Harran kelimesini Samilerde kabul etmiş ve bu bağlamda daha çok Samileşmişti. Asur ve Kalde dilinde, "Yol" anlamına gelir. Abram "yüce baba, büyük kardeş" anlamına gelir. Daha sonra bu isimde Samileşerek Arami (Arap) dilinde; Cumhurun babası anlamına gelmektedir. Khurdi dilinde ise, "kardeş" veya kardeş kadar yakın anlamına gelir.

Voltair ise, Bram'ın Hindistan ve İran'da çok ünlü olduğuna değinmekte, hatta bazı Yunanlı düşünürlerin bizzat Zerdüşt'ün kendisi olduğu üzerine düşünceler ifade ettiklerini belirtmektedir.

Yahudiler geldikleri komşunun dilini aldıklarını ve özellikle Meleklerinin isimlerini Babil'den diğer bazı isimleri ise Fenikelilerden aldığını idda etmişti.

reti ile uğraşmakta ve bunlardan kazanç elde etmekteydi. Bir gün kavimi bayram yerine gittiğinde o elindeki baltasıyla tüm putları kırar ve elindeki en baltayı en büyük putun yanına bırakarak orayı terk eder. Nemrut bu olayı duyar ve kimin yaptığını araştırır ve İbrahim'in olduğu ortaya çıkar. Nemrut, İbrahim'i sorgulamaya kalkar ve halkın gözü önünde bu zeki gencin cevapları karşısında şaşkın kalır ve halk üzerindeki otoritesini kaybetmemek için,ki kızı da İbrahim'e inandığını belirtince, Nemrut, İbrahim'in ateşe atılmasını emreder ve hazırlıklar hemen başlatılarak, alanda büyük bir ateş yakılır ve karşısına iki tane Mancınık dikilerek bu Mancınıklar ile İbrahim, ateşe atılır. Fakat İbrahim, ateşe düşmeden Allah'ın ateşe verdiği emir ile ateş suya içindeki odunlarda balığa dönüşür. Nemrut ise acı çekerek ölür. Efsaneye kaynaklık eden iki Mancınık Urfa'nın güneydeki tepenin üzerinde, balıklı göl ile kutsal sayılan "kutlu mağara" ise birbirlerine kısa mesafelerle yakındırlar.

Kur'an da İbrahim

Kuran'da ona Halilim/dostum diye tanrının hitap etmesi de göstermektedir ki ayrı bir seçkinlik atfedilip ve soyların oluşmasında Tevrat'ta olduğu gibi önemli bir yer verilmişti. Ayrıca kendinden sonraki tüm peygamberlerin de bu soydan geldiği ifade edilmiş ve peygamberler de secerelerini buraya dayandırmaya çalışmışlardı.

"İbrahim, İsmail'le birlikte Evin (Kâbe'nin) sütunlarını yükselttiğinde; Rabbim bizden kabul et. Şüphesiz sen işiten ve bilensin (Bakara suresi, 127). İsmail soyunun aslında yerleşik yaşama geçişini bu ifade ile göstermekte ve atasının yerleşik yaşamını ve aile kutsallığın tanrı tarafından kabul edilmesinin temel öngörüsünü de buna dayandırmaktadır.

Kur'an da Hz. İbrahim Enam suresi 74–79

"Hani İbrahim, Babası **Azer'e** (şöyle) demişti;

"sen putları ilahları mı ediniyorsun? Doğrusu, ben seni ve kavmini apaçık bir sapıklık içinde görüyorum" böylece İbra-

Genel olarak Abra dönemi 1800–1750 li yıllar olarak verilmekte ve bu dönemde güney Kurdistan (Kengi)'de, ortak panteon olarak: Şamaş/Güneş, Sin/Ay, İstar/Venüse Tapınılırdı. Kurdiler ayrıca, Ateşin ve Fırtınanın tanrısı TeSup'a ve güneş tanrısı Ezdan'a da tapınılırdı.

him'e göklerin ve yerin melekûtunu gösteriyorduk. Gece, örtüp büyüyünce bir yıldız görmüş ve demiştik ki. "Bu benim rabbimdir." Fakat yıldız kayboluverince ;"Ben kaybolup gidenleri sevmem" demişti. Ardından ayı doğar görünce "bu benim rabbimdir demiş, fakat oda kaybolunca "and olsun" demişti. "eğer Rabbim beni doğru yola erdirmezse gerçekten sapmışlar topluluğundan olurum." Sonra Güneşi doğar görünce. "İşte bu benim rabbim, bu en büyük demişti. Ama oda kaybolunca, kavmine demişti ki; "Ey kavimim, doğrusu ben sizin şirk koşmakta olduklarınızdan uzağım." "Gerçek şu ki, ben bir muvvahhid olarak yüzümü gökleri ve yeri yaratana çevirdim. Ben müşriklerden değilim." Görüldüğü gibi aslında Kur'an bir anlamda Tevrat'ın boyutu ile yaklaşmış İsmail gözlüğü ile Yakup oğullarından ayrılmıştır. Aslında Sami-Aramların bakışı ile karşıtı Khurtilerin mücadele alanları ve bakışları her zaman tezat birbirlerinden farklı içerikte olmuştu.

Bu dönemde kâhin-rahiplerin gözlemler yapıp tapındığı gök ve yer tanrılarına bir tepki olarak Hz. İbrahim tavrı geliştiği bilinen gerçekliktir[146].

Kura'nda Enbiya surelerinde 51 de 63'e kadar olan bölüm Hz. İbrahim ile kavmi arasındaki geçen çelişkilerin yansıtıldığı olaylar dizgesini içerir.

Sonra Saffat surelerinde de bu konuşmalar devam eder.

Yahudi (YaHuda[147]) Dili;

Yahudiler ataları olarak Abram'ı göstermekte, onun neslinden geldiklerini iddia etmektedirler. İbrani kökeni olarak ifade edilen anlam, Mısır dilinde İbrani demek "öteki yakanın insanı" anlamındaydı. Aslında Davut ile Süleyman da dâhil olmak üzere konuştukları dile baktığımızda Arami dili konuştukları anlaşılmaktadır. Tevrat'ın yazıldığı ve etkin olduğu dönemin özelliğinden dolayı, Aram dili konuşulmuştur. Bilim adamları, **Keyakisar**

[146] Zigurtalar bu dönemin gökyüzünü izlemek ve buradan elde edilen verilerle gelecceğe yönelik kehanetlerin bulunduğu büyük yapılardı. Bu günkü "astroloji "adı altında yürütülen falcılık çalışmaları da o dönemden kalan anlayıştır.

[147] Günümüzde ki Kurdiler dahi bir şeyden ürktüklerinde YaHuda! YaStar diye aman dilemektedirler. İlki Kurdilerin kendi ata dinleri olan Kengilerde (Sümerlerde), Xuda kökeninden, ve diğer tanrıları (Star seslenişi de), İstardan gelmiş olabilir.

(Serhas)'in önderliğinde ve sayesinde gerçekleşen kurtuluş ile İsraillilerin, Tevrat'ı yazdıklarını düşünüyorlar. O döneme kadar söylencelerle gelen Tevrat, Hizkiya ve ondan sonraki (Pers/Med konfederasyon)kralların döneminde kitaplaştırılmıştı. Kurdilerin şerefli tarihini en nadide evladı olan Medyalıların etkileri Tevrat'ta oldukça fazladır. Bir anlamda İbrani dili de (Sümer'de Xaloların geliştirdiği dil gibi) Hahamlar tarafından geliştirilerek, süreç içinde Yahudi dili haline getirildiği idda edilmektedir. Fakat her ne olursa olsun eski köken isimlerine baktığımızda, Khurdi isimlerin oldukça fazla olduğu görülmektedir. Günümüzde de bu isimlerin izleri ve yerleri saptanmıştır.

Tevrat'ta, İbrahim iki ulusun kurucusu İsmail ile İsrafil'in babası ve dolayısıyla iki ulusun atası; peygamberlik geleneğinin devamcısı olduğunu anlatmaktadır. Tekvin BAP 11 den itibaren başlayan anlatımda Babası Terah olarak verilmiş ve Abram, Nahor ve Haran'ın babası olarak belirtilmişti. Terah'ın ölümüyle 70 yaşında, Allah'ın "memleketinden ve akrabanın yanından ve babanın evinden, sana göstereceğim memlekete git ve seni büyük millet edeceğim (Tekvin Bap 12), emriyle; Harran'dan çıkarak Şekeme ardından Mısıra doğru yola koyulmuştur. Karısı genç ve güzel olduğu için (65 yaşında), kralın gözüne çarpacağını düşünerek, Bu takdirde öldürüleceğini de hesaba katarak " onun kız kardeşiyim de"(Bap 12) Rabbin deyişine uyarak, onun sayesinde ayakta kalmış, hatta Firavun tarafından ödüllendirilmiştir.

Ardından, Mısır'dan yanına aldığı Hacer adlı kadından bir oğlu oluyor (İsmail), Fakat 160 yaşına geldiğinde (Sara 90 yaşındadır ve adetten de kesilmiştir.) Tanrı ona bir evlat müjdeliyor (kendisi ve eşi inanmasa da) ve bu çocuk oluyor (İshak). Ardından Sara Hacer'in çocuğunun kendi çocuğuyla zenginliğini paylaşmasını istemediği için Haceri ayrılmasını istiyor. Fakat İbrahim buna çok içerlese de, RAB Saranın doğru söylediğini, çünkü bundan sonra Saranın doğurduğu çocuğun nesliyle anılacağını belirtiyor. Bunun üzerine İbrahim bir su tulumu alarak Beer-Şeba çölüne götürüp bıraktı, Tanrı İbrahim'i denemek için Moriyaya gidip, İshak'ı Kurban vermesini istedi, iki uşağı ile oraya gitti ve İshak'ı tam kurban edecekken RAB ona bir koç vererek ödüllendirdi. İshak, Kur'an daki İsmail motifi gibi kesilmiyor **yakılmak isteniyor. Kurban ettikten sonra yakacak.**

Biliyoruzki bu adet Kurdi ve Hattilerde kral ailesine mensup kişiler tarafından uygulanıyordu. Ceset yakılıp, Fırat ile Dicle sularına külleri dökülüyordu.

İshak'ın annesi 127 yaşında öldü, İbrahim ise 175 yaşında vefat ettiğinde, oğulları İshak ve İsmail onu "Mamre karşısında olan Makbela mağarasına Hitti Tsohar oğlu Efronun tarlasına, İbrahim Het oğullarından satın aldığı tarlaya gömdüler."

Tüm zenginliğini İshak'a bırakarak öldü.

Kuran ile Tevrat arasındaki hikâye benzeşik olsa da, Kur'anda, koç yerine kurbanlık kişi İshak değil de, İsmail olmuştur. Bir de Sara'nın, Firavun tarafından beğenilmesi sürecinde sert ifadelerden kaçınılmıştır.

Sonuç itibariyle,

Gerek Xaloların birikimiyle yaratılan rahip devlet anlayışında, gerekse de sonraki dönemlerde, Hz. Abram, Zerdüşt, Mani, Ezdanilik, Zerre Takke (Kızılbaşlık), AbdulKadiri Geylani, Nizam-ı Mülk, Hanefi veya Said-i Khurdi (Ziya Gökalp'ten sonra, MHP ideolojisini yenileyen Şeyh Arvasi), Halidi Mevlana'ya kadar uzayan onlarca yaratı ve listeden de anlaşılacağı gibi, Khurdilerde din ve ona dayalı kültür oluşturma da üstün yetkinlik vardır. Bin yıllardan gelen birikimin, anlatılan efsane ve hikâye geleneğinin derin kökünden kaynaklanmaktadır. Bu yetenek adeta genetiklerine kodlanmış bir ünlem gibi duruyor. Kurdiler melankoli bir halktır. Birşeye veya bir kişiye inandıklarında ona tümüyle bağlanır ve sahiplenirler. Zerdüştün bahsettiği cenneti keşfetmek için binlerce metre derinlikte kuyu kazmaları da, melankoli kimliklerini gösteren anlamlı örneklerdebn biridir.

Ortadoğu coğrafyasında, İsrail, ne kadar Samileşmiş de olsa, kendilerini siyasi anlamda hiçbir zaman Arap olarak görmemelerinin sebebi de bu durum olabilir. Bunu nedenlerini de sorgulamak gerektiği kanısındayım. Ayrıca, gerek Saltukname, gerekse de Evliya Çelebi döneminde ve ondan önceki İslam düşünürleri tarafından, Kurdilere, büyük Süleyman, büyük İbrahim (Yalvaç=Fakir Süleyman, Yalvaç İbrahim) soyunun evladı da denirdi. İslam dönemi sonrasında, Peygamberin yaşadığı bir

zaman diliminde, Kurdilerin kökeni, Yalvaç İbrahim ile Yalvaç Süleyman'ın cinlerle sevişmesinden türemiş, halk olarak betimlenmişti. Elbette ki bizler, geldiğimiz soyun inkârcısı değiliz. Biliyoruz ki, soyunu inkâr eden Haramzadedir. Ama Sami kaynakların iç çekişmeden dolayı Kurdilere dayalı bu haksız ve mesnetsiz çarpıtmaların yapılması, bin yıllardan beri gelen derin çelişkinin ve çatışmanın bilinçaltındaki görüntülerinden başka bir şey değildir.

Hiksoslar-H(X)ORTİLER;

Hortiler dönemi, Hz. Yusuf'un hikâyesinin de doğduğu bir dönemi ifade eder. Bu bağlamda bu peygamberin, Hortiler dönemindeki Mısır'da, iktidarın Maliye bakanı olduğu düşünülmektedir. Bu kavimin akrabası da olan peygamber Yusuf, kendi akrabalarını da bölgeye davet etmiş ve meşhur Tevrat'ta yaşanan olayların esin kaynağı da bu hikâye ile başlamıştı. 155 yıllık iktidar dönemini açan Subardu/Mitanni kökenli, atlı arabalı süvari (Marya)lerin öyküsünün başlangıcıydı. MÖ 17. Yüzyılda Mısır'da hüküm süren bir Hiksos-Horti kralının Girit'e gönderdiği vazonun kapağında kendi adı olan "Khan/Khayan (Keyan)" ismi geçmektedir (tıpkı Roma'yı kuran Etrüsk/Khan/ Keyaniler gibi. Tarhunlar da güneş krallığının sembollerini kullanmışlardı). Bu dönemde Kurdilerin ada halklarıyla olan güçlü ilişkisini de göstermektedir. Sonraki dönemlerde Helas/Yunan uygarlığının doğuşunda Kurdilerin katkısı oldukça büyüktü. Gerek Makedon ve gerekse de Yunan uygarlığı Mezopotamya uygarlığından beslenerek doğan gürbüz bir çocuktur). Horti veya Hiksoslar, Suriye ve Mezopotamya bölgesinden, Yukarı Mısır deltasına kadar olan bölgelere akınlar yapmış bir kavimdi. M.Ö.1700'ün ilk yılları ile 1555 tarihleri arasında Mısırda iktidara gelmişlerdi. Bu istilayla ilgili, hiçbir sfenks veya heykel, resim yoktur(veya sonraki firavunlar tarafından kazıtılıp, yıkılmıştı). Sadece Mısır'ın yerlileri tarafından yapılmış tasvirler vardı. Tevrat'ta, "Ser'in oğulları, Firavuna baş eğdirdiler" içeriğindeki (Horitiler) bölümü de bu kavimin Kurdi olduğu anlaşılmaktadır. Hiksoslar isimi, -Heg kökeninden gelmekte ve yönetici anlamına gelmektedir (Mısır dilinde), "Shasu" ise yine Mısırca bir isimdir ve doğudan gelen kişileri tanımlar. Dolayı-

sıyla bir araya getirildiğinde HegShausu= bu günkü dilde, Hiksos anlamına gelir ve doğudan gelen yöneticiler anlamını taşır. Bronz çağının inanılmaz-muhteşem ürünlerinin görüldüğü bu kavim, atlı arabalar kullanmışlardı. İleride de göreceğimiz gibi, Bronzu ve atlı arabaları, tarihte ilk olarak Maitenilerin kullandığını biliyoruz.

Dolayısıyla, önce Amuru ve Aramilere ve sonrada Mısır'a atlı arabayı getiren kavim de, MaiTeni(Mitanni)ler olarak yazmıştılar. Asur tabletlerinde de, MaiTeniler (Kasit güçlerindeki en büyük süvari birliğiydi); "Kekuli" adında bir at yetiştirme kitabına ve ayrıca bu konuda, tüm işgalci veya onlarla savaşan krallarında belirttiği gibi, etkin süvari gücüne ve at terbiyecilerine sahiptiler. **Xenephon'da** bu konudaki gözlemlerini şöyle anlatır: "Buranın atları, Pers cinsine göre daha küçük, fakat daha canlı ve çeviktiler. Köy muhtarı kardan gidildiği zaman atların ve yük hayvanlarının ayaklarına torbalar bağlanmasını, bu yapılmazsa hayvanların ta karınlarına kadar batacaklarını söyledi." Kurdilerin atlara verdiği önemi daha derinleştirirsek, Kekuli adlı kitap başlı başına at terbiyesini konu alan kitaptı. Bu dönemde Maitenilerin bu buluşu henüz yaygınlaşmamış ve bölgedeki diğer krallıklar tarafından kullanılmamıştı. Maitenilerden sonra, en yakın dostu ve akraba topluluğu Hattiler, Kurdi-Mittani kökenli, Kekulinin at terbiyesi konusundaki bilgilerinden yararlanacaktılar.

Boğazköy de yapılan arkeolojik çalışmalar sonucu elde edilen bilgilere göre, at eğitimi konusunda Kekuli'nin bilgilerini içeren kitapta, gün gün atın nasıl terbiye edileceği? tüm ayrıntılarıyla anlatılmıştı. Kekuli kitabında Birinci gün derken; eka (yeka), üçüncü gün; tie.ra (se) ve beşinci günü Panc (penc) olarak yazmıştı. Tekerlekli atlı arabaların ise, en önce Maiteniler tarafından kullanılması gibi onlarca veri bir araya getirildiğinde, Hiksoslar veya diğer adlarıyla Hortiler, bu günkü Kurdilerin atası (Xortlar) olduğu netleşmiştir. Ön tarihçilerden birçoğu da, Hiksos-Hortilerin kökeninin kuzey ve güney Mezopotamya'dan gelen Khurtiler olduğu konusunda hem fikirler.

Bir başka gerçek ise, bronz madeniyle Khurdiler adeta birbiriyle özleşmişti. Hiksosların da en önemli göstergeleri bronz kılıçlarıyla, tekerlekli atlı arabalarıydı. Tarihte **ilk atlı arabala-**

rı kullanan kavim Mitannilerdir. Bronz ustalığı ise, Kurdistana aitti. Hatta Xenephon ve İskender tarihçileri de bu özelliğe dikkat çekmekteler. Xenephon, Kardukların bölgesinden geçerken, Kardukhların, bronzdan eşyalar kullandığını ve bunların şaheser niteliğinde olduğuna değinerek hayranlığını belirtir. Asurlu tüccarlar da, bölgelerinden kalaylar getirerek, bu günkü Maden (Elazığ) bölgesinden çıkarılan bakır ile Kurdi ustalarının ürettiği bronzları alarak bölgelerine götürmüşlerdi. Asur ticaret kolonileşmesinin en önemli ticari ayağını da, kalay ile bakırın birleşmesi sonucu elde edilen bronzlar üzerine kurulduğu çok iyi bilinmektedir. Hiksosların da, ağır ve düz bronz kılıçları vardı.

Mısırlılar, Hiksosları veya Tevrat'ta geçen adıyla Hortileri, (Etrükslerdeki gibi) KHAN (Keyan) soyu olarak görmüşlerdi. Bu deyim ve ünlülük sadece Kurtilerde vardı. Onları takip eden Perslerde bu soydan kendilerini (Kuro'dan dolayı) göstermeye çalışmış, sonradan Akameniş olduklarını kabul etmiştiler. Kasitler üzerine yapılan çalışmalarda, Mitanniler ile Kasitler arasında isimlerin birbirleriyle benzeştiği ve örtüştüğü için ortak soydan geldikleri, kanıtlanmıştı. İkisi de, Hazar-Zagros bölgesinden İndo-Zagros Kurti halklarındandılar.

Ünlü tarihçi **A. Moret**; Napatada da elde edilen dikili taştaki kahramanlık yazıtındaki; Firavun Thotmeş'in, büyük Mitanni ordusunun Kralı Haşetyo'nu yenmesinden hareketle, Maneton'nun Hkasos (Hiksos) denilen kavminin, Khurdi-Mitanni Kral Haşetyo ile halkı varsayımını öne sürmüştü. Tevratta Horti diyc namlanan kavimin KKhurri-Mitanni olduğunu söylemiştir.

Sedat Alp'te Hatti kralı Supluluma'nın "veba tabletlerine" dayanarak anlattığı olayda, Mısır ile yapılan devletlerarası bir antlaşma ile Fırtına Tanrısı Teşup tarafından korunan ve kollanan "Kuruştama" diye anılan bir kabilenin Mısır'a gönderildiğini. Babam (Mısır ile) antlaşma tabletini tekrar istedi. Eskiden Fırtına Tanrısının, nasıl Hatti adamı olan Kuruştama halkının ve Mısır'a götürüldüğüne değinmiştir. Bu dönem belki de bir nevi Abra (İbrahim) ve Yusuf dönemi olarakta isimlendirilebilinir.

Meyer'in bölgede yaptığı arkeoloji alanındaki çalışmalardan elde edilen verilerde de(Babil yazıtlarını çözülmesiyle), dönemin Sup ülkesi kralının, aynı zamanda o dönemdeki Elam,

Akat ve Amuru kralı gibi eşit bir konumda olduğunu saptamıştı. M.Ö.3000'li yıllarda Subardo ülkesi, Fırat'ın, Habur nehir'i ile kesiştiği bir noktada ve Furhatti'nin kenarında büyük bir **Subardo krallığı olduğunu ve bu krallığın adının da KHAN (XAN=daha sonraları Keyani krallığı olarak adlandırılır) krallığı olduğunu belirtir.** Tam 1330 yıl sonra, yine Kurdiler **KHAN** soyluları olarak Mısır'da Firavun'un ülkesini alıp, tam 155 yıl boyunca Mısırı yönetmişlerdi. Mısır yazıtlarındaki, Xortilerin geliş yeri olarak gösterilen yer ile Subardoların yerleştikleri yer aynı coğrafyaydı. Bu soy isimlendirme, Supardo, Mitanni ve sonradan Med/Aran krallığı ve ondan sonrada, diğer uluslar tarafından da bin yıllarca soyluluk unvanı olarak kullanılacaktı. ***KHAN'a devletinin başkenti (Etrüsklerle aynı) "Tirka" ydı***. Bilindiği gibi Subardoların bölgesine daha sonradan Asurlar yerleşerek bu Kurdi kavmiyle kaynaşacak ve bölgede Mittaninin mirasçısı olarak 630 yıl boyunca iktidarda kalacaklardı. Kimi Asur kralları, bu kavimin içinden çıkacaktı.

Keza Homeros'un anlatımına göre, PirAmo (TuruWa savaşları sonrasında) oğulları İtalya bölgesine geçecek ve orada ETRÜSK/TARHUN diye bilinen KHan (Keyani) uygarlığını kurup, Roma uygarlığının atası olacaklardı. Onların da iktidarı tesadüfki 152 yıl sürmüştü. Helasların, Latinleri kışkırtması sonucu, bu krallık yıkılmış yukarı ülkeye çıkarak, Germiyan (Germen: Alman ve Hollanda) kültürünü oluşturmuşlardı. Heredot'ta benzer nitelikte Tarhun'ların Hatti kökenlerine işaret ediyordu. Manes'in oğlu Atys zamanında ortayaçıkan kuraklığın büyük açlığa neden olduğunu belirtir. "Kral halkı iki gruba ayırmış ve kura ile bir grup kalıp öteki grubun göç etmesini kararlaştırmış. Lidya'da kalanlara kendisi göç edenlere ise oğlu TyrHeno(s) komuta edecekti. Kura çekidikten sonra bir kısım Lidyalılar İzmir kıyılarına gittiler. Ve orada gemiler inşa ederek hayatlarını kazanmak için bir yurt bulmak için denize açıldılar. Birçok ülke geçtikten sonra İtalya'nın kuzayindeki Umbriya bölgesine gelip buraya yerleştiler."

Güneşin (Khan (Keya)) Kralları;

Mısır dönemi Xorti krallarının da isimlerine baktığımızda Khurdi kökenli isimler aldıklarını görüyoruz. Örneğin, **Amu.Sati(Sati=Kurdi anlamına gelir. Satiwaza=Kurti Waza**) gibi isimler almışlardı. Hiksosların, Mısır'a girişiyle birlikte o dönemdeki tüm siyasi ve dini iktidarlar sarsılmıştı. Mısır'ın kuzey bölgesine yerleşmelerinden de anlaşılacağı üzere, Hiksosların, güney ve kuzey Mezopotamya ile Suriye ye kadar geniş bir alanda güçlü akrabalık ve siyasi ilişkilerinin olduğu gerçeğini bilmek gerekir. Bu dönemde Güney Mısır'da tahtta oturan Haçepsut, bu güne kadar ulaşan yazıtında, Hiksoslar dönemini şu şekilde anlatır:

"Kuzey ülkesinde, Avariste, Asyalılar var..." Avaris denilen kent Hiksos-Hortilerin başkentiydi. Bu kraliçe döneminde, Hortilerin başında ApePhis (veya ApePi) diye isimlendirilen bir kral vardı.

Hiksoslar, Mısır'ın 14, 15 ve 16. Hanedanlık dönemlerinde iktidarda kalmışlardı. Bu güne kadar ulaşan kralların isimleri ve iktidar dönemlerine bakıldığında,

- Saliti-**NeHeşi**

- Sakir-Har

-KHeyan(Keyan: 30-40yıl)

-ApePi[148] **(40yıl)ve**

-KHamudi (Xamudi: 1555-1544) adlı kralları olduğunu biliyoruz.

---

[148] Kimi ırkçı Türk tarihçileri bu ünlülüğü, Orhun yazıtlarına atıfta bulunarak (insaf günümüzden 1200 yıl önce, bu olaydan 2500 yıl sonraki yazıtı gösterecek kadar) kör olabiliyorlar. "Apa" kelimesinin bu yazıtlarda olduğunu anlamının Büyük baba olduğunu, dolayısıyla Kürtlerin "Apo"'suna denk geldiğini DeGroot'a dayanarak yazacak kadar tarih ve kültürden bi haberler. A.Taner Kışlalı, De Groot'a dayanarak (The Hunnen), Kürtlerin Anadoluya Türklerden önce gelen bir Türk ırkı olduğunu, Farsça'nın etkisiyle dillerinin değiştiğini yazdığını belirterek bu deli saçması fikri savunmuştur. Bir sohbetimizde, hocam kitabınızda De Groot'a dayanarak, Türk ve Kürtlerin aynı anlamda olduğunu söylüyorsunuz, siz Kültür Bakanlığı yapmış birisiniz ne kadar gerçekçi?" "evet doğru T ile K'nin yerini değiştir aynı oluyor," gibi düz mantıkla cevap vermişti. Uzun bir tartışma olmuştu ama bende onu ayrı olduklarına o günkü birikimimle ikna edememiştim. Her oryantalistin peşine takılan Türk bilim adamları absürt çıkarımlara devam etmekte kararlılar. Serok Apo herhalde tüm bu olanlara bıyık altından gülerdi. 3700 yıl önceki atasından aldığı ünlülüğün şansını, kaderini olduğuna kendisi karar verecektir.

Yine bu iktidar döneminde yaşamış olan, **Mısırlı tarihçi Manetho,** Hiksoslarla ilgili olarak bize bazı bilgiler sunmuştur;

"Başımızda Timai.os adlı kral vardı. Her şey onun zamanında başladı. Tanrı bizden neden razı değildi bilemiyorum. Doğudan gelen yabancı adamlar aniden ülkemizi bastılar. Cesur insanlardı. Hiçbir karşı koymaya rastlamadan ülkemizi ele geçirdiler. Yöneticilerimizi boyunduruk altına aldılar. Şehirlerimizi yağmaladılar, mabetlerimizi yıktılar, erkeklerimizi öldürüp çocuk ve kadınlarımızı esir aldılar. Sonra kendi krallıklarını kurdular. Krallarının adı Salatisti.. Yukarı ve aşağı Mısır'ın hâkimi oldu. Gerekli yerlere garnizonlar kurdu. Salatis'in askerlerinin sayısı 240 bin kişiydi[149]."

Anlaşılacağı üzere, bu kavim Yukarı ve güney Mezopotamya'yla ilişkili güçlü bir krallıktı.

Amosis döneminde Hortiler (1570-1545) Mısırdan çıkarılmışlardı. Ama bu dönemin etkileri oldukça fazla olmuştu. Mısır krallığı Kurdilerden oldukça fazla etkilenmiş, giysileri (giyim tarzları), ev araç gereçlerinde değişimler görülmüştü. Bu dönemden sonra Mısır'da tıpkı Akat ve sonraki dönem Asur geleneğinde olduğu gibi, kendi egemenliklerini korumak için ilk kez daha güneylere, Suriye (Asya) üzerine sefer düzenleme siyasetini bu işgal sonrasında yürütmüşlerdi.

Din içeriği olarakta, Mısır yazıtlarında sth(Seth) diye adlandırılan Fırtına Tanrısına tapındıkları anlaşılmaktaydı. Bu Tanrı TeSup/Tarhundu. Kurdiler, dağ kültüründen geldikleri için ana panteon Fırtına tanrısı olmuştu. Sonraları, Atomcu kültür ve tek tanrıcı düşünce yapısının Mısır'da gelişmiş olması yine bu istilanın etkileri olarak görülmektedir. Hz.Abram ve Hz.Yusuf'un bu kabileden olduğu da açıklık kazanınca, hatta Hz.Yusuf'un Horiler döneminde maliye bakanı olduğuna dair güçlü veriler elde edilmiştir. Tek tanrıcı dinin Kurdilerin etkisiyle Mısır'a ve Ar-Zawe (batı Khurdi) kavimlerinin de etkisiyle bu coğrafya'nın Yunan felsefe anlayışın (atomcular)a yansıdığını anlamamızı sağlıyor. Ayrıca bu dönemle ilgili olarak Tevrat'taki verilerin zen-

[149] Hatırlarsak Guti döneminde de, aşağı güneye böyle büyük bir akın olmuş ve Mısır kralı tüm gençleri askeri güce çağırmış ve askerliği zorunlu kılmıştı. Ama bu dönemdeki akınlar, daha çok bu günkü Filistin bölgesine kadar olan yere kadar yayılmıştı.

ginliği ayrıca ele alınmalıdır. Çünkü ölü yakma geleneği dağlı Kurdilerin soylularına (İndo/Aryan Zagros kültürüydü) yani çobanlara ait bir gelenekti. En azından bu bölümü biliyoruz. Dağlı Kurdilerin soylularının ölülerini yaktıklarını, Guti/Mitani ve Nes(Med)lerin bu âdete sahip olduklarını bilmemizle birlikte, gerek Hatti ve gerekse de Piani yerleşim yerlerindeki arkeolojik kalıntılarda, hocker tarzı gömü ile birlikte ölü yakma geleneğinin de devam ettiği de görülmektedir. **Neslerden sonra Hatti kralların yakılması, günümüzde hiçbir Hatti kralının ulaşmamasını sağlamıştı. Yakılan kralın külleri ise Furhatti (Mala) ile Arzanta (Dicle)'ya dökülür, ata topraklarına dağılması istenirdi. Güneşten toprağa töresi uygulanırdı.**

Kurdilerden bir bölümü ölülerini yakarken bir diğer kesimi ölülerini gömmekteydiler. Daha doğrusu rahip/soylu/kral ailesinin ölüleri yakılırken, halka mensup kişiler (bu gelenek Medlere de geçecekti) önce dağa götürülüp eti kemikten sıyrılana kadar bekletilir, ardından gömülürdü. Ama insanın kurban edilmesiyle ilgili motiflerle ilgili veriler yoktu. Veya bu türden bir arkeolojik buluntuyla ilgili veriye rastlayamadık. Bu bağlamda Kurdilerin bu töresiyle ilgili Tevrat'ta bir ipucu elde edilebilmiştir. Tevrat'ta, Abram (İbrahim) oğlu İshak'ı kurban ederken, yakama geleneğini kullanıyordu. Samilerde (ki Kur'an da da) yakma geleneği olmadığı için, Tanrıya kurban edilen kişi İsmail olarak gösterilmekte, ama İbrahim'in, İsmail'i kesmek isterken Allah kurbanlık göndermişti. Oysa Tevrat'ta ise, kurban töreninde yakma töreni vardı.

Tekvin (Bap) 22

Ve bu şeylerden sonra vaki oldu ki, Allah İbrahim'i deneyip ona dedi;

' Ey İbrahim ve o; İşte ben, dedi. Ve İshak'ı al ve Moriya diyarına git, orada sana söyleyeceğim dağların biri üzerinde onu **yakılan** kurban olarak takdim et. Ve İbrahim sabahleyin erken kalktı ve eşeğine palan vurdu ve kendisi ile beraber uşaklarından ikisini ve oğlu İshak'ı aldı **ve yakılan kurban odunlarını yardı**. Ve kalkıp Allahın kendisine söylemiş olduğu yere gitti... Ve Allahın kendisine demiş olduğu yere vardılar. Ve İbrahim orada bir **mezbah yaptı ve odunları dizdi. Ve oğlu İshak'ı**

bağlayıp onu mezbah üzerine odunların üzerine koydu. Ve İbrahim elini uzattı ve oğlunu boğazlamak için bıçağı aldı...

Kurdilerin efendileri/kral ailesi, ölülerini yakıyorlardı. İbrahim'de ölmeden kurban veriyor ve yakıyor (daha doğrusu yakacak). Bu tören Hz.Abra'nın soylu biri olduğunu kanıtlamaktadır.

Ayrıca bu durum Kurdilerin insan kurban etme geleneklerinin olabileceği üzerinde durmamız gerektiğini göstermektedir. İlkel dönemlerde insanlar, Tanrılara kurban verildiği gibi, ardından yakma işlemi uygulanması, bir gelenek olarak (Ortadoğu'da) sadece Kurdilerin efendilerine ait bir adetti. Bu geleneğin son temsilcileri, Kurdilerden Medlerdi. Medler, kutsal kitapları Avestanın ölü yakımayı şiddetle yasaklaması sonucundan bu geleneklerinden vazgeçmişlerdi.

Melez Krallık: ASUR(AŞUR)LULAR

Sami kavramı kuşkusuz diyalekt olarak, Arap bölge merkezli bir çıkıştı. Fakat gerek Kurdilerle gerekse de Akamendiş (Farsi-İrani) kavimler ile de, ortak-sentez kültür ırkların oluştuğunu da bilmek gerekir. Örneğin Kussi (Kasit)lerden sonra, Sami kültür orijinli Asurlular; Kurdilerin elinden aldıkları iktidarı-tahtı bir anlamda Kurdi kültür mirasının devamcısı olduklarını iddia ederek, egemenliklerini ideolojik olarak sağlamlaştırmaya çalışmıştılar. Asurluların gerek dil gerekse de mimari(kültür açısından), (Kurdilerle) birçok ortak yanları vardı. Buna rağmen, kuzey Kurdi kabileleri, Asur'un geliştirmek istediği bu siyaseti kabul etmemiş ve kendilerini, onlardan farklı görmüşlerdi. Sami kökenli olan bu devlet ile tam yarım asır boyunca çok kanlı ve çetin savaşlar yürüttüler. Khurdi coğrafyasının ve doğal zenginliklerinin belki de en fazla tahrip edildiği dönemlerden biri de, bu dönemde yaşanacaktı. Asur yıkılıncaya kadar da asla mı asla mücadeleden yılmamış ve boyun eğmemişlerdi.

Kuşkusuz bunda öncü rolü Nairi kuzeyi denilen, Biani-Xaldi bölgesiydi. Öyle ki Biani, sadece Asur'a karşı direniş veya göçün yaşandığı yerleşim bölgesi değildi, aynı zamanda bölge halklarını bir çatı altında örgütleme ve Asur işgaline karşı onları harekete geçirmek gibi misyonları olan bir birlikti. Sami-

lerin (Sümerler döneminde, özellikle **M.Ö.3500 tarihlerinde), yaşadıkları bölgede çöl iklimi gittikçe hâkim oluyordu. Var olan tarım alanları yeterli gelmediğinden, bir bölüm Mısır'a doğru hareket ederken aslında büyük ve önemli bir nüfus ise kuzeye, yani güney Kurdistana doğru hareket etmişlerdi**. Bölgeye geldiklerinde Zagros halklarından olan Kengilerle ve onlarla aynı soydan gelen diğer Kurdi soylarıyla karşılaşmışlardı. Asker, Karker=işçi pozisyonunda görev aldıkça, akrabalarını da yanlarına alarak demografik olarak bölgede çoğaldılar. Ve daha sonraları Akada denilecek bölgeye yerleştiler. Zaman içinde, askeri görevler de önemli bir unsur haline gelen Sami kökenli kavimler, savaşçı kimliklerini, Akad süreci ile başlayıp, Asuri döneme kadar oldukça güçlü ifade etmiştiler. Bu bölgeye yerleşmek istemedeki iradelerinin gücü, sonunda başarı kazandırdı. Samiler, Kengi coğrafyasında güçlü bir kimlik kazandılar. Akade-Sümer hükümdarlığı dönemi, savaşçı-çoban Gutilerin, Zagros'tan inişiyle yıkılmış. Yerine kurulan, Kengi-Guti iktidarı, 125 yıl boyunca İndo-Kurti kökenli çoban kültür hâkimiyeti etkisinde yaşamıştı. Utu-Hegal dönemi, Guti konfederasyon iktidarını yıkarak, Samileri tekrar iktidara taşımışsa da, özellikle M.Ö.2000'lerin başlarında, Zagros kökenli Elamlar tarafından (Kurdilerden, Sup, Kasit ve Lulubilerin de desteğiyle) iktidardan düşürüldüler. Bu yüzden, daha güneylere doğru çekilmek durumunda kaldılar. Ama bu kavimden bazıları daha kuzeye SubArdoların içlerine kadar yayılıp, akrabalıkta kurarak, bölgede tutunmayı başardılar. Bu kabile daha sonraları burada güçlenip, Ninova'yı da alarak hâkimiyetlerini ilan edecek olan Asurlulardan başkası değildi. Asurlular, Akadeliler gibi Sami orijin bir kavim olsa da, içlerinde güçlü Subardo kavminden melezleşmiş soylu aşirler de vardı.

Bu çaba Samilerin, Kurdistana ikinci kavimsel göçleriydi. Bu bağlamda Asurluları melez bir kavim olarak nitelemekte yanlış olmasa gerek. Khurdilerin (önce Kasitler ve onun ardından Diper boyların yenilgisi gelmişti) bu iktidar sürecini kabul etmemesi, daha önceden de belirttiğimiz gibi, bu kültürü Sami gördüklerindendi. Bu ikinci Sami yayılışı dönemi, kuşkusuz bölgede gittikçe etkin olan Kuzey ve doğu İndo-Zagros kavimlerin gücünden de kaynaklanmaktaydı. Özellikle çoban ve savaşçı kültürün yarattığı yıkıntılar Sami kavimlerin güçlenme-

sinde çok büyük bir etken olmuştu. Bu mücadelenin uzun bir süre olduğu gerçeği tarihçiler tarafından ifade edilmekteydi. Daha sonra bu kültür kendini, sentez uygarlık çabalarına bırakmıştı.

Sami kavminin üçüncü hareketi, batıdan gelen Mikenler olarak anılan fakat tam anlamıyla çözümlenememişbilinmeyen kavim akımları, kuzeyden gelen başta Kaşka (Gaşka=Lazların ataları olsa gerek) saldırılarının olduğu dönemde olmuştu. Bölgenin vahşi Ari kavimlerince talan edilmesini fırsat bilen, güneydeki Sami kavimleri, bu yeni boşluğu hemen değerlendirerek doldurmuştular. Hatta karmaşadan yararlanarak daha kuzeye doğru çıkmışlardı. Asurluların ticari koloni dönem sonrası, kontrolsüz olan Kurdilerin yaşam alanları Asur kontrolüne girmişti. Asurlular her ne kadar (Akade gibi)Kurdi dil diyalekt etkilerini gösterse de, Sami dil unsurlarını da güçlü olarak taşımaktaydılar ve bu dilin, Kurdi dili üzerinde de önemli etkisi olmuştu. Bu dil Kurdi-Sami karışım olan Arami diliydi. Bu dil geleceğinde etkin bir diyalekti olacaktı. Bu yüzden, Asurilerin bıraktığı tabletler sonraki bölümlerin ana konusunu ve anlatımını da oluşturacaktı. Asur dili ile Amuru (Hammurabi-Babil) dili arasında ortak özellikler oldukça fazladır. Bu dönemde Samilerin, Palestina ve Suriye'de oldukça hâkim oldukları, hatta yine bu dönemde Kurdilerin daha içlerine kadar girerek, Nirip (Nizip)e kadar ilerlediklerini biliyoruz. Bu günkü Rum kale denilen civarlarda Beyta Zamani (Arami-Arap) krallığını kurmuştular. Kurdilerden bazı aşirler ise, gerek Asur ve gerekse bu bedevi-savaşçı kabilelerin saldırıları sonucu daha kuzey ve batıdaki akrabalarının yanlarına, hatta Urmiye-Hazar ötesine kadar gitmek zorunda kalmışlardı.

Şemsi Adad iktidarı sonrasında, Harana Kralı Amurru'lu Asditakim adlı biri gösterilmektedir. Hatta bu kralın ölümüyle birlikte, Amri sülalesinden Zimri-lim adlı bir kral Asur tahtına geçmiş ve bölgede otoriteyi sağlamış fakat Harran kentini tam anlamıyla kontrolüne alamamıştı. Bu kişilerle, yine Amurrulu Bene Yamina kabilesi yaşlılarının Harran'da ki, meşhur Sin tapınağında bir araya gelerek anlaşma imzalamış olmaları, Arami-lerin bölgeye gelişi ve yerleşimiyle ilgili bize güçlü bilgi verdiği

gibi, aynı zamanda bugünkü Arapların atalarının kuzeye doğru ne kadar ilerlediklerini de göstermektedir. Babil döneminde Amoriler önderliğinde ve hâkimiyetinde bölgede ticaretin geliştiği ve egemen sınıfın Amoriler olduğu anlaşılmaktadır.

Sami iktidarları, Kurdiler'in tarım kültürünün yaşandığı düzlük alanlarda egemenliklerini zorlanmadan sağlarken, kuzeydeki çoban savaşçı Kurdi kabileleri yüzünden, ülkenin zenginliklerine o kadar rahat sahip olamıyorlardı. Yukarı ülkenin madenleri iştah kabarttığı kadar kolay sahip olunabilecek zenginlikler değildi(bknz. Addeşer).

Kuşkusuz, Sami kökenli kabilelerin en güçlü yayılışı, Amuruların devamcısı olan Arapların yayılışıydı. Bu yayılış etkileri bugüne kadar devam eden İslam döneminin etkisiydi. Bu dönemde sadece coğrafi yayılış ile değil, güçlü kültürel ve siyasi asimle çabasıyla da önemli etkilere neden olmuşlardı. Birçok Kurdi alan ve tarih araştırmacısının "İslam döneminin bu halka çok şey kaybettirdiğine" dair çıkarımın nedeni de, bu gerçeklikten kaynaklanmaktadır. Oysa önceki hamlelerinde bu ilerleyişi durduran güçlü konfederatif aşiret yapılanması vardı.

Hatta Kasit döneminden sonra, Mitanni-Kurti konfederasyonun yeniden etkinlik kazanıp bölgeyi kontrol altına alışına kadar. Hatti kralı SupilLuluMa'nın oğlu PiyaSili (PiyaSar (veya PiyaKurdi); gerçek adı SarreKu) ile Kurti kralı KurtiWaza ortak hareket ederek WeşuGani'ye doğru giderken Harranı da alarak, Kurdi konfederasyonun içine sokmuşlardı.

KARDUNAJLAR-KASSULAR:

Kassitler veya diğer adıyla KarDular, yazılı tabletlere Kassu olarak geçmişlerdi.[150] Kasitler, gerek Mitanni ve gerekse de Hattilerle ortak panteon tanrılara sahipti. Kassular, Hazar (Aryan İndo)-Zagros Kurdilerinden oldukları kabul görmektedir. Dolayısıyla M.Ö.2000 lerde Nesler ile (ile LuGa, MaiTeni, KizzuWatena, ArZawe) aynı dönemde ortaya çıkmaları, aynı inanç

[150] Dr.Bender hoca Şahnameye atıfta bulunarak, bu halka Cemşit isimin de verildiğini belirtmektedir. Kassu ünlülüğü, ileriki bölümlerde ele alacağımız Med krallığındaki, DiYeko'nun oğlu Pırahort'un efendisi olduğu kentin adı olarakta göreceğiz. Kassuların Hazar civarından gelen İndo-Kurdi kavmi olduğunu bildiğimiz için, Kassuların geliş yeri olarak burası, yanı Medya içindeki bu bölge olarak adlandırmak yanlış olmaz.

motiflerinden dolayı da, ortak kültür birliği bağlamında değerlendirmeler yapılmasını sağlamıştır.

Sonraki dönem (M.Ö.700 yıllarında) Med ülkesinde, Di-Yeko'nun oğlu, PıraXort (2. Veya 1.Ferhat) Kassu bölgesinin efendisi olarak geçmesi nedeniyle, bu bölgeden gelen Kassular ile Med ülkesindeki Kassu'nun birbiriyle aynı olduğu anlaşılmıştır. Kassulardaki Elam etkileri de dikkate alındığında (ileriki dönemlerde de göreceğimiz gibi), müşterek hareket tarzları, siyasi ve askeri birlik anlayışları iç içe geçmişliği kanıtlamaktadır. Bir başka gerçeklik ise, Hazar (yukarı İran platosu) bölgesinden güney doğuya doğru indiklerini bilmemizde bu tezi kanıtlayan başka bir veridir. .aş, .eş, .asp ve .dat ünlülüğünü son eklerde taşımaları da Med ve 2.Med/Part bölgesinin Kassular ile ortak kültür yapısına sahip; at yetiştirici, çoban kavim olduklarını göstermektedir. Ayrıca, Kasuların ortaya çıkışıyla, diğer Maiteni ve Nes (Hitit)lerin bölgeye gelişleri arasında da doğru bir tarih ilişkisi vardı. Sami kavimlerinin Hammurabi iktidar dönemiyle birlikte belirgin bir ölçüde egemenlik sağlamaları sonucunda, konfederatif ikinci birlik çabası ortaya çıkmış ve Kurdilerin etkin siyasi ve askeri gücü olan çoban savaşçılar bu ilerlemenin önüne geçmek için, güneye doğru inmişlerdi. Bu iniş ikinci Kurdi nüfus ve iktidar hareketiydi. Bundan önceki dönem ise Gutiler dönemiydi. **Üçüncü konfederatif birlik çabası, Hattilerin önderliğinde 21 Kurdi bölge krallığının katılımıyla gerçekleşecek olan, SuppiluluMa dönemi sonrası büyük kral Muvatalli dönem siyasetinde gerçekleşecekti.**

Tekrar kaldığımız yerden devam edersek, Kassular döneminde, Hiksos-Hortiler diye adlandırılan kavim hareketi, sadece batı NaTolaya doğru olan coğrafyada değil, Kurdilerin tüm bölgede iktidar olması sonucunu doğurmuştu. Mısır hanedanlığını da yıkarak tam 155 yıl Kurdi iktidarını sağlamıştı. Bu zamana ikinci Rönesans dönemi de denilebilir. Bu yayılım ve batı ile güney istikametindeki dağılım sonucu, tüm bölge adeta Kurdileşmişti. Batıda sonraki dönemlerde kurulacak olan, LuGa, Ar-Zawe ile KizzuWatena krallıkları da bu dönemdeki yayılımın uzantıları olarak ele alınmalıdır. Kurdiler her yönden saldırının önünü kesmek için, topraklarındaki medeniyetleri korumak ve sahiplenmek için hareketlenmişlerdi.

Res. Kasit Kralı Meli Suppa

Kasitler denilince özdeşleşmesi gereken şey, bu halk ile atlar arasındaki doğru ilişkidir. Kasitler Kurdi kavimleri içinde ata düşkün ve süvari kimliklerini ve soyluluk unvanını da bu özelliklerine göre alan kavimdi (.asp son ekinde olduğu gibi). Kasitlerin devamı gibi Mitaniler de, bu özelliğin sürdürücüsü olmuşlardı. Yerleşim olarak, Elamlıların Kuzey batısı ve Kurdilerden Lulubilerle, ortak alanlarda bulunuyorlardı. Dolayısıyla Elamlar ile en güçlü ilişki kuran, ikinci güçlü Kurdi kavimiydi. Ön tarihçiler yine bu halkı Aryan kökenli olarak göstermiş ve eldeki verilerden yola çıkarak Mitanni(MaiTeni), Nesler gibi ortak kökende Aryan ulus atalarını aramışlardı. Aslında Kasitler her ne kadar, ön Asya dili ve kralları da bu tarz son ekli (ekle-

meli) unvanlar Karduniaş (Kardu) gibi almış olsalar da, İndo – Zagros (Hazar yani Aryan) grubundandı. Kaşşu adı baş tanrı anlamında olduğu için, Kurtilerde önemli bir özellik TeSuptan sonra her kavim kendi içinde bir tanrıya sahip olur ve o adla da anılırdı. Kaşşu (Akatca) adı, Tanrı isminden dolayı alınmıştı. **Kaşşu/Tesup/Tarhun** aynı anlamdaydı. Bu isimlendirme kuşkusuz çevre halkları da etkilemişti. Örneğin Asur mabudu da, hem tapılan bir tanrı, hem de halkın adıydı. Baş tanrı Turgu (bazı Türk arkeoloğlar(!), Türk ve Türkü gibi isimlendirerek kendilerini Kengilere bu isimle iliştirmeye çabalamıştılar), **Neslerdeki Tarhu ile Kasitlerdeki Tarhu; Kurtilerdeki TeSup aynı tanrıydı. Oysa sonradan yapılan çalışmalar bu halkın (tarımcı) ön-Kurdi kökenli halk grubuna girdiğini, İndo-Zagros (çoban) Kurdilerinden olmadığını göstermiştir**[151]. Dun-iaş, Mir-iaş, Ser-iaş, KarDu-iaş tanrı isimlerinin de gösterdiği gibi diğer Kurdililerde –iaş ünlülüğü TeŞup'tan gelmekteydi.

Guti-Kurti temelli birçok tanrı isimi, Mitanni(MaiTeni), Nesler ve Kardularda tespit edilmişti. Bu kavim mensupları ***"Karker"*** denilen bir sınıfa mensup bağımsız, fakir ve at yetiştiriciliğinde ustalaşmış bir halktı. Elam kralı RımSin önderliğindeki, Elam ile güçlü siyasi ve askeri birlikler kurarak Samilerin Mezopotamya'dan atılması için güçlü süvari birliklerin oluşmasına katkı sunmuştular. Onların amansız süvarilerinin karşısında hiçbir Sami gücü duramamıştı.

[151] Kurdilerden, Avrupa'ya uygarlık taşıyıcı Mezopotamya çocuklarından Tarhun (Etrüsk/Keyani)lar, Horti/Keyani yani Hiksos denilen Kasit, Maiteni ve Supardolarla aynı ünlülüğü alması, bin yılların kültürel özelliğinin ortak yansımasıydı. Hatti, Kasit veya Khurdi uygarlığının ayrı uygarlık olarak göstermeye çalışan Avrupa merkeziyet ideolojisine de tarihsel cevaptır.

Res. Kassuların Mabutları

Sonuç olarak, Akatların ikinci iktidarı ve Samilerin güçlenmesi sonrası Mezopotamya, deniz krallığı ve Akade olarak bölünmüştü. Babil iktidarı sonrasında ise Amurları, Ur hanedanlığını tümüyle kontrol altına alması sürecinde Samiler, Mezopotamya'da daha güçlü yer edinmiş ve siyasi iktidarlarını oldukça pekiştirmişlerdi. Samiler Güney Kurdistanda kalıcı olduklarını göstermişlerdi. Çöle dönme niyetleri yoktu.

Hammurabi'nin ölümünden sonra güçsüzleşen Babil iktidarı, Elamlılarla birlikte hareket eden Kassitlerin de etkinliğinin artmasına neden olmuştu. Kengi uygarlığını yaratan iki güçlü halk atalarının zengin topraklarını kolay kolay Samilere vermeye yanaşmıyorlardı.

Kasitler, başta sadece bölgedeki vahşi atları yakalayarak onları terbiye edip, Sinear'a satmış, sonraları ise işçi olarak yer edinmişlerdi. Süreç içinde Kurtiler'in (kent egemenlerin) çözülüş döneminde, etkin bir siyaset imkânı bulmuşlardı. Görülecek-

tir ki, gerçek taş işçiliği ve ince Kudurlar bu iktidar döneminde dikilecek ve Kengi coğrafyasında, Gudea'dan sonra, en güçlü eserleri Kurdiler arasında yine Kasitler bırakacaktı.

Res. Başında serpuşuyla Kasit kralı ve Mabutları
(Güneş Kursu ve Ay-Yıldız)

KASİT İKTİDARI

Res. Kassu dönemi Kudurlar

Kasitler, Gund-aş adlı kralları döneminde, Sinear'a doğru yöneldiler. Bu yönelimde güçsüzleşen Amuru-Babil devletine son darbeyi vurarak ortadan kaldırdılar. Akat-Sümer coğrafyasında, Kardun-iaş tanrılarının mabutlarını götürerek iktidar oldular. Asurbanipalin kütüphanesinde, Kasit kralı **Agum**'a ait bir kitabe bulunmuştu. Bu kitabe, Kengi ve Asur dili ile yazılmıştı. Dolayısıyla bu anıt sayesinde Kasitli hükümdarların Agum'dan önceki isimleri de, günümüze kadar gelebilmiştir. 1450-1415 den sonraki dönemleriyse, Telül ve Amerna mektuplarından öğreniyoruz;

Ka.daş.ManXarbe,

2.BurnaBuri.yaşh (1390-1351),

GuriKalZu(KuriGalZu) (1344-1323),

1.Kar.duş.Man[152](1296-1280)

Ka.deş.Man-Enlil(1280-1251),

KastiliGa.ş[153] (1251-1244),

AdadşumNasır (1234-1205)

Kral isimlerinden de anlaşılacağı gibi, iktidarlarının ilk dönemlerinde özgün Kurdi isimleri kullanılmış, son dönemlerinde ise (AdadşumNasır gibi) Elamlılar gibi, Samiler üzerinde otorite kurmak ve saygınlık kazanmak için Samileşen ünlülükler almışlardı.

Asur hükümdarı Adadnirari (MÖ.1320–1290), **KurGal**'ın iktidara gelmesini bir türlü içselleştiremediğinden, Kurdiler'in üzerine seferler düzenledi ve yaptığı savaşların birçoğunu kazanarak, Kasitlerin elindeki Habur'dan Babil sınırlarına kadar uzanan bölgeyi ele geçirdi. Ve sonradan Beynennehreyn ülkesine yönelerek bu ülkeyi de işgal etti. Kasit kralı Kurgal ın oğlu

[152] Horasan/Hazar bölgesi efendilerinin sonuna "Man" ünlülüğü alınaları da, Kasitlerin Hazar bölgesinden gelen İndo(Aryan) Kurdilerden olduğunu kanıtlayan bir başka veriydi. "Man" ünvanı çoban ve yoksul(göçebe) Khurdiler tarafından kullanılırdı. Hazar-Horsan bölgesi Kurdilerin ünvanıdır. Devşirilmiş Kurdilerden olan TürkManlerinde aynı ünlülüğü alıp, kendilerini Horasani görüp, Türk görmemelerinin de sebebi de bundandı.

[153] Günümüzde hala Khurdi isimleri arasında, soy işim olarak, Taş, Daş gibi ünlülükler oldukça fazla kullanılmaktadır.

(Nas.Mer.taş)[154], babasının öcünü almak istedi ve bunun için toparladığı ordu ile Asurluların üzerine yürüdü. Yapılan iki savaşta yenilerek savaş alanından ayrıldı. Ve bu yüzden Dicle'nin sağ yakasındaki Pilaski'den, Zara dağındaki LuluMa'ya kadar olan bölgeden de çekilmek zorunda kaldı. Böylece bu bölgelerde Asur eline geçti. Nasmurtaştan (Hattilerdeki "Nes" ünlülüğü burada da görülmektedir) sonra sırasıyla, Ku.daş.ManTurgo, Kudaşmanturyaş, İsa Mita, Kutburyaş, Bitilyaş geçti. Bitilyaş'ın hükümdarlığı Tiglatninipin krallığı zamanına gelmektedir (M.Ö. 1260 – 1240, Babile bu tarihlerde hâkim olan hükümdar adlarının sonunda Komuh hükümdarlarında görüleceği gibi (Teşup) adı sık sık geçer. Hattilerin Şimşek şeklindeki tanrılarının adı sonraları Komuhlarda "Daş, Daşi" şekline, Kuşlularda da "Yaş" biçimi aldığını görüyoruz).

Bitilyaş'ın Kasitlerin başına geçmesiyle, Kasitler tekrar bir araya geldiler. Kasit soyluları Kardunajlarla ordusu Bitil.yaş önderliğinde, Asurluların üzerine sefer düzenledi. Yapılan savaşların uzun bir süre aldığı anlaşılmaktadır. Fakat bu uzun savaşlar sonrasında, Asur ordusu yenildi. Ve Kasitler yeniden hâkimiyeti sağladılar.

Res. Kassu dönemi mabutların hayvan olarak temsili

[154] Hattilerin gerçek isimi olan: Nes ünlülüğü burada da vardır.

Res. Kassu dönemi bir KuDur

Kasit İktidarının Sonu, Asur İşgali:

KralTigaltninip

Bitil-yaştan sonra Bil.nadin.şima tahta geçti. Bil.nadin.şima dönemi, Elam ile de sorunların yaşandığı bir dönemdi. Elam hükümdarı Kutkuturtaş ülkesine saldırarak Nipür'ü aldı. Ve Bilnadini öldürdü. Babil'e, on sekiz şehir kaldı. **Tiglatninip, Kasitlerin, kötü durumda oldukları bu karmaşa döneminden faydalanarak saldırdılar. Bu saldırının olduğu dönemde, Kasit tahtına, Bilnadinin oğlu 2. Kutsamarkubra geçmişti. Asur ve Kasitler arasında yapılan savaşta 2.Kutsamarkubra yenildi.** Asur kralı Tiglatninip bu zaferini taçlandırmak için, ülkeyi yağmalayarak talan etti. Kasit krallarının oturduğu saraydaki

tüm zenginliği yağmaladı. Kurdilere ait tanrı heykellerini aldı ve Kurdilerin elinde esir olan kendi tanrılarından Marduk'u da aldı. Tiglatninip bu kazanımları ile Akad-Sümer hükümdarı olarak kendini tanıtmıştı. Kasitlerdende oldukça fazla esiri de ülkesine götürerek gücünü halkına göstermişti. Asurluların bu bitip tükenmez saldırıları ve askeri-siyasi kararlılıkları sonucu, **M.Ö. 1171 yılında Kasit devleti yıkıldı.**

Asurluların saldırılarına karşı, Elam kralının çabaları ve desteği de fazla bir sonuç vermedi. Kaldelilerin güçlenmesi sonucu, bölge uzun savaşlar sonrasında Kaldelilerin eline geçti. Kardular ve Asurlar yapılan savaşlarda yenilmiştiler. Asurlular, Kardulardan farklı olarak, kısa sürede kendilerini toparlayıp, tekrar savaştılar. 28 yıllık bir barış sonrasında, tekrar Babil'e saldırıp ele geçirdiler. Samamsunan'ın iktidarı döneminde (M.Ö.1182 – 1145) Asur hükümdarı, Babil'in üzerine yürüdü ve birçok yeri işgal etti. M.Ö.1140 yılında, iç kargaşa ve çatışmadan sonra Babil krallığını ortadan kaldırdı. Bu dönemle birlikte *Kasit sonrası dönem olarak ifade edilen Kalde dönemi de kapanıyordu.* Patşeler, Baziler, Elamlar ve son olarak ta Asurlular, Babil'e hâkim oldular. Kaldelileri anlatmamızın gereği, bu bölgenin uzun süre Kardu.niaş (KarDu) ülkesi olarak adlandırıldığı içindi.

Kasit iktidar dönemi, Kurdiler'in ciddi temelde güçlü siyaset geliştirip, dış diplomasi yürüttükleri bir dönemdi. Mısır ile ticari ve siyasi ilişkiler oldukça gelişmişti. Bu siyasetin gereği olarakta, güçlü anlaşmalar yapılmıştı. Bunlardan en önemlisi, kral KadaşManHarbe ile Amenophis döneminde gerçekleşmiş olandı. Oysa Mısır'ın dönek ve güvenilmez siyasetinin farkına varmaları gerekirken, dönemin kralları, bunu önemsememiştiler. İşte bu hatalarının bedelini de ağır ödediler. Karduların, dış politikadaki gerçekçilikleri ve sözlerine verdikleri önem, bu soyun ne kadar yüksek bir karaktere sahip olduğunu gösteriyordu. Bu bağlamda diplomasi tarihinde de, takdire şayandır. Bu iyi niyet o kadar boyutluydu ki, Suriye'yi kendi kontrollerine çok rahat alabilecek güçteyken bile, KadaşManHarbe, bu bölgeyi dostane ilişkiler doğrultusunda Mısır'a bırakmıştı. Hatta kendi kız kardeşini, Mısır kralına vererek, güçlü akrabalık ilişkileri de kurma çabasına girmiş ve Mısır hanedanlığından da kendine bir prenses istemişti.

Kardu döneminde ticari ilişkiler de oldukça gelişmişti. Özellikle Palestin bölgesinde Kenaniler tarafından malların yağmalanmasından dolayı, güvenlik karakolları ve onların yanına kervanların konaklaması için, yapıların yapılması bir ilk olduğu gibi ticarette ne kadar etkin olduklarının da kanıtıydı. Oysa Mısırlılar, tüm bu iyi niyetle yapılan şeylere karşın, süreç içinde gelişen dostane ilişkiler yerine kendi çıkarları doğrultusunda politikalar geliştirmiş, hatta Suriye'nin güneyinin kendilerine hibe edilmesini görmezlikten gelerek Asur bölgesine de girmeye çalışmışlardı. Kasitler'in kendi himayelerinde olan bölgeye, Mısırlıların sokulmasının doğru olmadığını ve dolayısıyla burada kendilerine tabi olan, Asur prensleriyle ilişkiye girilmemesini istemişti.

Mısır İhaneti

BurnaBuri.aşh döneminde, Mısır kralı Asur prensi ile savaş yaptı. Bunu haber alan BurnaBuri.aşh, Mısır kralına bir mektup gönderdi (El-Amerna arşivleri arasında bulunan mektup BurnaBuri.aşh tarafından 4.Amenophis'e yazılmıştır);

"Babam GuriKalZu (KuriGalZu) zamanında, Kenan kralı kendisine gönderdiği bir elçi aracılığıyla Karmişhbat kentine girelim ve beraber Firavun'un üzerine yürüyelim, teklifinde bulunmuştu. Fakat babam, kendisine o zaman şu cevabı göndermişti: Benimle anlaşmak düşüncenden vazgeç! Mısır kralına düşmanlık etmek istiyorsan kendine başka bir müttefik bul! Ben Firavun'un üzerine yürüyemem, onun memleketini işgal edemem. O, benim müttefikimdir."

BurnaBuri.aşh bu mektuba istinaden, kendisi de, Mısır kralının, Asurlularla iletişime geçmemesini istiyordu. İşbirliği tekliflerinin de ret edilmemesini temenni ediyordu.

4.Amenophis ise, her ne kadar böyle bir işbirliğine girmediğini belirtiyorsa da, bu güne kadar gelen kaynaklar da göstermektedir ki, Mısır kralı, bir taraftan Kasitlerle ittifak kurarken diğer taraftan Asur prensleriyle de güçlü ilişkiler kurmuştu. Asurlularda güçlü Kasit yönetimini yıkmak için, Mısır desteğinin olması gerektiğini çok iyi biliyorlardı.

1710'ların başında meşhur Mısır tabletlerinde yazılan, Xortilerin güçlü yayılış dönemi, Kasitlerin de kuruluş dönemine paralel bir tarihti. Dolayısıyla, Kurdiler'in güneye güçlü inişlerinin karşılığını, intikamcı bir temelde Mısır siyasetinde görmekteyiz. O dönemin krallarından Kardun-aş dönemine ait bir KuDur, günümüze kadar gelmiştir. Bu KuDurda Kardun-aş kendini Kudretli hükümdar, Babil hâkimi, Sümer-Akad kralı, Kasitlerin kralı, Kardun-iaş kralı olarak yazmıştı. Mısırlıların diplomasi hamleleri ile Mısır'ın Hiksos (Horti)ler tarafından yeniden ele geçirilmesi önlenebilmişti. Sami dillerin (yok denecek kadar) azalması da göstermektedir ki, Samiler bölgede etkinlerini yitirmişlerdi.

Kasitlerdeki örgütlenme yapısı da bir anlamda Guti konfederatif birliğine benzerdi. Kardunajlar daha çok aşiret reisleri olan A.Galardan oluşuyordu (Hattilerdeki Panku, Maiteni, Med ve Aran krallığındaki seçkin askeri güçlerine Mariyanlar (savaşçı askerler ise "Xort" derlerdi). Askeri savaşçı kesiminde ayrı bir sınıf olarak belirginleşmesi yine bu dönemdeydi. "Marya" diye isimlendirilen bu sınıfa mensup kişiler, yönetimde söz hakkına sahiptiler. Henüz süvari biriliğinin olmaması, askerlerin piyade ağırlıklı olduğunu göstermektedir. Maryalar, Kasit iktidar döneminin kahramanlarıydı. Bu isimlilik Kurdiler için önemlidir. Çünkü onlar, soylulardan oluşan seçkin askerlerine Marya derken, dışarıdakiler ise, onların bu yiğit ve cengâver niteliklerinden dolayı, Horti veya Gort, Horiti gibi ünlülük vererek, cesaret ve kahramanlıklarına haklı paye vermişlerdi. Marya asker örgütlenmesi sadece Kasit döneminde değil, ondan sonraki Kurdi-Mittani, Med/Aranlar da da aynı isimle geçer. Hatta Zerdüşt anlayışının gereği olarak bedenin ehlileştirilip, terbiye edilmesi için, Kurulan Ciwan-MardHanalar (günümüze zorhana adıyla gelmişti) da, Kurdi gençleri ağır alet ve silahlarla bedenlerini terbiye etmek (Kurdi/Trak kökenli Spartalılarda da bu gelenek vardı. Gerek "Marya" gerekse de Sparta gibi savaşçı Kurdiler de, ışığın savaşçısı olduklarını belirten, kırmızı pelerin ve kırmızı potin giyme geleneği vardı) için sürekli askeri eğitim (bir tür dini eğitim desteğiyle) görmekteydiler. Buralarda yetişen kişilere de "Marya" adı verilmekteydi.

Marya, köken olarak Kurdi dil yapısında, "Mar" yani erkek adam anlamına gelmektedir. Er kişi, yiğit kişi anlamındadır. Öteki naturel anlamıysa, "yılan" demektir. Marya ünlülüğü bin yıllardan bu yana tüm orijinliğiyle taşınmıştır. Bir kişinin yiğitliğini ölçmek için günümüzde de Kurdiler, kişiye şöyle sorarlar;

Tı Mara; "sen erkek misin?"

Ve Büyük Uygarlık Sahneden Çekiliyor

Kasitlerin tarih sahnesinden çekilmesiyle Mittani-Kurdi devletinin doğmasını sağladı. Kasitler, sanat alanında da büyük yaratımlarda bulunmuşlardı. Irakta yapılan arkeolojik kazılar sonrası elde edilen veriler de göstermektedir ki, dönemin ürün-

leri şaheser niteliğine sahipti. Bugün Bağdat ile batıdaki değişik emperyalist batı ülkelerin müzelerinde sergilenen KuDurların muhteşemliği, uygarlığının ne kadar ileri olduğunun kanıtlarıdır.

Asfalt taş işçiliği, hünerlerini gösterdikleri bir tür mimari ve sanat aracıydı. KarGameş'ten, Amed'e oradan Kirkük(Arraf), Arbil, Nineve ve Urmiye(Aran)'den, Yekbetene'ye kadar geniş coğrafyada bazalttan yapılmış taş heykel, KuDur ve mimari ürünlerin estetiğini görmek mümkündü.

Res. Kassu dönemi bir kudur

Res. Ateş ve Su Tableti: Mitannîlerin ilk kralı Kirta'nın kahramanlığını anlatan tabletin ön ve arka yüzü (M.Ö 15.yy).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MİTTANİ-KURTİ Konfedarasyonu

Kurdilerin belki de en muhteşem dönemi ve güçlü savaşlardan sonra bir araya gelmeleri (Guti-Kasit dönemi sonrasında, buna üçüncü toparlanma dönemi diyorum) bu dönemde mümkün olabilmişti. Kurdiler, Zagroslar da yaşayan büyük bir birliğin ifadesiydi. Çoban savaşçı bu kavimin derleniş öyküsü her zaman bu dağlar olmuştu. Zagrosların, amansız ve geçit vermez dağlarının avantajlarından yararlanmayı bilmişlerdi. **Khur(Xur) kelimesi, dillerinde *"dağ"* ile *"ev"* anlamına gelmekteydi**. Kuşkusuz bu anlamda göstermektedir ki Zagroslar Kurtilerin hem dağı, hem de evleriydi. Burada yaşayan insanlara da Kurti (t/d; Khurdi) denirdi. Çünkü Kur (veya Khur) = "çocuk" anlamındaydı, **"ti" ise, "aitlik içeren" bir ekti**. Dolayısıyla **Khurti de, "dağın çocukları"** anlamına geliyordu. Kendilerini dağın çocukları olarak tanıtacaklar ve tüm çevrelerindeki komşuları da onları böyle tanımlayacaktı. Bu dönem Kurdileri, on binlerce yıl önce yaşayan Halaf kültür atalarının devamcısıydılar. Hakkâri(A.Kari), Mardin(Ardupa) merkez olmak üzere, güneyi günümüz Musul (Ninova) ve Kerkük(Arraf)'ü de içine alan etkisi, günümüz Maveraünnehir ile Ege arası büyük bir coğrafyayı etkileyen kültür bütününü ifade eder. Bu bağlamda, Kurdilerin tarihinde özel bir yere sahiptirler. Kurdilerin, özgün kültürel çekirdeği bu halkın ve bölgenin içinde yer edinmişti. Tanrıları ve diğer kültürel mit ve yaratımları daha çok dağ ağırlıklıydı. Huda (Xuda) TeSup ile Eşi Hepat gibi. TeSup: Fırtına Tanrısıydı. Dolayısıyla Kurdistanın Zagros olması Ön-Kafkasya kültürü ile örtüşen bir gerçeklikti. Hazar-Kafkas kültürü ile benzeşen yönü de güçlü bir dağ kültürünü içermesiydi. Öyle ki gerek Kengi (Sümer) gerekse de Nes/Niş-Hatti(Hitit) kültüründeki güçlü dağ tasvir ve mitleri ile süslü kültürel ürünler dağdan geldiklerinin güçlü kanıtıydı. **Zagroslardan gerek doğu-batı ve gerekse de güney yönüne yönelik iniş ve dağdaki tarım ve hayvancılık kültürünü, düzlük alana taşıdıktan sonra insanlığın kültürel devrim-aşamaya geçişini sağlamışlardı**. Bu bakımdan da dağ kültüründen ayrışmaktaydılar. Dolayısıyla ilk

yerleşimleri, Zagros, Van gölü, Ağrı dağı, Mardin, Ege, Akdeniz ve Hazar denizine ötesi Turan(Horasan)'a kadar uzayan dağlık bir coğrafyada iken, daha sonraları bugünkü Antalya(SarSala)'dan Troya(TuruWa ve Makedon)'ya, oradan da Filistin coğrafyasına kadar geniş bir alana yayıldığını tüm bilim dünyası kabul etmektedir. Kurdi uygarlığı ile ilgili olarak Ermenistan, Gürcistan gibi bölgelerde bile eserler çıktığı halde, henüz yeterince incelenmemiştir. Bu eserlerin günümüz Kurdi araştırmacılar tarafından işlenmemiş olması ne yazık ki, kendileri dışında yorumların hâkim olmasına neden olmuştu[155].

Bu geniş havzada gelenekçi ve benzeşik bu kültür topluluğu yaşam tarzı bakımından ortak kültür sergilemekteydi. Elde edilen veriler (kültür yaratıları)de ortaklık sözkonusuydu. Özellikle yuvarlak planlı yapı ile günümüzde hala devam eden kale korunumlu yerleşimler bu kültürün ortak özelliğiydi. Birinin avlusu ötekinin damı olabiliyordu.

[155] Kurdiler, atalarından aldıkları bu yetenek sayesinde, günümüzde, yoklukların içinden sıyrılarak; sinemadan, edebiyata, müziğe binlerce yılın birikimini katık yaparak, güzel ürünler verebilmekteler. Bu temelin güçlü olması nedeniyle, büyük yaratımlarda bulunma becerisine sahiptirler. Bu yetenekleri kendilerine armağan eden, atalarının faziletleri konusunda (eğemen ideolojiler sebiyle), ne yazık ki fazla bir çaba sarf etmemekteler. Kurti eserlerinin Kafkasya ötesine, oradan Mısır'a hatta Avrupa'ya kadar geniş bir coğrafya'ya kadar taşınmış olması ve eserlerinin değişik dünya kültürleri tarafından talan edilmesine halen seyirci kalınmakta ve alanla ilgili ciddi çalışmalara ne yazık ki girişilmemekte, emek verilememektedir (devletsizlik bunu yaratmıştı). Tarihleri ise bu nedenlerle, adeta deyim yerindeyse talan edildiği halde, bu duyarsızlık ve suskunluk devam etmektedir. Ne acı.

Gerek Akade ve gerekse de Asur işgal döneminde, Kurti bölgesi ile ilgili ancak ikinci el kaynaklar olan Asur ve Akade kaynakları ile tarihi yordamak durumunda kalmaktayız. Khurdilere ait Mari ve Hatti yazıtları daha yeni imdadımıza yetişiyor. İlk ve en özgün çalışmalar bu döneme ait olduğu için kafa karıştırmadan, arkeolojinin, ulusların tarihini gasp etme boyutuna geldiği günümüzde, kazı çalışmalarından elde edilen verilerin doğru temelde değerlendirilmesi önemlidir. Nasıl ki bir Khurdi İspanyol gitarına bir İspanyol gibi ruh veremezse, bir İspanyol'da, bir Kurdi'nin saz, tef, davul, zurnasına aynı ruhu veremez. Unutulmamaliki Alman bilim adamları, hala isimleri dahi doğru telaffuz edememiştir.

Res. Mısır Kralı III. Amenhotep'e TuSarHatti'nin yazdığı mektup (14.yy)

Elde edilen belgelerde adı geçen KaraHar kralı TıSatal, Brumdum Hanesari Nanipsawiri, AzuHinum beyi SaduSarri, MardaMeni Hanesari TıSulme gibi isimler, Kurdiler'in bu dönemde, güçlü bir iç sistem ile devlet geleneğine sahip olduklarını göstermekteydi.

Khurdilerin, Uygarlığa Katkıları

Alpman'ın da (1982) değindiği gibi: 1. Supluluma'nin oğlu Kargameş kralı Piyasili (PiyaSar-SarriKusuh) ile torunu ve eşi Kurdi adları taşımaktaydılar. **Muvatalli'nin eşi de keza Khurdi adlara sahipti. Hattili 3.Hattusili'nin (yazıtlarda HattuSar olarak geçer))[156], LavaZanTiya'lı PuduHepa adlı kadınla evlenmişti. Bu kadın Khurti kökenli bir kadındı. Kurti rahibinin kızı PuduHepa'nın, Hatti siyasetindeki etkinliği ve kendi özüne bağlılığı, kadının konumu ve kültürel anlamdaki gelişkinliği de göstermektedir ki, işgal döneminde**

[156] Mısır kaynaklarında HattuSar olarak yazılmıştı. Yani Hattinin efendisi.

dahi Kurtilerin bu soylu kavimi, kültürel ve siyasi açıdan bölgede büyük bir güce sahipti.

Khurdilerin yayılım alanının tespiti, ürettikleri; alet, araç-gereç kültürü, gerekse de, seramik kültürü ile en önemlilerinden olan ve halende Kurdistanda genel geçerliliği olan **Nal şeklindeki ocak geleneğinin yaygınlığı ve kendilerine özgünlüğü çok önemlidir. Bu gün sac ekmeği veya lavaş (Kurdiler "Fetr" derler)'ın yapıldığı bu ocaklara başka bir coğrafyada rastlanılmaması, Tendur ve Nal biçimli ocak yaratımının (uygarlığın ilk göstergeleriydi), bir ekmek kültürü olarak günümüze kadar taşınması, hem ilginç hem de güzel bir neolitik miras olarak görülmelidir.** Veya birey mülkiyetini ve dolayısıyla hâkim sınıfların oluşumunun yani sınıf ayrımının ilk halinin kanıtı olan mühürler, yine bu kültürün yaratımıydı. Bu mühürler üzerinde daha bölge halkı ve tarih gerçekliğiyle uyuşan ve tarih yönteminde neden-sonuç ilişkisinin olduğu çalışmalar halen yapılmamış ve aç-bakir bir alandır.

Testilerin içine petrol konularak bir tür Mancınık benzeri araçlarla, beze sarılan küplerin içinde, petrol yakıldıktan sonra, düşman üzerine atılırdı. Bu savaş aleti Roma ordusu tarihçileri tarafından "bilinmez, muhteşem silah; düştüğü yeri yakıyor" diye betimlenmesi, uzun yaylı oklar, savaş arabaları ve uzun kılıçlar, sanat alanında ise: lir, tef, davul, zurna, saz; yemek kültürü olarak, değişik açmalar, çiğ köfte vs. taş tabletlere işlenmişti. Bin yıllar öncesinde Khurdiler tarafından bu kültürlerin geliştirildiğini biliyoruz. M.Ö. 1600 lerde de, savaştıkları düşmanlar bu silahı tarihe kaydederken, binlerce yıl sonrasında, Roma-Part ve Komajin krallıklarının ortak savaşlarında da, Roma tarihçilerinin kayıtlarına, Hortların ülkesinin, dehşet silahı olarak geçmişti. Sadece kültür uygarlık alanında değil, savaş ve teknolojik alet yapımında da oldukça yetenekliydiler.

Kurti tarihi ve kültürü Zagros ile başlayan, Halaf kültürü ile devam eden bir tarihin özetiydi.

Res. Hatti kralı TuSarHatte Yazıtı-KuDur (Ejderha ve Aslanların savaşları olarak tasvir edilmiş. M.Ö.14yy)

Khurtilerin başkenti WaşuGaniydi (Güzel pınar: başka yabancı kaynaklar "UsuGanu", Almanlar: "Vassuganue" olarak isimlendirmişti). Waşu Gani bugün, Ceylanpınar'a paralel olan bir yerdeydi. Diğeri merkezi kenti ise, Hassu idi[157]. Bu yerde ünlü Mitanni-Kurti yöneticileri otururlardı. Bu soylular; savaşçı yöneticilerdi. Bunlara "Mara veya Marya" denirdi. Bu günde Khurdilerde erkişi, erkek yiğit anlamına gelen isim, o günde aynı anlamda kullanılmaktaydı. Kurtilerin bu kadar kısa zamanda geniş alana yayılıp genişlemelerinde en büyük etken kuşkusuz, Mittani-Kurti devletinin, Mısır'dan Toros-Ege'ye ve Urmiyeden de Hazar ötesine kadar geniş bir bölgede, ticari tüm yolları tutmuş dolayısıyla iktisadi anlamda merkezi bir otorite ve güçlü bir ekonomi oluşturmuş olmalarıydı. Elbette ki bu geniş coğrafi alana yayılıp güçlü krallık kurmalarını sağlayan öğeyse, buluşları olan tekerlek ve atlı arabalardı. Atlı arabalar, dönemin en büyük buluşuydu.

[157] Hassu, Hattu gibi kent isimlerini Hattilerde de görüyoruz. Bu günkü Diyarbakır'ın Çermik ile Elazığ civarı köylerde: Hassu, Hasno, Hassut gibi köyler isim olarak günümüze kadar taşınmıştı. Bu köyler Zaza köyleridir. Aynı şekilde Nirdolar ile Nirboların da kendi özgünlüğünde Zaza köylerin isimleri (Örneğin Licc'de) günümüze kadar ulaşmıştır.

Res. Mitanni döneminde kalma heybenin, günümüz işçiliğiyle işlenmesi(Güneş Kursu)

KURDİLERİN YARATISI: ATLI ARABALAR

İnsanlar, taş devrinde atları yemek için yakalıyorlardı. Ama Neolitik dönem sonrasında M.Ö.4000 li yıllarda, bu günkü Kafkas bölgesinin doğusunda evcilleştirilmiş atların buluntuları elde edilmişti. Bölgenin en iyi atlarını Kurdilerin yetiştirdikleri bilinmektedir. Zamanında bunu bir meslek haline getirip pazarını dahi oluşturmuştular. Pala, Kasit, sonraki dönemlerde Muazer bölgesi ile Mediya arasındaki bölgeler, at yetiştiriciliğinde oldukça ehil krallıklardı. İneklerin hadım edilmesiyle çifte koşulan hayvanları insanoğlu bulduğu gibi, at ile eşeği birleştirerek yük taşımacılığına uygun hayvan olan katırı da buldular. At-

ların bu süreç ile birlikte etinin yenmesinden vaz geçilip, yük hayvanı olarak kullanılmasına geçilmişti.

Beslenme kültürü içinde at eti bulunmayan belki de tek ve yegâne halk Kurdilerdi. Pers, Arami, Asuri, Hun, Moğol, Türk gibi diğer kavimlerin hepsi at etiyle beslenir.

Kurdiler, atın üzerine koşut takımları kullanarak, arkasına hafif bir araba monte etmeyi başardılar. Tüm tarihçiler, bu buluşun Mitanniler tarafından bulunduğu konusunda hem fikirdirler. "O döneme kadar koşut arabası olarak daha çok öküzler kullanılıyordu. Bu hayvanların ise saatteki hızı ancak 3 kilometreydi. Oysa Mezopotamya ve Mısır koşut atlı arabaların hızı saatte 32 kilometreye çıkmıştı." Böylece savaşlarda at üzerinde ok atma yeteneği de gelişmiş oldu. Mitanni, Hatti, Asur ve Xaldi Kudurlarına baktığımızda atlı arabaların arkasında sürücü ile ok atıcılarının olduğunu görüyoruz. Mitannilerden sonra, Asur ve Mısırlılar da bu aracı kullanarak, güçlü okçu süvari birlikleri kurmayı başarmıştılar. Kurtilerde oldukça gelişmiş bu arabalarla tüm bölgeye korku salıp, geniş coğrafyalara yayılıyorlardı. Yabani atlar yakalanıp ehlileştirildikten sonra eğitilip, savaşmaya uygun hale getiriliyordu. Kurdilerin daha güneylere yeniden iniş sürecinde düz alanlarda daha hızlı hareket etmek için böyle bir buluş gerçekleştirme ihtiyacı doğmuştu. Ellerinde de gerekli olan maden ve dayanıklı ağaçlardan bolca vardı. Asur kralları bu ağaçları ve madenleri elde etmek için büyük savaşlara girmiştiler. Günümüzün petrolü neyi ifade ediyorsa, o dönemde de maden ve ağaç aynı şeyi ifade ediyordu. Tüm bu olanaklar bir araya geldiğinde, sanatçı ve usta yaratımıyla bütünleşince, Kurtiler, muhteşem atlı arabalara sahip olmuşlardı.

Oysa çölde madenin olmaması, Mısır'da ise gerektiği kadar üretilmemesi nedeniyle, Kurti bölgesinden çıkan bu madenlerin ticaretini yine Asurlular yapıyordu. Bu buluş, savaş ticaretinde ve stratejilerde de büyük değişiklikler yarattı. Daha önceleri, piyade birliği büyük bir öneme sahipken, sonrasında süvari birliği ve at üzerinden ok atma yeteneği ön plana çıktı. Kuşkusuz daha önceden daha plansız ve göğüs göğse birebir savaş varken bu arabalar bulunduktan sonra, uzak savaş teknikleri, alanı kuşatma, çevirme gibi taktikler de geliştirilmiş oldu. Kementle at yakalayıcıların da tecrübelerini stratejilere katmak gerekir. Öyle ki

onlarında sürüleri baskı altına alıp, bir noktaya sürme ve orada etrafını çevirerek yakalama teknikleri savaşlarda da kullanılmıştı. Bu araçlardan Kasuların (Keyan / Hortilerin), Mısır'ı işgal ettiklerinde ilkel de olsa ilk görünüme sahip araçları kullandıkları bilinmektedir. Uzun tunçtan kılıçları ve tuhaf arabalarına bu yüzden değinilmişti. Bu arabaları kullanan kavimlerin sıralanması da aynı tarihsel paralellikte ele alınır;

Hortiler-Kassular

Maiteni-Kurtiler (Xurtiler)

Nes-Hattiler

Mısırlılar

Asurlular

Xaldiler

Diye devam eder. Asurlular savaş arabasıyla gerçekleştirdikleri fetihlerde pahalı olan savaş tekniklerinin yaratıcılığını, Kurtilerin elinden almışlardı. Ticaretle uğraşmaları nedeniyle madenlerin ve değerli ağaçların nerelerde olduklarını biliyorlardı. Kurak ve verimsiz topraklarından daha verimli, maden yönünden zengin topraklara geçmek içinde güçlü savaşçı birlikleri oluşturarak, bu işgali gerçekleştirmişlerdi. Bu savaşçıların en gözdesi kuşkusuz savaş arabası süren süvarilerdi. Bizzat Asurlu krallar da, Kurtiler gibi bu arabaları kullanarak savaşa gidiyor veya ava çıkıyorlardı. Arabalardan lojistik destek mahiyetinde de yararlanılabiliyorlardı. Ordunun ihtiyaç duyduğu yüklü şeyler atlı arabalarla taşınıyor veya savaştıkları ülkelerde elde ettikleri ganimetleri keza arabalara yüklüyor, gerilerinde kalan tüm her şeyi yakıp yıkarak ülkelerine tekrar geri dönüyorlardı. Kimi zaman savaş arabalarını ırmaktan geçirirken Keleklerden (şişirilmiş derilerden yapılan bir tür taşıma aracı) yararlanılıyorlardı. Bu bağlamda, gerek Kurtilerin bıraktığı devasa su yolları, kanaletler, barajlar ve muhteşem kaleler de gözönüne alındığında, Asurlular ile Kurtiler her bakımdan dönemin birebir yarışan ve mücadele eden kavimleriydi. Savaşların en önemli öğesi, savaş arabaları ve onu destekleyen istihkâm ve lojistik güçleriydi. Bu üstünlük mücadelesi pahalı olmasından dolayı, pazardan satın alınması gerçekten zor olan tunç kılıçlar ile savaş arabalarının yerini, atlı süvari ve demir aldıktan sonra kapanmıştı.

Dünya tarihinde at yetiştiriciliğiyle ilgili kaynak Mitanni-Kurti uygarlığında bulunmuştu. Asusani veya Marya= at arabası savaşçısı anlamında olması da, Kurtiler'in bu konuda ne denli ehil olduklarını göstermektedir. Asurlular da tıpkı Persliler gibi taklit ve modelleme siyasi gelenekle ayakta kalmışlardı. Demografik (nüfus) dezavantajlı durumlarını, devşirme sistemiyle giderip, askeri bir iktidar yaratmayı başaran ilk devletti. Devşirme siyaseti demografik dezavantajlı hanedan devletlere (Pers, Roma, Turani-Osmanlı, Amerika: Ulusuz ulusal devletler) miras olacaktı.

Mancınık Bir Kurdi Buluşutu

Mitannilerin kral adları ile Guti dönemi kral adları örtüştüğü gibi, Kurtilerin en son aşiret federasyonu altında bir araya gelerek konfedere birlik sağladıkları son devlet çabaları olan 2.Med dönemi "Part/Aran" kralları da aynı adları kullanmışlardı. TriGa, Varuna, Mitradat, NaSatyan gibi, tanrı ve kral isimleri ortaktı. Dil bilimciler, Mitannilerin İndo-Zagros kolunun, batı-Hint dilini konuştuklarını belirtiyorlar. Örneğin krallarından **Va.runa, Na.satyan (Na Sati; soyluluk ifadesi olarak –an olarak alırlar)** gibi kral isimleri ve **LuMarriyani (günümüz okuyuşuyla LoMeriyani) isimlerini de buna kanıt olarak gösterirler.**

Hatti ülkesi, bu bölgeden oldukça esinlenmiş ve beslenmişti. Fakat aralarında güç ve hâkimiyet mücadelesi de, beraberinde reKâbeti doğuruyordu. Yapılan çatışmalar sonrası bazen Hatti orduları bölgeye hâkim olmakta, bazen de Khurtiler. Hattiler özellikle kimi zaman Kurti boylarının saldırılarına hedef oluyor, zenginlikleri ve elde ettikleri savaş ganimetleri talan ediliyordu. Bazende Hattili aşirler aşağıya inip yağma yapıyorlardı. Aşiretler arası yağma ve talan kuraklık dönemlerinde veya iktidarların güçsüz oldukları zamanlarda olmuştu. Bu yağmacılık aşiretçiliğin her döneminde vardı. İki Kurdi devlet güç mücadelesi içinde olmuşlardı. Ama kıyım ve katliyam ile ilgili olarak yek bir vesikaya rastlanılmaması ilginçtir.

Bu anlamda Kurtiler yiğit savaşçı bir ulus olarak görülse de, coğrafi alanlarının sarp olan hanesarler; onları mahallî göçebe çoban bir kültür olarak ifade etmemize neden olmakta ve

bu anlamda; bu çoban keyalarıŋ soygunculuğu ve işgali sevdiklerini de göstermektedir. Özellikle Mari mektuplarından da anlaşıldığına göre çapulculuğu fazlasıyla sevdikleri anlaşılıyor. Hatti kralı Mursili(MurSar-MerSar).1'in, bir savaşta döndüğünde elindeki savaş ganimetlerini Khurtilerin çoban yağmacılarına bırakmak zorunda kalıp, canını zor kurtarabildiğini anlıyoruz.[158]

Hatti yazıtlarında, Kurtilerin ellerinde kullandıkları, bir tür mancığa benzer, küpler içine konulan karasakız, otlar kullanılıp yakılarak, bir alet ile fırlatılması sonucu kayıpların verildiğinden söz eder. Bu yazıtta göstermektedir ki, Mancınık bir Kurti buluşudur[159].

Diğer Yaratımlar:

M.Ö.1800 yıllarında bu buluşunda etkisiyle Kurtiler, güçlü süvari birliği oluşturmayı başarmıştılar. Süvari askerlerin, geniş ve uzun ok, büyük kılıçlar gibi silahlara sahip olmaları nedeniyle, geniş coğrafyalara kısa sürede yayılıp, hâkimiyet kurabiliyorlardı. Mitanni(MaiTeni)lerde diğer Kurdi kavimleri gibi, at

---

[158] Kurtilerin, Asurluların ticari kolonileşme döneminde de görüldüğü gibi Asurlu tüccarlar ve kervanları bu bölgeden geçtiğinde hiçbir zaman işgal yağma veya soygunculuk olayıyla karşılaşmamışlardı. Sadece bölgedeki Kurti prenslerine % 10 vergi verdiklerini biliyoruz. Buda göstermektedir ki Kurti bölgesindeki soygunculuk sonradan öğrenilmiş bir davranıştı. Xenephon'da Anabasiste şöyle yazar: Kardukhlar dağlarda otururlarmış, çok savaşçı insanlarmış ve Büyük krala tabi değillermiş; rivayete göre bir defasında yüz yirmi bin kişilik bir kral ordusu bu memlekete sapmış, memleket arazisinin çetinliği yüzünden bir teki bile geri dönmemiş. Bu yazım ve tahlillerde göstermektedir ki Kurti coğrafyası bir anlamda yiğit ve yiğitliğinden dolayı bir başkalarına el pençe durmaktansa bağımsız ve coğrafyalarını korumaya yönelik her türlü davranışa girmekte ve soygunculukta yapmaktadırlar. Xenephon bölgeye girdiğinde bu halkın dağlı (Mil) savaşçılarıyla sürekli savaşmış barış bile yapamamışlar. Kurtiler-Kardukalar için savaş nedeninin özü sadece topraklarını korumak olduğunu görüp yaşamıştır.

[159] Khuri ülkesinin savaşçı halkı Kurtiler, bu dönemde Hattilere nazaran oldukça güçlü bir ülkeydi. Kısmi de olsa yeni yayılımdan dolayı, çapulculuklar görülmekteydi. Mari metinlerinde bu gerçeklikler yazılmıştır. Kurdiler: "Mari, Bazar, SemSara ve Çagar" gibi büyük yerleşim yerlerine kadar genişlemişlerdi. 1.HattuSili(HatuSar), Kurti kentini kuşattığında, askeri olarak onlardan çok daha zayıf olduğunu anlamıştı. Khurti generalleri ve askerleri, büyük ve dirayetli insanlar olarak anlatılırken, Hattileriyse korkak olarak nitelemekteydi. Hatta Kurti-Mittani ordusu önünde darmaduman olan, Hatti generali "Santa" adlı komutan, kraldan fırça yemişti. Kurti silahlarından en güçlüsü, düştüğü yeri insanıyla beraber yakan dehşet silah Mancınıktan söz edilmekteydi. Kurtilerin güçlü süvarisi ve bu tür stratejik silahlarına karşın, Hatti ordusunun oldukça cılız olduğu anlaşılmaktadır. Hattiler gerek askeri, kültürel ve siyasi (din panteonu) tümüyle Kurti etkisindeydiler. Hatti ve Khurdiler ayrı uygarlık ürünü olarak göstermek boş çabadan başka bir şey değildir.

sürüleri ve hayvan besliyorlardı. Sümerlerin Khurri diye yazdıkları, Güneydoğudaki Khurtiler, Hattilerle akraba, ön Asya-Zagros kültür temeli bir toplumdu. Orta Fırat ve Dicle boylarına yayılarak komşu ülkelere doğru genişleyen bu kavim, Samilerin sıkıştırmasıyla Dicle'nin kuzey kesimlerine kadar çekilmek durumunda kalmışlardı. Özellikle bugün Bingöl-Kığı ve en son Van'da yapılan kazılarda göstermiştir ki Nes(Hatti) ile Kurti uygarlığı birbirini etkilemiş birbirinden beslenerek ortak kültür ürünleri vermişlerdi. Yapılan kazılar sonucu süs eşyaları, seramikler, takılar, kap kacak ve silahlar bu ortak kültürün en önemli kanıtlarıydı.

Sümerlerin çivi yazısını bulmasıyla birlikte kardeş kavimlerden Elamlar ve Arami kavim karışımı Akadlar ile birlikte Khurtilerde bu yazıyı kullanmışlardı. Bu tarih (M.Ö 2750)dir. Yazı, Khurti tarihinde yeni bir dönem yeni bir çağı başlatmıştı. Ama yine de dil olarak birçok çelişkiler var, bunlardan ilki gerek Mitannilerde ve onun uzantısı olan LuGa, LavaZanTiya, KizzuWatena, ArZawe gibi HaneSerliklerde İndo-Zagros dili konuşulurken, Khurtilerde ise daha çok Sümer diline yakın bir tarzda eklemeli (Gal-Xale) dil kullanılmıştı. 1887 yılında Amarna arşivinin (Nil vadisindeki) bulunmasından sonra, Mitanni kralı TuSarHatta (TuSrAtta)'nın, 494 sayfalık, Mısır firavunu Amenofis'e yazdığı mektup bulunmuştu. Daha sonraları Boğazköy'de bulunan Hattice ve Khurti dilinde iki dilli yazımlar, Kurdi dili üzerine fikir vermeye yardımcı olmuştur. Fakat **Kurtilerin başkenti (WeşuGani) ve diğer kentlerde kazı yapılmadan gerçekçi bir sonuca gitmenin pek mümkün olduğunu sanmıyorum**. Her ne kadar, iki farklı dil Kurtiler arasında vardır deniliyorsa da, bu teori pek kanıtlanmamıştır. **İndo-Zagros ve ön-Zagros dil grubu arasında farklı dil yapısının olduğu gerçek ama ortak yönlerin, ayrışan yönlerinden çok daha fazla olduğu da gerçek**. Aynı tartışmayı günümüzde, dumil (Zaza-Gorani) diller ile Zilan (Babokurdi) arasında da yaşanmaktadır. Kurdi dili; efendi ve yerleşik yaşam dili olarak, birçok uygarlıkla etkileşerek sentezlenmiş dildir. Zazaca kuşkusuz daha dağlı ve daha orijindir. Bu anlamda Kurmanç dili Zaza dilinden ne kadar ayrıysa, İndo-Zagros (Mitanni, Nes, ArZawe, Luwi, Med) ile Kurti (Kasit, Kurdi, Xaldi (ki Hatti devamıdır) o kadar ayrıydı.

Kurtilerin Tevrattaki izleri

Bap14 tekvin

Şinar kıralı Amrafelin, Ellasar kralı KadorLaOmerin ve Goyim kralı Tidalın günlerinde vaki oldu ki, bunlar Sodom kralı Bera ve Gomora kralı Birşa, Adma kralı Şinab ve Tseboim kıralı Şemaber ve Bela (Tsoarder) kıralı ile cenk ettiler. Bunların hepsi Siddim vadisin (Tuz denizi) de birleştiler. On iki yıl Kedorlaomera kulluk etmişlerdi ve on üçüncü yılda asi oldular. Ve on dördüncü yılda KedorLaOmera ve kendi ile beraber olan krallar geldiler ve Refaları Aşterot-karnamide, ve zuzleri hamda, ve Emleri Şave-KiryaTemide, ve **Horitileri** (Horites-Horti) çöl kenarında El-parana kadar dağları olan Seirde vurdular.

Tekvin bap36

Horiti(horties-Horti)[160] Seirin oğulları memlekete oturanlar, şunlardır; Lotan ve Şobal ve Tsibeon ve Ana ve Dişon; Edom diyarında Seirin[161] oğulları Horiti (horties)lerden emirler bunlardır. Ve lotanın oğulları Horti ve Hemandır. Ve lo tanın kız kardeşi Timna dır Ve şobalın oğulları şunlardır; Alvan ve Mana hat ve Ebal, Şefo ve onam Ve Tsıbe nın oğulları şunlardır; Ayya ve Ana; babası Tsıbeo (Tsıbeon) eşeklerini güderken çölde sıcak su kaynaklarını bulan Ana budur. Ana'nın çocukları şunlardır: Di-şon ve Ana nın kızı oholebama(oholabama). Ve dişo nun ogulları şunlardır: Hemdan ve Eşban ve İtran ve Keran. Et.ser'ın oğulları şunlardır; BilHan Zavan ve Akan. Dişa'nın ogulları şunlardır; Uts ve Aran. Horitilerden olan Emirler şunlardır Emir Lotan, Emir Şobal, Emir Tsıbe(tsıbeon)Emir Ana, Emir Dişon, Emir Etser, Emir Dişan Seir diyarındaki Emirlerine göre **Hortilerden** olan emirler bunlardır.

---

[160] Bölge insanını Asur kaynaklarından Haldi veya LoHorto ismiyle anılmıştı. Aslında bu bölgede "Goto" diye anılan aşiret-klan kuşkusuz geçmişte isimlendirilen dağlı savaşçı Gutilerden başkası değildi. Daha sonra Asur yazıtlarında, Goto kabilesi; Gerdo veya Horto (Xaldi krallığını kuracak kabile) olarak isimlendirilmektedir.

[161] Hatti yazıtlarında ve efsanelerinde de; Ser'in ülkesi, Ser'in tanrıları olarak geçer.

Sayılar bap13

Ve Rab Musa'ya söyleyip dedi; İsrailogullarına vermekte olduğum Kenan diyarına çaşıtlasınlar diye adamlar gönderdiler; her biri sıpıtlar arasında resi olarak, her atalar spti için adam göndereceksin... **Horit oğlu şafat** (da gönderildi)...

Ve kırk gün bittikten sonra memleketi çaşıtlamaktan (gezmekten) döndüler. Ve gittiler paran çölüne, Kadeş'e, Musa ile Harun'un ve bütün İsrail oğulları cemaatinin yanına geldiler ve onlara ve bütün cemaate haber getirdiler. Ve memleketin meyvesini onlara gösterdiler. Ve ona anlatıp dediler. Bizi gönderdiğin diyara vardık ve gerçek süt ve bal akıyor, onun meyvesi budur. Ancak memlekette oturan kavim kuvvetlidir ve şehirler istihkâmlı ve çok büyüktürler Hem orada anak oğullarını gördük, Cenup diyarında Amalek oturuyordu ve dağlıkta Hititliler ve Yebusiler ve Amoriler oturuyorlardı...

Tesniye bap2

...Ar memleketini Lüt oğullarına mülk olarak verdim (evvelce Emler, Anaklar gibi uzun boylu, büyük sayıda birçok kavim orada oturuyordu. Bunlarda Anaklar Refalar sayılırlardı, Fakat moabiler bunlara Em'ler der. Ve evvelce seride Horitiler Otururlardı, Fakat Esav oğulları onları kovdular Ve İsrailin RAB ın kendilerine verilen mülkü olan diyara yaptığı gibi, onları önlerine helak edip yerlerine oturdular. Şimdi Kalkın(Kalekın) ve Zered vadisinden geçin Ve Zer.ed vadisinden geçtik.

Tevrat Kurtilerden söz ederken, bu kabileden Horiti (Horties) olarak söz etmektedir. Bu kelimenin anlamı bilindiği gibi yiğit, savaşçı demektir. Bu kavime Tevrat'ta verilen içeriğin bin yıllardan bu yana anlamını koruduğunu göreceğiz. Fakat bu defa adları Xaldi döneminde "Lo Hort"lar olarak çıkacak ve Xaldi krallığının en büyük kurucu kabilesi olarak anılacaktı. **Heredotta, Xaldileri, "AlaHord"** olarak isimlendirmişti.

Özellikle Tevrat'ta sözü geçen dönem kuşkusuz Kurti ve akraba topluluğu olan **Mitanni**lerin ortak olarak kurdukları imparatorluk dönemde Mısır önlerinden Akdeniz'e (Adini, KizzuWatena, LuGa), oradan Ege'ye (**ArZawe** bölgesi olarak bilinir) kadar büyük bir imparatorluktu. Bu dönem, Mısır'ın 18.hanedan firavunları döneminde gerçekleşmişti. Suriye, Filistin, Khurtilerin egemenliğine girmiş ve Suriye'deki Halep kenti de ata toprağı sayılarak merkezi bir Khurti kenti yapılmıştı. Bu dönemde Mısır ve Kurti-Mitanniler arasında önemli savaşlar olmuş ve 1.Artatama, kızını Firavun 4.Tutmosise vererek barışı sağlamıştı.

İndo-Zagros Kurti grubunun, tıpkı Kasit ve diğer batı Kurti boylarda olduğu gibi, onların uzantısı olan Nesler de, süreç içinde batı Kurdilerle güçlü birlik ilişkisi geliştirdiler. Hattusili(Hattusar)'nin **Lawa.zan.Tiya**'lı Kurti rahibenin kızı ile evlenmesi bu anlamda ilişkilerin daha derinleştiği görüşünü kuvvetlendirmektedir. Hatti ülkesi Khurdi kültüründen beslenen ve onunla gelişen bir krallıktı. Khurti etkisi bölgenin ana kültür dimağıydı.

GÜNEŞİN KRALLIĞI NES(Hatti-Hitit)LER

NaTola'nın orta bölümünden doğusuna kadar, oradan Ege'ye ve hatta Akdeniz **Kıbrıs (AlaŞia-AlaŞiya (Şiyare))**'a kadar olan bölgeyi ellerinde tutuyorlardı. Bu ülkenin ilk adı yerli yerleşikleri olan ön batı-Kurti akrabaları olan Hattiler oturmaktaydı ve yazılı Akad kaynaklarına göre, bu ülkeye "Hatti ülkesi denilmekteydi (2350–2150). Bu ülke her ne kadar M.Ö.1200 lü tarihlerinde, özellikle doğuda Miken, kuzeyde (Lazaların ataları)Gaşga denilen kavimlerin saldırısıyla uygarlık yıkımına uğramışsa da, bir anlamda kendini Kurti uygarlığının içinde ve kısmen de Biani kültürü içinde yaşamaya devam et-

mişti. M.Ö.700 lere kadar Asur kaynaklarında isimleri anılmıştır. İndo-Zagros, doğu Aryan kökenli kültür, geldiği Hatti ülkesinde, çatışmalar sonucu iktidara oturmuşsa da, kendilerini Hatti veya Proto-Hatti ülkesinin sahipleri olarak göstermişlerdi. İleriki dönemlerde Kurti isimleri almaları da göstermektedir ki, bölge yaşamında denge sağlamış ve bir anlamda bu kültürün uzantısı olarak, gelenek görenek, dil ve din anlayışlarından etkilenmişlerdi (bkz. Goetze,1940; Akkurgal,1986;Kınal,1958).

Öyleyse özet olarak bu uygarlık ile ilgili bilmemiz gereken başlangıç ana tema bu kültürün proto-history(ön tarih) döneminde yerlilerinin Hatti kimlikli bir uygarlık olmuş olması ve sonrasında ise M.Ö.2000 lerde Nesler diye kendini tanımlayan bir İndo-Zagros(Kasit, Mitanni, Med gibi) kavminin olduğu gerçeğidir. Ama son dönemlerdeki dil çözümleri artık Hatti uygarlığı üzerindeki tozları kaldırmış ve bu dilin Mitanni, Kossi, Mediya, ArZawe, KizzuWatena ve Loviya dil yapısıyla ortak karakterler taşıdığı saptanmıştır. X kavmin kendilerini Niş(Nes) kökenli görmekte ve Nesice(Nişce) konuşmaktaydılar. Mari Kralı Zimrilim'in yazımları ile bu uygarlığın oturdukları başkentin adının Hattuşa=Hattu (aş,eş: TeSup'tan kaynaklı ünlülüktü. Kasit kralları ile Kurti kralları da bu ünlülüğü kullanmışlardı) olduğunu biliyoruz.

"Hitit" adı kendilerinin kullandığı adlandırma değildi. Tevrattan gelme bir kullanımdı. Kendilerine Nesice(Nesaumnili) konuşanlar, oturdukları yere ise Hatti Ülkesi demişlerdi (Dinçol,2006).

Sümer yazıtlarında Gutilerin bir federasyon birliği olması (aşiret birliği), Kasit-Mitannilerin de, Kurtilerle birlikte çoklu aşiret federasyonu olduğu gerçeğini biliyoruz. Sonraki dönem Kurtilerde bu örgütlenme şeklinin devam ettiğini görüyoruz (aynı gelenek Keyani/Etrükslerin sayesinde Roma'ya da geçmişti. Yunan/Helenler dc benzer bir örgütlenme sistemi yürütmüşlerdi). Bu nedenle, Nes(Niş)lerin Hatti'ye geliş sürecini, başta beylik şekilde ifade edilen bir işgalden öte, **akraba aşiretler arası güç mücadelesi** ve ondan sonra yenişememenin getirdiği uzlaşma temelli ilkesel bir birliktelik olduğu düşüncesi daha mantıklı gelmektedir(tıpkı TuruWa savaşından sonra aynı kentte yaşamaları mantığı). Aksi taktirde bu kültürün göçebe

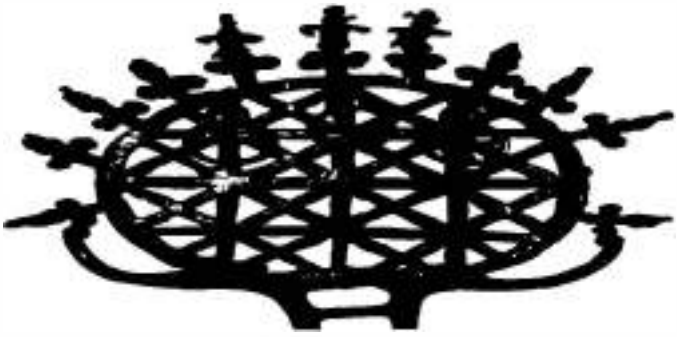
temelli bir dış yıkıcı etken yerine, bir anlamda yerleşik yaşantı geleneğinden gelen bir toplum anlayışına götürür ki tarihte bunun yeri yoktur.

Özellikle Neslerin gelişinin olduğu dönemi Mitanni, Kossi-Kasit gibi boyların gelişinden ayırmak bölge tarihini karmaşık olarak göstermekten başka bir anlama gelmez. Dolayısıyla İndo-Zagros (Mil veya DuMil: Guti, Kassu, Nes, Maiteni, Lulubi, Med, Part) kavimlerin gelişi bir anlamda önceden bu bölgeye ve ona bağlı alanlarda oturdukları geliştikleri ve ilk öncü güçlerinin olduğu gerçeğidir. Çünkü bu kavimlerin ortak kültürü incelendiğinde görülecektir ki, Zagros temelli büyük bir Mezopotamya kültüründen etkileşmiş topluluklardı. Günümüz DuMilleri, Soranileri ne kadar Kurdiyse, Hattilerde bir o kadar Kurdiydi.

Aramiler de, M.Ö.3000 yıllarında Mezzopotamya'nın içlerine doğru sokuldukları kimi dönemler, bu kültürden etkilenmiş ve bu formasyona göre biçimlenmişlerdi. Bu yayılma sürecinde Kurdilerle güçlü akrabalık bağları dahi kurmakta zorluklar yaşamış ve her zaman kendilerini ayrı görmüş veya bölge halkları onları ayrıştırmıştı. Sadece bu dönemlerde değil Samiler çok daha önceki dönemlerde bu çabalarını güçlü bir şekilde gösterdiklerine dair kanıtların bolluğu da göstermektedir ki; Aramiler-Amoriler sadece İslamiyet sonrası yayılış göstermemiş, onlardan çok daha önceleri bu çabalara girmişlerdi. Fakat bin yılların birikimine rağmen ortaklık çokta mümkün olmamıştı. Önceden geldikleri alanda müstahkem mevkiler kurmuş, sosyal yaşantı içinde kendilerine yer edinip tanıdıktan sonra ve zayıflıklardan (veya dostluklardan) yararlanarak daha içlere doğru sokulmuşlardı.

Fakat (MÖ.3000 lerde) bölgeye gelen İndo-Zagros kavimlerin, Ön-Zagros kavimleri içinde, Samilerin tam tersine yer edindikleri gerçeği birçok kanıtlarla sabittir. Ama bu toparlanma yerleşim dönemi sonrası akraba İndo-Zagros kültür içerikli kabilelerin birlikte özellikle M.Ö.2250 yılından başlayarak yerli yerleşik hanedanlarla savaşlar yaptıkları gerçeğini de ortadan kaldırmıyor. İlk dönemlerde başta bir güç doğrultusunda, hanedan-birleşik aşiret federasyonu anlayışıyla bölgesel egemenlikleri başta yıkıcı olsa da daha sonradan kendinden önceki yerle-

şik kültürden etkilenmiş ve onu etkileyerek bir bütünlük içinde hareket eden merkezi bir devlet biçimine dönüşmüşlerdi[162]. Bu devlet yapılanması Kızılırmak (Halıs) bölgesinin tam merkezindeydi. Daha önceden de belirttiğimiz gibi bu bölge sakinleri gibi Niş(Nes)lerin de ırmak üzerinde bir hat gibi dizildiklerini biliyoruz.[163]

Res. Güneş kursu

PuSarruMa Krallık Dönemi ve İlk Dönem Nes İktidarı:

Hattilerin merkez kentleri; Boğazköy yanlarında (Hatu.şaş) idi. Sonralar KarGa.meş ile Suriye'de, Akçadağ karşısında Zincirli merkezleri olmuştu. Bugün bile NaTola bu Nes(Hitit) soyunun en belirtili izlerini saklamaktadır. Boğazköy kabartmalarında görüldüğü üzere, Nesler, kısa yüksek başlı, çekme burun-

[162] Kurtilerin ve Aramilerin yerleşmeleri ve gelişlerindeki benzerlik dönemin tüm özelliklerini taşısa da dönemde en güzel örnekler, Med dönemidir. Herodot'un yazımlarında da bu halkların prens-hanedan örgütlenmesine sahip aşiret federasyonu olmuş olmaları, Bianilerin belirttiği toplam 23 hanedanlık veya Şerefnamedeki 24 boy Kurdilerin esasını oluşturur" söylemi de bu düşünceyi doğrulamaktadır. Hatta M.Ö 800 yüzyılda Çin de bile 12 devlet hakimiyeti bulunduğu halde yüzlerce prensliklerin olduğu bilinmektedir.

[163] Hat gibi dizilmek özellikle bölge folklorunun ana teması olan dayanışma ve kolektif ruhun göstergesiydi. Goven'de bir tespih taşı gibi dizilmeyi esas alır. Oysa gerek Arap, gerek Afrika veya Amerika yerlilerinde dünyayı algılayışları, bir tepsi şeklidir. Folklorlarında de aynı şekilde bezemeyi getirmiş ve bu kültürler ayinlerini(folklorlarını) bir yuvarlak içinde gerçekleştirirler. Bu coğrafyalarda göl türü su alanları, yuvarlak-halka halinde yerleşimi getirdiği içinde aynı şekilde bir diziliş ve drama geleneği oluşmuştu. Kurtilerin bölge özelliği düşünüldüğünde ise, göl veya su birikintileri yerine ırmakların ağırlıklı olması nedeniyle, folklor ve drama geleneklerinde, tespih taşı gibi yani hat olarak dizilme geleneği vardır. Kızılbaşların baskılama sonucu (Ezdaniler gibi) yuvarlak/halka şeklinde dönmeleri, ateş kültünden kaynaklanır. Egemen kültürde halk daha çok ateş üzerinden atlarken, ibadet yerlerinin kapalı olması ateşin etrafında dönmelerine neden olmuştu.

lu, azıcık geri kaçmış alınlı, iri elmacık kemikleri esmerleşen deri ve buğday tenli **tipik İndo-Zagros (Mil=Zaza) tiplemesiydi**. İndo-Zagros kavim yerli proto-Hatti ülkesinin beylikleriyle birlikte ve o kültür üstünde büyük bir uygarlığın yaratıcısı olmuşlardı. Bu kültür görülecektir ki, Mezopotamya kültüründen Kurtilerin sayesinde beslenmeye devam edecek[164] ve batıya (Helas ve Keyani/Etrüsk) bu kültür ürünlerinin taşınmasını sağlayacak, ardından Helas uygarlığından etkilendiği kadar, onu etkileyecek ve ardından Roma, Bizans kültürüne kadar izler bırakacaktı. Neslerin ilk kurucu kralı **FilaBernas** adlı bir kahramandı. Ardından, HatuSili (HattuSar) ve sonra 1.MurSili (MurSar) ile devam eden büyük hükümdarlar gelir. Nes ve Hatti krallarının ilk soyu KusSara (KuşŞarra)lardan gelir. Hattu kent arşivindeki, 1.HattuSili'nin bıraktığı vasiyete göre: **PuSarruMa** (1.TedHalye (TudHalya))'nın çocuklarının da adı zikredilir. Bunlar: **Papadilmah** ile **LaBarna** adındaki iki erkek çocuktur. Vasiyet olarak LaBarna tahta varis olarak tavsiye edilse de, kralın ölümünden sonra, aristokrat, seçkinler (Panku meclisi: aşiret birliği) ve ordu (DuGudlar: Gud, Gav gibi kavramlar kutsal boğa gücünü ifade eder. Gud.ea ünlülüğünden hatırlamak gerek) mensupları; Papadilmeh lehine hareket ederler. **LaBarna** durumu kabul etmez ve taht savaşları başlar. LaBarna, galip gelir. Talipinu yazıtlarında, LaBarna adı geçer. Hatti dilinde "Labarna" unvanını ilk taşıyan ve Hattilerin ilk kurucusu sayılan I.Hattusili denilen kraldır. LaBarna, hükümdar anlamındadır (McMahon,1989;Ünal,2002).

"Büyük Kral, Tabarna Telepinu şöyle söyler: Bir zamanlar Labarna Büyük Kraldı. O dönemlerde, çocukları, kardeşleri, akrabası kendi kanından olanları ve askerleri çevresinde toplan-

---

[164]Son dönemlerde Van'da yapılan kazılarda elde edilen Hatti motifleri, daha öncede Malatiya'nın ARBUZU adındaki yerleşim yerindeki buluntular Hatti motifleriyle örtüşmekteydi. ArBuzu kentinin kurulması ve ardından Sivas'taki bu yerleşimlerde göstermektedir ki, Kurti-Maiteni uygarlığı ile çok içli dışlı ilişkiler ve Mezopotamya'nın batıya taşınan kültürünün göstergeleriydi. Asur kaynaklarından elde ettiğimiz anlatılarda bize göstermiştir ki bugüne kadar belirtilen Hatti uygarlığı, Kurtilerden bağımsız bir uygarlık değildi. Hatta ondan derinlemesine faydalanmıştı. Bu yerleşim yerleri, yazımlardaki anlatımlar ve Khurti kökenli isimler de göstermektedir ki aynı köken aşir devletleriydi. Ve bu boylar biri birlerinden ayrı değil biri birlerinden beslenen ve ortak akraba bağları kurmuş, fazlasıyla kültür benzerlikleri ve tarih destekçiliği olan kavimler bütünüydü. Bu günkü coğrafyanın ve kültürün de yaratıcısıydılar.

mışlardı. Ve ülke küçüktü, ama her nereye akın etti ise düşman ülkesine güçlü bir kolla egemen oldu. Ve o ülkeyi yok etti. Onları (kendi ülkesini) denizin komşusu yaptı. Her seferden geri geldiğinde, oğullarının her biri bir ülkeye giderdi. Bunlar Hupisna, Tuwanuva (Tiyoma= Niğde), Nenassa, Landa, Zallara, Purushanda, Lusna kentlerini idare ediyorlardı; büyük kentler bunların eline verilmişti. Arkasından Hattusili hüküm sürdü, onunda çocukları, kardeşleri, akrabası, kendi kanından olanları ve askerleri çevresinde toplanmışlardı. Her nereye akın etti ise düşman ülkesine güçlü bir kolla egemen oldu ve o ülkeyi yok etti. Onları (kendi ülkesini) denizin komşusu yaptı. Ancak prensin adamları başkaldırınca, evleri yıkmaya, efendilerine ihanet etmeye ve onların kanlarını dökmeye başladılar (Akkurgal, 2000)."

Bu mitoloji ve mitolojik karakterler, Khurdilerin GılGameş sonrasında yarattıkları en büyük mitostur, denilebilir. Bu dönemde, Khurdilerden olan ArZawe (Ege) krallığının da, Hattilerin egemenliğine geçtiğini anlıyoruz. Oğlu TuVanuVa (diğer adıyla Tiyana=Kilisehisar)'a vali olarak atamıştı. LaBarna ölünce yerine 1.HattuSar (2.LaBarna) geçmiştir (1640–1610). Bu kral Hattusa kentini başkent yapan kişidir. Bu nedenle ünlülük olarak HattuSili (HattuSar:Hatti'nin efendisi) ünlülüğünü almıştı.

Hattiler kısa sürede Ege (ArZawe)den, LuGa, KizzuWatena ve Halep'e kadar yayılmışlardı. Hattusar döneminde, Hattiler; Ege, Akdeniz ve Fırat coğrafyasını egemenlikleri altına alıp, Khurdilerle savaşlarında galip çıkmışlardı. Oysa ilk mücadelelerde Khurtilere yenildikleri; Kurtiler ile yaptıkları mücadelede fazlasıyla etkisiz kaldıkları ve silahlarının Kurdi orduları karşısında çok hafif kaldığı gerçeğiydi. Ama M.Ö.1900 lerde Babil üzerinde, M.Ö.1450 de ise Ninova merkezinde hâkimiyet gösterdikleri bilinmektedir. **Bugünkü TelHalefdeki (Resulayinde) Hatti uygarlığının izleri, bıraktıkları yazıtlardan anlaşılmaktadır. Burada KalBara (GalBara) adında bir kralın hâkimiyeti altında olduğu yazılı kaynaklarca anlaşılmaktadır.**[165]

[165]Sivas civarlarında bu isime benzer bir kale bulunmaktadır. Bu kalenin adı da Kabara'dır(GaBara). Bugün bile bölgede büyük güçlü adama "GA" deyimi kullanılmaktadır. Güçlü hiddetli anlamındadır. Ama Buradaki Kalbara=Büyük Bara

HattuSar döneminde elde edilen taş tabletin üzerinde: "**Lu Gal. Gal LuGal. Kur Uru Ha-at-ti**", günümüz anlamı, Büyük Kral Hatti Ülkesi Kralı, diye yazmaktaydı.

HattuSar (Hatti Kralı)'nın Halepte hastalıktan öldüğü düşünülse de, Kınal'ın verdiği bilgiye göre, o öldürülmüştü. Çünkü oğlu MurSili (MurSar) şöyle yazar: " MurSili, Halep şehrine giderek babasının intikamını aldı."

"Mursili, Hattu(sa)'da egemen olduğu sürede onun çocukları, kardeşleri, akrabası, kendi kanından olanları ve askerleri çevresinde toplanmışlardı ve düşman ülkesini güçlü kolla dizginledi. Kendi ülkesini denizin komşusu yaptı. Ve Halpa (Halep) üzerine yürüdü ve Halpa'yı yakıp yıktı. Halpa'dan aldığı tutsakları ve onların mallarını Hattu'ya getirdi. Ondan sonra Babil'e yürüdü ve Babil'i yakıp yıktı. Khurrilere de saldırdı ve Babil'den aldığı tutsaklarla onların mallarını Hattusa'ya götürdü. Ve Hantili (sarayda) içki sunucu başıydı. Karısı Harapsili(HarapSar) Mursili'nin kız kardeşi idi. Zindanta Hantili'ye yanaştı ve bunlar kötü bir iş yaptılar. Mursili'yi öldürdüler ve böylece kan akıttılar(Akkurgal)."

Öyleyse bu dönemde, Khurdilerin yenilip, batı bölgesindeki krallıkları Hatti ülkesine bıraktığı anlaşılmaktadır. Babil deki yüksek düzeydeki bilgi yapılanması ile daha içli dışlı ve daha Mezopotamyalı birliğin sağlandığı Hatti ülkesi yaratılmıştı. Bu seferinden dönüşte yanına Babil/Khurdi kökenli mimar, usta ve bilgeleri de getirdiği anlaşılmaktadır. Mursar'de babasının akıbetine uğramaktan kurtulamadığını görmekteyiz. O'da eniştesi HanTili suikast düzenleyerek iktidara oturmuştu. Bu aynı zamanda, değişik coğrafyalarda, özellikle Babil kültürüyle karşılaşan, MurSar'in, devlet yönetimine yeniden biçim vermek için harekete geçmesi ve egemenler tarafından var olan düzenin değişmemesi için, yaptıkları egemenlik savaşından başka bir şey değildi. HanTili nin, eski Hatti egemenlerinden Huzzia ile akraba olduğu da iddia edilir. Her ne olursa olsun, bundan sonra taht, **"PuSarruMa"** ailesinin elinden alınmıştı.

---

veya kral Bara anlamındadır. Kengilerde de görmüştük Kal ile Gal veya Ga anlam olarak aynıydı.

Res. Gök tanrısının simgesi

HanTili, dönemi bir kargaşa dönemiydi. Khurtilerin tekrardan saldırılarının başladığı dönemdi. KarMa.eş ve Aşata kentleri ve kaleleri tekrardan kaybedilmişti. Buda aşiretlerin siyasi anlamda yer değiştirdiğini de gösteriyordu. Bir savaşta HanTili'nin eşi, HarapSili (HarapSar) ile oğlu Khurdilerin eline geçmiş ve infaz edilmişlerdi. Khurtilerin saldırıları ve iç karışıklık aşiretler arasında yeni savaşlar yaratmış ve bölge tam bir kargaşa ortamına sürüklenmişti. HanTili'de öz oğlu ve Zidanza adında eski komplocu reis tarafından öldürülerek, tahta Zidanza geçmişti. Bu dönemde, tekrardan, Khurtilerin: Ege bölgesinde ArZawe krallığını inşa ettiklerini ve yeni krallık olarak bugünkü Mersin-Adana (Çukurova) bölgesinde KizzuWatena krallığını kurdukları anlaşılmıştır. KizzuWatena krallığı, Khurti etkisinin yeniden bölgede hâkim olmasının da göstergesiydi.

"...ve Zidanta kral oldu ve o zaman tanrılar Piseni'nin kanının hesabını sordular ve tanrılar Amıuna'yı kendi oğlunu kendisine düşman yaptılar ve o babası Zidanta'yı öldürdü."

Khurdilerin başında BarnaTarna (unutulmamalı ki ilk Nes kralının ismi de LaBarna'ydı) adlı yiğit ve savaşçı kral vardı. Ve tüm dengeleri kendi birliği üzerine kurmayı başarıp, Halepte dâhil olmak üzere kaybettikleri toprakları ele geçirmişlerdi. Mitannilerin Khurdilerle ortak konfederasyona girdikleri ve çoban tarımcı ittifakın tekrardan kurulduğu anlaşılmaktadır. **Amcaoğlu olarak kendilerini tanımlayan bu konfederasyon**, Hattilerin elde ettiği avantajları geri almak içindi ve bunu başardılar. Maiteniler, atlı araba avantajına sahip bir krallıktı. Bu avantaj ile tüm bölgeyi tekrardan ele geçirmeleri zor olmadı. Marya örgütlenmesi, yeniden kendini Musul'dan, Halep'e, oradan Ege'ye kadar tekrardan iktidarlaştı. Hatti kralı Zidanza bu dönemde, diplomasiyle diğer Kurti krallarının desteğini alarak denge politikası kurmak istediyse de pek başarılı olduğu söylenemez. Khurdilerin oluşturduğu KizzuWatena Kralı Pallia ile yaptığı anlaşma bu duruma güzel örnektir. Fakat Zidanza öz oğlu Ammun(.aş) tarafından öldürüldü. Ammun(.aş)'ın kızı İştaPari(.aş) adlı kız ile Tellipinu evlenip, tahta geçmişti. Bu dönemde krallık yasasını da düzenlendiğini görüyoruz. **Krallık yasasına göre, tahta geçecek kişi, kralın en büyük oğlu olmalıydı.** En büyük oğul ölürse ondan küçüğü, aksi takdirde öteki hanımdan olan çocuk veya en son tahtta çıkacak kimse yoksa büyük kızın kocası, yani krallık ailesinin eniştesi (yani Tellipinu) çıkmalıydı. Tellipinu vesikasına kadar olan dönemle ilgili net bilgilere sahibiz. Kendinden önceki dönemleri iyi tahlil etmiştir.

Tellipinu vesikalarından sonrayı tamamlayan, TaBarna mühürleridir. Bu mühürler. Alluwamma, 2.HanTili, 2.Zidanza ve 2.Huzzia dönemini anlatmaktadır. Bu kralların dönemi yinede karanlık dönemdir. Mitanni-Khurdi etkisinin arttığını ve egemenlik avantajının bu Khurdi federasyonu elinde olduğunu anlıyoruz.

Res. UrhiTeSup (KarGameş efendisi: Güneş kurslu mühürü) Hatti

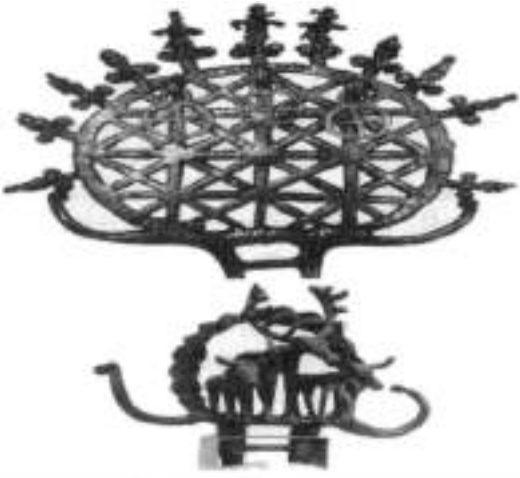

TutHaliya (Ted(Tu) Xaliya)

M.Ö. 1700 ile 1600 dönemleri arasındaki tarih, karanlık çağ olarak geçer. Mitannilerin başında olan Ardatama döneminde, TuXaliya'nın Hatti tahtında olduğunu biliyoruz. Bu dönem tekrardan Hatti devletinin doğuşudur denilebilir. ArdataMa'yı, Mısır ile yaptığı dostluk anlaşmasıyla da tanıyoruz. Keza kızını, 4.Tutomisis'e verdiğini ve böylece akrabalık kurduğunu da biliyoruz (bu **kişi "DıleHepat" veya sonraki dönemde meşhur güzel kraliçe "Nefertiti" diye ünlenen, TeteHepattı**). Bu dönemi M.Ö.15 yüzyılın sonu dönemi olarak düşünmek mümkündür. TedXaliya'nın önce Furatti (FurHatti) boylarından, Halep'e doğru indiğini, oradan da AşşuWa (AzzuWa: günümüz güney Marmara bölgesi: Çanakkale Bursa)'ya doğru çıktığını görürüz. Geniş bir alanda tekrardan iktidarlaşmaya başladığını anlıyoruz. Zippaşla ile Harriyati (HarriHatti: Karya) ülkesi kralı ile tekrardan ülkesine saldıran **Lazların atası Gaşkalarla sorun yaşamışlardı**. Ahhiyava (Ege ada halkı) ülkesi krallığının Khurdi ülkesi topraklarına akınları bu dönemde başlamıştı. TedXaliya ile Ahiyava kralı Attarişşiyaş[166] Seha (büyük Menderes) nehri kenarında savaşa yaptılar. Ve Xelaslılar bunun bedelini başta ağır ödeyip yenildiler. Savaşta kendine soy birliği çerçevesinde olmasına rağmen ihanet eden, Harriyatti (Karya) kralı, Medduva(ttaş)'ı da af ederek onunla da anlaşma imzalamıştı. Khurdi kökenli bu kral, bu savaş sonrasında güçlenerek çıkmıştı. Kralın, KizzuWatena ve AlaŞiya (Şiyare: Kıbrıs) egemeni de olduğu anlaşılmaktadır. KizzuWatena kralı olan **Kubanta-Kal'e** kızını vererek, birliği güçlendirmişti. Hatti krallığı döneminde Ted(Tu)Xaliya'nın iktidar dönemi bir denge ve güç siyaset dönemidir. Ama gerek kuzeydeki Kaşkaların coğrafi yetersizlikleri sonucu daha güneye düz ovalara inme istekleri ve Ege'nin adalarında tarım yapamayan bunun yerine deniz ticareti ve korsanlık faaliyetlerine yönelen ada kültürü Ahiyava krallığı ile yapılan savaşlarla uğraşmış, Hatti ülkesinin alanını biraz daha genişletmişti. Ardından tahta geçen ArNuWanda, Gaşkaların yeni saldırıları sonucu yıkım yaşayarak tekrardan küçülmüşlerdi.

---

[166] -Ş, dönemin yazımında çok kullanılan bir TeSup ekiydi. Asur (Aşur), Hattu(Hattuşaş), Sulga(Şulga), Sup (Şup), Nes (Neş) gibi, herşeyin sonuna adeta, tanrı koruyuculuğu ve kutsal metin olsun diye ekleniyordu.

Res. Güneş Kursu

Res. Güneş Kursu, Ruha

NESlerin Büyük Kralı; Suppi.LuLu.Ma

III. Tuhalya dönemimde Hatti konfedere birliği dağılmaya başlamıştı. Aşiret federasyonu kararı olsa gerek ki, başkomutan SupiluluMa Hatti yasalarının dışına çıkarak durumu gittikçe kötüleşiyordu. Ülkenin içinde bulunduğu durumu gören devletin ileri gelenleri ve o günkü komutan olan I.Suppiluliuma, yasalara

aykırı da olsa 3.Tuhalya'yı öldürerek Hatti iktidarını verdiler. İlk iş olarak, başkentin dış kale surlarını inşaetti. Başkenti gösterişli bir hale getirdi.

Supluluma'nin de tıpkı Akatlı Sargon gibi bir komutan olduğunu biliyoruz. 3.Hattusili (HattuSar) döneminde, Hatti ülkesinin çevredeki diğer Kurti krallıklar (Tabal, KaşGa (Maletiya'da), ArZawe gibi) tarafından saldırıya uğrayarak, büyük yıkım yaşamıştı. Bu olayların sonucunda 3.Hattusar'in öldüğünü düşünüyorum. Ondan sonra bu kritik dönemde, Hattinin büyük komutanı ve sonraki dönemlerde kral olarak anılacak kişi, SuppiluluMa (Sup=fırtına ve güneş tanrısının ünlülüğüdür, Güneş ve Fırtına Tanrısının büyük (Veya yiğit)oğlu) iktidara geçtiği gibi, kendisini iktidara taşıyan egemenleri memnun etmek için etkin askeri bir örgütlenme gerçekleştirip, kısa sürede Hatti ülkesini derleyip, toparladı. Hattilerin bu dönemde çevredeki hemen hemen tüm krallıklarla savaş yaptıklarını biliyoruz. SuppiluluMa döneminde, Hatti ülkesinin sınırlarını Mısır'a kadar genişlemişti.

SuppiluluMa, her ne kadar, Hatti adı değil gibi, yorumlar yapılıyorsa da, birebir Hatti adıdır. Hatti tarihinde yeni dönemin ifadesi olan SuppiluluMa, askeri devlet anlayışının kökleşmesini ve güçlenmesini sağlamış, Asur yönelimini önleyerek Maitenilere destek verip, güçlü bir krallık olarak ayakta kalmasını sağlamış, **kölemen devlet** anlayışını ise oldukça geliştirip derinleştirmişti. Köleciliğin yaygınlaşmasının nedeni, kuşkusuz toprağın genişlemesi sonucu, geniş çiftliklerde çalışan insana daha fazla ihtiyaç duyulmasındandı. SuppiluluMa dönemine kadar,

iktisadi ve siyasi güç olarak daha çok Hatti yerlileri etkinken, bu dönemde Nes egemenlerinin daha fazla güçlü pozisyona oturduklarını görmekteyiz.

"1.Suppiluliuma'nın[167] tahta çıkmasıyla (1370- veya 1343) Mitannilerin kaderi değişmişti. Onun döneminde Mitanni krallığına düzenlediği ilk saldırı askeri başarı getirmedi. Bunun üzerine Fırat'ı batı yönünde geçip Mitanni'nin, Suriye'deki vasal devletlerini ele geçirdi. Burada sadece KarGameş direndi. Gerek Mitannilerin parçalanmasından dolayı, küçük Serhanların ayaklanma ve kendi ölçeklerinde bağımsız hareketlerinden ve gerekse de güneye inebilme isteğinden dolayı ArZawe ve KizzuWatena ülkelerini de aldı. Oradan Suriye'ye doğru yöneldi ve Şam Abina yakınlarına kadar olan bölgede hâkimiyeti sağladıktan sonra Mısır güçleriyle karşılaştı ve bu savaşta galip gelmeyi başardı. Böylece Suriye'de uzun süreli bir iktidar kurdu. Hatti kralı, oğullarından birini bugünkü Şam diğerini de Halep'e vali olarak atadı. Bu dönemde Kurti kavimleri Hatti egemenliğinde birliği sağladılar. Mısırlılara bağlı olan Kades kenti Hatti saldırısına karsı dirense de başarılı olamadı. Hattiler Asi Nehri'ni geçmeyerek doğal Sami-Hami ve Khurti sınırını baz alarak doğal sınır konumuna getirdi (bknz.Lıoyd,1967).

Fırat(Furhatti) batısındaki toprakların Hattilerin eline geçmesi ve uzun kuşatmalardan sonra KarGameş'in düşmesi, Tusratta' (**TuSarHatta**)nın prestij kaybetmesine neden oldu ve oğullarından biri tarafından öldürüldü. Bundan istifade eden ve Asur topraklarında bulunan 2.Artatama ile oğlu Suttarna, Mittani'ye saldırdı ve tahtı ele geçirdi. Bunlara karşın SuppiLuliuMa öldürülen kral Tusrattanın oğlu **KaleTeşup'u** destekledi ve tekrar işgal edilen Mitani tahtına **Sattiwaza** (eski adıyla **Kurtiwaza)** adıyla kral tayin edildi ve kendisiyle bir antlaşma yapıldı.

KurtiWaza, Hatti yardımıyla içinde bulunduğu **WaşuGani** (Kurtilerin başkenti) ve Taide'nin de bulunduğu önemli merkezlerini geri aldı." Bundan sonra Mitanniler Asurlu işgalci emperyalistlere karşı mücadelesini sürdürmüştü. Bu imparatorluk Adini **(Kalikiya)de**[168] **Kiz.zu.Watena** ve **Arzawe** ayrı bey-

---

[167] *Suppiluliuma döneminin kraliçeleri: Suppiluliuma'nın annesi Danuhepa ve Tawananna'dir*

[168] Khurri diye geçen isimin bazen Gurri'ye dönüşmüştür. Bu günde Kurti coğrafyasında harf düşümleri veya dönüşümleri halen devan etmekte olan bir dil özelliğidir. Örneğin geçmişte Vandaki GavriMera(Yılan Taş veya taş yılan=motomot çeviride) diye yazılı

lik devletini kurmuşlardı[169]. Güney Akdeniz kıyılarını bu imparatorluk eski Babil hükümdarı Şamsi Adad dönemine kadar elinde tutmuş ve güçlü yerleşim göstermişti. Özellikle merkezi kent olarak Weşu.gani olarak geçmektedir. Bir başka merkez kenti **Hassu** ve **Durşu**'dur. Daha sonraları bu merkezlerin arasına Halepte katılmıştır. Bu günkü Garzan[170], Amediya'nın ana ölçeği olan SerHat ve Botan bölgesi güçlü bir Kurti merkezini oluşturmuş ve kısmen Nişlerle çıkan anlaşmazlıklarda Hatti kralının bu bölgeye hâkim olmak için uğraştığı fakat, (Hatti krallığına göre) Kurtilerin askeri, lojistik ve silahlı güç olarak Hatti ordusundan kat be kat fazla olduğundan yenildiler. Hatta bu savaşlarda Nesler, mızrak, atlı araba, ok gibi silahlar kullanırken, Kurti askeri gücünün sıkı bir lojistik temelde stratejiye sahip oldukları ve yine mancınık gibi gelişkin silahları kullandıkları yazılmıştı.

Mısır kralı Amenofis–3'de ölünce, Mısır'da iktidar anlamında bir boşluk doğdu ve dul kalan karısı kendisine soylu birini istedi (M.Ö.1352). Amenofis–3 yerine geçecek kimsenin de olmaması nedeniyle Mısır kraliçesi, Hatti kralından evleneceği bir prens istedi; gönderilen prenste saray içi entrikanın, çöldeki kurbanı olacak ve saraya varmadan bir suikast saldırısıyla öldürülecekti. Bu durum Mısır ile Hattilerin arasını yeniden açtı ve Supiluluma büyük ordusuyla Hattililer üzerine sefer düzenledi. Amacı komploya kurban giden oğlunun intikamını almaktı. Bu savaşlar çok çetin ve kanlı oluyordu. Ama Supiluluma zaferden zafere koşarak Mısır topraklarını ele geçiriyor önünde engel ta-

---

kaynaklarda geçen bölge bugün ismini KevraMara olarakta aynen yaşatmaktadır. Veya, Atti-Hatti, Arre-Harre, Sp-Sup gibi. Bu dönüşüm ve dil kuralları ileriki bölümlerde dil-kültür ilişkisi başlığında ele alınacaktır. Sili =Khurti silinde "Sar" ünlülüğüyle aynıydı. Ziya Gökalp'ın deyişine göre "Zaza"ların kendilerini "Sili" soyundan geldiklerini söylediğini yazar. Bu bağlamda Kalekiya (Kale Teşup döneminde uygun düşen bir isim olduğu için doğru adlandırma olarak görüyorum) Kale kiyanın oğlundan sonra başa geçen KiliKiyadan sonra bölge adını KiliKiya olarak almış olabilir. Ama bazı Kurti dil bilimci arkadaşlar bu dil dönüşümünden hareketle Kalekiya'nın GeleKiya olabileceklerini söylüyorlarsa da ben ilk düşüncenin-mantığın daha doğru olduğu fikrindeyim.

[169] Bundan dolayı Khurtilerin coğrafi alanını sadece SerHat, Boti ve Arzan (Garzan) ile sınırlamak doğru değildi. Turan (Hazar) ötesinden, ArZawe (Ege) ye kadar geniş bir coğrafyayı içeriyordu. Kral yolu Khurti eseri ve can damarıydı. Gelişen ve genişleyen krallığın ana yoluydu. Sard ile Arbil arasına kadar uzanırdı. Khurti krallığının günümüz otobanıydı. Khurtiler iktidarı kaybedip, merkezi otorite ortadan kalkınca, ekonomik avantajlarda işgalcilerin eline geçmişti.

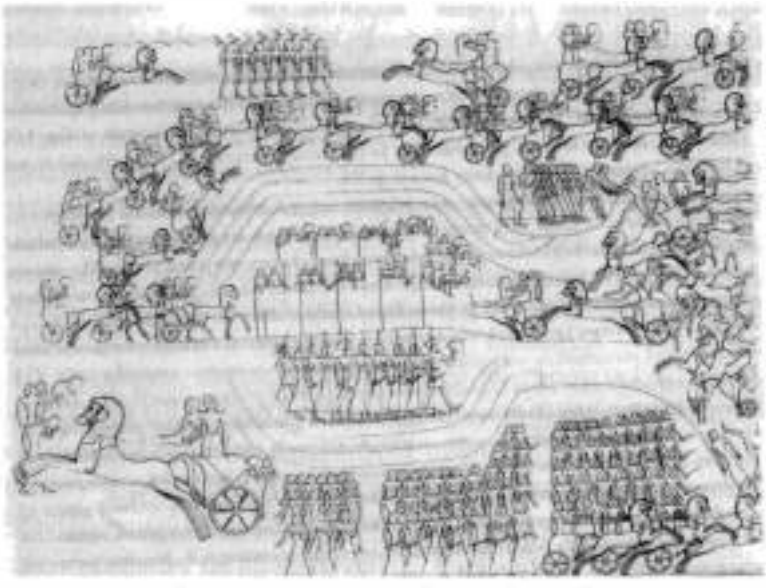
[170] İlk adı Arzan'dır.

nımıyordu. Mısırdan birçok ganimet ve tutsak ele geçirmişti. Bu savaşı her ne kadar Mısır kralı kazandığını belirtse de, tabletlerin tutarlılığı ele alındığında savaşı, Hattilerin kazandığı anlaşılmaktadır. Mısır krallığı önünde (Kasit ve Maiteni-Subardo sonrası Kurdilerin 3. Zaferi oluyordu) Savaş sonrasında Mısır ile Hattiler barış yapmak zorunda kaldılar. Çünkü Asurlularda bu karmaşadan yararlanarak Mitanniler üzerine yönelmiş ve galibiyetlerle Kurti topraklarını yağmalamaya başlamışlardı. Suppiluluma, Mısırlılarla barış sağladıktan sonra Asurluların ilerleyişini engelleme çabasına girdi ve Mitanni devletinin bölünmüş Kurti krallığıyla anlaşma yaptıktan sonra, Mitanni ülkesinin ele geçirmesi zor olmadı ve daha önceden ayrıntılı olarak ele aldığımız anlaşmayı yaparak, kendi kızını konfedere birlik kralı KurtiWazaya verip, Asur gücünü ortak olarak durdurma çabasına girdiler. Kurdistan birliğini Güneşin krallığı sağlamıştı. Asurlular karşısında da üstün savaş yeteneğini sergileyen kişi **Suppiluluma'nın KarGameş'teki oğlu PiyaSili (PiyaSar)'ydi.**

KADEŞ SAVAŞINDA MİTTANİ(MAİTENİ)LER

Suppiluluma (MÖ.1352) yılında vebadan öldü. Onun hemen ardından tahta geçen II. Arnuvan'da da bir yıl içinde vebadan öldü. Yerine 2.Mursili (Mısır kaynaklarına göre MerSar.2) geçti. Bu dönemde Asurlular bir tampon devlet haline gelmiş olan Mitannilerin ülkesini işgal etti. KarGameş kralı onun PiyaSili(PiyaSar) **Kumman**i'ye bir dini törene katılmak için gelirken öünce, KarGemeş eğemenleri öncülüğünde halk ayaklanması oldu. Her yanda çıkan ayaklanmalardan bunalıp kalan Mursili ilk on senesini, Küçük Asya da ardı arası gelmeyen savaşlarla geçirdi. Halıs (Kızılırmak) Karadeniz arasındaki yerlerde oturan Gaşgalarla çok uğraştı. Bundan sonra Azzi (Erzurum yönleri) ülkesine ordusuyla girdi ve bu madenci küçük aşir beyliği de ele geçirdi. Daha güneye inerek sınırlarını Mala'ya (Fırat'a) kadar genişletti (Lıoyd). Ardından, Arzawa ülkesine sefere çıktı. Arzawa ülkesinin başına Hatti prensesleriyle evlenmiş, birlik içinde olan ağa ve aşir resilerini getirdi. KarGameş isyanında Fırat kıyılarında, Suriye'ye yönelerek egemenliğini pekiştirdi. (MÖ.1330) yılında Mursili (MurSar) öldü (Gurney,1992). Yerine Muvatalli ve 3.HatuSili (HattuSar) adını alan

iki çocuğu ülkenin yönetimini ele aldılar. Fakat bu krallar, hiç bir dönem SuppiLuluMa kadar güçlü bir iktidarı sağlayamadılar (MÖ.1320–1265).

Resim; Mısır-Hatti "Kadeş Savaşı"

Muvatalla'nın krallık zamanı iç karışıklıkların kısmen yatıştırıldığı dönemdir. Bu dönemde HatuSili de Karadeniz bölgesini (Gaşgaları) idare ediyordu. Hatti ülkesinin en geniş topraklarının olduğu dönemdi. Hattiler, Karadeniz'den Suriye'ye ve Akdeniz'de adalara kadar geniş bir alanı kontrol ediyorlardı. Tarihte Kadeş savaşı diye bilinen meşhur savaş bu kral döneminde 2.Ramses arasında yapılmıştır. Bu savaşta her ne kadar Hattiler üstün göründüyse de, savaş sonrası askerlerin disiplinsizlikleri ve kısa sürede yağmaya yönelerek dağılmaları, Mısır'ın yeniden denge kazanmasını sağlamıştı. Mısırlılarla Hattiler arasında güçlü savaşlar uzun süreler devam etmişti. 3.HatuSili, döneminde de bu savaşlar sürmüştü. *Amuru(Arap)ların Hattilere yaptıkları ihanet sonrası Hattiler bölgede etkinliklerini kaybetmişler ve anlaşma yapmak zorunda kalmışlardı* (M.Ö.1270). Kadeş savaşında Hatti birliğinde bulunan bütün Anadolu/Kurdi beylikleri gibi Mitanni-

ler de bulunmuştu. Kadeş savaşından sonra, Amuruların ihaneti sadece Hattilere karşı değil aynı zamanda bölgede etkin güç haline gelerek Maiteni(Mitanni)leri de zorlamıştı. Kendi bölgelerinin dışına taşmaları sonucu, Mitanni ülkesinde **Beytadini adıyla Arami** bir krallığı kurmayı başarmıştılar. Mısır savaşı, Kurdi ülkesinin ve güçlü devlet sisteminin zayıflamasına ve güçten düşmesine sebep olmuştu. Mısır ise gerek Arami ve gerekse de adalardaki küçük Kurdi krallıklarıyla olan ilişkilerini geliştirip, Kurdi devletlerin iktidar ve yayılınacı gücünü zayıflatınayı başarmıştı. Ama Mısır'ın bu hamlesi Amori (Arap) ve Kurdi sentezi kavim olduğunu idda eden (günümüz Türkleri gibi) ama aslında Sami ağırlıklı krallık olan Asur'un iktidar sürecini başlatacak ve kendi sonunu'da hazırlayacaktı (Roma ve İslamiyet sonrasında tümüyle Sami/Arapların egemenliğine girecekti).

Bu sıralarda Hatti/*Komuh, KizzuWatena, Xanto, ArZawe, SarSala, AlaŞiyare ve Helas kökenli Kurdi beylikleri de güçsüzlükten yararlanarak, konfederatif imparatorluktan ayrılıp, kendi bölgelerinde merkezi otorite haline geleceklerdi. Bu durum, AlaŞiyare, Xanto ve Milet(os) meclislerinin ilk (aşir birlikleri düzeyindeki) oluşumuydu. Yazıtlarda en büyük olarak Komuh krallığı görülmektedir*. İçlerindeki büyük Komuh (Sivas Zara kuzeyi, Hanigalbat (Suriye güneyine): bu bölge İslam döneminde Kızılbaş ülkesi olacaktı) kadar olan bölgede büyük krallık kurulacaktı. Bu krallıkta tıpkı Mısır gibi bağımsızlıklarını uzun süre devam ettiremeyecek ve Asur işgal süreci ile birlikte tarım zenginliğine sahip topraklarını koruyamayacakt. Kurti birliği içinde ihanetçi ve inkârcı bir kimliğe bürünerek: "Asurluların, Mitanninin devamcısı" olduğu tezini kabul eden, tek Kurdi krallığı olacaktı. Hatta Asurluların savaş ve siyasi karar divanlarında yer alarak, ihanetlerini daha ileri boyutlara taşıyacaklardı.

Mitanni'nin Güçlü Kralları VE KAYIP ALTIN KAPI Efsanesi

Mitanni-Kurti devletinin en büyük ve ünlü kralı **Barra-Tarna'dır.** Bu kral M.Ö.1500–1475 yılları arasında tahtta kalmış ve Kurti devletini zaferden zafere taşımakla kalmamış ülkesinde imar gerçekleştirerek, güçlü bir hazine oluşturmayı başarmıştı. Ayrıca bu kral döneminde Mısır'ın hâkimiyeti altında

olan Suriye'nin kuzeyindeki Ni, NuHaşşe, Mukiş (Hatay) gibi önemli şehirleri tekrar almayı başarmıştı. Bu kentler Mısır'ın 18.sülalesinden 3.Tutmosis (M.Ö.1493–1440) tarafından işgal edilmişti. Ondan sonra başa geçen varisi Saustar'da fetihçi ve savaşçı bir kraldı. Saustar, Asur'a yöneldi. Asur şehrini ele geçirdi ve o dönemde bu kavimin tahtında oturan 2.Şamsi-Adadı tahtan uzaklaştırıldı, kendine bağlı kral atadı. **Kentin meşhur altından yapılma kale kapısını söktürerek WeşuGani'ye getirdi**[171]**.** Bu kapı ileriki bölümde de değineleceği gibi SauStar'dan alınmış daha doğrusu çalınmış bir kapıydı. Ata yadigarı olan bu kapı tekrardan alınarak esas yerine konmuştu.

Res. Mitanni Kralı

[171] Bu kale kapısı günümüze kadar büyük bir efsane olarak gelmiş, defineciler ve hazine arayıcıları tarafından halen bölgede konuşulmaktadır. Bugünkü Viranşehir ve Ceylanpınar arasındaki höyüklerden birinde olduğu tahmin edilmektedir. Fakat, Hattilerle Mitanni kralı KurtiWaza ile yapılan anlaşmada, bu kapının tekrar Asur kralına geri verildiği de söylenmektedir. Yazılı kaynaklarda bu rüşvet utanılmaz bir davranış olarak yazılmıştı.

SauStar öldükten sonra yerine oğlu 1.ArTataMa geçti. Bu kralın döneminde Mısır'da da 4.Tutmosis başa geçmişti. Mısır ile Mitanni krallıkları dostane bir diplomasi geliştirdiler. 1.ArTataMa'nın yaptığı bu anlaşmayı Amarna mektuplarından öğreniyoruz. Bu anlaşmaya göre Artatama kızı **Gilu-Hepa'yı** Firavun 4.Tutmosise eş olarak vermişti. Aslında bu dönem oldukça çelişkili bir dönemdi. Kimi kaynaklara göre Asurluların güneyden kuzeye doğru çıkışlarını önlemek ve **akraba bağı olan Hatti ile** Mitanni**lerin** ortak hareket etmesini ve destekleşmesini zorunlu kılmıştı ki yukarıda özet anlattım yapıldı, kimi ön-tarihçiler ise bu dönemi şöyle anlatmaktalar:

"Mısır ile Mitanni arasında akraba bağı kurularak barışçıl bir döneme geçilmişti. Böylesi bir ortamın doğmasında aslında Hatti ülkesinin güçlenmesi ve Mitannilerin elinde bulunan zengin ticaret merkezlerini ele geçirmek istemesinin de büyük rolü vardı. Hattiler biliyorlardı ki, güneyi ele geçirmeleri demek, kuzeyin sıkışmış ve içe dönük ekonomisinin daha güçlenmesi anlamına geliyordu.

1.Artatama'nın bulunduğu dönemde Hatti tahtında 2.Tu(t) Haliya (veya TuXaliya) oturuyordu. Bu kral zeki ve geleceği gören bir siyaset izleyerek Kurti kavimleri arasında birliği sağlamaya yönelik bir politika yürüttü, Mitanni devleti kendi iç çelişkilerinden dolayı gittikçe güçsüz düşmüştü. 2.TutHaliya, Mitannilerin uzantısı olan ArZawe krallığının üzerine seferler düzenledi, bu seferler başarıyla sonuçlandı. Bunun üzerine kısmi olarak Akdeniz ve Ege'ye hâkim olmayı başaran 2.Tu(t)Haliya, Mitanni kralında atalarının yerleri olan Suriye'de kendilerinin de ata hakkı olduğunu idda ederek Kuzey Suriye'den pay istedi. Böylece tarihi gerekçelere dayandırarak sunulan bu istem ile orta ve kuzeydeki yollara da hâkim olduktan sonra tüm bölge 2.Tu(t)Haliya'nın eline geçmiş olacaktı. Bunun üzerine Mitanni kralı 1.Artatama, Hattilerin bu isteminden kurtulmanın yolunun ancak Mısır ile ittifak ile mümkün olacağı gerçeğini bildiği için yukarda bahsettiğim anlaşmayı yaparak kurtulacağını düşündü. Aslında Mısır'da, Hattilerin bu gelişindeki gücü kendi iktidarlarını da riske sokacaklarını bildikleri için, bu anlaşmayı onlarda en az Mitanni kralı kadar istiyordu. Çünkü Kasit döneminde

Khurdi birliğinin neyi yapabildiğini kayıtları yazıyor, tarihçileri biliyordu.

1.Artatama ölünce, Mitanni içindeki HaneSerler arasındaki güç mücadelesi daha çok derinleşti.2.Suttarna tahta geçti. Kralın tahta oturmasıyla kısmi olarak otorite sağlanmış olsa da aşiretler arasındaki güç savaşlarının olduğu anlaşılmaktadır. 2.Suttarna öldükten sonra topraklar, geride kalan varisler arasında paylaşılamayınca güç savaşları tüm ülkeyi sardı. Kral 2.ArTatama ülkenin Kuzeybatı kesimini alarak Khuri (Khuri)ti krallığını kurdu. **ArdaSuMara** ise kardeşinden geriye kalan güney ve güneydoğu bölgesini egemenlik alanı olarak belirledi ve bu bölgenin hükümranı oldu. Böylece Mitanni devleti iki güce bölündü. Fakat ArdaSuMara, Uthi adında biri tarafından öldürüldü. Ve Mitanni tahtına kralın küçük yaştaki oğlu Tusratta (TuSarHatta) adındaki çocuğu oturttu. Aslında Uthi ülkeyi kendisi yönetiyordu. Fakat kral büyüyüp olanlardan dolayı iktidarı ele alarak bu zorba talancıyı cezalandırdı. Tüm bu gelişmeleri Tusrattanın 2.Amenofis'e yazdığı metinlerden bilmekteyiz. Bu mektupta önce olanları anlatmakta ve sonra kendisine karşı olan tüm düşmanlarını cezalandırdığını, Hatti kralına karşı yaptığı savaşı kazandığını anlatmaktadır.

YÜKSELİŞ DÖNEMİ Ve Mitanni-Hatti Ortak Konfederasyonu

Bu dönemde Hatti tahtına büyük kral 1. Şuppiluliuma geçti. Önceden de değindiğimiz gibi, 1. Şuppiluliuma Hatti tahtının o güne kadar en güçlü krallarından biriydi. Güneye inilmedikçe iktisadi anlamda güçlenemeyeceklerini biliyordu. Mitanni kralının üzerine yürüdüğü takdirde bu büyük güç karşısında yenilgiye uğrayacağını da bildiği için, önce kuzeydeki Khurti kralı Artatama ile anlaşma yaptı. Ardından, sefer hazırlıklarına girişti. Böylece Mitannilerin güç birliğini önlemiş oldu. Ve yapılan savaşta Tusratta(TuSarHatta) yenildi, savaş alanından kaçarken oğullarından biri tarafından öldürüldü. Tusrattanın oğlu KurtiWaza (MattiWaza)da o dönemde Babile kaçmak zorunda kalmıştı. 1.Şuppiluliuma KurtiWaza'ya kızını vererek onun tekrar Mitanni devletinin tahtına oturttu. Asurlular bu kargaşadan yararlanarak Mitanni HaneSarlıkları üzerine seferler yapmaya başlamaları sonucu, Hatti devleti, Mitanni iktidarının ortadan kalktığı taktirde, yeni gelişen bu gücü karşılayamayacağını gördü. KurtiWaza ile 1.Suppiluliuma (Boğazköy ve Ugarit çivi yazılı belgelerine göre) bir anlaşmaya vardılar[172].

"Fırtına Tanrısının sevgilisi, Hatti ülkesinin kralı, kahraman büyük kral majestem SupLuliuMa ve Khurti ülkesi kralı ArdataMa, birbiriyle bir antlaşma akdettiğinde, Mitanni ülkesi kralı Tusâratta (TuSarHatta), Hatti ülkesi kralı, kahraman Büyük kral'ın ilgisini çekti. Ve ben Hatti ülkesi kralı, kahraman Büyük Kral, Mateni ülkesi kralı Tusratta'ya dikkatimi çevirdim. (Fırat)Mala nehrinin batı kıyısındaki ülkeleri yağmaladım. Ve Niplani dağını (ülkeme) kattım. İkinci kez kral Tusaratta bana (karşı) küstah idi. Ve şöyle konuştu (**Karauğuz**'dan alıntı):

"Sen niçin Mala-Fırat nehrinin batı kenarı üzerindeki ülkeleri yağmalıyorsun?" Böylece kral Tusaratta: "Eğer sen Mala nehrinin batı kenarındaki ülkeleri yağmalarsan, sonra ben de mala nehrinin batı kenarındaki ülkeleri yağmalayacağım." Kral Tusaratta onu kontrolü altına(?) almayı arzuladı:

---

[172] Bu dönem Kurti kavimleri tarafından yapılan anlaşmalar Akatcadır. Hatti anlaşmaların tüm metinleri Karauğuz'un "Hatti Siyasi Anlaşma Metinleri" adlı eserinden alınmıştır.

"Eğer sen onları yağmalarsan, ben onlara ne yapacağım? Eğer bir kuzu ya da ülkemin oğlağı... -dır. Ben Mala (Hatti dilinde: Mala, Kurti ve Kengilerde: FurHatti) nehrinin batı kenarından, karşıya geçeceğim. "Hatti ülkesi kralı, ben Büyük Kral onun huzurunda kibirlenmeyi (azametimi) sürdürdüm. Hatti ülkesi kralının babası zamanında, İsuwa ülkesi düşman oldu. Böylece Hatti ülkesinin askerleri İsuwa ülkesine girdi. Babamın zamanında Kurti.a.liza şehri askerleri, Arawanna şehri askerleri, Zazisa ülkesi, KalaSma ülkesi, Timana ülkesi, HaliWa dağı, KarNa dağı, TurMitta şehri askerleri, Alha ülkesi, Hurma ülkesi, Harana dağı, TeGerama ülkesinin yarısı, TePurziia şehri askerleri, HazKa şehri askerleri ve ArMata şehri askerleri düşman oldu. Fakat Fırtına Tanrısı'nın sevgilisi, Hatti ülkesi kralı, kahraman Büyük Kral, Majestem SuppiluliuMa onları yendi. Şimdi benden kaçmış olan askerler, İsuwa ülkesine girmişti. Ve babamın zamanında, düşman olmuş olan bu ülkeler ve askerler, düşman arasında (ve) İsuwa ülkesinin ilerisinde oturuyordu. (A öy. 17-24)

Ve Fırtına Tanrısı'nın sevgilisi, Hatti ülkesi kralı, kahraman Büyük Kral ben Majestem SuppiLuluMa, kral Tusaratta'nın küstahlığı yüzünden yola çıktım. Fırat nehrini geçtim. Ve İsuwa ülkesine gittim. İkinci kez İsuwa ülkesini yendim. Ve ikinci kez onları köle yaptım. Babamın zamanındaki (şu) ülkeler ve askerler İsuwa ülkesine girdi: KurtiaLiza şehri askerleri, AraWanna şehri askerleri, Zazisa ülkesi, KalaSma ülkesi, TiMana ülkesi, HaliWa dağı, KarNa dağı, TurMitta (Mateninin kenti anlamındadır (Tur AbeDin (Dur-Ur kökeninden gelmektedir)) şehri, Alha ülkesi, Hurma ülkesi, Harana dağı, Tegarama ülkesinin yarısı, TePurziia şehri askerleri, Hazke şehri askerleri ve ArMatana şehri askerleri. Bu askerleri ve ülkeleri yendim. Ve Hatti ülkesine döndürdüm. Ele geçirdiğim ülkeleri serbest bıraktım. Onlar yerlerinde oturdu. Benim serbest bıraktığım tüm halk insanlarıyla tekrar birleşti. Ve Hatti ülkesi onları sınırlarına kattı. (A Oy. 25-29)

Ve Fırtına Tanrısının sevgilisi, Hatti ülkesi kralı, kahraman Büyük Kral ben Majestem SuppiLuliuMa, Alzi ülkesine ve Kutmar şehrine ulaştım. Ve onları yendim. Ben, Alzili Antaratali'ye (burayı) bir hediye olarak verdim, Suta bölgesine girdim. Ve Suta bölgesini yağmaladım. Wassukanna (WeşuGani) şehri-

ne ulaştım. Suta bölgesinin atları, koyunları ve sığırlarını, NAMRA ve mallarıyla birlikte Hatti ülkesine getirdim. Fakat Tusaratta kaçtı. O, savaşmak için benim karşıma gelmedi. (A Oy. 30-37)

Ben tekrar Fırat nehrini geçtim. Halep ve Mukis ülkesini yendim. Niia ülkesi kralı, Mukis ülkesinde barış için benim huzuruma geldi. TakuWa'dan habersiz onun erkek kardeşi **Aki.TeSup**, Niia ülkesini ve Niia şehrini düşmanlık için kandırdı. Ve bu Aki-Tesup arabalı savaşçıları birleştirdi. Hezmiia, AŞiri, ZulKiia (ZulKiya), Habahi, Bırriia (Bıriya) ve Niruwabi'nin yaya ve arabalı savaşçıları, AraHati kralı, Akiia (Aki Kiya) ile işbirliği yaptı. Onlar AraHati şehrini ele geçirdi ve savaşa başladı. (Şöyle) söylediler: "Hatti ülkesi kralı Büyük Kral ile savaşalım." Hatti ülkesi kralı ben Büyük Kral, AraHati şehrini yendim. AraHati kralı, ÂkiKiya'yı, TakuWa'nın erkek kardeşi Aki TeSup'u, atlı birliklerinin tamamını malları ile birlikte ele geçirdim. Ve onları Hatti ülkesine getirdim. Ayrıca ben, Qatna şehrini malı ve mülküyle birlikte Hatti ülkesine getirdim. (A Oy. 38-47)

Ben NuHaşi ülkesine gittiğimde, bölgenin tamamını ele geçirdim. (Onun kralı) SârruPsi tek başına kaçtı. Fakat onun annesini, erkek kardeşlerini ve çocuklarını yakaladım. Ve onları Hatti ülkesine getirdim. Ben U.KalZat şehrinde, krallığa SarruPsi'nin kölesi Takip-Sarri'yi yerleştirdim. Apina ülkesine gittim. Fakat KHinza(Xinza) ülkesine saldırmayı arzulamadım. Fakat (onun kralı) Sutatarra'nın oğlu ve atlı birlikleri ile birlikte savaşmak için bana karşı geldi. Onu kovdum ve onlar Abzuiia şehrine girdi. Abzuiia şehrini kuşattım. Ve Sutarra'yı çocukları, atlı birlikleri, erkek kardeşleri ve [malı] ile birlikte ele geçirdim. Ve onları Hatti ülkesine getirdim. Apina ülkesine gittim. Ve Apina ülkesi kralı AriWana ve onun yüksek memurları (olan) WambaDura, Akiparu ve Artaia savaşmak için bana karşı geldi. Bunların hepsini malları ve ülkeleri ile birlikte Hatti ülkesine getirdim. Kral Tusaratta'nın küstahlığı yüzünden tek bir yılda bu ülkelerin tamamını yağmaladım. Ve onları Hatti ülkesine getirdim. Neplani dağından ve Mala nehri kıyısından, onlar için sınırımı çizdim (A Oy. 48-58)

Onun oğlu köleleriyle kumpas kurduğunda, babası kral Tusaratta'yı öldürdü. Ve Fırtına Tanrısı, kral Tusaratta'nın ölümü ile

Artatama'nın (hukukî) durumuna karar verdi. Onun oğlu, ölü Artatama'yı yaşama geri getirdi. Mitanni ülkesinin tamamı yağmalandı. Ve Asur ülkesi ve Alzi ülkesi onu aralarında paylaştı. Şimdiye kadar ben Hatti ülkesi kralı, kahraman Büyük Kral doğu yakasını geçmedim. Ve bir saman sapını ve Mitanni ülkesinin bir ağaç kıymığını bile almadım. Hatti ülkesi kralı ben Büyük Kral, Mitanni ülkesinin yoksulluğunu işittim. Ben Hatti ülkesi kralı sığır, koyun ve atları saray memurlarına getirtmiştim. Ancak KKhurrililer arasında karışıklık vardı. Ve Sutatarna atlı birlikleriyle birlikte prens **Kurtiwaza** (SatiWaza)'yı öldürmeyi arzuladı. Ancak o, kaçtı ve Fırtına Tanrısı'nın sevgilisi Hatti ülkesi kralı, kahraman Majestem SuppiLuluMa'nın huzuruna geldi. Ben Büyük Kral şöyle söyledim:

"Fırtına Tanrısı onun (hukukî) durumuna karar verdi. Ben, kral Tusratta'nın oğlu Satti/KurtiWaza'yı elimde tuttuğumdan, büyük ülke olan Mitanni ülkesini yağmalamaya gitmesin diye, babasının tahtına onu oturtacağım. Hatti ülkesinin kralı, ben Büyük Kral, kızım için Mitanni ülkesine hayat verdim. Tusaratta'nın oğlu Sattiwaza'yı elimde tuttum ve kızımı ona zevceliğe verdim (A Oy. 59-67)

Prens Sattiwaza (KurtiWaza'dır) Mitanni ülkesinde kral olsun. Ve Hatti ülkesi kralının kızı, Mitanni ülkesinde kraliçe olsun. Kumalar, sen Sattiwaza için hoş karşılansın. Fakat hiçbir kadın benim kızımdan daha büyük olmasın. Sen hiçbir kadının onunla eşit olmasına izin verme. Ve hiç kimse onun yanında eşit bir şekilde durmasın. Sen benim kızımı ikinci dereceye indirme: Mitanni ülkesinde o, kraliçeliğe alınsın. Sattiwaza'nın oğulları ve benim kızımın oğulları, onların oğulları ve torunları, gelecekte Mitanni ülkesinde eşit olsun. Gelecekte Mitanniler, prens Sattiwaza'ya karşı, kızım kraliçeye karşı, [oğullarına karşı] ya da torunlarına karşı ayaklanmayı planlamasın. Gelecekte prens Sattiwaza, [benim oğullarımla] eşit ve kardeş olsun. Ve prens Sattiwaza'nın oğullan, onun çocukları ve torunları benim torunlarımla eşit ve kardeş olsun(A Oy. 68-73)

Gelecekte Hattiler ve Mitanniler kötü gözle [birbirlerine bakmasın]. Hattiler, Mitannilere kötülük yapmasın. [Mitanniler], Hattilere kötülük yapmasın. Hatti ülkesi kralı savaşa gittiğinde, Mitanni [ülkesi] kralı, [Hatti ülkesinin] herhangi bir

düşmana,[saldırsın]. Biri nasıl Maitanni ülkesinin düşmanı ise, o, [Hatti ülkesinin] de düşmanı [olsun]. Hatti ülkesi kralının [dostu, Mitanni ülkesi] kralının da dostu [olsun].

Metin buradan sonra kırıktır. (A Ay. 9-13) •

Eğer bir kaçak, Hatti ülkesinden kaçar [ve Mitanni ülkesine giderse, Mitanniler onu yakalasın ve] onu [geri versin]. Eğer Mitanni ülkesinin bir kaçağı [kaçar ve Hatti ülkesine giderse], Hatti ülkesi kralı onu yakalamasın. Ve onu geri vermesin. Bu uygun değildir.

Arinna şehrinin Güneş Tanrıçası'nın [

Res. Davul ve ilkel zurna ile yapılan bir eğlence- (Hatti Eseri)-KarGameş

Hatti ülkesi kralı, ben Büyük Kral, Mitanni ülkelerini ele geçirdim. Prens [Sattiwaza'nın] zamanında onları ele geçirmedim. Onları Tusaratta'nın zamanında ele geçirdim. Mala nehri [benim sınırımdır(?)]. Geride sınırım olarak Neplani dağını tesis

ettim. Ve KarGameş ülkesinin tüm şehirleri olan: Murmurik, Sipri, MazuWati ve Surun (gibi) bu müstahkem şehirleri, oğlum [Piiasili (PiyaSar)]'ye verdim. Mitanni ülkesinin batı kenarı üzerinde, Aztata ülkesinde bulunan E.kate, [ ], Alıuna ve TerGa (gibi) tüm şehirler Aztata ülkesine aittir. Prens Piiasili, [prens] KurtiWaza ile Fırat (Mala) nehrini geçtiği için, ve İrrite şehrine girdiği için, [oğlum] Piiasili'nin batı Kenan üzerinde tuttuğu tüm şehirler Piiasili'ye aittir(A Ay. 22-27)

Hatti ülkesi kralı, ben Büyük Kral, ölen Mitanni ülkesini yeniden dirilteceğim. Ve onu, onun yerine koyacağım. Sen bağımsızca hareket etme. Antlaşmayı bozma. Ne de bizzat kendin için uzak bölgeleri arzulama. Prens Piiasili ve prens SattiWaza'nın bölgeleri birbiri için [olsun]. Eğer prens Piiasili'nin bir şehri, gizlice Sattiwaza'ya yazarsa, sonra Sattiwaza onun gizli mesajını açığa vursun. Onun elçilerini tutsun. Ve kardeşi Piiasili'ye onu göndersin. Sattiwaza, Piiasili'nin şehrine gizli(?) bir şekilde yazmasın. Piiasili ve Sattiwaza birbiriyle kardeşlik içinde bağlansın.(A Ay. 28-34)

Eğer Sattiwaza, Piiasili(PiyaSili:PiyaSar)'yi İrrite (ya da) Taite şehrine danışmak için(?) çağırırsa, Sattiwaza, **kardeşi** Piiasili'ye karşı herhangi bir şekilde kötü bir plan kurmasın. Ve Piiasili'ye karşı başka bir adama kötülük yaptırmasın. Sattiwaza'nın, Piiasili'ye bıraktığı şehirler, herhangi bir kötülük planlamasın. Hiç kimse Piiasili'ye karşı herhangi bir kötü olay ya da kötü niyet planlamasın. Eğer PiiaSili(PiyaSili=PiyaSar) danışmak için(?) KarGameş'e, SattiWaza'yı çağırırsa, Piiasili, Sattiwaza'ya karşı herhangi bir kötü olay ya da kötü niyet planlamasın. Mala nehrinin kıyısı üzerinde bulunan Sattiwaza'nın hangi şehri olursa olsun, alıkonulsun. Fakat Mala nehri kıyısındaki başka bir şehir alınmasın (A Ay. 35-53)

Res. Saz (bugünkü gibi ucuna süste asılmış) tef ve Zurna ile semah gibi dönerek yapılan oyun. Sazın orta Asyadan gelme kopuz ile ilişkisini açıklamaya çalışan, hayali görüşlere güzel cevap (Hatti eseri)-KarGameş

Bu tabletin benzer bir kopyası, Arinna şehrinin Güneş Tanrıçası krallığı ve kraliçeliği yönettiği için, Arinna şehrinin Güneş Tanrıçası'nın huzuruna konuldu. Ve **benzer bir kopyası Mitanni ülkesinde KaHat** şehrinin Kurinnu'sunun beyi Fırtına Tanrısı'nın huzuruna konuldu. Ve (bu tablet) KKhurrililerin ve Mitanni ülkesi kralının huzurunda sonsuza kadar sürekli olarak okunsun. KaHat şehrinin Kurinnu'sunun beyi Fırtına Tanrısı huzurunda her kim bu tabletin sözlerini değiştirirse ya da gizli bir yere onu koyarsa, eğer onu kırarsa, eğer tabletin sözlerini değiştirirse, bu antlaşmayla ilgili olarak, biz yeminin teminatçıları olan tanrıları, gizlerin tanrılarını çağırdık. Onlar dursun, dinlesin ve tanık olsun. Hatti ülkesinde krallığı ve kraliçeliği yöneten Arinna şehrinin Güneş Tanrıçası, Göğün beyi Güneş Tanrısı, Hatti ülkesinin beyi Fırtına Tanrısı, Serri, KKhurri,

Nanni dağı, Hazzi dağı, Panayırın Beyi(?) Fırtına Tanrısı, Karargâhın Beyi Fırtına Tanrısı, Yardımın Beyi Fırtına Tanrısı, Pittiiarik şehrinin Fırtına Tanrısı, Nerik şehrinin Fırtına Tanrısı, Harbe'nin Beyi Fırtına Tanrısı, Halep şehri Fırtına Tanrısı, LehiZina şehrinin Fırtına Tanrısı, Şamuha şehrinin Fırtına Tanrısı, Hurma şehrinin Fırtına Tanrısı, Sarissa şehrinin Fırtına Tanrısı, Sapinuwa şehrinin Fırtına Tanrısı, Hisashapa şehrinin Fırtına Tanrısı, Tahaia şehrinin Fırtına Tanrısı, [ ]'nm Fırtına Tanrısı, KizzuWatena şehrinin Fırtına Tanrısı, Uda şehrinin Fırtına Tanrısı, Hatti şehrinin Koruyucu Tanrısı, KaraHana şehrinin Koruyucu Tanrısı, Tanrı Zitharia, Tanrı KarZi, Tanrı Hapantaliia, Kırın Koruyucu Tanrısı, Av Çantasının Koruyucu Tanrısı, Tanrıça Lehvani, Tanrı EA, Tanrıça Damkina, Tawiniia şehrinin Tanrı Telipinu'su, TurMitta şehrinin Tanrı Telipinu'su, HanHana şehrinin Tanrı Telipinu'su, Güçlü İstar, Tanrı Askasepa, Hububat Tanrısı, Yeminin Beyi Ay Tanrısı, Yeminin Kraliçesi İshara, Göğün Kraliçesi Hepat, Halep şehrinin Tanrıça Hepat'ı, Uda şehrinin Tanrıça Hepat'ı, KizzuWatana şehrinin Tanrıça Hepat'ı, Sayaş Tanrısı, Hatti ülkesinin Savaş Tanrısı, İllaia şehrinin Savaş Tanrısı, ArZiia şehrinin Savaş Tanrısı, Tanrı Larri, Tanrı Zappana, Tanrı HasaMilli, Hurma şehrinin Tanrı Hantitazu'su, Samuha şehrinin Tanrı ABara'sı, Ankuwa şehrinin Tanrıça Katahha'sı, Katapa şehrinin Kraliçesi, Tahurpa şehrinin Tanrıça Ammamma'sı, Dunna şehrinin Tanrı Hallara'sı, Hupisna şehrinin Tanrı Huwassanna'sı, Landa şehrinin Hanımı, Landa şehrinin Tanrı KunniaWanni'si, Lulahi ve HaPiri[173] Tanrıları, Hatti ülkesinin tüm dişi ve erkek tanrıları, KizzuWatana şehrinin tüm dişi ve erkek tanrıları, Yer Altı Tanrıları, Nara, NamSara, Minki, Ammunki, TuHusi, AmmiZadu, Alalu[174], Anu, Antu, EN.LIL, NINLIL, Belet-E.Kalli, Dağlar, Nehirler, Deniz, Fırat nehri, Gök, Yer, Rüzgârlar, Bulutlar (A Ay. 54-58)

Göğün ve Yerin beyi Fırtına Tanrısı, Ay tanrısı, Güneş Tanrısı, Harran şehrinin Ay Tanrısı, Yer ve Gök, KaHat şehrinin Kurinnu'sunun beyi Fırtına Tanrısı, Kurta (Kurda) şehrinin sürülerinin Tanrısı, Uhushume şehri beyi Fırtına Tanrısı, Bilge-

[173] Pir, Piro kökeninden gelmektedir. Pire yaşlı kadın anlamındadır. Ezdaniler bugünde Bu anlama gelen "Miré, ZerreTakke" (KızılBaşlar) ise halen ilk orijin haliyle dini önderlerine "Pir" demekteler.

[174] Gök gürlediğinde annem "Alalular" geliyor, derdi.

liğin Kralı Ea-Sarre, Anu, Antu, EN.LIL, NINLIL, Mitra-Wuruna Tanrıları, Ind(a)ra, Nasatiia (NasaTiya[175]) Tanrıları, Yer Altı Tanrıları, Samanminuhi, Wassukanna (WeşuGani)'nin beyi Fırtına Tanrısı, İrrite şehri tapınaklarının beyi Fırtına Tanrısı, Şuta şehrinin Tanrı **Part**ahi'si, Tanrı NuBarbi, Tanrı Suruhi, İstar, Gece yıldızı Asur, Tanrı Sala, Tanrıça Belet-E.Kalli, Tanrıça Damkina, Tanrıça İshara, Dağlar, Nehirler, Göğün Tanrıları ve Yerin Tanrıları. (A Ay. 58-69)

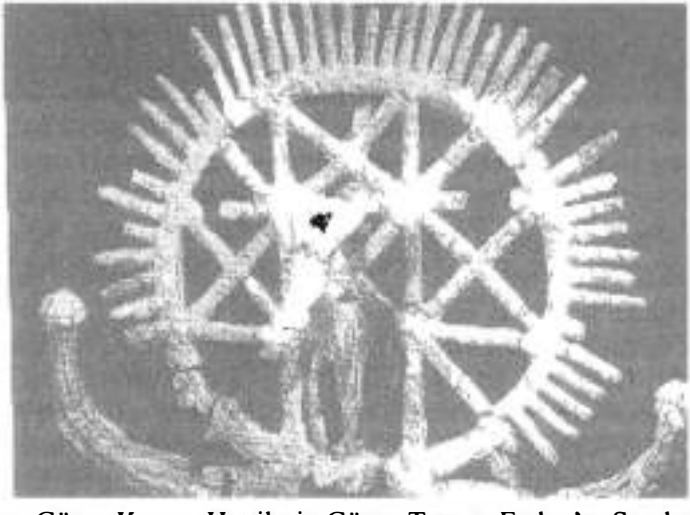
Res. Cin motifleri- (Hatti eseri. Benzer motiflerin ilk hali Göbeklitepe'de bulundu)- Kargameş

Onlar dursun ve antlaşmanın bu sözlerini dinlesin ve tanık olsunlar. Eğer sen prens KurtiWaza ve siz KKhurrililer bu antlaşmanın sözlerine uymazsanız, yemin tanrıları sizi [ve] siz KKhurrililerin karılarını ve mallarını ülkenizle birlikte mahvetsinler. Onlar sizi kabuğundaki malt gibi çıkartsınlar. Nasıl bir pupuwahi'den bitki (tohum) çıkmazsa, böylece sen KurtiWaza, (kızımın yerine) aldığın diğer karılarından ve siz KKhurrililerin kanlarıyla birlikte, çocuklarından ve ülkenizden zürriyet olmasın. Ve yemin tanrıları sizi fakirliğe ve mahrumiyete bıraksın. Ve onlar senin tahtını devirsinler. Ve sen KurtiWaza'yı bu ye-

[175] Nes: Khurdi dilinde oturanlar anlamındadır. İndo-Zagros(aryan)tanrılarıda yer edinmiştir.

min tanrıları, ülkenle birlikte bir kamış gibi parçalasınlar. Senin ismini ve başka bir kadından olma neslini, yeryüzünden kaldırsınlar. Ve sen KurtiWaza'nın, ülken için KKhurrililer arasında arayacağın iyilik ve şifa(?) tıkansın. Ülken ile birlikte yok ol. Sen kayasın diye yer buz olsun. Ülkenin zemini sen batasın ve geçemeyesin diye bir çamur deryası bataklığı olsun. Sen KurtiWaza'nın ve KKhurrililerin Bin Tanrı düşmanı olsun: Onlar seni bozguna uğratsın(A Ay. 70-75)

Eğer sen prens KurtiWaza ve siz KKhurrililer bu antlaşmaya ve yemine uyarsanız, bu tanrılar, sen KurtiWaza'yı (Hatti ülkesi] kralının [kızı] olan karın, oğulların, torunlarınla birlikte ve; siz KKhurrilileri kanlarınız, oğullarınız, torunlarınız- ve [ülkenizle] birlikte korusunlar. Ve Mitanni ülkesi eski durumuna [dönsün]. Zenginleşsin ve genişlesin. Ve sen KurtiWaza'nın [Hatti ülkesi kralı Büyük] Kral'ın kızından olma çocuklarınız ve torunlarınızı, KKhurrililer sonsuza kadar kral olarak tanısın. [Babanızın tahtının ömrü uzun olsun]. Mitanni ülkesinin ömrü uzun olsun.

Res. Güneş Kursu- Hattilerin Güneş Tanrısı Ezdan'ın Sembolü

KurtiWaza ve I. SuppiLuluMa Arasındaki Antlaşma[176] *CTH52*

(Oy. 1-7)

Maitanni [ülkesi] kralı Tusaratta (TuSarHatta)'nın oğlu Sattiwaza (KurtiWaza) [şöyle (söyler)]: [Önceleri KKhurri (Kuridi) ülkesi] kralı Artatama'nın oğlu Suttarna, Mitanni ülkesinin [ ] değiştirdi. Onun babası kral Artatama, yanlış (hareket) yaptı. O, hazineleri ile birlikte kralların sarayını kullanıp bitirdi. O, Asur ülkesinin ve Alzi ülkesinin bedeli olarak onları harcadı. Babam kral Tusararta bir saray inşa etti, mal ve mülkle onu doldurdu. Fakat Suttarna onu mahvetti ve onu fakirleştirdi. Ve o, evin banyosundaki gümüşten ritüel kaplarını, altın ve gümüşten kralların [

Kral TuSaratta'nın oğlu KurtiWaza şöyle söyler:

"Benim büyük büyük dedem, kral SauStatar'ın altın ve gümüş kapısı, ününün (bir) simgesi olarak, Asur ülkesinden güç kullanılarak alındı ve o WassuGani şehrindeki onun sarayına yerleştirildi. Utancından, Suttarna şimdi **Asur ülkesine onu geri ver**di[177]. Gümüş ve altından tüm kapkacakları o, Alzi ülkesine verdi. O, Maitanni ülkesi kralının evini, hazineleri ve zenginlikleri ile birlikte tüketti. O, oraya çamur doldurdu. O, sarayı mahvetti ve KKhurrililerin evini boşalttı. O, soyluları getirtmişti. Asur ve Alzi ülkesine suçluları, geri iade ettirtmişti. Onlar teslim edildi. Ve Taite şehrinde (işkence), ile öldürüldü. Böylece o, KKhurrilileri bir sona getirdi. Fakat Aki-TeSup onun önünden kaçtı ve Babil'e gitti. İkiyüz atlı birlik onunla kaçtı. Ve Babil kralı bizzat kendi için, ikiyüz atlı birliği ve Aki-TeSup'un

---

[176] 3.TudHaliya (TuXaliya) döneminde, Mitanni konfederatif yapısı, büyük bir gelişme göstermiş ve Hatti sınırlarından çok içerlere girmişti. Bu yıkımı düzenleyecek kişi büyük komutan SupluluMa olacaktı. Başa geçer geçmez, Toros(Gorin)ları aşarak, Mitannilerin üzerine yürüdü ve WeşuGaniyi de ele geçirerek, bu anlaşmayı TuSarHatta ile yaptı. Mittani kralı TuSarHatta bu yenilgi üzerine kendisini KarGameş'e atmıştı. Bu savaştan sonra, Mısır ordusu Kadeşte yenilecek ve Hatti devletinin sınırları Lübnan'a kadar genişleyecekti. Aynı zamanda Hatti ve Mitanni konfederatif devlet yapılanmasını da oluşturacak bir gelişmeydi.

Çünkü Mitanni konfederatif yapılanmasında, büyük avantajlar yitiren soylular, ülke içinde karışıklık çıkararak, TuSarHatta'yı öldürüp, yerine Artatama'yı geçirdiler. Bu gelişme sonucu yeniden, Supluluma, Weşuganiye girerek, anlaşma gereği, Tusarhatta'nın oğlunu tahta geçirdi.

[177] Kurdilerde, talan ve yağmanın olmadığını gösteren önemli örnektir. Alzi denilen yer, Elazığ'dır.

tüm malını, mülkünü alıp götürdü. O, Aki-TeSup'u, onun atlı savaşçıları gibi, aynı mevkide saldırttı. O, onu öldürmek için kumpas kurdu(?). TuSaratta'nın oğlu Sattiwaza da (neredeyse) beni öldürecekti. Fakat ben, onun elinden kurtuldum. Ve Fırtına Tanrısı'nın sevgilisi, Hatti ülkesi kralı, kahraman Büyük Kral, Majeste, SuppiLuliuMa'nın tanrılarını çağırdım. Onlar [

MaraZantiia (**MaraZanTiya: Dicle nehri** olabilir) nehrinde, ben Fırtına Tanrısı'nın sevgilisi, Hatti ülkesi kralı, kahraman Büyük Kral, Majestesi Suppiluliuma'nın ayaklarına kapandım. [Büyük Kral] elimden tuttu ve benden memnun kaldı. Ve sonunda bana Mitanni ülkesinde olup bitenleri sordu. [Ve] o, Mitanni ülkesindeki olup bitenleri eksiksiz olarak işitti[ğinde], Büyük Kral ve kahraman şöyle söyledi:

"Eğer ben, Suttama'yı ve Mitanni ülkesi [askerlerini] yenersem, ben seni reddetmeyeceğim. Ve seni oğlum olarak benimseyeceğim. Sana yardım edeceğim ve babanın tahtına seni yerleştireceğim. Ve tanrılar, Fırtına Tanrısı'nın sevgilisi, Hatti ülkesi kralı, kahraman Büyük Kral Majestem Suppiluliuma'yı tanıyor. O, ağzından çıkan sözlerinden dönmez." Bunun üzerine TuSaratta'nın oğlu Sattiwaza şöyle söyler: "Beyim kraldan duyduğum sözlere sevindim. Ben prens Sattiwaza, beyim Büyük Kral'a (şöyle) söyledim:

"Eğer beyim, sen, bana yaşam verirsen ve tanrılar bana yardım etsin. Sonra Fırtına Tanrısı'nın sevgilisi, Hatti ülkesi kralı, kahraman Büyük Kral, krallığın tahtından kral Artatama'yı kaldırmasın. Onun atadığı halef olayına. Ve Mitanni ülkesinde hüküm süreyim. Suttarna ülkeleri kötü bir şekilde yönetti. Fakat ben herhangi bir şekilde kötülük yapmayacağım. (Oy. 31-40)

Ve ben prens Sattiwaza, Büyük Kral'in huzuruna geldiğimde, benim sadece üç atlı birliğim, iki KKhurrili ve benimle yola çıkmış olan iki hizmetçi, üzerimc giydiğim tek takım giysi vardı. Ve başka bir şey yoktu. Büyük Kral bana acıdı. Ve bana zırhlı atlı birlikler ve **altın kaplamalı atlar** [
(PiyaSar) bana Ve kral Piiasili'nin eline ve onun yaya ve arabalı savaşçılarına beni emanet etti. Vardığımız KarGameş şehrinden, biz İrrite şehri insanlarına bir elçi gönderdik. Fakat Suttarna, TuSaratta'nın serveti ile KKhurrileri etkilemişti. Ve onları bir-

leştirdi. Biz İrrite şehrinde onlara gönderdik. Ve bu KKhurrililer Piiasili'ye geri gönderdi:

"Niçin geliyorsunuz? Eğer siz savaş için geliyorsanız, gelin. Fakat siz, Büyük Kral'ın ülkesine dönmeyin!" Biz İrrite halkının sözlerini, işittiğimizde, bizler prens Piiasili ve prens Sattiwaza, Mala nehrini geçtik ve savaşa hazır bir şekilde İrrite şehrine vardık. (Oy. 41-47)

Hatti ülkesi kralı, Büyük Kral'ın tanrıları bizi korudu. Ve İrrite şehrini korumak için Suttama'nın göndermiş olduğu KKhurrililer ve İrrite bölgesinin yaya ve arabalı savaşçıları bizi beklemek için toplandı. Biz İrrite şehrine vardık. Ve şehrin içinde toplanmış yaya ve arabalı savaşçılar bizim önümüze çıktı. Biz her şeyi esir ettik ve [

(Akadca Oy. 48-65; Hititçe 1-20[162])

[Asurlular, Wassukanna (WeşuGani) şehrini] kuşatmak için ona... gönderdi. Ve onlara önder olarak tek bir arabalı savaşçı verdi. Fakat o, [Wassukanna] şehrine [geldi]ğinde, Wassukanna şehri halkı barış yapmayı reddetti. Fakat [Asurlu] yaya ve arabalı savaşçılar Wassukanna şehrini kuşattığında, prens Piiasili ve ben prens Kurtiwaza, İrrite şehrinde idik. Bir elçi Wassukanna'dan bize geldi [ve şöyle] söyledi: "Asur'un yaya ve arabalı savaşçıları, Hatti ülkesinin [yaya ve arabalı savaşçılarına karşı] savaşmak için geliyor." [Sonra] biz askeri yürüyüşe geçtik [ve] onların... [bizimle] buluşmak için geldi. (Şöyle) söylüyor: "[ ]'mn şehrinin kapısının kâtibinin [huzurunda][ ]. Ve Asur'un yaya ve arabalı savaşçıları [ ]." O, alıp götürdü. Fakat bize[ ]dığmda, biz Wassukanna şehrine gittik. [Fakat] PaKarriPa şehri [ ] döndü. Ve [PaKarriPa şehri halkı] [Prens] Piiasili ve [prens] Sattiwaza'nın ve Hatti ülkesinin yaya ve arabalı savaşçılarının Wassukanna şehrine geldiğini işittiğinde, (Hititçe 21-29)

Res. Saz ve içki eşliğinde, (ortada oturan) ÇİĞKÖFTE eğlencesi- Hatti eseri- KarGameş

PaKarriPa halkı çekip gitti. Ve [Hatti ülkesi] ile birleşti. Ve biz Wassukanna şehrinden [çıktık]. Ve biz **PaKarriPa** şehrine gittik. Bize haber getirildi: "Asurlular savaşmaya sana karşı geliyor." PaKarriKa şehri civarı yakıp yıkıldı ve açlık askerleri yakaladı. Ancak Asurlular tekrar görünmedi. Onlar savaşa bize karşı gelmedi. Ve biz Nilapsini şehrine, Asurluların arkasından gittik. Fakat Asurlular orada savaşmaya bize karşı gelmedi. (Akadca Ay, 1-6; Hititçe 30-38) *Bu kısım tercüme edilemeyecek kadar kırıktır.* (Akadca Ay. 7-24)

[Bu tabletin benzer bir kopyası, Mitanni ülkesinde KaHat şehrinin KuriNu'sunun beyi Fırtına Tannsı'nın huzuruna bırakıldı]. Bu tablet [KKhurrililerin huzurunda ve Mitanni] ülkesinin huzurunda [sonsuza kadar sürekli okunsun]. [KaHat şehrinin KuriNnu'sunun beyi Fırtına Tannsı'nın huzurunda her kim] bu tableti değiştirirse [ya da gizli bir yere onu koyarsa, eğer o, tableti kırarsa, eğer o, tabletin sözlerini değiştirirse], bu antlaşma'ile ilgili [olarak, biz, sırların ve yeminin teminatçılan olan tanrı-

ları çağırdık. Onlar] birlikte [dursun, dinlesin ve tanık olsun. Hatti ülkesinde kraliçeliği ye krallığı] yöneten [Arinna şehrinin Güneş Tanrıçası, Göğün beyi Güneş Tanrısı, Hatti şehrinin beyi Fırtına Tanrısı, Serri, KKhurri, Nanni dağı, Hazzi dağı, Panayır'ın(?) beyi Fırtına Tanrısı], Karargâhın beyi Fırtına Tanrısı, [Yardımın beyi Fırtına Tannsı, Pittiiarik şehri Fırtına Tanrısı, Nerik şehrinin Fırtına Tanrısı, Harbenin beyi Fırtına Tanrısı, Halep şehrinin Fırtına Tanrısı, LehiZina şehrinin Fırtına Tanrısı], Samuha şehrinin Fırtına Tanrısı, [Hurma şehrinin Fırtına Tanrısı, SariSa şehrinin Fırtına Tanrısı, Sapinuwa şehrinin Fırtına Tanrısı, Hisashapa şehrinin Fırtına Tanrısı, Tahaia şehrinin Fırtına Tanrısı, ...'nın Fırtına Tanrısı, KizzuWatana şehrinin Fırtına Tannsı], Uda şehrinin Fırtına Tanrısı, [Hatti ülkesinin Koruyucu Tanrısı, KaraHana şehrinin Koruyucu Tanrısı, Tanrı Zithariiâ, Tanrı KarZi, Tanrı Hapantaliia, Kırın Koruyucu Tanrısı], Av Çantasının Koruyucu- Tanrısı, [Tanrıça LelWani, Tanri EA,' Tanrıça Damkina, Tawiniia şehrinin Telipinu'su, Tur-Mitta şehrinin] Telipinu'su,, [HanHana şehrinin Telipinu'su, Güçlü İstar, Askasepa, Hububat Tanrısı, Yeminin Beyi Ay Tanrısı, Yeminin Kraliçesi İshara, Göğün Kraliçesi Hepat, Halep şehrinin Tanrıça Hepat'ı, Uda şehrinin Tannça Hepat'ı], KizzuWatana şehrinin [Tanrıça Hepat'ı, Savaş Tanrısı], Hatti ülkesinin [Savaş Tanrısı, İllaia şehrinin Savaş Tanrısı, ArZiia şehrinin Savaş Tanrısı], Yay'ın beyi [Larri, Tanrı Zappana, Tann HasaMili, Hurma] şehrinin [Tann Hantitassu'su, Samuha şehrinin Tanrı A.Bara'sı, Ankuwa şehrinin Tanrı Katahha'sı], Katapa şehrinin Kraliçesi, TaHurpa şehrinin Tannça [Ammamma'sı], Dunna şehrinin [Tanrı Hallara'sı, Hupisna şehrinin] Tanrı Huwassanna'sı, [Landa şehrinin Hanımı, Landa şehrinin] Tanrı KunniaWanni'si, Lulahi ve HaPiri Tanrıları, [Hatti ülkesinin] erkek [ve dişi] tannlan, [Kizzuwatena ülkesinin erkek ve dişi tanrıları], Tanrı EREŞ.KI.GAL (A.**REŞ.Ki.G**al)[178] , ilk [tanrılar]: Nara, [NamSara, Minki, Ammunki, Tuhusi], AmmiZadu, Alalu, Ahu, [Antu, EN.LIL], NINLIL, Belet-E.Kalli, [Dağlar, Nehirler, Dicle ve Fırat, Gök], Yer, Rüzgârlar ve Bulutlar. (Ay. 25-34)

---

[178] Bu günkü Khurdi dilinde, Karanlığın büyüğü=cfendisi, Karanlığın Xalesi (efendisi) anlamındadır. Kengilerde yer altı tanrısı, günümüz diliyle "şeytan"ıdır.

[Onlar] antlaşmanın bu sözleri [için dursun, dinlesin] ve tanık olsun. Eğer [sen] KurtiWaza ve siz KKhurrililer" bu antlaşmanın sözlerine [uymazsanız], bu yemin tanrıları sen [KurtiWaza'yı ve] siz KKhurrililileri ülkenizle, kanlarınızla, [çocuklarınızla] ve mallarınızla birlikte [mahvetsin]. Onlar kabuğundan, [malt gibi] sizi çıkartsınlar. Nasıl bir pupuwahi'den bir bitki (tohum) çıkmazsa, [ ], böylece sen Sattiwaza (kızımın yerine) aldığın [diğer kanla]rından, siz Khurrililerin karılarınızdan ve oğullarınızdan [zürriyetiniz olmasın]. Yemin beyleri olan bu tanrılar sizi yoksulluğa ve mahrumiyete bıraksın. Ve onlar Sattiwaza'nın tahtını [devirsin]. Ve sen Sattiwaza'yı, bu yemin tanrıları ülkenizle birlikte bir kamış gibi parçalasın. Senin aldığın diğer karınla, neslini ve ismini [yeryüzünden] kaldırsın. Sen Sattiwaza'nın ülken için, KKhurrililer arasında arayacağı iyilik ve şifa(?) tıkansın. Sen ülkenle birlikte yok ol. Sen kayasın diye [yer] buz tutsun. Ülkenin zemini sen batasın ve geçemeyesin diye bir çamur deryası bataklığı olsun. [Sen] KurtiWaza ve siz Khurrililer Bin Tanrının düşmanı olun. Onlar sizi bozguna uğratsın. (Ay. 35-39)

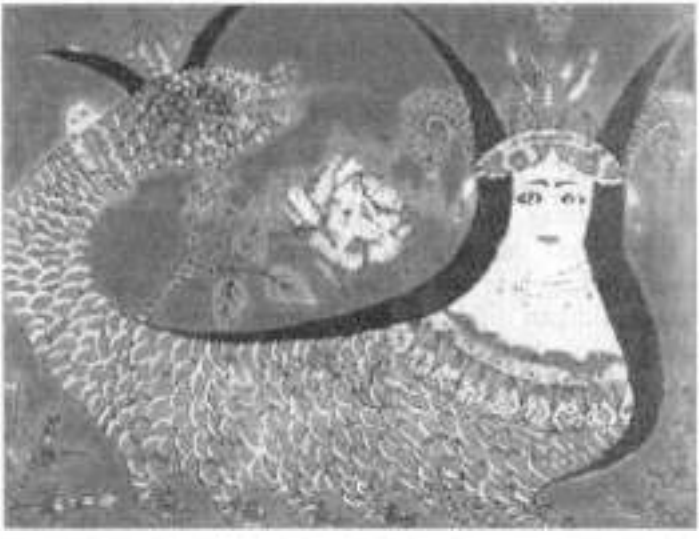
Eğer sen Sattiwaza ve siz Khurrililer bu antlaşmaya ve yemine uyarsanız, bu tanrılar sen SattiWaza'yı, Hatti ülkesinin Büyük Kral'ın kızı, onun oğuları ve torunlarıyla birlikte ve siz Khurrilileri oğullarınız, kanlarınız ve ülkenizle birlikte korusun. Ve Mitanni ülkesi önceki durumuna dönsün. Zenginleşsin ve genişlesin. Ve sen SattiWaza'yı, Hatti ülkesi kralı, Büyük Kral'ın kızının oğulları ve torunları sonsuza kadar krallık için seni kabul etsin. Babanızın tahtının ömrü uzun olsun. Mitanni ülkesinin ömrü uzun olsun. (Ay. 40-62)

Yerin ve Göğün Fırtına Tanrısı, Ay Tanrısı ve Güneş Tanrısı, Harran şehrinin Ay Tanrısı, Yer ve Gök, KaHat şehrinin KuriNnusu'nun beyi Fırtına Tanrısı, Uhusman şehrinin beyi Fırtına Tanrısı, Bilgeliğin beyi EA, Kurta şehrinin sürülerinin Tannsı, Anu, Anru, EN.LIL, NINLIL, Mitra-Wuruna Tanrıları, İnd(a)ra Tanrıları, Nasatiia (NasaTiya) Tanrıları, Yer Altı Kaynakları(?), Tanrı... Samanrminuhi, Wassukanna şehrinin beyi Fırtına Tanrısı, İrrite tapınağının Fırtına Tanrısı, Tanrı NaBarbi, Tanrı Suruhi İstar, İstar Yıldızı, Tanrı ala, Tanrıça Belet-E.Kalli, Aiakki türbesinin Hanımı, Tanrıça İshara, Şuta şehrinin Tanrı Partahi'si, Dağlar, Nehirler ve Pınarlar, Yerin ve Göğün

Tanrıları. Eğer ben prens Sattiwaza ve Khurrililer bu antlaşmanın ve yeminin sözlerine uymazsa, bir köknar ağacının kesilip devrildiğinde artık büyümeyeceği gibi, ben Sattiwaza'yı, diğer karımla birlikte ve biz Khurrilileri karılarınız, çocuklarımız ve ülkemizle birlikte, bu köknar ağacı gibi bırak., Köknar ağacının nasıl zürriyeti yoksa, ben Sattiwaza'yı aldığım diğer karımla birlikte ve biz Khurileri ülkemizle birlikte, karılarımızla birlikte ve çocuklarımızla birlikte (zürriyetsiz) bırak. Kanaldaki su nasıl yerine asla dönmezse, kanaldaki suyu yerine döndüremediğimiz şekilde bizi bırak. Ben Sattiwaza'yı, aldığım karımla birlikte ve biz Khurrilileri malımız ve mülkümüzle birlikte, gökyüzüne yükselen duman gibi bırak. Tuzun nasıl tohumu yoksa, ben Sattiwaza'yı aldığım diğer karımla birlikte ve biz Khurrilileri ülkemizle, karılarımız ve çocuklarımızla birlikte tuzun gerçekte olmayan tohumu gibi bırak. Bir tuz topağı gibi, yerimize dönmeyelim."

Res. Zagros Mağaralarında Mö.15000lere kadar giden cin motifleri. Başı insan, gövdesi hayvan cinler- (Hatti eseri)- Kargameş

Res. Günümüze kadar, yarı insan yarı hayvan figürlerinden ŞahMaran

"Ben KurtiWaza eğer aldığım diğer karımı <...>, tahtım devrilsin. Eğer biz bu antlaşma ve yemine uymazsak, yemin beyleri olan tanrılar bizi mahvetsin. Böylece prens Sattiwaza ve Khurrililer şöyle söyler: "Eğer biz Fırtına Tanrısı'nın sevgilisi, Hatti ülkesi kralı, kahraman Büyük Kral Majestesi Suppiluliuma'nın bu antlaşma ve yeminine uyarsak, bizim yardıma çağırdığımız tanrılar, bizimle gelsin. Bizi yükseltsin, bizi korusun ve bize iyi davransın. Beyimiz Sattiwaza önde gitsin. Ve onun himayesinde bol ürüne sahip olalım. İyilik ve barış içinde yaşayalım. Göğün ve Yerin denetleyeni Fırtına Tanrısı sonsuza kadar bizim yardımcımız olsun. Sattiwaza'ya, biz Khurrililere ve Mitanni ülkesine kalp sevinçliği versin ve sonsuza kadar başımız dinç olsun. Fırtına Tanrısı'nın sevgilisi, Hatti ülkesi kralı, kahraman Büyük Kral Majestesi Suppiluliuma nasıl ülkesini, askerlerini, oğullannı ve torunlarını sofra (arkadaşları?) gibi severse,

o, ben Sattiwaza'yı, biz Khurrilileri, Mitanni ülkesini, ülkelerimiz, karılarımız ve mülkümüzle birlikte aynı şekilde sevsin."[179]

Bu anlaşma bütününden de anlaşılacağı gibi,

1.Suppiluluma'nın kızı, Mittanni kralı KurtiWaza ile evlenecek ve kraliçe olacaktır.

2.Doğan çocuklar Mittani tahtının varisleri olacaklar.

3.İki devlet birbirleriyle dost kalacak ve dışarıdan bir saldırıya karşı ittifaklaşacaklar, suçlular karşılıklı iade edilecek, diye özetlenebilir.

4.sonuç olarak, Kurtiler arasında konfederatif birlik oluşturdular[180]."

Asur Yönelimi

Anlaşmada da bahsedildiği gibi, Kralı KurtiWaza, Asurlulara yönelişinden ve elde ettikleri varlıkları onların önünde koruyamadıklarından söz eder. Asurluların bu güçlü yönelimi gerçekten siyasi yönden büyük bir zafiyet içinde olan Mittani devletini oldukça zor durumda bırakmıştı. Asur saldırıları gün geçtikçe güçlenmekte ve Mitanni devleti ise zayıflamaktaydı. Asur kralı 1.Adad-Nirari, Asur krallığına oturduğunda Mittanni krallığına da 1.Sattıra'nın oğlu VaSarta geçmişti (M.Ö1310–1281). İki kral arasında yapılan savaşı Mittani kralı kaybetti.

Mitanni krallığı Kuzey Khurti krallığının duyarsızlığı nedeniyle yıkıldı. Asur tahtına 1.Salmanasar geçti (M.Ö.1280–1256), bu kral başa geçer geçmez babasının yarım bırakmış ol-

---

[179] Kurtilerde önemli bir diplomasi özelliği, aldıkları kararların üzerine yemin etmeleriydi (Roma kaynakları ise Tarhunlarda da olduğunu yazar). Bu günde Kurdiler arasında yapılan bir anlaşmada şahitler huzurunda yemin ettirilir. "Erkek adamın sözü" asıl olandır. Heredotta, AlaHortların, Medlerin anlaşmalarda, kendileri (Yunanlılar) gibi yemin ettiklerini söyler. Aslında yemin geleneği Kurtilerden Helaslılara geçmiş bir gelenekti. Helaslılar ile Medlerin ortak atadan geldikleri fikrini benimsemeyen Avrupa Merkez ideolojisi, Mezopotamya ve çevre uygarlığını parça parça olarak göstermektedir. Herodot, dil, kültür, giyim, konuşma ve diğer kültürel çalıntılar gibi, Perslerin, Mediyalıların yemin geleneğini de aldıklarını yazar.

Keza, Osmanlı devşirme subayı, Milligen de, Kurdiler arasındaki çatışmayı gidermek için bir komplo kurarak, Kurdi aşiretlerini bir çadırda toplayıp söz almak ister. *Çünkü Kurdilerin verdikleri söze çok sadık olduklarını bildiğini söyleyerek,* söz aldığında barışın gerçekleşeceğini bildiğini, anlatır.

[180] PiyaSili veya diğer adıyla PiyaSar adı, Piya=birlik, Sar ise başkan demektir. Birliğin kralı anlamındadır.

duğu seferlere başlayarak Kurdistanı talan etti ve sınırlarını KarGameş'(Karkamış)a kadar genişletti. Komuh krallı da etkin görevler alarak Asur ile işbirliği yaptı. Hatta Komuh Hanesari Asur savaş divanında dahi yer almıştı. Bu bağlamda gerek Hatti ile akrabalık ilişkileri, gerekse de Asur işgalcilerinin bölge üzerindeki emelleri, bir anlamda Hatti-Niş ile Mitannilerin ortak hareket etme zorunluluğunu doğurduğu gibi, Mitannilerin (güya Mısır'ın da desteğini alarak), Asur soylularıyla, Mısır arasındaki ittifakı önleme çabaları olarak görülmelidir. Ama bu ittifak büyük birlik doğuracağı için, Mısır ile uzun savaşlara neden olmuş ve Mısır siyaseti Asur'un büyümesini sağlamıştı (***tıpkı Abbasilar'in köle asker sisteminde Turanileri getirip başlarına bela ederek, kötü duruma düşüp, yenide Kurdi aşirlerini denge unsuru olarak kullanmak istemesi gibi***).

Bu dönemin bir başka özelliği ise, Sami kültür etkilerinin, Kurtilerin içine kadar girdiği gerçeğiydi. Kurtilerde baba kutsal bir kavram iken, bedevi geleneği olan babanın çocuğu tarafından öldürülerek yerine geçme geleneğinin ilk nüveleri bu dönemde görülmüştür. Talancılık ve mal yağmalama kültürü Mitanninin yıkılışı ile birlikte başlamıştı.

Kurti-Mitanni bölgesi, bu dönemde sonra HanaGal.bat olarak isimlendirildi.

Devlet Sistemi

Mitannilerde devlet yönetimi diğer Kurti yönetimlerde olduğu gibi savaşçı aşir birlikleri, merkezi ve güçlü HaneSarlikleri, onlarda konfederatif bir çatı altında devlet oluşumunu ve ortak birliği oluşturuyordu. Her "Keya" veya "Hanesar" (yönetici) kendi alanında hâkimiyetini ve gücünü koruyor iç işlerinde bağımsız, genel yetkilerde ise krala bağlıydılar. Yani merkezi krallık ve bu kralıklara bağlı vasal krallık (ArZawee, Luwi, Alaşiyare, KizzuWatena gibi) vardı. Altlarda prenslikler ve eyalet sistemi yine eyaletleri yöneten akraba kökenli beyler ve askeri örgütlenme ile bunları kontrol ve denetleyen valiler vardı. Ama her şey kral ve kraliyet ailesine bağlıydı. Kasitlerdeki Kardunaj, Mittani-Kurdilerde olan Marya sisteminin aynısı Panku denilen danışma ve karar meclisi vardı. Sistem köleci, ilkel-feodal toprak ve yönetim yapısına sahipti. Tımar sistemi

yaygın olarak uygulanıyordu. Yöneticiler devşirme geleneğinden değil aşir örgütlenme içinden atanıyor, aile üyeleri veya yakın çevre çocukları yönetimlere getiriliyordu. Krallık babadan büyükoğula geçerdi. **Yiğit'in** velihat belirleme ile ilgili yaptığı çalışmada Tellipinu döneminde alınan bir karara yer verir: "Kral ailesinde kan (cinayet) çoğaldı (muhtemelen kan davası). Kraliçe Tapariya öldü. Tekrar geldi. Prens Amuna da öldü. Tanrının insanları da dediler: İşte Hattu'da kan kan çoğaldı. Ben Telipinu Hattu'da Meclisi toplantıya çağırdım. Bu andan itibaren Kraliyet ailesinin çocuğuna hiç kimse kötülük yapmasın. Ona bıçak çekmesin. Birinci sıradaki prens olsun. Eğer birinci sıradaki prens yoksa kim ikinci sıradaki oğul ise o kral olsun. Eğer bir prens yoksa kim birinci sıradaki kız ise, ona içgüveyi alsınlar o kral olsun."

Bazen aile içi sorunlar da ise, yakın kişiler evlatlık alınarak yönetici atanabiliyorlardı. **Alpman ile Akurgal** bu konuyla ilgili şöyle bir anekdota değinirler. 1.HattuSili (HattuSar), meclise seslenerek oğlu LaBarna için " ondan hayır görmediğini, oğul gibi davranmadığını, gözleri nefret dolu olup hiç ağlamadığını merhamet göstermediğini" anlatır. Kızkardeşi HaştYar'in oğlu Huzziya'yı evlatlık alıp tahta varis olarak gösterir."**Balkan**'ın da aktardığı bir metinde ise, yine Hattusar, "Hanahana şehri vekili Tuttulla, Zidi'yi tutup onu manevi oğlu yaptı. Kızı Zizza(tta)'yı ona eş olarak verdi." Büyük TaBarna'nın sözü demirdendir diyerek sözünü bitirir. Burada da evlatlık aldığı kişiye kızını verip göreve öyle geçirir.

Toprak mülkiyetinde, rahiplere geniş avantajlar sağlanmış ve etkinlikleri artmış olsa da halkın elinde de işleyebilecekleri topraklar vardı. Bu anlamda, egemenlerin güçlü toprak siyasetinin, açlık ve sefalete neden olacağını düşünürsek, Mitanniler de hiçbir dönemde, bu anlamda bir belge veya olaya rastlanmamıştır.

Mitanni Kurti Devletinin Yıkılışı

Asurluların bölgesel bir güç ve imparatorluk olma çabaları meyvesini vermiş ve Mitanni devleti yıkıma uğratılmış özellikle kardeş boy **Hatti imparatoru,** Mısır savaşını bırakarak Mitannilere yardımcı olmak için Asurlulara karşı savaşmışsa da ne yazık ki başarılı olamamış ve Garzan-Botan bölgesi dâhil olmak üzere, Kurti ülkesi, Asur egemenliğine girmişti.

Ardından M.Ö.1200 yıllarında (Mısır'ın kışkırtması sonucu)batıdan adalı Kurdi kavimler ile (Trakyadan gelen)Frig boyları ve kuzeydeki Lazların ataları Gaşkaların saldırıları, Hatti ülkesin de büyük yıkıma neden olmuştur. Gerek güneyden ve gerekse de batıdan gelen saldırılar karşısında ülke değişik **Keya(Kiya)** = prensliklere bölünmüştü. Frikler'in saldırısı sonucu, büyük yıkıma uğrayan Hatti ülkesi, bu karmaşadan yararlanan Asurlulara da karşı gelmeye çalıştılarsa da başarılı olamadı. Ülkeleri, tıpkı Maiteni-Kurti devleti gibi, büyük bir yıkıma uğrayarak, belli merkezlerde beylikler şeklinde yaşamak zorunda kaldılar. Güneyden Asur kuzeybatıdan Frigler, Halıs (kızıl Irmak)'ın üstünden Kaşkaların gelişi ve sonunda 20 küsur Kurti krallığının birleşmesini sağlayıp, meşhur son Truva savunmasını da yaratmıştı. Bu dönemden sonra Hattiler, önce Biani (Xaldi-Urartu) ile daha güneylere doğru çekilmek zorunda kalmışlardı. Günümüzdeki Zaza ve Alevi (Zerre Takke) vatandaşlar bu kavmin torunlarıdır(Bu (dağlı) halk o kadar savaşçıdır ki, bu dönemden sonra birlik oluşturmaları çok zor olmuş (Med, Biani ve Part) fakat, birlik oluşturmadıklarında dahi, topraklarına hiçbir zaman yabancı yerleşimciler yerleşememişlerdi).

KURTİ Haneserliklerde Yönetim Biçimi

Tarihçilerin altını çizdikleri önemli bir özellik vardır: Bu bölgenin sadece iktisadi ve maddi üretim araçlarındaki benzeşiklik ve örtüşme dışında ayrıca kültürel anlamda da güney Mezopotamya'dan Hattu.şa'ya kadar, oradan da Hazar'ın ötesine kadar olan Kurti ülkesinde; örgütlenme, yönetim yani siyasi kültürde benzeşikliğin ve birliğin olduğu gerçeğidir. Dolayısıyla, sadece kültürel, maddi ve dini yönelimli benzeşikliğe paralel olarak, siyasi örgütlenme tarzları da birbirleriyle örtüşmekteydi.

Aşiretlerin bir araya gelmesi, boyları, boylar, hanedanları, hanedanlar bir yerleşim yerini ifade etmektekteydi. Bir tür feodal yönetim, aşiret briliği denilebilir. Bu hanedanlar ile onların başı kendi başına bir prens-hanedanlığını temsil etmekte ve en tepede bir kral bulunmaktaydı. Kral vazgeçilmez değildi. Kral, gerektiğinde hanedan (HanaSer veya SerHana) ların ortak kararlarıyla yenilenebilir, değiştirilebilirdi. Kurti Krallarının, diğer bölge krallarından farkı (özellikle Mısır'dan) Tanrı değil, başrahip olarak görülmesiydi. Kurti kralları, aynı zamanda başrahip kimliği de taşımaktaydılar. Kengi ve Hattilerde siyasî hükümet biçimleri: Ülkede kendi başına özgür şehirler veya boylar vardı. Bunlar, kendi buyruklarını özerkliklerini korumakla birlikte, bir topluluğa girmeleri ve böylece bir birlik yaratmaları yolunda büyük avantaj oluşturuyorlardı. Ne zaman zora veya işgale geldiklerinde, en güçlü Hanesar sahneye çıkıp, Feodal konfederatif aşiret örgütlenmesi tarzında bir siyasi çizgide birlik kurarak, öteki Hanesarleri derleyip toparlayarak, Kurdileri iktidara taşıyabiliyordu. Aşirler veya diğer anlamıyla göçebe çobanlar ise en büyük savaşçı kesim oluyordu.

Hattilerde geniş bir saray teşkilatı ve örgütlü olarakta sistematik işleyiş vardı. Saray memurlarına: **Lu.E.Gal**, Katiplere: **Lu.Dub.Sar**, elçilere: Lu **Temu** diye hitap edilirdi. Katipler başkatibin önderliğinde yazışmaları yürütür ve dikkatle arşivlerdiler. Kral fermanları önceki yazışmalara uygun yürütülür, farklı ülkelerle diplomatik dil geliştirilirdi.

Kurtilerin yönetim sisteminde, her şehrin bir başı vardı. Bunların üstünde de tek bir komutanın (efendinin, Kardu, Panku[181], Marya denilirdi. Sonradan Hanaser veya Keya diye de ad-

---

[181] Pankularla ilgili olarak arkeolojik bulgular sonrasında derin bilgilere sahibiz. Hatti ve Neslerde önemli bir aşir birliğiydi. Elbette ki egemenler, tapınak kökenli kişilerdi. Bu gerçeklik, Rahip devlet anlayışının sonucuydu. Soylular grubunda kraliyet ailesi her ne kadar avantajlara sahip olsalar da, yinede bir tür eşitler meclisi de denilebilecek bir örgütlenme şekliydi(Xanto, Helas ve İlk Roma dönemi gibi).

Özellikle, KizzuWatena ülkesiyle yaşanan çelişkiler ve Neslerin, Akdeniz'e açılma isteğinin yoğunlaştığı bir dönemde, iktidara gelen Telipinu adlı kral, kuzey kavimlerinin yarattığı yıkımları önlemek ve KizzuWatena üzerinde bir tür egemenlik sağlayabilmek için, kendinden çok soylular grubuna yetki devretmek zorundaydı. Egemenler böylece daha etkin hale getirilebilecek ve derlenme süreci de daha kısaltılmış olunacaktı. Panku örgütlülüğü bu yıkım döneminde güçlendirildi. Bu bir nevi Magna-Carta benzeri uzlaşmadır. Soylular ile kraliyetin uzlaşmasıydı. Böylece Keyalar, kraliyete bağlılıklarını bildirerek, aşiret örgütlenmesinin canlı tutulmasını istiyorlardı. İç

landırılmıştı) sözü geçerliydi. Onun emriyle tüm kent organizasyonu harekete geçerdi. Bu aşiret birlikleri güçleri oranında vergi vermek, savaş zamanlarında asker göndermek ve lojistik destek sağlamakla yükümlüydüler. Eli silah tutan herkes vatan savunması yapmaya mecburdu. Aşirler kendileri içinde bölgesel egemenliğe sahiptiler. Ve bir tür iç özerk feodal yönetim gücüne sahiptiler. Gerek Pers ve gerkse de Roma dönemindeki sisteme bakıldığında, Karia, ArZawe, Bitinya, Komagene, Kapadokiya gibi eyaletlerin bu sistemle yönetildiği anlaşılmaktadır. Çünkü Khurdiler başka türden bir yönetim yapısına uygun değillerdi. Hatta Roma döneminde bu çatışmalar sonrası (Mitirdat'ın yenilmesinden sonra) aşiretler kontrol altına alınamamış, **Çiçero** gibi bir düşünür gönderilmesine rağmen başarılamamıştı. Bunun üzerine **Ario Barzani** diye bir lider iç feodal sistem dediğimiz aşiret (alan tımar) yönetim tarzını gerçekleştirerek uzun süre iktidarda kalmıştı. Keza bu sistem sunni Kurdiler ile Osmanlı arasında da yapılmıştı (bu dönemde İdris-i Bitlisi, Ario Barzani (Roma Sulla döneminde ArXalo) yerine geçmiş bir figürdü. Asker yetiştirme bir tür kültür yaşantılarıydı. Cirit, güreş gibi oyunlar vardı. Her yılın bahar ayı şenliklerle kutlanır (bahar bayramı) ve ardından sefere çıkılırdı. Mucidi Mitanni-Khurdi krallığının olduğu harp arabaları, süvariler ve piyade birimleri vardı. Kullanılan silahlar: mızrak, kılıç, kalkan, ok (bazı oklar, ayaklarla çekilen oldukça büyük oklardı), iki ağızlı balta, topuz, elle taş atma gibi silahlardı. Sonraki dönemde de mancınık önemli savaş aracı olarak seçkin orduları özel birlikler denilen

---

bütünleşme süreci, Hatti-Nes Aşir-konfederatif yapılanmasının güçlenmesini sağlayacaktı:

"...Soylular yeniden tahta bağlılıkta birleşmeliler. Kralın veya oğullarından birinin davranışından hoşnut değillerse, bu durumu düzeltmek için yasal yollara başvurulmalı, kendileri karar verip herhangi bir suç işlemekten kaçınılmalıdır. Suç işleyenleri cezalandıracak en yüce mahkeme Panku(.s) ya da bütün (özgür) yurttaşlar olmalıdır."

Burada kuşkusuz "herkes" diye betimlenen kişiler, öncelikle özgür soylu sınıflar-egemenlerdi (din adamı, asker, büyük toprak sahipleri, aşiret reisleri gibi). Bir nevi Yunan demokrasisinin erken görünümüdür denile bilir. Kurtilerin Kardunaj örgütlenmesi veya Konfederatif örgütlenme, ilkel-demokratik örgütlenme tarzı, bir nevi eşitler meclisiydi. Bu anlayış Yunan demokrasisi Roma Consülünün doğurgusunun nerden geldiğini de kanımca göstermekte ve kanıtlamaktadır(günümüz Kurdi devrimci hareketleri ile aşiretler arasındaki husumet ve anlaşmasızlığında benzeridir. Düşünür Öcalan'ın önerisi, "Demokratik devlet modelindeki, devlet olmadan özerk ve konfederatif birlik anlayışı", tesadüf ki bin yıllar öncesindeki atalarının gelişkin modeliydi).

günümüz askerlerinin yerini almaktadır[182]. **Sedat Alp** askeri örgütlenme olarak Hattilerde kale muhafızları olduğuna değinmekte, bunlara "Bel (veya Bele), Mad.Gal.Tu (Mar.Gal tu)" Askeri anlamda Lu Pa 10 (onbaşı), Lu Seg (Subay), Lu Dugud (yüzbaşı), Lu Ugula Lım (Binbaşı), Keya (prens), Sar (Sili: kral) gibi ünvanlar verilirdi.

Sonraki dönemlerde Kıbrıs seferinin olması da göstermektedir ki, denizcilik alanında da oldukça gelişkindiler. Donanmaları olması muhtemeldir. Aksi takdirde Roma döneminde Pontus bölgesinin Bitiniya krallığının Trakların bölgesine kadar uzaması, Marmara denizinin iç deniz olması (Roma döneminde sınır olmuş ve adı Hellas-Pontus yani Khurdi ve Yunan denizi adını almıştı), Roma'ya uygarlık kurmaya gidecek kadar ilerlemeleri deniz kavimleriyle Arzawe bölgesinde savaşlar mümkün olmazdı (Latinlerin ülkesi İtalya'ya kadar uzayan bir imparatorluk kuşkusuz oldukça güçlü bir devlet olduğunu göstrerir. Belki de Khurdiler arasında, "denizden denize, mazıların gittiği yer Khurdilerin devletidir," özdeyişi bu dönemden geliyor olabilir).

Lojistik taşımalar uzun arabalar ile öküzlerin çektiği kağnılarla yapılırdı.

Khurdilerde büyük tımar sistemi olduğu kadar küçük tımarlarda mevcuttu. Büyük tımarlar genellikle rahip (Gal=Kale) veya aşiret reislerine verilmekteydi. Bu drurum bir tür küçük aşiret devletçikleri oluşturmaktaydı (Mehmet Uzun'un romanında, Siverek, Viranşehir ülkelerinden sözetmesi gibi).

Hatti ülkesi insanları angarya işleriyle de mükkelefti. İbadet yerleri, saray, şehir surları, kanallar, köprü yapma gibi işlerle uğraşma yükümlülüğü vardı (bu iş o kadar ciddiye alınırdı ki) Kral yolu bunun en iyi göstergesiydi. Khurdi coğrafyasının siyasi ve ekonomik görünümünü temsil eden bir yoldu. Bir bölümü ArZawe'den Musul-Kerkük'e, öte yanı Partiya-Med üzerinde Elam ve yine Kerkük Musul'a kadar bağlanan ortak yoldu.

---

[182] Hattide Panku, Maiteni-Khurdilerde ve sonraki dönemlerde Med ve Partlarda: Marya, Mitirdatta: Hortlar. Savaşlarda, Asurluların karşısına çıkan Ar Zana, Roma ordusuyla savaşan Komagene süvarileri bölümünde ayrıntılarıyla bu seçkin birlikler anlatılmaktadır. Bu askerlerden etkilenen Roma ordusu ilkkez koruculuk sitemini geliştirerek, bu seçkin askerlere Hordiyen, okçularına Co-Hort ünvanı ile lejyon kurmuştur. Bu anlamda ünlü gladyatör Spartaküs'ün Pontuslu=Khurdi bir asker olduğunun dillendirilmesi de bundandır

Rahip devleti (düşünür ve siyasi lider Öcalan'da savunmasını bu temel üzerine oturtmuştu), dini gerekliliği esas alan bir devlet yönetimini zorunlu kılıyordu. Kral veya efendi aynı zamanda rahipti. Bu nedenle Khurdi halkı duygusal ve melankoli bir halktı. Din konusunda oldukça yaratıcı ve dini ritüellerine oldukça bağlı insanlardı. O kentin rahibi, tanrıları memnun eden, dini ayinleri düzenleyen kişiydi. Genel kamu üzerindeki etkin otorite kraldı. Fakat önceden de değindiğimiz gibi, gerektiğinde SerHanların istemine göre krallar değitirilebilir, yerine bir başkası da getirilebilirdi. Bu boy-hanedanlarının (aşiret birliklerinin= Mitanniler, Subartular; Kasitler (Kussi), KakeMurlar; Kirholar, Nirbolar, Subartular, Nişler, Komuhlar, Haldiler, Lololar, ArZaweler, KizzuWatena, LuGalar, Pala, Tabal, Gotolar, Mediyalılar (Manilerde dâhil)vs. gibi isimlerdeki yüzlerce hanedanlıklar bulunmaktaydı. Bu hanedanlıklar, kimi zaman daha da genişleyerek ve farklı boylarla aşiret federasyonları çatısı altında geniş bir perspektifte, devlet hatta imparatorluk boyutlarına kadar ulaşmıştılar[183]. En küçük aşiret yapılanması da

---

[183] Kurtilerin savaşçılığıyla ilgili olarak, "Çepık" folklor oyunu, onların savaşçılığının günümüze yansıyan şeklidir. Davul bir savaş aletidir. Cirit oyunu keza öyle (ileriki bölümlerde değinilecektir.)

Çal oyunu: sonbaharda oynan bir oyundur:"üçayaklı, otuz santim yükseklikte bir ağaç dikilir, buna korucu denirdi. Bir nöbetçi sıra ile tutulur, köyün delikanlıları yirmi metreden Çala sopa atarlardı. Atılan sopalar isabet etmezse, hep korucunun önüne gider, hiç kimse sopasını almaya gitmezdi. Bunlardan biri isabet ettirirse, delikanlılar hep birden koşup sopalarını almaya başlar, bu sırada korucu el çabukluğu yapar, çalı diker ve elindeki uzun ağaçla bu delikanlıların birisini vurursa, o delikanlı korucu yerine girer, korucu yakasını siler sopa atanlara karışırdı.

Bir başka oyun, askerlik oyunudur. Ağaçtan ata binilir, kılıç tüfek kuşanılır karşılıklı iki takım halinde dövüşülür.

Kış mevsiminde, köy atlılarının kurt avına çıkması. Bir tür savaşçı av geleneği gibidir. "Bu atlılar kurt sürülerini önlerine katar, akşama kadar kar içinde kovalar, kurt yorulunca ağzını açar, atlı inip kurdun ağzına soktuğu bir sopa ile ağzını bağlayarak köye getirirdi. Ve köpeklere gösterilerek oynatılırdı. Korkak köpekler kurdu görünce yaygarayı koparır, kaçar ve ciğerli (cesur) köpekler, hazır bağlı kurdun üzerine atılır, hayli bir boğuşma sonunda kurdu boğardı. Ayı gibi benzeri avlarda yiğitlik ve savaşçılık göstergeleri olarak kabul edilirdi. Kangal tarzı köpek Khurdi coğrafyasına özgüdür. Kangallar, köyü, vahşi hayvanlardan korudukları gibi, savaşlarda da kullanılmışlardı. Khurdiler için bu bağlamda Kangal köpekleri çok değerlidir.

Mediyalılar ve Partlar dönemindeki, ZorHana veya Ciwanmerthanalarda (Marya) savaşçı yetiştiren bir dini merkezdi. Ciwan a Merhana, Medlerden Perslere onlardan Partlara miras kalmıştı. Bu ibadetgahlarda "Marya" adlı savaşçılar yetiştirilirdi. Bu bağlamda, Khurdilerin din yapısı da savaşçılığı kutsayan ve bireyin bedenini sürekli disiplin içinde tutan motifler vardı. Zaten bu folklor ve oyun gelenekleri bu kadar güçlü olmasaydı, belki günümüz sistemleri içinde daha çabuk asimle olabileceklerdi. Onları diri tutan dini öğretilerinin temelinde gelişmiş olan bu tür oyun ve folklordü.

aynı gerçeklikteki iç örgütlenmeye sahipti. Aşiret yapısının çözülmesi, keza konfederatif aşiret birliğinin, örgütlenme şeklini de vermektedir. Bir numune ve laboratuvardır. Bu bağlamda Khurdi coğrafyasının siyasi temelinde, güç olarak feodal-aşiret ve onun oluşturduğu fedaratif birlik vardır tezi doğrudur. Bu aşiretlerin bir araya gelişi, güçlü siyasi sistemler kurmalarına olanak sağlamıştır. Bu hanedanlıklarında (Khurdiler „Hana" diyorlar, bu isimlendirme Pianilerde de devam eder, bugünkü şehir merkezlerinede tekabül eden bir deyimdir) birçok aşiretin bir araya gelmesiyle oluşmaktaydı.

HaneSarlar, tımarlı arazilere sahiptiler. Bunlar aynı zamanda, diğer Keya (veya Kiya; bölge reisleri)lar gibi, kralla birlikte savaşlarda bir arada bulunuyor, askeri anlamda en büyük askeri gücü oluşturuyordulardı. Bu sınıfa; Marri, Marya veya Mariannu adı verilmekteydi.

Ferdi mülkiyet oldukça önemliydi. Bireyin kendine ait taşınmaz malları olduğu gibi, miras ölçüsünde de malın dokunulmazlığı vardı. Devlete ait tımar arazilerin sadece kullanım hakkı krala aitti veya onun vasi tayin ettiği kişi veya kişiler tarafından işlenebilirdi. Onun dışında tüm hür yurttaşların mal edinim hakkı vardı. Köleci toplum anlayışının gerektirdiği, güçlü köle işçiliği gelişkin değildi. Halk veya soylular arasında pek hoş görülmemekteydi. Hatta **Asur işgalciliğinin geliştirdiği ve yaygınlaştırdığı köleci anlayış, Kurdistanda efendileri tarafından yasaklandığı bilinmektedir**[184]. En büyük toprak birikimi kuşkusuz tapınağın elindeydi. Özellikle, Muvatalli sonrası dönemde 3.HattuSar'in iktidara gelmesiyle birlikte, bağnazlık ve tapınak efendilerine tanınan imtiyazlar sonucu, tapınağın efendileri-egemenleri büyük topraklara sahip olmuş, halkın büyük bir bölümü köleleştirilmişti. Bu zor durumdan yararlanan Asurlu tüccarlar, senet borçlanma aracılığıyla, halkı borç ve faiz

[184] Mediya dönemine kadar, Kurdilerde köleci sistemin kabul görmemesi gerçekten işlenmesi gereken önemli bir unsur (varsa dahi çok gelişkin değildi). Asur ile birlikte daha çok derinleşen köleci toplum anlayışında Kurdilerin, siyasi ve iktisadi dönemim en büyük gerçekliğini kabul etmeyişleri, hatta, Asur işgal döneminde, aynı zamanda köleliği yasaklamaları, üzerinde durulması gereken çok önemli bir konu olduğunu düşünüyorum. Bu anlamda, sonraki Hristiyan Pavlikler, İslam sonrası Ezdan ve ZerreTakke anlayışı Güneşin Krallığının esas aldığı, eşitlik, mülkiyetsizlik ve kardeşlik anlayışını devam ettirerek büyük bedeller ödeyeceklerdi. Bu inançlar ve anlayış günümüze kadar kendini farklı forumlarla taşıyacaklardı.

yükü altında ezerek, önce iktisadi imtiyaza sonrada sosyal imtiyazlara sahip olmuşlardı. Bunun sonucunda Kurti toprakları, Asur işgalciliğine uğramıştı. Dolayısıyla, gerek Kengi'de ve gerekse de Hatti bölümüne kadar, tüm Kurti krallıklarında, en geniş topraklara sahip sınıf tapınak egemenleriydi.

Bu durum, Med dönemine kadar devam edecekti. Çünkü Biani-Xaldilerde de sistem, aynı mantık üzerine kurulmuştu. Medler (Medya), bu gerçekliği değiştirerek, tapınak hissesini daraltmış, kralı, din adamı rolünden çıkarmış ve düalist-ilkel laisizm örgütlü toplumsal yapıyı, hâkim anlayış haline dönüştürmüştü(tarımı kutsayan son Zerdüşt'ün bunda katkısı büyüktür). Bu bağlamda, Med krallığı Kurdi tarihinde önemli bir dönemeç, bir milattı. Laisizmin doğuşunun temelindeki sekülerizm, Yunan değil Med yaratısıdır denilebilir (bknz. Med dönemi). Ama tüm bu gerçeklikler dışında, ticaret ve madencilik oldukça canlıydı. Ayrıca, ticari demokrasi ve seyahat özgürlüğü ve huzuru da vardı. Gerek Asur ve gerekse de Hatti-Khurti kaynaklarında (Mursili dönemi dışında), bölgede tek bir talana rastlanılmaması güçlü devlet anlayışının, huzurlu bir ortamın ve canlı ticaretin kanıtlarıydı.

Kurdilerde bir diğer kesim ise, yönetici olmayan hür insanlardan oluşan kesimdi, bunlara ise, HaniGal.bat denilmekteydi[185].

Diğer bir sınıf ise köylü sınıfıydı. Bu sınıfın askerlik yükümlülüğü vardı. Köylüler, genellikle hayvan, ziraat işleriyle uğraşırdı. Toprakları ise, kendi özel mülkiyetlerine aitti, krallığa vergi ve asker verme zorunlulukları vardı. Sanat yaşamı oldukça ileriydi. Özellikle taş oymacılığı, mimarlık, taş işçiliğine dayalı geniş avlulu evlerin yapılması, kabartmacılık ve heykelciliğin boyutunu göstermekteydi (Yesemek, Komia (komajin) ve hatta Osmanlı ve Selçuklu eserlerinde Fars ve İslam kültürü kadar, Khurdi kültür etkileri vardı. İshakpaşa sarayı, Sivas-Divriğ ulu cami, Mevlana ve Kütahya çinili köşkü bir Kurdi işçiliğiy-

[185] Belki de bölge(Suriye)ye sonradan isim olarak: ellerinden "taç alınan" ve "topraksızlar" anlamına gelen: HaniGal.bat ünlülüğü verilmişti. Günümüz Rojava'sında Kurdilerin hala topraksız olarak yaşatılmaları, HaniGal.Bat ülkesi olan Kurdi isimliliğinin devamı kaderi gibidir. Ne tuhaftırki bu coğrafya da yaşanan gerçeklik, tarihle örtüşmektedir. Asur döneminin mirasıdır. Ama Kurdiler bu mücadelelerinden vaz geçmediler.

di). Günümüze kadar gelen eserlerde bu dönemin güçlü sanatçılık yönünü göstermektedir. Ticarette büyük bir oranda gelişmişti. Geçiş yollarına sahip olduğu için ticaret yapan Asur tüccarları veya Sami kökenli diğer tüccarlardan vergi alınmakta ve vergi karşılığında mallarının güvenliği sağlanmaktaydı.

Res. Yesemek (Antep)

Mitanni-Kurti halkı diğer Kurtiler gibi TeSup ve onun karısı olan Hepata inanmaktaydılar. Birçok tanrıları olmasına rağmen ana tanrılar bunlardı. **TeSup** Fırtına tanrısıydı. **Hepat** ise, üreme ve bolluk, ürün tanrıçasıydı. Panteon, dağ panteonuydu. Dolayısıyla, Ezdan (Arrina)= güneş Tanrısı ve tanrıçası ise verim, sonraki dönemlerde, bolluk ve bereket ile özdeşleştirilmişti. Toprak (Ka=tohum Tanrısı da) Tanrıları da vardı. Nes-Khan-Med kendini Güneşin Krallığı(Aryen) olarak adlandırmışlardı.

Sonuç olarak gerek Kurti ve Hattiler ve gerekse de Mitannilerde de devlet yönetimi, dini inanç, kültürel şekiller aynıydı. Aile ve onun bir araya gelip oluşturduğu Aşir çok önemliydi. Bu yüzden aile reisi ve topluluk yöneticisi (A.Ga) Keyalarda çok önemli haklara sahiptiler. Ailede reis babaydı, evlenmeden önce Halat-başlık parası istenir ve **kadının kusurlu olmaması halinde (kısırlık dışında) erkeğe boşanma hakkı verilmemekteydi**. Ancak erkek, boşanmada ısrarcı olması halinde, ka-

dına yüksek oranlarda tazminat verir ve çeyizinden de hiçbir hak iddia etmediği taktirde boşanma gerçekleşirdi.

Res. Yesemek (Antep-KarGameş[186])

Mitanni Dili;

İndo-Zagros dil grubu içinde olduğu için, ArZawe, Loviya, KizzuWatena, Manay ve hatta Hatti dilleri birbiriyle benzeşmekteydi. Mitani dili Batı-Hint (Ari)dili olarak görülüp, Kurti dili ise eklemeli (Asyatik) Sümer dili olarak ele alınmıştır. Tıpkı Nesler Batı-Hint dilinde yazarken, Hattiler Kurtiler gibi Sümer dilini kullanıyorlardı. Aslında bu gerekçeler dahi oryantalistler tarafından saptırıldığını görmek için yeter de artan bir sonuç olsa gerek. Çünkü hepsi ortak dil kökenine sahiptiler. Mitanni devleti yıkılınca, onun altından bir sürü küçük prensliklerHanesarlikler türedi. Bunlardan en ünlüleri, Komuh, Kirhi, KoBaş, HaledeKiya gibi onlarca hanesarliklerdi. Khurtiler; sanat, işlemecilik, kabartma gibi alanlarda çok üstün oldukları gibi, aynı zamanda bu güne kadar gelen çirok, stran gelenekleri ile büyücülükte de oldukça ileriydiler. Dengbejler o günden bu güne, bütün coğrafyalara bu gelenekleri taşımışlardı. Gerek Akkalar ve gerekse de Asurlular bu gelenekten oldukça etkilenmiş-

[186] Ünlü casuslar Wolleyn ile Lawrence, Kargameş'te ortak çalışmışlardı. Lawrence fotoğrafçılık yapmıştı. (Osmanlıyla anlaşma gereği) Görevi Khurdistan'dan Arap yarımadasına doğru yönlendirilmişti. Bu anlamda Kargameş büyük bir çalışma alanıdır. Tıpkı, Hısna Keyf, WeşuGani (Ceylan Pınarı) gibi alanlar gibi. Kargameş ile ilgili yapılanlar ve ortaya çıkarılanlar çok küçük bir bölümdür. Daha büyük bölüm ve kentler çalışmayı beklemektedir.

lerdi. Ayrıca anlatımlar dini bir içerikte olup, ruhani, gizemli ve büyülüydü; bu anlatımlar müzik eşliğinde yapılır ve müzik enstrümanlarıyla çığırırlardı. Hatti kabartmalarındaki, davul, tef, lir, zurna ve bağlama gibi aletler aynı bugünküne benzer bir özgünlükteydi. Bu gizemli/büyülü ayinler katılanların, kendinden geçmelerini sağlıyor ve böylece Hudalarına karşıda görevlerini yapmış oluyorlardı. Kral aynı zamanda başrahip olduğu için ayin bizzat kendisi tarafından yönetilirdi.

Kurtilerde Hikâyecilik (Stran) Geleneği ve DİN

Bir başka gerçeklik ise **mitolojik figürlerdir, TeSup, Fırtına tanrısı Sar'in ülkesin(Zagros)de yaşıyordu, tıpkı Nisir'de Kengi tanrılarının yaşaması gibi, dolayısıyla Kengi ile Kurti İlahe panteonu birbiriyle aynıydı. Elinde şimşek tutan bu Tanrı kızdığı insanları şimşeğiyle cezalandırdığına inanılırdı (Zeu(s)gibi).**

Res. TeSup Anıtı(*başındaki boynuzlar ve elindeki üç başlı şimşek, Hristiyan ve İslamiyet sonrasında Şeytan figürü ile özdeşleştirilecekti. Kurdilerde, Şeytanın ve cinlerin çocukları olarak anılacaktı*)-Antep

Hclaslılar da da; Zeu(s) Panteonuda, Zeus(Zu) ile Pseidon elinde şimşek tutar ve kızdığı insanları cezalandırırdı. Ve Zeus, **Olimpusta otururdu. Birebir örtüşen ve Zeustan 2000 yıl önce olan bu efsane batıya Kurdiler aracılığıyla taşınmıştı. Kurdi Teogonyasında, Alalu-Anu-KuMarbi (Tesup ile güç yarışına giren tanrı), Hesidonda, Urunos-Gaia-Kronos ve Zeus olarak adlandırılabilir. Dolayısıyla bu örtüşme bir alıntı olduğunu kanıtmaktadır**[187].

Bir başka gerçeklik Akat hükümdarı Sargon ile başlayan sonrasında ise, Darius, Remus ve Remulus ile Roma da devam eden, ırmağa bırakılan prens-çocuk hikâyesinin de, ilk kaynağının Kurtililere ait olduğu gerçeğine değineceğim (ki bu kişinin, Mama kralı Anumhirbi olduğu düşünülmektedir). **Kanes Kraliçesi ilk doğurduğu 30 tane çocuğu Halıs (Kızılırmak)'a bırakır ve başlarından onlarca olay geçer. Bu hikâyede anlatılanlarla aynıdır**. Dolayısıyla Kurdilerin ilk özgün görünümü olan bugünkü Serhat ve ötesi, Ege, Akdeniz, Botan, Garzan dan Urmiye/Hazar ötesi ve Suriye güneyine kadar olan bölgedeki İlk ön-Kurti kültürü çözümlenmeden, diğer komşu Amuru, Elam, sonradan Helas/Roma ve Avrupa kültür oluşumlarını açıklamak mümkün değildir.

Kurti hikâyeciliğinde; dini, natürel ve hatta günümüzün La Fontenlerine benzeri motif ve kökenlerde hikâyeler vardır.[188] Kurdi hikâyeciliği, bin yılların kültüründen süzülerek, stran geleneği olarak günümüe kadar taşınmıştır. Bu kültürü anlamak için Kurdilerin günümüz yaşamını ayrıntılı incelemeden doğru sonuçlara varmak mümkün değildir. Bu hikâye ve efsanelerden de anlaşılacağı üzere, Kurdi mitosları ortak sentezlerin ürünü ve merkezi Zagros ve onun eteklerindeki ovaların, tarım kültürü içinde yaşayanların üretimleri olduğu gerçeğidir. Zag-

[187] Hatta bu tanrıların kendi aralarındaki güç savaşları ve hakimiyet mücadeleleri de olduğu gibi alınmıştı. Daha önceden değindiğimiz, ölü yakma geleneğinin (ki Ari kültürüdür diye iddia eden Avrupa merkezdir ideolojisinin ırkçı(doğuyu dıştalayıcı. "A Diz sendromlu") bilim tez anlayışının tersine; M.Ö.3000'lerde İndo-Zagros geleneğine, İnduslardan geçtiğini ve Kurtiler aracılığıyla batıya taşındığını da anlatmıştık. Çünkü, ölü yakma geleneği batıda M.S dönemde başlamıştı. Oysa, Kurtilerde bin yıllardan öncesine tekabül eder. Hristiyan döneminde dahi şövalye-krallar ölünce, ateşe verilip, ırmak veya denize bırakılırlardı.

[188] Daha fazla hikaye için Bknz. (Karauğuz.G.) "Hitit Mitolojisi" Çizgi yayınevi

roslarının eteklerindeki düzlüklerde anlatılan bu hikâyeler diğer Kurdi kavimlerini de etkisi altına alarak biçimlendirmişti.

Anlaşılacağı üzere, Sami kültür ve hikâye ürünleri Kurdileri etkilemiştir. Özellikle Akat ve Asur dönemi sonrasında, Kurdi uygarlığı bu kavimlerin hem dilinden hem de kültüründen etkilenmiş ve yeni yaratılarını da bu temelde vermişlerdi. Bu sentez-melez kültür kanımca Khurdi uygarlığında yer alan çobanların öykülerini, hayat tarzlarını, panteonlarını oluşturan Tanrılarını: toprak kültürü ve sentez kültür ile yoğrumak gereğini duymuşlardı. Bir Kumarbe Hsi, Sami ve Kurdi kültürlerinin ne kadar iç içe geçkin olup, bir birini etkilediklerini göstermektedir. Hatti kralı ve Tanrısı KuMarbe, Kommu-Komuh (Koma-Komia; Sonraki dönem Komajin) ülkesi krallığına bir taştan yılan doğurtup, Fırtına Tanrısı TeSup'un Güneş Tanrısı Ezdandan yardım istemesi bir anlamda bu ilişkilerin ne kadar boyutlu olduğunu da göstermesi bakımından önemli mitolojik karekter ve öykülerdir. Bu bağlamda, bu mitoslar bizim için oldukça fazla değerlidir. Çünkü dönemin tüm ürünlerinde yer alan yazılar; ticari metinlerde veya tanrılara adanmış olan, kutsal sözcüklerle yazılmış tabletlerde saklıydı[189].

Mitoslar bir ülkenin ötekiyle olan yakınlığını, kardeşliğini gösterdiği gibi, aynı zamanda bir diğer kavme olan düşmanlığını da göstermekteydi. Tanrılar panteonu her nekadar çok mabuttan oluşup, farklı özellikler taşısa da ulusal/Kurdi kişilik ve karakter özelliklerini taşımış olmaları en önemli unsurdu. Zamanın özelliğinde her kentin bir Tanrısı hatta her evin bir koruyucu Tanrısı söz konusu olduğundan, her kent tanrısını farklı olarak adlandırıyordu. Savaşlarda, kentin tanrısını veya daha büyük şehirlerin (baş şehirlerin; Sarnanaların) işgalinde o kavmin tanrısı da esir alınarak, işgalci devletin başkentine götürülüyordu. Böylece o halk tanrılarını kurtaramadan özgür olamıyorlardı. Gutilerin; Akat tanrılarını, Khurtilerin: Sami tanrılarını, Ham-

[189] Khurdi uygarlığının çok yüksek bir düzeyde olduğu tarihçiler tarafından yazılıp çizilmektedir. Öyleki Hatti uygarlığının dahi, Khurdi uygarlığından etkilendiği (ki saçma aynı uygarlıktır) belirtilmesine rağmen, hala Hattu.şaş kadar büyük ve derin bir kent çalışması yapılmaması sorgulanmalıdır. Bugün özellikle askeri bölge diye ilan edilen birçok yerde tarihi kalıntıların toprak altında olması ve girilmez bölgeler olarak ilan edilmesi, birçok yerde barajlar yapılması (çünkü Khurdi/Khurri uygarlığı ırmak kenarlarına kurulmuştu) da ayrıca çelişkidir. Khurdi uygarlık kalıntıları bir gün mutlaka ortaya çıkacaktır (Göbeklitepe kazıları daha ileri boyutlara gidecektir).

murabi'nin; Kurti ve Elam tanrılarını, Asurluların; Elam ve Kurti tanrılarını esir etmeleri, Kassuların kendi Kurti tanrılarını kurtarmaları veya Maitenilerin, Asur kralından tanrılarını kurtararak özgürleşmeleri gibi onlarca tarihi olay söz konusudur.

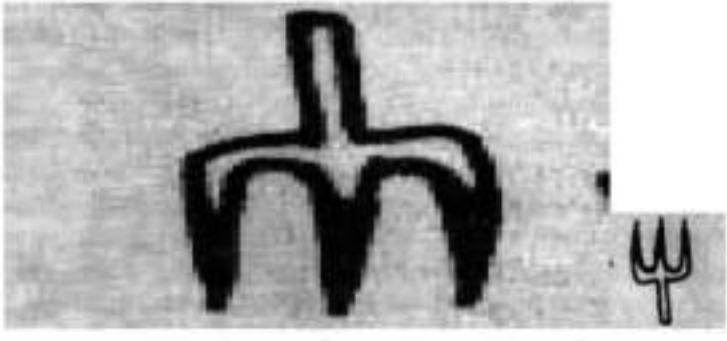
İleriki tarihi bölümlerde değineceğimiz gibi, Kurdiler, Asur işgalcilerinden kaçarken Tanrılarını da birlikte yanlarına alarak dağlara doğru çekiliyor, oralarda saklanıyorlardı. Böylece esaretten de kurtulduklarına inanıyordular. Kili TeSup ve ondan sonraki Sadi TeSup döneminde, Asur işgalciliğinin kabul edilmesi Tanrıları yanında olan halk tarafından kabul edilmemiş, kendi krallarını dahi benimsemeyerek, onların bu zavallı ve teslimiyetçi politikalarından iğrendiklerini görmekteyiz. Bu esarete en fazla içerleyen Nirdo ve Nirbolu kavimlerin, Madai, LoGort, Gerdo gibi kavimlerle bir araya gelerek Biani birliğini (LabTuri =Lave Turi önderliğinde) oluşturmaları, bu durum Tanrı mitosunun halk ile ne kadar iç içe geçtiğinin de kanıtıdır.

Fakat burada esas karakter Kurdiler için Güneş ve Fırtına tanrısı TeSup ve onun eşi ile Güneş tanrısı Ezdan ile A.rina temelinde ele alınmalıdır. Sup ve Suppe,-Suparya gibi isimlendirme veya kökenlerin tümü güneş-fırtına ortak kavramlarının, dolayısıyla dağ kültürünün yaratıları, Zagrosların ("Sar" ülkesinin) ürünüdür. Khurdilerde üç, yedi ve oniki kavramının kutsallığı da bu tanrısal panteon ve onun kutsal içeriğinin günümüze yansımasıdır. Medlerde dahi yedi panteonlu biçimlenme devam etmiştir. Yedi tanrı esasından dolayı yedinin kutsallığı (Kurdilerde en güçlü kavim HeftanBoht olarak alınmıştı) Tanrıların sayısı ve dizilişi ile kabul edilirken (Zeu(s) panteonu da aynıdır. İkisinin (doğu-batı) sentezini KommaJin krallığı da, NeMırd'da yaratmıştır), üç sayısı ise, Kutsal fırtına tanrısı TeSup'un elindeki (dehşet) şimşeğin, yaba biçiminde üç başlı olması ve kendi sözünü dinlemeyen insanları cezalandırması nedeniyle, halen Khurdiler içinde yaşatılmaktadır. On iki ise (12 uyurlar, on iki imam, 12 meleke, on iki ay); Hattilerdeki meşhur 12 tanrılarından gelmekteydi.

Gerek Hatti ve gerekse de Kurdi hikâyeciliği veya Hatti veya diğer Kurti kavimleri (ArZawe, KizzuWatena, LuGa, Superya vs. gibi) içerik ve özellik olarak benzeşik değil, sonraki hikâye ve mitoslarda da görüleceği gibi aynıydı. Onları ayrış-

tırmak mümkün değildir. Dolayısıyla Kurdi mitosları incelendiğinde, ada kültürü, batı medeniyeti ve onun oluşturduğu tanrısal panteonların birliği ve aynılığı dikkat çekici bir benzerlik/aynılık gösterdiği anlaşılacaktır. Mitos ve hikâyelere baktığımızda, gözümüze çarpan gerçeklik, bu kültür ürünlerinin zamanında birbiriyle ne kadar tanışık, yakın ve birlikte olduğudur. Tanrılar dağında yaşayan yüce tanrılar, kutsal tapınaklar ile Kuntara herkes tarafından biliniyordu.

Sonuç olarak KuMarbe hikâyesi, Kommuh (Komia: günümüz Khurdi dilinde Köy, yerleşim ve topluluk anlamındadır) ülkesi üzerindeki iktidar mücadelesinin ve ulusal karakteristik özellikleri anlatan bir mittir. Khurdi mitos ve hikâyeciliğinin gelişkinliği, ortak karakterleri de göstermektedir ki, bu yaratımlar güçlü ulsal kültüre işaret etmektedir.

TeŞup(teSup: Tarhun: Tarku)Simgesi

TeSup (TeŞup/Tarhun): Kurdilerde din, doğa devriminin esası olan Neolitik devrim süreci ile doğru orantıda gelişmişti. Dağlık alanların düzlüklerinde yer edinen, mağaralarda yaşayan ve avlarını bu alanlardaki yüksek su alanlarında yakalayan bu halk, Neolitik çözülmc ile yine bu düzlüklerde tarımla uğraşı içinde olan tarihteki ilk insanlardı. Bu çözülme aynı kuşaktaki tüm kıtalarda olmuştu. Su'da uygarlığı yaratmak için tek başına yeterli değildi. Aynı zamanda toprak ve üründe gerekliydi. Özellikle buğday ve arpa bu zenginlik ve uygarlığın ana kahramanlarıydı.

Din ve öteki dünya kavramı Neolitik çağ öncesi oluşmuştu. Ölü gömme adetleri: ölülere yardımcı olacak, onları kötülüklerden koruyup, beslenmelerini sağlayacak olan, silah ve yiyecekleriyle beraber gömülüyorlardı. Ölü, annenin karnındaki pozisyonda (Hocker) gömülüyor ve törenler düzenleniyordu. Kurdiler ön-Kafkas halkı olarak Zagros'ta biçimlenen yaşantıları da varoluş olarak aynı eksende dağ koşullarına göre biçimlenmişti. Dağların imkân vermez fırtınaları onları avdan uzak tutmuş, dondurmuş ve ölümlerine neden olmuştu. Şimşekler sayesinde ormanları yanmış, hem doğal ateş edinme şansına ve nimetine kavuşmuştular hem de, ormanda ava çıkan kişilerin ateş içinde ölümelerine neden olması açısından, ateş, önemli yaşantı ürünleri olmuştu. Bu bağlamda Fırtına-Şimşek Tanrısı olarak Te-Sup'a tapılması ve onun ilaheliğinin bin yıllarca yer edinmesi tesadüf değildir. Kendi gerçeklikleriyle örtüşen en anlamlı yaratımdır denilebilir. Hattilerinde Fırtına tanrısı olarak **Tarhu-TeSup'u** almaları bu yüzdendi. Güneş Tanrısı motifi de kanatlı olarak işlenmiştir. Sonradan bu Tanrının **Ezdan** olarak isimlendirildiğini de görüyoruz. Bu Tanrının aynı biçimde Kasit-Mitanni (Hortilerin Mısır'ı işgal etmelerinden hemen sonra gelişen Aton düşüncesinin sembolü de, Güneşin Krallığının tasviri kanatlı güneşti), sonraki dönemde Med ve Biani krallıklarında bir tür temsili bayraktarlık ve kutsal motif olarak görüyoruz. **İndo-Kurtilerde, Tarhu olarak geçen kavramı, Mitra inancında güneş tapınmacılığı olarak benimsemişlerdi**. İçerik ve mit olarakta aynı panteon ve inanç söz konusudur.

Res. TeSup (Tarhu-Tarku)'un üçlü yabası (Şimşeği)

Kassitlerde, KizzuWatena, Luvi gibi Kurtiler tarafından da Tarhu/Tarhun veya Tiva olarak isimlenmişti. Bu kavramlar, şimşek veya güçlü ışık anlamına gelmekteydi. Supta keza fırtına anlamındaydı. Sup'un öteki anlamı güneşin doğduğu yer olarak ta anılmaktaydı (Sup, SubArdo, Superya gibi= güneş ülkesi). **Dolayısıyla, bugünkü Khurdilerde de halen "Thav"; Güneş, Güneş ışığı, Medlerde "Teş", bu gün ise "Tiş" olarak "ışık" anlamında kullanılmakta ve TeSup'un yaratıldığı dağlara hala "Sup" denilmektedir (bkz.resim).** Bu mit batıya gidildikçe Yunanlılar da Zeu(s) olacaktı. İndo-Kurtilerde ise bu isim Vayu olarak isimlendirilmişti. Vayu, Mittannilerde Tarhundu. Işığın, karanlığın yaratıcısı, karın, sıcağın yaratıcısıydı.

Vayu dünyanın soluğu nefesidir, hayatın devam etmesini sağlayan bir güçtür. MaiTenilerin dahi inanç sisteminde yer edinen bu din anlayışında, tanrı Mithra ve İndra ile birlikte Tarhun'a da tapmaktaydılar. Daha önceden değindiğim gibi, doğu İndo-Zagros(Aryan) Khurdiler, daha çok Hint/Elam etkisinde kalmışlardı. TeSup ise, kötülükte bulunan ve kendine karşı çıkan insanlara şimşeklerini fırlatarak onları cezalandıran bir tanrıydı.

Hattilerde Sup ile başlayan, Kasitlerde Tarku; Lovi, Pala, Khan, Tabal gibi prensliklerde Tarhun gibi isimler bu Tanrının gücünden kaynaklı bir ünlülüktü. **Mithridat ünlülüğünden son**

ek olarak: ".dat" ünlülüğü alırken, batı Komia Khurdilerinde ise, Tesup inancıyla: -s, -eş, -daş (Helaslar, -s)ünlülüğü almıştılar. Sonradan ikisinin de ortak kullanıldığını görüyoruz. Meşhur Biani kenti TuruSup (Tusup)'a da, bu ünlülükle ilişkilidir. Superya hâkimi (daha sonra Komuh olarak adlandırılacak) ve Tanrısı TeSup, Kurti mitolojisinde de Kommuh ülkesinin hâkimi ve kralı olarak isimlenmişti.

TeSup'un simgesi "W" şeklinde Hiyeografilerde yer edinmişti. Araştırmacılar, bu şekil yazımlarda aynı zamanda güç anlamına ve onunla paralel olarak Boğa anlamına da geldiğini belirtmektedirler. Oysa bölgede Boğaların yetişmesinden çok Manda vardı. Avrupa Merkezdir ideolojik yaklaşımı Avrupa'da boğaların çokluğundan, bu tasviri boğa ve güçlülük olarak almışlar. Oysa bölge gerçekliğinde manda çok daha önemli ve güç simgesiydi. Yani Gameş. Yapılan resimlerde de bu hayvanların tasvir edildiğini görüyoruz. Dolayısıyla tasvir edilen ve güç ile özdeşleştirilen şey boğa değil, Manda-öküzdür. Kengilerdeki Gıl-Gameş teki, Gameş; batı tarihçilerin değindiği gibi boğa değil, Manda tasviridir. Batı tarihçilerin kendi gerçeklikleri ve yaşadıkları coğrafya ile Kurti coğrafyası arasındaki karşılaştırmada bu ince fakat önemli ayrıntıyı görememişlerdi. Bu gün Kurti coğrafyasında Camus, Gameş veya Ga, Gav ismi de halen güncel dilde iriyarı insan için kullanılan bir takıdır. Gameş ise, mandaya verilen isimdir. **Oysa Boğa dediğimiz takdirde, yine "Ga" ünlüyle başlayan bir kelime olsa da bizi, Gaw=Boğa anlamına götürür ki, o zaman tam anlamıyla Manda adam GılGameş veya güç, erk hâkimiyet gibi anlamları tam olarak karşılamaz. Sonuç olarak ince bir ayrıntı olarak görülse de tarihin adlandırılmasında anlamlı olmayan sonuçların çıkmasına neden olabileceği gibi, sapmalara da götürebilir.**

İktidar ve güç anlamında kullanılan **"W"** işareti uzun süre Kurdilerde egemenlik anlamına gelen mühürlerde de kullanılacaktı. SupArdo, Kasit, MaiTenilerin iktidar dönemlerinde, mühürlere bu işaret kazınmıştı.

İndo Zagros ve Ön-Zagros Kurdilerinde krallık takısı olarak TriGa(n) adı kullanılmıştır. Bu takı kuşkusuz TeSup-Tarhudan bozularak alınmış bir soyluluk ifadesidir. Üç

güç, anlamına da gelmektedir. Buradaki üç güç üç büyük Ga'(Gal-Kal)ın gücüdür. Kuşkusuz bu güç, TeSup'taki "W" işaretindeki üç şimşek olarak kastedilmektedir. Gutiler ile başlayan ve Part/Aran krallığına ve oradan Mitirdat (Kapadokiya)krallığına kadar devam eden bu soyluluk ibaresi Kurdi kavimlerinin iktidarı dönemlerinde alınan bir takıydı. Bu kral (ünlü)lık takısı Roma ve sonraki dönemde de Bizans kralları tarafından da kullanılmıştı. Tüm bu gerçeklikler, batıda oluşmuş mitlerin, geldiği coğrafyayı da net olarak göstermektedir. Bir başka takı ise, TeŞup'un Kardu.naş gibi takıların kullanılarak TeSup'un ünlülük isimi olarak alınması da anlamlıdır. Kasti.aş, Kardun-iaş, Hattu.şaş gibi son eklerde her zaman TeSup'tan etkilenerek alınmıştı.

Res. TeŞup (TeSup/Tarhun/TıSup)

Kurdiler, Asur işgalcileri tarafından yıkıma uğratılan ülkelerinde, halkın kendilerine olan güvensizliği nedeniyle, Tanrı TeŞup'un adını ön ad alarak, halk üzerinde saygınlık kurmaya çalışmışlardı. Aslında bu dönem bir yıkılış ve çözülüş dönemiydi. Bu isim alma geleneği; KaleTeSup ile başlamış, ardından KiliTeSup, SadiTeSup, PaliTeSup, Urhi TeSup diye devam etmişti. Bu kralların iktidarı döneminde Asur imparatorları ül-

kede istedikleri şekilde gezintilere çıkmakta ve istedikleri yerleri yağmalamaktaydılar. KaŞiyare direnişi bu dönemde savaşın bu krallardan bağımsız olarak yürütüldüğü ve merkezi direnişler yerine yerel Serhanların direnişleri ön plana çıkmıştı.

Daha sonraları bu Serhanlar Asur orduların ulaşamayacakları dağlık alanlara çekilerek Aşiret birliği oluşturmuşlar Biani (Asur kaynaklarında UrArtu) konfederatif devleti kurulmuştu. Piyani bu günkü Zaza dilinde de, birlik anlamındadır. Bu birliğin oluşumunda her ne kadar LoHortolar, Goto gibi kabileler görülüyorsa da aslında temelini, KaŞiyare Serhanı ve Nirdoların mensubu, Labturi ile oğlu SarDuri atmıştı. Hatti kökenli bu Serhanlığı ileriki bölümlerde ayrıntılarla işleyeceğiz. Fakat bu dönemde TeSup isimin yoğunluğu Kurdi iktidarının çözülüşünün de ifadesiydi. Dolayısıyla, TeSup ile isim alan krallar, son dönem Kurdi krallarıdır (Kale(veya Xalo) TeSup, Kili TeSup gibi).

Eyyüpoğlu'da, Hattiler de üç sayısının kutsallığına değinerek, bunun kökenine TeSup'un şimşeğini koymaz. Hatta İslam'da: Allah, Rahman, Rahim bağdaşımı ile ağzın, ayakların ve burnun (abdestte) üç defa yıkanmasını bu kökene bağlar. Tri; üç sayısının birçok kralda ünlülük olduğuna da değinir. Ama bu gelenek Fırtına Tanrısı TeSuptan yansıma olduğunu eklemekte fayda var. Sonuç olarak Fırtına Tanrısı TeSup, Kurdi mitolojisi ve hâkimiyet mücadelesinde önemli bir güç figürüydü.

Hristiyanlaşma sürecinde, bu etkiler ortadan kalkmıştır. **Ameddeki Ulu caminin içine (ki bu cami TeSup mabedidir) TeSup resminin üzerine İsa'nın resmi Hristiyanlık döneminde işlenmiş, sonraki zamanlarda da onun da üzerine İslam figürleri yapılmıştır.** Ulu camiyi bu anlamda çok önemli görüyorum. Bu biçimlenme Kurdi tarihinin gerçeği ve özetidir de. Çünkü bu zamana kadar Kurdiler kendi orijin dinleriyle yaşamakta ve tapınmaktaydılar. Birbirlerine daha çok bağlı oldukları dönemin çimentosu ata dinleriydi. Akrabalık, nesep gibi faktörlerin oldukça önemli olduğu bir zaman dilimiydi. Kurdi dinleri de birbirleriyle tutunma, dayanışma ve ortak-kolektivist davranışların oluşumunda ve gelişmesinde önemli bir etkendi. Ne zamanki Hristiyanlaşma süreci başladı. Khurdilerin dini ibadet yerleri talan edilip, yakılıp yıkıldı. Mabetleri talan edilip,

put diye görülen inaklarıysa yok edildi. Dini temelde şekillenme ve Hristiyanlaşma, Khurdi dağlarında fazla etkin olmasa da onları medeniyete ve geleceğe taşıyan kültür ve ticaret merkezlerinde önemli asimilasyon sürecinin yaşanmasına neden oldu[190]. Prat kralının, Hristiyanlığı kabul etmesi ve ilk olarak Ruha (Urfa) krallığının Hristiyanlaşması bu süreci tetikledi. Bu dönem şehir merkezlerinin önce (Zeusi)Romalaşması, yani Rumileşmesi ve ardından ikinci kültürel şokla, Hırsitiyan Rumileşme sürecini getirmişti. Roma kralı Sezar'ın Khurdi kralı Mithridatın oğlu Pharnake'yi yendikten sonra (geldim gördüm yendim, sözünü Khurdiler karşısında elde ettiği zafer sonrasında söylemiştir), batı Kurdistan (Bitinya, ArZawe, SarSale, Alaşiyare ve Helas) bölgesi, siyasi ve ekonomik anlamda Roma ile enteğre olmuştu. Hatta bu etkiyi, Komagene krallığında (Zeusi anlamda) da görüyoruz.

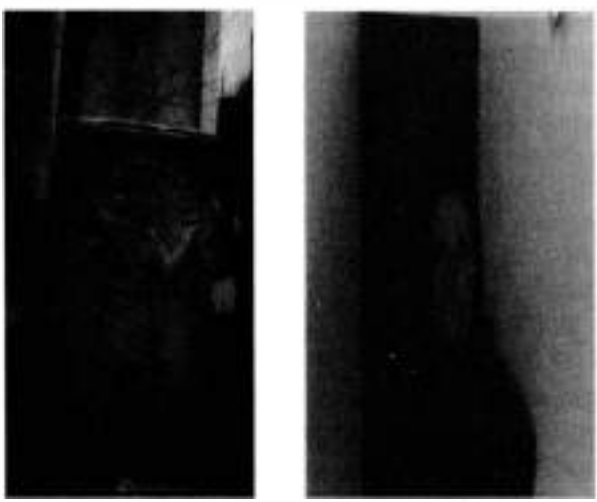
Khurdiler kendi orijin dinsel yaşam forumlarını dağlarında, uygarlıktan ve çağın gelişiminden ayrı bir yörüngede devam ettirmek zorunda kalıp, tarih sahnesine çoban, talancı, eşkıya ve merkezi otoriteden uzak kimlikler olarak görülmüş ve "vahşi" olarak adlandırılmışlardı. Khurdilerin asimilasyona uğrayıp, kişiliksizlikleşmeyle karşı karşıya kaldığı dönem Hristiyanlığın Roma kabulüne geçtiği dönem ile başlamaktadır. Coğrafya adları değiştirilip, adların ve ünlülüğün Roma'da alındığı bir dönemin adıdır. Batı Khurdi krallıkları yenilince, doğudaki güçlü Part krallığı da artık eski etkisini kaybetmiş, siyasi iktidar olmaktan uzaklaşmış, kavşak yerleri, ticari merkezleri ve kent yaşamını yitirmişlerdi. Merkezi krallık yerine küçük beylik/aşiret yapılanmasına dönüşmüştü.. Bu dönem aynı zamanda Ermenilerin de yükseliş dönemi olacaktı. Hristiyanlaşıp, tüm kültürüyle sahiplendikleri dini öğretinin içinde kendilerine doğu Roma krallığı tarafından hâkim güç rolü verilecekti. Tıpkı TeSup'un üzerine İsa'nın resminin figür olarak çizildiği dönem gibi.

İslam dönemi ise bu kalın çizgiyi biraz daha derinleştirmiş, Hristiyanlığın yakalayamadığı, ulaşamadığı dağlara, İslam şeyhleri ve dervişleri ile ulaşma başarısı göstererek, Khurdilerin beynine ve kültürüne, çadırlarının da içinde girmiş, burada etki

[190] Kuşkusuz Eyüpoğlunun çıkarımı yerindedir. Diyalekt ilişki de bunu mecbur eder. Hristiyan koruyucu azizler çizilip heykelleştirilirken veya anlatılırken, Roma mitolojisi; İslamda, samilerin dini Müslümanlıkta da"Bal" 'ın etkisi vardı.

ettikleri seçkinlere soy şecereleri verilmişti. Osmanlı köylere kadar sıbyan ve camiyi sokmuş, dili de Türkçeleştirmişti. Çünkü dil eskiyi koruyordu, dil devşirilince dil bağıntısı da ortadan kalkardı. Bu asimilasyonun ikinci ve güçlü ayağıydı. TeSup ve sonraki dönem Ahura Mazda, Khurdi halkının bilincinden silindikçe, asimilasyon sonucu kimliksizliğin, başkalaşımın da doruğunun yaşandığı yeni bir dönem başlamıştı. Kuşkusuz bu kimliksizleşme, Roma(Grek) veya sonraki dönem Arap-Farsileşme, sadece Khurdiler için değil, Filistin, Afrika ve diğer bölge uluslarının da benzer akıbet yaşamasına neden olmuştu.

Khurdiler bugünde fırtına tanrısı TeSup'un yaratılarını kendi içlerinde yaşatmakta, kimi yerlerde "Gurgur baba" "ya Star" veya "Alaalu" olarak adlandırmaktadır. Gurgur baba veya Alaalu denilen bu güçlerin heybetini, (hatta ay tutulması, güneş tutulması da dâhil olmak üzere) geçirmek için, kendi ürküntülerini de yıkmak adına, davullar çalıp, silahlar sıkılarak korkularını gidermeye çalışılmaktalar. Bu adetin günümüze kadar taşınmış olması da göstermektedir ki, Fırtına tanrısı ve Komma ülkesinin kralı ve efendisi), Kommaların torunlarının içinde(bin yılların asimilasyon politikalarına rağmen öyle veya böyle hala yaşatılmaktadır.

Res. AlnındaTeSup simgeli kadın (Antep)

TeSUP Simgesi (Komia kadını- Atlas dergisi)

Res. Alnında ve çenesinde TeSup simgesi olan kadınlar
(*bu dövmenin koruyuculuğuna ve gücüne inanarak yapmışlar* Antep-Garzan)

FERHAT B. ODABAŞI

Güneşin Krallığı

Güneşin Krallığı

Dr. Cemşid Bender'i ve Dr Ali Şeriati'yi destekleyen, doğrulayan onlarca delil, Battal Odabaşı Hoca'nın kitaplarında var. **Güneşin Krallığı** bu bakımdan çok değerli bir incelemedir.

Araştırmacı yazar, Haldi, Guti, Kassit, Paktur, Karduk, Subardo, Mittani, Nairi, Med... gibi adlarla anılan bütün kavimlere Kurdi diyor. Kürt değil, Kurdi diyor. Kürd sözcüğünün, Kurdiler için, başka halklar tarafından kullanıldığını söylüyor, Kürdlerin kendilerini, Kürdi sözüyle ifade ettiğini dile getiriyor.

Güneşin Krallığı'nın her üç cildinde de, Kurdiler, komşu halklarla ve birbirleriyle ilişkileri sürecinde ele alınıyor. Asurlar, Elamlar, Akatlar, Muşkiler, Hititler, Yunanlılar, İskitler vs. Kapadokya, Pontus-Mitardat, Mısır da Hiksoslar, Sami halklar vs. **Güneşin Krallığı**'nda araştırmacı-yazar Battal Odabaşı Sıraç Bilgin'in (1945-2015) Avesta ile ilgili çalışmalarına büyük değer verdiğini belirtmektedir.

Kürdlerin Müslümanlığı kabul etmeleri ve sonraki gelişmeleri de inceliyor.

İSMAİL BEŞİKÇİ

9 786058 361508

EKİN BASIM YAYIN (www.kitapgunesim.com)
ekinyayincilik@hotmail.com
facebook.com/ekin.yayincilik